John Carter Brown
Library
Brown University

Not on Demand.

C.

274

S. J. G.

Historie Naturael ende Morael van de We- stersche Indien:

Waer inne ghehandelt wordt van de
merckelijckste dinghen des Hemels / Elementen/
Metalen / Planten ende Ghebierten van dien : als oock
de Manieren / Ceremonien / Wetten / Regeringen
ende Oorloghen der Indianen.

Ghecomponneert door Iosephum de
Acosta, der Jesuitscher Oorden:

Ende nu eerstmael uyt den Spaenschen in onser
Nederduytsche tale overgheset: door Ian Huyghe
van Linschoten.

JOHN CARTER BROWNE

TOT ENCHUYSEN,

By Jacob Lenaertsz. Meyn / Boeckverrooper/
woonende op den hoeck van de Kerck bygghe/
int Schijfhoek, Anno 1598.

Extract uyt het Register der Reso-
lucien van mijn Heeren de Staten Generael
der vereenichde Nederlanden.

Sabbati 8. Octobr. 1594.

Op de Requeste Jans Hupghens
van Linschoten / is den selven gheacordeert
Octrop / om voer den tijt van thien naest-
comende Jaren / alleene in de gheunieerde Pro-
vintien te moghen doen Drucken / vercoopen
ende distribueren / het Boeck gheintituleert /
Historie Naturael ende Morael van VVest-Indien,
waerinne verhaelt worden de notabelste dingen
des Hemels ende Elementen / Metalen / Planten
ende Ghedierten van dien / met de Ceremonien /
Wetten / Regeeringhen ende Oorloghen der
Indianen. Gheromponeert door Iosephum de
Acosta, etc. Verbiiedende / etc.

Accordeert met het voor-
schreven Register,

Aerssens.

ACHTBAREN, VVIISEN,
DISCRETEN ENDE SEER
VOORSIENIGHEN HEEREN, MIIN
Heeren Pieter Cornelisz. Keyser, Schoult, VVillem
Cornelisz. de Jonghe, Meynert Symonsz. Simeins,
Lucas Gerritsz. ende Iacob Sivertsz. Schipper,
Burghermeeſteren: midtſgaders de Vroetſchappe
ende Regeerders der vermaerde Coop ende Zeeſtadt
Enchuyſen, mijn grootgunſtighe ende ghebiedende
Heeren.

Oevvel ick, achtbare ſeer
vviſſe Heeren, geerne beken
my ſeer aengenaem te zijn, te
verſtaen het verhael, t'welc-
ke wy van de Ooſt-Indiſche
Landen ende Vaert, hebben
rvoorledē laer uyt den Druck
aten gaen, niet alleen wel getrocken, maer (dat
my noch veel heuchlijcker gheweest is om hoo-
ren) door de naevolgende ervarentheyt, bevon-
den te zijn met de waerheyt over een te dragen,
niet min verſekert van de beſchrijvinghe van
gantsch Weſt-Indien, die wy, door hulpe des
Hoogh-gheleerden *Doctoris Paludani*, daer by
gevoeght hebben: Soo heb ick my nochtans,
niet mijne ſelfs, ſoo niet connen vernoeghen, als
wel, in de teghenwoordighe verclaringhe, van
de naeftgeſeyde Landen, die wy V. E. hier mede
eer danckelicken voordraghen, bemerckende
n alle ſtuckē des Schrijvers voorneemen in dien
oogher ghenomen, cierlijcker vervaet, ende
a ij ſcherp-

scherpsinnigher uytghevoert te zijn, dan mijn
oeffeninghe ende gheringh verstandt bedroech,
ofte noch soude bedraghen, want hem niet ge-
noech heeft laten zijn, aengemerckt, ende ach-
tervolghens ghestelt te hebben, alle de byson-
derheden, die haer, soo in de lucht ende t'water,
als oock onder ende op der Aerden der voor-
schreven Landen op doen, maer heeft tot voor-
der verclaringhe, seer cloeckelicken ghetracht,
om uyt de natuerlijke wetenschap (daer hy hem
vertoont veel in gheoeffent ende wel ervaren ge-
weest te zijn) van elcker dien, eyghentlijke re-
den ende bescheyt te gheven, ghebruycende
een ende ghelijcke voet, op het verhalen van
haer *Huys houdinghe, Zeden, Borgherlycke VVet-*
ten, Godts diensten ende Oorloghen, als wy in't
verhandelen, van foodanighe saken, veel mael
bevinden, der gheleerde Mannen, wijse ende ge-
bruyc niet te zijn, naecktelijck voor te stellen,
die wonderbaerlijckheyt des Werelts, maer daer
benevens, t'ondersoeckē, haer oorspronck ende
beginselen, ende die uyt het vervolgh van de na-
tuere, self te bewijfen, t'welcke alleen by den
verstandighen, onghetwijffelt gehouden wordt
te zijn, het leven ende ziel (in maniere van spre-
ken) van een wel-ghestelde reden, ende een ye-
ghelijck by hem selfs, niet alleen gevoelt, maer
bekennen moet, te zijn een bysondere verma-
kelijckheyt: Want wat is een redelijck verstandt
heughelijcker op Aerden, dan wetenschap? wat
de wetenschap eyghender ende gevoeghlijcker,
dan reden ende bewijs? welcke, of wy schoon
alle

alle niet evenwel connen begripen of waerden, schept niet te min, een yghelijck daer sijn ghenoeghen ende lust uyt, nae de mate des verstandts, daer hy van den Heere hier boven mede begaeft is. Ick weet seer wel, dat my oock niet toe en staet, noch in my is, om t'onderscheyden, ofte oordeelen, hoe onse Schrijver, int overloopen van soo diepsinnige reden, hem ghedragen mach hebben: maer het zy dan mijn behaghe-lijckheyt, ofte t'goet vertrouwen, op de heerlijcke ghetuyghenisse, die hun des verstaende, daer over gheven, soo laet ick my vastelijcken voorstaē, dat sijn vernuft ende wetenschap, oock voor cloecke ende wel gheoeffende sinnen van Nederlandt, sal moghen strecken tot eerlijcke vermakelijckheyt ende onderrechtinghe van vele saken, die in de gheheymenisse van de natuere verborgen zijn. Voor my hebbe ick altoos sulcke lust ende vernoeghen daer in gevonden, dat ick nauwelijcks soude connen segghen, of my voor het eerste heughelijcker zy gheweest het over ende weer over te lesen, dan naemaels het over te setten in onse sprake, daer ick, Godt zy gheloeft, wel tijdt toe ghehadt hebbe, ende sonderlingh zijnde op de Reyse om t'ondersoecken de Engte van *Nassau*, daer V.E. ende mijn Heere *D. Maelson*, voortijds van hooghlofsijcker ghedachtenisse, nu van sijn Excel^{te}. als een ghetrouwen Achates, Raet ordinaris, my haer goetgunsticheyt in hebbē bewesen, welcke oor-sake my nu wel behoorde alleen ghenoechsaem te zijn, om mijn Erntf. ende Eerf. Heeren, hier

inne met ghehoorsame eerbiedicheyt te erken-
nen, naedemael my noch dese weldaet, ende veel
min de eer, gunst ende voordeel die my oock
naederhant haer Eerfaemheden meerder ende
grooter bewesen hebben, ende ick noch daghe-
lijcks in een eerlijcke staet by haer gheniete, an-
ders onmoghelijk zijn te verschuldighen, dan
met mijn ghetrouwen dienst ende danckbaer-
lijck naedencken, t'welcke of schoon ick niet
dadelijck sal connen ofte moghen naecomen,
verhope doch onder V. E. goedertierenheyt,
danckbaerlijck te doen blijcken, met hulpe des
Heeren, dat het my aen de goede wille geensins
ghebroken sal hebben. Bidde derhalven onder-
danichlijcken, haer sal ghelieven mijn gherin-
ghen arbeyt te laten zijn een ghedenck-teycken
van mijn dienstwillich ghemoet ende danck-
baerheyt, haer loflijcke naem ende dese Stadts
vermaertheyt, tot becleedinghe van mijn on-
bevroede lust ende ijver, die ick wel bevinde in
my crachtigher gheweest te zijn, alst meer ghe-
beurt, dan des verstandts oeffeninghe ende we-
tenschap. Doch verhope ick soo niet, of sullen,
die gheerne het verstandt oeffenen in redelijcke
wetenschap, derhalven niet te min verstaen
(hoewel niet in gelijcke fraeyicheyt van sprake)
welcke de oorspronck ende natuerlick vervolgh
zy, van soo wonderbaerlijcke gheschichten, als
in de voorseyde Landen haer daghelijcks ver-
toonon, bycans teghens het beloop van desen
deele des Werelts, ende (dat in dese Landen te
vooren noyt ghehoort is gheweest) wat onder
soo

foo grooten, ende voortijds, gantsch onbekenden volck van veel laren herwaerts, ghedenckweerdich gheschiet zijn, t'welcke (foo ick uyt mijn sinnelickheyt mochte oordeelen) mijn E. Heeren oock niet onghenoeghlijck sal zijn, by ledighe tijt, loopens vvijsse te doorsien, vvaer door ick vveder veroorsaect sal zijn, om andere dierghelijcke dinghen (met Godes toelatinge) by der handt te nemen, ende onse Natie mede te deelen: Ende nu mijn voornemen in desen tot gheen ander eynde ghericht, dan om, neffens mijn onderdanich ende dienstvillich ghemoet, met alle eerbiedinge, V.E. te bidden, dat haer ghelieve t'selve vvel te laten ghevalen ende int goede aen te nemen.

Biddende hier mede den oppersten ende almoghenden Heere; V. E. te sparen in langdurighe ghesontheyt ende ghelucksalighe Regeringhe. T'Enchuyssen, desen 1. Meye, 1598.

V.E. onderdanighen Dienaer,

Ian Huyghen van Linchoten.

Tot IAN HUYGHEN VAN LINSCHOTEN,
op zijn vertalinge van d'Historie Morael ende
Naturael van West-Indien.

S O N N E T.

Hoe wel elck een hem schier soeckt te ver-rijcken
LINSCHOTEN, met i'gene ghy hebt getracht
Tot nut van ons, en al onse gheslacht
Door sorght' en vlijt om en i'om te bekijcken:

Nochtans dwilt ghy ons meer en meer doen blijcken
V ionst en Const, en hebt moedich veracht
T'Rovers ghespuys dat met een hoofsche pracht,
Van dach tot dach, met u veeren gaet strijcken.

Dies hebt ghy hier i'gheen seer langh & was bedeckt,
En d'Oceâen verr' scheyd' van onse stranden,
Claer als de Sonn' elck een ghestelt voor ooghen.

Soo dat men nu de VVest-Indische Landen,
En i'vreemd' daer in'door de Natuer ver&weckt,
Sal met s'Landts aert, van hier door u be-ooghen.

C. TAEMS SOON,
Van Hoorn.

Op de vertalinghe van d'Historie Moraelende
Naturael van West-Indien.

S O N N E T.

Dat Yslandt soud' laten d'uyterste palen
Des Aerds te zyn, en werden opghedaen
Een nieuwe VVerlt, door Typhis stout bestaen
Heeft eertijts wel ghekweten af te malen

Het cloeck verstant : en Phœbi clare stralen
Nu langh' ontdeckt. Dat, om derwaerts te gaen,
D'Onsen bekent ghe worden is de baen,
Machmen, LINSCHOOT', tot uwen lof verhalen.

Diens eyghenschap, rijkdom, en cierlyck heyt
Soo claer, als waer door u ghestelt voor ooghen,
Doen des Coopmans ijver daer nae te pooghen :

Maer sullen nu door't redelyck bescheyt
Dat ghy hier doet, oock const-lievende sinuen
T'Günstich ghemoet te meer, en meer beminnen.

Sapere aude.

Per Hoorn.

S O N N E T.

DEn Hemel claer bestaend' in Sterren, Lucht,
 Son ende Maen : moet altijd zijn gheree
 Om door Gods cracht nu in t'wist, nu in vree,
 Met s' regens dauw' te vullen d'aert sche sucht.

Dat sy ghelijck een baer-moeder bevrucht
 Tot haerder tijt voortbreng' Mensch', Voghel, Vee,
 Visch, Cruyt en Vrucht, in bergh, dal, vloet en Zee
 So vreemt dat t'schijnt een ong'looslyck gherucht.

Dees strick ontbint ghy, LINSCHOTEN, met lust,
 Als ghy ons toocht door u doordringhend' sien
 Den soeten reuck van d'Oost-Indische cust.

En nu de schat, wiens dorst men nimmer bluft,
 Schrijft van Peru door uws cloeckheys bedien,
 Dies sal de Faem u lof seer hooch doen vlien.

H. I. COMPOSTEL.

Van Hoorn.

Voorzeden des Autheurs tot den Leser.

VAn de nieuwe Werelt/ ende West-
Indien / hebben veel Autheuren gheschre-
ven verscheypden Boecken ende
Tractaten/ waer inne te kennen geven/
nieuwe ende vzeemde dinghen/ die men
in de selfde contrepē ontdeckt heeft/
als oock van de daden ende gheschiedenissen der Spa-
gnaerden / diese overwonnen ende bewoont hebben:
maer tot noch toe en hebbe gheen Autheur ghesien / die
handelende is/ om d' oorsaken ende redenen van sulcken
vzeemde nieuwicheden der Natuere te verclaren / noch
die daer van discoureert/ ofte dies aengaēde ondersoek
doet: Ende hebbe oock noch veel weynigher ghemoet/
eenich Boeck / welcker argument inhoudende is / de
daden ende hystorie der selfder oude Indianen ende in-
gebozen bewoonders der nieuwe Werelt. Weyde dese
materien en hebben boozwaer gheen clepne swaricheyt:
Eerstelijcken / om dat het dinghen zijn der eyschappen
ien die upt de Philosophie haren oorspronck hebben/
n booztijden bergemeenschap ende aengenomen / ghe-
ick als daer is de Geweste die men noemt de seer bochs-
ghe Torrida, ende de contrepē die seer getempert zijn/
s oock van dat het daer reghent als de Sonne daer
est by is/ ende andere dierghelycke dinghen. De gene
e van West-Indien gheschreven hebben / en hebben
en professie ghedaen van soo veel Philosophie: Ende
t noch meer is/ soo hebben de meesten hoop der selven
y sulcke dinghen niet verdacht gheweest. Ten ander-
en / het tracteren van de daden ende eygen hystorie der
Indianen / behoefte veel ghemeynschaps ende onder-
socht heyt by den selven Indianen / r welcke de meesten
deel (die van Indien gheschreven hebben) ghebozen
heest: ter eender/ om datse hare tael niet en wisten / ofte
om datse niet getracht noch ondersaen hebben yet van
harer Ouerdommen/ te weten/ in boegen datse alleen-
lijcken te vreden geweest zijn / te verhalen sommige van
haerder dinghen die ytmuntende waren. Nu ick dan/
A ij Begeerlijch

Voor-reden.

Begeerich wesende om meer ende bpfondere kennisse te hebben van haerder dingen ende epgenschappen/ hebbe neersichept gedaen met lieden die in alsulcke materien ervaren ende geberseert waren/ van welcker onderrichtinghe ende volcomen berclaringhe ick genomen hebbe t'ghene my ghedocht heeft/ genoeg te voldoen/ om notitie ende kennisse te gheven van de manieren en daden der selver lieden: en int Naturael, van de Landen ende hare epgenschappen/ met d'ervarenthept van vele Jaren / ende neersichept van t'ondersoecken/ discoueren ende berghemeenschappen met wijse ende experte personen. Van gelsicken/ soo duncken my boozghewende te zijn sommighe waerschouwingen/ de welke dienstelijck ende profijtelijck souden mogen wesen/ aen andere ende beter vernuften/ om de waerhept t'ondersoeken: ofte soo t'hen goet dunckt/ t'ghene datse hier vinden/ boozder te passer. Daeromme/ hoewel dat de nieuwe Werelt niet meer nieu/ maer oudt is/ nae't vele datter van gheseyt ende gheschreuen is/ soo dunckt my nochtans/ dat men dese Historie eenichsins booz nieu mach houden/ om dat het ghelijckelijken een Historie/ ende eensdeels Philosophie is/ zijnde niet alleenlijck van de werken der natuere/ maer oock insghelijck van den bzyen wille/ t'welcke zijn de daden ende costumpen der lieden/ dooz alle t'welcke my goet gedocht heeft/ t'selfde eenen naem te gheven van een Historie Naturael ende Morael van West-Indien/ ombanghende met dese instantie beyde den dinghen te samen. In de twee eerste Boecken wordt ghehandelt/ t'ghene dat den Hemel/ de ghetemperthept ende habitatie der lucht aengaende is/ welke Boecken ick eerst int Latijn gheschreuen hadde/ ende naemaels overgheset/ ghebruyckende meer de bysichept van een Auteurs/ als d'obligatie van een Oversetter/ om my beter te boeghen booz de ghene aen wien dat het in de ghemeenpe tale gheschreuen word. In d'ander twee Boecken daer aen volghende/ worde ghetraecteert/ het ghene dat van de Elementen ende natuerlijcke Mixten ofte Compositien (dat zijn Metallen/ Planten ende Ghedierten) in Indien schijnt notabel te wesen. Van de lieden ende hare daden (ic wil segghen der selfder Indianen) hare Costumpen/ Manieren/ Regeeringhe/ Oorloghen ende geschiedenissen/ zijn t'meerste

Voor-reden.

e'meeften deel van dese Boecken ofte Hiftorie vercla-
rende / het ghene men heeft connen onderbinden ende
weerdich ſchijnt te weſen om verhalen. Hoe dat men
heeft connen weten de geſchiedeniſſen ende oude daden
der Indianen / (dewijle datſe gheen ſchriſten / als wy-
lieden / ghehadt hebben) ſal in de ſelve Hiftorie gheſeyt
worden. Want ten is gheen cleyn teecken van haerder
abelheyt / te hebben moghen ende connen conſervieren
ende onthoude hare Antiquiteyten ofte Ouderdomme /
ſonder te weten ofte te hebben eenighe gheſchriſten ofte
letteren. Het eynde van deſen arbeyt (die den Auteurs /
dooz de notitie der natuerlijke wercken / ſo wijsſelicken
van alle naturele dinghen ghedaen heeft) is / dat men
d'eere ende glozie daer van / wil geven den alder-opper-
ſten Heere / die op allen plaetſen wonderbaerlijcken is /
ende dooz de kenniſſe der manieren ende eyghen dingen
der Indianen / datſe gheholpen worden / te mogen ach-
tervolgghen ende volſtandich blijven in de ghenade der
hoogher beroepinghe des heylighen Euangeliums / tot
het welcke belieft heeft / de ghene die van de hooghſte
Berghen verlichtende is / ſulcken verblinden volcke te
bryngen / in deſen laetſten tijden. Boven dien / ſoo mach
noch een peder booz ſijn ſelfs / daer van gelijcken / eenige
brychten upt rapen: want hoe ontweerd dat het ſubject
van dien is / ſoo cander den Wijsen nochtans wijs heyt
upt nemen / cnde van de onnutſte en cleynſte Dierkens
can men een diepe ende hooge aenmerckinghe / ende een
ſeer oozboozlijke Philoſophie trecken. Reſteert allcen-
lijck den Leſer te waerſchouwen / dat die twee eerſte
Boecken / van deſe Hiftorie ofte Discours / gheſchreven
zijn / weſende in Peru; ende d'ander bijs aenvolgghende
in Europa / om dat my de ghehoorzaemheyt veroblis-
geert hadde / weder herwaerts te keeren / waer dooz
d'eene handelende zijn / als van teghenwoozdighe din-
ghen / ende d'ander / als van dinghen van der hande .
absent weſende / op dat deſe verſchepdenheyt
niemandt en mochte miſhaghen / heeft
my goet ghedocht t'ſelve alhier
t'adverteren.

BALADEN, OP DEN HISTORIAEN
IOSEPHI ACOSTAE.

Geloof-waerbich is meer// een seker betupgh wis/
Die niet vperich begeet// d' waerheyt bebonden heeft
Dan t'ghetal van thien ander// wanck wiens ghetupgh is
Gheen sekerheyt van der// saken t'bermonden gheeft
Wat upt t'gehoor boozt'puyt// men t'allen stonden sneeft
Dooz t'lichtbaerbich ghetuyt// welck doet hier lieghen beel/
Als een des logghens gheeft// meest nu ontbonden leest/
Die in s'Werelts sozeft// bzeest niet te bedrieghen beel.
D' Buden oock bedrogghen// doozeen valschen waen quaet/
Niet s' menschen vermogghen// al niet t'berstandt seer cleyn
Te begghen perfect// men op ijdele waen staet/
Als niet en werdt ontdeckt// de waerheyt niet// meer reyn
Dooz bo'maecte reeden// al ist hier een seer gheyn/
Een zy dien becleeden// experienti kan
Bypen der ouden waen// al is gheknust seer t'byen/
Men beel wonders berstaen// dooz menich verbaen s'Dan.
1. Acolta sels ghesien// heeft t'gheen onmog'lick scheen/
(Hoe soud' t'mogghen gheschiet// souden d' Buden byagghen)
D' Antipodes wand'len// tegghen ons aen gheleen/
Die niet ons nu hand'len// by nachten en dagghen/
Des Werelts men Custe// te dooz noyt men sagghen/
Tot dat men dien niet luste// ter Schepe bespeiden
Over den woesten Zee// nu tot s' Landts behagghen/
Deel Schepen op een Ree// aldaer den diepten veyden.
Quaiteyt der Landen// Rivieren/ Meeren/ Beken/
Der costlycke panden// Fonteynen siet afghemaelt/
Den Vulcanen vperich// daer men veel af sprecken
Hoe de menschen gierich// in luste afghepaelt/
Doozwoeten den s'Dynen// daer men veel gouts uphaelt
Om weer te verfynen// de bergh Potofy rijck
Deel silvers oock aanbied// waer mede werdt betaelt
Arbeidt moeyglick hier/ ped// dat ontbreect niet en blyckt.

SONNET AD L'INSCHOTEN.

Gelick in s' s'heps sapsoen staen met den groenen bladen
Des Linds (langh van) schoten/vert uptghefprept wgt/
Maer dooz werdt ghenoten// gemeecht en groot profijt
Als die bloepend' groen staet// dooz s' Heeren weldaden:
Alsoo nae nijn vermoeu/ baet// soo reben doet gheraden/
Men langh ghenieten sal// dooz Lindschotens vrychten soet
Als niet verbyeren sal// d'Arbeidt moeyglick/ maer goet
T' profijt te bebyen staet// met ghenuecht overladen.
Sus volght u s'heest// die n' dyft meest// als is gheneghen
Om te verbyeden// vyeinde Contrepen// niet haer quartieren/
Ghy begaet Cer// hoe langhs hoe meer// werdt berreghen/
Pallas die wil/ sluygghende stil// u Crants verrieren/
En niet verstandt// in uwen handt// de pen regieren.

Het eerste Boeck

der Historie Naturael ende

Morael, van West-Indien.

Het I. Capittel. Van d'opinie die sommighe Auteurs ghehad hebben, dat hem den Hemel niet en verbreydde tot over de nieuwve VVerelt.

De Ouderen hebben so verre uyt den wegh geweest/ te dencken datter volck in dese nieuwe Werelt was/ datter veel van dien niet en wilden ghelooven/ dat men aen dese sijde landt hadde/ jae dat meer te verwonderen is/ soo en zijnder oock niet ghebroken/ de ghene die ontkenden/ dat alhier een Hemel ofte lucht (ghelijck wy sien) was: Want alhoewel het waer is/ dat de meeste ende de beste van de Philosophen gheboelt hebben/ dat de Werelt ofte Hemel gheheel rondt was/ ghelijck alsse in effect is/ zijnde alsoo t'Nerdtrijck van alle canten omringt ende binnen in besloten/ niet tegenstaende so zijn daer nochtan sommigen (en niet weynich/ noch vande minste auctoriteyt) onder de gewijde Doctoren geweest/ van verscheyden geboelen/ versierende t'maeksel der Werelt/ in de ghedaente van een huys/ in't welcke t'dack dat alleenlijcken van boven is omsinghelende/ sonder van alle canten te besluyten/ ghevende daer toe dese reden/ dat het Nerdtrijck anders int middē der lucht moeste hanghen

N iij

hanghen / het welcke een vzeemdt dinct / ende
 buypen alle reden schijnt te wesen / insghelijckx
 dat wy oock in alle edificien ofte gestichten sien/
 hoe dat het fondament ende de bloer / ter eenre
 van onder / ende het dach daerenteghen / ter
 anderer / van boven comt / daeromme nae reden
 ende uptwijfen van goeder aenmerckinghe / soo
 souden in dit groot Edificie der werelt / den gant-
 schen Hemel ofte lucht / wesen / het eene deel van
 boven / en het geheele aertrijck daer en tegē van
 onder / t'ander deel. De glozieuse Chrysoctomus
 (gelijc als ee die hem meer verontledicht hadde/
 in de studie der H. Schrijftuere / als in de Werelt-
 lijcke consten) bewijst te wesen van dese opi-
 nie / houdendeijnen spot (in zijn Commentarien
 op d'Epistel tot den Hebreen) met den genen die
 bevestighen / dat alle de Werelt rondt is. Het
 schijnt dat de Schrijftuere wat anders wil te
 verstaen gheven / noemende den Hemel een Ta-
 bernakel ende Tente die Godt ghestelt heeft.
 Daer en boven passeert by het selve den hepligen
 Wan noch verder / ende sept / dat het niet en is
 den Hemel die hem verroert en ombzaept / maer
 dat het zijn / de Son / de Maen ende de Sterren
 die haer aen den Hemel verroeren / in sulcker
 boeghen gelijck als haer de Vogelen des luchts
 onswerden: ende niet gelijck als de Philosophen
 meynen / datse met den selven Hemel omgaen/
 gelijck als de strale met het radt doen. Met dese
 meyninghe van Chrysoctomus houdt het oock
 Theodoretus, een treffelijck Auteur / ende Theo-
 philactus, gelijck als hy oock hyra in alles doet.
 Ende Lactantius Firmianus is het selfde / boven
 alle de boorgaende geboelende: Hy en versadicht
 hem niet te lachen ende te spotten met de opmie
 van de Peripateticis ende Academicis, die de We-
 relt een

Chrysost.
 Homil. 14
 & 7. in
 Epist. ad
 Hebr.
 Hebr. 8.

Idem
 Chrysost.
 Homil. 6.
 & 13. in
 Genes. &
 Homil. 12
 ad Pop.

Theodoret.
 & Theo-
 phil. in
 cap. 8. ad
 Hebr.

Lactant.
 lib. 3. divi-
 ne Instit.
 cap. 24.

celt een ronde figure geven/ende het Aerdtrijck
 int midden stellen. Want het schijnt haer te we-
 en een dinck om te lachen / dat het Aerdtrijck
 ghelijck als gheseyt is) in de lucht soude han-
 ghen : waer dooz hy hem meer comt te verghe-
 lijcken met de meynunge van Epicurus, de welcke
 seyde / datter van d'ander zijde der Werelt an-
 ders niet en was / dan een Chaos, en een onepn-
 delijcken afgrondt. Het schijnt eenighe gelijke-
 nisse te hebben met het gene S. Hieronymus seyt/
 daer hy is schrijvende op d' Epistel tot de Ephes-
 en / met dese woorzen : De natuerlijke Philoso-
 phen (seyt hy) passeert met sijn diepsinnicheyt de
 hooghte van den Hemel / ende in de diepten des
 Aerdtrijck ende afgrondt vindt hy een onmete-
 lijcke ledicheyt. Daer wort van Procopius ver-
 haelt (hoewel ick t'selve niet ghesien hebbe) dat
 hy bevestighende is op het Boeck van Genesis,
 d'opinie van Aristoteles (belanghende de ghe-
 bacinte ende t'omloopen des Hemels) tegens de
 heylighe Schrijtuere te strijden. Doch dat de
 boozheyde Auteurs diergelijcke dinghen meyn-
 nen ende segghen / en hebben wy ons niet te ver-
 wonderen / want het ghenoech bekend is / sy haer
 soo seer niet gheoeffent te hebben in de Consten
 ende beduydinghe der Philosophie / trachtende
 naer andere Studien van meerder wichticheyt.
 Het ghene meer te verwonderen is / is dat / we-
 sende S. Augustijn soo upmuntende in alle na-
 tuerlijke Consten/ende zijnde in de Astronomie
 ende Physica soo erbaren / is / niet teghenstaende
 altoos twijfelachtich gheweest / sonder hem te
 resolveren / of den Hemel d'Aerdtrijck van
 alle canten omringhende was / ofte niet. Wat
 braegh ick daer nae (seyt hy) dat wy dencken/
 dat den Hemel (als een cloot) het Aerdtrijck van
 d'een

Hieron. in
 Epist. ad
 Ephes. lib.
 2. cap. 2.

Sixtus
 Senensis,
 lib. 5. Bi-
 bliot. an-
 noe. 3.

August.
 lib. 2. de
 Genes. ad
 Lit. cap. 9.

Historie Naturael van West-Indien,
 d'een zijde alleen bedeckende is / ghelijck als een
 groote schotel die daer boven ober comt. Op de
 selve plaetse daer hy dit verhalende is / gheeft
 oock te verstaen / ende seyt het claerlijcken upt/
 dat daer gheen bewijs af en is / dan alleenlijck
 gissinghe / om te bevestighen / dat den Hemel van
 een ronde figure is. Aldaer / als oock op ander
 plaetsen / wort het voor eē twijfelachtich dinc
 ghehouden / dat haer de Hemelen ombræpen.
 Men en sal hier in niemant achterhalen / noch
 de ghewijde Doctoren der kercke in min hou-
 den / soo die in eenighe puncten der Philosophije
 ende Natuerlijcke consten een ander ghevoelen
 hebben / dan het wel meest voor goede Philoso-
 phije aenghenomen ende geapprobeert is: want
 alle hare studeringhe was alleenlijck om den
 Schepper te kennen / te dienen ende te prediken/
 waer inne sy groote waerdicheyt hadden. Ende
 dewijle datse gantschelijcken hier in ghein-
 ploceert ende besich waren / (t'welcke ons noo-
 dichste is) soo en ist niet veel in de studeringhe
 en kennisse der Schepselē / niet altoos volcome-
 lijck getrefte te hebbe. Veel meer zijn voor seker
 te verispen / de geleerden ende ijdele Philosophen
 van desen tijden / die kennisse ende wetenschap
 vercreghen habbende / van t'wesen ende ordon-
 nantie deser Schepselen / en van de coursen ende
 t'omloopen der Hemelen / dat die arme onghes-
 luckighe Menschen niet ghecomen en zijn tot
 kennisse der gener die alle tselfde geschapen ende
 gemaect heeft: ende zijn hun altemael veront-
 ledighende in dese maectfels ende wercken van
 soo grooten weerdicheyt / sonder eens hare ghe-
 dachten te verheffen / om te ontdekken den op-
 persten Aetheur / ghelijck als sulcx de Godde-
 lijcke wijsheyt ghenoech verclarende is / seg-
 ghende /

hende/of sy alschoon den Schepper ende Heere
an alles ghekennt hebben / en hebben hem niet
bedient noch gheert alsoo sy schuldich waren/
erijdt wesen met harer bonde / t'welcke hen
an den Apostel soo gherechtelijken verweten
de aenghetijghet wordt.

Sap. 13.

Rom. 1.

et 2. Capittel. Dat den Hemel van alle canten
rondt, ende in haer selven omloopende is.

Mer comende op onsen propooste / so en
is aen t'gene dat Aristoteles, en d'ander
Peripatetici, gelijkelijcken met die Stoi-
cijs gheboelden / geen twijffel aen / van
dat den Hemel gantschelijcken van een ronde fi-
guere soude wesen / doende haer movement ofte
inloop int ronde / t'welcke eyghentlijck soo
parachtich is / dat wy't met onsen ooghen aen-
en : ja wy die hier in Peru woenen / sient veel
oghenschynlijcker / door d'erparentheyt / dan
et ons door eenighe reden ofte Philosophische
ewijsinghe vertoont soude moghen werden.
Ende om te weten of den Hemel gantschelijcken
ondt / ende het Aerdtryck van alle canten om-
vanghende is / sonder daer twijffel aen te stellen /
so ist alleen ghenoech t'aenschouwen van dese
Hemispherio, nae de plaetse ende Gheweste des
hemels die t'Aerdtryck omvangt / t'welcke van
Ouderen noyt gesien geweest is : ende is oock
ghenoech ghesien / ende ghenoteert te hebben /
by de de Polen daer den Hemel / als op een spil /
op ombracpende is / te weten den Polus Arcticus,
ofte van t'Noorde / welcke die van Europa sien :
ende dese andere Antartico, ofte van t'Zuden /
daer S. Augustijn aen twijfelt / die wy alhier in
Peru / de Linea gepasseert wesen / met de Noort-
terre verwisselen. Eindlijcken is genoech / ghe-
varen

Plutarch.
de placitis
phil. lib. 2.
cap. 2.

August.
lib. de Ge-
nes. ad
lit. cap. 10

baren te hebben meer dan t'sestich graden van't Noordē nae het Zuiden/ te weten/ veertich van d'eene/ en vyfentwintich van d'ander zijde/ der Linea: achterlatende voor dese reyse t'ghetugemisse van anderen/ die op veel meer hooghten ghebaren ende gheromen zijn/ bynaest op de t'sestich graden aent Zuiden. Wie soude seggen dat het schip Victoria (weerdich voor seker eeuwigher ghedachtenisse) niet gewonnen heeft de victorie/ ende getriumphseert van de rondicheyt der Werelt: als oock niet minder van die sootydele ledicheyt en oneyndlijke Chaos, die d'ander Philosophen/ onder t'Aerdrich steldē/ want heeft de Werelt omghebaren/ omloopende die onmetelijke groote Zee Oceaen. Wie en salt niet schijnen/ met dese daet bewesen te hebben/ dat alle de grootte van't Aerdrich (hoe groot dat men die oock afbeeldt) de voeten van een Mensche onderworpen zijn/ dewijle datse die ghemeten hebben? Waer aen sonder twijffel blykende is/ den Hemel van een ronde en perfecte figuer te wesen/ zijnde d'Aerdrich met het water omvangende/ makende alsoo een Globus ofte ronden cloot/ hebbende haren oorspronck uyt de twee Elementen/ die hare palen met de ronde ende grootte bestemt hebben: t'welck men ghenoech proberen en vertoonen can door Philosophische ende Astronomische redenen/ ende achterlatende de subtylheden die men ghemeylijcken allegeert/ van dat men het volmaeckste lichaem (t'welcke den Hemel is) de perfectste Figuer behoort te gheven/ welke sonder twijffel de ronde is. Hier uyt volghet het/ dat die omloopende verroeringhe/ niet ghelijck noch gestadich can wesen/ zijnde op sommige plaetsen over d'wers/ haer drayende gelijk als het noodichst

verreyscht/

berespcht/ dewijle dat de Son / Maen en Sterren niet even gelijk/ noch eenparich/ rondtsom loopen. Maer dit achterghelaten / soo dunct my/ dat de Maen alleenlijcken ghenoech can bestaen/ in dese sake als een ghetrouwe ghetuyghe in den Hemel/ overmits dat sy haer dan alleenlijck verdonckert ende Eclipses wort/ ten tijden dat de rondicheyt van't Aerdtrijck/ ex diametro, tusschen haer ende de Son / in den wegh comt/ ende alsoo de passagie van de stralen der Sonne belettende is: t'welck voorszwaer niet en soude moghen gheschieden / soo t' Aerdtrijck niet en stonde int midden der Werelt / omringht zijnde van alle canten der Hemelscher Firmamenten. Hoewel datter niet tegenstaende gebroken zijn/ de ghene die twisselinghe stellen / of de claricheyt van de Maen/ haer van t'licht der Sonne mede ghedept wordt / oft niet. Maer dit is al te veel ghetwiffelt/ naedemacl men anders geen redelijcke oorzaken en can vinden / van de Eclipsen/ volle ende quartierē der Mane/ dan de gemeenschappe en deelachticheyt van t'licht der Sonne. Sullen van ghelijcken bevinden/ (soo wy't willen insien) dat den nacht anders gheen dinct en is/ dan de donckerheyt/ die veroorzaecht wordt door de schaduwē van't Aerdtrijck / om dieswille dat de Son dan aen d'ander zijde is passerende. Soo dan nu de Son aen d'ander zijde van het Aerdtrijck niet en comt / maer datse ten tijden van't ondergaen / wederom keert / aen de cant henen loopende / t'welcke toelatē moet dē genen die seyt / dat de Werelt niet rondt en is / dan datse gelijk een schotel t'aenschijn van't Aerdtrijck is bedeckende / soo moet daer noodtwendich upt volghen / dat het niet en mach maken de verscheydenheyt die wy sien aen de daghen ende

August.
Epist. 109
ad Iannet-
rius, cap. 4

August.
lib. 2. de
Cens. ad
lit. cap.
10.

Dan. 14.

ende nachten die op sommige plaetsen der Werelt (op sijnen tijdt) lanck ende cort zijn/ende op ander contrepren eendwich eben lanck/en in eenen doen. Het gene S. Augustijn schrijft op de Boeken van Genesis, ad literam, dat men wel mach bevyndē alle d'oppositien, conversitien, elevation, vervallinghe en andere aspecten ende dispositien der Planeten ende Sterren / om daer by te verstaen / datse haer verroeren / staende den selven Hemel stil/ sonder ondraeyn / is my lichtelijck ghenoech te verstaen / ghelijck als het oock sal wesen voor een peghelijck: oorlof hebbende te versieren/het gene ons voor oogen comt. Want soo wy by ghelijckenisse stellen/dat elcke Sterre ende Planeet een lichaem op sijn selven is/ wordende van een Engchel ghevoert ende voortghezeven / in sulcker voeghen als hy Habacuc in Babylonien voerde. Wie sal soo blindt wesen/ dat hy niet en soude sien / dat alle die verscheydenheyt (die daer van Aspecten in de Planeten ende Sterren blyckende is) niet en comt te prorederen / door de differentie der verroeringhe: ende dat de ghene diese verroerende is / haer dat willens gheeft. Nochtans soo en gheeft de goede reden geen plaetse / dat de spatie ende Gheweste (alwaer men versiert de Sterren te gaen of te blieden) mach laten te wesen Elements gewijs ende verderflijck / dewijle dat het hun verdeelt ende afscherpdt als sper door passeren / want en passeren voor seker door geen ledicheyt. Ende soo de Geweste daer haer de Sterren ende Planeten in moveren/ de corruptie onderworpe is/ soo moet het voor ghelwis zijn/dat sp't selfde upt de natuere oock zijn: ende volghet consequente-lijcken/datse moeten veranderen ende op't eynde vergaen: want natuerlijcker wijze / soo en can t'inghes

t'ingehouden niet dueriger wesen als t'inhoudt-
 sel. Soo men dan seyt / dat de Hemelsche licha-
 men verderffelijck zijn/ (t'welcke niet over een
 comt met t'ghene dat de Schrijtuere in de Psal-
 men verhaelt : al waert / seyt die / datse Godt *Psal. 148.*
 hoor altoos ghemaerckt heeft) soo en accordeert
 het oock niet wel met d'ordomantie ende onder-
 houdinghe van desen Orbis ofte Werelt : segghe/
 om dese waerheyt te bevestigen/noch meer/ van
 dat de selfde Hemelen de ghene zijn/die haer ver-
 roeren / ende dat de Sterren haer daer in om-
 drayen/ moghen wy allegeren met het ghesicht/
 want wy sien oogghenschynlijcken/dat haer niet
 alleenlijcken de Sterren verroeren / maer oock
 plaetsen ende gheheele Ghewesten des Hemels:
 Ick en spreke niet alleen van de blinckende ende
 lichtschijnende plaetsen / ghelijck als daer is de
 ghene die men noemt *Via lactea*, in onse gemeyne
 tale / den wegh naer *S. Jacob* ghesheeten / dan
 oock noch van veel andere meer / wil dit seggen
 by andere donckere ende swarte plaetsen die aen
 den Hemel zijn: want men siet daer in der waer-
 heyt dingen in/ als vlacken/ die seer merckelijck
 zijn/ de welcke ick/ nae mijn onthouden/ in Eu-
 ropa wesende) noyt aen den Hemel gesien hebbe/
 ende alhier in dese ander Hemispherio hebse seer
 bescheydelijcken aenghemerckt. Dese vlacken
 zijn van coleur ende ghedaente / ghelijck als het
 deel der gheslipfeerde Maen/zijnde den anderen
 in de selve swarticheyt ende schadulwe ghelijck/
 gaen altoos dicht aen de selfde Sterren / in een
 ghedaende ende grootte / ghelijck als wy't met
 clare ende oogghenschynlijcke ondersochttheyt ge-
 sien ende ghenoteert hebben. T'sal misschien
 sommighe een nieu dinck schijnen te wesen/ende
 sullen moghen vraghen / waer van soodanighe
 generatie

generatie van blacken aen den Hemel procede-
ren moghen: t'welcke ick voor't eerste tot noch
toe niet hebbe comen begijpen / dan alleenlijc-
ken te denken/dat (gelijck als de Via lactea, soo
de Philosophē seggen) sulcx comende is/ dat het
op eenighe plaetsen van den Hemel dicker ende
dichter is / ende daerom meer licht in haer ver-
vaten/ hebbende oock also/ int contrarie/andere
seer dun ende doorschijnende plaetsen: ende doop-
dien dat de selfde minder licht ontfanghen / soo
schijnt het op plaetsen swarter te wesen. Dat dit
selfde d'oorzake is/ oft niet/ en hebbe gheen seker-
heyt van/ om te bevestighen/ niet teghenstaende
datter in der daet de selfde blacken aen den He-
mel zijn/ (ghesien datse sonder verminderinghe/
met het selfde Compas / als de Sterren verroe-
ren) is een sekerre experientie / ende is dickwils
willens op gelet: waer upt men van alle dat ge-
sept is/ beslupten mach/ dat de Hemelen/ sonder
twijffel / t'Aerdtrijck van alle canten in haer
ombanghende zijn/ haer met eenen ghesadigen
loop daer rondtsom moberende / sonder dat het
noodich is/ sulcx meer in questie te stellen.

Het 3. Capittel. Dat de heylighe Schrift ons te ver-
staen gheeft, het Aerdtrijck int midden van
der V Verelt te vvesen.

Al ist dat Procopius Gaseus, ende andere
van sijn opinie/hun laten duncken/dat het
teghens de heylige Schrijtuere strijdende
is. t'Aerdtrijck int midden van de Werelt
te stellen / ende den Hemel voor gheheel rondt te
houden/soo en ist voorwaer nochtans geen leere
die daer teghens strijdt/ maer is eer seer gelijck-
formich/met het ghene dat ons den Tert van de
Schrijtuere leert: Want achtergelaten van dat
de selfde

de selve Schryftuere dickwils dese maniere van
 spreken/ van de rondicheyt der Werelt gebruyc-
 kende/ ende op een ander plaetse aenwijfende is/
 dat alle het ghene dat lichamelijcken is/ van den
 Hemel omringht / ende als met sijn rondicheyt
 ombangen te wesen: soo en can men ten minsten
 dat van Ecclesiastes niet laten claerlijcken te ver-
 staen/ daer hy aldus seyt: *De Son rijst op/ ende*
gaet onder/ ende keert weder op sijn plaetse/ ende
van daer comt hy weder op te staen / loopende
nae den Middach/ ende alsoo weder nae't Nooyt
den / omloopende alle dinghen: alsoo swerft de
Gheest rondtsom / ende keert weder op sijn
bestemde plaetse. Op dese passagie soo seyt de
Paraphrasis ende uptlekkinge van Gregorio Neo-
cesariense, ofte Nazianzeno aldus: De Son heb-
bende t'gheheele Aerdtrijck geronnen/ keert we-
der / ghelijck van een omloop / tot sijn bestemde
plaetse ende besteck. Het ghene dat hier van Sa-
lomone gesept/ en van Gregorio verclaert wort/
en const verseker niet bestaen / soo men eenighe
plaetsen van't Aerdtrijck hadde/ die van den He-
mel niet ombangen waren. Het selve wort oock
alsoo verstaen van S. Hieronymo, schrijvende op
d'Epistel tot den Ephesen/ op dese maniere: De
meeste bevestighen ghemeynlijcken / (comende
met Ecclesiastes over een) dat den Hemel rondt
is/ doende haren omloop int ronde/ ghelijck als
een cloot: t'welck een slecht dinck is/ dewijle dat
gheenighe ronde figure hebben mach/ breedde/
lengde/ hooghte noch diepte/ ghesien dat het van
alle weggen even ghelijck en effen is/ etc. Nu soo
en is dan / nae S. Hieronymus segghen / t'ghene
d'andere van den Hemel houden/ datse rondt is:
niet tegens de Schryftuere/ maer comter eer seer
mede over een: want alhoewel dat hen S. Basilus
ende

*Heser, 1. 2.**Sap. 1. 2. 7**11. 18.**Psal. 9. 17**23. 39. 97.**Iob, 37.**Eccles. 1.**Hieron. in**cap. 3. ad**Ephes.**Basilus**Homil. 1.*

Cap. 3.

Hexame.
prope. fi-
nem.

Ambros.
libr. 1.
Hexame.
cap. 6.

Iob. 9.
c. 26.

Hebr. 1.
Psalm. 13.
23.

August. in
Psalm. 135.

Historie Naturael van West-Indien

ende S. Ambrosius (die hem gemeenlijcken/ in de Boecken ghenacmt Hexameron , volghen) in dit punct een wepnich twijffelachtich houden/ soo buyghen sy hen nochtans int eynde meest int toegheben van de rondicheyt der Werelt. Wel is waer / dat S. Ambrosius niet wel over-een en comt / met de vijfte Substantie die Aristoteles den Hemel toeyghent. Van de plaetsen des Aerdtrijck/ ende van sijn vasticheyt/ is een dinck om sien/ hoe frap/ ende met wat een aerdicheyt/ dat de Schrijftuere daer van verhaelt / om ons verwondert te maken / ende niet minder lust te gheven van de oneyndelijcke macht en wijsheyt des Scheppers : want ter eender / soo verhaelt ons Godt/ dat hy is gheweest den ghenen die geset heeft de Columnen die't Aerdtrijck op-houden/ ons te verstaen ghevende (ghelijck alst S. Ambrosius te recht verclaert) dat het onmensschelijcke gewicht des gantschen Aerdtbodems ghesustineert ende opghehouden word/ door de hande des Goddelijckē crachts/ dat de Schrijftuere op deser maniere ghebruyckt / te noemen Columnen des Hemels / ende van't Aerdtrijck: en sijn voozwaer niet ghelijck als d'andere van Atlants, die de Poeten versiert hebben / maer andere eyghen voortghecomen uyt het eeuwigē woort Godes/ t'welcke met sijner dencht de Hemelē ende Aerde onderhoudende is. Maer noch soo seyt de selve Goddelijcke Schrijftuere seer frap op een ander plaetse / om ons te beduyden/ dat het Aerdtrijck/ vast / ende t' meeste deel met het Element van't water ombanghen is : Dat Godt het Aerdtrijck ghestelt heeft op den wateren. Ende op een ander : Dat hy de rondicheyt des Aerdtbodems op den Zee gefondeert heeft: alhoewel dat S. Augustijn niet ghedooghen wil/ dat men

dat men dese passagie/ als een sententie des ghe-
 loofs/ aenmemē sal/ van dat het Aerdtrijck ende
 t'water (int midden der Werelt) een Globus ma-
 ken / soeckende alsoo de voorszeyde woorden des
 Psalms eenen anderen sin ofte uytlegginghe te
 gheuen. Doch het eenvoudich gheboelen is son-
 der twijffel / t'ghene dat gheseyt is / dat is / ons
 te verstaen gheuende/ niet van doen te wesen an-
 dere fondamentē noch steunsels van't Aerdtrijc
 te versieren/ dan t'water/ t'welcke (alhoewel dat
 het soo lichtveerdich ende veranderlijck is) van
 den opperste Constaer alsoo verordineert is/
 dat het in hem dese onmetelijcke Machinam des
 Aerdtrijcx ophoudende en besluypende is: waer-
 om gheseyt wordt / het Aerdtrijck ghesondeert
 ende opghehouden te wesen op de Wateren ende
 Zee: zijnde waerachtich/ dat het Aerdtrijck eer
 onder water/ als daer bove op/ sijn plaetse heeft:
 want nae onse inbeeldinghe ende gedachten/ int
 ghene dat aen d'ander zijde des Aerdbodems
 (t'welcke wy bewoonen) ghebonden wordt/ la-
 ten wy ons voorsztaen / onder den Aerdbodem
 te wesen. Alsoo imagineren wy van gelycken de
 Zee ende Wateren/ die't landt aen d'ander zijde
 omringhen van onderen / ende t'landt daer bo-
 ven op te comen: doch de waerheyt is / dat het
 gene dat eygentlicke onder is/ is altoos het gene
 dat aldermeest te midde-wegē der Werelt staet:
 maer de Schryftuere spreekt nae onse maniere
 ende ghebruyck van dencken ende spreken. Be-
 mandt soude moghen vraghen/ Welcē dat het
 Aerdtrijck op de Waterē (gelyck als de Schryft
 seyt) sijn vasticheyt heeft / waer oy sijn dan de
 selve wateren rustende / ofte wat steunsel sullen
 die hebben? Ende soo't Aerdtrijck ende de Wa-
 teren een ronde Globus maken/ waer mach haer

Job. 26.

Psal. 38.

Psal. 103.

dan alle dese verschrickelijcke Machina op on-
 derhouden? Dit selve wordt ons op een ander
 plaetse van de heplige Schrift voldaan/gebende
 oorsake tot meerder verwonderinghe van de
 Macht des Scheppers/seggende: Den Aquilon
 t'Noorden sprekt haer uyt op de ledicheyt / ende
 heeft het Aerdrick op niet ghehanghen. Heeft
 het sekerlijckē heerlijckē verclaert:want t'schijnt
 voorszwaer / dat de Machina ofte t'maeksel des
 Aertrijckx ende t'Water op niet hanghende is/
 te weten / als men hem inbeeldt die int midden
 van de lucht te staen / gelijk alse in effect staet.
 Dese vreedicheyt / daer hen de Menschen soo
 seer van verwonderen / wordt van Godt noch
 meer verhepdt/braghende den selven Job: Wie
 heeft den Lijn gheschozen van de stichtinghe der
 Werelt? Segt my dat / soo ghy't ghedorcht hebt.
 Ofte in wat siment ende materie zijn de fonda-
 menten versekerd? Epndtlijcken / op dat men
 volepnde te verstaen den treyn van dit wonder-
 baerlijck maeksel der Werelt/soo seyt den Pro-
 pheet David (een groot verheffer ende sangher
 der werckē Gods) in een Psalm/die hy op desen
 propoost ghemaeckt heeft / aldus: Ghy die het
 Aerdrick op sijn eyghen vasticheyt gefondeert
 hebt / sonder tot eenighen tijden te wanchelen
 ofte om te storten. Hy wil seggen/ dat d'oorsake
 van dat het Aerdrick (ghestelt zijnde int mid-
 den der lucht) niet en valt noch waggelt/ is om
 dieswille dat het sekerre fondamenteen heeft van
 sijn natuerlijcke vasticheyt / die hem ghegheven
 zijn vā d'alderwijste Schepper/ op dat het hem
 in sijn selven mach ophouden/ sonder eenige an-
 dere steunfels ofte stutten van doen te wesen. Al-
 hier soo bedrieght hem dan het Menschelijcke
 vernuft / soeckende andere fondamenteen van
 t'Aerdrick/

t' Herdtrijck/ welker bedroch spruytēde is/ van
 te willen meten ende vergelijcken Godes wer-
 ken/ met de wercken der Menschen/ also datter
 niet te breefen en is (al ist schoon dat het hem
 noch soo veel laet schijnen/ dese Machina aen de
 lucht te hangen) datse vallen ofte omstorten sal.
 Met reden soo voeghter (voorwaer) David
 noch by (nae dat hy van de wonder-wercken
 Gods ghecontempleert ende ghesongen hadde)
 seggende: De Heere sal hem in sijn wercken ver-
 heugen. Ende daer nae: *Psal. 103.* O hoe grootdadich zijn
 u werckē Heere/het schijnt wel/ datse altesamen
 uyt u wetenschap gecomen zijn. Voorwaer/ soo
 ick mijn ghevoelen segghen sal/ van t' ghene die
 beroerende is/ verclare dat/ van diverse rep-
 sen/ dat ick de groote golfte der Oceaenscher Zee
 ghepasseert hebbe/ varende nae dese contrepe
 (van soo breeinde Landen) toe/ hebbe my ghe-
 stelt t'aenschouwen ende bemerckē de grootmo-
 ghende breeindicheyt van dese Gods wercken
 ende consten niet laten te ghevoelen een uptne-
 mende verheuginghe/ met overdenkinghe van
 d'alderopperste wijsheyt ende grootheyt des
 Scheppers/ die in dese sijne wercken soo veel
 verschijnende zijn: so dat my/ in comparatie van
 dien/ alle Vallesen der Coninghen ende Men-
 schelijcke vonden/ een cleynicheyt en van geener
 weerden duncken te wesen. Hoe dickwils is my
 in ghedachtenis ende in den mondt ghecomen/
 dat van den Psalm/ daer hy sept: Groot verma-
 ken hebt ghy my/ Heere/ ghegeven met u wer-
 ken/ ende ick en sal niet naelaten my te verheu-
 ghen int aenschouwen der wercken uwer han-
 den. Voorwaer de wercken van Godes handt-
 werck/ hebben/ ick en weet niet hoe/ een soodani-
 ggen gratie ende waerheyt/ door de heymelijcke
 23 ij verhoer

verbozghentheyt / dat al ist schoon / dat men die eens ander mael / ende veel repfen / comt te sien / gheben altoos een nieuwe oorsake van verheuginghe / recht t'contrarie van de wercken der Menschen. Want al ist sake dat de selve ghe- maecht zijn met veel conste ende subtylheyt / soo men daer een gewoonheyt af heeft / die te besien / soo en achtmense niet / jaer men crighter bynaest een misghaghen ofte walginghe af : ghelijck als daer zijn / schoone Lust-hoven / Dallesfen / heer- lijcke Tempels / Burgen van upnemende ghe- stichten ende fabrycke : latet wesen Schilderjen / uptghehouden wercken / Ghesceenten van co- steijcke inventie ende maectsel / laetse hebbē alle de weerdicheyt die mogelijken is te bedencken / soo ist niet teghenstaende een sekere ende gewisse sake / dat siende de selve twee ofte dype maels / so sal men qualijcken d'oogen daer weder recht op moghen nae toe slaen / dan sullen haer terstont verdrapen ander dinghen te besichtighen / als versadicht van t'eerste schousel. Maer soo ghy de Zee siet / ofte u ooghen slaet op een hooghe steenrotse ofte clippe / die hem op een vzeemde maniere vertoonēde is : ofte het veldt / wanneer met sijn eyghen natuerlijke groenicheyt ende bloemen bedecdt is : ofte de stroomen van een loopende Riviere / die sonder cesserē teghens de steenrotsen aenslaet / als verbolghen in sijn aen- bechtinghe : ende eyndtlijcken / eenighe andere werckē der natuere / voor meermaels datmense siet / so veroorzakense altoos eē nieuwe vzeuchde ende vernakelijckheyt / sonder t'gesicht eenich- sins te versadighen / soo dat het sonder twijffel schijnt te wesen / als een overbloedich ende ma- gnijsch bancket der Goddelijcke wijsheyt / die aldaer stil-swijghende (sonder opt moede te werden)

werden) onser aenmerckinge is weydende ende
vermaekende.

Het 4. Capittel. Antvvoordt op het ghene dat uyt
de Schriftuere gheallegeert vverdt, teghens
de rondicheyt des Hemels.

Mer keerende tot de Hemelsche figuren/
so en weet ick niet niet wat auctoriteyt
der Schriftuere men heeft moghen by
brenghe/ die niet rondt te wesen/ ende
sijn verroeringhe int ronde te doen: want van
dat S. Paulo de Hemel een Tabernakel ofte Tente *Hebr. 8.*
noemt/ die Godt (ende niet den Mensch) ghe-
stelt heeft/ so en sullen wy daer uyt niet verstaen/
het Aerdtrijck eens deels (als niet een verhemelt)
bedeckt te wesen/ ende also staende blijft/ sonder
verroeren/ ghelijck alst schijnt/ dat van sommighe
verstaen wordt. Den Apostel handelt een
ghelijckenis van't Tabernakel der ouder Wet/
op welcke propooft hy seide/ dat het Tabernakel
der nieuwer Wet van ghenaden/ den Hemel is/
alwaer den oppersten Priester Iesus Christus,
voor een mael/ door sijn bloet inghegaen is: En
hier uyt wil hy segghen/ dat daer soo veel voor-
deels is/ van't nieuwe Tabernakel tot het oude/
alffer is/ van verschil tusschen den Aetheur van
t'nieuwe (welcke is Godt) ende den werckman
van t'oude/ t'welck een Mensch was: alhoewel
waer is/ dat het oude Tabernakel ooc door Gods
wijs heyt gheordomeert is gheweest/ zijnde sijn
Meester Beseleel daer van onderwesen. *Exod. 36.*
Oock niet noodich/ in de ghelijckenisse eenighe
parabolen ofte allegorien te soecken/ die in alles/
ende niet alle dingen (daer men dien toe neemt)
dienstich zijn: ghelijck als den Godtsalighen
Chrysostomus dat op een ander propooft won. *Chrysost. 20. cap.*

Wij der wel

Psal. 103.

August. 2
de Genesis
ad litt.
cap. 9.

Esaï. 66.

der wel te pas brengt. Vander auctoriteyt die S. Augustin by brengt/ welcke van etlycke geallegeert wert/ om te proberen dat de Werelt niet rondt en is/ segghende: Den Hemel streckt hem upt/ als een vel/ waer upt nemen/ dat sy niet rondt/dan plat boven op is. Maer hier op antwoordt ons den selven heylighen Doctoer seer lichtelijck ende wel/ dat men ons in dese woorden van den Psalm niet te verstaen en gheeft/ de Figure des Hemels: dan hoe lichtelijcken dat Godt een soo grooten Hemel ghemaecht heeft/ alsoo en wast oock Godt niet te onmogelijcker een so onnetelijcke overdecksel des Hemels daer over te trecken/ ghelijck alst ons soude moghen wesen een ghebouwen vel t'ontbouwen. Ofte heeft misschien ghesocht/ ons te kennen te geven Gods groote Majesteit ende Heerlijckheyt/het welcke den Hemel/ soo groot ende schoon/ dienende is/ghelijck als ontsieden int veldt een verhemelt ofte Tente van vellen ten dienste comt: Twelcke van een Poet seer aerdich verclaert werdt/ daer hy't noemende is/ het Pabilloen des claren Hemels. Het ander van Esaïas, daer hy seyt: Den Hemel is mijne stoel/ende d'Aerde dient my als een schabel voor mijn voeten. By alsoo verre als wy in de dwalinghe der Antropomorphiten waren/ de welcke Godt/ naer sijn Godtheit/ lichamelijcke leden toeschreben/ soo mocht het ons wat te doen geven/ om te verclaren hoe het moghelijck soude wesen/ het Aerdrijck te schabel voor Gods voete te zijn/ staende int midden der Werelt/ dewijle dat hy alle de Werelt verbullende is/ want moeste alsdan voeten van alle zijden/ ende rondsom veel hoofden hebben/ t'welck een dinck om lachen ende mede te spotten is. Soo is het dan ghenoech/ te weten/

weten / dat wy in de heylighe Schryftuere niet
 n sullen volghen de letter / de welcke doodet/
 naer den Gheest die 't leven gheeft/ ghelyck alst *2. Cor. 3.*
 us van S. Paulus gheleert wordt.

Het 5. Capittel. Van't Schepsel ende ghedaente des
 Hemels der nieuwe VVerelt.

De dat de ghedaente ende t'maeksel van
 desen Hemel (die aen de Zuytzyde staet)
 is/ wordt in Europa van velen gebraegt:
 want men in de oude Schrybenten niet
 ekers daer van lesen can / hoewel datse beslup-
 en/ een Hemel aē dese zyde der Werelt te wesen:
 doch wat maeksel ende ghedaente de selve heeft/
 en hebben sy niet conuen begripen / van dat sy
 oel handelende zijn van een groote ende schoone
 Sterre (die wy alhier sien) van hen Canope ge- *Plin. lib. 6*
 heeten. De gene die van nieuws nae dese contrepo- *cap. 22.*
 oaren / plachten wonderlijcke dingen van desen
 Hemel te schryven / te weten / dat sy seer claer
 blinkende is / zijnde van veel ende seer groote
 Sterren. In effect/ de dingen die verre van der
 handt zijn/ worden altoos grooter gemaect als
 y zijn: Ick en sie alhier gheen Sterren / die de
 Vassyn ende de Waghen te boven gaen. T'is
 wel waer/ dat de Crufero ofte Crups-sterre van
 hier / schoon ende van een tierlijck ghesicht is.
 Crufero hieten wy / vier merckelijcke Sterren/
 ghestelt in goeder proportie ende ordeue van ge-
 lijckheyt/ die onder haer een forme van eē crups
 maken. Donverstandighe ghelooven / dat dese
 Crufero de Zuyder Pool is / om diesswille dat
 die den Zeelieden alhier de hooghte daer van ne-
 men / ghelijck als men aldaer de Noordsterre
 plach te doen / maer sy bedrieghen hen daer in.
 De redenen waerom dat de Zeelieden de selve
 B h alhier

alhier gebruycken / is / om dat men aen dese zijde
 gheen vaste Sterre en heeft / die den Pool ver-
 toonende is / ghelijck als aldaer de Noordsterre
 doet. Hierom ist / datse de hooghte van de sterre
 (te weten / de voet van den Crufero) nemen / de
 welcke van de rechte / waerachtighe ende vaste
 Pool / dertich graden verscheyden is / gelijk als
 de Noordsterre aldaer maer dnye graden / ofte
 wat meer / van de Pool af staet / door het welcke
 men alhier de hooghten qualijcker nemen can:
 wāt de voorszeyde Sterre / ofte voet der Crufero,
 moet recht obereyndt staen / t'welcke alleen op
 een sekerē stondt des nachts te pas comt / zijnde
 op diuersche tijden van't Jaer op verscheyden
 uren / ende comt een lange wyl van't Jaer / van
 de gheheele nacht niet recht obereyndt te staen /
 t'welck een moeylijck dinc is / om de hooghte
 te peplen : ende daerom / soo en wordt daer oock
 van de beste Stierliede niet veel op den Crufero
 ghepast / maer behelpen hen met den Astrolabio
 de Son te nemē / om de hooghte (daer sy op zijn)
 t'ondersoecken / waer inne ghemeynlijcken de
 Portugeesen d'ander te boben gaen / als de gene
 die de Navigatie verder (als eenighe ander Na-
 tien ter Werelt) curserende zijn. Men heeft oock
 aen dese Zuidtzijde andere Sterren die niet de
 Noord-sterre eenighe ghelijckenisse hebben. De
 plaetse die men noemt Via lactea, streckt aen dese
 zijde seer verde ende claer blinckende / ende men
 siet daer die wonderlijcke swarte blacken in /
 daer hier voozen mentie af gemaecht is. Andere
 bysonderheden moghen van anderen niet meer
 der particulariteyts ende sorghe verclaert
 worden / is ons vooz dese mael genoegh /
 t'weynich dat wy daer van ver-
 haelt hebben.

Het 6. Cap. Hoe dat de VVerelt aen beyde zijden
der Polen, Landt ende Zee heeft.

TEn is niet weynich ghedaen/bewijle wy
een uptcomste ghemaect hebben / van
dat wy alhier van gelijcken eenen Hemel
hebben/ die ons (als die van Europa, Asia
ende Africa) overdeckende is / met deser aen-
merckinge behelpen wy ons altemets/wanneer
dat sommighe / ofte t'meeftendeel van die van
verwaerts over/ met suchten ende wenschen/na
Spagnien verlanghende zijn / sonder datse yet
anders weten te spreken / van van haer Landt.
Sy verwonderen hen / jae worden dickwils te-
ghens ons verstoot/ in te dencken/ dat het ons
vergheten is / ende dat wy weynich werck van
onse gemeynne Vaders landt maken: De welke
van ons beantwoordt worden/ dat onse begeer-
en ende verlangen ons niet quellende is/ weder
nae Spagnien te keeren / om dieswille dat wy
bevinden/ den Hemel ons soo nae in Peru te we-
sen/als in Spagnien: waerom te recht verhaelt
werdt van S. Hieronymo, schrijvende aen Pauli-
nam, daer hy seyt: De poorte des Hemels is soo
nae Bretagnien, als Ierusalem, maer naedemael
dat den Hemel de Werelt van alle cantē int mid-
den besluptende is / soo moet men verstaen / dat
daer upt moet volghen/van alle canten der We-
relt/ Landt te wesen. Want soo't waer is / dat
de twee Elementen van Water ende Landt/een
Globus ofte ronden Cloot maken / gelijck als de
meesten ende besten der Ouderen (naer't bewijs
van Plutarcho) gheboelt / ende met sekere argu-
menten bewesen hebben/ soo soude men moghen
dencken/ dat de Zee de gantsche contreye van
onder den Pool Antartico, (ofte van't Zuiden)
in sulcker

*Plutarch.
lib. 3. de
placitis
Philoso.
cap. 9.
& 11.*

Cap. 6.

August.
lib. 16. de
Civitat.
cap. 9.

Genes. 1.

Historie Naturael van West-Indien,
in sulcker voeghen beslaende is / dat die t'landt
aen de selve zijde gantsch gheen plaetse en geeft:
gelijck als t'selfde van S. Augustijn wijselijcken
gheargueert werdt / teghens de ghene die d' An-
tipodes stellen. Sy en aenmercken niet (sept hy)
dat/ alhoewel men ghelooft ofte bewijst/ de We-
relt van een ronde Figuere (ghelijck als een
Cloot) te wesen / soo en is het daerom terstondt
niet seker / dat het Landt van d' ander zijde der
Werelt / ontdeckt ende boven water is. S. Au-
gustijn sept/ sonder twijffel/ hier seer wel in: doch
soo en volght oock daer upt niet / dat het selfde
int contrarie bewesen word/ te weten/ van dat
ter gheen Landt by de Pool Antartico ontdeckt
souden wesen/ t'welcke d' experientie ende erba-
rentheyt ons al vooz ooghen ghestelt heeft alsoo
te zijn / ende dat men dat daer in effect heeft.
Want al ist schoon/ dat het meestendeel der We-
relt (t'welcke onder de voorsz. Pool valt) met
Zee beslegghen is : soo en ist nochtans daerom al
te samen gheen Zee/ maer heeft oock Landt: in
voeghen dat het Landt ende t' Water op allen
plaetsen der Werelt onder een vermenght ende
ombanghen is / ghebeude den anderen in ende
uytcomste : t'welcke voozwaer een dinck van
grooter verwonderinghe / als oock streckende
is / tot grootmakinghe der wercken des opper-
sten Scheppers. Nu soo weten wy dan upt de
heylighe Schrijft / hoe dat int beginsel der We-
relt de Wateren op een plaetse by een vergadert
waren / zijnde t'werdtrijck daer dooz ontdeckt.
Van ghelijcken / soo leert ons de selve heylighe
Schrijtuere / dat dese by een vergaderinghe der
Wateren/ genaemt worde/ de Zee: ende dewijle
datter veel zijn / soo moet het nootwendich vol-
ghen/ dat men veel Zeen heeft. En men en heeft
niet.

niet alleenlijcken dese verschepdenheyt van Zee
in de Middellantsche Zee / noemede d'eene van
Euxino, d'ander van Caspio, de derde Erithreo,
ste Roode Zee / de vierde van Perlen, d'ander
van Italien, ende veel meer andere alsoo. Maer
van ghelijcken den voorszeden grooten Ocean,
die men in de heplighe Schryft een afgron-
dte naem te noemen / alhoewel die in der waerheyt
en is) is oec niet tegenstaende in veel verschep-
denheyt en manieren verdeelt / als in respect van
t Landt van Peru, ende gheheel America, is
eene die men hiet de Noorder / ende d'ander de
Zuyder Zee: ende in Oost-Indien d'eene is de
Zee van Indien, ende d'ander van China, t'wel-
ke ick alsoo ghewaer ben gheworden / int ghene-
ck ghebaren / als oock van anderen verstaen
hebbe / ende dat hem de Zee nimmermeer van't
Landt boven de duysent mylen verschepdt / ende
hoe verre dat oock den selven Ocean soude mo-
gen strecken / soo en passeertse boven de voorsz-
eden distantie niet. Mijn segghen en is niet / dat
men niet meer als duysent mylen der Zee Ocean
verbare can / t'welcke een groote beuselinghe soude
wesen: want wy weten / dat de Portugeesche
Schepen viermaels soo verre ende meer baren /
ende dat men daer en boven de gheheele Werelt
er Zee int ronde mach omseplen / ghelijck als
op't by onsen tijden gesien hebben / sonder datter
en te twijffelen is: Maer het gene dat ick segge
ende bevestighe / is / dat van het ghene tot noch
oe ontdeckt is / geenich Landt soo vast Landt /
ste Eylanden / te weten / op een rechte strecke
ste cours boven de voorszeden duysent mij-
len van den anderen verschepden leyt / ende dat
men alsoo tusschē t'een ende t'ander Landt nim-
mermeer meerder spatie van Zee en heeft / het
selve

selve metende ter plaetsen daer t' Landt albert naest aen den anderen gheleghen is: want van't eynde van Europa ende Africa, met hare custen, soo en ligghen d' Eplanden van Canarien, alsoock die van Açores, ofte Vlaemsche Eplanden, met die van Cabo verde, ende d' andere van die Contrepe / niet meer dan d' ype ofte vier hondert mijlen ten hooghste van't vaste Landt verschepden: Nemende van de selve Eplanden af / synen cours nae West-Indien toe / soo heeft men nauwelijcken neghen hondert mijlen tot by d' Eplanden (die men noemt Dominica, Virgines, ofte Maeghden / Beata, dat is Godtsalige / ende d' anderen / de welke streckende zijn op een rijse / tot de ghene die men heet de Barlovento, dat is van te Loefwaert / welcke zijn Cuba, Española, ende Boriquen, van hier tot het vaste Landt toe / heeft men schaers twee hondert ofte d' ype hondert mijlen / ende op sommighe plaetsen veel minder. Het vaste Landt streckt een onepntlijck dincck heen / van't Landt van Florida af / tot het Landt der Patagones, en van d' ander zijde by Zupden / de Stract van Magallanes af / tot de Cabo de Mendosino, loopt een upt der maten lanchtstreckende Landt / maer niets te breeet; Ende daert alhier in Peru op sijn breedste is / te weten / ter plaetsen daert aen Brasilien grenst / heeft het ontrent duysent mijlen. In dese voorszeyde Zupder Zee / hoewel dat men daer Westwaert aen geen eyndt af en weet / soo en ist nochtans niet langh gheleden / dat men d' Eplanden (diese van Salomon ghenoeemt hebben) ontdeckt heeft / die veel ende seer groot zijn / ende liggen verschepden van Peru ontrent acht hondert mijle. Ende om dieswille dat men geobserveert ende alsoo bevonden heeft / dat alwaer veel ende groote Eplanden ligghen /

segghen/ men gemeenlijcken niet verre van daer
 vast landt vindt. Soo zijnder veel/ ende ick met
 en/ van opinie/ datter by d'Eplandē van Salo-
 mon een geweldich groot vast landt moet liggē/
 welcke aen de Westzijde/ tegens onse America
 vercomt: ende t'mocht misschien wel mogelijk
 wesen/ dat het streckende is/ Zuyden aen/ nae de
 Straet ofte Enghte van Magallanes toe. Het
 Landt van nieu Guinea verstaet men vast landt
 te wesen/ ende wordt van sommighe gheleerden/
 niet by d'Eplanden van Salomon gestelt/ alsoo
 dat het met den reden seer over-een comt/ datter
 noch een groot deel der Werelt t'ontdeckt staet/
 dewijle dat ontsieden van gelijcken dese Zuyder
 Zee nae China en Philippinas toe beseylende zijn/
 inde en segghen niet/ datse int gints varen/ te
 weten/ van hier derwaerts/ langer wegh passe-
 ren/ als van Spagnien nae dese Indien toe. Naer
 er plaetsen daer d'eene Oceanische Zee met d'an-
 der aen een comen/ ende haer vermengende zijn/
 ick meyne de Zuyder met de Noorder Zee/ in de
 Contrepe der Polus Antarcticus, is ghenoech be-
 kent/ te wesen/ door de vermaerde Straet van
 Magallanes, gelegen op hooghte van 51. graden.
 Ende by soo verre als d'ander zijde der Werelt
 in de Contrepe der Polus Arcticus, ofte van by
 Noorden/ de voorszeyde twee Zeen van gelijcken
 continueren/ ende in een loopen/ so ist voorszwaer
 een groote sake/ t'welcke van velen ondersocht/
 naer van niemandt (nae mijn wetenschap) tot
 noch toe onderhouden is/ alleenlijcke dat door
 gissinghe/ ende ick en weet wat teyckenen/ van
 sommighe bevesticht wordt/ datter aen de Noort-
 zijde een Straet moet wesen/ ghelijckerwijs die
 van Magallanes. Nu om te comen tot onse voorsz-
 ghenomen intentie/ soo ist ghenoech voorszese
 reys/

Deze ver-
 menginge
 en by een
 comste der
 Oceanische
 Zee/hebbt
 by van
 ghelijcken
 ontdeckt
 onder den
 Polus Ar-
 cticus, ofte
 aen de
 Noortzij-
 de voorsz-

Stræet bā
Nassauwē,
gelijck als
ic het selfe
sichtelijckē
ondervon-
den hebbe/
anno 1594
ende 1595.
als op een
under

boorber aē
gheanno-
teert wort.

reys/boor seker te wetē/dat men aen dese Zuyt-
zijde landt heeft/ iae een landt soo groot als ghe-
heel Europa, Asia ende Africa te samen/ ende dat
men onder beyde de Polen der Werelt/ Zeen
ende Landt vindt/ onder den anderen omban-
ghen/ in het welcke d'Ouderen (als de gheene die
d'experientie ghebrack) eenighen twijffel moch-
ten stellen/ ende daer teghen segghen.

Het 7. Cap. VVaer inne vvederleyt vverdt, d'opinie
Van *Lactansio*, de vvelcke seyde, datter gheen
Antipodes en vvaren.

Lactant.
lib. 7. Di-
vini Instit.
cap. 23.
August.
lib. 16. de
Civitat.
cap. 9.

Dan/ bewijle wy weten/datter onder
den Polus Antarcticus, ofte van't Zuy-
den/ Landt ghelegghen is/ soo reesterter
te weten/of daer oock volck is/ die't be-
woonen/t'welcke in voorszeden tijden een questie
was/ daer veel om gheargueert werde. *Lactan-*
tius Firmianus ende *S. Augustijn* houdt vooz een
grootte cluchte/ ende drijven haren spot met den
ghenen die bevestigen datter *Antipodes* zijn (dat
is gheseyt) lieden die met de voeten teghens ons
aen gaē. Doch alhoewel datment dese twee Au-
theuren toe mach laten/dat vooz een spotternije
te houden/so gaen sy noch evenwel in de redenien
ende bewijsinghe van hare opinie/ op versche-
den wegen/ ghelijck als sy oock int vernuft seer
verschillende waren. *Lactantius* houdt het met
den ghemeynen Man/ hem laten dunckende/
dat het een dinck om te lachen is/te segghen/den
Hemel van alle canten rondsom d'Aerdtrijck te
comen/ ende dat het Aerdtrijck int midden/ van
alle wegghen/gelijck een bal/daer in besloten sou-
de wesen/waerom hy aldus schryvende is: Wat
wegh (seyt hy) houden de sommigen/die seggen
willen/ datter *Antipodes* zijn/ die haer voet-
stappen

tappen int contrarie van d' onse setten. Zinder
 y aboutuere lieden soo ypt sinnich/ die gelooven
 atter volck is / die met de voeten om hoogh/
 ende t' hooft om leegh gaen/ ende dat de dinghen
 die alhier recht op staen/ aldaer averrecht ver-
 keert hanghen/ ende dat de boomen ende t' koozn
 aldaer nederwaerts waffen/ ende dat den regen/
 sneeu/ ende den hagel opwaerts nae't Aertrijck
 oecclimmende is. Ende naer meer andere woor-
 den/ soo voeghter Lactantius noch meer by / seg-
 ghende: Te versieren / dat den Hemel rondt is/
 s oorfsake gheweest / dat dese lieden de voorfs.
 Antipodes (die in de lucht hanghen) gheinven-
 keert hebben: waerom ick van dusdanighe Phi-
 losophen niet meer te segghen hebbe / dan dat de
 ghene die eens comen te dwalen / blijven in hare
 verwartheit altoos wederspannich / sustme-
 rende t' eene met het ander. Tot hier toe zijnt
 woorden van Lactantio: Maer voor meer / dat
 hy sept/ soo zijn wy/ alhier teghentwoordich we-
 sende/ in de contreppe der Werelt / die int contra-
 rie van Asia responceert / henlieder Antichonos,
 ghelijck als de Cosmographen segghen/ ende wy
 en sien ons niet eens gaen hanghende / noch dat
 wy met de hoofden nederwaerts/ ende de voeten
 opwaerts gaen. T' is voorwaer eē wonderlijck
 dunck te bedenckē/ twelcke eensdeels van't men-
 schelijcke verstandt (nae de waerheyt) niet mo-
 ghelijck is t' ontfangen ende te begripen/ sonder
 te ghebruycken inbeeldinghen ofte ghedachten.
 Ende ten anderen/ soo en ist oock niet mogelijk
 te wesen sonder dwalen/ soo men in alles d'ima-
 ginatie ofte ghedachten wil volgen. Wy en con-
 nen niet te verstaen comen / den Hemel rondt te
 wesen / (ghelijck sy in effect is) ende dat het
 Aertrijck int middē staet/ dan door inbeeldinge:
 C maer.

maer soo dese selve inbeeldinghen van de reden/
niet gheroyrigeert ende gherefoymeert wordt/
dan dat het verstant haer daer van laet verbees-
ren/ soo sullen wy ghewisselijcken dwalen/ ende
bedrogen upt comen/ upt welcke wy/ met open-
bare experientie verstaen mogen/ datter in onse
zielen een seker Hemels licht is/ waer mede wy
sien ende oordeelen. Oock mede soo worden de
selve ghedachten ende innerlijcke inpyntinghe/
(die ons te voozen comen om te verstaen) niet
het selve inwendighe licht/ van't ghene sy ons
onderwijsen/ bevesticht/ ofte te niet gedaen. Wy
dit/ siet men claerlijcken/ hoe dat de redelijcke
ziele/ alle lichamelijcke natuere te boven gaet/
ghelijck als de cracht ende eeuwighe dencht der
waerheyt/ in de opperste plaetse des Menschens/
sijn residentie houdt. Ende men siet het blycke-
lijck/ ghelijck alst hem ghenoech vertoont ende
berclarende is/ dat dit soo wel ghepureert licht/
van dat opperste ende eerste licht deelachtich is.
Ende die dit niet en weet/ ofte hier aen twijffelt/
moghen wy met recht wel seggen/ dat hy niet en
weet/ ofte twijffelt/ dat hy een Mensch is: in
voeghen/ dat soo wy onse ghedachten braghen/
wat haer dunckt van de rondicheyt der Werelt/
en sullen ons voorwaer niet anders seggen/ dan
het ghene dat sy Lactantio voer oogen stelden/ te
weten/ dat soo den Hemel rondt is/ soo sullen de
Son ende de Sterren/ alse ondergaen/ moeten
vallen: ende alse nae den Middach opstijghen/
moeten climmen/ ende dat d'Aerde in de lucht
hangende is/ ende dat de lieden/ die aen d'ander
zijde der Werelt woenen/ met de hoofden neder-
waerts/ ende voeten opwaerts moeten gaen/
ende dat den reghen aldaer niet en valt van bo-
ven nederwaerts/ maer datser eer van onderen
opwaerts

opwaerts stijght/ende meer andere dus danighe
menschen dingen/ de welcke alleen te verha-
len/tot lachen verwecken souden: maer soo men
de cracht der reden beradicht / soo sal men van
alle dese ijdele schilderije weynich werck maken/
ende en sullen d'inbeeldinghe niet meer lusteren
als van een oude Sottinne/ antwoordende/ dat
het een groot bedroch is / de gheheele Werelt in
onse ghedachten te willen timmeren/ gelijk als
en huys / van t'welcke t'nederste aerdtrijck het
fondament/ ende t'bovenste dach den Hemel is:
ende sullen oock segghen/ dat soo ghelijck als in
de Creatueren het hooft altoos het bovenste/ en
opperste van t'ghedierde is: hoewel dat iijst
alle Creatueren t'hooft niet op een maniere en
hebben/ want d'eene hebben t'hooft opwaerts
als de Menschen/andere over dweers als t'bee-
telijcke int midden als de Spinnen/ende dierge-
lijcken: Alsoo is van ghelijcken den Hemel/ t'zy
waer dat het soude moghen wesen/ altoos bo-
ven/ ende t'Aerdtrijck noch min noch meer be-
deden. Want wesende warachtich/dat onse ghe-
dachten aen den tijdt ende plaetse ghehecht zijn/
do comt het / dat het van den selven tijdt ende
plaetsen niet over al ghemerckt werdt / dan alst
niet bysonder ghespeculeert ende overdacht wert.
Hier uyt ist/ dat soo wanneer wy de selve ophef-
fen om t'aenmercken/ ofte eenige dingen t'over-
dencken / die den tijdt ende bekende plaetsen er-
rederen ende te boven gaen/ soo vallen se terstont
neder: ende soo sy van de reden niet weder opge-
heven ende staende ghehouden werden/ soo en
commen se niet een oogenblick overeyndt blijven:
Alsoo sien wy oock/ dat onse ghedachten (wan-
neer men handelende is van de Scheppinge der
Werelt) altoos loopen/tijdt soeckende voor des
E ij Werelts

Cap. 8.

Historie Naturael van West-Indien,

Werelts scheppinge: ende om de Werelt te bouwen / soo ordonneren oock plaetsen / sonder te volpndighen ofte uytcomste te vinden / dat men de Werelt op een ander maniere makē mochte / wesende de waerheyt (soo ons door de rede blijelijck vertoont werdt) geenen tijt voor de verroeringhe te wesen / wiens mate den selven tijdt is / noch daer en was gantsch gheen plaetse voor de selve Orbis, de welcke alle Ghewesten in hem besluptende is. Waerom dit argument / dat men teghens de plaetsen des Aerdrickx (ghenomen uyt de maniere van onser gedachten ofte inbeeldinghe) makende is / van den excellenten Philosoph Aristoteles wel claer ende lichtelijcken volbaen wordt / segghende met grooter waerheyt / dat de selve plaetsen int midden ende benedenste der Werelt staen / ende hoe een dinc meer int midden comt / hoe dat het meer beneden is. Welcke antwoordt allegerende Lactantius Firmianus, (sonder te wederlegghen) is het met eenighe ander reden voorby slaende / segghende / dat hy hem niet en mach verontledigen om sulcx te wederlegghen / door de haest die hy heeft tot ander dinghen.

*Aristot.
de calo,
cap. 3.*

Het 8. Cap. Van d'opinie die S. Augustijn hadde, om d'Antipodes t'ontkennen.

Seer anders waren de reden die S. Augustijn ghemoevert hebben / om d'Antipodes t'ontkennen / gelijk als een soo diepsinnighen vernuft betaeinde / want de reden booren verhaelt (van dat d'Antipodes sou den verkeert gaen) worden van den selven heylighen Doctoor wederlept / in sijn Boeck der Predicatie: D'ouderen (seyt hy) bevestighen / dat het Aerdrick op alle plaetsen om leegh / en den Hemel

*August.
lib. Cate-
goriarum,
cap. 10.
Tom. 1.*

Hemel om hoogh is/ soo moeten dan / naer upt-
 wijfen van t'selſde/ d' Antipodes, ghelijck men
 ept/ teghens ons aen gaen / hebbende inſgelijck
 den Hemel boven t' hooft. Nu dewijle dan / dat
 Augustijn dit alſoo verſtondt naer reden van
 goeder Philoſophie / wat reden mogheit dan
 weſen / die een ſoo gheleerder. Man ghemoevert
 hebbe/ van een contrarie opinie te weſen? t'wel-
 ke ſekerlijcke den ſin geweest is/ die hy genomen
 heeft upt het innerſte der hepligher Theologie,
 naer welker uptwijfen/ ons van de heplighe
 Schriſtuere gheleert werdt / alle Menſchen der
 Werelt van eenen eerſten Menſche (t'welcke
 was Adam) hare aſcomſte te hebben. Hier door
 dan / ſcheent een onghełooflijck dinck / ende een
 rechte beuſelinge te weſen/ te ſegghen/ dat de lie-
 den in de nieuwe Werelt hebbe mogen paſſeren/
 overbarende die oneyndelijcke diepte der Ocean-
 cher Zee. Ende voorszwaer/ ſo ons de taſtelijcke
 ende onderſochte erbarentheyt (van dat wy in
 onſen tijden gheſien hebben) niet en verſekerde/
 men ſoude t'ſelve/ tot deſen huydigghen dach toe/
 noch voorsz een onſekere ſake houden. Ende al-
 hoewel dat wy weten / de ſelve rede niet en ſluy-
 ten om waerachtich te zijn / ſoo blijft ons noch
 tans ghenoech te doen / om daer op t' antwoor-
 den / ick wil ſegghen / om te verclaren op wat
 maniere / ende door wat wegh t' Menſchelijcke
 gheſlacht alhier ghecomen mach weſen/ ofte hoe
 ende waer over datſe gecomen zijn/ om dit landt
 van Indien te bewoonē : maer om dat wy t'ſel-
 ve hier nae niet redenen ſullen verhalen/ ſoo laet
 ons nu beſien wat dat van den hepligē Doctoor
 in deſe materie (in de Boeckien van de Stadt
 Gods) gedisputeert werdt/ t'welcke aldus luy-
 dende is: Het gene dat van ſommige geargueert

C ij

wordt/

Lib. 16.

cap. 9.

wordt/datter Antipodes zijn/ (dat zijn lieden die van d'ander zijde der Werelt woonen/ alwaer de Son oprijst/ ten tijden datse by ons ondergaet) ende dat de voetstappen des selven recht in t'contrarie van d'onse aencomen/dit en is gheen dinck om te ghelooven/ dewijle dat sy't niet en bevestigen met ondersochte redenen/ dan alleenlijck met een Philosophische bewijs/ die sy hier van maken: waer mede beslupten (dat wesende d'Aerdrich int midden der Werelt/ zijnde van alle canten eben naer van de Hemel ombangen) ghewisselijcken de benedenste plaetse te wesen/ het ghene dat aldermiddelft van de Werelt is. Voeghter daer nae noch by/ segghende: De heylighe Schrift en bedrieght gheensins/ welcker waerheyt van de geschiedenissen die daer in verhaelt worden) genoech vertoonende is/ hoe volcomelijcken de Prophecijen der toecomende dinghen ghebeurende zijn/ ende is een beuselinghe/ te segghen/ dat van dese zijde der Werelt/ lieden gecomen souden moge wesen in d'ander nieuwe Werelt/ passerende die onmetelijcke Zee van Ocean, want anders niet mogelijk en is/ aldaer Menschen te zijn/ waerachtich wesende/ dat alle Menschen van dien eersten Mensch afcomen. Maer dat dit ontwijfende is/ soo en is alle de swaricheyt van S. Augustijn anders niet geweest/ dan die onuitsprekelijcke grootte der Zee Ocean. Van de selve meeninghe was oock S. Gregorius Nazianzenus, affirmerende (als een ontwijfelijck dinck) dat passerende de Straet ofte Engte van Gibraltar, onmogelijcken was de Zee boor der aen te moghen passeren/ in een van sijn Epistelen/ seyt hy op dese propoost aldus: Het behaeght mi seer wel/ het gene van Pindaro geseyt wordt/ dat boorby Cales, de Zee/ boor de Menschen/

Nazianzen.
Epist.
17. ad post.
Humia-
num.

chen/onbaerbaer is. En int Ghebedt der over-
edenen/t'welcke hy S. Basilio toeepghenende/sept
en selven eynde / dat het niemant toeghelaten
was / de Straet van Gibraltar t'Zeewaerts aen
te passeren. Ende alhoewel dat men dat van den
Poet Pindaro, voor een spreekwoordt neemt/
daer hy sept/dat het soo wel den wijsen als d'on-
wijsen verboden is/t'onderstaen/wat voor by de
Straet ofte Engte ghelegghen is. Doch den oor-
spronck van dit spreekwoordt gheeft ghenoech-
te verstaen / hoe vast dat d'Ouderen in de selve
opinie ghegrondet waren. Van ghelijcken / soo
vindt men by de Boecken der Poeten ende Hi-
stori-schrijvers/ als oock onder d'oude Cosmo-
graphen / dat het eynde ende laetste termijn des
Aerdbodems in Cales van Spagnien ghestelt
wordt / ende aldaer werden de Columnnen van
Hercules opgherecht/zijnde aldaer t'besluit der
uyterste palen van t'Roomsche Keysers-rijck/al-
daer schildert men van ghelijcken/ d'eynden der
Werelt / t'welcke niet alleen van de Heydensche
geschrijften/maer oock van de Ghelwijde/ op de
selve maniere vermeldt wordt / haer voeghende
nae onse tale: Ghelijck als daer gheseyt wordt/
dat het Edict ofte Placaet van Augusto Cesare *Luc. 2.*
hercondicht ende uytgheroepen is / op dat hen
alle de Werelt souden leren beschrijven. En van
Alexander de groote / die sijn Rijke verbraydde *1. Mach. 8*
tot die eynden des Aerdbodems. Ende op een
ander plaetse wordt gheseyt / het Euangelium *Coloss. 1.*
aenghewassen te wesen / hebbende over de gant-
sche Werelt vruchten ghegheven: want door de
ghewoonlijcke stijl / soo noemt de Schrijftuere
de gantsche Werelt/het meesten deel der Werelt/
dat doe ter tijden ontdeckt ende bekent was.
Want d'Ouderen en meynden niet / dat men

Cap. 9.

Plinius,
lib. 1.
cap. 9.

Historie Naturael van West-Indien.

d'ander Zee van Oost-Indien / noch dese van West-Indien / bewaren mochte / waerom sy int generael ober een quamen. Hieromme ist / dat van Plinio (als een slecht ende seker dinck) gheschreven wordt / dat de Zee / die t Landt affsnijden / ons de helft van t woonbaer Landt benemende zijn: want men en can (seyt hy) van hier niet derwaerts passeren / nochte van daer alhier comen. Dit selve waren oock gheboelende Tullius, Macrobius ende Pomponius Mela, ende was epndtlijcken het ghemeyne goetduncken der ouder Schribenten.

Het 9. Cap. Van de opinie die *Aristoteles* hadde, be-
roerende de nieuwe VVerelt, ende vvelcke
d'oorfake vvas, die hem bedroogh om
fulcx t'ontkennen.

Bhalven de voorszepde / soo wasser oock
noch een ander reden / waerom dat d'Ou-
ders ghemoveert waren / te gelooben on-
moghelijck te wesen / de lieden van daer in
dese nieuwe Werelt te passeren / seggende / dat be-
halven die overgrootheyt der Ocean, soo was de
hitte (van de Regioen ofte Gheweste die men
noemt Torrida, ofte verbrandt) soo upt der ma-
ten / datse de lieden te water noch te lande niet en
ghedooghde (hoe stout die oock mochten wesen)
van den eenen Pool tot den anderen te moghen
passeren: want de selve Philosophen / van de
welcke gheaffirmeert werdt / de Werelt rondt te
wesen / (ghelijck sy in effect is) ende dat men on-
der beyde de Polen der Werelt woonbaer landt
heeft. Ontkenden niet teghenstaende / dat de
middelste Regioen ofte Gheweste van t Mens-
schelijke gheslachte niet bewoont en mochte
werden / te weten / t'ghene dat tusschen de twee
Tropicos

Tropicos begrepen werdt / t'welcke de grootste
 van de vijf Zonas ofte Regioenen is / daer de
 Cosmographen en Astronomiens de Werelt met
 sdepleen. De reden diese gaven / dat dese Zona
 Torrida onwoonbaer was / was dat de groote
 hitte der Sonne / die daer altoos soo dicht by/
 oben overgact / de geheele Regioen ontfekende
 ende versenghende was / makende t'selve / vol-
 ghens onvruchtbaer / ende ghebezelijcken van
 water ende weyden. Van dese opinie scheen oock
 e wesen Aristoteles , alhoewel dat hy een soo
 grooten Philosoph was / niet teghenstaende be-
 roogh hem selven in dese sake / tot welker ver-
 tant het goet wesen sal / te verhalen / in wat sake
 hy met sijn discours wel gheprocedeert / en waer
 mine dat hy ghedwaelt heeft. Nu dan / dispute-
 rende den Philosoph van den Abrego , ofte *Aristot. 2^a
 meteor.*
 Zynder windt / om / of wy verstaen sullen / den *cap. 5.*
 elven ypt den Middach voort te comen / ofte
 van den anderen Pool contrarie het Noorden
 af / schrijft op dese maniere / segghende: De reden
 eert ons / dat de Latitudo ofte breedde van het
 Nerdtrijck bewoont word / hebbende sijn limi-
 ten: doch alle dit woonbaer landt en mach niet
 een continueren / om dies wille dat het mid-
 delste deel niet ghetempert en is: want het voor-
 dek is / dat het in sijn Longitudo ofte lenghte/
 van Oost ende West / gheen overbloedighe hitte
 noch coude en heeft / maer welin sijn Latitudine
 ofte breedde / t'welcke is van den Pool tot de Li-
 nea Equinoctial, ende op dese maniere soude men
 sonder twijffel t'geheele Nerdtrijck op sijn lengte
 rondtsomme moghen gaen / soo't op sommighe
 plaetsen van de grootte der Zee niet belet en as-
 gesneden worde. Doorwaer / soo en isser tot hier
 toe (int ghene dat Aristoteles seyt) niet meer te
 C u vereys

bereyffchen: Ende heeft groote reden / dat het
 landt op sijn lengte (dat is van Oost ende West)
 ghelijcker ende gherieffelijcker streckende is / tot
 het leven ende onthoudinghe der Menschen/
 dan't op sijn Latitudo ofte breedde (van Zuy-
 den ende Noorden) doet. Dit is alsoo / niet
 alleenlijcken dooz de redenen die Aristoteles ver-
 haelt / (van dat men daer altoos een ghelijcke
 ghetempertheyt des Hemels van Oost en West
 heeft/want is in gelijcker distantie van de coude
 uyt het Noorden/ en de hitte van den Middach)
 maer oock dooz een ander reden: want reysende
 op de lengte/ heeft men altoos de daghen ende
 nachten in een consequentie, t'welcke gaende op
 de Latitudo ofte breedde/niet wesen en can:want
 men moet nootwendich in de Regioen van den
 Pool comen) daer men d'eene helft van't Jaer
 (te weten / ses Maenden) altoos nacht heeft/
 t'welcke ee groot ongerief ofte belet voo't men-
 schelijke leven is. Den selven Philosoph pass-
 seert noch verder/ berispende de Geographen, die
 in sinen tijdt d' Eylanden uytwierpen / met dese
 woorden: Het gene ick gheseyt hebbe/mach men
 bemercken op de reysen van over landt/ ende op
 de navigatiën die men ter Zee doet: Wát daer is
 een groot verschil van de lengte tot sijn breedde/
 ende de spatie die men heeft van Hercules Co-
 lommen af/ (t'welcke is Gibraltár) tot Oost-Indi-
 en toe / exceedsert/ ofte is in de proportie/ ver-
 schillende meer dan vijf op d'ye / in de spatie die
 men heeft van Ethiopie tot het Lach ofte Mep
 van Meotis, ende uytterste palen van Scitien. Dit
 selve wordt bevonden by de rekeninghe der dach-
 reysen ende navigatiën/ so veel als men tot noch
 toe niet d'erbarentheyt heeft comen te verstaen
 comen/ ende wy hebbē notitie van de bewoonde

orrida, tot soo verre dat men niet meer bewoont en
 ordt / t'welck men in desen deele Aristoteles ten
 sten mach houden: want in sijne tijt niet meer
 tdeckt en was / als d'eerste Ethiopie, welcke
 alende is met Arabien ende Africa. Van de an-
 der Ethiopie interior, ofte t'binnenste / en wist
 men in synen tijt niet af / noch daer en was geen
 otirie van dat over-groote Landt (te weten)
 daer men nu de lande van Daep Jan heeft / ende
 oech veel minder van alle t'ander lant / t'welcke
 helegen is onder den Equinoctial, streckende tot
 over den Tropicum Capricorni, voleyndende aen
 ie so vermaerde ende welbekende Cabo de bona
 speranca, door de navigatie der Portugalois-
 ers / van welcke Cabo af tot over Scitien ende
 tartarien, men sonder twijffel (soo men t'landt
 omt te meten) soo grooten spatie ende breedde
 heeft / als de lengte ende spatie die daer is van
 Gibraltar tot Oost-Indien toe. 'Tis een slecht
 inck / dat d'Ouderen den oorspronck van den
 Nilus, ende t'uytste van Ethiopie onbekent ge-
 oeft is. Waerom Lucanus de curieusheyt van
 ulio Cæsare (van te willen ondersoecken het be-
 insel der Nilus) berispende is / segghende in sijn
 versen: Wat hebt ghy Romeyn u te stellen / om
 t'ondersoecken den oorspronck des Nijls? Ende
 yekende dē selven Poet tot de voorszeyde Nijl,
 eyt: Want u oorspronck soo verborghen is / dat
 het de gheheele Werelt onbekent is / waer ghy
 van daen zijt. Maer naer uytwijfen der heyliger
 Schryft / soo can men wel verstaen het selfde
 landt woonbaer te wesen / want anders en soude
 de Prophet Sephanias niet gesept hebben / spre-
 kende van de beroepinghe des selven volcke tot
 het Euangelium, segghende van ginder: Voorby
 de Givieren van Ethiopien sullen my van de kin-
 deren

Lucanus
 10. Phais.

Sephan. 3.

deren van mijn verstopden/ presenten gebrachte worden: want also noemt hy d' Apostelen. Maer als gesept is/ so ist behoorlijcken dat men t' selve den Philosoph ten besten houdt/ om dat hy de Histori- schryvers ende Cosmographen van sijnen tijdt gheloof gaf. Laet ons nu examineren het ghene datter volght: Het eene deel der Werelt/ (sept hy) te weten/ het Septentrionael, ghelegghen nae t' Noorden/ voorhy de gheterperde Zona, dat is onwoonbaer/ door die over-groote roudē. Het ander deel/ t'welcke leyt naer den Middach/ passerende over den Tropicum, is ooc onwoonbaer door d' overdadighe hitte: maer de gedeelten der Werelt/welcke streckende zijn aen d' een zijde als men Indien ghepasseert is. Ende aen d' ander zijde in passerende de Columnē van Hercules/ is seker niet aen een te comen/ om dieswille dat haer sulcx door de groote Zee Ocean belet wert. In dit laetste heeft hy groot gelijck/ ende voeghter dan terstont noch hy/ segghende: Om dat het nootwendich moet volgen/ dat het landt/ aen d' ander zijde der Werelt/ de selve proportie (met hare Polo Antartico) moet hebben/ ghelijck als dese onse bewoonde ghedeelte/ met den hare (dat is de Noordt-Pool) heeft. Daer en is gantsch gheen twijffel aen/ dan dat het niet d' ander Werelt in alles moet procederen/ als dese van hier in alle d' ander dingen/ namelijcken int hercomen ende ordonmantie der Winden. Ende naer andere redē/ die in dese materie niet te pas en comen/ besluyt het Aristoteles aldus/ seggende: Wy moeten willens bekenmen/ dat den Abrego ofte Zuyden windt/ de ghene is/ die uyt de Regioen ofte Gheweste (die hem van de hitte verbrant) blasende is/ welckē Regioen, door de naeghepheyte der Sonne/ onversien ende ghebrecke

hebreckelijck van Water ende Weyden is. Dit
 is d' opinie van Aristoteles. Ende voozwaer/soo
 n can de Menschelijcke gissinghe nauwelijcken
 et meer comen te versinnen. Hier uyt ist/ dat ick
 ickwils (als ick het Christelijcken overdencke)
 ome te aenmercken/ hoe swack ende broos dat
 e Philosophije der Wijsen/ ten desen tijden/ in
 e Goddelijcke dinghen is: jae dat min is/ en
 oeten somtijds in de Wereltsche dinghen (daer
 o hen laten duncken soo dapper in bedreben te
 wesen) gheen uptromste te gheben. Aristotelis
 bevoelen is/ ghelijck als hy oock bevesticht/ dat
 et landt/ t'welcke nae dese Zuydt-Pool woon-
 daer is/ nae sijn lengte (dat is van Oost ende
 West) uptnemede groot is/ zijnde in sijn breedde
 dat is van den Zuyder-Pool nae den Equino-
 tial toe) seer toyt. Dit selve strijdt soo seer te-
 gens de waerheyt/ dat bynaest alle de habitatie
 die men aen dese zijde van den Polus Antarcticus
 heeft/ streckende is nae de Latitudo ofte breedde/
 e weten van den Pool nae de Linea toe/ zijnde
 up de Longitudo, (dat is van Oost en West) soo
 wepnich/ dat de Latitudo alhier in dese nieuwe
 Werelt de Longitudo soo veel te boven gaet/ als
 hy sept/ t'verschil van tot dyse/ ende noch meer/
 e wesen. Het ander/ van dat hy bevesticht de
 middelste Regioen, die men noemt Torrida Zona,
 gantsch onwoonbaer te wesen/ dooz die overda-
 dighe hitte/ om oorsake van de naebpheyt der
 Sonne/ zijnde daerom gebreckelijcken van Wa-
 ter ende Weyde/ is altemael int contrarie: want
 het meesten deel van dese nieuwe Werelt is seer
 abundant van Menschen en Ghedierten. Ende
 dese contreve van tusschen de twee Tropicos, (ge-
 legghen in de selve Torrida Zona) is een Regioen
 abundantier ende overbloedigher van Weyden
 ende

ende Wateren / als eenighe Regioen ofte Contrepe der gantscher Werelt/ zijnde t'meeften deel van dien een seer ghetempert en bequaem landt: waer by men sien mach / dat Godt noch in dese natuerlijke dinghen / de wijsheyt van desen tijt onwetende gheinaecht heeft. Besluytende hier mede dan / dat de Torrida Zona woonbaer is / en in grooter menichte bewoont wordt / hoewel dat het selve van d'Ouderen vooz onmoghelijk ghehouden was. Maer d'ander Zona ofte Regioen, welcke streckende is tusschen de Torrida, nae de Zuyder-Pool toe (hoewel de selve dooz sin gheleghentheyt bequaem ghenoech is vooz t'smenscheijck leven) wordt niet teghenstaende wepnich bewoont: want men weet qualijcken van eenich ander quartier / dan van t'Coninckrijck van Chyle, ende een stuck-weeghs tot by Cabo de Bona Esperanca, zijnde de reste van de Zee Ocean beslaghen / hoewel datter veel van opinie zijn. Ende ick bekenne van gelijcken niet verre van haer goetdunkē te wesen / datter veel meer landts t'ontdeckē staet / dan daer ontdeckt is / ende dat het landt ghelegghen teghen t'landt van Chyle ober / vast landt moet wesen / en hem streckende is Zuydtwaerts aen / tot vooz by den Circkel van Capricornio, t'welcke (soo het aldaer leyt) sonder twijffel een landt van excellentie conditie wesen moet / dooz dien dat het ghelegghen is int midden van de twee uptnemende Zonas ofte Regioenen op de selve gheleghentheyt ende ghesaltenis / als het beste van Europa. Ende so veel als sulx belanghende is / heeft Aristoteles een goet ende oprecht ghevoelen van ghehad: maer tracterende van t'ghene dat tot noch toe ontdeckt / ende in die contreyen ghebonden wordt / is het seer wepnich Landts / naer dat het onder

nder de Torrida Zona seer veel ende dapper
elwoont is.

Het 10. Cap. Dat *Plinius* ende d'Ouderen oock het
selfde van *Aristoreles* ghevoelende vvaren.

De meyninghe van *Aristotele* heeft *Plinius* *Plin. lib. 2*
gantschelijcken ghevolght / den welcken *cap. 26.*
aldus seyt: De qualiteyt van de middelste
Zona ofte Regioen der Werelt / dooz wel-
ke de Son continuelijcken passeert / is als van
en byer dat nae by is ontfeken / gantsch ver-
brandt ende gelijk als roockende. By dese mid-
delste zijn ander twee Regioenen ofte Gewesten
en weder zijden / de welcke (om datse comen te
vallen tusschen de hitte van dese / ende d'onver-
raghelijcke roude van d'ander) twee extremen
ofte uytneimende / soo zijuse ghetempert / ende
noghen onder den anderen gheen gemeynschap
hebben / dooz d'overbloedige hitte des Hemels.
Dit selve was oock d'opinie van d'ander Ou-
deren / t'welcke van den Poet seer aerdtich in
zijn veersen gherelebeert wordt / segghende:

De Hemel heel / werdt omgordt met vijf banden *Virgil. 2.*
Van dees / heeft d'een / stadich des Sons verbrande / *Georgicus.*
En dooz den brandt / d'aerde ros van couleur.

Den selven Poet noch op een ander plaetse:

Verneemt of oock yemandt ten plaetsen woont / *7. AEni-*
Daer t'Aerdrich haer / op het breedste vertoont / *dos.*
T'welcke de Son sengt int middenste van vieren.

Ende van een ander Poet wordt het selve noch
laerder gheseyt:

Des Aerdrichs zijn / des Hemels in ghetal *Ovid. 1.*
Banden ghelijck / onder welke van vijwen *Metam.*
De middelste is dooz de hitte over al
Niet bewoonbaer.

Dese ghemeyne opinie der Ouderen was ghe-
grondet

grondet in een reden / de welcke hen docht seker
 ende onoverwinnelijck te wesen : sagen dat hoe men
 naerder den Middach ghenaeckten / hoe dat de
 Regioen heeter was. Welcke also warachtich
 is : want men bevindt door de selve reden / in een
 Provincie van Italien / het landt van Apulien
 heeter te wesen / dan Toscana. En om de selve oor-
 saken / soo heeft men in Spagnien in Andalusien
 meer hitte als in Biscayen : zijnde dit selve so veel
 verschillende / dat wesende de differentie noch
 gheen volcomen acht graden / houdt men het eene
 landt voor seer heet / ende t'ander voor seer rout.
 Hier upt namen sy niet goeder consequentie / dat
 de Regioen die den Middach soo seer genaeckende
 was / ende de Son bobent hooft hadde / noot-
 wendich een upt der maten ende ewighe hitte
 moeste ghevoelen / behalven dat / soo vermerck-
 tense doch noch / dat alle de differentien van't
 Jaer / als van de Lenten / Somer / Herst ende
 Winter / procederende zijn van t' ghenaken ofte
 afwijcken der Sonne. Ende acht nemende / dat
 sy / die noch soo verre van den Tropice (daer de
 Son des Somers opkomt) verscheyden waren
 des Somers / door t' ghenaken der Sonne een
 onoverdraghelijcke hitte ghevoelende / maecten
 haer rekeninghe / dat soo sy de Son soo nae by
 hen / ende boven t' hooft hadden / ende dat noch
 t' gheheele Jaer door / dat de hitte soo onlijdelij-
 ken soude moeten wesen / dat de Menschen son-
 der twijffel souden moeten verdwijnē ende ver-
 bzanden. Dit waren de reden / die d'Ouderē mo-
 beerden de middelste Zona oft Regioen voor on-
 woonbaer te achten : waerom sy die noemden
 Torrida Zona, dat is de verhzande Zona, Regioen
 ofte Gheweste. Ende voorwaer / soo ons de er-
 varetheit niet oogghenschijnlijck verskeret en
 hadde /

hadde/wy soude noch hedensdaeghs al te samen
 gheseyt hebben / dat het een Mathematische ende
 besloten reden gheweest hadde: waer by wy sien
 moghen / hoe swack dat noch ons verstandt is/
 in dese natuerlijcke dingen te begripen. Daer-
 in soo moghen wy niet recht wel segghen / dat
 er goeder ghelucke ons in desen tijden die twee
 groote wonderen ten deel gheballen zijn / te we-
 ten / t'bebaren van de groote Zee Ocean, niet soo
 grooter lichticheyt / ende de kennisse van dat de
 Menschen in den Torrida ghemetende zijn een
 eer bequame ghetempertheit / t'welcke dingen
 zijn / die d'Ouderen noyt en konden begripen.
 Van dese twee wonderen / te weten / van de ha-
 vitatie ende qualiteyt der Torrida Zona sullē wy
 niet Gods hulpe int naevolghende Boeck bree-
 delijcken handelen: Oock soo salt van gelijcken
 goet wesen / in dit te verclaren de maniere van
 der Oceanischer Zee te bebaren/om dat sulcx seer
 noodich is / om tot onse intentie (die wy in dit
 werck voorszomen hebben) te comen: maer
 aleer wy op dit besteck comen/ soo ist noodich te
 segghen / wat dat d'Ouderen van dese nieuwe
 lieden/die wy Indianen noemē/geboelt hebben.

Het II. Cap. Hoe datter onder de Voor-ouderen
 eenighe kennisse van dese nieuwe VVerelt
 gevonden is.

Besluytende t'gene dat gheseyt is/ restteert
 noch / dat d'Ouderen niet en gheloofden/
 datter Menschen ober den Tropico van
 Cancer waren/ als S. Augustijn en Lactan-
 tius ghevoelden. Ende soo daer Menschen wa-
 ren/ soo en wouden sy ten minsten niet gelooven
 die tusschen den Tropicos te wesen: Ghelijck als
 Aristoteles, Plinius, ende voor al/ den Philosoph
 Parmeni-

Plutar. 3.
 de placitis
 Philos.
 cap. 11.

*Hieron.
super
cap. 2. ad
Ephes.*

Parmenides, affirmerende dat het een ende t'ander t'contrarie is/ is genoech bewesen: en wel soo wordt niet teghenstaende van veel lieden/ dooz curieusheyt/ ghevzaecht/ of men van dese waerheyt/ die in onsen tijden soo openbaer ende bekent is/ oock in booztijden eenighe notitie af ghehadt heeft: want het schijnt boozwaer een seer vzeendt dinck te wesen/ dat wesende dese nieuwe Werelt so groot als wy met onsen oogen sien/ dat men daer/ in soo langhen boozleden tijden by d' Ouders niet af gheweten heeft/ waer dooz sommighe by avontueren ghesocht hebben den voorszpoet van desen onsen tijdt in dat ras te verminderen/ d'eere ende glorie van onse Ratie te verdonckeren: onderstaende te bewijzen/ dat dese nieuwe Werelt by d' Ouderen bekent is geweest. Doch men en cant boozseker niet ontkennen/ hier van eenich spoor geweest te zijn. S. Hieronymus schrijft op d' Epistel tot den Ephesen/ segghende: Het reden vraghen wy/ wat d' Apostel wil segghen met dese woorden/ daer hy seyt: In welcke ghy een tijdt ghewandelt hebt/ naer de gheleghentheyt van dese Werelt: Of hy by avontuere te verstaen wil gheven/ datter eenen anderen tijt is/ die dese Werelt niet aen en gaet/ maer andere Werelden/ van't welcke Clemens in sijn Epistel aldus schrijft/ segghende: Den Ocean, ende de Werelden die men ober den Ocean heeft. Dus verre van S. Hieronymo Ack en can boozwaer niet vermoeden/ wat Epistel van Clemens dit wesen mach/ die S. Hieronymus alhier by brenght: doch en twijffelt niet/ alsoo van S. Clemens gheschreven te wesen/ dewijle t'selve van S. Hieronymo gheallegeert wordt: zijnde claerlijcken van S. Clemente verhaelt/ dat men ober de Zee Ocean noch een ander Werelt/

jac We

tae Werelden heeft: ghelijck als het in effect met
 de waerheyt blijktt / nademael dat men soo upt-
 nemende groote distantie van d'eene Werelt tot
 d'ander heeft: ick wil segghen / van dit Peru ende
 West-Indien tot Oost-Indien en China. Van ge-
 lijcken soo verhaelt Plinius (die soo uptnemende
 was / om breeinde ende wondere dinghen t'on-
 dersoecken) in sijn natuerlijke Historie / dat
 Hannon, Capiteyn der Carthaginesers / gebaren
 heeft van Gibraltâr af / langhs de Custe heen / tot
 aen d'uyterste grensen van Arabien, hebbende
 dese sijne Navigatie by gheschriift naeghelaten.
 Soo dit alsoo is / alst Plinius seft / soo volgt daer
 bescheydelycken upt / den selven Hannon gheva-
 ren te hebben / alle het gene dat hupdigen daeghs
 de Portugalosers bebarende zijn / passerende
 tweemaels de Linea Equinoctial, t'welcke voor-
 waer een dinck is / om te verwonderen. Ende
 nae dat van den selven Plinius geallegeert werdt
 upt Cornelio Nepote, een seer gheacht Autheur /
 soo souden de selve spatie ghebaren geweest zijn
 van eenen anderen Eudoxus gheheeten / hoewel
 eené contrarie wegh: want vliedende den selven
 Eudoxus van den Coninck der Latyres, is geva-
 ren door t'Hoode Mey af / tot in de Oceanische
 Zee / vervolghende alsoo de Custe / is gecomen
 tot die Engte van Gibraltâr, t'welcke van den
 selven Cornelio Nepote bevesticht wort / in sijnen
 tijdt gheschiet te zijn. Daer wordet van gelijcken
 gheschreven / van gheachte Autheuren / dat een
 Schip van Carthago, ghedwonghen wesende
 van weer ende windt / door de Zee Ocean ghe-
 jaeght zijnde / is comen te sien ende verkennē een
 Landt / t'welcke tot dien tijdt noyt te voozen be-
 kent was gheweest: ende weder gecomen zijnde
 tot Carthaginem met de tijdinghe / verwechte

*Plin. lib. 2
 cap. 67.*

*Idem
 ibidem.*

den Carthaginefers tot een groote lust ende begeerten/ om t' selve Landt t'ontdeckē ende te bewoonen. Dit verstaende de Senatoren ofte Magistraten/ hebben de selve Navigatie met een rigoreus endeswaer Edict, op lijfstraf verboden/ forghende dat de begeerlijckheyt ende luste tot de nieuwe Landen/ een afbreuck ende vervalsinge van haer Vaders-landt souden veroorzaken. Wt alle t'welcke men ghenoech colligeren ofte vermercken mach/ dat men onder d'Ouderen eenighe kennisse van de nieuwe Werelt ghehadt heeft / alhoewel dat men int bysonder van dese onse America, ende t'gantsche West-Indien, qualijcken eenighe verskertheyt in de Boecken der oude Schrybentē vinden can/ doch wel van Oost-Indien: niet alleenlijckē van dees/ maer oock van ghene zijde. T'welcke in voorighen tijden d'uyterste kennisse was / door datment doe ter tijdt int contrarie van nu berespēde was / segghe dat men daer mentie af vindt/ en dat niet weynich noch duyster. Want en is het niet lichtelijcken genoech onder d'Ouderen te vinden/ t' Mallackia/ t'welcke sy noemden Auream Chersonesam, ende de Cabo de Comorijn. die sy hietē Promontorium Corii, als oock t'groote ende vermaerde Eplandt van Samatra, door die soo oude ende gherelelyzerde naem van Taprobana? Wat sullen wy segghen van de twee Ethiopien, van de Bragmanes, van t'groote landt van Chynen? Wie stelt in de Boecken der Ouderen eenighen twijffel / de welke niet weynich van dese dinghen handelende zijn? Maer van de Westersche Indien en bevinden in Plinio niet / in dese Navigatie / d'Eplanden van Canariē (die sy Fortunatas noemt) ghepasseert te hebben: waer van het principaelsten (nae syn segghen/

Canariē

Canarien geheeten souden hebben/ende dat/door
de menichte der Honden die daer op waren.
Doozby Canarien heeft men nauwelijck eenich
spoor af/ by d'Ouderen (beroerende de Navi-
gatie die men heden daeghs doet over die groote
Golfse, die met recht groot ghenaeint word)
rommen vinden: nochtans zonder veel die hen
laten duncken/ dat de Tragische Seneca van dese
Westerse Indien ghepropheteert heeft/ te we-
ten/ in t'ghene dat wy in sijn Tragedie Medea, in
sijn Anapestische veersen lesende zijn/ de welcke
gereduceert in Nederlantsche rijm/ aldus luyde:

Comen sal noch/ nae langhe Jaren
Een nieuwen gheluckighen tijdt/
Datt' Oceaan/ sal breedt en wijdt
Bupten haer perck/ strecken de baren.

*Seneca in
Medea,
actu 2. in
fine.*

Ontdeckt sullen noch groote Landen
Een nieuwe Werlt werden ghesien
Dooz des moeste dieps bespien
Datse nu deyt van onse stranden.

Thuse het eynd' des Werlts te zijne/
By peghelijk altoos vermaect
Sal wesen/ dooz soo groote baert/
Dat t'ons seer nae teligghen schijne.

Dit wordte aldus van Seneca in sijn veersen ghe-
songhen/ ende wy en moghen niet ontkennen/
t'selue alsoo gantsch ende al gepasseert te wesen:
want de lange Jaren dien hy sept/ soomense telt
van den tijdt der Tragico af/ zijn by de duysent
vier hondert: ende wesende van die van Medea
af/ zijn meer dan twee duysent. Nu/ van dat de
breede Zee Ocean den wegh gheopent heeft/ die
te voozen ghesloten was/ende dat men ontdeckt
heeft/ een groot Landt/ meerder als gantsch
Europa ende Asia, ende een ander nieuwe Werelt
bepoonende is/ sien wy dooz onsen ooghen vol-
brachte

bracht te wesen/sonder dat hier in eenigen twijfel is / t'ghene dat niet reden wesen mach / is te dencken of het Seneca gheraden heeft / dan of hy onbedocht in dese sijne Poesie gevallen is. Mijn ghevoelen hier van is / t'selve geraden te hebben / in sulcker voeghen als de wijze ende dooztrapte lieden pet plachten te gissen / heeft gesien dat men al inijnen tijt nieuwe Nabigatiën en Vaerden t'Zeewaert begonst t'attenteren: En hy wist ooc wel / als een Philosoph / datter een ander tegenlandt / Antichrona ghenaemt / van de selve ghedaente moeste wesen. Met dese grondt roust hy ghenoech bemercken / dat de stouticheit en abelheyt der Menschen noch int eynde de Zee Ocean soudē comen te passeren: ende die passerende / andere nieuwe Landen ende Werelt ontdekken. Hoe veel te meer / dat de gheschiedenissen van de Schipvaerden (van Plinio verhaelt) waer mede de groote Zee Ocean ghepasseert worden. Al in den tijdt van Seneca een bekent dinck was / dat dit d'intentie van Senecas professie gheweest is / schijnt genoech te verstaen gheben dese naervolghende veersen / alwaer / nae dat hy de gherustheyt ende t'leven der Ouderen / van weynich onderwins / voleyndt hadde / aldus seyt:

T'is een aer tijdt / en de Zeebaren
Sullen willich / of niet gheweldt
Doozganck gheben den stouten heldt /
En t'is gheneucht daer dooz te baren.

De diepe Zee / woest en ongrondich
Verf alree peder Schip bestaen /
Alle reysen zijn licht ghedaen
Dooz den Zeeman cloeck / ende bond'ich.

Noch Landt en is / noch Coninckrijcke
Te winnen meer / die beplich wil
Bewaren t'sijn / dat bouwe stil
Een nieuwen Burch / daer hy op wijcke.

'T is al verkeert/ en om ghestooten/
En op sijn plaats ghebleven niet:
Noch in de Werelt/ ghebleven pet
Dat dooz r' verfoeck/ niet 3p ontsloten.

W Indiaen d'inct upt de ghebooren
Alexis, en de Persiaen/
Om op de Elu' en Rijn te baen
(Couder dan ijs) laet hem bekozen.

Wt dese soo vermete stouticheyt der Menschen/
comt Seneca te conjectureren of te vermoeden/
het ghene hy terstont stelt / als d'uyterste daer't
op comen souden / segghende nae langhe Jaren
sal comen/ als verhaelt is.

Het 12. Cap. VVat *Platonis* ghevoelen vvas, van
dese VVesterfche Indien.

Mer soo daer yemant was/ die meer int
bysonder van dese Westersche Indien
gheroert heeft/ soo schijnt het/ dat men
Platoni dese eere schuldich is/ den welc-
ken in sijn *Timæo* aldus schrijft : In dien tijden
en heeft men de Goltte niet mogen bebaren (spe-
kende vā de Zee *Atlático*, die sijn beginsel neemt/
romende bupten de Straet ofte Engte van Gi-
braltâr) om dieswille dat de passagie des selven
aen den mont van *Hercules Columnen*/ gelijck
als men die placht te noemen / ghesloten was/
(t'welcke de voorszeyde Straet van Gibraltâr is)
ende was het Eplandt/ dat doe ter tijdt dicht by
de voorszeyde Mont leyde / zijnde van alsulcken
grootte / dat het gheheel *Africa*, met *Asia* daer
by / te boven ginck. Over dese Eplanden heen/
was doe ter tijdt (voor de ghene die daer wesen
wilden) eenen wegh nae ander Eplanden / ende
van daer ginck men aen alle het vaste landt/ dat
daer recht teghens over lach/ omringt wesende
D ing met

met die opzichte Zee. Dit wordt aldus vertelt van Ciricia in Platone. Ende de ghene die hen laten duncken / dese verhalinge van Platone een waerachtighe Historie te wesen / leggende op dese maniere upt / segghende: Dat het voorszreven groote Eplandt / Atlantis ghenacmt / t'welcke int groote Africa, ghelijckelijck met Asia, te boven ginch) alsdoe het meestendeel der Zee Ocean van Atlantico (die alnu de Spagniaerden bebaren) bestaende was / ende dat die ander Eplanden / dien hy seyt by dit groote Eplandt te liggen / geweest zijn / de gene die men hedensdaeghs noemt de Barlovento, (dat is / van te Loefwaert) als daer is Cuba, Española, S. Iuan de Puerto rico, Iamaica, ende andere van die contreye: ende dat het vaste landt / daer hy van verhaelt / soudent wesen het ghene van ontflieden hedensdaeghs het vaste landt Peru ende America ghenacmt wordt. De opzichte Zee dien hy seyt t'selve vaste lant t'omringhen / inenmen dese Zuyder Zee te wesen: ende dat die een waerachtighe Zee ghenacmt wordt / is / om dat / in comparatie van hare oneyndijcke grootte / d'ander Middelandtsche Zeen / als oock de selve Atlanticus, als kinder Zeen daer by te vergelijcken zijn. Met een seker ende delicaet vernuft / wordt hier de beschrijvinghe van Platon, door de voorszeyde curieuse Authetren / verclaert ende uptghelept. Hoe waerachtich ende seker t'selve is / sal op een ander ghehandelt worden.

Het 13. Cap. Dat sommighe gheloof hebben, hoe dat *Ophir*, in de heylighe Schrift, dit ons *Perru* beduydende is.

DAer en ghebreken oock gheen / die hun laten duncken / datter in de *H. Schrift* mentie ghemaect

hemaeckt werdt van dese Westersche Indien:
 erstaende dat / van Ophir (t welcke soo seer ge-
 cleijert wort) dit ons Peru te wesen. Robertus
 stephanus, ofte om beter te segghen / Franciscus
 arablus, (een die in de Hebreeusche tale seer er-
 aren is / ghelijck alst hem van onsen Meester/
 ie sijn discipel gheweest is / naegegeven wordt)
 yde in de Scholen / upleggende het 9. Capittel
 an't eerste Boeck der Coninghen / het Eplandt
 enaemt la Española, (van Christoffel Colon eerst
 hebonden ende ontdeckt) Ophir te wesen / van
 daer Salomon de vier hondert en twintich / ofte
 vier hondert vijftich talenten sijn gout gebzacht
 oorden: want soodanich is het gout van Cibao,
 welcke d' onse van't Eplant Española brengen.
 Daer en ghebreken oock gheen gheleerde Aus-
 heuren / welcke bevestighen dit ons Peru het
 Ophir te wesen / vergheleijckende den eenen naem
 niet den anderen: geloovende / dat ten tijden / alst
 Boeck van Paralipomenon gheschreven worde/
 landt van Peru den selven naem hadde / alst nu
 heeft. Daer grondt reden nemende / van dat de
 Schijft bewijsende is / dat men van Ophir was
 brengende seer sijn Goudt / costelijcke Ghesteen-
 en / ende seer uptgelesen Hout / van alle t welcke
 nae't segghen van dese Aushouren) Peru groo-
 en overbloedt heeft. Maer nae mijn goetdinc-
 en / soo ist seer verre / van dat Peru soude wesen
 Ophir, dat van de Schijftuere gheceleijert
 verdt: want hoewel dat men daer abundantie
 van goudt in heeft / en is / niet teghenstaende / in
 sulcken menichte niet / dat het in dit cas / de saem-
 ende rijckdom / die Oost-Indien in ouden tijden
 hadde / te bove gaet / die soo seer costelijcke Ghe-
 steenten / ende t' excellent Hout / welker ghelijc-
 enis in Jerusalem noyt gesien was / en can icker

¶ hoozwær

In 1. Reg.
 cap. 9.

Arias
 Montanus
 in Apa-
 rat. in Pa-
 leg. cap. 9.

1. Palag. 9.
 1. Requ. 10.
 2. Paral. 8.
 1. Reg. 22.
 1. Reg. 9.

boorzwaer niet sien: want alhoewel men daer
 uytghelesen Esmerauden, ende sommige boomen
 van hardt ende welrieckent hout heeft / niet te-
 ghestaende / soo en vinde ick alhier gheen din-
 ghen / die soo waerdich zijn te houden / alst van
 de Schrijftuere wel gestelt wordt. Ten anderen /
 soo dunckt my gheen goede consequentie te we-
 sen / te dencken / dat Salomon dat over-rijcke
 Oost-Indien soude laten blijven / om sijn Wo-
 ren te seyn den naem dit uytterste Landt. Ende soo
 die hier soo dickwils ghecomen waren / soo sou-
 dent ten minsten door eenighe redenen blijcken /
 dat men daer eenich spoor ofte teycken van vin-
 den soude. Maer d'uytlegginghe ende beduy-
 dinghe van den naem Ophir, op het Peru, houde
 ick boorz een sake van weynich substantie / we-
 sende / gelijk als het seker is / dat den naem van
 Peru, van dit gheheele Landt / soo oudt noch soo
 gemeyn niet en is. 'Tis een ordinaris gebuyck
 gheweest / in de ontdeckinge der nieuwe Werelt /
 de namen van de Landen ende Havens te stelle /
 nae d'oorzaken die hen bejeghenden. Ende alsoo
 verstaet men oock ghepasseert te wesen / met dit
 Rijke van Peru te noemen. Alhier is een opinie /
 dat van een Rivier daer de Spagniaerden by
 ghevalle aen quamen / die van de ingebozen / Piru
 ghenaemt werdt / dese gheheele Landtschappe
 den naem van Piru gegheven is: uyt het welcke
 men een argument heeft / dat d'inghebozen In-
 dianen van Peru van soodanighen naem van
 haer Landt / niet en weten noch ghebruycken.
 Op de selve wijze schijnt het / men affirmeren wil /
 dat Sepher in de Schrijftuere / dese Andes (t wel-
 ke overhooghe gheberghten van Peru zijn) sou-
 den wesen. Ten is niet ghenoech / eenige ghelijc-
 kenisse van Vocabulen ofte Woorden te hebben /
 want

int op sulcker voegen souden wy oock mogen
 ghen/ dat Iecatan soude wesen/ t' ghene dat de
 chzistuere Iecatan noemt. Oock mede/ soo en
 en men niet dencken/ dat de namen van Tito
 de Paulo, die de Coninghen Ingas van Peru ge-
 ert hebben/ hen van de Romeynen ofte Chri-
 nen aen gheerft zijn: t'welcke een al te licht-
 erdigghen ondersoekinghe souden wesen/ om
 o groote dinghen te bevestighen. Het gene dat
 minighe schryuen/ dat Tharlis ende Ophir in
 een een Provincie nochte Nabigatie en was/
 t men beschepdelijcken/ dooz't inhoudt der
 chzistuere/ sulcx contrarie vertoont te wordē:
 ghelijckende het 22. Capittel van het vierde
 oeck der Coninghen/ met het 20. Capittel van
 t tweede Boeck van Paralipomenon. Wāt het
 gene dat int Boeck der Coningen gesept wort/
 int Iosaphat in Aseon Gaber de Bloten toeruste
 de Waert nae Ophir, om goudt te halen/ wort
 in ghelijcken verhaelt int Boeck Paralipome-
 on, hoe dat men de selue Vloot toeghemaeckt
 eest/ om nae Tharlis te varen: waer upt men
 aerlijcken geboelt/ dat de Schzift Tharlis ende
 phir (in dit cas) dooz een genomen heeft. Hier
 ot mochte my pemandt vragen/ wat Geveste
 te Provincie dan/ dit Ophir/ daer de Blote van
 alomon, met de Schipliedē van Hiran, Coninc
 an Tiro ende Sidon, om t' gout te brengen/ ghe-
 eest is: alwaer van ghelijcken onderfoudt te
 varen/ de Blote des Coninc Iosaphat, de wel-
 e/ nae de Schzistuere vermeldt/ in Aseon Gaber
 niet onweder verginck. Wat mijns belangende
 s/ houde my hier in alderlieft/ met d' opinie die
 osephus in de Boeckhen der Antiquiteyten ver-
 alende is/ alwaer hy seyt/ t' selfde een Provin-
 e van Oost-Indien te wesen/ zijnde ghesticht
 dooz

1. Reg. 9.

1. Reg. 22.

dooz dien Ophir, sone van Ictan, waer van in
 Genesis mentie ghemaect wort / welke Pro-
 vincie overbloedich van overfijn goudt was:
 waer uyt ghesproten is / dat men het goudt van
 Ophir, ofte Ophas, soo seer placht te celebreren.
 Ende nae dat sommige willen segghen / soo sou-
 den het Obrizo wesen / gelijck alst Ophirizo. want
 hebbende seven soorten van goudt / ghelijck als
 S. Hieronymus verhaelt / soo was dat van Ophir
 ghehouden voort alderfijne / ghelijck als wy
 alhier het goudt van Valdivia ofte van Caravaya
 celebrerende zijn. De principaelste reden die my
 moeret te dencken / dat Ophir in Oost / ende niet
 in dit West-Indien gheleghen is / is daerom / dat
 de Vlote vā Salomon alhier noyt gecommē const /
 sonder eerst te passeren voort by gantsch Oost-
 Indien, China, ende een ander onepndelijcke spa-
 tie der Zee. Ende ten schijnt niet waerachtelijck-
 heit / datse de gheheele Werelt dwers over ghe-
 loopen souden hebben / om t' gout alhier te comen
 soecken: hoe veel te meer / zijnde dit soodanigen
 Landt / dat men daer te landtwaerts gheen no-
 titie af en conste hebben? Oock mede soo sullen
 wy hier nae bewijzen / dat d'Ouderen de conste
 der Navigatie (die men nu ghebruyckende is)
 niet gheweten / noch vercreghen hebben / sonder
 het welcke sy hen so diep in de Zee niet en mocht
 begehven. Endtlijcken / soo men in dese dinge-
 en anders gheen sekerheyt en heeft / dan
 vermoeden ende lichtbeerdighe gissinge /
 soo en is men oock niet gehouden
 meer te ghelooven / dan
 een peder hem goet
 dunct.

Het 14 Cap. VVat dat *Tharsis* ende *Ophir* in de
Schriftuere beduydende zijn.

Soo daer gissingen ende vermoeden gel-
den/ soo zijn de mijne/ dat de Vocabelen
van *Ophir* ende *Tharsis*, in de heylighe
Schriftuere/ niet altoos bestemde plaets-
en beduydende zijn/ dan dat de selve beduydinge
onder de Hebreën ghemeyn is/ gelijk als in onse
meerne tale generalijcken t'woordt van *Indien*
beduydende is. Want *Indien* is in onse vsantie en
vake soo veel te segghen/ als eenighe Landen
seer verre van der handt/ seer rijk/ ende seer
veermt van den onsen zijn. En wy *Spagniaer-*
en/ noemen van gelijcken/ *Indien*/ de Landen
van *Peru*, *Mexico*, t'landt van *China*, *Mallacca*,
Indië. En t'zj van wat plaetsen datter van
dese verhaelde contreyen/ vrieven comen/ seggen
wy/ vrieven van *Indien* te wesen: zijnde niet
ghenstaende/ de voorszepde Landen ende Rijk-
en een onmetelijke distantie ende verschepden-
eyt van den anderen ghelegen. Hoewel dat wy
oock niet en moghen ontkennen/ den naem van
Indien/ van *Oost Indien* genomen te hebben:
want by d'Ouderen/ so wordden *Oost Indien*
herelebbeert voor een Landt ober-verre van
der handt ghelegghen: waer upt ghesproten
is/ dat dese ander soo verschepden Landen/ in
de eerste ontdekkinghe/ mede *Indien* gheheeten
worden/ om dieswille dat het soo verschepden/
als oock voor het eynde der Werelt ghehouden
worde: alsoo dat men *Indianen* noemende is/
de ghene die op't eynde der Werelt woonen. In
ghelijcker voeghen/ soo dunct my/ dat *Tharsis*
de meeste reysen/ in de heylighe Schrift/ gheen
bestemde ofte uytgesonderde plaets te bedieden
is/ dan

is/ dan eenighe barre ende verschepden Ghescheyden ofte Regioenen, ende nae't oordeel der Menschen/ seer breeyndt ende rijk. Want hei ghene dat Iosephus ende sommighe willen segghen/ dat Tharsis ende Tharso in de Schryfuere een dinck is/ Wordt nae mijn goetduncken van S. Hieronymo niet recht ende redenen wederlept: niet alleenlijck/ om dat men de voorschreue Dorabelen niet diuersche letteren schryft/ hebbende d'eene een aspiratie en d'ander niet. Van oock daerom dat seer veel dinghen die men van Tharsis schryuende is/ niet wel met Tharso (een Stadt van Cilicien) moghen over een comen. Het is wel waer/ dat de Schryfuere op sommighe plaetsen aenwijsinghe doet/ van dat Tharsis in Cilicien ghelegghen is: want daer wordt gesept van Do-loferne/ int Boeck van Iudith, aldus: Ende gepasseert zijnde de palen van Assyrien/ is gecome by het gheberghte van Ange, (dat by avontuere Taurus is) welcke geberghten palende zijn/ aen de sinckter zijde van Cilicien, ende heeft alle hare Casteelen ende Sterckten inghenomen en overwoonnen/ verdestruerende de vermaerde Stadt van Melothi, ende beroovende alle de kinderen van Tharsis ende van Ismael, die tegens de Woestijne over woonden/ als oock de ghene die naeden Middach/ naer t'landt van Cellion waren/ passerende over d'Euphrates, etc. Maer ghelijck als ick gesept hebbe/ soo past het wernichmaels op de Stadt van Tarso, het ghene dat men van Tharses verhalende is. Theodorus ende andere/ volgende d'uplegginge van de tsevetich Oversetters/ stellen Tharsis op sommighe plaetsen in Africa, ende willen segghen/ t'selfde te wesen dat eertijds Carthago, ende tegherwoordich t'Coninkrijk van Thunes is: segghende dat Ionas

Lege Plin.
lib. 5. cap.
27.

Theodor.
in 1. Ioan.
Arias
Mont. ibi-
dem, & in
Alphabe-
no appa-
rent.

(als

als de Schrijtuere verhaelt) daer na toe sijnen
 vegghe meynde te nemen / soo wanneer hy van
 de Heere af / nae Tharsis toe vliedende was. An-
 dere willen segghen / dat Tharsis een sekerer Re-
 gioen ofte Gheweste van Indien is / gelyck als
 het schijnt dat S. Hieronymus gevoelende is. Ick
 begeere voor dese reyse dese opinie niet tegens-
 te staen / dan bevestighe alleenlyck / dat het niet
 altoos een bisette Regioen ofte Gheweste der
 Werelt bedieden wil. De Wyjsen / die Christum
 quamē aenbidden / is altoos voorseker / van upt
 den Oosten te wesen: Ende men is oock upt de
 Schrijtuere vermoedende / datse van Saba, Epha,
 ende van Madian waren. Ende sommighe ghe-
 eerde lieden ghevoelen / die upt Ethiopien, Ara-
 bien ende Persien te wesen. Hier van soo singht
 den Psalm der Kercke: De Coninghen van
 Tharsis sullen presenteren brenghen. Laet ons dan
 niet S. Hieronymo houden / dat Tharsis in de
 Schrijtuere een Vocabel is / van veelderley be-
 dypdinge / ende dat het sonitijs verstaen wordt
 door de gesteente Chrisolitus oft Iacintus, bywij-
 len voor een sekerer Regioen ofte Gheweste van
 Indien: altemets voor de Zee / welcke de colour
 van een Iacint heeft / te weten / alsoe door de hitte
 der Sonne ontflecken is. Maer de selve heylighe
 Doctoer ontkent het / met veel redenen / dat
 Tharsis (alwaer Jonas nae toe bloodt) een Re-
 gioen van Indien was. Want dewijle dat hy
 was schepdende upt loppe, soo wast oock onmo-
 ghelycken / dat men op die Zee nae Indien sou-
 den mogen varen: want Joppe (hedensdaeghs
 Iapha genoemt) geen Haven van't Goode Mey-
 is / (welcke hem met d' Oost-Indische Zee ver-
 menght) dan van de Middelandtsche Zee / die
 in de Oost-Indische Zee niet upt en comt. Waer
 upt men

Hieron. ad
 Marcel-
 lum.

Esai. 60.
 Psal. 45.

upt men claerlijcken bemerket / dat de Nabiga-
 tie die de Bloot van Salomon upt Aseon Gaber
 1. Reg. 22. (daer haer de Schepen van Iosaphat verlozen)
 dede/door de Hoode Zee naer Ophir ende Tharlis
 liepen: soo dat de Schrifstuere expresselijcken be-
 1. Paral. 9
 3. Reg. 10 vestigende is / dat het eene ende t'ander seer ver-
 schepden gheweest is / van den wegh die Jonas
 nae Tharlis meynde te doen. Want Aseon Gaber
 is een Haven van een Stadt in Idumea, gelegen
 in de Straet ofte Engte / alwaer hem t'Hoode
 Meer met de groote Zee Ocean vermenghende
 is. Van dat Ophir ende Tharlis worden Salomon
 ghebracht/Goudt/Silver/ivoiren-been/Apen
 en Pauwen/ met een seer moepelijcke vaert van
 dyse Jaren: alle t'welcke / sonder twijfel / van
 Oost-Indien was/ t'welcke vā alle dese dingen
 overbloedich is/ gelijk het ons van Plinio bree-
 delijcken onderrecht/ ende by dese onse tijden ge-
 noech onderbonden wordt. Van dit ons Peru
 en constmen gheen Ivoiren-been brengen / de-
 wijle dat men alhier gheen memorie van Oli-
 fanten en heeft: Goudt/silber/ ende frape Apen
 mocht men daer wel van daen gebracht hebben:
 maer mijn goetduncken is eyndlijcken/dat men
 in de Schrifstuere/voor Tharlis ghemepnlijcken
 verstaede is/ de groote Zee/ ofte over-verre ver-
 schepden Regioenen en seer vreedende Gewesten:
 Ende alsoo is mijn verstandt / dat men de Pro-
 phetien/die van Tharlis sprekende zijn/ (delwijle
 de Gheest der Propheete dat altemael verba-
 tende is) dickwils wel boeghen mach tot de
 dinghen der nieuwe Werelt.

T'welcke
 alsoo de
 waerheyt
 best gelijc-
 kende is.
 Maer dat
 ick in mijn
 bopage
 van Oost-
 Indien
 eenichsins
 hebbe con-
 men be-
 mercken.

Het 15. Cap. Van de Propheete van Obadiā, die van
 sommighe op dese Indien beduydt ende
 uytgheleyt vvorden.

Daer

DMer en ghebeelen oock niet / de ghene die
 segghen ende bevestighen / in de heylighe
 Schrifsture langhe voor heen geprophe-
 teert te wesen / dat dese nieuwe Werelt/
 voor de Spānische Natie / tot Christus bekeert
 ouden werden. Tot desen propoost / brenghen
 besluyt van de Propheeten van Obadia by/
 welcke aldus luydende is: Ende die verdre-
 ven deses Heys der kinderen Ismaels / alle de
 dinghen der Chananiters tot Strepra toe: En die
 verdreben van Ierusalem die in Bosphoro zijn/
 sullen de Steden van't Zuyden besitten: Ende
 de Heylanden ofte Salichmakers sullen op den
 Bergh van Sion climmen / om te oordeelen den
 Bergh van Elau, ende t' Coninckrijck sal voor
 de Heere wesen. Dit is ghestelt in onse gemeyne
 ale nae den Tert: de voorschreven Auteurs
 esent uyt het Hebreeusche op dese maniere: En
 die verdrebenē van dit Hey der kinderen Israels,
 Chananiters tot Sarphat, (dat is Vranckrijck)
 ende die verdreben van Ierusalem, welcke zijn
 in Sepharaad, (dat is Spagnien) sullen voor een
 deel besitten de Steden van't Zuyden: Ende
 de ghene die de salicheyt van den Bergh Sion
 beckende zijn/sullen opclimmen om den Bergh
 van Elau te oordeelen / ende het Coninckrijcke
 al voor de Heere wesen. Maer om dat Sephared
 van S. Hieronymo voor de Bosphoro ofte Engte/
 ende van de tseventich Oversetters / voor Eu-
 phrata (t'welcke Spagnien beduydt) verstaen
 wordt/ soo en werden van sommighe/ de getuy-
 ghenisse der Ouderen niet gheallegeert / noch
 reden die daer toe beweghen / van alleenlijcken/
 dat het hen alsoo dunckende is. Andere allegee-
 ren de Chaldeeusche Paraphrasis, die't also geboe-
 lende is, Oude Babynen ofte Gheleerden ver-
 clarent

*Guido Ba-
 derian, in
 Epiſt. ad
 Philip.
 Cathol.
 Regem,
 in 5. Com-
 Sacr. Bibl.
 Zum ara-
 ga in Hi-
 spanica
 Hiſto.
 Obad. 1.
 Lodovicus,
 Leo, Au-
 guſtinia-
 nus in
 Commēt.
 Super Ab-
 diam.*

clarent op dese maniere / te weten / dat Saphar
 (t'welcke in onse gheimeyne tale/ende van de tse-
 ventich Overfetteren) Sarepta ghenaemt is/voorz
 Waerckrijck verstaen wordt. Waer achterha-
 lende dese disputatie / de welcke de verschepden
 hept der spraken beroerende is / wat obligatie
 isser/ om door de Stede van't Zupden/ofte van
 Nageb (als de tsevenstich stellen) te moeten ver-
 staen / de lieden der nieuwe Werelt : Ende wat
 is men oock ghehouden / om t'volck van Spa-
 gnien te moeten verstaen / door de verdrivenen
 van Ierusalem in Sapharad, ten ware dat wy Ie-
 rusalem nae den geest (ende daer door de Kercke)
 verstaende waren / in sulcker voeghen / dat den
 hepligen Gheest/ door de verdrivenen van Ieru-
 salem, die in Sapharat zijn/ons beduydende is/ de
 kinderen der hepligher Kercke / die op d'eynden
 des Aerdrbodens/ ofte aē de Havens van dien/
 woonende zijn: Want Sepharad is sulcx in de Si-
 riaecksche tale beduydende: t'welcke met onse
 Spagnien seer wel over een comt / om dat het/
 nae d'Ouders opinie/ t'uyterste van't Kertrijck
 is/ zijnde t'selfde bynae t'eenen mael met de Zee
 omvanghen. Voor de Steden van Austro, ofte
 van't Zupden/ mach men verstaen dese Landen
 van Indien : want het meesten deel der nieuwe
 Werelt/ is aen de Zupdzijde/ ofte nae de Mid-
 dach ghelegen. Jae dat meer is/ soo is het mees-
 ten deel van dien/ de Zupder-Pool aenschou-
 wende. Nu t'ghene dat volght/ van dat de gene
 die de salicheyt van den Bergh Sion soeckende
 zijn/ op sullen climmen/ om den Bergh van Elau
 te oordeelen/ en is niet swaer uyt te legghen/ seg-
 ghende / datse hen tot d'onderwijsinge en cracht
 der hepligher Kercke begheben / de gene die hen
 onderwinden de nussbruycken / ende dwalingen
 der Hey

der Heydenē uyt te roepen. T welcke t'beduydt-
 sel is/ van den Bergh Esaus t'oordeelen/ en volgt
 seer wel/ dat alsdan het Coninckrijck niet en sal
 wesen vooz die vā Spagnien / ofte vooz die van
 Europa, dan vooz onsen Heere Christus. De gene
 die de Prophecie van Obadia op dese maniere
 begeert uyt te legghen / en behoortse niet te ver-
 werpen/ dewijle het voozseker is/ dat den hepli-
 ghen Gheest/ alle de verborghentheden soo lan-
 ghe van te vooren geweten heeft. En het schijnt
 en seer redelijck dinc te wesen/ dat men van een
 soo grooten sake (als daer is d'ontdeckinghe
 en bekeeringhe der nieuwe Werelt tot het Chri-
 sten gheloof) eenige mentie in de heplige Schrift
 af behoort te hebben. Esaias is oock verhalende/
 van de vleughelen der Schepen die aen d'ander
 zijde van Ethiopien heen varen. T'selvd Capitel
 wordt altemael van gheleerde Autheuren op
 Indien beduydt/ op welckes my referere. Den
 selven Propheet seyt noch op een ander / dat de
 ghene die uyt Israël salich zijn / seer verre nae
 Tharsis ende verre-liggende Eylanden gaen sul-
 len/ bekeerende veel ende verscheyden liedē vooz
 de Heere: alwaer hy noemende is Griekenlant/
 Italien/ Africa, ende veel ander Natien: t'welck
 men/ sonder twijffel/ oock wel mach appliceren
 tot de bekeeringhe der lieden van dese Indien.
 Want het ghene dat ons van den Salichmaker
 met soo veel lasts bevesticht werdt/ dat men het
 Euangelie door de geheele Werelt sal predicken/
 ende dat alsdan het eynde comē sal/ is ons vooz-
 seker vertoonende/ dat soo langhe als de Werelt
 staet/ soo sal daer niet tegenstaende/ noch altoos
 volck wesen/ die Christus ofte sijn Euangelie niet
 vercondicht en is. Hier uyt moghen wy bemer-
 ken / dat d'Ouderen een groot deel onbekent
 E ij ghebleven

Esai. 18.
 juxta, 70.
 Interpre.
 Esai. 66.

Matth. 24.

Historie Naturael van West-Indien,
ghebleven is / ende dat onslieden noch hedens-
daeghs niet weynich ende niets te cleynen deel
der Werelt bedeckt ende verborghen is.

Het 16. Cap. In vvat manieren dat d'eerste Men-
schen in Indien ghecomen moghen vvesen,
ende datse nae dese contreyen met gheen
opsette vville ghevaren zijn.

D is het tijdt te antwoorden / de ghene
die segghen datter gheen Antipoden en
zijn/ende dat men dese Regioen ofte Ge-
weste (daer wy woonen) niet bewoonen
mach. Het was vooz S. Augustijn een groote ver-
wonderinghe te dencken/ dat het Menschelijcke
gheslachte in dese nieuwe Werelt gepasseert sou-
den wesen / door die onmetelijckheyt der Zee
Ocean. Ende dewijle dat wy ten eersten voorsz-
ker weten / dat men van ober langhe menighe
Jaren / Menschen in dese Contreye ghehaet
heeft: Als oock ten anderen/ soo en moghen wy
niet missake/ het gene ons de Schrijuere claer-
lijcken leerende is / alle Menschen van een eerste
Mensche afgheromen te wesen: soo blijven wy
dan/ sonder twijffel/ gehouden te bekenmen/ dat
de Menschen alhier / van daer uyt Europa, Asia
ende Africa eerst gheromen zijn: maer hoe/ ende
door wat wegen sy haer passagie genomen heb-
ben / zijn wy noch ondersoekende / ende begeer-
rich om te weten. Ten is voorszwaer niet te den-
cken / datter een ander Arcke van Noë gheweest
is / waer mede de Menschē in Indien gebracht
zijn: Noch veel minder / dat eenighen Enghel/
d'eerste bewoonders van dese nieuwe Werelt/ by
den hayre (als de Propheet Habacuc) aldaer
gheboert heeft. Want men en handelt niet van't
ghene dat Godt doen mochte/maer van't ghene
dat

dat met de reden/ende naer der Menschē beloop
 ende stijl ober een comende is. En alsoo behoort
 men voorwaer beyde dese dinghen voor wonde-
 ren ende eyghen verborghentheden Gods te hou-
 den/te weten/het eene/ van dat het Menschelijc-
 ke geslachte/ soo onmetelijke grootte van Zee
 ende Landen heeft moghen passeren: ende t'an-
 der/dat wesende/ alhier so ontallijcke veel volcx/
 hoe datse soo langhen tijdt voor den onsen ver-
 borghen gheweest moghen hebben. Hierom is
 de vraghe/ met wat voornemen/ met wat ver-
 rust/ ende met wat geweldt/ dat d'Indiaensche
 Natien alsulcken ober-groote Zee ghepasseert
 sijn. Wie mach den Inventeur ende aenlocker
 van soo vzeemden wegh gheweest hebben? Ick
 hebbe voorwaer dickwils by myn selven/ en met
 anderen/ van dese sake ghediscoureert/ maer en
 an daer nimmermeer eenighe uptcomste ofte
 oetkerheyt van vinde/die myn volddoede is. Eens-
 wel soo sal ick eyndelijcken seggen/ het gene myn
 e vooren comt. Ende dewijle dat myn getuygen
 ghebrekende sijn/ om te volghen/ soo sal ick myn
 aten leyden by den draet (alhoewel dun gespon-
 nen) der redenen/ tot datse myn t'eenmael upt
 den ooghen verdwijnt. 't is een seker dinck/dat
 'eerste Indianen int landt van Peru gecomen
 sijn/ op een vandyne manieren: want/ oft sijn
 ghecomen ober Zee/ ofte te Lande: ende soo sy te
 water ghecomen sijn/ soo is het geweest by ghe-
 valle/ ofte met opsette wille: Segghe by geballe
 versterken wesende/ door enich geweldt van on-
 weder en tempeest/ alst wel ghebeurende is/ met
 contrarie ende verbolghen weer: Segghe/ met
 opsette wille/ dat sy voorszghenomen hadden/ te
 aren om nieuwe Landen t'ondersoecken. Wt-
 ghenomen dese dyne manieren/ soo en can ick

andere gheen versinnen / die moghelijschen schij-
 nen te wesen / soo wy na t'beloop der Wereltse
 dinghen sullen spreken / ende dat wy niet en wil-
 len stellen / eenighe dichtfels van Factien ende
 Poetische fabulen: ofte ten waer / dat hem pe-
 mandt vooz liet staen / eenen anderen Krent te
 soecken / als die van Ganimedes, ofte eenich peert
 niet bleughelen / als dat van Perseo, om d'In-
 dianen daer mede dooz de lucht heen te voeren:
 ofte dat het hen by ghevalle aenstaet / eenighe
 Weyminnen ende Nicolaiten toe te rusten / om
 haer over Zee te brengen. Nu dan / alle schijn-
 reden aen d'een zijde stellende / laet ons eens elck
 een van de dype manieren (die wy gestelt hebben)
 op sijn selven examineren / by aboutuere soo sal
 dese ondersoekinghe noch eenich profijt ofte ver-
 makelijckheyt mede brengen. In den eersten/
 soo schijnt het / dat wy de redenen soudon mogen
 vercozten / met te seggen / dat op sulcker voegen/
 gelijc als wy nu in Indien come / met de Stuy-
 liede / die hare wegh nemende zijn / by de hooghte
 en kennisse van t' Firmament des Hemels / ende
 met de wetenschap om de zeplen te regeeren / nae
 den tijdt ende t'weder / sulcx verepffchende is:
 dat alsoo oock / d'oude bewoonders van dese
 Indien / gheromen zijn / ende dese Landen ont-
 deckt ende bewoont hebben. Waerom niet: heeft
 men alleen t'onse tijden / ende by onse lieden / dit
 secreet van over de Zee Ocean te vare / eerst ver-
 cregghen? Wy sien / dat men in onse tijden den
 Ocean bebarende is / om nieuwe Lande te ont-
 decken / ghelijc als weynich Jaren voozleden
 ghedaen heeft Alvarus Mendanam ende sijn met-
 ghesellen: loopende upt de Haven van Lyma
 (t'welcke in Peru is) nae't Westen toe / om te
 herespffen het Landt dat met Peru (Oost ende
 West)

West) ober een comt. En hebben int eynde van
 dyse Maenden d' Eplanden (die sy van Salomon
 noemden) ghevonden / die veel ende groot zijn.
 Ende is een vaste opinie / datse dicht by t'nieuwwe
 Guinea ghelegghen zijn / ofte hebben ten minsten
 weynich vast Landt daer ontrent. Ende wy sien
 hedensdaeghs / dat men handelende is / dooz't be-
 schicken des Coninc ende synen Raet / om nae
 de selfde Eplanden een nieuwwe Vaert te maken.
 Nu / dewijle dat dit aldus toegaet / waerom en
 willen wy niet segghen / dat d' Ouderen met dese
 intentie ende begeerten / van t'ontdecken / t'landt
 (dat men Antictona hiet) t'welcke t'hare tegens-
 tondt? Ende datter naer goeder Philosophijje
 moeste wesen / eenen moedt gegrepen hebben / om
 de Navigatie ter Zee t'onderstaen / ende niet te
 rusten / vooz al eer / datse de Landen / diese soch-
 ten / aen boort tregghen? Voozwaer / daer en is
 gantsch gheenen wytwegh / te dencken / dattet in
 voozighen tijden oock alsoo niet geschiet en sou-
 de wesen / ghelijck als het nu ghebeurt is: Doe
 veel te meer / dat de heylighe Schrijtuere verha-
 lende is / dat Salomon van Tiro en Sidon, Schip-
 pers ende Stuylieden ghesonden worden / die
 seer erpert ende bedreven ter Zee waren / met de
 welke men de Navigatie van dyse Jare doende
 was! Tot wat propooste wordt de wetenschap
 van de Zeelieden / ende hare consten / so seer ver-
 heben / ende die soo moeylijcke langduerige reys-
 se van dyse Jaren verhaelt / soo't niet en waer
 om daer mede te kinnen te gheven / dat men den
 grooten Ocean / met de Vlote van Salomon beha-
 rende was? Daer en zijnder niet weynich / die
 dit aldus gheboelen / ende hem noch laten dunc-
 ken / dat S. Augustijn weynich reden hadde / hem
 te verwonderen / en te verwarren met d'onepnde

2. Paral. 9
 3. Reg. 10.

E ijij ijckhept

lijckheyt der Zee Ocean, nademael hy wel mochte bemerckt hebben / hy de verhaelde Navigatie van Salomon, dat het soo ondoenbaer niet en was / de selfde te bebare. Maer om de waerheyt te segghen / soo ben ick van een seer ander opinie / ende en can my niet laten beweghen / dat d'eerste Indianen in dese nieuwe Werelt gecomen zijn / met een voorsz. genomen Vaert / die met opsette wille ghedaen is: Ende dat meer is / soo en can ick oock niet toelaten / dat d'Ouderen int varen soo bedreven waren / gelijk als de lieden hedendaeghs der Zee Ocean ghebruyckende zijn: varende van waer dat het soude moghen wesen / naer eenighe andere plaetse daer't hen int hooft schiet: t'welcke sy volbrēngghen met een onghelooflijke voorsz. poet ende sekerheyt. Want van soedanighe merckelijcke ende groote dinghen / en vinden onder alle d'Antiquiteyten gantsch geen spoor nochte teycken. D'usantie des Sepsteens ende t'Zee-compas en hebbe onder d'Ouderen noyt ghemoett: noch en gheloove oock niet / dat sy daer notitie af ghehadt hebben. Ende sonder de kennisse van t'Zee-compas / is wel ghenoech te voelen / onmoghelijcken te wesen / ober de Zee Ocean te moghen passeren. De ghene die eenighe rondschap der Zeevaert hebben / die verstaē wel wat ick segghe: Want is alsoo te dencken / dat wesende den Zeeinan middē in de Zee / weet sijn Schip te wenden / waer nae toe dat hy wil. En soo hem t'Zee-compas ontbrekende is / is te dencken / ghelijck als een die sonder ooghen met de vingher wijsende is / t'gene dat nae hy is / ende t'ghene dat ginder verre in een gheberghte staet. 't'is een dīnck om verwonderē / dat die so heerlijcke eyghenschappe des Sepsteens hy de Ouderen soo langhen tydt upt de kennisse gheweest is / ende

g / ende dat men se by de Modernen ofte de Ion-
 ien eerst ontdeckt heeft. Van datse d'Ouderen
 niet ghekent hebben / verstaet men claerlyck upt
 Plinio: Want alhoewel dat hy soo curieusen Hi-
 stori-schryver gheweest is / van de natuerlycke
 dinghen / vertellende soo veel wonders van den
 Sepelsteen: niet teghenstaende / soo en verhaelt
 hy niet een woort van dese deucht ende cracht /
 die d'alderwonderbaerlyckste is / van te doen
 reken nae't Noorden / het yser datter mede ge-
 streken is. Van gelijken / soo en heeft Aristot-
 eles oock niet eens van gheroert / noch Theo-
 phrastus, noch Dioscorides, noch Lucretius, noch
 eenighe andere Histori-schryvers / ofte natuer-
 lycke Philosophen die ick ghesien hebbe: hoewel
 datse niet tegenstaende van den Sepelsteen han-
 delende zijn. Oock mede / soo en maect Ier. S. Au-
 gustijn niet eens mentie af: schrybende andersins
 veel en wonderlycke excellentien van den Sepel-
 steen / in de Boecken van de Stadt Gods. Ende
 is voorszeker / dat / al vertelt men noch soo veel
 wonderen van desen Steen / soo blijven die alte-
 mael niet te wesen / in comparatie van dese soo
 vreemde epgenschappe / van altoos nae't Noor-
 den te wijssen / t'welcke voorszeker een groot mi-
 rakel der natuer is. Daer is oock noch een an-
 der argument / ende is / dat tracterende Plinius
 van d'eerste vinders der Navigatie. Ende ver-
 halende albaer van de andere Instrumenten en
 toebehoorten / en seyt niet een woort van t'Zee-
 compas / noch van de Sepelsteen: dan seyt al-
 leenlycken / dat de kennisse der Sterren te note-
 ren / in de Navigatie / gesproten is / upt die van
 Phenicien. Daer en is gheen twijffel aen / dan
 dat het ghene / d'Ouderen van de kennisse der
 Navigatie vercrege hebben / is altemael geweest

E n

in de

Plinius
 lib. 3. cap.
 6. & lib.
 34. cap. 14
 & lib. 7.
 cap. 4.

Dioscor
 lib. 5. cap.
 10.
Lucretius
 lib. 6.

August.
 lib. 21. De
 Civitat.
 cap. 4. Vbi
 multa de
 Magnete.

Plin. 7. lib.
 cap. 56.

in de Sterren te besien / ende te mercken op de gheleghentheyt der stranden / hoeken / ende verscheydenheyt der Landen. Ende soo sy hen vonden t' Zeewaerts / hebbede van alle wege t' landt ijt het ghesicht verlozen / en wisten het Schip niet anders gheen bewijs op sijn cours te wenden / dan by de Sterre / Son ende Mane. Als dit ghebrack / ghelijck alst met een duyster weder ende mistighen tijdt gebeurt / behielpen hen met de qualiteyt van den windt / ende gissinghe van den wegh dese gedaē hadden. Eeyndlijcken boere op gissinge aen / gelijck als in dese Indien d' Indianen van gelijcken groote wegen t' Zeewaerts varen / zijnde alleenlijck ghestuert door d'ervarentheyt ende experientie van haer gissinghe. T'comt seer wel op desen propoost te pas / het ghene dat Plinius schrijft / van die van t' Eylandt Taprobana, alstu Samatra gheheeten / be-roerende der const ende weteschap / daer sy mede plachten te varen / schrijvende op dese maniere: Die van Taprobana (seft hy) en sien geen Poortsterre / daerom als sy varen willen / so voldoense dit ghebreck aldus : nemen met hen sekere Voghels / van de welcke sy altemers een laten vliegghen. Ende om dieswille dat de Voghelen / van de natuer onderwesen zijnde / altoos nae t' landt toe trecken / so nemen de Zeelieden / in haer Navigatie / daer acht op / ende wenden t' Schip nae t' vliegghen van de selfde Vogelen. Wie twijfelt / soo dese eenighe notitie van t' Compas hadden / en souden voorzwaer de Voghelen voor gheen weghwijfers gebruycken / om daer door t' landt te vinden. Nu dan besluytende / soo ist ghenoech met reden te verstaen / dat d' Ouderen dit secreet van den Sepsteen niet en hebben comē te weten / dewijle dat men van soo merckelijcke dinghen (als

als daer is t' Compas van de Zeebaert) gātsch
heen vocabel en vindt int Latijn/ Griec/ noch
hebreus/ souden sonder twijffel eenighen naem
in dese tale hebben/ so sy't ghekent hadden/ nae
remael het een dinck is van soo grooter impor-
tantien / waer upt men d'oorzake sien mach:
Want om de Stuylieden nu te ghebieiden den
enen die aent hoer staet/wat cours dat hy aen-
pleen sal/ so sittense achter op't Schip/ t'welcke
s/om van daer te sien t' Compas. Ende in voo-
righen tijden soo satense vooz op't Schip / om
aenschouwen de differentien ende verscheyden-
heyt van t'water/ ende t'landt te verkennē/ ende
daer af ghebodense de cours aen te setten/ gelijck
als ment inghelijck nu oock dickwils doet/ in't in-
ofte upt baren van de Havens ofte gaten. Ende
daerom so wordē de Stuylieden van de Griec-
ken / Proritas ghenaeamt / om datse altoos op de
Proa, dat is/ op't voozste van't Schip saten.

Het 17. Cap. Van de eyghenschappen ende vvon-
derbaerlijcke deucht des Seylsteens, om met te
varen: ende hoe datse d'Ouderen niet
ghekent hebben.

Wan t'ghene gheseyt is / mach men ver-
staen / dat men de Sepelsteen behoort te
gheben / ende oock schuldich is / de eere
der Navigatie van Indien/ die men soo
licht / ende met soo grooten sekerheyt doende is.
Want men vindt hedensdaeghs veel personen/
die gebaren hebbe van Lisbennen nae Goa, ende
van Sivilien na Mexico, Panamá, ende in dese an-
der Zuyder Zee / tot China, ende tot de Straet
van Magallanes toe/ ende dit so lichtelijcken/ als
den Bouwan upt sijn Dorp nae de Stadt gaet.
Op hebbe lieden gesie/ die vijftien/ jae achtien
kepsen/

Sep. 5.

Sep. 14.

Reysen/ nae Indien gedaen hebben. Van anderen/ hebben wy ghehoort/ die meer als twintich maels de Zee Ocean over en weder ghepasseert hebben / in de welcke sp. voorwaer gheen spoor en vinden/ van die daer door ghereyst zijn: noch en ghemoeten oock gheen reysbare lieden / om den wegh te verespissen. Want ghelijck als den wijzen Man seyt / Het Schip opent ende doorsnydt de Zee ende sijn baren/ sonder van daer het door passeert/ noch in de baren eenich spoor ofte padt na te laten: Maer met de cracht des Seplsteens / soo wordt den ontdeckten wegh van de gheheele Ocean gheopent / om dat den alderhooghsten Schepper/ die soodanige deucht ghemeynsaem ghemaect heeft / dat alleenlijcken door aenstryckinghe/ het yser gestadich blijvende is / met vertooninghe ende treckinghe nae het Noorden/ sonder op eenighe plaetsen der Werelt te faelgeeren. Andere moge disputeren en d'oorfakke van dit wonder ondersoeken/ bevestigende soo veel alst haer ghelieft / en doet my gantsch gheen hinder: want is my meer vermaken/ dese wonderlijckheden t'aenschouwen / en de macht ende voorsienicheyt des oppersten Werckmans te loben: ghemietende met aenmerkinghe sijn uytnemende wercken. Comt voorwaer hier wel te pas/ met Salomon tot Godt te segghen: **O** Vader / wiens beleyt een hout regeerende is/ ende daer in ghevende zijt / eenen sekeren wegh/ door de Zee / ende een seer ghewis padt door de vreeselijke baren / bewijfende ghelijckelijcken/ dat ghysse van alles soude moghen bevrijden / al waert schoon / datse sonder Schip door de Zee reysden. Maer om dat u wercken niet en zijn sonder wijsheyt/ daerom so betrouwen de lieden haer leven op een cleyn hout: ende overlopende de Zee/

de Zee/hebben t'lijf gheberght in een boot. Van
 ghelijcken/ soo comt dat van den Psalter hier
 noch wel te pas/ daer hy seyt: De ghene die in de *Psal. 106.*
 Schepē t'Zee waerts afloopen/ ende op de wa-
 teren hare wercken doen/ zijn de gene die Gods
 handtwercken ende sijne wonderen in den af-
 grondt ghesien hebben. Welcke voorszwaer niet
 van de minste wonderen Gods en zijn/ van dat
 de cracht van een soo cleyne steenken de Zee ghe-
 niedende is/ dwinghende die onepndtlijke af-
 grondt tot sijn onderdanicheyt/ ende ordonnan-
 tie t'achtervolghen. Dit selfde om dat het da-
 ghelijck gheschiet/ ende een soo ghemeynen ende
 richten dunck is/ soo en wordt het van de Men-
 schen niet verwondert/ ende comt hen niet eens
 in de gedachten. Ende om dat de menichten des
 elven soo veel is/ soo wordt het van den onwe-
 ende in minder gehouden: maer de ghene die t'
 wel insiet/ wort van de reden verbonden/ Gods
 wijsheyt te gebenedijen/ ende die van soo groote
 veldtaet ende vziendtschappe dancksegginghe te
 gheven/ zijnde van den Hemel geresolveert/ dat
 men d'Indiaensche Natien (die soo menighe
 tijden verborghen gheweest hebben) ontde-
 cken/ ende dese Navigatie ghebruycken sou-
 den/ op dat soo veel zielen tot de kennisse van
 Christo mochten comen/ ende haer eeuwige ghe-
 lontheyt bereyghen. Van ghelijcken/ soo heeft
 men hem van den Hemel voorszien met een ghe-
 wisse Guide ofte Leydtsman/ voorsz den gheneit
 die desen wegh bereyssen/ t'welcke is de Leydts-
 man van t'Zee-compas/ ende de deucht des
 Sepstiens. Van wat tijdt af/ dat dese conste
 van t'Varen begonst/ ende in ghebruyck ghe-
 weest is/ en can men niet geluwicheyt niet weten/
 maer van dat het gheen oude inventie is/ houde
 ick

Lib. 1. de
Italia Il-
lust. Reg.
13. Plin.
lib. 2. cap.
72. & lib.
7. cap. ul-
timo.
Oßorius
dereg. gef.
Emanuel,
lib. 1.

ick voor onghetwijffelt. Want behalven de re-
denē die int voorgaende Capittel gheroert zijn/
soo en hebbe ick noyt in de Ouderen gelesen / on-
der de ghene die van de upwercken handelende
zijn / datse eenighe mentie van de Seplsteen ma-
ken : wesende waerachtich / dat het principaelste
instrument (van de Sonnewijfers die wy ghe-
bruycken te draghen) is / denaelde ofte het tong-
ken die met de Seplsteen ghestreken is. Daer
wordt van edele Rithmeuren gheschreven / in de
Historie van Oost-Indien / dat den eersten die
deselve Daert (te water) ontdeckten / t'welcke
was Vasco de Gama : ghemoetten in de contrepo
van Moçambique sekere Mahometische Zeelie-
den / die t'Compass der Zeebaert ghebruyckten/
door welcker middel sy de Zee aldaer bevoeren/
maer van wien dat sy de selve conste geleert had-
den / en wordt niet beschreven. Ende eenige van
dese Schribenten, is seer bevestighende / t'gene dat
wy gevoelen / dat d'Ouderen gheen wetenschap
van dit secrete gehad hebben. Maer ic sal noch
een ander wonder verhalen / dat meer is dan
t'Zee-compass / t'welck men voor ongelooflijck
soude moghen houden / soo ment niet gesien ende
met soo clare experientie onderbonden hadde / te
weten / het ijsel dat ghestreken ende gheraecht
wordt / met de zijde des Seplsteens / die in sijn
wasdom ofte Mijne nae t'Zupden toe gebonden
wordt / vercrijght de cracht van altoos / t'con-
trarie / teghent Poorden ober / recht nae t'Zup-
den te wijzen / t'zy op wat plaetse dat het soude
moghen wesen. Doch en wijst oock jupst op alle
contrepen niet recht-streecks ende fix / gelijk als
het van ghelijcken met het Poorden is : want
daer zijn sekere besette plaetsen ende climaten/
daer t'recht-streecks (sonder variere ofte veran-
deren

eren) nae't Noorzen wijst/ ende gantsch onbe-
 oeghlijck/ daer nae toe staet. Maer daer onder
 van daen comende / soo wijcket altoos een wep-
 nich nae't Ooste ofte nae't Westen/ nae dat men
 verre verschepten ofte dichte by't boorsepde be-
 teck ofte Meridiaen is. Dit is het ghene dat
 de Zeelieden noemē Noorzt-oost/ ende Noorzt-
 westeren: 't Noorzt oosteren is/ wanneer dat
 het helt ofte waeracht nae't Oosten/ en 't Noorzt-
 westeren/ alst nae't Westen wijckende is. Dese
 declinatie ofte waerckinghe der Aelde van het
 Compas/ is seer noodich te weten: want alhoe-
 vel dat het wepnich verschillende waer/ soudē
 nochtans (soo men daer in de Navigatie gheen
 acht op en sloech) ander coursen doen/ dan haer
 rissinghe ende meyninghe soudē wesen. My is
 gheseyt ghewest van een ervaren Portugeesche
 Stuyman/ dat men in de gantsche Werelt vier
 bestemde plaetsen heeft / daer de Aelde van het
 Compas met den Pool recht strecks / sonder
 variëren ofte afwijcken? ober een comt / ende
 toemense met haer namen / de welcke my niet
 wel en ghedencken. Een van dese plaetsen is de
 contreye van't Eplandt del Cuervo, by Tercera,
 ofte de Vlaemsche Eplanden / ghelijck alst ghe-
 noech oircondt is: ende passerende van daer af/
 op meerder hooghte / soo Noorztwesteert het/
 ofte waeracht het nae't Westen: Maer loopende
 int contrarie op minder hooghte/ te weten/ nae
 den Equinoctial toe/ soo Noorztwesteert het/ ofte
 waeracht het nae't Oosten. Hoe veel/ en tot waer
 toe/ t self de geschiet/ mach van de Meesters van
 dese conste verclaert worden. Het ghene dat ick
 hier toe segghe/ is/ dat ick eens seer geerne soude
 vraghen aen de Baccalaren, die hen laten dunc-
 ken / dat sp't altemael weten / datse my dese
 epghe-

Van dese
 declinatie
 ofte waer-
 kinghe der
 Compasse
 hebbe ick
 oidentige-
 ken ghe-
 handelt in
 mijn rep-
 geschachten
 der Naviga-
 tien van
 Oost-Indi-
 en / op
 wat plaetsen / ende
 hoe veel
 dat de sel-
 ve zijn af-
 wijckende
 op de gants-
 che waert
 van Oost-
 Indien.
 Van ghe-
 lijck heeft
 men dese
 overeen-
 cominghe
 by de Cabo-
 de bona
 Esperanca.
 aen den
 hoek de
 lasagulhas,
 dat is/ van
 de naelden
 ofte Com-
 passen/ om
 de selue
 oorsake als
 so genaet.

eyghenscappe eens wilden verclaren / van dat een stuercken yfers gestreken zijnde met de Seplsteen / terstont soo grooten cracht ontfanghende is / dat het daer door altoos nae de Poort-Door toewijst: ende dit met soodanighe raddicheyt / dat het de climaten ende diuersche gestaltenissen der Werelt wetende is / waer dat het hem recht streecks ende vast toonen sal / ende op wat plaetsen dat het hem sal inclineren / ende nae d'een ofte d'ander zyde toe wijcken of variëren / soo datter gheen Philosoph noch Cosmographist en is / die daer een uytcomste van weet te gheuen. Ende soo wy van dese dinghen (die wy daghelijck voozooghen hebben) d'ooraken niet en comen vinden / ende soude ons / sonder twijffel / een dinckhardt om ghelooben wesen / soo wy't soo oogenschijnlijck niet en saghen. Wie en soude niet bekennen / wat een onweteneheit ende rasernije dat het is / ons selue richters te maken om de Goddelijcke ende opperste dinghen onse redenen te willen onderwerpen. 'T is beter / ghelijck als Gregorius Theologus seyt / dat men de reden t'gehoof onderdaen maect / want niemandt en can hem noch in syn eyghen hups genoeg verstaen. Hier van is nu genoeg gediscouereert / en laet ons weder keeren op onse propoost / besluytende dat d'Ouderē d'usantie van't Zee-compas niet vercreghen en hebben: waer uyt men genoeg verstaen mach / onmoghelijcken te wesen / de Navigatie van d'ander Werelt / hier nae toe / door den Ocean te moghen doen / te weten / niet opsette wille om herwaerts te comen.

Het 18. Cap. VVaer in gheantvvoordt vverdt, den ghenen die gevoelende zijn, dat men in voorighen tijden de Zee Ocean bevaren heeft, ghelijck als heden daeghs.

Het ghene

Het ghene int contrarie/van dat voorszeyt
 is/ gheallegeert wordt/van dat de Blote
 van Salomon dype Iaren op de Rieps
 was/ en is niet aen ghelegheit: want de
 Schriftuere en bevesticht niet/datse dype Iaren
 in de Rieps ombrachten/ dan datmense eens in
 dype Iaren dede. Ende al waert schoon/ datse
 dype Iaren duerde/ soo mocht het wel wesen/
 ide heeft oock niet de waerheyt beter ghelycke-
 isse/dat varende de selfde Blote nae Oost-Indi-
 en toe/ datse hier ende daer onderweghen in
 verscheppen Havens ende contreyen op hielden/
 in de selve Landen t'ondersoeken ende te ver-
 kennen/ ghelyck als men hedens daeghs de ghe-
 heelde Zupder Zee(vynaest van Chile af/tot nieu-
 Spagnien toe) bevarende is. Dese usantie van
 Iaren (alhoewel t'selve sekerder is/om dat men
 altoos langs t'landt heen loopt) is niet teghen-
 staende seer moepelyck ende verlancksaem/door
 en grooten omwegh die sy met willens doen
 moeten/ om de streckinghe der rusten te volgen/
 is oock om datse in verscheppde Havens vertoe-
 ende zijn. Ick en vinde voorszwaer onder d'On-
 ders niet/ datse haer diep t'Zeebaerts in hebben
 gegheven: noch en dencke oock niet/ datse hare
 Ierden op een ander maniere gedaen hebben/
 an ghelyck als mense heden daeghs in de Mid-
 elandtsche Zee doende is. Waer door hun ghe-
 eerde lieden moberen te ghelooben/ dat men in
 voorige tijden noyt sonder riemen gebaré heeft/
 ghelyck als de gene die altoos langs t'landt heen
 liepen. En schijnt ooc/ dat het de H. Schriftuere
 alsoo te verstaen geeft/ in de verhalinghe van de
 vermaerde Nabigatie des Propheet's Ionas/daer
 is seyt/ dat zijnde de Schieplieden ghedwon-
 gen door t'onweder/ nae t'landt toeroepden.

f

Het

De Waer-
 dan Goa
 af/ nae
 d'Espa-
 den van
 Maluco
 toe/ duert
 altoos dyp
 Iack hoe-
 wel datter
 boven de
 dypent
 inghe niet
 en is/ om
 dieswille
 datse door
 gheheel
 Oost-Indi-
 en/moes-
 ten baren
 niet con-
 sumieren
 ofte passa-
 gen van
 winden/
 die op se-
 kere ende
 bestemde
 tijden van
 t'Iaer
 waepen/
 ghelyck als
 uk t'selve
 onderuol-
 den hebb-
 waerom
 des Ius-
 theus
 opnie/ de
 waerheyt
 best ghe-
 lyck is.

Ionas. 12

Het 19. Cap. Hoe dat men vermoeden mach, dat d'eerste bevvoonders van Indien, aldaer ghecomen zijn, verstenen vvesende met onvveder ende teghens haren vville.

Bewesen hebbende / dat het gheen schijnsel en gheeft / te dencken dat d'eerste inwoonders van Indien aldaer ghecomen zijn / met opsette wille ende booznemen / om daer te baren / maer can wel wesen / dat soo sper te water ghecomen zijn / mach geschiet wesen by gheval / ofte dat sper dooz dwanck van ontweder verstenen zijn gheweest : t welcke / alhoewel dat d'oneyndelijckheyt der Zee Ocean noch so groot waer / gheen onghehooffijck dinck en is : Want het alsoo ghebeurt is / in d'ontdeckinge van onsen tijden / soo wanneer dat den Zeeman (wiens naem ons noch onbekent is / op dat men so grootten sake / anders niemant / dan alleen de boozsienicheyt Gods toe en schrijbe) dooz een overgroote storm ende ontweder / verstenen zijnde / kennisse van de nieuwe Werelt gherregen heeft / latende booz betalinghe (van de goede herberge ende tractement) aen Christoffel Colon, de notitie van een soo grooten sake. Alsoo macht oock ghebeurt zijn / in voorighen tijden / dat eenighe lieden van Europa ofte Africa, verstenen ende gedreven wesende / dooz de verholghentheyt des onweders / geworpen zijn / aen onbekende Landen / over de Zee Ocean. Wie en ist niet bekent / dat veel / ende t'meestendeel der Landen / die men in dese nieuwe Werelt ontdeckt heeft / gheweest is / op dese maniere : soo dat men d'ontdeckinge meer mach toeschrijven de cracht ende t'gewelbt des onweders / dan t'vernust der Menschen van diese ontdeckt hebben. Ende op dat men niet en dencke /

dencke / dat alleenlijcken dus danighe Vaerden
 gheschiet zijn by onsen tijden / door de grootte der
 Schepen / ende cloeckmoedicheyt van onse liede /
 so mach men hem in dit ras t'self de ghenoech
 aten ontfegghen / soo men lesen wil / het ghene
 dat van Plinio verhaelt werdt / gheschiet te we
 en by veel van d'Ouderen / ende schryft op dese
 maniere / als Caius Cæsar, de soon van Augusto,
 ghebedt hadde in de Zee van Arabien, wordt
 van hem vertelt / ghesien ende gekent te hebben /
 ekeren tepckenen van Spaensche Schepen / die
 aldaer met onweder verloren waren / ende seyt
 daer nae noch meer aldus: Nepos verhaelt van
 d'Omloop ofte Vaert van by Noordē om / hoe
 datter gebracht worden aen Quintum Metellum
 Celerem, een midtghesel int Consulaetschap van
 Caio Affranio, (wesende den selfden Metellus
 Procunful in Vrankrijck) sommige Indianen /
 ghesonden zijnde tot een present / door den Co
 unck van Sweden / welcke Indianen / varende
 ypt Indien om haer traffijcke te doen / zijn door
 dwanck des onweders ende tempeest / ghejaecht
 ende ghebreven geweest tot by Duytslandt toe.
 Doorwaer / soo dit van Plinio waerachtich is /
 so en varen heden daeghs de Portugaloisers
 niet meer / dan daer in de voorszeyde twee schip
 reuckinghen ghevaren is gheweest / d'eene van
 Spagnien af / tot het Goode Mey toe / en d'an
 der van ypt Oost-Indien tot Duytslandt toe.
 In een ander Boeck wordt van den selven
 Auteurs verhaelt / dat een dienaer van Annio
 Plocanio (den welcken de Tollen van't Goode
 Mey gepacht hadde) varende nae Arabien toe /
 worden overvallen van soo crachtighe Noordē
 buyen / datse (lopende voorby t'landt van Car
 manien) in vyfthien daghen tijds quamen tot

Plin. lib. 2
 cap. 69.

Plin. lib. 6
 cap. 22.

Hippuris toe/ een Haven ghelegghen int Eylandt Taprobana, hedensdaeghs Samarra gheheeten. Vertellen van ghelijcken / dat een Schip van Carthago, upt de Zee van Mauritanien (dat is de Middelandtsche Zee) met Brisas (dat zijn winden van upt den Noorden) verstenen / ende niet gheweldt ghejaeght worde tot int ghesichte der nieuwe Werelt/ ofte Spaens-Indien. Ten is gheen nieu dinck booz de ghene die eenighe erbartheit der Zee hebben / van datter altemets gheduerighe toymenten ende tempeesten opstehen / sonder eens van haer verbolghentheit op te houden. 't is my selfs gebeurt / (maer Indien varende) dat wy't eerste Landt / dat van de Spagniaerts bewoont is / quamen te sien / nae dat wy maer vijfschien daghen van Canarien af ghescheyden waren: ende soude sonder twijffel noch coeter Rypse ghevallen hebben/ soo wy alle de zeplen hadden moghen voeren / nae dat de Winden Brisas wel opbliesen: Alsoo dat het my een seker dinck schijnt te wesen / datter in booz leden tijden lieden in Indien gecomen zijn/ dooz dwanck ende gheweldt van weder ende windt/ sonder sulcx opt in den sin ghehadt te hebben. Men heeft in Peru een groote gheheugenisse van etlijke Reusen / die in de selve contreye gecomen soudent wesen / welker ghebeente men noch hedensdaeghs vertoonende is/ by Manta, en Puerto Viejo, ofte d'oude Haven/ van een waenschapen grootte: ende nae proportie des selven/ soo moesten de lieden meer dan dyemaels grooter gheweest hebben / als d'Indianen teghenwoordich zijn. Sy segghen / dat de selve Reusen van over Zee comende/ oorloogh voerden tegens die van t'Landt / ende dat se prachtighe ende heerlijcke ghestichten ghetimmert soudent hebben / waer van sy

dan sp heden/daeghs noch een steenen Put wij-
 ende zijn / van een schoon ende seer costelijck ge-
 bouw. Segghen daer noch meer by / dat / ont-
 d'ief wille dat de selve lieden schandelijcke zonden
 namelijcken die van tegens de natuere) doende
 waren / sp daerom niet byer / dat van den Hemel
 quam / verbyandt ende vernielt worden. Inge-
 her soo vertellen d' Indianen van Yca en Arica,
 datse in voorszeden tyden plachten te varen nae
 sommighe Eplanden / Westwaert aen ghelegen /
 seer verre van daer verscheyden / doende de selve
 Navigatie met opgeblasen Zeewolfs vellen.
 In somma / datter gheen teyckenen en gebreken
 van dat de Zuyder Zee bevare geweest is / aleer
 daer de Spagniaerden op gheromen zijn : waer
 upt men soude mogen vermoeden / dat de niculwe
 Werelt begonst is bewoont te worden / van de
 lieden / die dooz't onweder ende tempeeste van de
 Noorde winden albaer aen-geworpen zijn / ghe-
 lijck als men t' self de eyndelijcke / in onsen tijden
 heeft comen te ontdecken. Ende is een wonder
 d'inch t' aemmercken / dat de natuerlijcke dingen /
 ende wichtighe saken / den meesten tijdt ghevon-
 den gheweest zijn / by gheval / ende sonder dat
 men daer op verdacht geweest is: ende niet dooz
 eenich vernuft ofte neersticheyt der Menschen.
 Het meesten deel van de nutbaerste Cruyderen /
 Ghesceenten / Planten / Metalen / Beerlen /
 t' Goudt / de Seylsteen / t' Ambar, den Diamant /
 ende meer ander dierghelijcke dinghen / als oock
 hare eygenschappen ende proffijten / heeft men
 voorszwaer meer comen te kennen / dooz onber-
 dachte gheschiedenissen / dan dooz eenige weten-
 schap ofte Menschen vonden / op dat men daer
 dooz soude comen te sien / dat d'ere ende prijs
 van soodanighe wonderen / alleenlijck / de voorsz-

F ij s'iclicheyt

Nota.

sienicheyt des Scheppers/ ende niet het vernuft der Menschen/ toe comt. Want het ghene dat/ nae onser meyninghe/ gheschiedende is/ by ghevalle / t' selve is alsoo van Godt niet seer goetd voordacht verozdineert.

Het 20. Cap. Dat het niet teghenstaende meer ghe-
lijkenisse, van goede reden heeft, te dencken,
dat d'eerste bevvooonders van Indien
over landt gecomen zijn.

Dan/ besluptende niet te segghen/ dat
het wel te proberen waer/ te dencken/ dat
d'eerste lieden in Indien gheromen zijn/
door schipbreuckinghe ende tempeeste
der Zee: maer alhier comt my een swaricheyt te
hooren/ die my veel te doen gheeft/ te weten/ dat
in ghevalle het alschoon alsoo ware / dat de lie-
den/ in soo breeinde ende verscheyden Landt / te
water gecomen souden moghen wesen/ ende dat
van de selve voortghesproken ende vermenich-
vuldicht zijn/ de Natien die wy sien. Wat sullen
wy dan seggen van de Beesten ende Ghebierten
die de nieuwe Werelt voortbrenght/ die seer veel
ende groot zijn? Want en weet niet hoe wy die
ter Scheep ende over Zee nae Indien toe sullen
brengghen. De reden die ons verbindt te seggen/
dat de Menschen van Indien/ eerst van Europa
ofte Asia gecome zijn/ is/ om de heylige Schrift
niet te contrarieren/ de welcke beduydelijck le-
rende is / dat alle Menschen van Adam hare af-
comste hebben/ waerom wy d'Indianen anders
gheen oorspronck gheben mogen. Ende dewijle
ons de selve heylige Schrift oock seggende is/
dat alle de Beesten en Ghebierten des Aerdbod-
ems vergaen zijn / uytghenomen de ghene die
ghereserveert ende bewaert worden tot restau-
ratie

Genes. 7.

atie van haer progenie in de Arcke van Noe/ so
 oft oock een nootwendige sake/ de procreatie ofte
 voort-teelinghe van alle de voorszede Ghedier-
 en te reduceren tot de ghene die uyt d'Arcke ge-
 komen zijn / op den gheberghthe van Ararat, al
 waer sy seil staende bleef: In voeghen / dat het
 ons noodich is / eenen wegh te soecken / soo wel
 door de Menschen / als oock door de Beesten/
 door de welcke men van de oude in de nieuwe
 Werelt ghepasseert is. Tracterende S. Augustijn
 van dese questie/ hoe dat men in sommighe Ep-
 anden vindende is/ Wolven/ Tpyren/ ende an-
 dere wilde wyde Beesten / die den Menschen
 gantsch niet nuttich en zijn. Want van de Oly-
 phanten/ Beerden/ Ossen/ Honden/ ende andere
 Ghedierten/ daer hen de Menschen met dienen/
 en bindt men gheenen upwegh van/ te dencken
 die door subtyltheit der Menschen/ met schepen
 over Zee ghevoert te wesen: ghelyck als wy he-
 densdaeghs sien/ dat men de selfe van Orienten
 nae Europa, ende van Europa nae Peru toe / met
 sulcke langduerighe reysen brengende is. Maer
 van de Ghedierten die nieuwers toe nut / dan
 veel eer seer schadelijcken zijn / ghelyck als daer
 zijn Wolven/ en anderen/ in wat maniere dat die
 op d'Eplanden hebben moghen comen / (waer
 zijnde / ghelyck alst in effect is/ dat de Diluvie het
 gheheele Aerdtrijck bedeckt heeft) soeckt den
 voorszreven heylighen ende gheleerden Man/
 hem van dese swaricheit te bevrjden/ met het
 segghen/ dat alfulcke Beesten / al swemmenende/
 op d'Eplanden ghepasseert moeten wesen / ofte
 datser yemant met luste van te Jagen gebrocht
 heeft: ofte is gheweest een schickinghe Gods/
 datse van't Aerdtrijck voortghercomen zijn / in
 sulcker voeghen ghelyck als Godt in de eerste

August.
 lib. 16. de
 Civitat.
 cap. 7.

Genes. 1.

Genes. 7.

Scheppinghe sepde / t' Aerdrich brenghle le-
 vende zielen voort/ elck in sijn generatie / Paer-
 den/ viervoetighe Ghedierten/ ende wilde Bee-
 sten van't veldt/ een peder nae sijnen aert. Maer
 voorwaer / soo wy dese ontbindinghe tot onsen
 propooste willen voegghen / soo sal ons dese sake
 noch meer verwart blijven: want beginnende
 van dat hy laetste sept / soo en comt het met de
 schickinge der natuere/ noch met d'ordonnantie
 der regeeringhe/die Godt gestelt heeft/niet over
 een. Want wat volmaeckte Ghedierten zijnder
 (ghelijck als Leeuwen/Tygen/ Wolven/) die
 haer procreatie van der Aerden nemen / sonder
 generatie? Op sulcken maniere werden ghe-
 procreert/Worsschen/Ratten/ende andere dier-
 ghelijcke onvolmaeckte Dieren. Maer tot wat
 propooste soude de Schrijtuere so beduydelijck
 segghen / Ghy sult nemen van alle Ghedierten
 ende Voghelen des Hemels seven paren manne-
 ken ende wijfken / op dat hare generatie op der
 Aerden bewaert ende behouden werde / soo de
 Werelt soodanighe Ghedierten nae de Sundt-
 bloet voortghebracht soude hebben / met een
 nieuwe maniere van generatie / sonder toedoen
 van manneken ende wijfken? Een wel / soo
 blijfter dan noch een ander questie: want soo al-
 sulcke Ghedierten/nae dese opinie/van der Aer-
 den voort comen/waerom en heeftmense dan in
 alle de Landen ende Eplanden niet/ dewijle dat
 men de schickinge der Natuere van't verme-
 nichbuldighen / niet en wil aensien / dan alleen-
 lijck de mildicheyt des Scheppers? Dat men
 daer sommighe van soodanighe Ghedierten ge-
 boert heeft / met intentie van Jacht te hebben/
 is een ander antwoordt / ende houde dat niet
 voor onghelooflijck / dewijle wy dus sent mael
 sien/

en/ dat de Princen ende groote Heeren/ plach-
 en alleenlijcken van groot heyt / in Kaulwen te
 ebben/ Leeuwen/ Beeyen/ ende andere wyede
 beesten/ namelycken als mensche van verre landen
 hebracht hadde. Maer dat men t'self de sal ge-
 hoben van de Wolven / Vossen / ende andere
 doodarmighe onnutte verachte beesten / die niets
 oers en hebben/ dan alleenlijck t'Vee te bescha-
 ighen / segghende dat mensche voor Jacht ober
 Zee ghebracht soude hebben / is sekerlijck een
 ongeschickte reden. Wie sal hem late voorzaen/
 dat men met een so onepndtlijcken Vaert/lieden
 hebonden heeft/ die haer pijnichden/ende neer-
 richteyde deden/ om in Peru Vossen te voeren/ na-
 melijcken van de ghene die men Añas noemt/
 welcke een van de vuylste ende stinckenste ge-
 neratie is / die ick opt ghesien hebbe? Wie sal
 segghen / dat men daer Leeuwen ende Tygryen
 hebracht heeft? T'is ghenoech/ende noch meer
 als te veel/ dat de lieden hebben moghen behou-
 den ober comen/ met het lijf te bergen in een so
 noeplijcken ende langduerighe repse/zijnde met
 nuweder verstecken / als gheseyt is. Hoe veel te
 meer hen te bemoeven met Vossen ende Wolven
 ober te voeren/en die op de Zee t'onderhouwen?
 T'is voorwaer een spottelijck dinc/sulcx alleen
 te dencken. Ende soo dese Ghedierten te water
 gheromen zijn / soo refterter alleenlijck te ver-
 noeden/ die al swennende gepasseert te wesen.
 Dat dit moghelijck om doen is / gelijck als aen
 onnighe Eplanden/ die van den anderen/ ofte
 van t'vaste landt weynich verscheyden ligghen/
 en moghen wy niet ontkennen / door de seker
 ervaricheyt (die wy hier van hebben) dat by-
 wijlen dese Ghedierten/ door eenighe wictrighe
 nootwendicheyt gheport zijnde/ gheheele dagen
 f v ende

ende nachten over/ swemmen/ ende int eynde al
 swemmende het lijf verghen: maer dit is te ver-
 staen in clepne Golfen ofte Engten. Want onsen
 Ocean soude sijnen spot met soodanighe swem-
 mers houden/ naedemael dat noch/ de Vogelen
 van grooter blucht/ de vleughelen begheven/ om
 so grooten afgrondt te passeren. Men vindt wel
 Voghelen die over de hondert mijlen vliegghen/
 ghelijck wy ghesien hebben/ varende diverse
 reysen: maer van de gheheele Zee Ocean over te
 vliegghen/ is onmoghelijck/ ofte ten minsten seer
 swaerlijck om doen. Nu dewijle dat dit aldus
 is/ waer sullen wy eenen open weegh vinden/ om
 de wyrede Beesten ende Voghelen in Indien te
 passeren/ ende in wat voegghen datse van d'e
 Werelt in d'ander gecomen zijn? Dit voorspde
 discours gheeft my een groot naedencken ende
 vermoeden/ dat de nieuwe Werelt (die wy In-
 dien noemen) niet soo gantschelijcken van d'an-
 der Werelt verscheyden noch afgedeylt is. Ende
 om mijn opinie te segghen/ soo hebbe ick my al
 over langhe laten voorstaen/ dat het eene landt
 niet het ander/ op eenighe plaetsen aen den an-
 deren/ ofte ten minsten/ niet weynich verschilt
 by een comen moet: hoewel dat menten minsten
 tot noch toe gheen sekerheyt van't contrarie en
 heeft: want na den Polus Arcticus, die men van't
 Noorden hiet/ en is alle de lengte van't Landt
 noch niet ontdeckt noch bekent. En daer zijnder
 veel die bevestighen/ het landt van Florida een
 groot stuck weeghs Noorden aen te strecken/
 t'welcke sy segghen by de Schitische Zee/ ofte de
 Zee van Dupstlandt upt te comen. Andere voe-
 gghen daer by/ datter Schepen gheweest zijn/ die
 daer/ int voorby varen/ relateerden/ ghesien te
 hebben/ dat het landt van Terre neuf, (dat is/

Nova Francia) streckende was tot bynaest d'uy-
 erste eynde van Europa. Nu van ghelijcken by
 de Cabo de Mendoçino, aen de Zuyder Zee/ soo
 en weet men oock niet tot hoe verre dat hem het
 landt aldaer streckende is / van datse alternael
 segghen / een onepndtlijck dinck te wesen / het
 ghene dat het opwaerts aen streckt. Keerende
 tot d'ander Zuyder Pool/ soo en isser niemandt
 die weet te segghen/ waer dat het landt/ gelegen
 is d'ander zijde van de Straet ofte Engte van
 Magallanes, voleyndende is. Enighe van t'schip
 des Bisschops van Placencien, t'welcke voorsz
 de Straet opwaerts aenliep / vertelden altoos
 landt ghesien te hebben. T'selve wordt oock
 verclaert van den Piloot Hernando Lamero, die
 voorsz onweder twee ofte dnye graden boven de
 Straet gedreyen was. Also dat men geen reden
 en vindt, die int contrarie strijdende zijn/nochte
 t'varentheyt die't wederlept. Mijn gissinge ofte
 opinie is, dat alle t'landt aen den anderé vast is/
 en dat het op eenige plaetsen vereenicht/ ofte ten
 minsten dicht by een ghelegen is. Soo dit waer
 is/ ghelijck als het my in effect schijnt te wesen/
 so heeft de twijffelachtighe questie (die wy ghe-
 proposeert hebbe/ van hoe dat d'eerste bewoon-
 ders nae Indien ghecomen zijn) een lichte ant-
 woordt: want men sal segghen/datse gepasseere
 zijn/ niet soo seer te water varende/ als reysende
 te lande/ doende desen wegh sonder eenige voorsz
 vachtcheyt/ veranderende allengstiens/ Gewesté
 en Landen/waer van eenighe van die gebonden
 waren/ bewoonden / soeckende andere nieuwe
 Contreyen voorsz aen/ en zijn alsoo/ by lanck-
 cheyt van tijden/ ober alle de Lande van Indien
 verspreydt ende vermenichvuldicht/ tot so veel
 verley Natiën / Volckeren ende Talen.

Het

Het 21. Cap. Op vvar maniere dat de Beesten
ende t'Vee, nae de Landen van Indien
ghepasseert zijn.

DEt is vooz't vooz'sepde goetdunckē/ een
noot behulp/ de teykenen die men beje-
ghent/ willende met curieus heyt de ma-
niere van de habitatie der Indianē exa-
mineren: want op wat plaetsen dat men Ep-
landen heeft seer verscheyden van't vaste landt/
(ghelyck als daer is La Bermuda) vindt men
gantschelijcken woest/ ende sonder volck te we-
sen. De redē daer van is/ dat d'Ouderē in vooz-
leden tijde anders niet en voeren/ dan nae Oebe-
ren ofte stranden die nae by laghen/ ende bynae
altoos dicht int ghesicht van by't Landt heen.
Tot dit wordt noch gheallegeert/ dat men op
gheenige plaetsen van Indien/ groote Schepen
(ghelyck als men behoevende is om groote
Golffen ofte wateren over te varen) ghebonden
heeft. T'ghene dat men daer vindt/ zijn Ballas,
Piraguas, ofte Canoas, de welcke al te samen min-
der zijn als smack-seylen: ende dus danighe sche-
pen waren d'Indianen alleenlijcken ghebruyt-
kende/ met de welcke sy hun t'Zeewaert in niet
begeven mochten/ sonder kenlijcke ende gewisse
perijckel van te sneubelen. Ende al waert schoon
datse volmaecte schepen ghehadt hadden/ om
t'Zeewaerts in te mogen varen/ soo en wisten sy
doch evenwel van't Compas Astrolabio, noch
van't Quadrant niet. Ende soo sy acht ofte thien
daghen geweest waren sonder landt te sien/ wast
hen onmoghelijcken niet te verdwalen/ ende pet
te weten/ waer datse waren. Wy sien Eplanden
die met overbloet van Indianen bewoont/ ende
met haerder Navigatie seer ghemeynsaem zijn/
maer

maer het waren van die ick segge / die d'India-
en met de Canoas ofte Piraguas, ende sonder
compas bevaren mochten. Wanneer d'India-
en van Tumbéz d'eerste reyse onse Spagniaer-
en (die nae Peru voeren) int ghesicht cregghen/
ende de grootte van de uytgestreckte zeelen ende
hepen oversagghen / bleven verwondert / sonder
te kunnen begrijpen / dat het schepen waren/
in dat syse op sulcken maniere / ende soo groot/
oet ghesien en hadden / lieten hen voorsien/
dat het rotsen ende clippen (die uyt de Zee opsta-
en) moesten wesen: ende siende datse voortgin-
gen sonder te sincken / bleven een langhe wyl
aen sien / gelijck als de gene die uyt haer selven
ende gantsch versuft ware / tot der tijt toe / datse /
ae by comende / vermerckende waren / gebaerde
Wans te wesen / die op de schepen ginghen / ghe-
doefden dat het eenighe Goden / ofte lieden die
yt den Hemel quamen / moeste wesen. Waer uyt
nen ghenoech verstaen ran / hoe vzeemde din-
ghen dat het hoor d'Indianen was / groote sche-
pen te ghebruycken / jaee eenighe notitie daer van
e hebben. Daer is noch een ander dinck / die dese
hoorseyde opinie grootelijcken versterckt / ende
s / dat men de Ghedierten (die wy gheseyt heb-
ben / niet ghelooflijck te wesen / van Menschen
nae Indien ghescheept te zijn) bindende is op de
ontrepen van't vaste landt / ende op d'Eylanden
die vier dach reysens van't vaste landt verschey-
den liggghen / en heeft mensche niet. Ick hebbe neer-
tichheyt ghedaen om t'selfde t'ondersoecken / my
aten dunckende / een sake te wesen van grooter
ubstantie / om my te resolveren in d'opinie die
ick gesept hebbe / van dat het landt van Indien /
ende dat van Europa, Asia ende Africa ghemeyn-
schap met den anderen heeft / ofte comt ten
minsten

minsten op eenighe plaetsen/ergens dicht by den
 anderen. Men heeft in America ende Peru veel
 wyeede beesten/ ghelyck als daer zijn Leeuwen/
 hoewel datse niet en zijn te vergheleken in de
 grootte en wyeedtheit / noch in de selfde coleur/
 met die vermaerde Leeuwen van Africa. Daer
 zijn veel ende seer wyeede Tygzen / hoewel datse
 gemeynlyck meer met d'Indianen zijn/ als met
 de Spaguaerden. Men heeft oock Beeyen/
 evenwel niet seer veel. Wilde Verckens zynder
 insghelyck/maer Dosschen ontallijcke veel. Soo
 wy eenich van alle dese soorten van beesten wil-
 den soecken in de Eplanden van Cuba, Española,
 Iamaica, Margarita, ofte in La Dominica, en sul-
 leinder niet een vinden. Hier upt comt het / dat de
 voorszreven Eplanden (hoe groot ende vrucht-
 baer die oock zijn) in voorzighen tijden (alser
 de Spagniaerde eerst op quamen) gantsch geen
 tamine noch proffijtelijcke Beesten en hadden/
 hebbende hedens daeghs ontallijcke hoopen van
 Heerden/Ossen/Koeppen/Verckens en Honden/
 ende zynder in soo groote menichte/ dat het Dee
 van de Koeppen ende Ossen/ alr'hans geen sekere
 eygenaers en heeft / om datse so seer vermenich-
 vuldicht zijn: ende de ghene diese eerst op'r veldt
 ofte gheberghte can crighen ende dooden / isser
 d'eygenaer van. Welcke van de Inwoonders
 der voorszepder Eplanden ghedaen wordt / om
 met de hynden haer proffijt ende handel te doen/
 latende t'bleefsch daer heen liggen als onnut. De
 Honden zijn in sulcker menichte vermeerderd/
 datse met groote hoopen int wildt loopen als
 Wolven / doende groote schade onder t'Dee/ het
 welcke een groote plaegh voor die Eplanden is.
 Ende dese Eplanden en zijn niet alleenlijck son-
 der wilde ende wyeede Beesten / maer oock ghe-
 becke

zekelijcken van't meesten deel der vliegghende
 Vogelen: Papegapen zijnder veel/ ende zijn van
 een groote vlucht/ vliegen met scharen ofte hoo-
 pen by den anderen. Men heeft noch oock an-
 der Vogelen/maer wepnich als gheseyt is. Van
 Patrijzen en ghedenckt my niet daer ghesien te
 hebben/ noch en weet niet datser zijn/ gelijk als
 in Peru, ende noch veel min van de Beesten die
 men in Peru, Guancos ende Vicuñas hiet/ welke
 zijn gelijk als wilde Geiten seer lichtveerdich/
 in welckers maghen de Bezársteenen gebonden
 worden/ die sommige in weerden houden/ zijnde
 somtijts grooter als een Dinné ey. Indiaensche
 Schapen/ de welke (behalvé de wol en t' vleesch)
 daer hen d' Indianen van cleeden ende mede on-
 derhouden) van gelijcken dienen om alle goede-
 en te draghen als Muyl- ezels/ laden de halve
 last van een Muyl/ ende doen haer Meesters
 wepnich onkosten/ want en hebben noch Hoef-
 sers noch Albarden, (dat zijn Spaensche/ van
 trop ghemaect/ Ezels- salen) noch eenighe an-
 dere inspanfels van doen/ noch haver om t' eten/
 alle t'welcke haer de natuere om niet ghegheven
 heeft/ willende hier in d' arme Indianen te baet
 omen. Van alle dese soorten van Beesten/ ende
 noch veel ander meer/ die wy op sijn plaets sul-
 en verhalen/ heeft het vaste landt van Indien/
 groote menichte/ zijnde d' Eylanden van alle
 selfde ghebreckelijck/ uytghesondert de ghene
 die daer de Spagniaerts op ghebracht hebben.
 't is wel waer/ dat een van onse Broeders in
 sommige Eylanden/ Eygen ghesien heeft/ naer
 dat hy ons vertelde/ wesende in een pelgrima-
 gie van een moepliche schipbreuckinghe. Maer
 ghebraght wesende hoe verre dat de selve Ey-
 landen van't vaste landt laghen/ sepde van
 ontrent

Historie Naturael van West-Indien,
ontrent sevé ofte acht mijlen ten uptersten/welcke
spatie van water/sonder twijffel/van de Ey-
ggen overgheswommen moet wesen. Door dese
ende andere dierghelijcke teekenen / mach men
bemercken / dat d' Indianen (om dit Landt te
bewoonen) meer ghepasseert zijn over landt/
dan te water : ende soo sy eenighe Navigatie ge-
daen hebben/en is niets te groot noch moeylich
gewees / want in effect / soo moet hem den gant-
schen Aerdtbodem met den anderen vereenigen/
ofte ten minsten op eenighe contrepén seer dicht
by een comen.

Het 22. Cap. Hoe dat t'Indiaensch gheslachte niet
ghepasseert en is, over het Eylandt van *Atlantide*,
ghelijck als sommighe meynen.

DAer en ghebreect oock gheen / de welcke
t'goetduncken van Plato (dat vooren
berhaelt is) volghen / segghende / dat de
lieden getrockē souden wesen upt Europa
ofte Africa, naer dat vermaerde/wydtberoemde
ende betooverde Eylandt *Atlantide*, passerende
van daer/nae andere ende andere Eylanden/tot
dat sy geromē zijn aent vaste landt van *Indien*/
om dat de *Cricias* van Plato in sijn *Timeo*,
van alle t'selve mentie makende is. En dewijle
dat het Eylandt van *Atlantide* soo groot / ja
meerder was/als gheheel *Asia* ende *Africa* te sa-
men/nae *Platonis* gevoelen/ soo moest daer wil-
lens upt volghen/ dat het de gheheele Oceanische
Zee van *Atlantico*, bedecken moeste/ streckende
tot bynaest d' Eylanden der nieuwe Werelt. En
daer wordt noch meer van den selven Plato by
gesept/ van dat het selfde sijn Eylandt *Atlantida*
met een schrickelijcke *Diluvie* t'onderghegaen
soude wesen / hebbende daerom de selve Zee
onbaerbaer

nbaerbaer gelatē/ door de veelsheyt der dzooch-
 en/ zanden/ rudtsen/ ende ander vuplicheden/
 welcke hy alsoo seyde te wesen in synen tijdt/
 naer dat daer nae (met der tijdt) d'overblijvende
 vernielingen des selven verdroucken Eplands
 besette plaetsen ende vasticheyt ghenomen heb-
 bende/ plaets gaven om te moghen baren. Dit
 selve wordt ghehandelt ende ghedisputeert upt
 goeder ernst/ ende met een ijver van vernuftighe
 ende verstandighe lieden/ zijnde dinghen/ so
 men daer eenichsins op letten wil/ om mede te
 potten/ hebbende meer gelijckenisse van spreuc-
 en ofte Ovidius Fabulen/ dan van een Historie
 ofte Philosophije weerdich om vertellen. Het
 meesten deel der uptleggers/ ende bedupders van
 Plato, bebestighen een waerachtighe Historie
 te wesen/ alle het gene dat Cricias aldaer van soo
 veel vzeemdichepts/ ende den oorspronck des
 Eplands Atlantida vertellende is/ als oock van
 syn groote oorspoet ende oorlogen/ die/ die van
 Europa ende Atlanta tegens den anderen gehad
 hebben/ ende alle t'ander meer/ laten hen noch
 meer beweghen/ om t' selve voor een waerachtighe
 Historie te houden/ door de woorden van
 Cricias, die van Plato ghestelt worden/ alwaer
 hy in syn Timeo segghende is/ dat de redden die
 hy tracteren wil/ zijn van vzeemde dingen/ doch
 t'eenemael waerachtich. Ander Discipulen van
 Plato considererende de selve vertellinghe meer
 schijnfel te hebbē van een Fabel/ dan van waer-
 achtighe gheschiedenisse/ segghen dat men alle
 t' selve door allegorien verstaen moet/ ende dat
 het haren Goddelijcken Philosoph also gesocht
 heeft te doen. Van deser meyninge zijn geweest/
 Proclus, Porphyrius, als oock Origenes, de welcke
 tot Platonem soo gheneeghen waren/ dat sy sijn
 schriften

schriften in sulcken weerden hielden / ghelijck of
 het de Boecken Moysis, ofte van Esdras geweest
 hadden: In sulcker voeghen / dat soo waer dat
 de woorzen van Plato niet de waerheyt niet
 wel over een en comen / seggen terstont / dat men
 t'selve niet een allegorische sin verstaen moet / ende
 dat het oock niet minder en mach wesen. Ich
 om de waerheyt te seggen / en houde Platonem in
 soo grooten eerwaerdicheyt niet / al noemensse
 hem noch eens soo veel Goddelijck. Noch ten is
 my oock niet seer hardt te gelooven / dat hy alle
 de selve Fabel van't Eplandt Atlantida vertelt
 soude hebben voor een waerachtighe Historie:
 zijnde noch evenwel / daer en boven een seer fijne
 Fabel gheweest / namelijk daer hy verhaelt /
 dat van Cricias geleert te hebbē / hebbende t'selve
 Liedt van Atlantida (als hy een Jongen was)
 onder ander Liedten ghesonghen. Het mach we-
 sen soo't wil / ende Plato mocht voor een Historie
 ofte Allegorie gheschreven hebben / het ghene dat
 voor my slecht te verstaen is / is dat men alle het
 ghene hy van t'selve Eplandt handelende is / be-
 ginnende in de t'samen-sprekinghe van Timeo,
 en vervolgens in de Dialogus Cricias, voor gheen
 waerheyt nae segghen mach / dan teghens Jon-
 ghers ende oude Wijzen. Wie en soudet voor
 gheen Fabel houden / te segghen / dat Neptunus
 op Clito verliefte zijnde / van haer genereerde vijf
 maels tweelinghen van eender dracht / ende dat
 hy van eenē Heubel dype ronde uyt der Zee / ende
 twee van der Aerden op track / zijnde soo gelijk
 ende essen / datse schenen gebraeyt te wesen: Wat
 sullen wy seggen van dien Tempel van dussent
 treden lanc / ende vijf hondert breed / welker
 mueren van buyten gantsch niet silver / ende alle
 t'bovenste niet goudt bedeckt was / zijnde van
 binnen

minnen altemael overwelst van gelzocht voo-
 ren-been / ende ondertusschen dooztoghen van
 goudt / silver / peerlen ? Ende int eynde / van de
 luchtighe reden daer hy't in den Timeo met be-
 sluyt / seyt hy aldus: Ende op eenē dach en nacht
 vallende een groote Diluvie ofte plas-reghen)
 sijn alle onse Soldaten by hoopen van der Aler-
 ren verflonden / ende t' Eplandt Atlantida is in
 ghelijcker manieren t' onder-ghegaen / ende in de
 Zee verdwenen / is in der waerheyt soo wel ghe-
 reft / t' selve altemael so haestelijck te verdwij-
 nen: want wesende een Eplandt soo groot als
 gheheel Asia ende Africa te samen / gemaect dooz
 de Conste van Nigromantie, wast goet dat het
 al soo verdween ende te niet ginck: ende is seer
 goet / dat hy seyt / dat men d'oberblijffels ende
 repcken van dit soo grooten Eplandt / onder
 water noch sien mach / ende dat de ghene die't
 vouden moghen comen te sien / (t'welcke zijn de
 ghene die de Zee ghebruycken) en moghen daer
 niet dooz varen. En voeghter dan noch aerdich-
 yp / dat daerom tot den huydighen dach toe / de
 selve Zee niet bevaren wort / noch bevarē mach
 worden / om dat het dooz de veelheyt van de
 modder ende t' slijck / die't Eplandt (nae dat het
 verdroncken is) allengskens aengegroept heeft /
 velet wordt. Ick soude wel eens gheern willen
 vraghen / wat afgrondt datter groot ghenoech
 gheweest soude moghen hebben / om soo ober-
 grooten Landtschappe (t'welcke groter was /
 als gheheel Asia ende Africa te samen / ende dat
 tot aen Indien toe repkten) in te selgen / heb-
 bende t' selve soo gheheelijcken ingheslocht / dat
 ter repcken noch spoor van ghebleven soude we-
 sen. Dewijle het ghenoech bekent is / dat in de
 Zee / daerse segghen t' selve Eplandt gheweest te
 zijn /

zijn/ de Zeelieden gantsch gheen grondt en con-
nen vinden/ al worpense noch soo veel bots uyt/
maer is een mis verstandt ende onwetenheyt / te
willen disputeren van dinghen die men vertoos-
ken heeft om tijtverdrif: ofte soo men de weer-
dicheyt van Plato (als reden is) wil respecte-
ren/ soo moet men verstaen/ t' selve enckelijck ge-
sept te wesen/ om als in een schilderije te vertoo-
nen de prosperiteyt en voorspoet van eē Stadt/
ende t' verlies met den onderganck des selven
daer nae volgende. Het argument datse hy bren-
ghen / om te proeven datter voorszeker een Ey-
landt Atlantida gheweest is / is om dat de selve
Zee noch hedens daeghs/ de Zee van Atlante ge-
noemt wert/ t'welcke van weynich importantie
is: want wy wetē/ dat op het uyterste eynde van
Mauritanien gelegen is den Bergh van Atlante,
van de welcke (nae Plinius gehoelen) de Zee den
naem van Atlantico behouden heeft/ ende sonder
dat/ soo wort van den selven Plinio verhaelt/ dat
men teghens ober den voorszreven Bergh/ een
Eylandt heeft/ ghenaeamt Atlantida, t'welcke hy
sept seer cleyn ende oolijck te wesen.

Plin. lib. 6
cap. 31.

Het 23. Cap. Hoe dat d'opinie van velen, die be-
vestighende zijn, d'Indianen van't Ioodtsche
gheslachte af te comen, valsck is.

DE wijle dat men ober t' Eylandt van At-
lantida, gheenen wegh en can openen/ om
d'Indianen in de nieuwe Werelt te pas-
seren/ so dunckt het anderē/ dat het moet
wesen/ dē wegh die van Eldras int vierde Boeck
aenghewesen wordt/ daer hy aldus sept: Ende
om dat ghy't ghesien hebt/ dat hy tot hem ha-
lende was/ eenen anderen vrecdsamen grooten
hoop / soo sult ghy weten / dat dese zijn de thien
stammen

4. Esdr.
cap. 13.

stammen die in slavernij ghevoert worden/ ten
 tijden des Coninck Osee, de welcken van Salma-
 nassar, Coninck van Assyrien, ghevanghen wech
 ghelepdt worden / hebbende de selve ghepasseert
 een d'ander zijde der Riviere/ ende over geset aen
 een ander Landt. Maer sy maectē onder haer
 een accoozt ende verdrach/ de menichte der He-
 denen te verlaten/ ende te passerē naer een ander
 contrepe / verre verschepden / alwaer het Men-
 schelijcke geslachte noyt ghewoont en hadde/ om
 ten minsten aldaer hare Wet t'onderhouden/ die
 sy in haer landt noyt onderhouden en hadden/
 togen alsoo dooz die enge incomisten der Riviere
 Euphrates heen. Ende den Alderhoogsten dede
 als doe sijn wonder wercken met hen/ houdende
 de stroomen op/ ende den loop van't water stil/
 tot datse ghepasseert waren. Want dooz de selve
 landouwe/ was den wegh seer lanck/ namelijk
 tien van anderhalf Jaer/ en dese Landtschappe
 worden gheheeten Arfareth, als doe woonden sy
 aldaer tot op den laetsten tijden. Ende als sy nu
 sullen beginnen wederom te comen / soo sal den
 Alderhoogsten wederom de stroomen ende loopp
 der Riviere ophouden/ op datse passeren mogen/
 daerom hebt ghy dien grooten hoop ghesien met
 vreden. Dese Schijftuere van Eldras willē som-
 mighe op d'Indianen trecken/ seggende/ die van
 Godt ghevoert te wesen / ter plaetsen daer het
 Menschelijcke geslachte noyt gewoont hadde/
 zijnde het Landt / daerse in woonen / soo verre
 ghelegen/ dat den wegh anderhalf Jaer reysens
 lanck is/ om aldaer te comen/ wesende dit volck
 uyt de natuer vreesaem. Dat d'Indianē van't
 Aodtsche geslachte ascomē/ houdt de gemeyne
 Man voor een seker teyken / om dat de selve
 vreesachtich/ cleymsuedich/ van veel cerimonie/
 G ij scherp

sinlich ende leughenachtlich zijn. Behalven dat/
 soo segghense noch / dat hare habjten ende clee-
 deren de selve schynen te wesen/die de Joden ge-
 bruyckt hebben: want draghen een Tunica ofte
 Hemdekien/ ende een cleedt daer boven over ghe-
 slagen/ gaen barreboets/ ofte haer schoenen zijn
 soolen boven toegheregen/ die sy Ojotas noemen.
 Ende dat dit de dracht der Hebreen geweest is/
 seggen sy te bliicken upt hare Historien/als oock
 by de oude schilderijen daerse met dese dracht af-
 ghebeeldt worden: ende oock / dat de selve twee
 habjten/ die d'Indianen alleenlijck dragen/ ge-
 weest zijn / de ghene die Samson int wedtspel
 stelde/ van de Schriftuere Tunicam en Sindonem
 gheheeten / t welcke zijn de gene die d'Indianen
 Hemdekien ende omslach/ ofte Deck-mantel noe-
 men: maer alle dit selve/ zijn seer lichtveerdighe
 gissingen/die haer veel meer tegens als met zijn.
 Wy weten / dat de Hebreen schriften gheuseert
 hebben / ende dat men daer onder d'Indianen
 noch tael noch teycken af en heeft. D'ander wa-
 ren seer groote vrienden van gelt / ende dese en
 draghen daer niet een dinc nae. De Joden/
 soose onbesnede waren/ en souden hen voor geen
 Joden houden. D'Indianen en weten int min-
 ste noch int meeste van gheen Besnijden te seg-
 ghen / noch en hebben haer daghen soodanighe
 Ceremonien niet ghebruyckt / ghelijck wel veel
 van Ethiopien ende Orienten doen. Maer wat is
 het te vergelijcken / dat wesende de Joden soo
 groote vrienden van haerder Tale ende Antiqui-
 teyten t'onderhouden / zijnde soo seer op alle
 plaetsen der Werelt (daerse heden/daegs leven)
 van alle d'ander liede verschillende/ ende soudent
 alleenlijck in Indien / hare afcomste / Wetten/
 Ceremonien/ Messias, ende eyndtelijcken alle hare
 Joodtsche

De Spa-
 gniaerden
 houdē alle
 de gene die
 Amuslich/
 scherpsin-
 nich ende
 breefsch-
 tich zijn/
 boor afco-
 melinghen

Het eerste Boeck.

doodtsche dinghen vergheten hebben. Het gene datse segghen/ d'Indianen vreesachtich / superstitieus / scherpinnich ende leughenachtich te wesen/ en is (van dat het eerste belanght) onder en allen niet ghemeyn: want men heeft onder dese Barbare Natien/ die seer vreemdt van alle de elve punten zijn. Men vindt Natien onder Indianen / die in alles seer cloeck ende stoutmoedich zijn. Daer zijnder oock plomp ende rof van verstandt. Van Ceremonien ende Superstitien hebben de Heydenen altoos vzienden gheweest. Door sake waerom dat de dachten van hare habijten zijn / als verhaelt is / is door nien dat het t'eenboudichste / t'slechtste en t'nauerlijckste dinck der Werelt is: want daer is nauwelijcx eenighe frapicheyt ofte const in geleghen / t'welcke alsoo in voorzigen tijden ghemeyn was / niet alleenlijcken onder de Heydenen / maer oock onder veel ander Natien. Nu dan / belanghende de Historie van Esdras, (soo men van de christen Apocriphi werck sal maken) soo is de elve meer tegens haer intentie/ van daer mede: want is aldaer seggende / dat de thien stammen van de veelheyt der Heydenen afweken/ om hare Ceremonien ende Wetten t'onderhouden. Ende d'Indianen int contrarie/ zijn gheregen tot alle die Afgoderijen der Werelt. Nu d'incomsten des Riviers Euphrates moghen de ghene die dit ghevoelen/ genoech sien/ op wat maniere datse van daer in de nieuwe Werelt mogen passeren/ ende hoe dat d'Indianen derwaerts weder sullen overcomen / ghelijck alst in de voorszeyde plaetse gheseyt wordt. Ick en weet niet / waerom dat men dese lieden vreesachtich sal noemen mogen/ zijnde warachtich datse malcanderē met doodtlijcke vpadtschappen ende oorloghen vervolgt hebben.

Fol. 49.

der Jode:
en de gene
die plomp/
onbedacht
ende ver-
met zyn/
houden se
te wesen
waerach-
tighe tepe-
kenen van
een onbes-
menght
en oprecht
Spa-
gmaert.

Dese ofte
diergelge-
ke habijtē
ende slech-
te dachten
zijn altoos
gheweest/
ende noch
huydens
is de mas-
mere van
Oost-Indi-
en/ ghes-
lijck als de
figueren
mijn kinc-
rario van
Ozienten
vertoos-
nende zijn.

hebben. In conclusie ende besuytinghe / soo en sie ic niet / dat d' Euphrates, Apocriphe van Estras, de lieden een beter passagie nae de nieuwe Werelt ghevende is / als t' betooverde ende t' fabuleuse Atlantida van Platone ghedaen heeft.

Het 24. Cap. Door vvat redenen men niet vvel en can vveten d' origine ofte oorspronck der Indianen.

Mer is lichter te verwerpen / het ghene van de origine ofte oorspronck der Indianen valsch is / dan de waerheyt te ontbinden: want men onder d' Indianen gheenighe Schryftueren / noch eenige sekere Memozialen vindende is / van haer eerste voorszouders ende bewoonders. Ten anderen / soo en heeft men van ghelycken in de Boecken (van de ghene die schriften ghebruyckt hebben) oock gantsch gheen spoor noch teycken der nieuwe Werelt ghevonden / dewijle dat men veel van d' Ouderen lieten duncken / dat men in dese contrere noch lieden noch landt / jae dat meer is / noch Hemel en hadde. Hierom en mach hy t niet ontgaen / voorsz een eyghensinnich ende vermeten Mensch gehouden te wesen / den genen die hem vermeet / de sekerheyt van de eerste inkomst ofte oorspronck der Indianen (ende van de eerste lieden die Indien bewoont hebben) te betoonen: maer wy moghent alsoo heen met een gissinghe ende discretie (uyt alle het gene dat hier voorsz ghehandelt is) vermoeden / het Menschelycke gheslachte allengskens gereyft te wesen / tot dat het in de nieuwe Werelt geraecht is / zijnde hier van een groot behulp / t' geduerich vervolgh ofte Raetuerschap der Landen / ende by tijden eenighe Navigatien / ende datse op dusdanighe manieren

eren aldaer gheromen moghen wesen / ende
 et van eenighe Vlote toegherust te hebben met
 gestte wille / ofte by ghevalle van eenige schip-
 reuckinghe : alhoewel dat hier van / op eenighe
 laetsen / wel yet van wesen mochte. Want de-
 rijle dat dese Landen overgroot ende wijstrec-
 ende zijn / hebbende ontallijcke veel staten van
 volcke. Zoo moghen wy oock wel ghelooven/
 eene op een / ende d'ander op een ander maniere
 daer ghearriveert te wesen / ende t'selve alsoo
 bewoont hebben. Maer daer ic my eyndelijcken
 in resolbere ende beslupte / is / dat die vereeninge/
 ste ten minsten / de naegheleghentheyt van In-
 dien / met die ander Werelt / de principaelste ende
 elkerste reden gheweest is / om Indien bewoont
 e worden : ende laet my oock duncken / de nieu-
 we Werelt / ofte West-Indien / noch niet veel
 upsent Jaren van Menschen bewoont geweest
 is / ende dat d'eerste die daer quamen / meer ghe-
 yckenisse ghehadt moeten hebben / van wilde
 ende ongheteremde Menschen / dan van lieden die
 ghemeynschap ende burgerlijckheyt onderhiel-
 den / arriverende in de nieuwe Werelt / van haer
 Landt verstekē ofte verdwaelt zijnde / ofte datse
 haer benout ende benoodicht gebonden hebben /
 om nieuwe Landen te soecken : ende t'selfde ghe-
 bondē hebbende / hebbent allenghs beginnen
 te bewoonen / gheen ander wet onderhoudende /
 dan nae dat hen t'weynich licht der natuere (en
 dat noch ghenoech verdupstert) onderwijfende
 was. Ende soose al veel ghehadt hebben / mogen
 gheweest zijn / eenighe ghebruycken / die hen van
 haer eerste Vaders-landt overghebleven zijn :
 alhoewel het geen onghelooflijck dinck te den-
 ken is / dat al waert schoon datse upt een Landt
 van Politie ende goede regeringhe gheromen

Historie Naturael van West-Indien,
 waren / hen t'selve t'eenemael / door lanchtheyt
 van tijden / ende weynich usantie / wel vergheten
 soude mogen wesen. Want is ghenoech bekend /
 dat men hedens daeghs noch wel in Spagnien
 ende Italien hoopwerck van lieden vindt / die
 niet anders van Menschen en hebben / als alleen
 de ghedaente ende t'wesen : in voeghen / dat men
 door sulcken wegh / ende op deser maniere heeft
 comen te hebben een ontalijcke menichte van
 Barbarische Natien in de nieuwe Werelt.

Het 25. Cap. VVat d'Indianen te vertellen plach-
 ten van haren oorspronck ende eerste op-
 comste ofte beginsel.

Het gene dat de selve Indianen plachten
 te vertellen / van haer beginsel ende eerste
 opcomste / en is gheen dinck dat veel te
 bedieden heeft: want het ghene sy refere-
 ren / schijnē meer droomen / dan Historien te we-
 sen. Men heeft int gemeyn onder henliedē groote
 kennisse ende veel verhaels van de Suintbloet /
 doch men en can t'selfde niet wel te verstaen co-
 men / of de Diluvie (diese vertellen) gheweest is /
 die alghemeyne / die in de Schrifituere verhaelt
 wordt / ofte dat het eenighe andere Diluvie ofte
 overbloedinghe van water gheweest is / in de
 Contrepe daer sy woonen. Daer wordt van er-
 baren ende bedzeven lieden gheseyt / dat men
 merckelijcke en clare tepckens (in dese Landen)
 siet / van datter eenighe groote Diluvie ofte inun-
 datie geweest moet hebben. Ick houde my meer
 met het goetduncken der ghener / die gevoelende
 zijn / die tepckenen ende spoozen die men van de
 Diluvie bindende is / niet te wesen / van die van
 Noë, dan van eenich ander int bysonder / gelijk
 als de ghene / die van Plato vertelt: ofte van de
 Poeten /

poeten/ van Deucalion ghesonghen wordt. Nu
 mach wesen soo't wil/ d' Indianen seggen/ dat
 alle Menschen met de Diluvie verbroncken zijn:
 i vertellen/ dat upt het groote Lack ofte Mery
 an Titicaça, een Viracocha ghecomen soude we-
 sen / den welcken hem in Tiagnanaco onthielde/
 alwaer men noch hedens daeghs de grondbe-
 en en overblijffels van een seer oudt en vromde
 hebbouw sien mach) ende datse van daer gheco-
 men zijn/ na Cusco, wordende het Menschelijke
 geslachte alsoo weder vermenichvuldicht. Sy
 vijfen noch in t' selve Mery / een Eylandeken/
 lwaer sy versieren/ hem de Son verborgē ende
 onderhouden te hebben/ waerom sy hem aldaer
 in voorzige tijden veel sacrificien aen deden: niet
 alleenlyckē van Schapen/maer oock van Men-
 schen. Andere vertellen/ dat dooz een venster van
 upt een seker hol/ ghecroyen quamen/ ses/ of ick
 niet weet hoe veel lieden/ ende dat de selve de pro-
 generatie ofte voort-teelinge der Menschen we-
 der een aenbanck ghegheven hebben / welcke
 plaetse om de selve oorsake ghenoeint wordt Pa-
 cari Tampo. Hebben oock voor een opinie / dat
 die Tambos van't oudtste geslachte der Men-
 schen zijn. Van hier sept men Mango capa, voort-
 ghecomen te wesen/ den welcken sy voor een eer-
 stelingh ende t'hoofst der Iagas bekenne te wesen.
 Ende segghen / van desen ghesproten zijn / twee
 familien ofte geslachte/ d' eene vā Hanan Cuzco,
 ende d' andere van Vrin Cuzco: Refereren / dat
 de Coningen Ingas (alste oorloogh boerden ende
 verscheyden Provincien overwonnen) voor re-
 den gaven/ om daer mede t'oorloogh met ghe-
 rechticheyt te verdedighen/ dat alle de lieden hen
 onderdanicheyt en erkentnisse schuldich ware/
 dewyle dat upt hare geslachte en Vaders-lande
 de We

de Werelt vernieut / ende alleen henlieden de
 waerachtighe Religie ende Godsdienste gheop-
 penbaert was. Maer waer toe ist noodich daer
 meer by te voeghen / ghesien het altemael leugen
 ende vzeemdt van de reden is. Het gene dat van
 gheleerde Mannen gheschreven ende bevesticht
 wordt / is / dat alle t ghene / dat men van geheu-
 ghenisse ende kernisse van dese Indianen can
 hebbé / comt tot op ontrent vier hondert Jaren
 zijnde alle het voorgaende een rechte verwaart-
 heyt ende dypsteren nebel / sonder eenighe seker-
 heyt te moghen binden. Ende ten is niet te ver-
 wonderen / dewijle datter Boecké ende schriften
 ghebrekende waren / in welckier plaetse sy haer
 soo upmuntende rekeninghe van de Quipoca-
 maios hebben. Soo ist dan ghenoech / ende noch
 meer als veel / datse van vier hondert Jaren re-
 den weten te gheven. Als ick met neersticheyt
 onderzoekende was / om van hen te verstaen
 van wat Landen ende volckeren / sy int Land
 (daerse in woonen) ghecomen zijn / vondse seer
 verre / daer van eenighe reden weten te gheven
 maer waren eer voor gewisselijcken gevoelende
 van haren eersten oorspronck ende uptcomste in
 de selve nieuwe Werelt (daer sy nu woonen) ge-
 schapen geweest te zijn : t welcke wy int contra-
 rie / met ons geloof bewesen / daert ons leerende
 is / alle Menschen van eenen Mensche af gheco-
 men te wesen. Men heeft merckelijcke teykenen
 ofte giffinghe / dese lieden een langhen tijdt ghe-
 leeft te hebben / sonder Coninghen / nochte veroor-
 dineerde ofte Burgherlijcke Politie / maer datse
 woonende waren by Ghebueren ende Stotten /
 ghelijck als hedens daeghs die van Florida, Chi-
 riguanas, Brasilianen, ende veel meer andere Pa-
 tien doen / de welcke gheen seker Coninghen
 hebben

bben/ dan na dat het hen int hooft schiet/ ende
 tijt van oorloogh ofte vrede te passe comt/ soo
 esense hare Hoofden ende Aegerders. Maer
 t verloop van tijden/ begonsten sommige per-
 onen (die in cloekheyt ende vernuft d'ander
 boven ginghen) te heerschen/ ende te gebieden
 gelijck als in vooztijden Nimrot) ende t'selve
 lenghskens aengroepende/ zijn comen te vesti-
 gen de Coninckrijcken van Peru ende Mexico,
 e onse Spagniaerden aldaer ghebonden heb-
 en. Ende alhoewel datse Barbarisch waren/
 inghen niet teghenstaende alle d'ander India-
 en veel te boven. Alsoo dat de vooztijde reden
 inghende is / het meesten deel van t' Indiaen-
 he gheslachte ghesproten ende vermenichvul-
 licht te wesen/ van wilde/woeste ende gebuchte
 eden. Ende dit is nu ghenoech beroerende/
 ghene ons van de origine/ oorspronck ende op-
 comste van dit volck te voozen comt om te
 handelen/ latende de reste vooz wanneer
 dat wy hare Historien breeder
 tracteren sullen.

Eynde des eersten Boecks.

Het

Het tweede Boeck der Hi- storie Naturael ende Morael van West-Indien.

Het eerste Cap. Daer in ghehandelt sal vworden
van de Natuere ende eyghenschappe
der Equinoctiael.

Wende het meesten deel/
dat van de nieuwe Werelt ontdeckt
is / onder de middelste Regioen ofte
Gheweste des Hemels / t'welcke
is t'gene dat d'Ouderen Torridam
Zonam ghenoeemt / ende vooz onwoonbaer ghe-
houden hebben / soo ist noodich te weten / om de
dinghen van Indien te degghen te verstaen / de
natuere / conditie ende eyghenschappe van dese
Regioen ofte Gheweste. Ten dunckt my niet/
datse qualijck gheseyt hebben / de ghene die bebes-
stichden / dat de kennisse van de Indische dingen
sonderlinghe hanghende was / aen de kennisse
der Equinoctiael : wát alle het verschil dat d'een
Werelt van d'ander heeft / comt bynaest upt de
eyghenschappe des Equinoctiaels , ende is om aen
te mercken / dat alle de spatie / die men heeft tus-
schen de twee Tropicos , ghereduceert ende ghe-
examineert moet wesen (als een eyghen reghel)
op de Linea ofte streeck van't midden / t'welcke
den Equinoctiael is : zijnde alsoo ghenoeemt / om
dies wille / dat soo wanneer de Son daer op is /
soo maect het ober de gheheele Werelt / gelijcke
daghen ende nachten : als oock / om dat de ghene
die daer haer woonplaetsen onder hebben / t'ge-
heele Jaer dooz ghenietende zijn / de selve ghe-
lijckheyt

ijckheyt ende eenparicheyt van daghen ende nachten. Onder dese Linea Equinoctialis, vinden wy soo veel ende wonderlijcke eyghenschappen/ datse ons niet groote reden t' verstandt verwarren ende verscherpen/ om d' oorsaken daer van ondersoeken / ons niet soo seer leydende door onderwijfinge der oude Philosophen/ als wel door de waerachtige redenen/ sekere experientie ende ervarentheyt.

Het 2. Cap. VVat dat d'Ouderen gemoveert heeft, voor een onghetvvijsfelt dinck te houden, de *Torrída* onvvoonbaer te vvesen.

Anemende dan de sake eerst van sijn beginsels af/ soo en mach dan niemant ontkennen / het ghene ons claerlijcken vertoont wordt/ dat de Son int ghenaden/ verwarmentende/ ende int afwijcken/ vercouwendé is / waer van de Daghen ende Nachten/ Winter ende Somer / goede ghetuyghen zijn/ door welcke veranderinge/ coude ende hitte veroorzaect wordt/ door t' naeby comen ofte afwijcken der Sonne. Het andere / t'welcke niet min waerachtich ende voorseker is/ is/ dat hoe de Son naeder by comt/ende met sijn stralen aldersteplst over t'hoofd treft / hoe datse t'wereldtlijck aldermeest verbrandt. Dit selve mach men claerlijcken sien ende gevoelen/ op het heetste van den middach/ ende int crachtichste van den Somer. Hier upt wordt wel ende te recht genomen ende vermoedt/ (gelijck als het blijkt) dat/ hoe dat het landt verscheydender van d' omloop der Sonne gelegen is/ hoe dat het couwer is. Gheschiet als wy bebinden/ dat de Landen / die d'aldernoordelijckst ghelegen/ d'aldercoudtste zijn/ ende de ghene die den Zodiack (daer de Son in gaet)

T'welcke ick alsoo ghenoech onderbonden hebbe

Cap 2.

waerach-
sich te we-
sen in onse
voyage en
onderfoc-
kinge van
by Noor-
de 10 n op
d'antdec-
kinghe der
Engte
ofte Straet
van Pas-
sanow als
oock op
in n booz-
gafde rep-
se over de
Equino-
ctiael nae
Oost in
dien toe.

Historie Naturael van West-Indien;

gaet) aldernaest ligghen/ zijn int contrarie d'al-
derheerste. Op dese maniere ist / dat het Lande
van Ethiopien, dat van Africa ende Barbarijen
in hitten te boven gaet: ende Africa, dat van An-
dalusia: ende Andalusia, dat van Castillien ende
Arragon: ende Castillien, dat van Biscayen ende
Vranchrijck. Ende hoe verder nae't Noorwé/ hoe
dat dese ende d'andere Provincien van minder
hitten zijn: ende volghens/ soo gaen de ghene die
de Son meest genaken / ende met sijn stralen al-
dersteplst getreft worden/ in de aldermeeste hitte
te verdraghden / te boven. Sommighe voeghen
tot het selve/ noch een ander reden/ te weten/ den
Omloop des Hemels/ de welcke binnen de Tro-
picos seer rad ende snel / ende dicht by de Polen/
seer verlancksam is: waer upt beslupten de Re-
gioenen ofte Ghewesten / die den Zodiaeck om-
vanghende is/ d'ye oorzaken te hebben/ om van
de hitte verbzandt te worden / t'eene de naech-
hept der Sonnen / t'ander van dat haer de stra-
len stepl neer treffen/ ende t' derde/ om dat se ghe-
nietende zijn / den aldersnelsten omloop des He-
mels. Wat belangende is/ dat van de hitte ende
coude gesept word/ is het ghene dat den sin ende
de reden in confor mitept / schijnen te bevestigen:
Ende noyende d'ander twee qualitepten/ t'welc-
ke zijn / vochtichept ende drooghthe. Wat sullen
wy seggen? Sonder twijffel/ het selfde: want de
drooghthe schijnt veroorzaecte te wesen / doo't
genaken/ ende de vochtichept/ doo't afwijcken
der Sonne. Ende soo gelijck als den nacht cou-
der is/ dan den dach/ also is die oock vochtiger:
Ende om dat den dach heeter is / daerom is die
oock droogher. Den Winter/ als de Son verre
van der handt is / is coudt ende reghenachtich/
zijnde den Somer / wanneer de Son naech is/
heet

heet ende droogh. Want soo gelijck als het vyer
siedende oft brandende / alsoo gaet het oock
ghelijckelijcken op drooghende. Nu zijnde dan
Aristoteles ende d'ander Philosophen aenmer-
kende / het ghene voorszeyt is / voegghden ghelijc-
elijcken / de middelste Regioen ofte Ghesweste
die men Torridam noemt / dat is de versengde
ofte verbzande) een overbloedicheyt van hitte
ende drooghte toe : waerom sy seiden / datse
wonderlijck verbzandt/droogh/ende volghens/
gantschs gezeckelijcke van wateren ende wey-
den was : ende dit aldus wesende / moest het
nootwendich seer ongherieelijck/ende des Mens-
schelijcke habitatie contrarie wesen.

Het 3. Cap. Hoe dat de *Torrída Zona* overvloedich
vochtich is, ende dat hen d'Ouders hier inne
seer bedroghen hebben.

Wesende alle t'ghene dat gheseyt ende
voorzghestelt is / nae het goetduncken/
waerachtich / seker ende claer / en is niet
teghenstaende / nae't gene men daer van
onderbonden en verstaen heeft / seer valsche ende
contrarie: want de middelste Regioen ofte Ghe-
weste (die men Torridam noemt) wordt niet
rechter waerheyt van Menschen bewoont: ende
wy hebbense van ghelijcken langen tijt bewoont
ghehadt / zijnde de bewooninghen des selven seer
ghenoechlijcken ende aenghenaem. Nu dewijle
t selfde aldus is / zijnde hemelijck / dat van de
waerheyt gheen valscheyt volghen mach / we-
sende de conclusie (ghelijck alse is) valsche / soo
ist dan van doen / dat wy weder achterwaerts/
op de selve voetstappen keeren/ende de beginsels
scherpelijcken oversien / waer inne dat de faute
en t'bedrogh ghelegen mach wesen. Verstelijken
D. soo

soo sullen wy verclaren/wat de waerheyt belang-
 ghende is / nae dat het ons door waerachtighe
 ervarentheyt onderwesen gheweest is: onder-
 staende daer nae(alhoewel t'selve een groote sak-
 is) d'eyghen reden / nae goeder Philosophije/
 daer van te gheven/t'laetste dat boven voorge-
 sielt worden was / dat hoe de Son t'Aer druyck
 naest was / hoe dat de selve meerder drooghte
 veroorzaecte. Dit scheen een slecht ende seker
 dinc te wesen / zijnde niet tegenstaende seer valsch:
 want men en heeft in de Torrida Zona in gheen-
 ghen tijden meerder regens en overbloedicheyt
 van water. Dan/ soo wanneer/ dat de Son al-
 dernaest by/ ende steylt over t'hooft gaet / is
 voorszwaer een wonderbaerlijck dinc/ en weer-
 dich om aen te mercken/ dat den tijt van't Jaer
 die men in de Torrida Zona, alderhelderst/ claer/
 ende sonder reghen heeft / is/soo wanneer dat de
 Son daer alderberst van daen is / ende int con-
 trarie / soo en is daer gheen en tijdt van't Jaer
 volder van reghen/ wolcken ende sneeu/ (daerse
 valt) dan soo wanneer dat de Son aldernaest
 by ende over t'hooft is. De ghene die in de nieu-
 we Werelt niet gheweest hebben / sullen dit by
 avontuer voorsz onghelooflijck houden/ jae oock
 noch wel de ghene die daer gheweest/ ende gheen
 acht op gheslaghen hebben / salt oock mischien
 wat nieuws schynen te wesen: maer d'een met
 d'andere sullen hen lichtelijcken verwonnen ge-
 ven / acht nemende op de waerachtighe expe-
 rientie van dat gheseyt is. In dit Peru, t'welcke
 aenschouwende is den Polum Antarcticum, ofte
 van't Zuyden/ heeft men de Son alderberst af/
 ten tijden datse die van Europa aldernaest by
 hebben: ghelijck als daer is in de Maenden/
 Mayo, Junio, Julio ende Augusto, soo wanneer
 datse

datse den Tropicum van Cancer naest by is / in
welcke voorszeyde Maenden / men in Peru een
laer helder weer heeft / sonder eenighen reghen
ofte sneeu te vallen / loopende de Rivieren seer
vermindert / jaе sommige gantsch uytgedrooght
van water. Maer daer nae comende voorder
int Jaer / ende ghenakende de Son den Circkel
van Capricornus, soo begint het weder terstont
te reghenen ende te sneeuwen / met grooten op-
wateren der Rivieren / te weten / van October af
tot December toe : ende keerende de Son weder
van Capricorno af / so trestse die van Peru recht
over t'hoofst : alsdan soo heeft men t'gheweldt
ende t'ghebaer van de wateren / crachtighen re-
ghen / veel sneeus / ende die gheweldige opwate-
ren der Rivieren / t'welcke is / op den selven tijt /
datter de meeste hitte van't Jaer regnerende is /
te wetē / van Ianuario af / tot half Martii toe. Dit
is aldus alle Jaren in desen Provincien van
Peru, sonder dat het van yemant gecontrarieert
mach werden. In de contreyen / welcke aen-
schouwende zijn / dē Polum Arcticum, over d'an-
der zijde der Equinoctiael, gheschiet het alsdan
gantsch int contrarie / ende is door de selve redē.
Laet ons niemē Panamá, ende alle die Custe / ofte
nien Spagnien / d'Eylandē van te Loefwaert /
Cuba Española, Iamaico, S. Iuan del Puerto rico,
sullen sonder faute vinden / datse genietende zijn /
van't beginsel van November af / tot April toe /
enen claren ende helderen Hemel. Zynde d'oo-
fsake / dat passerende de Son de Linea Equino-
ctialis, na de Tropicum Capricorni toe / alsdan van
die Regioenē ende Contreyen meer afwijckende
is / als op eenigen anderen tijdt van't Jaer. En
int contrarie / soo comen in de selve Landen / ge-
weldige opwateren / ende overbloedige regenen /
als

Cap.4.

Dit is
aldus in
Oost-Indi-
en/bp de
contrepen
van Goa,
ende de
Euse die
men ep-
gentijckē
Indien en
M. labar
noemt/als
in mijn
Itinerario
ghelien
mach wor-
den,

Historie Naturael van West-Indien,
als de Son daer weder nae toe comt/ende alder-
naest by is/ t'welcke is van Iunio tot September
toe: want als dan wordense van de Son alder-
naest ende steijft over t' hooft ghetrest. Dit selve
is oock gheobserveert in Oost-Indien/ ghelijck
het by de byenē/ van derwaerts over/ blyckende
is. Alsoo dat het eenen generalen reghel is/ (hoe-
wel het op sommighe plaetsen / door bysondere
oorsaken/exceptie heeft) in de middelste Regioen
ofte Gheweste van de Torrida Zona, als de Son
afwijckt / het alderclaerste ende helderste weer-
te wesen / hebbende als dan de meeste drooghte.
Ende soo wanneer sy ghenaeckt / ist reghenach-
tich/ende heeft de meeste vochticheyt: ende nae t'
veel ofte weynich afwijcken der Sonne/ so heeft
het landt veel ofte weynich overbloet vā water.

Het 4. Cap. Dat het buyten den *Tropicos* int contra-
rie van de *Torrida Zona* is, ende alsoo heeft men
daer meer vvaters ten tijden dat de Son
daer verst af is.

Buyten den *Tropicos* gheschiet het gantsch
contrarie / want den reghen en de coude
comen beyde te samen / als oock de hitte
met de drooghte. In gheheel Europa ende
d'oude Werelt/ is dit selfde seer gemeyn ende be-
kent/ zijnde van ghelijcken oock alsoo / in alle de
nieuwē Werelt / waer van t' gheheele Coninck-
rijk van Chile, goede ghetupge is/ t'welcke (om
dat het buyten den Circkel van Capricornus, ende
op soo veel hooghten als Spaguien gelegen is)
de selve getijden van Winter ende Sommer heeft/
als Spaguien: uytghenomen / dat den Winter
aldaer/ comt/ int contrarie/ vā alst in Spaguien
Sommer is/ om dies wille/ dat het dē tegen-
Pool aenschouwende is. In voeghen/ dat in de voor-
sepde

seydde Provincie / de wateren ende reghen / seer
 overbloedich / ghelijckelijcken met de coude aen-
 comen / ten tijden dat de Son van die Contrepe
 begint af te wijcken / t'welcke is / van't eerste van
 April af / tot gheheel September toe : comende
 de warmte ende drooghte wederom / so wanneer
 hen de Son weder ghenakende is. Eyndtlijcken
 gheschiet gantsch en al op de selve maniere / ghe-
 lijck als in Europa, upt welcke oorsake / t'selfde
 Landt / soo wel in de vruchten / als in de vernus-
 ten / meer over een comt / met de conditien van
 Europa, als met eenich ander van Indien. Het
 selve siet men van ghelijcken te geschieden / op de
 selve maniere en ordonnantie in dat groot stuck
 Landts / t'welcke hem upt het binnenste van
 Ethiopien is uptreypende punts-ghewijs nae
 de Cabo de bona Esperanca toe: Waerom gheseyt
 wordt / dit die rechte oorsake te wesen / van t'o-
 verloopen der Rivier Nilus in den tijdt van den
 Somer / daer d'Ouderen soo seer van ghedispu-
 teert hebben. Want in de voorszeyde contrepe / soo
 begint men in April (als de Son Aries gepasseert
 is) den Winterschen reghen ende opwateren te
 crijghen / om dat het al dan / aldaer begint te
 Winteren. Ende dese wateren (welcke eens deels
 van't sneeu / ende eens deels van den regen voort-
 comen) vervullē de groote Lacken ofte Meyren
 daer den Nilus (nae de rechte ende sekere Geogra-
 phie) haren oorsprongh van heeft / de welcke al-
 soo allengskens aendringhende / hare stroomen
 vermeerderen / ende niet der tijdt haren cours
 nemen / een groot eynde weeghs / comende alsoo
 over te loopen / door't gantsche landt van Egy-
 pten, ten tijden van den Somer : t'welcke een
 dinck teghens de natuer schijnt te wesen / ende
 sonter nochtans / des niet tegenstaende / seer niet

Historie Naturael van West-Indien,
 over een: want in den selven tijt dat het in Egipten (t welcke onder den Tropicum van Cancer gelegen is) Somer is/ soo is het aen de Meyen ende Fonteynen / ofte oorspronck der Rivier Nilus, die onder den Tropicum Capricorni comt/ Winter. Men heeft in America een ander inundatie ofte overlooppinghe van Wateren / die dese van den Nilus seer ghelijckformich is/ te weten/ in den Paraguay (anders Rio de la Plata genoent) de welcke alle Jaren (door de menichte van't water/dat upt het gheberghte van Peru comt af stozten) soo onordentlijcken/upt de moeder/ ofte overloopt/ en alle t'voorsepde gantsche landt/ so geweldichlijcken bedeckende is/ dat d' Inwoonders van de selve contreye ghedwongen zijn/ den selven tijdt de woonplaetsen te verlaten/ ende hen in de Schuyten ende Canoas t'onthouden.

Het 5. Cap. Hoe dat men binnen den *Tropicos*, in den tijdt van de hitte ende Somer, den regen ende opvvateren heeft, ende van de rekeninge der VVinter ende Somer.

In somma / dat den Somer haer in de twee ghetemperde Zonis ofte Ghevvesten met de hitte ende drooghten vereenicht/ ende den Winter met de coude ende vochticheyt: maer binnen in de *Torrída Zona*, soo en vereenighen haer de voorsepde qualiteyten in alsulcker voegen niet: want den reghen volghet op de hitten/ ende met de coude (coude hiet ick ghebreck van overbloedige hitte) comt de claerheyt ende t'helder weer. Hier upt comt het (dat zynde alsoo / dat men in Europa den Winter door den regen ende coude/ ende den Somer door de hitte ende t'claer weer / verstaende is) dat siende onse Spagniaerden in Peru ende nieu Spagnien/ hieten

hieten den tijdt van veel waters ende reghen/
 Winter / ende den tijt van weynich ofte gantsch
 gheen reghen / Somer. Waer inne sy hen slech-
 telijcken bedriegghen: want op dese maniere seg-
 ghien sy den Somer te wesen / in de gheberghten
 van Peru, van April tot September toe / om dat
 het als dan van reghenen ophondt: ende van
 September tot April toe / segghien sy Winter te
 wesen / om dat het dan weder begint te regnen:
 ende alsoo bevestighen sy / dat men int geberghte
 van Peru, den Somer heeft / op den selven tijdt /
 noch min noch meer als het in Spaguien Win-
 ter is. Ende als hen de Son in den Zenit recht
 over t'hoofd gaet / so gelooven sy / dat het oprech-
 telijcken Winter is / alleenlijcken om dat men
 als dan den meesten reghen heeft. Maer dit selve
 is een dinc om te lachen / ghelijck als gesproken
 van de ghene die sonder wetenschap sijn: want
 soo gelijk / als den dach hem van de nacht / door
 de tegenwoordicheyt der Sonne / ende door sijn
 absentie ofte afwesen in onse Hemispherio, nae
 den omloop van t'eerste Mobile (t'welcke de de-
 finitie van den dach ende nacht is) verschillende
 is / alsoo oock / noch min noch meer is den So-
 mer van den Winter verschillende / door de nae-
 byheyt ofte afwijkinghe (nae den eyghen om-
 loop) der Sonne / ende dit is sijn definitie. Ergo,
 soo heeft men voorszeker den Somer / ten tijden /
 als de Son ten aldernaesten by is. Ende door
 gewis / den Winter alse ten alderuytersten van
 der handt af is / van t'afwijcken ofte ghenaken
 der Sonne / volghet de hitte ende de coude / ende
 nootwendich de ghetempertheijt. Maer t'rege-
 nen / ofte niet reghenen / t'welcke is de drooghte
 ende vochticheyt / en volghet niet nootwendich-
 lijcken uyt. Alsoo dat men / teghens t'ghemeyn

Historie Naturael van West-Indien,
 goetduncken van velen / vermerckende is / den
 Winter in Peru claer/helder/ sonder regen/ ende
 den Somer/ reghenachtich te wesen. Ende niet
 in contrarie/alst van den ghemeynen Man ghe-
 meynt wordt / dat den Winter heet / ende den
 Somer coudt is. Dese selve dwalinge heeft men
 in de differentie diese stellen / tusschen de Ghe-
 berghten ende de platte Veldē van Peru: seggen/
 dat soo wanneer int gheberghte Somer is/ soo
 ist in de platte velden Winter / dat is in Aprili,
 Mayo, Iunio, Iulio, Augusto: want als dan so zijn
 de gheberghten ghemetende/ eenhelder Sonne-
 schyns weer/ sonder regen: hebbende op de selve
 tydt/ die van de platte velden/ nebel/mist/ende
 het ghene dat men Garija hiet / t'welcke is een
 damp ofte sachte vochticheyt/ daer de Son me-
 de bedeckt wordt. Maer ghelijck als gheseyt is/
 soo moet men beslupten/ den Winter en Somer
 te comen van't ghenaken ofte afwijcken der
 Sonne. Ende dewijle dat in gantsch Peru, soo
 wel int gheberghte als op de blacke landen / de
 Son op eenen tydt ghenaecht ende afwijckt/soo
 en gheeft het daerom gheen reden/ te seggen/dat
 so wanneer in de eene plaets Somer is/ als dan
 op d'ander plaetse Winter te wesen / alhoewel
 dat het gheeft noch neemt/hoe men de vocabelen
 ghebruyckt. Sy moghen die noemen soo sy wil-
 len / ende by segghen/ dat het Somer is / alst
 niet en reghent: al ist schoon dat het dan heeter
 is / heeft weynich te beduyden / het ghene dat
 noodich is / is kennisse te hebben van de waer-
 heyt die verhaelt is / dat men de wateren niet
 altoos en crijght / met het ghenaken der
 Sonne/maer geschiet eer in den Tor-
 rida Zona, ghemeynlijck int
 contrarie.

Het 6. Cap. Dat de *Torrída* groote overvloedicheyt heeft van *VV*ateren ende *VV*eyden, al ist schoon dat het van *Aristotele* noch soo veel ontkent vvordt.

Alter t'ghene gheseyt is / mach men ghe-
noech verstaen / de *Torrída Zona*, *Wate-*
ren te hebben / ende niet droogh te wesen /
t'welcke waerachtich is / en dat in sul-
cken gaet van menichte ende gheduericheyt / dat
het daer in d'ander *Regioenen* ofte *Gheswesten*
der *Werelt* te boven gaet / uytgesondert sommi-
ge plaetsen daer men zant-landen ofte woestij-
nen heeft / ghelijck alst oock van ghelijcken op
ander plaetsen der *Werelt* is. Van de wateren
des *Hemels* / is al bewesen / datse overbloedi-
cheyt van reghen / sneeu / ende misten hebben / de
welcke namelijk in de *Provincien* van *Peru*
in overbloet zijn. Van de wateren des *Aerdt-*
rijck / als daer zijn *Rivieren* / *Fonteyné* / *Beken* /
Putten / stil-staende *Meeyen* ende *Lacken* en is
tot noch toe niet gesept / maer zijnde ordinarij /
dat de wateren van beneden / niet die van boven
responderen / soo mach het hem oock wel ver-
staen laten / dat sy daer wesen moeten. Nu dan /
soo is te weten / dat men daer sulcken overbloet
van loopende wateren heeft / dat men niet en sal
bebinden de gheheele *Werelt* meer ende grooter
Rivieren / *Lacken* en *Mozassen* te hebben / als
dese nieuwe *Werelt* doet. Het meesten deel van
America / en can door dese overbloedicheyt van
wateren niet bewoont worden / om dieswille /
dat de *Rivieren* des *Somer-daeghs* met d'op-
wateren gheweldelijcken uyt de *Moeder* / ofte
over loopen / ende het altemael bederven / ende
door't slyck en modder der *Mozassen* en weck-
v
grondi-

grondighe plaetsen en mach men daer op veel contrepn niet door passeren. Daerom de gheue die by ende ontrent de Paragnay (daer hier voo- ren mentie van gemaecht is) woonachtich zijn geboelende t' wassen van de Riviere/ schicken sy/ aler die op't hooghste comt / hen te begeben in de Canoas ofte Schuythens / alwaer sy hare woonplaetsen in maken / ende haer huystraet berghen voor den tijt van ontrent d'ye Maen- den/ ende conserveren/ alsoo drijvende/ henlieder personen ende goederen: en keerende de Rivier weder in sijn Moeder ofte bestect / soo begeben sy hen van ghelijcken weder tot haerder woo- ninghen op't landt/ die als dan noch niet gheheel droogh en zijn. De grootte van dese Riviere is soo gheweldich / dat soo haer de Nilus, Ganges ende Euphrates in een versaemden / en soudn daer noch nieuwers nae by te ghelijcken wesen. Wat sullen wy segghen van de groote Rivier/ Magdalena ghenaeint/ die tusschen Santa Martha ende Cartagena in Zee loopt/ die men met reden de groote Rivier hiet? Als ick daer ontrent voor by was seplende / maectte die my verwon- dert / dat men thien mijlen daer van af / t' Zee- waert in/ beschepdelijcke tepclenē van sijn stroo- men sien mocht/ en nemen/ sonder twijffel/ haer course ober de twee mijle in de breedte/ met sul- ken gheweldt/ dat sy die onmetelijcke Zee Ocean aldaer met sijn baren niet overwinnen mach. Maer sprekende van Rivieren/ soo doet met re- den alle d' ander swijghen/ de groote Riviere die van eenighe van de Amazonas, van andere Ma- rathon, ende van etlijcke Orellana genoemt wert/ de welcke onse Spagniaerden ghebonden ende bebaren hebben: ende blijbe in twijffel of ick die Rivier ofte Zee heeten sal, Dese Rivier comt uyt het

et gheberghte van Peru afloopen / van de welcke
 vercrighende is / oberbloedicheyt van regen-
 water / als oock van de Rivieren diese in haer
 rechte / passerende door die groote velden ende
 vlakke landen van Pautitio, Dorado en Amazone,
 omt eyndlijcken in den Ocean uytloopen / co-
 mende bynaest rechte tegens d'Eylanden van de
 Margaritis ende Trinitate ober / maer sijn Gehe-
 en strecken soo uytbreydende / (namelijcken int
 aetste derde paert) dat het te middeweghen van
 dien veel ende groote Eylanden heeft. En t'gene
 dat noch ongheleefelijck schijnt te wesen / is / dat
 soo men te midweghen van de Rivier comt / soo
 en kan men anders niet int gesicht crighen / dan
 hemel ende Water: Ja dat meer is / so worden
 de hooghe gheberghten / die dicht by de Oeveren
 van de Rivier staen / door de groote wijde be-
 dekt / ende uyt het ghesicht. De breedde ende die
 soo wonderbaerlijcke grootte van dese Rivier /
 (die men recht noemen mach / Keiser der Rivie-
 ren) hebben wy verstaen uyt een goet originael /
 van een broeder onser gheselschap / den welken
 (noch jonck ghesel wesende) die t'eene mael be-
 varen heeft / hem vindinge in alle die geschiede-
 nisse van die soo vzeemde incomste die Pedro de
 Orsua dede / ende onder die oproerighe ende per-
 ruleuse daden des obstinaten Diego de Aguirre,
 van alle welke moeyten ende perijckelen / hem
 Godt de Heere verlost heeft / om hem tot onser
 gheselschap te brengen. Soodanich dan / sijn de
 Rivieren die men heeft in de contreyen / die men
 droogh Torrida ende verbrande Regioen ofte
 Ghelweste noemt / t welcke van Aristotele, ende
 alle d'Ouderen / voer arm ende ghebreckelijck
 van Wateren ende Weyden gehouden worden.
 Nu om dat ick mentie ghemaect hebbe van de
 Rivier

Rivier Marannon, om met reben d'overbloedie-
 hept der Wateren / die onder de Torrida zijn / te
 bewijfen / soo dunct het my goet te wesen / een
 wepnich te roere van't groote Depz ofte Lack
 Titicaca gheheeten / welke ghelegghen is int mid-
 den der Provincie van Collao. In dit Lack
 loopen meer dan thien seer volcomen Rivieren
 upt / heeft alleenlijck een doortocht ofte loosinge
 van water / doch niets te groot / hoewel dat men
 seyt / die uptnemende diep te wesen / over t'wel-
 ke niet moghelijck en is / een brugghen te maken /
 door de diepte ende breedde van't water: noch en
 wordt oock / nae sijn segghen / met geen Barcken
 ofte Schuyten ghepasseert / door den gheweldi-
 ghien snellen loop der stroomen / wordt ghepas-
 seert met een merckelijcke aerdighe kunst / ende
 eyghen Indiaenschen vondt / over een brugghen
 van stroo ghemaect / ghelegen op t'selve water /
 de welke / door de lichticheyt der matere / niet te
 grondt gaen mach / zijnde een passagie die seer
 seker ende doenlijck is. Het selve Lack heeft int
 omgaens ontrent tachtentich mijlen / ende mach
 wesen van vijf en dertich mijlen lanc / ende op
 sijn breedste vijftien mijlen: heeft Eylanden
 die in voortijden bewoont ende bebout gheweest
 zijn / maer zijn teghenwoordich woest ende on-
 bewoont: t'brenght een groote menichte van een
 soorte van Viesen voort / die d'Indianen Totori
 hieten / de welke hen tot veel dinghen dienstich
 zijn / want is een spijs voor Verckens en Peer-
 den / als oock voor de selve lieden: maken daer
 oock hupsen / brandt ende Schuyten af / ende alle
 t'ghene dat van doen is / binden de Vros (alsoo
 hieten dese lieden) in haer Totori. Dese Vros zijn
 soo dom ende heestachtich / dat sy haer selven
 voor gheen Menschen en achten. Men vertelt
 van

an hen / dat ghebraght wesende wat lieden
 atse waren: antwoorden / datse gheen lieden/
 taer Vros waren/ghelijck of sy een ander soorte
 an beesten hadden gheweest. Men vondt ghe-
 eele Gemeynten van Vros, die hen in hare Bal-
 as ofte Schuytgens van Totoria int Meyz ofte
 Lack onthoudende waren/woonende alsoo on-
 der den anderen met de Schuytgens aen een
 hehecht / ende aen eenighe Steenrotse ofte
 Lippe vast ghebonden. Ende ghebeurden alte-
 niets wel / dat haer een heele Ghemeynte van
 een plaats op d'ander veranderde: in sulcher
 doeghen / dat soeckende heden de ghene die daer
 risteren waren / en vondt men van de gheheele
 Ghemeynte oft Ghebuerfchap tael noch tepe-
 ren af. Van dit Lack af / loopende het Canael
 ofte doortocht van't water ontrent vyftich mij-
 en weeghs/heeft men een ander cleinder Lack/
 Paria ghenaemt) t'welcke oock Eplandekens
 in sich heeft / ende men er can daer gheen door-
 tocht ofte water-loofinghe van gebinden. Daer
 zijnder veel die meynen dat het onder der aerden
 door loopt/en alsoo in de Zuyder Zee upt comt:
 ende brenghen voer een verbolgh / een arm van
 een Riviere / die men van seer nae by in de Zee
 liet loopen / sonder den oorspronck ofte t'begin-
 sel te weten. Ick soude eer ghelooven / dat het
 water van dit Lack/aldaer van sijn selven/door
 de Son gheconsummeert werdt. T'is nu van dese
 verclaringhe genoegh/op dat het blijcken mach/
 hoe ongerechtlijcken dat d'Ouders de middel-
 ste Regioen ofte Gheuweste verwesen hebben/
 ghebreckelijcken van water te wesen / waerack-
 tich zijnde / dat het soo wel van den Hemel als
 van het Aerdrijck / overbloedicheyt van wa-
 ter heeft.

Het 7. Cap. VVordt ghehandelt, de reden vvaerom dat de Son buyten de Tropics, daer verst af vvesende, t'vwater is op treckende, ende daer binnen in, int contrarie als syer naest by is.

Ick hebbe dickwils met boozneinen over-
dacht / uyt wat oorsake dat het comen
mach / den Equinoctiael soo vochtich te
wesen / als gheseyt is. Te niet doende de
dwalinge der Ouderen / soo en comt my anders
gheen te boozen / dan dat de groote cracht der
Somme aldaer een groote overbloedicheyt van
vapeuren ofte dampen / van de gheheele Zee
Ocean (die daer soo wijt ende breeet is) nae hem
treckt / ende op heffende is : zijnde de selve gelij-
kelijcken (soo haest als soo groote menichte van
vapeuren ofte dampen opghehaelt zijn) met een
uynemende raddicheyt / ontdaen ende in reghen
verandert. Dat den regen ende opwateren van
uynemende hitte comē / can men door vele ende
openbare experientie beproeben / waer van
d'eerste is / het ghene ick gheseyt hebbe aldaer te
reghenen in den tijt als de Son aldersteylft met
sijn stralen ober t'hoofst treft / zijnde daerom soo
veel te crachtigher. Ende soo wanneer dat de
Son afwijckende is / ende de hitte begint te ma-
tighen / soo en comter noch reghen noch afwa-
teren. Hier uyt dan / ist wel te ghevoelen / de ghe-
welidighe cracht der Somme / de ghene te wesen /
die den reghen veroorsaeckt. Item / is gheobser-
veert (ghelijck het waerachtich is) in Peru ende
nieu Spagnien / dat den regen ende afwaterin-
ghen / ober de gheheele Regioen ofte Gheweste
van de Torrida, ordinarijs nae den middach co-
men / te weten / soo wanneer de stralē der Somme
haer

aer volcomen cracht ontfanghen hebben. Des
 morgens regent het seer selden/waer dooz haer
 e repfende liedē daer nae weten te voegen/ ende
 aer des morgens vzoech op maken/ schickende
 egghens den middach hare dachreys volepndt
 hebben/ want houdent vooz een seker dūck/
 an als dan niet nat te worden: dit selve is ghe-
 oech bekent. van den genen die in dese Landen
 hereyft hebben. Oock mede soo wordter gesept
 an sommige erbaren lieden/ den meestē blaegh
 es regens te wesen/ als de Maen op sijn volste
 s: hoewel ick hier van (om de waerheyt te seg-
 ghen) gheen volcomen oordeel af weet te geven/
 niet teghenstaende dat ick het tot etlycke malen
 ndersocht hebbe. In voegen/ dat het Jaer/ den
 ach ende gheheele Maent/ de voorszeyde waer-
 heyt te verstaen geeft/ vandat die expressive hitte
 van de Torrida, den reghen veroorzakende is.
 De voorszeyde experientie vertoont ons t'selvdē
 n de dinghen die Artificiael, ofte ghemaectt zijn
 ls van de Alambicken, daer men t'water met
 ypt de crupderen ofte bloemen distileert/om dat
 e cracht van't beffoten byer/ overbloedicheyt
 van vaporen ofte vochticheyt optreckende is/
 ijnde dooz de cracht (om dat het geen upptocht
 n bindt) ghedronghen/ ende in water of nat
 erandert. Dese selve Philosophijē heeft men
 ock int silver ende goudt/ t'welcke dooz't Quick-
 silver uptghetrocken wordt: want soo't byer
 vernich en slap is/ zijnde t'Quicksilver crach-
 ich/ soo en wordter bynaest niet met al uptghe-
 rocken. Het Quicksilver maectt eenen grooten
 damp ofte vochticheyt/ ende comende om hoogh
 egghens het ghene aen/ dat wy een hoet noemen/
 oo wordt het terstont in liqueur ofte nat veran-
 dert/ ballende met droppē om leegh: in voegen/
 dat de

dat de groote cracht der hitte (soo wanneer die een bereyde materie vindt) beyde die effecten doende is / t'eene van de vapeuren op te trecken / ende t'ander / die terstont te smiltten / ende in liqueur ofte nat te veranderen / alffer heletsfel is / om die te consumeren ende te verdwijnen. Ende hoewel dat het dinghen schijnen te wesen / die teghens den anderen strijden / van dat de Son / om sijn naebysheyt / in den Torrida reghen veroorsaken is / zijnde de selve Son / d'oorfakte / van bupten de Torrida te regene alffer verre van der handt af is: Ende hoewel dat het een teghens t'ander schijnt te wesen / doch soomēt wel insien wil / soo en doet het voorszwaer niet / daer procederen dupsentderley natuerlijke effecten / door contrarie oorsaken / op diverse manieren: Wy moghen de natte cleederen te drooghen hanghen by't vyer / welke verwarint / ende oock van gheslycken by de windt / welke vertroudt. De morasschen ende modderachtighe plaetsen / worden niet de Son / en niet de voest opgedrooght ende verstyft. Den vaech wordt aenghedreven met matelijke exercitie / maer soo die te veel ofte te wepnich / ofte niet niet allen is / verdyjst de selve. Het vyer / soo men daer gheen hout by en doet / gaet upt / ende soo men daer te veel hout by doet / gaet insghelijc upt / ende versmoort: ende zijnde van passe / wordt het onderhouden ende vermeerderd. Om wel te sien / soo en moet een dinc niets te nae / noch te verre van't ghesicht wesen: op een goede distantie siet men wel / ende verre af / verliest men't upt het gesicht: ende seer dicht by / en can men oock niet te deghen sien. Soo de stralen van de Son seer slap zijn / soo en comen se geenen mist upt de Gubieren verheffen / ende soo se seer crachtich zijn / soo verdwijnen se

die va

die vapeuren ofte dampen weder soo haest alsfe
 die verheffen / alsoo dat die gematichde hitte die
 verheffende ende conserberende is / waer door
 men ghemejnlijcken des nachts ofte des mid-
 daeghs geen mist ofte damp siet op trecken/dan
 des morgens als de Son begint te rijzen. Op
 deser wijs heeft men ander dupsent exempelen
 van natuerlijke dinghen/die men dickwils upt
 contrarie oorzaken siet voortcomen : daerom
 soo en behoozen wy ons niet te verwonderen/
 dat de Son met sijn seer naebyheyt den reghen
 optreckende / en met sijn verre afwesen die oock
 veroorzakende is/ende zijnde haer teghenwoo-
 dicheyt ghematicht / noch seer verre van der
 handt / noch seer nae by / en laet sulcx niet toe.
 Piet tegenstaende/ soo blijfter nochtans een lust
 om t'ondersoecken door wat reden dat die seer
 naebyheyt der Sonnen binnen de Torrida,regen
 veroorzaecht/ en buyten de Torrida veroorzaecht
 het int contrarie haer verre afwesen. Soo veel
 als ick can begrippen/ soo is de reden/ om dat de
 hitte der Sonne in den Winter buyten de Tro-
 picos soo groote cracht niet en heeft/ dat die ghe-
 noech is/ om de vapeuren ende dampicheyt/ die
 haer van't landt ende t'water verheffen / te ver-
 dwijnen. Dese vapeuren vergaderen haer in de
 coude Regioen ofte Gheweste der lucht in groo-
 ter overbloet / verstijven ende swellen met de
 selve coude/wordende met het selve (als uptghe-
 dout ofte gheperst) in water verandert : wane
 in den tijdt des Winters isser de Son verre af/
 zijnde de daghen cort / ende de nachten lanck/
 t'welcke altemael veroorzakende is / de Son
 weynich cracht te hebben. Maer als de Son
 (den ghenen die buyten de Tropicos woonen)
 begint te ghenaken/ t'welcke is in den tijdt van

Historie Naturael van West-Indien,
 den Somer/ so is de Son als dan soo crachtich/
 datse int verheffen der vaporen/ de selve humeu-
 ren/ ghelijckelijcken t'eenemael is verdwijnende
 ende te niet doende. Om de cracht van de hitte
 te versterckē/ helpt het naebypwesen der Sonne/
 ende de lengte der daghen. Maer binnen de Tro-
 picos, in de Regioen ofte Gheweste van den Tor-
 rida, soo comt het afwesen der Sonne/ met het
 aldernaeste bywesen/ van d'ander Ghewesten
 buyten dien/ ghelijck ende ober een. Dooz de
 selve reden/ soo en comt het in de Torrida niet te
 reghenen/ als daer de Son alderberst af is: ghe-
 lijckerwijs/ als het niet regent in de Ghewesten
 die buyten dien ligghen/ alser de Son naest by
 is/ want comt te wesen in ghelijcke distantie/
 waer van het de selve effecten van claer weder
 veroorzaecht. Maer als de Son in de Torrida op
 haer uiterste cracht comt/ ende recht van boven
 over t'hoofst neer trest/ so en heeft men daer geen
 claer nochte droogh weer/ ghelijck alst scheen
 dat men daer hebben soude/ dan groote en ober-
 vallende regenē. Want dooz de cracht van hare
 excessive hitten/ is sy seer haestelijcken en bynaest
 subijtelijcken nae haer treckende: ende verhef-
 fende van't Aerdtrijck aen de Zee Ocean ober-
 bloedighe menichte van vaporen. Ende dooz
 dien dat de humeuren soo veel zijn/ sonder van
 den windt afgesneden ofte versprept te worden/
 soo ist datse lichtelijcken comen te smiltē/ ende
 onthidighe regen veroorzaken: want d'excessive
 cracht der hite/ mach niet der haest veel vapu-
 ren ende dampen optreckē ende verheffen/ maer
 en can dit soo haestich niet consumeren nochte
 verdwijnen: ende alsoo opgetrocken ende ober-
 hoop wesende/ comen dooz de menichtē te smil-
 ten ende in water te veranderen/ het welcke al
 te samen

e samen seer wel te verstaen is / door een daghe-
 jcr exempel / van dat als men een stuck van een
 dercken / Schaep ofte kalf te braden stelt / soo't
 per veel is / ende seer nae by leyt / so sien wy / dat
 e dichte daer van versmilt / ende al druppende
 valt / door oorsake / dat de groote hitte van't
 per / de humneuren en dampicheyt van't vleesch
 ae hem is treckende / sonder dat het door de
 eelheyt des vpers gheconsumeert can worden /
 waerom het meer distillerende ende afdruppende
 is. Maer alst vper ghematicht is / ende het gene
 at mē brædt / in een geproportioneerde distan-
 ie van't vper staet / soo sien wy dat het vleesch
 onder druppen / ofte yet te distilleren / bradende
 is / om dat de hitte van passe is / treckende de
 ochticheyt uyt / ende gaende die niet het self de
 onsumerende ende verdwijnende. Waerom de
 hene die de conste van't koken useren / bevelen
 et vper matich te makē / ende dat men het gene
 at ghebraden sal worden / niets te verre noch te
 ae by en sal setten / op dat het niet en comt af te
 smilt. Een ander exempel hebben wy aen de
 eerffen van wasch ofte sineer ghemaecht / dat
 do de leimte te dick is / soo comt het wasch ofte
 meer te smilten ende af te loopen / om dat het de
 humneuren / die't optreckende is / niet en can con-
 sumeren ofte verdwijnen: maer so de leimte ma-
 tich ende geproportioneert dick is / soo en smilt
 och en verloopt het sineer ofte wasch niet eens /
 want de leimte is ghelijchelijcken consumerende
 et gene dat het van ochticheyt verheffende is.
 Dit is dan / nae mijn goetduncken / d'oorfakē /
 waerom dat de groote hitte onder den Equino-
 tial ende Torrida den reghen verwerkende is /
 ghene dat in ander Ghewesten plach te comen
 door de weynighe hitten.

Het 8. Cap. Op vvat maniere men verstaen moet, het gene dat van de *Torrida Zona* gheseyt vvoordt.

V Desende alsoo/ dat men van natuerlijcke ende Physische saken / gheen sekere ende Mathematische regghel en behoort te eyschen/ dan het ordinaris ende gemeynste is/ het ghene van den regghel gestelt werdt: ende is te verstaen / dat men t'ghene wy verhalende zijn / op de selve stijle ende maniere sal meynen/ dat men in de *Torrida* meer vochticheyts heeft/ dan in de ander Regioenen ofte Ghewesten/ ende dat het aldaer is regghenende/ als de Son op het naeste by is. Nu dit selfde is aldus int gemeynste en ordinaris/ doch ewewel/ so en ontkennē daerom/ d'exceptien niet/ die de natuer den selven regghel heeft willen gheben / makende sommighe contrepē van de *Torrida* gantschelijcke droogh/ ghelijck als men van Ethiopien verhaelt/ en wy van een groot stuck weeghs van Peru ghesien hebben/ alwaer alle de Custen ende t'Landt/ dat men t'vlacke Landt noemt/ gebrackelijcken van regghen / als oock van stil staende wateren is/ uytghenomen dat sommighe vallepen genietende zijn / van de wateren / die de vloepende Beken van't geberghte afdrjyben: alle de reste zijn zandighe ende onvruchtbare landen/ daer men quallijcken eenige Fonteynen ofte Putten heeft/ ende soo daer eenige gebonden worden/ zijn seer diep. Wat dat d'oorzake is / dat het op dese vlacke Landen niet en regghent / (t'welcke een sake is/ daer van velen nae ghevraeght wordt) sal op sijn plaetse / met Gods hulpe / gheseyt worden/ pretenderende nu alleenlijcken te bewijsen / dat men van den natuerlijcken regghel verscheypden excep-

receptie heeft / ende mach by avontuer / op son-
 nighe plaetsen van de *Torrída* wel gheschieden /
 niet te reghenen als de *Son* op't naeste by is /
 van alffer verft af is : hoewel ick't selve tot
 noch toe niet ghesien noch gehoozt hebbe. Doch
 oo dat ghebeurden / en een eeuwich dinck waer /
 oo soude men dat eenighe sekere epgenschappen
 an't Landt moeten toeschrijven. Maer ghe-
 schiedende een mael op een manier / ende d'ander
 eys op een ander / so moet men verstaen / datter
 diverse beletsels in de natuerlijke dingen ge-
 schieden / waer mede d'een d'ander in den wegh
 gijn. Laet ons een exempel stellen : t'mach we-
 sen dat den regen van de *Son* veroorzaect / ende
 dooz de windt belet wordt / ofte datse die meer-
 der maect / dan sy plach te wesen. De Winden
 hebben hare epgenschappen / ende diverse be-
 letsels / waer mede verscheyden effecte uprech-
 ten / ende dickwils int contrarie van dat de re-
 gen ende loop des tijds vercypschende is. Ende
 dewijle datter int Jaer op alle plaetsen groote
 veranderinghen gheschieden dooz de verschey-
 denheyt van de Aspecten der Planeten ende diffe-
 rentie der ghestaltenissen / soo en is het niet won-
 ders / datter oock hier van yet in de *Torrída* ghe-
 schiet / int contrarie van dat wy daer af gheseyt
 hebben. Maer in effect / het ghene wy besloten
 hebben / is d'oprechte ende gheexperimenteerde
 waerheyt / dat men in de middelste Gheweste
 (die wy *Torrída* ofte versengde noemen) de
 dooghthe die d'Ouderen ghemeynt hebben / niet
 en heeft / maer seer veel vochtichepts / reghe-
 nende aldaer alffer de *Son* op't naest by is.

Het 9. Capittel. Hoe dat de *Torrída* niet uyt der
 maten, maer passelijcken heet is.

¶

Tot

T Et hier toe isser gheseyt / t' gene de vochticheyt van de Torrida Zona belangende is / mi salt goet wesen / te segghen van de ander twee qualiteyten / als daer is / hitte ende coude. Int beginsel van dit Tractaet hebben wy gheseyt / hoe dat d' Ouderen verstonden / de Torrida dyoogh ende heet te wesen / ende dat heerde gaer in extremo, (dat is uytter maten veel) maer de waerheyt en is hier van alsoo niet / dan dat het vochtich ende heet is / zijnde de hitte int meestendeel niet uyt der maten / maer ghetemperert / een dinck t'welck men voor onghehooffijck soude houden / soo wy't niet genoegh ondersocht hadden / sal segghen het ghene my selven wederbaren is / als ick nae Indien reysde. Nu om dieswille dat ick ghelesen hadde / het ghene de Philosophen ende Poeten van de Torrida Zona soo seer verheffen / liet my voorstaen / dat ick (aenden Equinoctiael comende) de vreeslijcke hitte niet en soude moghen verdraghen: T'welcke soo gheheel contrarie gheviel / dat ick op de selve tijdt (int passeren van de Linea, foodanigē coude gheboelende was / dat ick etlijcken malen in de Son ginck sitten / om my te verwarmen / zijnde in den tijt / dat de Son recht bovē t'hoofd ginck / t'welcke is in de Maent Martio, in't tepckē van Aries. Bekenne / dat ick / alhier wesende / loech / ende de Meteoros van Aristoteles, met sijn Philosophije / voor een cluchte hielt / siende dat het op die plaetse / ende op dien tijdt (nae sijnen reghel) altemael moeste verbrandt hebben / ende een louter vper wesen. Ende ick niet mijn metghesellen hadden coude: want is in effect alsoo / dat men in de Werelt gheen ghetemperder nochte bequaemer Gheweste en heeft / als onder de Linea Equinoctialis. Maer is in een groot verskil / want

want en is op alle plaetsen niet op een maniere/
 op contrepen is de Torrida Zona seer getempert/
 is in Quito, ende op de blacke velden van Peru.
 Op plaetsen seer cout / als in Potosii, en op ooz-
 en seer heet / als in Ethiopien, Brasilien, ende in
 de Eylanden Malucos. Ende dewijle dese ver-
 scheydenheyt seker ende kennelijck is / so moeten
 op nootwendich eē ander oorzake van de coude
 ende hitte onderzoeken / sonder toedoen der
 Sonne / naedemael dat het geschiet op eenen tijt
 van't Jaer / en op plaetsen van gelijcker hoogh-
 en ende distantie des Pools ende Equinoctiael
 soo veel verschils te hebben / dat eenige haer ver-
 brandende zijn van hitten. Andere en comē haer
 de coude niet afweeren / ende etlijcke bevinden
 haer niet een getemperde ende gematichde hitte.
 Plato stelde sijn gecelebreerde Eylandt Atlantida,
 in de Contrepe Torrida, dewijle hy seyt / dat het
 op eenen sekeren tijdt van't Jaer / de Son over
 't hooft hadde / niet tegenstaende / soo maect hy
 dat ghetempert / overvloedich ende rijck. Plinius
 stelt Taprobanam, t welcke nu Samatra gheeten
 wordt / onder den Equinoctiael, (ghelijck het in
 effect leyt) dat hy niet alleen seyt rijck ende over-
 vloedich te wesen / maer oock seer bewoont / ende
 vol van Volck ende Ghedierten. Wt het welcke
 men verstaen mach / dat / alhoewel d' Ouderen
 de hitte van de Torrida voor onlijdtbaer geacht
 hebben / conste des niet te min evenwel bemer-
 ken / dat sy soo onwoonbaer niet en was / als sy
 dien wel maectten. Dien soo excellenten Astro-
 logijn ende Cosmographus Ptolomeus, en de uyt-
 gelezen Philosoph en Nederrijn Avicenna, hadde
 veel beter gissinghe gelept / dewijle sy beyde gaer
 gevoelende ware / datter onder den Equinoctiael
 een seer bequame en voeghlijcke habitatie was.

I iij

Het

Plato in
 Timeo
 & in Cri-
 tia.

Plin. lib. 6
 cap. 22.

Het 10. Cap. Dat haer de hitte van de *Torrída*, met den overvloedighen reghen ende corticheyt der daghen matighende is.

Dat het selve (ghelijck als dese gesept hebben) alsoo waerachtich is / is (nae dat men de nieuwe Werelt ghehouden heeft) vergheleken / ende sonder twijffel beboonden geweest: evenwel soo is het seer natuerlijck / als men eenich dinc / dat buytten onse opinie was / met experientie onderbindede is / terstont d'oorzake van soodanighe verborghentheyt / te willen ondersoecken ende weten. Alsoo zijn wy begeerich te weten / waerom dat de Gheweste / die de Son aldersteylste boven t'hoofd heeft / niet alleen ghetemperder / maer oock op veel plaatsen couder is. Nu t'selve in generael aengheinerckt / soo zijnder twee gheimeyne oorzaken / om dese Gheweste ghetemert te maken: d'eene is / het ghene hier vooren gheseyt is / dat het een Gheweste is / van grooter bochticheyt / ende die den reghen seer onderworpen is: Ende daer en is niet aen te twijffelen / ofte den reghen is vercoelende / want het Element van't Water is upt der natuere cout / ende alhoewel dat het water dooz de cracht van't yper verwermt word / soo en laet het evenwel niet te tempereren den brandt die alleen van de puere Son voortcomt. Dit word alsoo wel bewesen / by het ghene dat gherefereert wert van Arabia interiore, ofte binneste Arabien / t'welcke men seyt / gantschelijcken van de Son verbrandt te worden / om dat het gheen reghen en heeft / die de verbolghentheyt der Sonne matighende is. De Wolcken beletten de stralen van de Son / datse soo dapper niet en moghen treffen / ende den reghen die daer van voortcomt /

oortcomt/ is van gelijcken de lucht en t' Aerde-
 gijck verkoelende/ ende maect het vochtich/ al
 thijnt het noch soo heet te wesen/ t' reghenwater
 wordt int eynde ghedroncken/ ende verlaet den
 oort ende de hitte/ gelijck het den onsen geproeft
 hebben/ ghebreck van water hebbende om te
 rincken. In sulcker voeghen/ dat/ soo ghelijck
 als ons de reden/ als oock d' ondersochthept te
 verstaen gheeft/ den regen upt sijn selven de hitte
 te verdyjven. Ende dewijle wy oock vertoont
 hebben/ de Torrida seer reghenachtich te wesen/
 so blijster gheapprobeert/ dat in het selve/ oor-
 saken is/ om hem in sijn hitte te tempereren. Tot
 dese sal ick noch een ander oorsake voeghen/ ende
 is noodich die wel te verstaen/ niet alleen voor
 dese teghenwoordighe questie/ maer oock voor
 vele andere. Ende om dat in weynich woorden
 te segghen/ soo ist/ dat den Equinoctiael, hoewel
 dat die de Son meer ontfeken heeft/ so heeft sy/
 dien niet teghenstaende/ coeter tijdt. En dewijle
 dat de spatie der hitte van den dach/ weynigher
 ende minder is/ soo en can sy oock soo seer niet
 ontfeken noch verbrandt worden/ maer is van
 doen/ dat dit beter verclaert ende verstaen mach
 worden. De Meesters van de Sphera, leeren/ ge-
 lijck als het waerachtich is/ dat hoe dat den op-
 ganck van den Zodiack, in onsen Hemispherio
 ronder ende dweerser comt/ hoe dat de daghen
 ende nachten onghelijcker zijn. Ende int contra-
 rie/ alwaer de Sphera recht is/ ende de Teycke-
 nen stepl overeyndt clinnen/ aldaer zijn de tij-
 den van de daghen ende nachten onder haer ge-
 lijck. 'T is oock een gewisse sake/ dat die geheele
 Gheweste/ die tusschen de twee Tropicos comt/
 minder onghelijckhept van daghen ende nach-
 ten heeft/ als daer buypen. Ende hoe dat men de

Linea naeder comt / hoe dat men de selve onghelykheyt minder heeft. Dit hebben wy in dese contreyen sichteelicken gheobserveert. Die van Quito, om datse onder de Linea ligghen / hebben t'gheheele Jaer dooz / noch langher noch corter dagen ende nachten / dan zyn altermael even ende gelyck. Die van Linea, om dat sy outrent twaelf graden van de Linea af ligghen / sien wat verschils van daghen ende nachten / maer seer weynich: want in Decembri ende Ianuario soo mach den dach een ure verschille in de lengte / ende dat / noch niet te vollen. Die van Potosi hebben veel meer verschils s' Winters ende Somers / want ligghen bynaest onder den Tropicum. De ghene die gheheel buypen den Tropicum ghelegen zyn / hebben de cortheyt der dagen des Winters / ende de lanckheyt van de Somersche daghen: ende hoe datse verder van den Equinoctiael nae den Pool toe ligghen / hoe dat het selve verschil meer is. Ende daerom heeft Duytslandt ende Engelandt des Somers langer dagen als Spagnien ende Italien. Dit aldus wesende / ghelyck als ons sulcx de Sphera leerende / ende d' experientie claerlyck vertoonende is / soo moet men daer noch een ander propositie by stellen / die oock waerachtich / ende dooz alle natuerlycke effecten / van grooter aenmerckinghe is / te weten / de gheduericheyt int wercken van haer eygen sake. Dit overgeslagen / so men wy vraeght / waerom dat den Equinoctiael soo gheweldighe hitten des Somers niet en heeft / als d' ander Ghewesten: exempli gratia, Andalusien in Iulio ende Augusto, sal antwoorden / dooz reden / dat de hitte ontfekende / ende den nacht / als vorchtich ende coudt / vercoelende is / waerom die van Peru soo groote hitten niet en ghevoelen: want de Somersche daghen

daghen en zijn so lauck/noch de nachten soo cort
niet / ende de hitte van den dach wordt veel met
de coelte van der nacht ghetemporeert. Daer de
dagen van vijftien ofte seftien uren zijn / moet
het met recht heeter wesen / als daer sy maer
waels ofte derthien uren hebben / blijvende van
ghelijcken noch soo veel voor den nacht om te
vercoelen. Ende alhoewel de *Torrída* in de nae-
pheyte der *Somme* te boven gaet / niet teghen-
staende / soo excederen ende gaen d'ander *Ghe-
westen* aldaer te boven in de langduericheyt der
Somme. Ende nae goede reden / soo verwarmt
een vper / al ist schoon wat clepnder / soo't langhe
teghens houdt / meer dan een ander dat grooter
is / soo't minder duert / hoe veel te meer als daer
coelten tusschen beyden comt. Nu dan / dese twee
eyghenschappen van de *Torrída*, in een weegh-
schale ghestelt wesende / van dat het in den tijdt
van de groote hitte / aldermeest reghent / ende de
daghen corter zijn sullen / haer by avontuere
schijnen te comen verghelijcken / met die ander
twee contrarie effecten / als daer is / van de *Son-
naest* by ende rechter overeyndt te hebben / ofte
en sullen ten minsten niet veel voordeels geven.

Het 11. Cap. Dat men , behalven t'voorseyde , an-
dere oorsaken heeft , om de *Torrída* ghetempert
te vvesen , namelijcken de Nabuer-
schap der Zee *Ocean*.

Mer hoewel dat de voorszeyde twee ey-
ghenschappen over de gantsche *Torrída*
ghemeyn zijn / soo heeft men daer noch
tans / des niet teghenstaende / plaetsen
in / die seer heet / ende andere / van ghelijcken seer
coudt zijn. Eyndelijcken / dat die getempertheyt
van de *Torrída* ende den Equinoctiael niet ober al
even

eben eens zijn/maer is op een Climaet, hier heet/
 daer coudt/ende ginder ghetempert/ende dat al-
 temael op eenen tijdt/ soo moeten wy dan noot-
 wendich andere oorzake soecken / daer so grootē
 onderscheydt / als men in de Torrida vindt / wt
 comt. Nu dan / t'selve niet voorzaet overden-
 kende/bevinde dype gewisse ende clare oorzaken/
 ende noch een ander vierde verborghen. Van de
 ghewisse ende clare oorzaken / segghe d'eerste te
 wesen/de Zee Ocean: De tweede/de gestaltenisse
 ende ghelegghentheyt van't landt: De derde / de
 natuerlijke epgghenschappe van verscheyden
 Winden / behalven dese dype die ick voor seker
 houde. Vermoede datter een ander vierde/ ver-
 borghen is/ dat is d'epghenschappe van't selfde
 bewoonde landt ende bysondere efficacie ende in-
 fluencie des Hemels / want de ghemeyne oorza-
 ken/ boven geroert/ niet ghenoech en zijn. 't sal
 seer om t'aenmercken wesen/ soo men het ghene/
 dat op diverse contreyen der Equinoctiael pas-
 seert / considereren wil. Monomotapa, ende een
 groot deel van't rijck van Paep Ian, zijn gelegen
 by de Linea, ofte niet verre daer van daen / ende
 lijden een vreeselijcke hitte: ende het volck dat
 daer gheteelt wordt/ is t'eenemael swart. Ende
 dit en is niet alleen alhier / t'welcke vaste landt
 ende bloot van Zee is / maer oock in de Eylan-
 den die van de Zee omvanghen zijn/geschiet het
 selve. Het Eylant Sint Thomas leyt onder de
 Linea. De Eylanden van Cabo verde ligghender
 nae by / hebben wreede ende verbolghen hitten/
 zijnde alle t'volck van ghelijcken/swart. Onder
 de selve Linea, ofte seer na by/ halt een deel van't
 landt van Peru, ende een deel van't nieuwe Co-
 ninckrijck van Granaden, ende zijn seer ghetem-
 perde landen / ende trecken bynaest meer nae de
 coudē/

roude/ als nae de hitte / zijnde t'volck van daer/
wit. Het landt van Brasilien is ghelegghen op de
selve distantie van de Linea, ghelijck als Peru:
niet teghenstaende/ soo is Brasilien, en de geheele
Custe van dien/ een upnemenent heet lant/ alhoe-
wel dat het aen de Nooydt-Zee grenst. D'ander
Custe van Peru, welcke aen de Zuyder Zee upt
comt/ is seer getempert. Daerom segge ick/ dat/
soo wie dese verscheydenheyt aensiet/ ende daer
reden van begeerden te gheben/ en sal hem niet
moghen laten ghenoeghen met de ghemeyne/ die
voorzghewendt zijn/ om te verclaren/ hoe dat de
Torrida getempert landt mach wesen. Onder de
bysondere oorsaken/ hebbe ick int eerste ghestelt
de Zee: want/ sonder twijffel/ de Naebuerschap
van dien/ helpt de hitte tempereren ende vercoe-
len/ want alhoewel het water daer van brack
is/ is niet teghenstaende water/ en t'water is van
sijn selven rout/ t'welcke also sonder twijffel is.
Hier by voeght hem noch/ dat/ die upnemende
diepten der Zee Ocean gheen plaets en geeft/ het
water dooz de hitte der Sonne verwarmt te
moghen werden/ in sulcker voegghen als de wa-
teren der Rivieren wel doen. Eyndtlijcken/ dat/
soo ghelijck als t'Salpeter (om dat het upt de
natuer van t'sout is) dienende is/ om t'water te
vercoelen: alsoo sien wy oock/ dooz d'ervarent-
heyt/ dat het Zeewater insgelijck vercoelende is/
ghelijck als wy in sommige Habens (als in die
van Callao) gesien hebben/ het water ofte wijn/
om te drincken/ in eenige flesschen ofte krupcken
in de Zee te coelen gheset te worden. Van alle
t'welcke blijckende is/ dat den Ocean, sonder
twijffel/ eyghenschap heeft/ om te tempereren/
ende d'overbloedige hitte te vercoelen. Daerom
soo ghevoelt men meer hitten op't landt/ als in
de Zee

de Zee ceteris paribus. Ende ghemeynlijcken de Landen die de Zeecant ghemeten/ zijn coelder/ als die daer verre van ligghen, ceteris paribus als gheseyt is. Alsoo dat zynde t'meeftendeel der nieuwe Werelt seer nae aen de Zee Ocean ghelegen/ al ist schoon dat het onder de Torrida comt/ soo sullen wy niet recht moghen segghen/ t'selbe groote welbaert van de Zee ontfanghende is/ om de hitte te tempereren.

Het 12. Cap. Dat de hoogste landen d'aldercoudste zijn, ende vvat d'oorsake daer van is.

Mer wat verder discouerende/ sullen bevinden/ dat/ al ist sake dat het landt ghelegghen is/ in ghelijcke distantie van de Zee/ ende op een hooghte/ niet tegenstaende/ soo en is daerom de hitte niet eben ghelijck/ dan is op d'een contreye veel/ ende op d'ander weynich. Wat d'oorsake hier van is/ en is gheen twijffel aen/ dan dat het comt van leegher ofte hoogher ghelegghen te wesen. Waer van het eene heet/ ende t'ander coudt is/ is een claer ende seker dinck/ d'opperste toppen der Bergen coudt te wesen/ als het nederste der valleyen ofte dalen. Welcke niet alleen en is/ om dat de stralen der Sonne aldermeest in de nederige en holle plaetsen treffende zijn/ hoewel t'selbe daer oock veel toe helpt: maer oock noch/ door een andere oorsake/ te weten/ dat de Gheweste der Lucht/ hoe datse verder ende hooger van der Aerden af is/ hoe datse voor ghewisser coudt is. Hier van gheven volcomen ghetuyghenisse/ de vlacke landen van Collao in Peru, t'landt van Popayan, en dat van nieu Spagnien/ t'welcke altemael/ sonder twijffel/ hoogh landt/ ende daerom coudt is/ alhoewel het niet gheberghen omringt/ ende de stralen

ralen der Sonne seer onderworpen is. So wy
u dan braghen / waerom dat de platte velden
nde Custe van Peru ende nieu Spagnien heet/
nde de blacke landen van't gheberghte van het
lve Peru ende nieu Spagnien coudt zijn / soo en
e ick voorwaer anders gheen reden te gheben/
an alleenlijcken / dat d'eene blacke lande / leegh/
nde d'ander hoogh zijn. Dat het middelste der
gheweste van de Lucht / coudt is / alst t'neder-
e / wort ons door d'experientie vertoont / want
oe datter die Berghen naerder aen comen / hoe
atse meerder onderworpen zijn / van sneeu / ys /
nde een eeuwighe coude te hebben / ghelijck ons
e reden van gelijcken beweghende is / want soo
en vperighe Sphera is / als Aristoteles ende d'an-
er Philosophen / voor Antiparistasis, stellen / soo
noet het middelste der Regioen ofte Gheweste
an de Lucht alderroust weseude / hebbende de
oude aldaer sijn toevlucht / ghelijck als wy in
en Somer sien gheschieden in de diepe putten.
Derhalven soo wordt van de Philosophen be-
esticht / dat de twee uytneimende Regioenē ofte
Ghewesten / van't opperste ende t'nederste der
Lucht / d'alderheetste zijn / ende die van te mid-
beweghen / de coudste. Soo dit alsoo wacrach-
ich is / ghelijck het d'ervarentheyt wacrachte-
lijcken vertoonende is / soo hebben wy een ander
principael behulp / om de Torrida ghetempert te
maken: want het meesten deel van't landt van
Indien seer hoogh / ende vol van opsteliende ge-
berghen is / die niet haer naebuerschap / de Con-
repen daerse comen te staen / vercoelende zijn.
Men siet op de voorsepde toppen der gebergten /
en eeuwich sneeu ende mist / de wateren als een
ys / ende bywijlen gantsch bevrozen / zijnde de
coude die daer valt / in sulcker voeghen / datse de
crupden

crupden ende t'gras versengt. Ende de liede met de Heerden/ als sper over repsen/ comē van louter coude te vercrimpen ende te strupckelen. Dit selve is / soo als ick gheseyt hebbe/ ghebeurende int midden van de Torrida, ende gheschiet ghemeynlijcken aldermeest ten tijden / dat de Son in haer Zenit ende over t'hoofd gaet: alsoo dat het een seer bekende sake is / dat de gheberghten ende plaetsen van dien / couder zijn / als de valleyen ende platte landen: zijnde d'oorzake oock ghenoech bekend/ te weten/ van dat de Berghen het middelste der Regioen ofte Gheweste van de Lucht (t'welcke overcoudt is) aldermeest deelachtich zijn. Waerom dat het te middeweghen der Lucht couder is / is oock gheseyt te comen van de coude (die de Regioen der Lucht/welcke aldernaest de hyperighe Sphera comt) van hem werpt ende daer nae toe jaeght/ die/ nae Aristotelis segghen / boven de Sphera der Lucht / sijn plaetse heeft: alsoo dat alle de coude haren toeblucht nemēde is/ tot het middelste der Regioen ofte Gheweste der Luchte/ door de cracht van dat de Philosophen Antiparistasis noemen. Nu dan/ soo mocht my pemandt vragen/ dat zijnde de Lucht heet ende vorchtich/ gelijk als Aristoteles ghevoelt/ ende ghemeynlijck gesept wordt/ waer dat dan de coude van daen comt / die hem int midden der Lucht vergadert / dewijle datse van de hyperighe Sphera niet en can procederen. Ende so sy van't Water ende Aerdtuyck voortcomt/ soo moeste/ nae goeder reden/ het nederste der lucht couder wesen / als de Regioen van te middeweghen. Doorwaer/ soo ick rechtelijcken sal antwoorden/ sal moete bekennen/ dat dit argument ende objectie, my soo veel te dencken gheeft / dat ick bynaest ghestelt ben te volghen den ghe-

*Aristot.
Mathe.*

en gheen die de qualiteiten Simbolas ende Dinbolas (die Aristoteles in de Elementen stelt) neder legghen ende verwerpen / segghende / dat het een versiersel is / affirmerende de Lucht in natueren coudt te wesen / tot het welcken spoorwaer veel ende groote ghelijckenissen ende oebden by brengen. Ende achterlatende vele andere / soo isser een die seer om te noteren is / te eten / dat wy ons int midden der Hondt daken plachten te vercoelen met een waepken / nocht verroeren van der Lucht. In somma / dat van de selve Nutheuren bevesticht wordt / de tte gantsch geen eygenschappe van eenich Element te wesen / dan alleenlijcken van t'yper / het welke in alle dinghen verspreyt ende bereynicht / gelijk als het van den grooten Dionysio geert werdt. Doch het mach wesen soo dat wil / op d'een ofte op d'ander maniere / want ick my niet en onderwinde / Aristoteli teghens te spreken / dan soo dat in een sekere sake waer / accorenen eyndelijcken altesamen de Regioen, van te middelwegghen der Lucht veel couder te wesen / is het nederste deel / aldernaest het Kertrijck / gelijk als d'erbaretheit van ghelijcken verbonende is / dewijle datter sneeu / haghel / mist / reuel / ende d'andere tepcken en van upnemende oude / haer aldaer genererende is. Ende naedemaet dat men daer ter eender zijde de Zee / ende an d'ander zijde / de seer upnemende hooghe Gheberghten heeft / so behoort men t'selve voorszacks genoeg te houden / om te vercoelen / inde de middelste Regioen ofte Gheweste (die men Torrida hiet) ghetempert te maken.

Het 13. Cap. Dat de principaelste oorlake, van de Torrida ghetempert te vvesen, het vvaeyen van de coele vvinden is.

*Dionysio
cap. 15. de
Cali Hierar.*

Mer de rechte getempertheit van desen
Ghelweste / is men sonderlinghe ende
boven al schuldbich / d'epgenschappe van
den Windt / die alhier seer coel ende lief-
lijck regnerende is : ende is gheweest een voor-
sienicheit des grooten Gods / Schepper van al-
les / dat de Winden (in de Regioen ofte Geweste /
daer de Son altoos synen loop houdt / en t' selve
met syn hitte schijnt te willé vernielen) den mee-
sten tijdt / en ghemepelijcken / wonderlijke coel
waepen / op datse met hare coelte / den brandt der
Sonne mochten tempozeren. Ten schijnt niet /
datse seer buptens weeghs gheweest zijn / den ge-
nen die seiden / het Aerdtich Paradijs onder de
Linea Equinoctiael gheweest te hebben / soo hen
hare opinie niet bedrogen hadde : want om dat
de selve Regioen seer getempert was / so dachtet
hen ghenoech te zijn / de daghen ende nachten al-
daer ghelijck te wesen / welker opinie van ande-
ren teghen ghesproken wordt. Onder allen / soo
sept den vermaerden Poet aldus :

Virgil. 4.
Georg.

En die contrepé
Is sneedts met een seer heete Son ontfeken /
Sonder dat opt de hitte daer van schepe.

Ende de coude van de nachté en is soo veel niet /
datse alleen by haer selven ghenoech is / om soo
wreedden brandt der Sonne te matighen / ende te
recht te helpen / alsoo dat de Torrida, door de
wel daer van de coele ende lieflijke lucht / sooda-
nighen ghetempertheit ontfanghende is / dat /
zijnde t' selve door d'Ouderen meer dan eenen
yperighen oven / is door den ghenen die t' nu be-
woonen / meer dan eenen aengenenamen ende lief-
lijcken door Sommer / ofte Lenten. Ende dat dit
selve principelijcken spruytende is / upt de quali-
teit van den Windt / wordt met clare teykenen
ende

nde redenen beproeft: want wy sien/ dat d'eene
Landen ende plaetsen (onder een Climaet ofte
hooghte ghelegghen) heeter zijn/ als d'ander/ al-
renlijcken dooz oorsake van te genieten minder
Windt/ die vercoelende is. Alsoo zijnder oock
nder Landen (daer geen windt en regneert/
an die seer landich/ ende als een tocht van eenē
ben ontfteken is) soo seer gequelt van de hitte/
dat het aldaer te wesen is / ghelijck of men in
enen brandenden oven waer. Dusdanige Con-
crepen ende Landen en heeft men niet weynich
in Brasilien, Ethiopien, ende in Paraguay, als van
en peggelijck genoegh bekend is. Ende dat noch
meer te verwonderen is / so en siet men dese ver-
schepdenheyt/ niet alleen op't landt/ maer wort
oock in de Zee claerlijcken bevonden: want daer
zijn Zeen/ die veel hitten ghevoelen/ ghelijck als
men vertelt van die van Mossambicke en Ormus
in Oost-Indien/ ende int Westen/ de Zee van
Panamá, waerom de selve Crocodillien voort-
brenght/ ende de Zee van Brasilien. Daer zijn
ander Zeen/ ende ghelegghen op de selve hooghte
van graden/ die niet teghenstaende seer coel zijn/
ghelijck als die van Peru, in den welckē wy conde
hadden/ als wy daer d'eerste reyse dooz voeren/
als vooren vertelt is / wesende in Martio, als de
Son recht ober t'hoofst gaet. Doorwaer/ soo en
kan men alhier/ daer den Hemel ende t'Water
van een ghedaente is / anders gheen dinck van
soo grooten onderschept bedencken / dan alleen-
lijcke d'epgenschappe van den Windt/ den wel-
cken/ ofte vercoelende zijn/ of verwarmende. En
soo men op dese aenmerckinge van den Windt/
int ghene gheroert is/ wil letten/ soo mach men
hem daer / van veel twijffelingen niet voldoen/
die daer niet reden veel ghestelt worden/ ende
It ij schijnen

Die van
Mossam-
bicke ende
Ormus/
is waer-
achtich/
gelijck als
ick in mijn
Oost-Ind-
ischereyse
onderbons-
den hebbe.

schijnen vzeemde ende wonderlijke dinghen te wesen / te weten / waerom dat men hem in de Torrida, ende namelijcken in Peru, (daer de Son veel heftigher ende crachtigher treffende is / als in Spagnien in de Hondt(dagen) met veel minder beschutsels / daer voor beschermt / als in Spagnien : jaе soо weynich / datse haer met een mat ofte stropen dack meer van de hitte beschut vinden / als in Spagnien met een houten dack ofte overwelfsel van steen: want t' gebeurt dickwils wel / dat het op d'alderhooghtste toppen van de Gheberghten / ende dat noch tusschen hoopen sneeus in een onlijdelijcke hitte maect / als oock de geheele Provincie van Collao over. Ende soо men onder eenighe schaduwe staet / al is sy noch soо cleyn / is het coudt : ende daer upt / in de Son loopende / heeft men terstont een uptnemende hitte. Item / alhoewel dat de gheheele Custe van Peru vol dootsandige plaetsen is / soо is het nochtans evenwel soо getempert. Item / Potosii is gheleghen van de stadt Plata ofte Silber / maer een achthien mijlen weeghs / op de selve hooghte van graden / ende men heefter soо grooten onderschept / dat Potosii overcoudt / onbuchtbaer ende droogh is / zijnde de stadt Plata int contrarie ghetempert / nae't heet treckende / ende eē seer genoechlijck ende buchtbaer landt. In effect / so is de Windt van alle dese verscheydenheyt ende vzeemdicheden / de principale oorzake / want in cesserende de welbaet van de coele Windt / soо is den brandt der Sonne soо groot / (al ist schoon int midden van't sneeu) dat men daer gantsch van verbrandt werdt : en comende wederom de coelte van de lucht / soо vergaet terstont alle de hitte / al is die noch soо groot. Ende daer hem desen coele windt (als een inwoonder)

ordinarijs

ordinaris is onthoudende / en laet niet toe / dat
 aer d'aerdtſche vapeuren ende dampen (die't
 andt van hem gheeft) vergaderen / hitte ende
 uellagie veroorzaken moghen / t'welcke in Eu-
 opa gantsch contrarie is / die dooz dese dampen
 eyt ende roocken van't landt / de welcke (als
 erbrandt van de daechſche Son overblijvende)
 raken / dat de nachten ſoo heet / beſwaert ende
 uellijcken zijn / ſchijnende dat de locht uyt een
 rontd van een ontfteken oven comt. Dooz de
 ſelue reden / ſoo is de coelte van den Windt / in
 Peru makende / dat / zijnde de ſtralen der Sonne
 niet eenighe ſchaduwe belet / dat men terſtont de
 coelte gheboelt. Van gelijcken / ſoo is in Europa
 en lieffelijckſte ende bequaemſten tijdt des So-
 ners / in den morgheſtontd / zijnde die avond-
 tonden de moeplijckſte ende beſwaerſte : Maer
 in Peru , ende onder den gantschen Equinoctiael
 ſt int contrarie / om dat het waepē der Winden
 van uyt der Zee des morgheſens ophoudt / ende
 als de Son begint op't hooghſte te weſen / weder
 envanght : waerom men de meeſte hitte is ge-
 boelende des morgheſens / tot dat de Virafon (dat
 is de Windt van uyt der Zee) opcomt / als dan
 ſoo begint men de coelte te krijghen. Hier van
 hebbe wy lange experientie / van den tijt dat wy
 in de Eplandē (die men van Barlovento, ofte van
 de Loefwaert hiet) waren / alwaert ons gebeur-
 den des morgheſens / ende voor middaghs / ſeer
 wel te ſweeten / ende van den nae-middach af /
 voortāen de coelte te gevoelen / om dat de
 Winden Brisas (t'welcke lieffijcke coele
 Winden zijn) als dan ordinaris
 waepden.

Het 14. Cap. Dat men in de Gheveste des
Equinoctiaels, een seer gevoeghlijck ende
bequaem leven, leeft.

Bives, lib.
23. de Cin.
cap. 21.

Soo den ghenen die seggen/ het Aerdsch
Paradijs/ onder den Equinoctiael, ghe-
legghen te wesen/ haer opinie hier dooz
willen beleyden/ so mocht het noch schij-
nen/ datse eenige reden hadden: Niet dat ick my
laet voorstaen/ het Aerdsch Paradijs en Lust-
hof (daer de Schryftuere van verhaelt) aldaer
te ligghen/ t welcke een vermetelheyt soude we-
sen/ t selve dooz een seker dinck te willen bevesti-
gen/ maer segge het daerom/ dat soo men eenich
Paradijs op der Aerden mach seggen te wesen/
soo is het aldaer/ waer men een soo soeten ende
leelijcken getempertheyt is ghenietende: want
daer en is voor t Menschelijcke leven/ geen dinck
van meerder onlust ende swaricheyt/ als te heb-
ben eenen Hemel ende Lucht/ die ons teghen/
beswaert ende ongesont is: ende daer en is oock
gheen lustiger/ leelijcker ende bequamer dinck/
als t genieten van eenen soeten/ blijden ende ge-
sonden Hemel ende Lucht. T is claer ende ken-
nelijck ghenoech/ dat wy van gheenich Element,
van binnen in/ soo veel nochte meerder deelach-
ticheyt hebben/ als van de Lucht/ de selve om-
ringt onse lichamen/ doozcruypt onse eygen in-
ghewanten/ besoecht alle ooghenblijck onse her-
ten/ ende druckter alsoo sijne eygenscapen in.
Doo het een ghecorrompeerde ofte verdozven
Lucht is/ soo doetse ons/ met een wepnighsken
de doot aen/ en soo sy ghesont is/ repareert ende
versterckt de crachten. Syndelijcken/ soo mogen
wy segghen/ de Lucht alleenlijcken/ t gantsche
leven des Menschete wesen: in sulcker voeghen/
dat/

dat / al heeft men de meeste rijckdommen ende
 goederen der Werelt / soo den Hemel onlustich
 ende onghesont is / soo moet men nootwendich /
 en beswaert ende onlustich leven leyden: maer
 soo de Lucht ende Hemel ghesont / ghenoechlijck
 ende bequaem is / al en heeft men anders gheen
 rijckdom meer / soo gheeft het een verheuginghe
 ende blijden gheest / ende maect dat een wel te
 vreden is. Menschouwendende dan / de groote ghe-
 tempertheit / ende aenghenamematenheyt van
 vele Indiaensche Landbouwe / al waer men niet
 en weet / wat dat Winter is / die met coude ver-
 crimt / noch Somer die met hitte quellinghe doet /
 ende daer men hem met een matte / van eenighe
 overlaf van weer / beschermende is / zijnde nau-
 welijcken noodich / eenich cleedt van t' gheheele
 Jaer te veranderen / segghe voozwaer / dat co-
 mende t'selve t'aenmercken / is my dickwils in
 ghedachten ghecomen / ende staet my noch he-
 dens daeghs alsoo vooz / dat soo haer de lieden
 daer toe costen laten brengen / ende van de ban-
 den der begeerlijckheyt onthonden / achterla-
 tende die onmoedighe ende beswaerde trachtin-
 ghe / soudē / sonder twijffel / in Indien moghen
 leyden / een seer gherust ende aenghenamē leven.
 Want het ghene dat d'ander Poeten singen van
 de Eliseusche velden / ende van die soo vermaerde
 Tempe. Ende het ghene dat van Plato vertelt ofte
 versiert wordt / van sijn Eylandt Atlantida t'sel-
 ve soudē voozwaer de lieden in aldus danige lan-
 den binden / soo sy met een cloeckmoedich hert /
 eer wilden Heeren als slaven van haer gelt ende
 begheerlijckheyt wesen. Nu soo sal t' ghene tot
 hier toe van de qualiteyten des Equinoctiaels
 van de hitte / coude / drooghte / reghen / ende dooz-
 sake van sijn ghetempertheit / gheargumenteert

Historie Naturael van West-Indien,
 is/ ghenoech bewesen / het verder tracteren int
 bysonder van de verscheypdenheyt der Winden/
 Wateren ende Landen: Item / van de Meta-
 len / Planten ende Ghedierten die daer van
 voortromen / daer in Indien groote ende won-
 derlijcke proeben van zijn / sal blijven / om in
 d'andere aenvolghende Boecken te handelen.
 Ende dit/ alhoewel het royt is/ soo salt by abon-
 tuere/ dooz de swaricheyt waer van getracteert
 is/ verbyetich lanck schijnen te maken.

Eynde des tvveeden Boecks.

Waerschouwinge tot den Leser.

DEn Leser sal geadvherteert wesen/ dat dese
 twee voorgaende Boecken/ gheschreven geweest
 zijn in Latijn/ ten tijden als ick in Peru was resi-
 derende / waerom sprekende zijn van dinghen van
 Indien, als teghenwoordich wesende. Daer nae gheco-
 men zijnde in Spagnien/ heeft my goet ghedocht die te
 translateren / ende in de ghemeyne tale over te setten/
 ende ick en begeerde de maniere van spreken / diese
 hadden/ niet te veranderen. Maer in de vijf naevol-
 ghende Boecken / om dat ickse in Europa ghemaect
 hebbe / wast t' veranderen van spreken noodich. Der
 halven soo zy ick in de selve / van de dingē van Indien/
 tracterende / als van Landen ende dinghen die van der
 handt / ende absent zijn. Ende om dat dese verschey-
 denheyt van spreken/ met recht/ den Leser mochte
 mishaghen/ soo heeft het my goet ghedocht/
 t'selve hier weder op een nieu te
 waerschouwen.

Het derde Boeck der Hi- storie Naturael ende Morael van West-Indien.

Het 1. Cap. Dat de Historie *Naturael* van de
Indiaenghe dinghen, aenghenaem ende
vermakelijcken is.

Alle natuerlijcke Historien/
zijn van haer selven vermakelij-
cken/ ende voer den genen die d'aen-
merckingen het verhevender heb-
ben/ zijne oock proffijtelijcken/ om
den Autehur/ van alle dat natuerlijck is/ te prij-
sen/ ghelijck als wy sien/ dat sulcx van de wijse
ende heplijche Mannen ghedaen wordt/ name-
lijcken van David/ in verscheiden Psalmen/ al-
waer hy de heerlijkheyt vā dese werckē Gods/
is celebrerende. Ende Job is tracterende van
de verborghentheden des Scheppers/ zijnde van
den Heere selue breedelijcken gheantwoordt.
Men ghenen die behaghen hebben/ waerachtige
daden van de selve natuere (die soo verschillende
ende overbloedich is) te verstaen/ sullen de ver-
makelijckheyt hebbē/ die de Historie met brenghet.
Ende hoe dat de Historie beter is/ hoe dat de da-
den min door s' Menschen beleydinge/ maer van
den Schepper te weegh ghebracht zijn. Wie dat
voorder passeert/ ende de natuerlijcke oorsaken/
der effecten te verstaen comt/ sal een exercitie
hebben van goeder Philosophijen. Wie dat met
sijn ghedachten hoogher opclimt/ ende den op-
persten ende eersten wercker van alle dese won-
derē is aenschouwende/ sal van sijn wetenschap
Ik v ende

Psal. 103°

135. 91. 32

18. 8.

Job, 28. 32

39. 40. 41.

ende grootdadicheyt comen te ghenieten / ende sal moete bekennen / dat het een excellentie Theologie is tracterende: In voegen / dat het Aelae der natuerlijke dinghen dienen mach voor veel propositien, alhoewel dat de snoothet van veel verley sinaken / ghemeynlijcker placht te rusten int minst profytelijckst / t welcke is / de begeerte van nieuwe dinghen te weten / die my epghentlijcke curieusheyt noemen. Het Aelae der natuerlijke dinghen van Indien / heeft / behalven dit / ghemeyne / noch een ander appetijt / om dat het dinghen zijn / van verre weggen / ende dat vele van dien / ofte het meesten deel / van de ver naemste Meesters deser Faculteyt, onder d' Ouderen niet getreft en zijn geweest. Soo men van dese natuerlijke Indiaensche dingē / op t breefste soude schrijven / met soodanige speculatie als sulcke merckelijke dinghen verespshende zijn / en twijffel niet / ofte men soude daer een werck van maken / t welcke met dat van Plinio, Theophrasto ende Aristotele te vergelijcken waer / maer en bevinde in my soodanigen hoofdsomme niet: ende al waert schoon dat ickse hadde / soo en soudet met mijn intentie niet over een comen: want mijn booznemen en is anders niet / dan sommighe natuerlijke dingen aen te wijzen / die ick (in Indien wesende) ghesien ende genoteert / ofte van gheloofwaerdighe personen ghehoort hebbe / ende die my duncken in Europa soo ghemeynlijck niet bekend en zijn / ende sal alsoo veel van dien lichtelijken over loopen / om datse al van anderen beschreven gheweest zijn / ofte datse meerder speculatie zijn verespshende / als ickse hebbe con-
nen gheben,

Het 2. Cap. Van de VVinden ende hare verscheyden Eyghenschappen ende oorsaken int generael.

Aledemael datter in de twee voorstaende Boeckken ghetracteert is / het ghene den Hemel ende habitatie van Indien int generael beroerende is : soo volghet te segghen van de vyf Elementen, Locht / Water ende Aerde / ende t' ghene dat hier van ghecomponereert is / t'welcke zijn Metalen / Planten ende Ghedierten : want van't vyer en can in Indien gheen bysondere dinghen te sien comen / t'welcke op alle ander plaetsen / oock also niet en is. Van soo pemandt niet en dochte / dat de maniere / van dat sommighe Indianen vyer slaen / (int wyshen van twee stockkens ofte houtkens aen den anderen / ende t'water in Cauwoorden te sieben met gloepende steenen dieser in worpen / ende andere dus danighe usantien) dat die van aenmerckkinghe souden wesen : waer van geschreven gaet / het gene daer van te seggen is. Maer van't vyer dat men in Indien / in de Vulcanen ofte Swaebelbergen heeft / t'welcke weerdich is om te noemen / sal ordentlicke gheseyt worden / soo wanneer wy handelen sullen van de verscheydenheyt der Landen / daer dese Vulcanen gebonden worden. Nu beginnende dan / met de Winden / het eerste dat ick segge / is / dat Salomon niet recht / Sap. 7. onder ander saken / vā grooter vernuft (daer hy van Godt niet begaeft was) verhaelt / ende is in weerden houdende / de wetenschap van de cracht der Winden / ende hare eyghenschappen / die voorwaer wonderbaerlijck sijn / want d'eenen sijn reghenachtich / andere droogh / eenighe onghesont / andere ghesont / etlijcke heet / andere coudt /

coudt/helder/ stormachtich/ onbzuuchtbaer ende
 bzuuchtbaer/ met andere dupsent verscheydenhe-
 den. Daer zijn Windē/ die altoos in sekere con-
 trepen waepen/ zijnde ghelijck als Heeren van
 dien/ sonder eenighe competentie te lijden van
 haer wederpertje. Op andere plaetsen wapense
 by tijden/ zijnde by wylen verwinners/ en som-
 tijdts van haer wederpertje overwonnen. Al-
 temets waepender wel verscheyden/ met noch
 contrarie Winden te samen ghelijckelijcken/ ma-
 kende onder haer een afscheydtel van de wegh.
 Ende gheschiet oock wel/ dat den eenen boven
 over/ en den anderen van onderen/ henē waeyt.
 Andermaels/ datse den anderen met ghelweldt
 gemoeten/ ende onder een comen/ t'welcke hoor-
 den Zee varende Man een groot perijckel is.
 Daer zijn Winden die dienstich zijn hoor de ge-
 neratie der Ghedierten: andere diese vernielen.
 Waepende een sekere Windt/ siet men't op som-
 mighe Custen vloeyen reghenen: niet dat ick het
 segghe om t'selve te willen verheffen/ dan datse
 in effect de Lucht bedecken/ ende op de gantsche
 Zeestrandt vol ende dicht crielen: Op andere
 oorden reghent het padden. Dese ende dierghe-
 lijcke verscheydenheden/ die men so sekerlijcken
 ondervindt/ schrijft men gemeynlijckē de plaet-
 sen toe/ daer dese Winden door passeren: want
 segghen/ dat sy van de selve hare qualiteyten zijn
 aennemende/ als van coude/ drooghte/vochtich-
 heyt/hitte/ onghesontheyt ofte gesontheyt/ende
 alsoo alle t'ander meer/ t'welcke eensdeels de
 waerheyt is/ sonder dat men t'selve ontkennen
 mach. Want men siet van eenen Windt/ in wey-
 nich mijlen/ merckelijck onderscheydt/ neme tot
 een exempel: In Spagnien is de Solano, ofte
 Oosten-wint/ gemeynlijckē heet en quellijcken/
 ende

de is in Murciaen (t'welcke by Granaden leyt/
e coelste ende gesontste Windt/ die daer waeyt/
want comt dooz de hoven ende weyden soo coel
i groot heen waepen/ alwaer hy hem badende
/ weynich mijlen van daer/ te weten/ in Car-
gena, is den selven Windt beswaert ende on-
gesont. Den Abrego, die van die/ van der Ocean-
cher Zee/ Zuyden/ ende van die van de Middell-
andsche Zee Mezojorno ghesheeten wordt/ is
hemepnlijcken reghenachtich ende swaermoe-
lich/ ende is in die selve contrepe (die ick gesept
hebbe) ghesont en helder claer. *Plinius verhaelt/*
at het in Africa met eenen Noorden windt re- *Plin. lib. 3*
ghent/ ende met eenen Zuyden windt claer weer *cap. 47.*
is. Het ghene dat ick by dese Winden booz een
rempel gheseyt hebbe/ van op soo weynich di-
stantie/ sal men seer dickwils/ soo men daer met
doordachticheyt acht op neemt/ bevindē/ dat mē
op een weynich spatie van Zee ofte Landt/ van
enen Windt verscheyden eyghenschappen heeft/
ende bywijlen seer contrarie. Waer uyt te recht
gheargueert werdt/ dat de contrepe/ daer die
dooz passeert/ hem sijn eyghenschappe ende qua-
liteyt gebende is. Maer dit is in sulcker voegen
waerachtich/ dat men geensins en mach seggen/
t' selve t' eenemael d' oorsake/ noch oock de prin-
cipaelste te wesen/ van't onderscheydt ende ey-
ghenschappen der Winden: want neme by ghe-
balle/ dat/ in een Provincie ofte Contrepe van
bijtlich mijlen int omgaens/ verneemt men
claerlijcken de Windt van eener oozdt/ heet ende
bochtich/ ende van't ander eyndt coudt ende
droogh te wesen/ sonder dat men op die plaet-
sen/ daerse dooz passeert/ alsulcken verscheyden-
heyt heeft/ maer dat de Winden soodanige qua-
liteyten by haer selven met brengen. Ende alsoo
worden

Worden haer oock de gemeene namen als eygen
 toegheschreeven / Verbi gratia, den Septentrion,
 Cierço, ofte Noorden windt / (t'welcke altemael
 een is) datse coudt ende droogh is / versprepende
 ende ontdoende de Wolcken. Sijn tegen-partije
 den Abrego, Leveche, ofte Zuiden windt / is
 gansch contrarie / bochtich ende heet / heffende
 de Wolcken op. Alsoo dat (wesende dit selve ge-
 meen) wy een ander ghemeen der oorsake moe-
 ten soecken / om van dese effecten reden te geven.
 Ende ten is niet ghenoech / te segghen / dat die
 plaetsen / daer de Winden door passeren / haer de
 eyghenschappen (diese hebben) gheben / dewijle
 datse int passeren / door een contrep / kennelij-
 ken ghenoech / verscheyden ende contrarie effec-
 ten maken. Alsoo dat wy nootwendich moeten
 bekennen / dat de Hemelsche Regioen ofte Ghe-
 weste / daerse van upt waepen / ende voortcomt /
 haer dese deuchden ende qualiteyten gebende is.
 Ende daerom soo is den Cierço, om datse upt
 het Noorden blaest (t'welcke d'uyterste ende af-
 handichste Regioen van der Sonne af is) van
 sijn selven coudt. Den Abrego, welcke blaest upt
 den Middach / is van natueren heet: ende om
 dat de hitte / vaporen ofte dampicheyt nae hem
 treckt / soo isse ghelijckelijcken bochtich ende re-
 ghenachtich / zijnde den Cierço int contrarie
 droogh ende subtyl / om datse de vaporen niet
 en laet vergaderen. Ende op dese maniere mach
 men van d'ander Winden oock discoureren / toe-
 schrijvende d'eyghenschappen diese hebben / de Re-
 gioenen ofte Ghesteden van de Lucht / daerse
 upt voortcomen. Daer d'aenmerckinghe / hier
 in / een wepnich meer buyghende / soo en volcom-
 den ons dese reden noch niet geheelijken te vol-
 doen / want ick sal braghen / wat is de Regioen
 der

der Lucht/ doende daer de Windt uyt comt/ soo
 men aldaer haer qualitepten niet en bindt/ ic wil
 segghen in Duptslandt is den Abrego ofte Zup-
 den windt/ heet ende reghenachtich: en in Africa
 is den Cierço, ofte Noorden windt / coudt ende
 droogh: soo ist dan seker/ dat eenige der Regioe-
 nen van Duptslandt (daer den Abrego is gene-
 rerende) coudter moet wesen als eenighe van
 Africa, daer de Cierço ofte Zupden windt van
 daen comt. Waerom sal dan de Cierço in Africa
 coudter wesen / als den Abrego in Duptslandt/
 dewyle datse van eē heeter Regioen voortcomt?
 Men sal segghen/ dat het comt van't Noorden/
 t'welcke coudt is. En can niet voldoen/ noch en
 is alsoo niet: want nae dit dan / soo moeste den
 Cierço, alse in Africa is waepende / ober die
 gheheele Regioen tot het Noorden toe waepen:
 t'welcke alsoo niet en is/ dewyle datter op eenen
 tijt/ op contrepē van minder gradē ofte hoogh-
 ten / Noorde winden waepen die coudt zijn:
 waepende Vendavalen (dat zijn Winden van uyt
 den Zupden ende Westen) op contrepē van
 meer graden die heet zijn / t'welck men booz se-
 ker ende gewis daghelijc siet geschieden. Waer
 uyt men/ nae mijn oordeel/ claerlijcken verstaet/
 dat het niet ghenoech is / te segghen/ dat de con-
 trepē/ daer de Winden door passeren / haer die
 qualitepten gheven: noch en voldoet van ghe-
 lijcken niet / te segghen / datse dese verscheyden-
 heyt heeft van de diversche Geweste der Lucht
 daerse van daen comt/ alhoewel het eene met het
 ander (ghelijck als gheseyt is) waerachtich is:
 niet teghenstaende / soo isser noch meer als dit
 van doen / welck dat d'eyghen ende originael
 oorsake mach wesen / van dese soo vzeemde ver-
 scheydenheyt der Winden: ick en can geen ander
 rancu/

ramen / dan dat de efficientie ofte werckinghe /
 ende den ghenen die de windt voortbrengh / hem
 d'eerste ende principaelste eygenschappe gebede
 is. Want de materie ofte t'stof/daer de Winden
 af ghemaectt worden / (nae dat Aristoteles ver-
 haelt / ende de reden niet brengh) zijn exhalatie
 ende opstijginghen der nederste Elementen, hoe-
 wel het niet sijn verscheydenheyt / veroorzaken
 mach / dicker oft subtylder / droogher ofte vocht-
 tiger te wesen / ende is in effect een groot deel van
 dese verscheydenheyt causerende. Evenwel en ist/
 door de selve reden die gheroert zijn / noch niet
 ghenoech / want men weet / dat in een Regioen
 (daer de vaporen ende exhalatie van eē generatie
 zijn) haer Windē van contrarie/operatien ver-
 heffen. Waerom het schijnt / dat men de sulcke
 moet brenghen tot d'opperste ende Hemelsche
 efficientie, t'welcke sullen wesen de Son/de ver-
 roeringhe / ende Hemelsche influentien , die haer
 van verscheyden oorden verroeren / en verschey-
 den influentien hebben. Ende om dies wille / dat
 dese beginselen van't verroersel ende influentien
 ons Menschen soo verborghen / ende onder haer
 soo machtich ende ghelweldich zijn / soo heeft den
 Propheet David / met eenen dapperen geest der
 wijsheyt / onder andere wonderen des Heeren/
 gheseyt / zijnde t'selve oock van den Propheet
 Jeremias aengheroert / segghende: Qui profert
 ventos de thesauris suis, dat is / den ghenen / die de
 Winden upt sijn tresoozen voort brengh. Soo
 zijn voorwaer dese beginselen / verborghen ende
 costelijcke tresoozen / die den Autheur van alles
 in sijn efficientie heeft / waer mede hy de Men-
 schen (als hy wil) seer lichtelijcken is castige-
 rende / ofte vermakende / seyndende den Windt
 die't hem goet dunckt. En niet als den anderen
 Eolus,

Psal. 134.
 Hier. 10.

colus, die de Poeten ontwijsselijcken gedicht heb-
 den / die de Winden in sijn hol besloten hadde/
 als een wildt Beest in een couwe. Wy en comen
 niet te sien comen / ende en wetē noch oock niet/
 hoe lange datse dueren sullen / nochte van waer
 op voortgheproten zijn / noch tot hoe verre sp
 repcken sullen : maer de verschepde effecten diese
 wercken / sien wy wel / ende wetense voorseker/
 ghelijck als ons d'opperste Waerheyt / ende Au-
 heur van alles / ghewaerschout heeft / seggende:
 spiritus ubi vult spirat, & vocē ejus audis & nescis
 unde venit aut quō vadat, dat is : Den gheest ofte
 windt is blasende / daer't haer goet dunckt. En
 hoewel dat ghy sijn blasinge geboelt ende hoort/
 so en weet ghy nochtans niet / van waer dat hy
 comt / nochte tot waer toe hy repcken sal / op
 dat wy weten mogen / dat (dewijle wy soo wep-
 nich verstandts hebben / in een dunck dat ons so
 op der handt / ende daghelijcx vooz ooghen is)
 wy ons niet sullen vermēten te willen begripen
 t'ghene dat soo hoogh ende verborghen is / ghe-
 lijck als daer zijn d'oorzakē ende propositien des
 heplighen Gheestes. 'Tis ons ghenoech / sijn
 operatien ende effecten te kennen / die ons in sijn
 grootte ende puericheyt genoechsamich ontdeckt
 worden. Oock mede soo salt genoech wesen / dit
 wepnich gephilosophheert te hebbē van de Win-
 den int generael / ende oorzaken van hare ver-
 schepdenheden / epghenschappen ende werckinge
 die wy in een sommier in vzen ghereducēert
 hebben / te weten / van de plaetsen daerse door
 passeren / van de Regioenen ofte Ghewesten
 daerse van daen comen / ende van de Hemelsche
 deucht / veroorzaekster ende verroerster aller
 Winden.

Het 3. Cap. Van sommige eyghenschappen der
VVinden, die in de nieuwe VVerelt
vvaeyen.

Arist. 2.
Meteo.
cap. 5.

Het is een questie die van Aristotele seer
ghediscuteert wordt / of den Windt van
Austro, die wy Abrego, Leveche, ofte
Zupden hietē / (t'welcke nu altemael een
is) van de anderē Polus Antarcticus af / waerpēde
is / ofte datse alleenlijcken van den Equinoctiael
ende Middach af comt / t'welcke in effect so veel
is / als te vraghen ofte de qualiteyt diese heeft /
van reghenachtich ende heet te wesen / haer by
blijft / de Linea Equinoctialis gepasseert wesende.
Ende is boorwaer wel om te twijffelen / want
al ist schoon / dat men over de Linea passeert / soo
en laetse daer om geen Auster ofte Zupde windt
te wesen / dewijle datse van een zijde der Werelt
is comende / gelijk als den Noorden windt (die
van de teghen-zijde waeyt) niet en laet Noorden
te wesen / al ist schoon / dat men de Torrida ofte
Linea passerende is. Ende is also schijnende / dat
beyde de Winden haer eerste eyghenschappen sul-
len behoudē / d'eene van heet ende vochtich / ende
d'ander / van coudt ende droogh te wesen : den
Auster, van wolckē ende reghen te veroorzaken /
ende de Boreas ofte Noorden windt / van die te
herspreyden / ende den Hemel helder ende claer te
maken. Maer Aristoteles is hem meer houdende
aen de opinie die int contrarie strijdt : want den
Noorden windt is in Europa coudt / om datse
van den Pool (t'welcke een uptnemende coudt
Gheweste is) af comt / zijnde den Abrego int
contrarie heet / om datse van upt den Middach
her comt / t'welcke de Gheweste is / die van de
Son aldermeest verwarmt wert. Soo zijn dan
de selve

de selve reden verbindende / dat de ghene die aen
 d'ander zijde der Linea vooonen/ den Auster ofte
 Zuyden windt/ coudt/ en den Cierço ofte Noor-
 den windt / heet hebben / want aldaer soo comt
 haer den Auster van den Pool / ende den Noor-
 den windt van upt de Middach af. Ende al hoe
 wel het wel schijnen soude/ den Auster ofte Zuy-
 den windt aldaer couder te wesen / als alhier de
 Cierço ofte Noorden windt/ om dat men de Ge-
 weste van de Zuydt-Pool vooz couder houdt/
 als die van de Noordt-Pool / door oorsake dat
 de Son des Jaers seben daghen langer is ver-
 toevende aen de zijde van de Tropico Cancrī, als
 aen de zijde van Capricorno, ghelijck als men
 sulcx claerlijcken aen de Equinoctien ende Solsti-
 cien (diese in beyde de Circulen doende is) te sien
 comt. Waer by blyckende is/ dat de Natuer heeft
 willen verclaren / het voordeel ende edelheyt die
 dese halve Werelt (geleghen aen de Noordtzijde)
 heeft / boven d'ander helft van de Zuydtzijde.
 Dit aldus wesende/ schijnt het een beslotē reden
 te wesen/ dat haer dese qualiteyten der Winden/
 over de Linea ghepasseert wesende / zijn verwis-
 selende: t'welcke in effect alsoo niet en is/ so veel
 als ick niet ondersocht heyt/ van etlijke Jaren/
 hebbe comen vermercken / int ghene dat ick in
 die contreye der Werelt (van de Linea nae het
 Zuyden toe) doorwandelt hebbe. Het is wel
 waer / dat den Noorden windt aldaer niet soo
 ghemeyn coudt ende claer is/ als hier/ bevinden
 op sommighe plaetsen van Peru, haer den Noor-
 den windt onghesont ende beswaert te wesen.
 Ghelijck als daer is in Linea, in de platte Lan-
 den/ ende de gheheele Custe langhs/ die meer als
 vijfhondert mijlen weeghs streckende is / hou-
 den den Zuyden windt vooz ghesont ende coel/

ende hoven al/ helder claer/ want het daer min-
 mermeer en reghent. T'welcke gantsch contra-
 rie van Europa ende dese zijde der Linea is/ hoe-
 wel dat dit van de Custe van Peru gheen reghel
 en stelt/maer is eer een exceptie ende wonder der
 natiere / om dat het aen de selve Custe nimmer-
 meer en reghent / en daer altoos eenen windt is
 cirsierende/ sonder sijn contrarie partijen plaets
 te geven / waer van hier nae gehandelt sal wor-
 den/ het gene noodich wesen sal. Blijven nu hier
 by / dat den Noorden windt (aen d'ander zijde
 der Linea) d'epghenschappen niet en heeft / die
 den Austro aen dees zijde heeft / alhoewel datse
 beyde-gaer van upt den Middach her comen/
 ende nae de Ghewesten (die daer teghens over-
 staen) toelwaepen. Want en is aldaer niet ghe-
 meyn den Noorden windt heet ende regenach-
 tich te wesen / ghelijck als alhier den Austro is/
 maer is daer oock eer met de Austro regenende/
 ghelijck als men ober alle het gheberghte van
 Peru in Chile, ende int landt van Congo sien
 mach/t'welcke ghelegghen is/aen ghene zijde der
 Linea, ende seer verre t'Zee waert in: ende in Po-
 tosi so is den Windt/die spTomahavinoemen/
 t'welcke (soo ick my niet qualijck en ghedencke)
 onsen Cierço ofte Noorden windt is/uptnemende
 droogh/coudt/ende seer verdrictich/ghelijck als
 herwaerts over. T'is wel waer/ aldaer soo se-
 ker niet te wesen / dat den Noorden windt ofte
 Cierço de wolcken van een schepdt en verspre-
 dende is/ als hier/maer isser (soo ick my niet en
 versinne) eer met reghenende. Daer en is gheen
 twijffel aen/dan dat de plaetsen daer de Winden
 door passeren / ende de naest byligghende Ghe-
 westen / daerse upt spruyten / haer soo grooten
 verscheydenheyt en contrarie effectē aen cleven/
 ghelijck

ghelijck als men daghelijck op dupsent plaetsen
 ondervindt. Maer sprekende int generael van
 de qualiteyten der Winden / soo siet men meer
 op de zijden ende ghedeelten der Werelt / daerse
 van daen comen / dan van op dese ofte d'ander
 zijde der Linea te wesen / ghelijck als (nae mijn
 duncken) den Philosoph wel te degghen gevoel-
 de. Dese Hoofst-winden / t'welcke zijn Oost
 ende West / en hebben noch hier noch daer / soo
 gheen bysondere noch gemeyne qualiteyten / als
 de twee voorszeyde / maer gemeynlijck so is den
 Solano ofte Oosten windt / alhier beswaert ende
 ongesont / zijnde de Zephyrus ofte Westen windt
 ghesont ende vermakelijcker. In Indien ende
 over de gantsche Torrida, soo is de Windt van
 Orienten ofte Oosten (diese Brisa noemen) int
 contrarie van hier seer ghesont ende vermake-
 lijck. Van den Westen windt en soude ick gheen
 seker nochte ghemeyn dinck connen segghen / te
 meer dat dese windt in de Torrida niet en waeyt /
 ofte seer seldom: want in alle de spatie / die men
 tusschen de Tropicos beharende is / heeft men
 eenen ordinarischen ende ghesetten windt van
 Brisa. Ende om dat het selfde / een van de won-
 derbaerlijckste wercken der natuere is / soo ist
 goet / dat ment in de grondt / gelijk alst geschiet /
 verstaen mach.

Het 4. Cap. Datter in de *Torrida Zona* altoos *Brisen*,
 ende buyten die *Vendavalen* ende *Brisen* vvaeyen.

DEn wegh ter Zee / en is niet ghelijck als
 die van't Landt / dat men door den selven
 wegh / daer mē door heen gaet / wederont
 terugghe mach keeren: t'is / seydē den
 Philosoph / eenen wegh van Athenen naer
 Thebas, ende van Theba tot Athenen. T'welcke
 L iij in de

Jan de
Barros/
in de Ge-
cede. 1.
Boeck/ 4.
Cap. 6.

in de Zee alsoo niet en is: door eenen wegh gaet men heen/ en men keert door eenen anderen verschepden wederom. D'eerste ontdeckers van de Westersche / als oock mede van Oost-Indien/ hebben groote moeyten ende arbeyt gepasseert/ om de rechte ende sekerste coursen te vinden/ om derwaerts te varen / ende niet minder / om wederom te comen / tot dat d'erbarentheyt / als meester van dese verborghentheden/ haer onderwijfende was/ dat het niet en was te varen door den Ocean, ghelijck als te zeplen door de Middelandtsche Zee nae Italien toe/ alwaer men int gaen ende keeren/ eene Havens en hoecken comt te verkenmen/ verwachtende alleenlijck t'behulp der windt / die hem niet der tijdt veranderende is. Ende dat meer is/ soo wanneer hen die ghebreect/ behelpen hen niet de Riemen/ende alsoo zijn de Galleyen langs de Custe heen/gints ende weer varende. In de Zee Ocean en heeft men op sekere contreyen gheen ander Winden te verwachten: ende men weet voorszeker/ dat den ghenen die daer waepende is / daer min ofte meer waepen moet. Eyndtlijcken / dat de ghene die goet is om heen te varen/ en is niet goet om wederom te comen: want passerende de Tropicum, ende comende in de Torrida, soo werdt de Zee altoos gheheerschapt van de Winden/ die van den opgaanch der Sonnen voortcomen/ die daer eeuwichlijck blasen / sonder datse opt plaets geben de contrarie Winden te moghen opcomen noch te ghevoelen: waer inne men twee wonderbaerlijcke dingen heeft: t'eene/ dat in de Regioen ofte Gheweste (die de grootste van vijven is/ daer de Werelt niet afghedeelt wordt) regnerende zijn/ Ooste winden/ diese Brisen noemen / sonder dat de Winden van upt den Westen ofte Middach (diese

(diese Vendavalen noemen) plaats hebbē in geenighen tijdt van't Jaer te moghen waepen. Het ander is / datter nimmermeer Brisen en ghebreken: ende hoe dat men de Linea naerder comt / hoe dat men die ghewisser ende sekerder heeft / t'welcke soude schijnen / dat de stilte aldaer behoorden ordinarij ende ghemeyn te wesen / om dat het is de gedeelte der Werelt / die de hitte der Sonne aldermeest onderworpen is. Doch is int contrarie / want men heeft seer seldom stilten / ende de Brisa isser veel coelder ende ghedueriger. In alle het ghene dat van Indien bevaeren is / heeft men bebonden alsoo te wesen. Dit is dan d'oorzake / dat de Navigatie veel lichter ende doenlijcker is / ende oock sekerder is / varende van Spagnien nae West-Indien / als van daer weder nae Spagnien keerende. De Vloten die upt Sevilien t'zepl gaen / hebben tot Canarien toe / de meeste swaricheyt / om dat de Golfso de las Yeguas (dat is / de Golf van de Merren geseyt) onbestandich ende moepelijcken is / zijnde van verschepden Winden gequelt. De Canarien ghepasseert wesende / gaen al dalende / tot datse in de Torrida comen / aldaer vindense terfront de Brisen , ende loopen als dan hoor windt aen : In sulcker voeghen / dat het bynaest / op de gheheele reyse / niet noodich is / de zeplen eens aen te roeren. Waerom sy de voozsejde Zee geheeten hebben / Golfso de las Damas , (dat is / de Zee ofte Golf der Joffrouwen) ende dat / door sijn gheduerige eenparicheyt ende slechticheyt van water / comen alsoo tot aen d' Eplanden La Dominica, Guadalupe, Desleada, Marigalante, ende d' andere meer in de Contrepeghelighen / welcke zijn / gelijck als voozsteden der Landen van Indien. Alhier soo verdeelen haer de Vloten van den

A iij anderen

anderen / ende de ghene die nae nieu Spagnien
 toe willen / nemen den wegh van ter rechter
 handt / nae't Eylandt Española, ende gaen ver-
 kennen den hoeck van S. Anton, zeplende alsoe toe
 in de Haven van S. Ian de Lua, zijnde den selven
 Brisa, heu altoos dienende. Die van't vaste lant/
 kiesse de sincker handt / ende gaē verkenne / dat
 seer hooghe gheberghte van Tairona, comende in
 Cartagena aen / ende passeren alsoe nae Nombre
 de Dios, (dat is / den naem Gods) toe / van waer
 men ober landt na Panamá reys / ende van daer /
 door de Zuyder Zee nae Peru toe. Als de Vloten
 weder nae Spagnien keeren / doen hare Rabi-
 gatie op dese maniere: Die van Peru gaen ver-
 kennen de Cabo, ofte hoeck van S. Anton, ghele-
 ghen aen't Eylandt van Cuba, ende comen alsoe
 in de Havana, t'welcke een seer schoone Havene /
 van't selve Eylandt / is. De Vlote van nieu
 Spagnien comt insghelijc van Vera Crus, ofte
 van't Eylandt S. Iuan de Lua af / nae de Havana
 toe: alhoewel dat het niet moeyten is / want de
 Brisen zijn aldaer ordinairis / t'welcke contrarie
 Winden zijn. Nu de Vloten in de Havana ver-
 saemt zijnde / nemen ghelijckelijcken hare cours
 nae Spagnien toe / soeckende de hooghten om
 buyten de Tropicos te comen / alwaer sy alsdan
 Vendavalen vinden / met de welcke comen ver-
 kennen d' Eylanden van Açores ofte Vlaemsche
 Eylanden: ende van daer seplense nae Seville,
 in sulcker voeghen / dat de gints wegh op wep-
 nich hooghten is / zijnde altoos onder de twin-
 tich graden / t'welcke al binne de Tropicos comt:
 Ende de wederom-reys / is buyten dien / van
 ten minsten op 28 ofte 30 graden / zijnde de re-
 den daer van / als gheseyt is / datter binnen de
 Tropicos altoos regneren Winden van uyt den
 Oosten /

Oosten/ de welcke goet zijn/ om van Spagnien
 nae West-Indien te zeplen/ om dat het van
 Oosten nae't Westen te loopen is/ bukten de
 Tropicos, t'welcke is boven de 23 graden/ vindt
 men Vendavalen. Ende hoe dat men op meerder
 nooghten comt/ hoe datse sekerder zijn/ welcke
 moet zijn om van Indien wederom te keeren/
 want zijn Winden van upt den Middach ende
 Onderganch/ dienende om weder nae't Oosten
 inde Noor'de te keeren. De selve coursen is men
 noch passerende in de Navigatiën die men doet/
 varende in de Zuyder Zee van nieu Spagnien
 ofte Peru af/nae de Phelippinas ofte China. Ende
 wederom keere'de van de Phelippinas ofte China
 nae nieu Spagnien toe: want de gints waert
 om dat het van't Oosten nae't Westen is) valt
 eer lichtelijcken om doen/ want men vindt al-
 soos ontrent de Linea voor windt/ t'welcke zijn
 de winden Brisen. Het Jaer van 84. soo is ghe-
 oopen upt de Haven van Callao de Lima, een
 Schip nae den Phelippinas toe/ zeplende twee
 wusent ende seven hondert mijlen sonder landt
 te sien: ende het eerste landt dat het quam te ver-
 kennen/ was het Eylandt van Lufon, daert nae
 toe voer/ alwaert in een Haven liep/ hebbende de
 reyse volbracht in den tijdt van twee Maenden/
 onder datter opt windt was ghebrekende/ noch
 datse eenigen storm cregghen. Haren cours was
 bynaest altoos by de Linea heen/ want liepē van
 Lima af/ (t'welcke leyt op 12 graet aen de Zuyt-
 sijde) ende quamen tot Manilla, dat bynaest op
 noch soo veel graden ghelegen is/ aen de Noor'dt-
 sijde. Soodanighen voorspoet hadde van gelijc-
 ke Alvaro de Mendaña, in de heen reyse/ op d'ont-
 deckinghe der Eylanden die men van Salomon
 noemt/ als hyse eerst vondt: want hadde altoos

Dese Na-
vigatie vā
Acapulco
na de Phe-
lippinas en
China, en
van daer
weder nae
nien Spa-
gnien toe/
met alle
de rechte
streckinge/
coursen/
gradē ende
missē/ende
alles wat
dies beroe-
rende is/
mach men
sie in mijn
reys-ghe-
schrift/van
alle de
Naviga-
tien van
Oriēten/
en daer dē
der Por-
tugalopse
ende Spa-
gnarden/
die tot
huydē toe
bekēt zijn.

hoor windt / tot datse op de selve Eplanden aen-
 quamen/ de welcke moghen wesen van Peru af/
 daer sy van uyt liepen / ontrent vyfent mielen/
 liggende op de selve hooghte aen de Zuydtzijde.
 De wederom-reyse is/ als van Indien na Spa-
 gnien / want om de Vendavalen te vinden / soo
 moeten de gene die van de Philippinas ofte China
 nae Mexico willen keeren / op veel hooghten loo-
 pen/ tot datse comen/ op de hooghte van Iapon,
 ende comen also verkenmen t'landt van Califfor-
 nia, loopende langs de Custe tot in de Havē van
 Acapulco, daer sy uytghevaren waren: In voe-
 ghen/ dat het op dese Navigatie oock onderbon-
 den is / dat men binnen de Tropicos, wel van
 Oriēten ofte Oosten af / can varen / om datter
 d'Ooste windē regnerende zijn. Maer wederom
 keerende van den onderganck nae den opganck
 der Sonnen / soo moet men de Vendavalen ofte
 Weste winden buytē de Tropicos comē soecken/
 op de hooghte van boven de 27 graden. De selve
 experientie wordt oock ghedaen van de Portu-
 geesen nae Oost-Indien / alhoewel de Naviga-
 tie int contrarie is: want van Portugal der-
 waerts te varen/ is moepelyck/ ende t'wederom
 keeren/ is lichtelijcker / om datse int gints varen
 zeplende zijn/ van den Onderganck af / nae den
 Opganck toe/soeckende alsoo opwaerts te loo-
 pen/ tot datse de Generale Windē vinden/ die sy
 van gelijcken seggē te waepen van de 27 graden
 opwaerts. In de wederom-comste comen ver-
 kennen de Vlaemsche Eplanden: doch is hen
 lichtelijcker / om datse van uyt den Oosten co-
 men / ende de Brilen ofte Noorde windē hen die-
 nende zijn. Eyndelijcken / dat het al eenen sche-
 ren ende gheobserveerden reghel (der Zeelieden)
 is/ binnen den Tropicos, de Winden van uyt den
 Oosten

Oosten te regneren/waerom het aldaer lichtete-
jcken is nae't Westen te baren. Bupten de Tro-
icos heeft men op eenighe tijden Brisen, ende op
nder tijde ende t'gemepniste/Vendavalen. Waer-
n so moet den genen die van den Ondergauck
ae den Opgauck begeert te baren / altoos soer-
en upt de Torrida te gheraken / ende hem te stel-
n op de hooghte van boven de 27 graden / met
welcken regel haer de lieden al verstout hebben/
geemde Navigatien te bestaen / nae onbekende
nde noyt-ghehoorde plaetsen.

Het 5. Capittel. Van de verscheydenheyt der
VVinden *Brisen*, ende *Vendavalen*, met
d'andere meer VVinden.

Wesende het ghene gheseyt is / een soo
waerachtighen ende ghemepnen dunck/
en can niet laten lust te geven / d'oorzake
van soodanigen verborghentheyt t'on-
erfoecken / van dat men in de Torrida altoos so
chtelijcken is varende van't Oosten nae't We-
sten / ende niet int contrarie / t'welcke het selfde
s / van te braghen / waerom dat de Brisen, ende
niet de Vendavalen aldaer regnerede zijn / delwijle
het ghene dat nae goeder Philosophije/eeuwich/
ver al / ende van hen selfs per se is / (ghelijck
e Philosophen hieten) moet een eyghen oorzake
nde van hen selfs per se hebben. Maer aler dat
op dese (nae ons duncken) notable questie co-
nen te roeren / soo salt noodich wesen te berela-
en / wat dat wy met de woorden *Brisas* ende
Vendavalen verstaende zijn / ende sal oock voor-
it / ende veel andere dinghen / in materien van
Windē ende Navigatien dienstich zijn. De gene
ie de Conste der Zeevaert hanterende zijn / tel-
en twee en dertich Verscheydenhedē van Windē/
want

want om haer Schip te stieren nae de Haven
 daerse begeeren / ist hen noodich seer nette reke-
 ninghe te doen / ende met de alderbeste distinctie
 mogelijk weseñde: wát booz weynich dat men
 aen d'een zijde of d'ander is stellende / en te buy-
 ten gaet / maecht het int eynde van den weeg
 een groot vershil/ende en rekenen niet meer als
 twee en dertich / om dat dese ghedeelten genoeg
 zijn / want men en soude van meer / als dese / geen
 rekeninghe comen houden. Doch ten upersten
 willende / soo ghelijck als sy stellen 32 / mochtense
 $64/128/256$ stellen / multiplicerende eyndtelijcken
 de boozschreven gedeelten in een ontelbare som-
 me: want weseñde de plaats daer hem t' Schip
 bevint gelijck als een Center ofte Middel-punt/
 zijnde de gantsche Hemispherio zijn circumferen-
 tie ofte omringsel / wie soude daer teghen wesen/
 datter upt desen Center niet en souden moghen
 comen nae den omringhenden Circkel toe / on-
 telbare / ende soo veel ghedeelten / en andermaels
 soo veel schepdinghen van Winden / (delwijse dat
 de Windt van alle canté des Hemispherii is her-
 comende) ende die te verdeelen in soo veel / ende
 noch soo veel ghedeelten meer / is nae onse goet-
 duncken ende fantasije te mogen stellen soo veel
 als men wil. Maer het goet gevoelen der Men-
 schen / waer mede de Schrifstuere ober een comt/
 zijn aenwijfende vier Windé / t'welcke de princi-
 paelste van alle zijn / zijnde gelijck als vier hoec-
 ken der Werelt / die versiert wordé / makende een
 crups met twee strepé / waer van d'een is strec-
 kende van den eenen Pool tot den anderen / ende
 d'ander vā d'een Equinoctiael tot d'ander. Dese
 zijn den Aquilo, ofte Noorden windt / ende sijn
 teghen partije d' Austro, ofte die wy gemeynli-
 jcken van den Middach / ofte Zuiden noemen /
 ende

ende van d'ander zijde / Oriente, van waer de
son opgaet / ende de Ponente, van daer sy onder
aet. Hoewel dat de heplighe Schryft op som-
nige plaetsen noch andere verscheydenheyt van
Winden noemt / gelijck als daer is / Euro Aquilo,
welcke die van der Oceanischer Zee / Noordtoost /
n van de Middelandtsche Zee / Gregal noemen /
an de welcke in de Pavigatie van S. Paulus
ientie ghemaect wordt. Maer de vier solen-
ele verscheydenheden / die alle de Werelt bekennt
ijn / zijn de ghene die van de heplige Schryftuere
hecelebzeert worden / welcke zijn / als gesept is /
eptentrion, ofte Noorden / den Middach ofte
upden / Oriente, ofte Opganck / ende Ponente,
fte Onderganck. Maer om dat in den opganck
er Sonne / daer't Oriente upt genoemt wordt /
yderley onderscheydt ghevonden wordt / te
eten / de twee meeste declinatie die maect /
nde de middelste van dien / nae't welcke op di-
ersche oorden des Winters ende Somers / ende
e Midde-weghen / op ende ondergaet. Soo
orden daer met reden twee ander Winden ge-
ekent / t welcke zijn Oriente Estival, en Oriente
Iymal, ende volghens / ander twee Ponenten
nt contrarie van dese Estival ende Hyemal, ende
sfoo comen daer te resulteren acht Winden / in
cht merckelijcke punten des Hemels / t welcke
ijn de twee Polen, de twee Equinoctien, ende de
wee Solsticien, met de ghene die daer in de selve
irkel tegen over comen. Op dese maniere soo
omen daer te resulteren acht verscheydinghen /
ste verdeelsels van Winden die notabel zijn / de
welcke op verscheyden contremen der Zee / ende
an't Landt / differente vocabelen hebben. De
ghene die den Ocean bebaren / plachtense aldus
e noemē / te weten / die van onsen Pool af comt /
hietense

hietense ghelijck als den selven Pool, Noordest
 Nu/ die daer aen volght / ende van upt Orient
 Estival comt/ Noordestoost / die eyghentlijcke up
 Oriente ende den Equinoctie comt/Oost/die van
 Oriente Hyemal, Zuydtoost/ die van den Midd
 dach/ Zuydt-pool/ ofte Antarcticus, Zuyde/die
 van Occaso Hyemal, Zuydtwest/ die eyghentlijck
 van Occaso ende den Equinoctie af comt / West,
 die van Occaso Estival, Noordestwest. D'ander
 meer Winden worden tusschen de voorszreuen
 ghestelt/ boerende de namen van de gene daer se
 naest aen comen / ghelijck als daer is / Noordest
 Noordestwest/ Noordest Noordestoost/Oost Noordest
 oost / Zuydtoost / Zuydt Zuydtwest / Zuydt
 Zuydtoost / West Zuydtwest/ West Noordest
 west/ die voerwaer in de selve maniere van noe
 men / conste bewijfende zijn / ghebende kennisse
 van de plaetsen daer de selve Winden van daer
 comen. In de Middelandtsche Zee / alhoew
 wel datse de selve conste van tellen volghen / soo
 noemensse nochtans dese Winden seer anders.
 Den Noorde windt hietense Transimontana, (dat
 is van ober t'gheberghte ghesept) den Zuyden
 windt/ die daer teghens ober comt/ Mezojorno,
 ofte Middach: den Oosten/Levante, dat is/Opp
 ganck/ende den Westen/Ponente, dat is Onder
 ganck ghesept. Op de voorszreuen vier/ soo co
 men dese noch tusschen beyden / te weten / den
 Zuydtoosten windt hietense Xiroque, ofte Xalo
 que, sijn teghenpartije / welcke Noordestwest is/
 Maestral, de Noordestoost/Greco ofte Gregal, ende
 sijn contrarie de Zuydtweste/Leveche, dat is int
 Latijn/ Libicus ofte Affricus. Int Latijn so zijn
 de vier hoecken / Septentrio, Auster, Subsolanus,
 Favonius, ende de tusschen-gestelde/ Aquilo, Vul
 turnus, Affricus ende Corus. Ende nae dat Plinius

ypt / soo is Vulturinus ende Eurus de selve die wy
 yptdoost ofte Xaloque noemen: Favonius, de
 lve van West ofte Ponente, Aquilo ende Boreas:
 e selve van Nooydt Nooytdoost ofte Gregal,
 ransmontana, Affricus ende Libicus: de selve van
 yptdwest ofte Leveche, Auster ende Notus: de
 lve van't Zuyden ofte den Middach/Corus en
 ephyrus: die van Nooydwest ofte Maestral. Die
 an't Nooytdoosten ofte Gregal, en geve anders
 eenen naem/ van Phenicias: van anderen wor
 ense op een ander maniere verclaert. Ten is
 nse intentie niet/ de Latijnsche ende Griekische
 amen der Winden te willen vergelijcken/maer
 illen nu segghen/welcke van dese Winden/dat
 an onse Zeelieden der Oceanischer Zee van In
 ien/ Brisen ende Vendavalen genoemt worden:
 is alsoo / dat ick langen tijt in dese namen ver
 oolt gheweest hebbe om dat ick henlieden dese
 orabelen seer verscheyden gebruycken sach/ tot
 at ick het te degen gewaer wordde: verstaende
 at het meer ghemeyne/ dan bysondere namen
 an Winden ofte ghedeelten zijn/ te weten/ de
 hene die hen dienen om nae Indien te zeplen/
 de welcke bynaest voor windt zijn) hietense
 risen, waer mede in effect verbatende zijn/ alle
 e Winden van Orienten, ofte ypt den Oosten/
 de hare aenhanghers ende streken daer ypt
 zuytende. De ghene die hen dienen om van
 ndien wederom te keeren/ noemens Vendava
 n, dat zijn die van't Zuyden af/ tot de Ponente
 stival, ofte Nooydwesten toe: in voeghen/ dat
 haer comen te verdeelen/ ghelijck als twee
 iotten van Winden/elck op sijn selven: welcker
 Lopezalen zijn/ ter eender zijde/ den Nooydt
 osten ofte Gregal, ende van d'ander zijde/ den
 yptdwesten ofte Leveche. Nu soo is oock goet/
 dat men

dat men were/dat van de acht Winden ofte ghe-
 deelten / die wy tellen: De vijf nut zijn / om te
 varen / ende de dype niet. Ick wil segghen / dat
 soo wanneer een Schip in Zee is / soo mach he-
 zeplen / ende de repse die't booz ghenomen heeft/
 verborderen/met welcke van de vijf ghedeelten/
 dat de Windt waepende is / alhoewel die niet
 eben nut en zijn: maer soo daer een van de ander
 dype Winden waept/so en cant niet varen daer't
 booz ghenomen heeft: ende soo ghelijck als het
 met eenen Noorden windt / Zupden aen zeplt/
 alsoo salt oock met Noordtooste/ Noordweste/
 Ooste ende Weste winden op de selve cours mo-
 ghen aenseplen/ want die van ter zijden/zijn om
 te gaen ende te comen/ eben ghediensich: maer
 waepende van upt den Zupden / t'welcke recht
 contrarie is/ soo en mach men geensins Zupden
 aen zeplen / noch en sal oock niet mogen geschie-
 den met de andere naeste zijwinden/t'welcke zijn
 Zupdtoost ende Zupdtwest / dat booz de ghene
 die de Zee hanteren/ghenoech bekend is: ende en
 waer niet noodich t'selve alhier te stellen/dan is
 alleenlijck om te bewijfen/ dat de zijwinden van
 de selve / ende rechte Oriente ofte Oosten windt/
 de ghene zijn / die ghemeenlijcke in de Torrida
 waepen/ en Brisen genaemt worden/ en de Win-
 den van upt den Middach nae't Westen toe / de
 welcke dienē om te varen van den Onderganck
 nae den Opganck/ en bindt men niet ghemeyn-
 lijcken in de Torrida: Ende daerom soo loopense
 die opwaerts huptē de Tropicos te soecken/ ende
 dese worden van de Zeelieden van Indien/ ghe-
 meynlijcken Vendavalen ghenaemt.

Het 6. Cap. VVat dat d'oorfake is, dat men altoos
 in de *Torrida* is vindende, VVinden van *Orienten*,
 ofte uyt den Oosten, om te varen.

Laet ons

Niet ons nu segghen / t'ghene de voorsz-
 stelde questie beroerende is / wat dat d'oor-
 sake is / dat men in de Torrida wel zeplen
 can van upt den Oostē nae't Westen / ende
 niet int contrarie. Nu soo moeten wy hierom
 wee waerachtige grondtvestē voorstellen / waer
 an het eerste is / dat den omloop van't eerste
 Mobile, die men rapto ofte diurno noemt: niet
 alleenlijcke de Hemelsche Ghewesten (die hem
 onderworpen zijn) nae hem treckt ende verroe-
 ende is / gelijk wy daghelijck sien / aen de Son /
 Maen ende Sterren / maer dat de Elementen
 van ghelijcken / van't selve movement ofte ver-
 roersel / deelachtich zijn / soo langhe als sy gheen
 eletsel hebben. Het Aerdtrijck en is haer / door
 e groote swaerte / alsoo niet verroerende / waer
 door t'selve onbequaem is / rondt som ghedraept
 worden / als oock om de groote distantie die
 aer tusschen t'eerste Mobile, ende haer is. Het
 element van't Water / en heeft van gelijcken die
 daghelijcksche movement niet / om dat het met
 Aerde omvanghen is / ende t'samen een Sphera
 maect: Oock soo laet het de Aerde niet toe / dat
 het int ronde omgedraept mach worden. D'an-
 der twee Elementen, te weten / Vyer ende Lucht /
 sijn subtilder / en naeder aent Hemelsche Orbis,
 daerom sy haer verroersel deelachtich zijn / ghe-
 roert wesende int rondt / gelijk als de selve He-
 melsche Lichamen. Van't vyer en is geen twijf-
 el / soo daer een Sphera (ghelijck als Aristoteles,
 ende andere meer / dat stellen) van is. De Lucht
 is de ghene die ons te propooft comt / ende dat
 sie hem verroert met het daghelijcksche move-
 ment van Orienten, ofte upt het Oosten nae het
 Westen / is waerachtelijck / door d'apparentien
 der Cometen die wy claerlijcken sien verroeren /
 van't

van't Oosten naet Westen / int opcomen / klimmen / obereyndt-stijghen ende neder-balen der selven / omloopende epudtlijcken onsen Hemispherium, op de selve maniere als de Sterren / die wy int Firmament sien verroeren. En dewijle dat de Cometen schijnende zijn / in de Regioen ende Sphera der Lucht / alwaerse haer engendren, vertoonen / ende weder verdwijnen / so soude dat onmoghelijk wesen / haer rondsomme te moghen draepen / ghelijck sy in effect doen / soo haer den Omloop der Lucht (daer sy verschijnen) met den selven omloop niet en verroerden. Want wesende / ghelijck als het is / een ontfteken materie / souden / sonder te moghen omgaen / stil moeten staen / soo de Sphera, daer dit staet / stil stondt: ofte ten waer / dat wy ons wilde inbeelden / daer eenighen Enghet / ofte intelligentie te wesen / die met de Comete gaet / ende die rondsom is leydende. Int Jaer 1577. sach mē dien wonderbaerlijcken Comeet, die een Figure opwepende was / ghelijck als van een Pluynie ofte Veder / streckende van den Horizon af / tot bynaest over den halven Hemel / duerende van den eersten November af / tot den achtsten December toe: Ick segghe van den eersten November / alhoewel datmense in Spagnien eerst ghelawert / en ghesien heeft den negensten November / nae dat de Historien van die tijden verhalende zijn. Om dat wy die / ghelijck ick dat wel onthouden hebbe / in Peru (daer ick doe ter tijt was) quamen te sien ende t'amioteren / acht daghen eer / t'gheheele Landt over. D'oorfacke van dit verschil / mach van anderen gesept worden: het ghene ick nu segghe / is / dat wy in de veertich daghen datse duerde / al te samen bemerckten / so wel die van Europa, als wy / die doe in Indien waren /

waren /

vaten / datse haer daghelijck was verroerende
 met den gantschen omloop van't Oosten nae't
 Westen/ gelijk als de Maen ende andere Ster-
 ren. Waer uyt blijckende is / dat wesende sijn
 Regioen ofte Gheweste / de Sphera der Lucht/
 natter het selfde Element oock alsoo moeste om-
 draepen/ ofte verroeren. Worden insgelijck ghe-
 waer/ dat het/ behalven t'ghemeyne movement,
 noch een ander int bysonder hadde / waer mede
 het met de Planeten, van't Westen nae't Oosten
 was verroerende / want stont alle nachten
 Oostelijck/ ghelijck als de Maen/ Son/ ende
 de Sterre van Venus oock doen. Hebben oock
 noch meer gemerckt/ datse met een ander derde/
 eer bysonder / verroersel / haer in den Zodiack,
 nae't Noorden was moerende / want was int
 ynde van sommighe nachten/ de tepcken van
 Septentrio naeder ghecomen / t'welcke by abon-
 nuer d'oorzake gheweest is / dat men dese groote
 Comeet albereerst quam te sien / by den ghenen
 die aldermeest nae de Austro ofte Zuidē gelegen
 waren / als daer sijn die van Peru. Ende daer
 naer/ gelijk alsse (met het derde verroersel/ dat
 ick gheseyt hebbe) die van Septentrio meerder
 was genakende/so hebben se aen die van Europa,
 later beginnen te sien. Doch de verscheydenheyt
 der verroersels/ die ick gheseyt hebbe/ mochtense
 al te samen vermercken / in boeghen / dat men
 ghenoech conde vernemen / dat d'inzintinghe
 van verscheyden Hemelsche Lichamen tot aen
 de Sphera der Lucht was reykende. Alsoo dat
 het een ongetwijffelde sake is/ dat hem de Lucht
 is verroerende met den omloop des Hemels
 van't Oosten nae't Westen/ t'welcke t'ghene is/
 dat gheproponeert ofte t'fundament is. Het
 tweede en is niet min warachtich en hemelijck/

te weten/dat dit verroersel der Lucht in die contrereyen van onder de Linia Equinoctialis, en daer ontrent/ een uytnemende raddicheyt heeft: ende hoe naeder aen de Linea, hoe dat het radder is/ ghelijck als het selve verroersel/ volghens/ hoe dat het verder van de Linea af/ ende naeder de Polen is/soo veel te verlanckfamer is. De reden hier van/ is openbaer: want wesende d'oorfacke van dit efficient, soo moet nootwendich/ de verroeringhe van't Hemelsche Lichaem aldersnelst wesen/ ter plaetsen daer't Hemelsche Lichaem alderrastst omdraeyt ende verroerende is/ ende dat de Torrida aen den Hemel den aldersnelsten omloop heeft/en dat op de Linea meer als eenich ander deel des Hemels. T'selve te willen bewijzen/ soude wesen de lieden ontfichtbaer te willen maken/ dewijle dat het in een Raadt ofte Wiel ghenoech ghesien wordt/ dat het grootste omringfel hem haestigher omdraeyende is/ als het minste/ volepende sijnen grooten omloop in de selfde spatie van tijdt/ als het minste sijnen cleynen omloop doet. Van dese twee voorgefelde/ volght de reden/ want den ghenen die groote wateren bespelende zijn/ varende van't Oosten nae't Westen/ vinden altoos/ soose op weynich hooghten loopen/ voer windt: ende hoe naerder den Equinoctiael, hoe datse de windt te sekerder ende gheduerigher vinden: Ende int contrarie/ zeplende van't Westen nae't Oosten/ vinden altoos teghens ende contrarie Winden: want de uytnemende raddicheyt van het verroersel der Equinoctiael, treckt het Element der Lucht nae hem/ ghelijck als alle die andere opperste Hemelen/ ende alsoo is de Lucht/altoos volgende den omloop van den dach/ loopende van't Oosten nae't Westen/ sonder opt te veranderen. En den snellen

tellen omloop ende cracht van de Lucht / is ins-
 helijck nae hem treckende / de dampen ende
 exhalatien, die haer van de Zee opheffen / t'welcke
 veroorzakende is / dat de Winden Brisen (die
 op den Oosten waepen) continuelijcken in de
 Olve Ghesweste regneren. Den Broeder Alonso
 Vanches, een Religieus van ons gheselschap / die
 in West en Oost-Indien verkeert hadde / zijnde
 en soo ervaren ende Constrycken Man / seide /
 dat het varen onder de Linea, ofte daer ontrent /
 niet soo continuelijcken ende geduerigen windt
 ende weder / hem dochte te wesen / dat het selve
 verroersel der Lucht / het ghene was / dat de
 Schepen voortdreef / ende dat het selve eyghent-
 lijcken gheenen windt nochte exhalatie en was /
 van alleenlijcke de verroeringhe van het selfde
 Element der Lucht / door den daghelijckschen
 omloop des Hemels. Bracht tot bevestinghe
 van t' selfde / dat in de Golfo de las Damas, (ofte
 Golf der Joffrouwen) ende in andere groote
 Golfen ofte Wateren / die men in de Torrida be-
 varende is / het weder ende den tijt eenparich is /
 hanghende de zeplen niet een vceemde ghelijck-
 heyt / sonder eenighe verheffinghe ofte buyen te
 verrijghen / ende sonder dat het bynaest noodich is /
 op de gheheele Keyse / die te veranderen ofte aen
 te roeren. Ende soo't gheen Lucht en waer / die
 van den Hemel ghemobeert werdt / soudens ym-
 mers op eenighe reysen ende tijden fallieren / int
 contrarie veranderen / en oock somwijle storm-
 achtich wesen. Alhoewel t' selve wijselijcken ge-
 secht is / so en can men oock niet ontkennen / oock
 windt te wesen / ende dat men die daer heeft / de-
 wijle daer vapeuren ende exhalatien van de Zee
 zijn / ende wy ooghenschijnlijcken sien / dat de
 selven Brisen bywoelen crachtiger / ende by tijden
flapper

flapper waepen: jaе soo veel/dat men somtijdt alle de zeplen niet lijdē mach. Soo moet men van verstaen/ ende is alsoo waerachtich/ dat de verroerde Lucht nae haer is treckende/ de vapeuren en dampen diese vindt/want haer cracht is groot/ ende en vindt gheen wederstandt/ende daarom so heeft men continuelijcken/ en bynaest eenparich/ den Windt van't Oosten nae't Westen/ onder ende ontrent de Linea, ende bynaest over de gantsche Torrida Zona, (t'welcke den wegh is/ daer de Son sijnen loop heeft/tusschen de twee Circulē van Cancer en Capricornus, etc.

Het 7. Cap. Door vvat oorake dat men ghemeynlijcker de *Vendavalen* is vindende, buyten de *Torrida*, op de meeste hooghte.

Soo wie dat het boven-verhaelde/ is aenmerckende/ sal mogen verstaen/ dat loopende van uyt den Westen nae't Oosten/ (op de hooghte van buytē de Tropicos) een ghelijckformighe reden te wesen/ dat men *Vendavalen* vinde. Want dewijle dat den omloop der Equinoctiael soo ras is/so is sy oock veroorzakende/dat de Lucht onder haer verroert werdt/volgende den omloop/ t'welcke is van't Oosten nae't Westen/ ende daerse ordinarij nae hem halende is/ de vapeuren ende dampen die de Zee op heft: alsoo zijn int contrarie de vapeuren ende exhalatien die haer opheffen aen de zijde van de Torrida Equinoctie, met de repercussie, ofte wederom-slach diese doen/ ghemoetende de stroomen van de Zona, bynaest veranderende int contrarie/veroorzakende de *Vendavalen* ofte Zupdweste winden/ die in die contreyen soo gheerperimenteert zijn/ ghelijckerwijs als wy sien/ dat de stroomen van't water/ soo s van andere

andere crachtigher geraecht ende geschudt zijn/
 ymaest haren keer int contrarie nemen. Op de
 elve maniere schijnt het oock te geschieden/in de
 dampen ende exhalatien, daer haer de Winden
 aae d'een ende d'ander zijden/door comen te ver-
 packeren. Dese Vendavalen zijn meest ende ge-
 neynlijckst regnerede/ op middelbare hooghte/
 van de 27 tot de 37 graden/ alhoewel de selve soo
 seker noch soo geregelt niet en zijn/ als de Brisen
 op weynich hooghten/ t'welcke de reden selfs
 niet vengr: want de Vendavalen en zijn niet ver-
 oorsaeckt/ van een eyghen ende ghelijckformich
 movement des Hemels/ ghelijck als de Brisen
 aen de Linea doen/ maer zyn/ghelijck als ick ge-
 sept hebbe/ veel ghemeynder/ ende dickwils upt-
 nemende verbolghen ende stormachtich. In
 passerende boven de hooghte van 40 graden/ soo
 heeft men van ghelijcken gheen meer sekerheyt
 van Winden ter Zee/ als te Lande: by wijlen
 heeft men Brisen ofte door de winden/ somtijds
 Vendavalen ofte Weste winden/ waerom de Na-
 vigatien van daer oock onsekerder ende peri-
 culeuser zijn.

Her 8. Cap. Van de *exception* die men in de voor-
 seyde Reghel vindt, ende van de vvinden
 ende skiltten, die daer in de Zee ende
 op't Landt zijn.

Het ghene dat van de Winden (die daer
 ordinarijs binnen ende bupten de Torrida
 zijn waepende) gheseyt is/ is te verstaen
 in de rupne Zee/ ende groote Golfen,
 want op't Landt ist op een ander maniere/ al
 waer men alderhande Winden vindt/ door de
 groote oneffenheyt die't heeft/ van Gheberghe-
 ten/ Valleeyen/ en veelheyt der Rivieren/ Lacken
 ofte

Dit van
de Landt
ende Zee
winden/
heeft men
van gelijc-
ken alsoo/
aen de
Custe van
Oost-Indi-
en/ gelijc
als sulcx
in mijn
Itinerario
ghelesen
mach wor-
den.

ofte Meyzen/ ende gedaenten van Landen/ van
de welcke haer verheffende zijn/ dicke ende by-
sondere vaporen/ die nae verscheyde beginfels/
nae d'een ofte d'ander zijden ghedreven worden/
zijnde also veroorzakende verscheyden Winden/
sonder dat het verroersel der Lucht (dat van den
Hemel veroorzaecht is) soo lange mach volher-
den/ die altoos nae hem te trecken. Ende dese
verscheydenheyt van Winden en vindt men niet
alleen op't Landt/maer oock aen de Zee- Custen
bā de Torrida, op de selve maniere/door de boor-
sepde oorsake: want daer zijn Landt-winden
die van't Landt af comen/ ende men heeft Zee-
winden/die ordinarij uyt der Zee waepen: Die
van uyt der Zee/ zijn lieflijck ende ghesont/ ende
die van't Landt/ beswaert ende onghesont/ al-
hoewel dat men/nae de gheleghentheyt der Cu-
sten/ hier in t'onderscheydt heeft. De Terrenos
ofte Landt-winden waepen ghemeynlijcke van
de middernacht af/tot dat de Son begint op sijn
hoogheste te wesen: ende die van de Zee/ van dat
de Son heest is/ tot nae datse ondergaet. By
avontuer soo is d'oorsake hier van/ dat het
Aerdrick/ als de dickste materie/ aldermeest
roocht/ als de blam der Sonne wech is/ gelijck
als het gheschiet met het barn-hout/dat niets te
droogh is/ t'welcke int uytgaen van de blam
aldermeest roocht. De Zee/ ghelijck als de gene
die subtilder ghedeelten heeft/ en is geen damp
ofte rooch verheffende/ dan soo wanneer dat de
selve verwarmt wordet: gelijck als het strop ofte
hop/ soo't weynich en niets te droogh is/ t'wel-
ke roockende is/ alst verbrant werdt/ ende int
uytgaen van de blam/ so cesseert insghelijck den
rooch. Wat dat d'oorsake hier van is/is altoos
voorzeker/dat de Windt van't Landt aldermeest
met den

met den nacht is volherdende / ende die van uyt
 der Zee int contrarie aldermeest met den dach/
 op de selve maniere (ghelijck als aen de Custen/
 contrarie ende bywylen harde ende seer storm-
 richighe Winden zijn) ghebeurt het oock / dat
 men daer seer groote stilten heeft. Maer varende
 in de groote Golfse onder de Linea, wordt gesept
 van lieben die seer ervaren zijn/ haer niet te ghes-
 dencken / datser stilten ghebonden hebben / dan
 dat men daer altoos luttel ofte veel varé mach/
 door oorsake van de Lucht/die van't Hemelsche
 verroersel ofte ommeloop ghemoveert werdt/
 in sulcker voegen/dat het genoech is/het Schip
 voort te jaghen/ comende gelijk als het is/ van
 achteren in voorszwindt. Ick hebbe al gesept/dat
 in twee duysent sevé hondert mijlen / altoos on-
 der de Linea, ofte niet verder als thie ofte twaelf
 graden daer van af/ een Schip ghesepit is/ van
 Lima af/ tot Manilla toe/ in de Maenden van
 Februarus ende Martius, t'welcke is/ als de Son
 daer aldersteplst bovē t'hooft gaet/ ende en von-
 den op alle dese spatie noyt stilte/ dan coele win-
 den / doende alsoo in twee Maenden tijds soo
 grooten siepse. Maer dicht by't Landt / aen de
 Custen/ ofte daert de vapeuren der Eplandē ofte
 van vaste Landt bereycken mogen/ placht men
 in de Torrida, ende buypen dien/ veel ende seer
 wreede stilten te hebben. Op de selve maniere/
 soo zijn de buypen / haestighe vlaghen reghens/
 ende andere passien van stormen ende onweder
 der Lucht / veel sekerder ende ordinarischer aen
 de Custen/ende daerse die dampē ende vapeuren
 van't Landt bereycken / dan in de groote Golfse
 ofte rupine Zee. Dit verstaet ick in de Torrida,
 want buypen dien / heeft men soo wel stilten als
 buypen/ in de rupine Zee/en laet ehevvel daerom/
 Nu tusschen

Historie Naturael van West-Indien,
 tusschen de Tropicos ende onder de selve Linea,
 met somtijlen vlaghen ende haestighe overbal-
 lende reghenen te hebben / alhoewel dat het een
 goet stuck t'Zeerwaerts in is / want hier toe
 voorsaecks ghenoech zijn / de exhalatien ende va-
 peuren der Zee / die haer bywijlen haestelijcken
 in de Lucht verroeren/ende donderen/ en bupen
 veroorzaken/maer dit selve is veel meer en ordi-
 narischer/dicht by't Landt/en op't selve Landt
 gheschiedende. Als ick varende was/ van Peru
 nae nieu Spagnien toe/ worde ghewaer/ dat de
 Rypse (alle den tijdt dat wy langs de Custe heen
 liepen) was / ghelijck sy altoos plach te wesen/
 ghemackelijck/ met claer helder weer/ dooz den
 Zuyden windt/ die men daer heeft/ met de wel-
 ke men vooz windt nae Spagnien/ en van nieu
 Spagnien af vaert. Als wy de Golfse dweers
 over seilden/ wesende seer te Zeerwaert in/ ende
 bynaest onder de Linea, soo hadden wy een seer
 vermakelijck coel weder/ende vooz windt: ende
 comende in de contreye van Nicaragua, en langs
 alle de Custe heen / hadden wy contrarie Win-
 den/ veel wolcken/reghen-blagen ende Winden/
 die somwijlen dapper ende vreeselijcken opblie-
 sen/ zijnde alle dese Navigatie/ binnē in de Zona
 Torrida. Want wy schepden van de 12 graden
 aent Zuyden/ (op welke hooghte ghelegghen is/
 de stadt van Lima,) ende voerē tot op 17/ t'wel-
 ke de hooghte van Guatulco is / een Haven van
 nieu Spagnien: ende geloofte dat/ soo yemant
 rekeninghe ghehouden hadde/ van t'ghene datse
 binnen in de Torrida ghevaren hebben / souden
 inttel min ofte meer bevinden/het ghene gheseyt
 is. Dit is nu ghenoech van de generale reden
 der Winden die in de Torrida Zona, t'Zeerwaerts
 regnerende zijn,

Het 9. Cap. Van sommige vvonderbaerlijcke
effecten van VVinden, in de contreyen
van Indien.

Et soude een groot verstandt wesen / int
langhe te willen upleggen / de wonder-
baerlijcke effecte / die van diuersche Win-
den / op verscheden plaetsen ghedaen
worden / ende reden van soodanighe wercken te
gheben. Daer zijn Winden / die t' water der Zee /
uyt de natuer / ontstellen ende doncker groen
maken: andere makent soo claer als een spiegel:
eenighe verheugen / ende zijn van haer selve ver-
makelijck: andere bedroeben ende verstickten.
De ghene die de zijwozmen opvoeden / draghen
grootte soorge de vensters te sluyten / ten tijde dat
soodanighe Vendavalen waepende zijn: ende als
de contrarie waepen / soo stellense die open / ende
bebinden by sekere experientie / dat haer voedt-
sels / met d'eene afsterue ende verminderen / ende
met d'andere / verbeteret ende aengroepen. Ende
men salt noch oock aen sijn selven beproeben / so
men daer acht op slaet / dat de verschedenheyt
der Winden die daer waepen / merckelijcke in-
prijntinghe ende veranderinge doen / in de dispo-
sitie van t' lichaem / namelijcken / in de swache
ende teere leden / en dat / hoe delicates hoe meer-
der. De Schrijtuere is den eenen Windt noe-
mende / Versenger ofte ontsteker / ende d'andere
noemtse / enen Windt van een soeten dauwe.
Ten is gheen wonder / dat men in de Crupden /
Ghedierten ende Menschen / soo merckelijcke
effecten van Winden is gevoelende / dewijle men
t'selue oock int ijser (t'welcke t'hardtsste der Me-
talen is) ooghschijnlijcken bewindt ende ver-
merckende is. Hebbe op diuersche plaetsen van
Indien /

Exod. cap.

10. & 14.

Iob, 17.

Ionas, 4.

Oxe. 13.

Dan. 3.

Cap. 9.

Dit selve
van't ijfer
hebbe ick
oock selfs
sichtelijc
ken ondr-
houden int
Eplandt
Tercera,
een van de
Blacins
Iche Ep-
landen:
ende niet
alleen aent
ijfer maer
oock aen
harde ghes-
houtwen
sleen aen
de kercken
en gevels
van huy-
sen / de
welcke vā
de Windt
ofte Lucht
gantſch
vernicht/
ende tot
stof ver-
mozelt
wordde.

Historie Naturael van West-Indien,

Indien / ijſere tralien gheſten / die gantſch ghe-
malen ende vergaen waren / ende bauwende het
ijſer daer van tuſſchē de vingeren ginck ontſtuc-
ken/gelijck of het hopy ofte droogh ſtroy geweet
hadde / t'welcke altemael / alleenlijck van de
Windt veroorzaeckt was / die't gantſch ende al
verbede / ende ſonder remedie vernielde. Nu/
achterlatende andere groote ende wonderlijcke
effecten/ſo wil ick alleen/twee verhalen: D'ee-
ne is / al iſt ſchoon / datſe meer als de doot is be-
nauwende/en doet nochtans geen hinder: D'an-
der/ datſe/ ſonder te gheboelen/ het leven is ver-
cortende. Dat de lieden die eerſt beginnen te va-
ren/Zeeſieck worden/is eē ſeer ordinariſ dинck:
ende gelijck als het ſoo ghemeyn/ ende ſijn wep-
nich letſel ſoo bekend is / ſoontent niet en wiſte/
ſouden de lieden meynen / t'ſelbe een doothijcke
ſieckte te weſen/nae dat het wel doorſijndt/quel-
linghe ende benauthēpt aen doet/den tijt dat het
duert/ met crachtige rozingē der maghe/ hoof-
pijn/ende andere dupsent moeylijcke accidenten.
Deſe ſoo bekende ende ghewoonlijcke effecte/ is
in de Menſchē veroorzakende/ de vzeemdicheyt
van de Lucht der Zee: want alhoewel waer is/
dat de verroeringhe ende t'ſingheren van het
Schip/daer luttel min ofte meer/veel oorzackes
toe gheben / om Zee-ſieck te worden / als oock
van gelijcken die infectie ende quaden reuck van
de Scheeps dинghen. Niet teghenſtaende/ſoo is
d'eyghen ende principale oorſake/de Lucht ende
dampen der Zee/ de welcke t'lichaem ende de
maech/ van die't niet gewoon en is/ ſo vzeemdt
zijn/ datſe die dapper ontſtellen ende te vereren
nemen: want de Lucht is eyndelijcken de ghene
daer wy by leven ende aeſſen van ſcheppen/ende
die wy in onſe inghewanten inhalen / ende daer
wy ons

wy ons niet badende zijn: ende also en isser oock
 gheen dinc/ dat ons haestelijcker ende crachtig-
 her is ontstellende / als de veranderinghe van
 de Lucht/ die wy aessen/ gelijk als men siet
 aen de gene die van de pest sterbe. Dat de Lucht
 van de Zee de principale veroorzaker / van soo-
 danighe vzeemde ontstellinghe ende alteratie is/
 bevindt men by vele experientien: t'eene is / dat
 waepende een sekere Lucht van upt der Zee/ ge-
 beurt het / dat die op het Landt zijn / Zeesieck
 worden/ ghelijck als my selfs bywijlen wel ghe-
 schiet is: T'ander / dat hoe datse verder te Zee
 waert in comen/ ende van't Landt afscheyden/
 hoe datse Zeesiecker worden. Een ander/ dat soo
 wanneer se int inloopē onder t'schutsel vā eenich
 Eplandt/ zijn ghemoetende eenighe Lucht van
 een verbolghen ende opgheblasen Zee / zijn veel
 meer van t'selve accident ghevoelende/ alhoewel
 men niet en onthent / dat de verroeringhe ende
 schuddinghe van ghelijcken Zeesiechten is ver-
 oorzakende / dewyle wy sien / datter lieden zijn/
 die Zeesieck worden int overbaren van Rivie-
 ren in Schuyten: andere die t'selfde ghevoelen/
 repende op wagghens ende karren / nae dat de
 complexien der maghen verscheyden zijn. Ghe-
 lijk als men int contrarie / anderen vindt / dat
 al gaender noch soo verbolghen ende opghebla-
 sen Zeen/en weten niet eens wat dinc dat Zee-
 sieck is / maer is eyndlijcken een ghelwis ende
 sekier dinc/ dat de lucht der Zee dese effecten or-
 dinaris is veroorzakende / aen den ghenen die
 daer van mees in comen. Hebbe alle dit selve
 willen segghen/ om te verhalen van een vzeemdt
 effect/ die de Lucht ofte Windt/ in sekere Lan-
 den van Indien is doende / in sulcker voeghen/
 datter de lieden van Zeesieck worden / ende niet
 minder/

minder/maer veel meer als in de Zee. Somtijghe houdent vooz fabulen/ende andere segghen/ dat het maer is / een dinck te willen verheffen ende groot maken. Ick sal seggen het ghene dat my wederbaren is: Daer is in Peru een uytne- ment hoogh gheberghte / Pariacacca ghenaeint/ nu soo hadde ick hoozen seggen/van dese veran- deringhe/ diese veroorzaecte / ende ginck my voorszien / het beste dat ick mochte / nae d'onder- wijsinghe die albaer (van den ghenen die men Vaquianos ofte Bedreven noemt) gegeven wort. Met alle dese mijne toerustinghe/soo quam my/ int opclimmen van de trappen (gelijck syse hie- ren) t'welcke t'alderopperste van't selfe ghe- berghte is/subijtelijckē een so dootlijcke benaut- heyt over / dat ick was om my van't Veerdte te late afsijgen/ ende op der aerden neder te ballen: Ende hoewel dat wy onser veel waren/so spoep- den elck een sijnen wegh / sonder t'gheselschap te verbeypden/om haestich upt de quade contreye te gheraken/ende ick vondt my alleen met een In- dianen/ den welcken ick badt / my op't Veerdte te willen helpen houden/ beginnende terstondt soo te braken ende over te geven/ dat ick dochte/dat my de ziele begheven woude / want nae't loosen van't eten / fluxmen / long ende lever (soo men seyt) t'een geil/ende t'ander groen/soo quam ick/ vooz de groote ontsteltheyt (die de maegh ghe- voelde) bloet te spoutwen: eyndtelijcken / dat by soo verre/het selve lang gheduert hadde/geloobe vooz seker / dat het my de doot aengedaen soude hebben / maer ten duerde boven dyse ofte vier uren niet/ tot dat wy weder afghedaelt gantsch beneden ende in een bequamer gheteinpertheyt quamen/ alwaer alle t'geselschap (t'welcke van veerthien ofte vyfthien sterck mochte wesen) teer- onstelt

ontfelt was: Sommighe riepen/int reysen/om
 hen te biechten/ meynende voorszeker ghestorven
 te hebben: andere waren vande Peerden afghe-
 stegghen/ zijnde van't braken ende camer-ganck
 gantsch ter neder ghevelt. My worden gheseyt/
 dat het van sommige ghebeurt was/t'leven met
 soodanigen accident verlozen te hebben: andere
 sacht ick op der aerden neder gestreckt/makende
 een groot ghetier/ dooz de wyeede pijn die hen
 t'passeren van den bergh Pariacacca gherauseert
 hadde/maer het ordinaris is/ dat het geel quaet
 doet/ dat te beduyden heeft/ dan alleen de quel-
 lagie ende pijnlijcke ontstellinghe/ die daer een
 ober comt/ terwijlen dat het duert. Dese effecte
 en is niet alleenlijck doende de passagie van't
 gheberghte Pariacacca, maer oock over alle dien
 gantschen reghel van gheberghten die der vol-
 ghens is streckende over de vijf hondert mijlen
 weeghs: ende te wat plaetsen/ dat men se passe-
 rende is/ is men dese vreemde ongetempertheit
 geboelende/ doch op d'eene plaetsen meer als op
 d'andere/ende gheschiet veel meer niet den genen
 diese/van de Zee-custe afcomende/opclimmen/
 als met de ghene die van't gheberghte/ nae de
 blacke landen passeert. Ick hebse oock buypen
 Pariacacca ghepasseert/dooz de Lucanas en Soras,
 en op een ander plaets/ dooz die Collaguas, ende
 noech op een ander contreye dooz die Cavanas:
 in somma/ dooz vier bysondere plaetsen/op ver-
 schepden gints ende wederom reysen/ende hebbe
 altoos in de voorszeyde contreyen/ die alteratie
 ende Zee-sierckte ghevoelt/ die ick gheseyt hebbe/
 evenwel nieuwers soo veel als op d'eerste reyse
 van Pariacacca. De selve experientie is by alle
 d'ander die't ondersocht hebben. Dat d'oorzake
 van dese ongetempertheit ende soo vreemde
 alteratie/

alteratie/ de Windt ofte Lucht is/ die aldaer is regnerende/ en is gantsch gheen twijffel aen/ want alle de reinedie (die oock seer groot is) die daer tegens ghevonden werdt/ is de neus/ mont ende ooren (soo veel alst moghelijk is) toe te stoppen/ ende hen wel met cleeren te bedecken/ namelijk vooz de maghe/ want de Lucht is soo subtyl ende doordringhende/ datse tot het inghewandt toe passerende is. Dese benautheyt en wordt niet alleen bevonden by de Menschen/ maer oock by de Beesten/ die by wijlen in sulcker boeghen verstijven ende verstaunwen/ datmen se met gheen sporen en can doen verroeren/ ofte een voet versetten. Ick laet my duncken/ de voorsz. schreven contrepé/ een van de hooghste plaetsen van landt te wesen/ die men in de Werelt heeft/ want is een uptnemende hooghte die men opclimt/ so datter (naer mijn duncken) de besneeuide Havens van Spagnien/ de Pireneos, en d' Alpes van Italien/ daer by te ghelijcken zijn/ ghelijck als ghemeyne hupsen by hooghe thozens: derhalven so staet my vooz/ het Element der Lucht aldaer soo subtyl ende delicaet te wesen/ dat het tot den kemptocht der Menschen geen proportie en is/ om datse de selve dicker ende getemperder is verepfchende. Ende dit is mijn gheloobe/ d'oorfsake te wesen/ van dat de maegh soo gewelich ghealtereert/ ende t'geheele subject soo ontfelt wordet. De besneeuide Havens ofte t'Gheberghte van Europa die ick gesien hebbe/ hoewel dat de selve een coude lucht hebben/ die quellinge aen doet ende verobligerende zijn/ dat men hem wel bedeckie. Niet teghenstaende/ soo en verbijft de coude den appetijt van't eten niet/ maer is se eer verweckende: noch en veroorsaecht gheen brakinghe nachte walginghe in de maegh/ maer

naer wel pijn in de handen ofte voeten: Eyndt-
 jcke / dat d'operatie exterior ofte uytterlijcken
 is. Maer die van Indien (die ick segge) sonder
 pijn te gheben aen handen / voeten / noch aen
 uytterlijcke leden / is alleenlijcken d'inghewanten
 inroerende. Jaec dat meer te verwonderen is /
 so gebeurt het wel / dat men in de selve contrep-
 eer schoone Sommeschijn ende heet weer heeft /
 waerom mijn ghevoelen is / dat men de schade
 is ontfanghende van de qualiteyt der Lucht /
 die men in en uyt aeffemt / om datse seer subtyl /
 delicaet / ende de roude van dien / niet soo geboe-
 ijcken als doordringhende is. Den voorszey-
 den Rieghel gheberghten is ghemeenlijck onbe-
 woont / sonder eenige lieden ofte Menschelijcke
 habitatie te hebben / jaec soo veel / dat men noch
 qualijck ghenoech voorszeyde lieden Tam-
 boos ofte Putten vindt / om hen des nachts te
 berghen: noch men en heeft oock geenich Vee
 noch Ghedierten / goet noch quaet / uytgheson-
 dert Vicuñas, welcker eygenschappe seer vzeemt
 is / als op sijn plaets gheseyt sal worden. De
 crupden ende t'gras is daer veeltijts swart ende
 verbrandt van de Lucht die ick gheseyt hebbe.
 Dese Woestijne heeft van de twintich tot de
 dertich mijlen in de breedde / te weten / dweers
 over / ende in de lengte is meer als vijf hondert
 mijlen streckende / als gheseyt is. Daer zijn noch
 ander onbewoonde plaetsen ofte Woestijnen /
 diese in Peru, Punas heeten. Nu op dat wy comen
 op't tweede stuck / dat wy beloeft hebbe / alwaer
 de qualiteyt van de Lucht / sonder te ghevoelen /
 de lichamen en s' Menschelijcke leven doorsnijdt
 ende vercozt. In voorszeyden tijden soo reysden de
 Spaguaerden van Peru af / nae't Coninckrijck
 van Chile, over landt ende door't gheberghen

heen / maer alsnu reys men ordinaris te water
 derwaerts / ende bywijlen langs de Custe heen /
 hoewel dat het eenen uioeplijcken ende seer quel-
 lijcken wegh is / en heeft doch soodanighen pe-
 rijckel niet / als d'ander wegh van ober t' ghe-
 berghte / in welke men sommige blacke landen
 heeft / alwaer int passeren veel lieden ghebleven /
 ende andere met groot gheluck afgeromen zijn /
 blijvende sommighe van dien / lam ofte beroert.
 Daer waeyt een cleyn en slap windeken / t'wel-
 ke in sulcker voeghen doordringht / ende door-
 snijdende is / datter de lieden van doot ter aerden
 vallē / sonder bynaest yet te gevoelen : ofte t' doet
 hen de vingheren ende teenen van de hande ende
 voeten af vallen : t'welcke fabelen schijnen te we-
 sen / doch is niet teghenstaende een waerachtige
 Historie. Ick hebbe met den Oversten Ieronimo
 Costilla , een oudt bewoonder van Culco , veel
 kennisse ende gheneynschap ghehad / den wel-
 ken dize ofte vier teenen van de voete gebzaken /
 die hem int passeren / van door de Woestijne nae
 Chile toe / afghevallen waren : want wesende
 van't voozsepde Windeken ghepenetreert ende
 doorsueden / soo warense / als hysse quam te be-
 sien / doof ende bestorven : Ende ghelijckerwijs
 als eenen appel (gheschudt wesende) van den
 boom af valt / alsoo vielense insghelijcx van haer
 selven af / sonder eenighe pijn ofte swaricheyt te
 gheben. Den selven Capiteyn vertelde / hoe dat
 ter van een goet heyl volcx (die daer door pas-
 serden in de eerste Jaren / nae dat het selve Co-
 ninckrijck / van Almagro ontdeckt was) eenen
 grooten hoop aldaer doot bleven / ende dat hy de
 lichamen van de selve / aldaer hadde sien liggen /
 sonder eenighe quaden reuck ofte corruptie van
 hen te gheben. En voeghde daer noch een ander
 byreindt

vzeemdt dinck by / te weten / datser noch een
 Jonghen levent van vonden: Ende gebrægh
 wesen / hoe dat hy levendich ghebleven was/
 sepde / dat hy hem verberghende / in ick en weet
 wat Butteken / van waer hy dagelijcx uytguck
 met een mesken / te snijden van't vleesch eender
 dooder Creng / daer hy hem / op dese maniere/
 van onderhouden hadde / ende waré al te samen
 overleden / vallende den eenen dach den eenen/
 ende den anderen dach den anderen / van flau-
 wichheit ginder heen swijmende: en dat hy oock
 anders niet en begeerde / dan aldaer (ghelijck
 alle d'ander) te voleynen / want en ghevoelde
 in hem gheen dispositie om pervers te gaen ofte
 yet te moghen gemitten. Dit selve relaes heb ick
 van andere oock ghehoort / ende onder andere/
 van eener onses gheselschaps / die / noch Lecke
 wesen / daer door ghepasseert was. 'T is een
 dinck om te verwonderen / van de qualiteyt van
 soodanighe coude Lucht / die dooden / ende ge-
 lijckelijcken de doode lichamen conferberende is/
 sonder corruptie. Dit selve is my oock gherefe-
 reert geweest van een treffelijck Religieus / Do-
 minicaen ende Prelaet van syn Orden / dat hy't
 selfs ghesien hadde / int passeren door de onbe-
 woonde plaetsen ofte Woestijne: ende verbrock
 my noch / dat zijnde hem noodich aldaer te ver-
 nachten: ende om hem van't voorschreven win-
 den te beschermen / (t welcke / als ick gheseyt
 hebbe / in die Contrepe soo doodelijck is door
 snijden) gheen ander dinck by der handt vin-
 dende / vergaerde eenē hoop van de doode licha-
 men / die daer om end' om lagen / gebruyckende
 de selve als een schuttingh ofte wandt / voer het
 hoofden eyndt van sijn slaep-plaetse / ende alsoo
 sliep hy / verrijgende het leven door't beschutsel

de dooden. Dit moet sonder twijffel een soorte van coude wesen / die soo penetratif ende doorsnijdende is / dat het de warmte van't leven upbluscht / ende sijn influentie afsnijdt: en om dat het van gelijcken soo uptermaten droogh is / soo en cant de lichamen niet corrumperen / noch verrotten / want de corruptie is procederende van de hitte ende vochticheyt. Nu so veel als d'ander soorte van Lucht is beroerende / die men onder der Aerden hoozt ruyschen / Aerdtbevinge ende schuddinghe van't Landt veroorzakende / ende dat / meer in Indien als op eenige andere plaetsen / sal gesept worden / alser van de qualiteyten der Landen van Indien ghehandelt wordt. Ende sullé ons voor dese mael te vreden stellen / met het gheue datter gheseyt is van de Winden ende Luchten / passerende op het gene dat van't water t'aenmercken staet.

Het 10. Cap. Van den *Ocean* die Indien is omvangende, ende van de Noorder ende Zuyder Zee.

De materie van wateren / so heeft de grootste Zee *Ocean* d'eerste plaets / door den welcken Indien ende alle hare Landen ontdeckt zijn / zijnde van den selven omringht ende omvanghen: want of t'zijn Eplanden der Zee *Ocean*, ofte vaste landt / t'welcke hem van ghelijcken / t'zy waer dat het voleyndt ofte afscheydt / met den selven *Ocean*, is deplende. Men en heeft tot noch toe / in de niemwe Werelt / gheen Middelandtsche Zeeen ontdeckt / ghelijck als Europa, Asia ende Africa hebben / in de welke eenighe armen van die over-groote Zee comen / ende Zeeen op haer selven maken / hoerende de namen van de Provincien ende Lande daerse aen grensen. Alle dese Middelandtsche Zeeen / comen

comen bynaest aen den anderen / vereenighende
op't eyndt met den selven Ocean, in de Straet
ofte Engte van Gibraltâr, die d'Ouderen / Her-
cules Columnnen ghenoemt hebben/ hoewel dat
de Rode Zee/ van dese andere Middelandtsche
Zeen afgescheyden/ van sijn selven/ in den Ocean
van Indien upt comt loopen. De Zee van
Caspio, en is hem met gheenighe van d'ander/
vermenghende: maer in Indien/ als gesept is/
en wordt anders gheen Zee ghebonden als den
Ocean, ende die in twee gedeelt/ te weten/ d'eene/
de Zuyder/ ende d'ander/ de Noorder Zee/ ghe-
heeten. Want het Landt dat van West-Indien
eerst ontdeckt worde/ door den Ocean die tot
Spagnien toe comt/ is altemael aen de zijde
van't Noorden gelegen/ ende door't selve Landt
quam men te ontdecke/ de Zee aen d'ander zijde
gheleghen/ die sy de Zuyder Zee noemden/ om
datse daer door nederwaerts aen/ tot over de
Linea passeerden/ en de Noordsterre/ ofte Polus
Arcticus, upt het gesicht verlozen/ ontdeckende
den Polum Antarcticum, die men van't Zuyden
noemt: waer van ghebleven is/ datse alle den
Ocean, die aen d'ander zijde van West-Indien
comt/ de Zuyder Zee ghenoemt hebben/ hoewel
dat een groot deel van dien/ aen de Noordzijde
streckt/ gelijk als daer is/ de geheele Custe van
nieu Spagnien/ Nicaragua, Guatimala, ende van
Panamá. Den eersten ontdecker van de Zuyder
Zee/ segghen geweest te zijn/ enen Vlasco Núñez
de Valboa, worden ontdeckt/ door het ghene dat
nu vast Landt ghenoemt wordt/ alwaer het
Landt op sijn smalste toeloopt/ ende de twee
Zeen/ so nae by den anderen comen/ datter maer
seven mijlen landts (van distancie) tusschē bep-
den is. Want alhoewel dat men achthien mijlen

weeghs gaet / van Nombre de Dios tot Panamá toe / om dieswille dat men / omwegen ende com-
moditeyt van wegh soecht / niet teghenstaende /
metende op den rechten draet / soo heeft men van
d'eene Zee tot d'ander / niet meer / dan als ghe-
sept is. Daer is van sommighe ghehandelt ghe-
weest / desen wegh van de seuen mijlen / op te gra-
ven / ende d'eene Zee in d'ander te brengen / om
den wegh nae Peru gherieffelijck te maken / in
welcken wegh van 18 mijlen te landt (die men
heeft tusschen Nombre de Dios en Panamá) meer
onkosten ende moeyten ghedaen wordt / als in
derthien hondert mijlen te water. Op dese han-
delingh / en ghebreken oock niet / de ghene / die
segghen / dat men t'landt verdrincken soude / om
datse segghen willen / d'eene Zee leeger / als d'an-
der / te wesen / ghelijck als men in voorszeden tij-
den / by de Historien bevindt / om de selve reden
achterghelaten te wesen / t'vervolgh der opgra-
vinghe van t'landt tusschen de Stroomde Zee ende
den Nilus, in de tijden des Conincx Sestoris, ende
daer nae int Keysersdom van Ottomano. Maer
ick houde alsulcken voornemen voor een ijdel-
heyt / al en waerder schoon het beletsel niet / datse
segghen / (t'welcke ick voor gheen seker dinck en
houde) want ick houde eer / datter gheen Men-
schelijke cracht ghenoech is / om het overwon-
derlijke / gheweldighe ende onbrekelijke Ghe-
berghte te siffen en t'openen / die Godt tusschen
de twee Zeeen van Berghen ende harde Steen-
rotfen gestelt heeft / die ghenoech voldoende zijn /
om t'geweldd van beyde de Zeeen te wederstaen.
Ende soo wannert voor de Menschen moghe-
lijck ende doemlijck waer / soo soudet / naer mijn
dincken / seer gherechtelijcken wesen / de castij-
dinge ende straffe van den Hemel te breeven / van
te willen

Herodotus
Iovius.

te willen verbeteren/de wercken/die den Schep-
 per met een volcomen sin / ende voorraedt in t
 naecksel van deser Werelt/ geordonneert heeft.
 Achterlatende dan/ dese sorgvuldicheyt/van het
 Landt te willen openē om de Zee te vereenigen/
 soo isser een ander gheweest van minder vernies-
 tenheyt ende sorghe/ evenwel onstienlijck ende pe-
 riculeus t' ondersoecken / te weten / of dese twee
 groote afgronden haer in eenighe plaetsen der
 Werelt versaemden. En dit was den tocht van
 Fernando Magallanes, een Portugees Ridder/
 wiens cloekheyt ende groote standtvasticheyt
 (in dese verborghentheyt t' ondersoecken / ende
 niet minder gheluckich volbrengchen/ met die te
 binden) met eeuwigher gedachtenis/ de Straet
 ofte Engte den naem gestelt heeft/ die met reden
 nae synen vinder / van Magallanes ghenamt
 wordt/ van de welcke wy/ als een van de groot-
 ste wonderen der Werelt/ een weynich handelen
 sullen. Nu dan/ soo gheloofden sommige/ datter
 de Engte (die Magallanes in de Zuyder Zee ghe-
 vonden heeft) niet en was / ofte datse haer toe-
 ghesloten ofte verstopt hadde/ ghelijck als Don
 Alonso d' Arzilla in syn Araucana is schryvende.
 Ende hedens daeghs zijnder die segghen / daer
 soodanigē Straet ofte Engte niet te wesen/ dan
 dat het Eplanden zijn/ ende dat het vaste Landt
 aldaer voleyndt/ zijnde de reste altemael Eplan-
 den/ comende int eynde van dien/ d' ene Zee met
 den anderen wijdt ende breedte te versamen/ ofte
 om beter te segghen/ dat het altemael een Zee is.
 Doch men weet voor seker / dat men daer een
 Engte / ende seer lanck-streckende Landen van
 d' een aen d' ander zijde heeft/ hoewel dat mē niet
 en weet tot hoe verre het Landt/ aen de Zuydt-
 zijde van de Engte/streckēde is. Naē Magallanes
 R iij soo is

Historie Naturael van West-Indien,
 soo is dooz d'Engte ghepasseert een Schip des
 Bisschops vā Plascien, Don Gutierre Carvajal,
 welker mast men seyt te staen in de stadt Lima,
 recht voor d'incomste van't Pallesp. Men is
 daer nae gheweest/om de selve aen de zijde van't
 Zupden t'ontdecken/ dooz beschickinghe van
 Don Garcia de Mendoza, die doe ter tijt het Gou-
 vernement van Chile hadde/ ende is alsoo ghe-
 bonden ende ghepasseert gheweest dooz den Ca-
 piteyn Ladrillero, welker merckelijck kelaes
 ofte Verbael ick ghelesen hebbe: hoewel hy seyt/
 dat hy hem niet en doost verstouten/ de Straet
 ofte Engte uytwaerts aen te loopen/ maer is/
 soo haest als hy de Noordt-Zee verkent heeft/
 wederom te rugghe ghekeert/ dooz het verbol-
 ghen ende quaet weder/ om dieswille dat den
 Winter daer al begonnen was/ ende waren/nae
 sijn segghen/ de baren van de Noordt-Zee ghe-
 moetende/zijnde de selve seer verheven ende ont-
 stelt/ ende gantsch wit- schuyvende van verbol-
 ghentheyt. In onsen tijden soo heeft de selve
 Engte ghepasseert François Draeck, Enghels
 Vrijbuyter: ende daer nae soo isse ghepasseert
 gheweest van den Capiteyn Sarmiento, comende
 van de Zupdtzijde af: ende nu laetst-leden/ int
 hoorleden Jaer van 87. soo hebbense andere
 Enghelsche Vrijbuyters (dooz d'instructie die
 Draeck ghegheven heeft) oock ghepasseert/ die
 haer teghenwoordich/ langs de Custe van Peru
 onthoudende zijn. Ende om dat my't kelaes
 ofte Verbael/ dat ic van de opperste Stuyman
 (diese van de Zupdtzijde ghepasseert heeft)
 ghehadt hebbe/ waerdich schijnt te
 wesen om te noteren/ soo
 sal ick het alhier
 stellen.

et 11. Cap. Van de Engte van *Magallanes*, hoe die van de Zuydtzijde ghepasseert is.

In Jaer 1579. hebbende François Draeck ghepasseert de Straet oft Engte van *Magallanes*, ende ghelooopen langs de Custe van *Chile*, ende van gheheel *Peru*, berode ende het Schip vā *S. Ioan d'Antona*, int welke en groote somme van silveren platen ginck/soo heeft den Vicoren *Don Francisco de Tolledo*, twee goede Schepen toegerust / ende uytghesonden in d' Engte te gaē verkennen/ gaende voor *Cape* *Pedro de Sarmiento*, een ervaren ende ghesceert Man in *Astronomie*/schepdden uyt *Callao* te *Lima* int beginsel vā *October*. Ende om dieswille dat men aē de custe contrarie windt heeft/ die altoos uyt den Zuyden waeyt / soo liepen se eer diep t'Zee waert in / ende quamen met eene doorspoedighe reyse / in minder als dertich daeghen / in de Contrepe van de Straet : maer om dat se seer qualijck te kennen is/soo zijnse nae het landt toe gheseylt / loopende in eenen grooten Inwijck / daer een *Arcepelago* van Eylanden ghelogen is. *Sarmiento* argueerde/ dat de Straet alhier moeste wesen / verslijtende meer als een Maent tijds int ondersoeken van diversche Bapen ende Inwijcken/ climmende op hooghe gheberghen/ ende siende dat hyse niet vinden en konst / is eyndelijcken / door protestatie van die van d'Armade, weder t'Zee waerts in / van der handt afghelooopen / ende cregghen op den selven dach eenen grooten storm ende onweder / waer mede sy alsoo / tot in den avondt-sondt toe liepen / op welken tijdt sy't licht van den *Admirael* int ghesicht cregen/maer was haer terstont weder uyt den ooghen/in sulcker voegghen/dat se

R b t'ander

t'ander Schip noyt meer te sien quamen. Den
naebolghenden dach / gheduerende noch t'ghe-
welbt van de windt (die dweers op de wal was)
soo quamen die van den Admirael / een open int
landt te sien / waer door hen goet docht / t' Schip
aldaer te berghen / ende beschutsel te soecken / tot
dat het onweder ober ginch / soo ghebeurdet /
dat comende t'open te verkeinen / saghen dat het
meer en meer innewaerts-aen was streckende /
waer door terstondt vermoedden / dat het de
Straet ofte Engte (diese sochten) wesen moeste /
ende peplende de Son / bondē hen op de hooghte
van $51\frac{1}{2}$ graet / t'welcke de selve hooghte van de
Straet is : ende om hen noch meer te verskeren /
soo settense t'Jacht upt / varende met het selve
veel mijlen desen arm van der Zee binnen aen /
sonder t'epndt daer van te binden / waer mede
hen begosten te verskeren / de Straet alhier te
wesen : En om dat haer ordonnantie was hou-
dende / die door te passeren / stelden aldaer een
hoogh Cruys met gheschryft daer onder / op dat
het ander Schip aldaer / comende van den Ad-
mirael / weten mochten / om hen te volghen : zijn
alsoo met goet weer / ende sonder eenighe swa-
richeyt / de Straet gheheel door ghelooopen / co-
mende in de Noordt-Zee upt / ende waren aen /
ick en weet / wat Eplanden / daerse versch water
namen / ende haer versaghen / nemende van daer
af haren cours nae Cabo Verde toe / van waer
den oppersten Pilot oft Stuyman / weder /
ober Cartagena ende Panamá nae Peru toe kee-
de / byenghende den Vicoren het kelaes van de
Stract / ende alle het gene dat haer wederbaren
was / ende wordde / nae den goedē dienst dien hy
ghedaen hadde / vergolden. Maer den Capiteyn
Pedro Sarmiento , voer van Cabo Verde af / nae
Siviliën /

viliën/ int selve Schip daer hy de Straet met
 gepasseert hadde/ treckende van daer nae't Hof
 / daer hem sijn Majesteit grootelijcken be-
 aefde/ ende dede/ op sijn versoek/ een groote
 vloot toerustē/ dien hy afveerdichde met Diego
 Flores de Valdés, om de Straet te bewoſnen ende
 fortificeren: alhoewel dat de selve Plote (heb-
 ende variabel geschiedenissen/ en doende groo-
 onkosten) weynich uptrechte. Nu keerende
 weder tot het ander Schip/ de Vice-Admiraal
 die met de Admiraal int geselschap was/ zijnde
 an den anderen/ dooz't onweder/ als gesept is/
 verſteken) deden haer uiterſte beste/ soo veel
 is sy mochten/ t'Zeewaert in te loopen/ maer
 in dat de windt dweers op de wal/ ende seer ge-
 veldich waepende was/ meyniden vooz ghewis
 vergaen te hebben/ haer al te samen bieschtende
 ende bereyden om te sterben. Dit onweder
 merde hen aldus/ sonder verbeteringhe/ dype
 raghen lanck/ in welcken tijdt/ van up tot up/
 meyniden op de wal gheraecht te hebben/ maer
 gheviel gantsch contrarie/ want wierden altoos
 ghewaer/ dat hen t'landt meer ende meer inne-
 waerts-aen was wijckende/ tot datse int eynde
 van den derden dach (reſſerende t'onweer) de
 Son peylden/ haer bonden op de hooghte van
 56 graden: Ende siende datse niet aen de wal ge-
 dreven waren/ ende datse haer veel-eer noch ver-
 der van't landt af/ bevonden/ bleven seer ver-
 wondert/ waer upt te vermoeden quamen (ghe-
 lijck als Hernando Lamero, Stuyman van het
 selve Schip/ my vertelt heeft) dat het landt/ aen
 d'ander zijde van de Straet ghelegghen/ varende
 langs de Custe van de Zuyder Zee heen/ niet
 en is streckende op de selve cours die't tot de
 Straet toe heeft/ maer dat het sijn streckinghe
 Oostwaerts

Deze era-
minatie en
Belaringe
der ghe-
menties
neerden
Portugees-
schen Pi-
loot / be-
roerende
de hopage
van Fran-
sois Draec
door de
Straet van
Magalla-
nes / mach

Oostwaerder aen neemt / want anders en was
niet moghelijcken / datser met de windt (die so
langhen tijdt dweers op de wal waepden) nie
op geraecht souden hebben. Doch en passeerden
niet verder aen / noch en wisten oock niet of het
landt aldaer volepndende was / ghelijck als van
sonnighe gesept werdt / dat het landt / t'welck
men heeft / de Straet ghepasseert wesende / een
Eylandt soude wesen / hem de twee Zeen / van't
Noorden ende Zuyden / aldaer versamende / dan
of het Oostwaert aen was streckende / tot dat
het met dat landt / ghelegghen teghens ober de
Cabo de bona Esperanca, aen een comt / ghelijck
als andere voor een opinie hebbē / waer van tot
hedens daeghs noch gheen gewis heyt bebonden
is: oock soo en wordter niemant ghebonden /
die't selve landt langs ghesepit heeft. Den Vice-
roy Don Martin Henriques heeft my ghesepit / dat
hy / de faem ofte mare die daer verheepdt was
(van dat het voorby de Straet terstont Eylan-
den waren / ende dat haer beyde de Zeen in een
versaemden) voor een inventie van den Engel-
schen Wyibuyter hielt. Want wesende den sel-
ven Viceroy van nieu Spagnien / hadde met
ernst / den Portugeeschen Piloot (die François
Draeck aldaer aen landt sette) gheexamineert /
ende en heeft van den selven / noyt anders comen
verstaen / dan dat het een waerachtighe Straet
ofte Engte / en van beyde zijden vast landt was.
Nu dan / keerende het voorszepde Schip van de
Vice-Admiraal Weberom / quamen de Straet te
verkennen / nae dat my van den selven Hernando
Lamero vertroocken is. Doch was door een an-
der Mont ofte Incomste / ghelegen op meerder
hooghten / door oorsake van een seker groot Ey-
landt / dat aen den mont van de Straet gelegen
is / t'welck

t'welcke ghenoemt wordt La Campana, (dat de Clocke gesept) om dat het van soodanigen daente is. Ende den selvé Stuyman/ hadde/ ne hy sept/ in de sin/ daer door te passeren/maer in Vice-Admirael ende soldaten / en wilden dat et ghedoogen/haer dunckende te laet int Jaer wesen / ende datse hun in te grooten perijckel uden stellen / ende zijn alsoo weder nae Chile de Peru toe ghekeert/ sonder die ghepasseert te ebben.

let 12. Cap. Van de Straet ofte Engte die som-
mighe bevestigen, aen de Custe van Florida
te vvesen.

Soo ghelijck als Magallanes dese Straet
(ghelegghen aen de Zuytzijde) gevonden
hadde/alsoo hebbender andere voorszeg-
nomen / een ander Engte te ontdecken/
dese segghen van by Noorden te ligghen / den
welcken sy int landt van Florida bouwden / die so
verre heen streckt/datser gheen eynde van en we-
sen. Den Adelantado Pedro Melendes, een soo er-
baeren ende excellenten Zeeman/ bevestichde/een
seker dinck te wesen / dat men daer een Straet
ofte doorgaende Engte hadde/ende dat hem den
Coninck bevolen hadde / die t'ontdecken / waer
toe hy bewijssende was / groote lust te hebben.
Vracht dese rede by/ (om syn opinie goet te ma-
ken) segghende / datter in de Noordt-Zee ghe-
sien waren / stucken van Schepen / ghelijck als
die van Chinen ghebruycken / het welcke niet
moghelijck en const wesen / soo daer van d'ene
Zee tot d'ander/ gheen passagie en waer. Item
refereerde / dat men in een seker groote Bay
ofte Inham/ (ghelegghen int landt van Florida,
die dyse hondert mijle te landwaerts in streck)
op seker

men sien
in mijn
Reys-ge-
schaffen
ende Na-
vigatien
van Gost
en West-
Indien/
daert alles
opt breeft
vertoont
wordt nae
de Coppe
van het
Originael
des selven
Stuy-
mans.

Op meent
Thomas
Candisch.

Dese
Straet
ofte Engte
van by
Noorden/
nae den
Poli Arcti-
cū, hebben
wy dese
boorden
Zaren van
1594/1595
ontdeckt/
en waers-
achtelike
onderbon-
de een op-
passagie te
wesen nae
de landen
van China
ende Ame-
rica, ghe-

op sekere tijden/ Walvisschen is siende/ die daer
van upt d'ander Zee comen / en seyd noch oock
van andere tepckens. Besluptende eyndtlichen/
datter / naer des Scheppers wijs heyt en goede
schickinghe der Natuere / oock alsoo behoorde
(ghelyck alser vereeninge ende passagie van de
twee Zeen ware/ onder den Polo Antartico) te
wesen onder den Polo Arctico, die de principael-
ste is. Van dese Straet ofte Engten / segghen
sommige / dat dien grooten Vyjbuyster Dyaerck
notitie ghehadt heeft/ ende dat hy t'alsoo afge-
tepckent soude hebben/ als hy de Custe van nieu
Spagnien door de Zuyder Zee langs liep: Ende
men meent noch oock/ datter in gelooopen soude
wesen/ d'Enghelsche Vyjbuysters/ die't boorde-
den Jaer 1587/ een Schip (dat van de Phillip-
pinas af quam/ met een groote somme van goudt
ende andere costelichheden) beroofden/ welcken
buyst sy vercregen by't landt de Californias ghe-
naemt/ dat de Schepen altoos comen te verken-
nen/ alse van de Phillippinas ende Chinen af/ we-
der nae nieu Spagnien toe keeren. Ende nae dat
de stouticheyt ende begeerten der Menschen wel
is/ om nieuwicheden te vinden / hun te verbete-
ren/ ende t'goet te vermeerderen / soo verskere
ick/ dat men/ eer veel Zaren/ dese verborghent-
heyt/ oock wel sal comen te ontdecken: t'welcke
booywaer om te verwonderen is/ dat (ghelyck
als de Mieren) de lieden het spoor ende kennisse
van nieuwe dingen hebbende/ niet en rusten/ tot
datse/ het soet der hegeerlijckheyt / en Mensche-
lijke glozie/ zyn vercrijghende / ghebruyckende
Dopperste ende eeuwighen wijs heyt des Schep-
pers / dese natuerlijke curieusheyt der Men-
schen / om t'licht van sijn heyligh Euangelie in
kenisse te brengen/ aen de lieden die noch in de
duyster-

uyfsteriffse / van hare dwalinghe zijn lebende.
 Doch eyndelijcken / soo en is tot noch toe / de
 Straet van de Noordt-pool (soofer is) niet ont-
 deckt. Daerom soo salt reden wesen te verhalen
 'eppenschappen ende heimisse / die ons / van die
 l ontdeckte ende bekende van Antarcticus, ghe-
 referereert wordt / van de selbe die't met haren
 oghen ghesien hebben.

Het 13. Cap. Van de Eyghenschappen der Straet
 ofte Engte van *Magallanes*.

De Straet ofte Engte is / als gheseyt is /
 gheleghen op de hooghte van 52 graet
 schaers aent Zupden / heeft in de spatie
 der lengte van d'een Zee tot d'ander t'ne-
 gentich ofte hondert mijlen / zijnde op sijn final-
 ste een weynich min als een miyl weeghs / al-
 waerse pretendeerden / dat de Coninc een stercke
 soude doen legghen hebben / om de passagie te
 beschermen / is op plaetsen so diep / dat men daer
 niet en can gronden / ende op andere oorden heeft
 men grondt / zijnde op contrepen niet meer als
 18. ende op plaetsen 15 vadem diep. Van de hon-
 dert mijlen diese in de lengte / van de eene Zee tot
 d'ander heeft / can men claerlijcken ondersche-
 den / dat de dertich daer van / de Zupder Zee be-
 slaende is / makende met sijn golven / teycken / tot
 hoe verre die inloopende is / zijnde d'ander t'fe-
 ventich mijlen / van de Noordt-Zee / door de sij-
 ne gheteypkent ende afghesondert: evenwel / soo
 heeft men daer dit onderscheydt / dat de dertich
 mijlen / van't Zupden loopende is / tusschen upt-
 nemende hooge Steenrotsen / welckes opperste
 toppen / erlijcken met sneeu bedeckt liggen / schij-
 nende / door de groote hooghte / aen den anderen
 vast te comen / waerom de Straet / aen de zijde
 van der

lijck als ic
 selfs / van
 wegen sijn
 Excellencie
 Mauritius
 de Nassau,
 ende de
 Heeren de
 Generale
 Staat des
 gewinier-
 de Heere
 landtsche
 Provincie
 sichteijst-
 ken onder-
 bonden en
 schijtelijck
 ken aen
 de voors-
 noemde
 Heeren
 vertoont
 hebbe.

Deze In-
dianen dien
hy seft na
Spagnien
gebracht te
weſen heb-
de ick in
Sivilien
gheſien/
waer wel
gheſta-
ruert en
grof van
ledē / zijn
de in Phi-
ſonomie,
ghedaente
van aen-
ſicht/hag/
baert ende

van de Zupder Zee/ſoo qualijcken te kennen is.
Deſe voorſcheyden dertich mijlen/ zijn van uyt-
nemende diepten/ſonder dat men daer anckeren
mach : niet teghenſtaende / ſoo mach men de
Schepen daer wel op't landt halen / door de be-
quaemheyt der Oeveren die daer zijn. In d'an-
der t'ſeventich mijlen / die de Noordt-Zee in
loopt / vindt men grondt / hebbende van beyde
zijden groote veldē ende ſlaeplakens/ gelijck ſpſe
aldaer noemen. Daer comen in de Straet veel
ende groote Rivieren van excellent water uyt-
loopen/ende men heeſter wonderlijcke gebooin-
ten/zijnde etlijcke der ſelven van uytgeleſen ende
welriekenden houte/ alhier onbekent / van den
welcken monſter gebracht is/ van die daer/van
Peru door ghepaſſeert zijn / heeft groote Velden
te landewaerts in/ ende midde in de Straet lig-
ghen verſcheyden Eylanden. D'Indianen/ die
aen de zijde van't Zupde woonen/ zijn wepnich/
cleyn van ſtatueren ende quaet/zijnde die van de
Noordtzijde / groot ende cloeck van perſoonen/
van de welcke etlijcke/van dieſe ghenomen heb-
ben / nae Spagnien gebracht zijn: vonden daer
ſtucken van blau laken / ende andere bekende
teyckenē / van datter volck van Europa door
gepaſſeert was. D'Indianen groetten den on-
ſen met den naem van Ieſus, t'zijn boogh-ſchie-
ters / ende gaen ghecleedt met vellen van Vene-
ſoenen / waer van aldaer groote menichte is.
T'waffen en t'ballen van't water in de Straet/
gheshiet met de ghetijden / ende men ſiet / dat
d'eene ghetijden van de Noorde Zee / ende d'an-
der van de Zupder Zee / beſcheydelijcken af co-
men/ ende op de plaetſe/daer ſp teghens den an-
deren aen comen/ t'welcke/als ick geſeyt hebbe/
is dertich mijlen van de Zupder / en t'ſeventich
van de

van de Noorder Zee / alwaert schijnen soude/
meer perijckels te wesen als in alle d'ander reste/
en is alsoo niet / want alser den Admirael Sar-
miento dooz liep / (als gesept is) en hadden daer
sonderlinghen gheen onghemack / maer vonden
daer eer/veel minder swarichept als sy gemeynt
hadden: want behalven dat men daer als dan/
een seer goet ende sacht weer heeft / so comen daer
noch oock de baren van upt de Noordt-Zee af/
seer ghebroken / dooz de groote spatie van de t'se-
bentich mijle diese in comen / hebbende de baren
vā de Zuyder Zee / dooz die onmetelijcke diepte /
van ghelijcken / soo gheen cracht / om datse haer
in die over-groote diepte zijn verdrinckede. Wel
is waer / dat de Straet / in den tijt van den Win-
ter / onbaerbaer is / dooz de wreedthept ende ver-
bolghenthept der Winden / Zee ende baren die
men aldaer dan heeft / waerom haer daer som-
mige Schepen verloren hebben / die de Straet
meynde dooz te loopen. Ende van de Zuytzijde
isser alleenlijck maer een dooz gheromen / te we-
ten / den Admirael die ick gheseyt hebbe / van
wiens opperste Stuyman / Hernando Alonso
genaemt / ick breeder informatie gehad hebbe /
van alle het ghene dat ick hier verhael / en hebbe
de waerachtige beschrijvinghe ende Custen van
de Straet ghesien / die sy (soo ghelijck als syse
langs passerden) af ghemaeckt hadden / welck
ker Copije ghebracht wordde den Coninck van
Spagnien / ende is insghelijcx ghesonden ghe-
weest aen sijn Viceroy van Peru.

Het 14. Cap. Van't Vloeyen ende Ebben der
Zee Ocean in Indien.

EEN van de wonderbaerlijcke secreten der na-
tuere / is het Vloeyen ende Ebben der Zee /
niet

colour / de
Samoye-
den ban
by Nova
Zembla est
Vaygats,
ofte de
Straet van
Massou-
wen niet
seer on-
ghelijck.

niet alleenlijcken door de vzeendicheyt/ van het wassen ende t'minderen/maer veel meer/door de verscheypdenheyt/die hier vā in Ŵscheypden Zeen/ gebonden wordt / ende t'selve noch oock op verscheypde Stranden van een Zee. Daer zijn Zeen daer men gheen dagelijcx Bloepen noch Ebben en heeft / ghelijck als het blijktt / aent nederste van de Middelandtsche Zee/ welke is de Tirreno, hebbende het bovenste ofte opperste van de Middelandtsche Zee/ een daghelijcksche Bloet ende Ebbe / welke is de Zee van Venetien / een sake die niet recht te verwonderen is : want wessende beyde Middelandtsche Zeen / sonder die van Venetien grooter te wesen / soo heeft de selve Ebbe ende Bloet/ ghelijck als de Ocean, ende d'ander Zee van Italien niet. Maer sommighe Middelandtsche Zeen / hebben een merckelijcke Bloet ende Ebbe / eens ter Maent : eenige noch ter Maent/noch des daeghs. Andere Zeen/ghelijck als de Zee van Spagnien/ hebbē de Bloet ende Ebbe daghelijcx / ende boven dat/ noch die van alle Maenden/ t'welcke zijn twee/te weten/ met de Nieuwe ende volle Maen / diese noemen Sprinckbloeden. Eenige Zee die't wassen ende t'vallen van alle daeghs/ ende niet ter Maendt/ heeft / en weet niet datser is. In Indien is de verscheypdenheyt/ die hier van is / een dinc om te verwonderen : daer zijn plaetsen/daert water der Zee wast/ ende valt alle daeghs twee mijlen weeghs/ ghelijck als men in Panamā siet/ zijnde niet Sprinckbloeden/noch veel meer. Daer zijn ander contreyen / daer't wassen ende vallen soo weynich is / dat mēt bynaest niet en can bemerken. Het ghenepuste is / dat de Zee Ocean hare daghelijcksche ende Maentlijcksche Bloet ende Ebbe heeft / zijnde de dagelijcksche/ tweemaels op eenen

op eenen natuerlijcken dach / ende altoos dyze
quartiers ups (den eenen dach na den anderen)
minder/nae't moevement ende verroersel van de
Maen. Ende hierom soo en heeft men nimmer-
meer het ghetijde/van den eenen dach/ op de selue
ure / van den anderen. Dese Vloet ende Ebbe
hebben sommighe gemeynt/ een Locale verroer-
sel/van't water der Zee te wesen/in sulcker voe-
ghen / dat het water / t'welcke t'eener zijde is
vloepende / souden in de teghen-partije der Zee/
ontbloepen ofte vallen/ende alsoo soude het wa-
ter zijn vallende / in de teghenpartije der Zee/
daer't op de selve tijdt waer wassende / ghelijck
als in een ketel t'slechte water-baren maecht/
dat soo wanneer't aen d'een zijde is opstijgende/
soo daelt het aen d'ander zijde. Andere bevesti-
ghen / dat de Zee op eenen tijdt aen alle zijden
vloeyt / ende van ghelijcken op eenen tijdt over
al valt/ in voeghen gelijk als het sieden van een
pot die teffens op looyt / ende eben ghelijck aen
allen canten verspreydt / ende overgaende / we-
derom ghelijckelijcken te samen neder daelt. Dese
tweede meyninghe is waerachtich / ende men
machse/ nae mijn oordeel/voor seker en ghewis
houden/niet soo seer door de redenen/die de Phi-
losophen geven / die dese opinie in hare Meteoris
gronderen/als door de sekerre experientie/die men
van dese sake heeft comen onderbinden. Want
om nuyt van dit punct ende dese questie te vol-
doen/hebbe wyt loutere curieuseit/dien boven-
ghementioneerden Piloot ghebraycht / hoe dat
de ghetijden/diese in de Straet vonden/waren/
ofte by avontuer de ghetijden van de Zuyder
Zee/daelden ende bielen/ten tijden/dat die van
de Noorder Zee wiesse / endt die alsoo voort-
dronghen/ende alsoo weder int contrarie. Want

dit alsoo wiesende/ soo waert claer ghemoech/ dat
het wassen der Zee aen d'eene zijde/ het vallen
ende dalen aen d'ander zijde/ soude veroorzaken/
t'welcke is het gene dat van de eerste opinie be-
hefticht wordt: antwoorde my / dat het alsoo
niet toe en ginck/ dan dat de Noorder ende Zup-
der Zee/ bescheypdelijcken op eenen tijdt/ gelijc-
kelijck quame te wassen/ tot datse malcanderen
ghemoetende waren / ende datse oock op eenen
tijt weder gelijckelijcken aflipeen ende daelden/
elck weder nae sijn oordt ende Zee toe / ende dat
dit wassen ende opstijghen/ ende daer nae t'val-
len ende dalen een dinck was / datse alle daeghs
sagen / zijnde den aenstoot ende t'gemoeten van
den eenen Vloet met den anderen (als gesept is)
op de 70 mijlen van de Noordt-Zee/en 30 mijlen
van de Zupder Zee: waer upt men claerlijcken
genoech can verstaen/ dat het Vloepen en Ebber
der Ocean, geen puere Locale verroersel en is/ dan
een alteratie ende siedinghe / waer mede boorse-
kerlijck/ alle de wateren op eenen tijdt comen te
wassen ende bloepen/ ende weder gelijckelijcken
vallen ende dalen / in sulcker voegheit / ghelijck
als het sieden van de pot / tot een ghelijckenisse/
ghestelt is. Ten waer niet moghelijcken / dese
sake/ door experientie / te begrijpen / dan in de
Straet ofte Engte / daer hem de gheheele Zee
Ocean in een mengt. Want datment door de
Stranden (die tegens den anderen ober comen)
soude weten / wanneer aen d'eene wast/ of het
dan aen d'ander valt/ mochten d'Engelen alleer
versiekere / want de Menschen gheen ooghen
hebben / om soo verre te sien / noch voeten om
d'ooghen niet soodanighen haesticheyt in een
ghetjē (t'welcke alleenlijcken ses uren tijts zijn)
te moghen draghen.

Het 15. Cap. Van verscheyden Visch, ende maniere
van visschen der Indianen.

DMer is in den Ocean ontfelbaer menichte
van Visch / welckier specie ende eyghen-
schappen alleen van den Schepper mo-
ghen verclaert worden. Veel van dien/
zijn van de selve generatie, als mē in de Zee van
Europa vindt / ghelijck als daer zijn / Elften ende
Steuren, die van uyt der Zee / de Rivieren op loo-
pen / Dorados, (dat is Vergulden / Zeevisch alsoo
genaemt) Sardijnen, ende andere veel. Daer zijn
andere / die ick niet en weet / dat men se hier heeft /
ghelijck als die men noemt Cabrillas, (dat is
Seythens) die eenighe ghelijckenisse met de
Truyten hebben / ende die men in nieu Spagnien
Bobos noemt / die van uyt der Zee de Rivieren
op loope. Befugas ofte Brasemen / noch Truyten,
en hebber niet gesien / seggen dat men se int landt
van Chile heeft. Atunen zijnder sommighe aen
de Custe van Peru, doch wepnich / ende is een
opinte / datse by tijden opswemmen t'kuyt te
schietē in de Straet ofte Engte van Magallanes,
ghelijck als in Spagnien / in de Straet van Gi-
braltār, waerom die aldermeest aen de Custe van
Chile ghewonden worden: hoewel dat den Atun,
die ick van daer hebbe sien brenghen / niet en is
als die van Spagnien. In d' Eplanden / die men
noemt van te Loefwaert / welke zijn / Cuba,
Española, Puerto Rico, Iamaica, vindt men / van
die men noemt Manatii, dat een vreedse soorte
van Visch is / soement Visch noemen mach / is
een beest die haer jonghen levent voortbrenghet /
hebbende teten ende soch daerse die met voedet
ofte opbrenghet / ende gaet haer int veldt met gras
wepden / maer is haer in effect ordinarij int
water

water onderhoudende/ ende daerom so wordte
 voor Wifch ghegheten/ hoewel dat icker (als
 ickse in Santo Domingo op eē Wijdach adt) by-
 naest argernisse in hadde/ niet so seer om t'gene
 dat gheseyt is / als om dat het in de couleur ende
 smaek anders niet en was / als stucken van
 kalfs vleesch. Ende desen Wifch is op plaetsen
 van de beenen/ aen stucken wesende / soo groot/
 als of het van een koepe waer. Van de Tiburo-
 nes (dat zijn Hapen) ende van haer onghe-
 lijcke gulsticheyt / hebbe my met reden verwon-
 dert / als ick siende was / aen eenen dese in de
 voorszeyde Haven ghehangen hadden/ datse hem
 in den rop vonden een groot Vlesch houwers
 mes / met eenen grooten ijseren hoeck ofte han-
 ghel / ende een groot stuck van een Ossen hooft/
 met eenen gheheelen hoozn/ ende ick en weet niet
 wel offer beyde gaer by waren. Ick hebbe ghe-
 sien door tijdt-verdyj / datse een vierendeel van
 een Creng / van om hoogh af hinghen / in een
 put waters / die de Zee maect / hoe datter in
 een ooghenblich / een rot Hapen/ op den roeck/
 nae toe quamen/ ende op dat men daer wat meer
 vermaken van mochten hebben/ soo en genaech-
 ten t'Vleesch van de Creng / op ick en weet hoe
 veel spannen nae / t'water niet / hebbende daer
 rondsom de voorszeyde Hapen/ de welcken in de
 lucht opsprongen/ battende alsoo in een sprong/
 met uytneemende raddicheyt / een stuck vleesch/
 met been met al daer van af / maepende alsoo
 t'selfde ghehanghen stuck van de Creng/ gelijk
 of het van eenen clepnen teeren Wifch gheweest
 hadde / soodanighen vliemen ende scherpte heb-
 bense in hare tanden. Dicht aen / ende op dese
 Hapen/ swimme altoos een soorte van Wifkens
 dese Romero's noemen: ende al doen se noch soo
 veel/

Spit van
 de Tibu-
 roen ofte
 Hapen/
 hebbeick
 dickwils
 in West-
 Indien/

beel / soo en connense die niet van haer weeren.
 Dese onderhouden haer niet het ghene dat de
 Hapen van de zijden ontsnapt. Boladores (dat is
 oliegende Visch gheseyt) is een ander soorte van
 Viskens / die men in de Zee binne den Tropicos
 vindt / ende ick en weet niet / datse buyten dien
 ghebonden wordt. Dese worden van de Dorados
 vervolgt / ende om haer daer van te bevrjden /
 heffen haer upt der Zee op / vliegghende alsoo een
 goet stuck weeghs door de lucht heen / waerom
 die Boladores genaemt worden / hebben vleugel-
 kens gelijc als van stijf doeck ofte parchement /
 die haer een poos in de lucht ophouden. In het
 Schip daer ick in voer / vloogh ofte sproncker
 een in / die ick de ghedaente van de vleughelen
 sach / ende waren als ick gheseyt hebbe. Van de
 Lagarten ofte Caymanen (ghelijck spse noemen)
 is in de Historien van Indien veel gheschreven /
 zijn voorskerlijcken / de ghene die Plinius ende
 d'Onderen Crocodilen noemen. Men vindtse
 aen de heete Stranden ende Rivieren / want aen
 de Stranden ende Rivieren die coudt zijn / en
 worden niet gebonden / daerom soo en zijnder
 aen alle de Custen van Peru tot Paira toe / gantsch
 gheen / zijnde van daer voortaan seer gemeyn in
 de Rivieren / is een bijster weedt Vier / doch seer
 bot ende plomp : Den roof diese nemen / doen se
 buyten t'water / ende het ghene sp nemen / ver-
 drienken se int water / maer en slockent niet op /
 dan als se buyten ofte bobent water zijn / want
 hebben de keel in sulcker voeghen / datse lichte-
 lijck soude verstickien / so daer water in quaem.
 Het ghebecht van den Cayman niet den Tyger
 (die daer in Indien uptnemeende weedt zijn) is
 een dinck om te verwonderen : een van onse lie-
 ligheusen heeft my vertrockt / dat hy dese Beeste

ende op
 den wegh
 daer nae
 toe / gesien
 ende ver-
 merckt.
 De blies
 ghende
 Visch heb-
 be ick doch
 buyten de
 Tropicos
 ghesien / op
 de hooghte
 van 39.
 graden / by
 Westen de
 blaem-
 sche Ep-
 landen / en
 waren soo
 groot als
 elepne
 Schelvis-
 schen / gelijc
 als in mijn
 Itinerario
 (op mijn
 wederom-
 comste vā
 Boss-Indi-
 en) ghe-
 annotert
 is.

seer heftich heeft sien vechten / aen de Zeecante den Cayman treffen den Tyger dapperlijck met sijn steert / soeckende die / met sijn groote cracht / int water te sleppen. Den Tyger daer en tegens dede groote weir int batté met sijn clauwé / hem op't landt treckende. Eyndelijcken / den Tyger verwon ende scheurde den Crocodil op / t'welcke aen de buyck heeft moeten wesen: want haer / die alleen weerk is / zijnde alle de reste soo hardt / dat mensche niet gheen spiets / ja qualijcken niet een Roer soude connen passeren. Maer seer heerlijck was d'overwinninge / die een Indiaen van eenen anderen Cayman hadde / den welcken van den selven een soonken ontgripen / ende terstont onder t'water verborghen hadde / waer van den Indiaen / weemoedich ende uyt sinnich wesende / hem terstont daer nae / geworpe heeft / met een mes in de handt: Ende soo ghelijck als het excellent dypckers sijn / ende den Cayman niet en can vatten / dan buyt t'water / heeft hem in sulcker voegen van onderen in den buyck getrest / dat den Cayman ghewondt zijnde / aen de Strandt quam drijven / latende het Jonghsien los gaen / hoewel dat het al doot ende verstickt / ofte verdroncken was. Maer de oorloogh ende t'ghevecht die d'Indianen met de Walvischen hebben / is noch meer te verwonderen / t'welcke voorzeker een grootsheyt des almoghenden Scheppers is / een soo swacké Volck / als d'Indianen sijn / abelheyt ende moedt te gheben / om die alderwreedtste ende mismaeckste gedierten / van alle die in de Werelt sijn / te derren bestorven / ende niet alleenlijck daer teghens vechten / maer overwinnen / ende daer van so lustelijcken triumpheren. Dit siende / is my dickwils in den sin ghecomen / t'gene dat in den Psalm / van den Walvisch

Walvisch gesept wordt/Draco iste quem formasti
ad illudendū ei. Wat isser meerder spot/ dan dat
den Indiaen alleen/ met een roorde verwonnen/
ende gebonden brengt/ eenen Walvisch/ so groot
als eenen Bergh. De maniere die d'Indianen
van Florida ghebruycken (nae my erbaren per-
soonē onderrecht hebben) alwaer men een groo-
te menichte van Walvische heeft/ is/ datse haer
stellen in een Canoa ofte Schuytken/ roepende
alsoo tot aen den rugghe van de Walvisch: daer
hy zijnde/ soo springht hy met een groote ra-
dicheyt/ ende clint hem op den neck/ ende alsoo
al rydende/ verwachende tijt/ heeft hy eē scher-
pe ende stijve staeck ofte pael/ (dien hy met hem
brengt) den welcken hy/ door een van de neusga-
ten des Walvisch heen steclit: ick heet neusga-
ten/ daer sy door aemtochten/ ende t'water uyt-
blasen: Terstondt daer nae/ soo maectt ende
slaet hy hem wel dicht ende dapper met een an-
der knodse ofte stock/ ende doet hem wel diep te
gronde schieten. Den Walvisch tiert ende raest
seer bijsster/ slaende slaghen in de Zee/ ende hef-
fende bergghen van water ober-eyndt/ sinckende
alsnu met een ghedruys neder/ ende comende
alsdan weder opspringhen/ niet wetende van
uytsinnicheyt wat bestaen. Den Indiaen houdt
hem Ruypert te peerdt al stil sittende/ en de ver-
beteringhe die hy hem/ op't eerste quaet gheeft/
is/ dat hy hem noch een ander staeck (ghelijck
als d'eerste) door't ander neusgat heen jaeght/
t'welcke hy daer soo wel in heyt/ dat hy't geheel
verslopt/ ende hem daer door den aemtocht be-
neemt/ waer mede hy weder in sijn Canoa ofte
Schuytken springt/ t'welcke hy aen de zijde van
den Walvisch naesleppende heeft: alsdan wijcht
hy met sijn Canoa aen d'een zijde/ latende sijn

rooyde eerst wel ghebonden aen den Walvisch/
 die vots ghenoech ghebende / den welcken / soo
 lange als hy diepte genoegh heeft / hem om ende
 wederom keert / als rasende van boos heyt / co-
 mende eyndtlijcken allengskens t' landt te gena-
 ken / alwaer hy / door syn ongheschick groot
 lichaem / haest op't droogh vast blijft / sonder
 voorz ofte achterwaerts te moghen wijcken: als-
 dan soo comen terstont menichte van Indianen
 nae den verwonnen toeloopen / om van synen
 buyt deel te hebben / in effect smijten hem voorz
 doot / ende deplen hem aen stucke / makende van
 syn vleesch / t'welcke quaet ghenoech is (ghe-
 drooght ende gemalen wesende) een seker meel/
 dat sy voorz haren rost ghebruycken / ende haer
 langhen tydt duert. Alhier is oock volbracht/
 het ghene dat van den selven Walvisch / in een
 ander Psalm/gheseyt wordt: *Dedisti eum escam*
populis Ethiopum. Den Adelantado Petro Me-
 lendes, heeft ons dickwils dese Visscherije ver-
 trocken: waer van Modardes in syn Boeck oock
 mentie maect. Alhoewel dat het wat breeder
 is / soo en laet het daerom niet weerdich te zijn/
 oock van een ander Visscherije te verhalen / die
 d' Indianen ordinaris in de Zee ghebruycken/
 maken bindtsels ofte bondels / als van Biesen/
 ofte ghedrooghde Waterliesen/wel te samen ge-
 bonden/diese aldaer Ballas noemen/de welke sy
 op den rugghe draghen tot de Zee toe: aen de
 Zeecant comende / worpen se de selve int water/
 ende springhen daer met der haest al schrijeling/
 ende kuyter te peerdt op / roepende niet een
 spaentken van d'een ende d'ander zijde/barende
 also een myl ofte twee/t' Zeewaerts in/ vissche/
 ende hebben op de selve bondels hare netten
 ende Wandt ligghen / hen op de Ballas boven
 houdens

uden / worpen de Netten ende t'Wandt uyt/
de ligghe en visschen gheheele daghen
de nachten ober / tot dat sy haren back vol
ebben / waer mede blijdelijcken weder nae't
ndt toe comen. Doozwaer om haer/ in Callao
e Lima, te sien gaen visschen/ was dooz my een
inck van grooter vermakelijckheyt/want wa-
en seer veel / ende elck een om prijs op syn bon-
el ofte Balsilla schijeling als kuyter te peerdt
ttende/ togen dooz die Zeebaren heen/ (die al-
aer/daerse Visschen/hol gaen) soo dat het sche-
en de Tritoenen ofte Neptunen te wesen/die mē
yt water schildert. Met datse weder aent landt
omen/treckē haer Schuythens uyt het water/
nemense op de schouderen / ende doense terstont
en strucken los / sprejpende de Viesen langs de
Strandt heen / om te drooghen. Ander India-
nen/ te wetē/die van de vallepen van Yca,plach-
en te gaen visschen in Wellen / ofte opgeblazen
Zeewolfs-huyden/ diese altemets vol windts
oliesen/ gelijck als de Windballen ofte Ballon-
sen/om niet te grondt te gaen. In de vallepe van
Cañette, diese in voorzighen tijden de Guarco
noemden / was een groote menichte van Vis-
schers; ende om datse den Inga teghens stonden/
als hy t'selve landt veroverde / maecte eenen
versierden peys met hen/ ende splieden/om hem
feeste ende eere aen te doen / ordonneerden een
Visscherije van veel duyzent Indianen / die op
haer Balsas t'Zeewaert in voeren / ende in de
wederom-comste soo hadde den Inga, stil-swij-
ghende / soldaten bereydt ghestelt / die daer een
groote mooyt ende destructie onder deden/waer
dooz t'selve landt soo onbewoont ghebleven is/
wesende te boozen soo populeus ende overbloe-
dich. Hebbe noch een ander maniere vā visschen
ghesien/

ghesien/ daer ick van den Viceroy Don Francisco de Tolledo ghebracht worde/ en was ebenwel niet in de Zee/ maer in een Rivier diese noemen El Rio grande, (dat is de groote Rivier gheseyt) in de Provincie van de Charcas, alwaer eenighe Indianen Chiriguanas, onder t' water doochen/ die met een upnemenende raddicheyt/ al swemmende/ de Visch vervolghden/ hebbende Harpoen-ijfers ende Stickelgers in de rechter hant/ swemmende alleen met de sincker handt/ doorstaken en wondden de Disschen/ ende brachtense also met de Harpoenen ober dweers int lijf boven/welcke Indiane boozwaer eer Disschen als Menschen gheleken. Nu dewijle dat wy upt de Zee gheraecht zijn/ soo laet ons tot die ander soorten van Wateren comen/ die noch refteren om te segghen.

Het 16. Cap. Van de Lacken ofte Meyren die in Indien ghevonden vvorden.

In de plaetse van de Zee Mediterraneo ofte Middelandtsche Zee (waer van de Regioenen ofte Ghewesten van't oude Orbis ofte Werelt/ ghenieten) heeft den Scheyper/ de nieuwe Werelt voorsien/ van veel Lacken oft Meyren/ ende etlycke van dien so groot/ dat mense wel Zeeen mach heeten/ dewijle dat/ die van Palestijnen, also van de Schryft genaemt wordt/ niet meerder/ nochte wel soo groot wesende/ als eenige van dese. De principaelste van de selve/ is/ die van Titicacca, in Peru gheleghen/ in de Provincie van Collao, van de welcke in dit teghenwoordich Boeck gheseyt is/ dat die int omgaens heeft/ bynaest tachtentich mijlen/ comende thien oft twaelf loopende Rivieren daer in loopen, Men begonstse op eenen tijdt met

Barcken

Barcken te bebaren / maer waren daer soo qua-
 jck in bedrē / dat d'eerste Barcke, die de Vaert
 begonst / quam te barsten met een onweer datter
 y stack. T'water daer van / en is niet gheheel
 bitter ende brack / ghelijck dat van de Zee / maer
 s soo dick ende turbulent / dat het niet y deucht
 m te drincken. T'brenght twee soorten van
 Visschen voort in grooter menichte / waer van
 eene genoemt werdt / Suches, welke Visschen
 soot ende smakelijcken zijn / maer flegmatijck
 ende onghesont. D'ander zijn ghenaemt / Bogas,
 die ghesonder zijn / hoewel clepder / en seer gra-
 rich. Van Water-gansen ende Eyndrboghelen /
 heeft men t'gheheele Lack over / ontelbare me-
 nichte. Wanneer d'Indianen eenige Feeſte ende
 verbiedinghe willen bewijſen / aen eenige person-
 nage die door Chucuito ofte Osmaluo (t'welcke
 de twee Oeberen van't Lack zijn) sijn passagie
 neemt / so vergaderenſe een groote menichte van
 Ballen, ende maken int rondt eenen rinck / ver-
 volgende ende beſluptende alſoo de Gansen ende
 Eyndrboghelen / tot dat syse met de handt grij-
 pen / ende ſoo veel nemen alſſe hebben willen.
 Deſe maniere van Jaghen heetenſe Chaco. Aen
 de Oeberen van dit Lack / heeft men van beyde
 zijden de beſte bewoonde Vlecken der Indianen
 van Peru. Door de doortocht ofte loofinghe / van
 dit water / maecht het een ander minder Lack /
 hoewel dat het oock groot is / t'welcke genaemt
 wort / Paria, alwaer men oock veel Wees heeft /
 namelijcken Porcuño, (dat zijn ſoorten van Ver-
 kens) die aldaer ſonderlingh wel tieren / door de
 Totorá, die't Lack voortbrenght / daer't Wee ſeer
 mede geneſt wort. Daer zijn veel ander Lac-
 ken op de hooghe plaetsen van't geberghte / van
 de welke / Riviere ofte Waterbekē uytſpruyten /
 die ver-

die verbolghens voorder aen / seer schoone loopende Rivieren worden. Als men gaet van Arequipa nae Collao, heeft men boven om hoogh twee schoone Lacken / staende aen beyde zijden van den wegh: upt het eene loopt een Waterveerck af / die daer nae een Rivier wordt / en roint in de Zuidre Zee uptloopen. Van d'ander / seymen / sijn beginsel te hebben / de vermaerde Rivier van Apurima, upt de welke (met de groote vergaderinghe van Rivieren / die van't selfde geberghte af comen) men gheloofst / dat die uptnemende Rivier vā de Amazonas, anders Marañon ghenoeimt / sijnen oorspronck heeft / is een dinct dat ic dickwils overdacht hebbe / van waer dat so veel Lacken ofte Neeyen / op't bovenste / van den gheheelen Reghel Gheberghten comen moghen / in de welcken gheen Rivieren en comen / maer daer spruyten eer seer veel overbloedighe Waterbeken upt / sonder dat men sien can / dat de selve Lacken / int gheheele Jaer door / eens verminderen. Te dencken / dat dese Lacken van't sneeu (datter smilt) ofte van den reghen des Hemels voortcomen / en can niet gheheelycken vol doen / wāt veel van dien / soodantge menichte vā sneeus / nochte so veel regens niet en hebbe / evenwel soo en siet men se niet verminderen / t'welcke al te saem een argument geeft / van dat het een uptspruytende ende vloepende water is / dat van de Natuere aldaer voortghebracht wordt: niet regenstaende / is wel te gelooven / datter den reghen ende t'sneeu op eenighe tijden van't Jaer hulp toe geben. Dese Lacken zijn soo ordinaris op de hooghste toppen der Gheberghten / dat men qualijcken eenighe merckelijcke Rivieren bindt / die haer beginsel / van eenighe van dien / niet en hebben. ¶ Water van dese Lacken / is
reyn

eyn ende claer / voeyt weynich Wifch / ende de
elue diese heeft / is cleyn / door de coude die men
daer ghemeynlijcken heeft / alhoewel dat men
daer (dat een meutwe verwonderinghe is) som-
nige van dese Lacken bindt / die gantsch t'eene-
nael heet zijn. Went eynde der vallepe van Ta-
apay, by Porofsi, heeft men een Lack / t'welcke
oo roudt is / dat het schijnt met een passer ghe-
rocken te wesen: Ende hoewel het Landt/daert
ypt comt/seer roudt is/soo is niet tegenstaende/
t'water daer van/ geweldich heet/plachten daer
dicht aen de cante te baden/ want comende wat
dieper naert midde toe/ is de hitte onverbzaegh-
lijck. Int midde van dit Lack/ maecht het wa-
ter/ een opstygende meulen/ ende siedent water/
van meer dan twintich hoeten int begrijp / al-
waer den oorspronck/ende opcomste/van t'selbe
Lack is: Ende hoewel dat sijn bloepsel en voort-
comste soo groot is / soo en siet men nochtans
t'Lack minnmermeer yet vermeerderen/ soo dat
het schijnt aldaer weder in sijn selven te consu-
meren/ ofte moet eenighe verborghen loosinghe
hebben / daer t'water door ypt loopt. Men en
siet het van ghelijcken oock niet verminderen/
t'welcke oock noch een ander wonder is/ niet te-
ghenstaende/ dat men daer een afloopen water
yptghetrocken heeft / om sekere Artificien ofte
Meulens van metael met te malen. En dewijle
dat het water datter yptloopt / soo veel is / soo
behoordet naer reden yet te verminderen. Nu
achterlatende t'landt van Peru, ende comende in
nieu Spagnien/ soo en zijn de Lacken van daer
niet minder gedenchweerdich/ namelijk/ dat
soo seer verinaerde Lack van Mexico, int welcke
men twee verscheydē wateren heeft/zijnde t'eene
bzack/ ofte sout als Zeewater/ende t'ander claer
eynde

ende soet / ofte versck / door oorsake van de rivierē die daer in bloeyen. Int middē van't Lack staet een seer gheboeghlijcke clippe / met Baden ofte Badstobē van warm water daer bobē op / t welcke aldaer van selfs bloeyt / ende wort vooz de ghesontheyt seer goet ghebonden. Daer zijn Ackerwerpen die int midden van't Lack / op't selbe water / gefundeert zijn / met haer gemaecte bedden vol van dupsentderley soortē van zaden / rrupderen ende bloemen / t welcke / sooment niet en siet / niet wel moghelijck is / om te moghen verclaren / ghelijck als het is. De Stadt van Mexico is op dit Lack gefundeert / hoewel dat de Spagmaerdē t'geheele begriyp van de Stadt met aerden gheult ende ghedempt hebben / hebbende alleenlijcken sommige doorloopende wateren ghelaten / die om / ende door de Stadt heen loopen / met welcke wateren / een groot gherief hebben / om alle het gene datse van doen hebben / te moghen brenghen / als van Hout / Crupderen / Steen / Vyuchten van't landt / ende alle andere dinghen. Cortēs maechten daer Bargantinen in / als hy Mexico overwan / maer daer nae dochter hun sekerder te wesen / die niet te ghebruycken / ende alsoo dienen hen nu alleen met de Canoas / waer van groote menichte hebben. Dit Lack heeft veel Visck ende Jacht / hoewel dat icker gheen Visck van waerden ofte estime ghesien hebbe : segghen dat de profijten daer van / meer als dnye hondert dupsent Ducaten waerdē sijn. Daer sijn noch ander ende meer Lacken / ende oock niet verre van daer / van waer men Visck ghenoech nae Mexico brenghet. De Provincie van Mechoacan, wordt alsoo ghenoeint / om dat het een Visck-rijck landt is / ende men heeft groote ende schoone Lacken / die overbloedich
hant

van Wifch zijn / ende t'selve Landt is coelende
ghesont. Daer zijn noch veel ander Lacken/
ende soo men van alle de selve mentie maken
oude/ en waer niet moghelijcken/ die alleenlij-
cken int bysonder te moghen noemen. Wordt al-
leenlijcken gheadverteert/het ghene in dit tegen-
woordich Boeck aenghelwesen wordt / dat men
onder de Torrida groter menichte van Lacken
heeft/als op gheenige plaatsen der Werelt. Met
het ghene dat gheseyt is/ ende noch een weynich
dat wy van Rivieren ende Fonteynen segghen
sullen / sullen voleynen het gene dat ons in dese
materie boozcomt te segghen.

Het 17. Cap. Van diversche Fonteynen ende
vloeyende Beken.

Ghelijck als op ander Contrepen der We-
relt / alsoo heeft men oock in Indien/
groote verscheydenheyt van vloeyende
Beken / Fonteynen ende Rivieren/ ende
sommighe van breeuende eyghenschappen. In
Guancavelica van Peru, alwaer de Mijnen van't
Quicksilver zijn/staet een Fonteyn die heet wa-
ter vloeyt/en soo gelijck als het is uytvloeyende/
soo is het veranderende in Steenclippe: Van
dese Clippé ofte Steen/ zijn bynaest alle de huy-
sen van't selve Doorp ghetimmerd / is een sachte
ende moezwe steen om te houwen/ ende wort seer
lichtelijcken met ijser bearbeydt / ghelijck of het
hout waer / ende is lichtveerdich ende ghedue-
rich. Soo daer yemandt / t'zy Menschen ofte
Beesten/van dit water comen te drincken/moe-
ten daer af steruen / om dies wille dat het in den
huyck verstyft en in steen verandert/ waer door
daer sommighe peerden van gestoruen zijn. Soo
ghelijck als het selve water/ int vloeyen/in steen

is veran-

Bierghe-
lijcke fontey-
nen hebbe
ich ghesien
int Eplac
Tercera,
een van de
Blaens-
sche Ey-
landen.

is veranderende/alsoo is het den wegh verstop-
pende/daer't door vloeyt/waerom ghenoodich
is/ den loop altemets te veranderen/ vloeyende
op diuersche plaetsen over/ nae dat de Steen-
clippen aengroepen. Op de punt ofte hoek van
Sinte Helena, staet eē vloeyende Beke ofte Fon-
teyn van een seker Betumen, dat in Peru, Copey
genaemt wordt/ moet op de maniere wesen/ als
het gene dat van de Schyftuere verhaelt wort/
van de woeste ofte wilde Vallepe / daer men
Putten van Betumen vondt. De Zeelieden pro-
fiteren haer van dese Fonteyn ofte Put van't
Copey, om de touwen en taechelen met te teeren/
want het haer dient/ voort selve werck/ gelijk
als t'peck ende teer in Spagnien doet. Als ick
mijn liepse dede langs de Custe van Peru, nae
nieu Spagnien toe/ soo wordden my van den
Stuerman gewesen/ het Eplandt van de Wol-
den ghenaemt / alwaer een ander Fonteyn ofte
Put van Copey ofte Betumen (ghelyck als ghe-
sept is) vloeyde/ daer sy van ghelycken de tou-
wen met teeren. Ende daer is oock een ander
Fonteyn ofte vloeyende Beke van Teer/ den
selven Piloot (t'welcke een seer excellent Man
in sijn ampt was) septe my/ dat het hem wel
ghebeurt was/ daer hoorby zeplende/ (zijnde
soo diep t'Zeewaert in/ datse het landt uyt het
ghesicht verlozen hadden) datse door den roock
van't Copey quamen te weten/ waerse waren/
ende dat hem dit soo sekeren teycken was/ ghe-
lyck als offe t'landt verkent hadden/ soodanich
is de roock die hem aldaer eeuwichlijcken/ van
de vloeyende Beken verspreydt. In de Water-
badē/ die men heet/ van den Inga, is een Canael
ofte Goot van water dat al siedende uytloopt/
ende daer dicht by/ een ander soo roudt als van
sneeuw

neuwater. Den Inga hadde vooz een maniere/
 eene met het ander (soo als hy't hebben wilde)
 e tempereren / is een dinc om te noteren / dat
 men soo dicht by den anderen / vloepende wate-
 ren heeft / van soo contrarie qualitepten. Men
 heeft noch andere ontelbare menichte/namelijc-
 en in de Provincie van de Charcas, in welker
 water/ men niet lijden mach/ de handt daer een
 ve Maria lanc in te houden/ghelijck als ick het
 ober op een wedtspel ghesien hebbe. In Culco
 heeft men een Erf ofte gheleghenthept/daer een
 Fonteyn van Sout upt vloeyt / want is al
 loepende in sout veranderende / zijnde t'selfde
 ptinende wit ende goet / dat soo't op ander
 plaetsen waer / en soude gheen cleyne rijkdom
 oesen/maer en heeft aldaer niet veel te bedieden/
 ooz d'overbloedichept die men daer van sout
 heeft. De vloepende wateren die men heeft in
 Guayaquil, (t'welcke in Peru,ende bynaest onder
 de Linea Equinoctiael is)houdt men vooz een re-
 medie ende ghesontheyt/teghens de pocken ende
 andere diergelijcke krankheden/ waerom daer
 aan verre wegghen comen / om ghesontheyt te
 vercrighen : segghen hier van d'oorzake te we-
 en/ om dat men dooz t'selve geheele landt ober/
 wonder veel van de wortelē heeft / die men Car-
 aparilla noemt / welker deucht ende operatie
 soo notoir ende bekent is / ende dat de Wateren
 daer van/int doozloopen/de cracht crighen om
 te genesen. Bilcanota is een Gheberghte/ welcke
 nae d'opinie van't Volck) ghelegghen is / op de
 hooghste plaets van gantsch Peru, is op't ho-
 berste met sneeu bedeckt / ende op plaetsen soo
 swart als kolen : Daer vloepen twee wateren
 upt/ die naer verscheypden oorden afloopen/ende
 in wepnich spatie groote loopēde Beken wordē/
 P ij ende

ende wat boorder aen / seer schoone Rivieren
 waer van d'ene naer Callao, en t'grootte Lach
 Titicacca toe loopt / ende d'ander nae d'Andes
 welke is / die men noemt Yucay, den welcken
 haer vermenghende / met andere / in de Noordt-
 Zee uptloopt met een gheweldige stroom. Dese
 Waterbloet / alse eerst upt de Steenrotse (van
 den voorscheden Bilcanora) loopt / is al even eens,
 als water van Lexia, (ofte loogh) van een asch-
 verwighe coleur / ende is ober / al van hem ghe-
 vende / eenē roock ofte damp / als van verbrande
 dinghen / loopende alsoo een groot stuck weegs /
 tot dat de menichte der wateren / die daer in co-
 men / den brandt en roock (die t' van sijn beginsel
 af met brenghet) lisschen ende updoen. Hebbe in
 nieu Spagnien / een Waterbeck ghesien / gelijk
 als van iuct / wat blauachtich / ende een ander
 in Peru, van rooder verwe / gelijk als van bloet /
 waerom de roode Rivier ghenaemt wordt.

Het 18. Cap. Van de Rivieren.

Der alle Rivieren / ende niet alleen van
 Indien / maer ooc van de gantsche We-
 relt / heeft de Rivier / Marañon, ofte van
 de Amazonen, d'eerste plaets / van den
 welcken int voorgaende Boeck ghehandelt is:
 Dese is op verscheden Rysen / van de Spa-
 gnaerden bevaren gheweest / soeckende Landen
 t'ontdecken die (nae dat den roep is) van groo-
 ter rijkdom sijn / namelijk / de contreyen / El
 Dorado, dat is t'Dergulde / gheseyt / ende Payiti
 ghenaemt / alwaer den Adelantado Iuan de Sali-
 nas, een merckelijke tocht in gedaen heeft / hoe-
 wel dat de selve van wepnich effect was: Heeft
 een passagie / die sy de Pongo noemen / de welcke
 ten van de periculeuse der Werelt moet wesen:
 want

want om dies wille / dat het tusschen twee ghe-
 veldighe hooghe / afghebicke Steenrotsen be-
 nijpt is / so is het niet een groote storting van
 boven neder vallende / in een afgrijpseljke diepte /
 waer t' water / niet dien grooten val / soodani-
 ge draepmeulens ende maelstroomen is ma-
 ende / dat het onmoghelijck schijnt / daer te mo-
 hen af comen / sonder te verdrincken / ende in
 de grondt te schieten : dies niet teghenstaende /
 so heeft het de vermetenheyt der mensche der-
 en bestraen / dien wegh door te passeren / door de
 wegerlijckheyt van dat soo vermaerde Dorado,
 ofte t' Vergulde / lieten hen van boven af neder
 vallen / zijnde door de furie ende t' ghedruys van
 de Rivier voortgedreven / hen wel vast houdende
 den de Canoas ofte Barcken daer sp in waren: En
 goetwel / dat de selve / int afvallen / omtuyndel-
 ende splieden niet Canoas niet al / te grondt gin-
 ghen / zijn niet te min / wederom boven / ende te
 recht ghecomen / ende eyndelijcken niet listen /
 vracht ende gheweldt daer door gheraecht / in
 omma / dat het gheheele Heyt behouden door
 quam / uytgesondert seer wepnich / die daer ver-
 broncken. Ende t' ghene dat meer te verwonde-
 ren is / wisten hen soo wel te hebben / met prack-
 tijcken / datse gantsch niet met allen (van de
 munitie ende buscrupdt datse met hen hadden)
 en verlorē / int wederom keeren: want int eynde /
 nae groote moeyten ende perijckelen / moesten
 daer weder door clonunen ende clauwerden op
 een van die oberhooge Steenrotsen / hun aen de
 poignaerden / dieser instaken / vast houdende.
 Een ander Tocht isser in de selve Rivier gedaen
 van den Capiteyn Pedro de Orsua, ende door het
 overlijden des selven / soo quam het volck te
 mutineren / waerom daer ander Capiteynen
 P ij waren /

Historie Naturael van West-Indien,
 waren/die den wegh/van den Arm/ofte Rivier
 die tot aen de Noort-Zee upt comt/vervolgden
 Een Religicus van ons Gheselschap/sepde ons
 (dat wesende noch Leeche) hem ghevonden t
 hobben/ in alle de voozsepde gheschiedenisse ende
 Tocht/ ende hoe dat de Water-getijden/tot by
 naest hondert mijlen / de Rivier opwaerts-aen
 liepen / ende soo wanneer datse haer in de Ze
 roint te vermenghen / soo is men bynaest onder
 de Linie, ofte niet verre daer van: heeft t seve
 rich mijlen in de wijdde van de Mont ofte in
 comste/twelcke onghelooflijck schijnt te wesen,
 want gaet de Middellantsche Zee/in de breedde/
 te boven/hoewel dat ander hem in hare schriften
 niet meer als 25 ofte 30 mijlen/ in de Mont ofte
 incomste/ en gheven. Na de voozsepde Rivier
 soo heeft de tweede plaets/van de gantsche We
 relt / El Rio de la plata, ofte de Rivier van't Sil
 ver / die anders El Paraguay ghenoemt wordt/
 de welcke upt den Riegel Gheberghten van Peru
 afloopt / tot in de Zee toe / op de hooghte van
 35 graden aen de Zuydzijde: wast ofte bloept/
 nae sy segghen / op de maniere als den Nilus,
 maer sonder comparatie/veel meer/ wāt maect/
 van de Velden diese besprencht / (den tijdt van
 dype Maenden) een gheheele Zee/keerende daer
 nae weder in sijn Moeder / wordt van groote
 Schepen bebaren / ende dat/ seer veel mijlen in
 newaerts aen. Daer zijn noch ander Rivieren/
 ende hoewel die van soodanighe grootte niet en
 zijn/ soo comense niet tegenstaende met de groot
 ste van Europa over een / ende gaense noch verre
 te boven/gelijck als daer is/ die van Magdalena,
 by Santha Martha, Rio grande, ofte de groote Ri
 vier / die van Alvarado in nieu Spagmen / ende
 andere ontelbare. Aen de Zuydzijde / int ghe
 berghthe

erghete van Peru, en zijn ghemepulijcken de Ri-
 ieren soo groot niet / want hebbē wepnich spa-
 ie om te loopen/ ende en moghen soo veel wate-
 en niet by een vergaderen/ doch zijn gewelbich/
 in datse van't geberghte af storten ende haesti-
 ghe overstulpinghen hebben / waerom de selbe
 ericuleus/ ende oorsaken geweest zijn/ van vele
 ooden. In den tijdt van de hitte / soo wassense
 ende comen met stortbloeden. Ick hebber langs
 de Cust heen/ seuen en twintich ghepasseert/ on-
 der welcke niet een en was/ die ick gronden tost/
 om over te gaen. D'Indianen gebuycken duy-
 entderlep consten / om de Rivieren te passeren/
 hebbē op sommige plaetsen/ een lijn ofte roorde/
 weers over (van d'een zijde tot d'ander) ghe-
 chozen / ende daer aen een korf hanghen / daer
 den ghenen / die passeren wil / hem in set / waer
 mede sy hem also van den Oever af over halen/
 ende alsoo passeert men in den korf / over ende
 weer over. Op ander plaetsen sit een Indian
 al schijeling op een Balta ofte Bondel van strop
 ofte biesen/ ende neemt den ghenen / die passeren
 wil/ achter hem op / roepende alsoo met een
 spaenhout/ brengense hem over. Op ander con-
 trepen hebbense een groot Net ofte Vlot van
 drooghe Caulwoorden ghemaect / daer sy den
 passagier op setten/ ofte legghen daer t'goet op/
 dat men over hebbē wil/ ende d'Indianē swem-
 men voor uyt/ ende trecken al swemmende met
 roorden t' Vlot voort/ gelijck als de peerden een
 wagen ofte karre doen / ende andere comen van
 achteren aen/douwen en stooten/ende alsoo hel-
 pen sy malcanderen / tot dat het over is: over
 wesenide / nemen hare Ballen van Caulwoorden
 op den neck / ende swemmen alsoo weder aen
 d'ander zijde. Dit doense in Peru, in de Rivier
 P iij Santa

Santa gheenaemt. In de Rivier van Alvarado, in nieu Spagnien / worden wy op een hardt ofte plancke over gheboert / die d'Indianen op de schouderen nemen / ende daer alsoo met door de Rivier heen gaen / ende als sy de grondt comen te verliesen / soo swemmen sy die hoofts over. Dese ende ander diergelycke dysfentderley manieren / die sy hebben / van ober de Rivieren te passeren / brengen voorwaer een beschroemtheit aen / als men siet / om dat het soo swacke ende handeloose middelen schynen te wesen / doch sijn in effect seer seker. Brugghen en hebbense noyt gebuycht / dan van Biesen ende Stropmatten / maer nu heeft men al op eenighe Rivieren / door neersticheit van etlycke Gouverneurs / sonninghe steenen Brugghen / doch veel min / dan't wel van doen en vereyschende is / zijnde in een landt daer soo veel Menschen / door gebreck van dien / comen te verdrincken / ende dat soo veel gelt op brenghet / daer niet alleen in Spagnien / maer oock in veele Landen / costelycke ende hoortbaerdighe Dalleysen met ghetimmert worden. Wt de Rivieren / die van de Gheberghten afloopen / trecken d'Indianen veel ende groote doorloopende wateren ofte conduiten tot in de valleien ende platte landen / om t'landt te begieten / de welcke sy soo ordentelyck ende voeghlycken wisten te leyden / dat het int landt van Murcia nochte in Milanen niet beter en can wesen / t'welcke oock den meesten ende alle den rijkdom is / die men in de platte landen van Peru, als oock op veel ander plaetsen van Indien / heeft.

Het 19. Cap. Van de qualiteyt van't landt van Indien int Generael.

De qua-

De qualiteyt van't landt van Indien (de-
 wijle de selve de laetste van de dype Ele-
 menten is / die wy voorghestelt hebben/
 in dit Boeck te tracteren) mach mit mee-
 ste deel wel verstaen worden / van't gene dat int
 boozgaende Boeck / van de Torrida Zona, gear-
 gumenteert is / dewijle dat het meesten deel van
 Indien / daer onder ghelegghen is : maer om
 t selve te beter te verstaen / soo hebbe ick dype ver-
 schepdenheden van Landen (daer ick in die Con-
 trepen ghewandelt hebbe) aenghemerckt / waer
 vā t'eenē leegh / t'ander seer hoogh / en het derde /
 dat tusschen dese twee comt / upnemende is. Het
 leeghe landt / is het ghene dat aen de Zeeruste
 ende in gantsch Indien gebonden wort / t'welc-
 ke ordinaris seer vochtich ende heet is / waerom
 het oock t'onghesontste ende nu ter tijt t'minste
 bewoont is : Hoewel datter in voorzighen tijden
 groote bewoonde vleckē van Indianē geweest
 zijn / gelijck als de Historien van nieu Spagnien
 ende Peru ghetuyghen : want dewijle dat de selve
 Regioen ofte Gheweste t'Naturael was / van
 den ghenen die daer in ghebozen ende opgevoedt
 worden / soo consten sy haer daer wel onderhou-
 den ende aerden / leefden van de Visscherije der
 Zee / ende van de Ackerbouwinghe die sy deden /
 treckende loopende wateren ofte conduiten up
 de rivieren / daer sy't ghebreck van den reghen
 met remedieerden / die ordinaris seer weynich
 aen de Custe / ende op sommige plaetsen gantsch
 niet en valt. Dese leeghe Landtschappe heeft
 groote plaetsen ende contrepen die onwoonbaer
 zijn / ende dat / door de Zant-landen / die men
 daer bijster ende moeplyck / jaē geheele Berghen
 van heeft / als oock door de Morassen / om dat
 het water / alst vā boven af comt loopē / dickwils
 gheen

Nels.

gheen upcomste en vindt / ende daerom alsoo staen blijft. Mozaassen ende verdronckē landen / sonder remedie is veroorzakende / in effect / dat het meesten deel / van de Zeeruste in Indien / soodanich is / namelijk / aen de cant van de Zuyder Zee. By onse tijden / soo is de habitatie van dese Custe ende leeghe Landen / soo vermindert ende te niet ghegaen / dat van de dertich deelen / de neghen en twintich wel vergaen zijn : Ende het gene / dat van de Indianen noch duert / ende in esse is / gheloooven veel / dat het eer pet langh / gantsch ende t'eenemael te niet ende wech sal wesen. Dit selve werdt van diversche / verscheyden oorzaken toe gheschreben : eenighe legghent op den grooten arbeidt ende quellinghe diese d'Indianen aeghedaden hebben : andere op de verscheyden maniere van spijssen ende drincken / diese ghebruyck hebben / naer datse der Spaenscher usantien deelachtich gheworden zijn : Etelijke legghent op d'onghereghelde dertelheyt / diese int drincken ende andere misbruyckē hebben. Ende ick houde oock voor ghewis / dat dese ongheregheltheyt / de meeste ende principaelste oorsake geweest is / van haren onderganck ende verminderinghe : t selve te argumenterē en comt nu niet te pas. Int voorsepde leeghe landt / dat door de banck ongesont ende luttel bequaem is / voor der Menschē habitatie / heeft men exceptie van sommighe plaetsen / die gheteimpert ende bruchtebaer zijn / ghelijck als daer zijn t'meeften deel van de blacke Landen en Velden van Peru, alwaer men coele ende overbloedighe Dalpen heeft. De habitatie van t'meeften deel der Custen / wordt onderhouden met de traffijck ende handelinge der Zeebaert van Spaguen / daer de gheheele staet ende conservatie van Indien aen hangt.

aen hangt. Men heeft aen de Custe / sommighe
bewoonde Steden / als in Peru, Lima, Truxillo,
Panamá ende Cartagena, aen't vaste landt / Santo
Domingo, Puerto Rico, en de Havana in d'Eplan-
den / ende noch veel ander cleynder Vlecken / als
Vera Crus in nieu Spagnien / Yca, Arica, en meer
andere in Peru, ende ghemeynlijcken soo hebben
de Havens (doch weynich) altoos eenige Ghe-
meynten ende woon-plaetsen. De tweede ma-
niere van Landt / is een ander upnemende
hoogh ende vervolghens roudt ende droogh / ge-
lijck als t'Gheberghte ghemeynlijcken is: Dese
Landtschappe / en is noch vruchtbaer noch ver-
makelijck / maer ghesont / waerom t'selve seer
bewoont is : heeft Weyden / ende daer toe veel
Wees / t'welck een groot behulp ende t'meeeste on-
derhoudt van t's Menschen leven is / waer mede
t'ghebreck van de Zaep-landen ende Bouw-
acken gheremedieert werdt / met wiesselen ende
onderhandelinge. Het ghene dat dese Landts-
schappe bewoont / ende etlijke oorden seer po-
puleus maect / is de Rijckdom van de Mijnen,
die men daer in vindt / want alle dinghen het
gout ende silber onderworpen is. Men heeft al-
hier / door oorsake van de Mijnen, sommighe be-
woonde Vlecken / soo van Spagniaerden / als
Indianen / die seer populeus zijn / ghelijck als
daer is Potosi ende Guancavelica in Peru, de Ca-
catecas in nieu Spagnien. Van Indianen heeft
men t'gantsche Gheberghte ober / groote habi-
tatie / die haer daer noch hedensdaeghs onder-
houden / ende willen segghen / dat d'Indianen
aldaer vermenichvuldighen / uptghenomen / dat
het graben ende wercken / van de Mijnen, daer
heel van zijn vernielende / ende sommighe alghemeyne
siecken hebbender oock een groot hoop
van

van wech ghenomen ende omghebracht/ gelijck
als de Cocoliste in nieu Spagnien. Maer van
weghen haerder onthoudinghe / soo en siet men
in effect niet/ datse in diminutie ofte verminde-
ringe gagen. In dese uptnemende Landtschappe/
van't hooghe/ coudde ende drooghe Landt/ heeft
men de twee beneficien ofte weldade van Wep-
den ende Mijnen die ick gheseyt hebbe/ de welke
wel andere twee moghen vergelden/ als de gene
die de leeghe Landen van de Custe hebben / als
daer is de weldaet van de Traffijck ende Han-
delinghe der Zeewaert / met de vruchtbaerheyt
der Wijnen die nieuwers en wassen / als alleen
in dese seer heete Landen. Tusschē de voorszeyde
twee uptnemende Landtschappen / comt het
landt van middelbare hooghte / evenwel t'een-
tuttel meer of min alst t'ander / maer en heeft
gheen ghelijckenisse met de hitte van de Custe/
noch met d'onghetempertheyt van't puere ghe-
berghte. In dese gedaente van Landbouw/ghe-
ben d'Acheren ende Zaep-landen/ wel Tarwe/
Garst / ende Mays, t'welcke in seer hooghe lan-
den niet wassen wil / maer veel in leeghe. Heeft
doock overvloet van Wepden ende Wees: Wyuch-
ten / Gheboomten ende groentcheyt / waster
ghenoech/ ende is voor de ghesontheyt ende ver-
makelijckheyt/ de beste habitatie: ende alsoo is/
doock het meeste dat in Indien bewoont wordt/
van dusdanighe qualiteyt. Ick hebbe met eeni-
ghe verdachtheyt (op verscheiden wegghen ende
discoursen/die ick ghedaen hebbe) daer op gelet/
ende by goede rekeninghe bevonden/dat de Pro-
vincien en Contrepen / die aldermeest bewoont
en de beste van Indien zijn/ zijn van desen doen/
ghelijck als men in nieu Spagnien (t'welcke
sonder twijffel een van de beste is / dat van de
Son

Son bescheneen wort) sien mach/ t'zj van waer
dat men daer aen comt / soo gaet men terstont/
van de Custe af/nae't hoogh opclimmende. En
hoewel dat men van den oppersten opgarck/
daer nae weder begint te dalen / soo is het doch
weynich/ende t'Landt blijft altoos veel hooger
dan de Custe. Op dese maniere is ghelegen/ alle
d'omligghende Landbouw van Mexico, ende
t'gene dat naer de Vulcano, ofte vperigē Bergh/
toe loopt / t'welcke het beste landt van Indien
is/als ooc in Peru, dat van Arequipa, Guamanga
ende Cusco, doch altoos t'ene wat meer / ende
t'ander wat min / ende is eyndtlijcken altemael
hoogh landt / zijnde van diepe Vallepen en van
hooghe Gheberghen / ende t'selfde is my oock
gheseyt van Quito, Santafé. En van't beste van't
nieuwe Coninckrijck/ is eyndtlijck een groote
voorsichticheyt des Scheppers geweest/te voor-
sien/ dat bynaest t'meeften deel van't landt van
Indien/ hoogh comt / op dat het ghetempert
mochte wesen: want leegh zijnde / soude onder
de Zona Torrida seer heet wesen/namelyckē soo't
verre van de Zee lach. Oock soo heeft bynaest
alle het landt / dat ick in Indien ghesien hebbe/
naebuerschap van d'ene ofte d'ander zijde / met
eenighe hooghe geberghen/ende somwijlen van
alle canten. Dit selve is soo seer/ dat ick (aldaer
wesende) dickwils gheseyt hebbe / dat ick my
wenschten op een plaets te wesen / daer ick den
gheheelen Horison mochte verghelijcken / ende
met de Hemel ende blacke aerde onderschepden/
ghelijck als men in Spaguien / op d'ysent bel-
den sien mach. Maer ten staet my niet voor/dat
ick opt in Indien soodanighen ghesicht gehad
hebbe/ noch op Eylanden/ noch op vaste Lant/
alhoewel dat ick meer dan seven hondert mijlen
weeghs

weeghs in de lengte gherepft hebbe. Maer ghe-
lijck als ich segge / soo was het om de habitatie
van de selve Regioen ofte Geweste / seer noodich/
de Nabuerschap van't Gheberghte ende Heube-
len / om de hitte der Sonne te tempereren. Ende
also is het meeste / dat van Indien bewoont is /
op de maniere en in voeghen als gheseyt is / ende
is int gemeyn / altemael een landt van veel groe-
nicheyt / Weyden ende Gheboomten / gantsch
contrarie van dat Aristoteles ende d'Ouderen
ghemeynt hebben. In sulcker voeghen / dat soo
wanneer men van Europa nae Indien comt / soo
is men hem verwonderende / een soo lustighe
groene Landoutwe / ende soo vol frischeyt te sien /
hoewel dat desen Rieghel sommighe exceptien
heeft / namljcken int landt van Peru, t'welcke
onder allen seer vzeemdt is / waer van wy nu
handelen sullen.

Het 20. Cap. Van de Eyghenschappen van't
Landt van Peru.

Voor Peru, en verstaen wy niet / de gant-
sche ghedeelte der Werelt die men voer
America aenteckent / dewijle dat hier
onder / Braslien, t'Coninckrijck van
Chile, ende dat van Granaden, begrepen wordt/
want gheenich van dese en is Peru, dan alleen-
lijcke / de gedeelte / die ghelegghen is / aen de Zuyt-
zijde / beginnede van't Coninckrijcke van Quito
(dat onder de Linea leyt) af / ende streckende in
de lengte heen tot aen't Coninckrijck van Chile,
dat onder de Tropicum upt comt / t'welcke mach
wesen / ses hondert mijlen in de lengte / hebbende
in de breedde / niet meer dan't ghene / dat het tot
de Andes toe beslaende is / dat int generael mach
wesen / vijftich mijle / hoewel dat het op plaetsen
(als

als nae de Cachapoyas toe) breeder is. Dese
ghedeelte der Werelt / t'welcke Peru ghenacmt
wordt / is van een merckelijcke aenmerckinghe /
om dies wille / dat het seer vrecnde eygenschap-
pen / ende bynae een exceptie van de generalen
Reghel / der Landen van Indien / heeft. Want
in den eersten / soo en hebben alle de Custen van
dien / niet dan eenen windt / ende en is niet den
selven die onder de Torrida plach te waepen /
maer sijn contrarie partije / welcke den Zuyden
ende Zuydwesten windt is. Ten tweeden / soo
ghelijck als den voozsejnde windt / wpt de natuere /
d'alderstomachtichste / swaermoedichste ende
onghesontste / van allen is / is aldaer int contra-
rie / wonderlijcke / lieflijck / ghesont ende verma-
kelijck / jaee soo seer / dat men den selven alleen de
bewooninge van de selve Custe mach toe schrij-
ven / want sonder dien / soude dat onwoonbaer /
heet ende swaermoedich wesen. Ten derden /
dat het aen de selve Custe nimmermeer en re-
ghent / doudert / haghelt / noch sneeut / t'welcke
een wonderlijck dinck is. Ten vierden / dat het
in seer wepnich spatie ofte distantie vā de Custe
af / seer dapper regent ende sneeut. Ten vijften /
dat streckende twee Regelen van Gheberghten /
even ghelijck / ende ghelegen op een hooghte des
Pools / men in den eenen Reghel groote menichte
van gheboomten heeft / reghenende aldaer het
meesten deel van t'Jaer / met groote hitten / ende
op d'ander Reghel / is het int contrarie / gantsch
hael ofte woest / ende seer coudt / hebbende t'Jaer
ghedeelt in Winter ende Somer / in reghen ende
claer weer. Nu om alle t'selve te beter te ver-
staen / moet men aenmercken / dat Peru in dypen
ghedeelt is / ghelijck als langhe ende smalle ghe-
seden riemen / te weten / in blacke Landen /
Berghen

Berghen ende Andes. De blacke landen zijn aen de Cufte der Zee/ de Berghen/ zijn altemael heu-
 velen / met fommighe Dalleyen: d' Andes, zijn
 groufame/ grove ende dicke Gheberghen. De
 blacke Landen moghen hebben in de breedde/
 ontrent thien mijlen / op fommige plaetsen wat
 min of meer. De Berghen moghender twintich
 hebben / ende d' Andes, ander twintich / op et-
 lijcke plaetsen/ meer / ende op ander min / ftre-
 ken in de lengte/ Doorden ende Zupden/ ende in
 de breedde/ Ooft ende Weft / is nochtans een
 wonder diuck/ dat men in fo weynich diftantie/
 als daer zijn vijftich mijlen/ liggende eben verre
 van de Linea ende Pool af / foo grooten onder-
 fchepdt heeft/ vā dat het in d'eene plaets bynaeft
 altoos reghent / op d' ander plaets/ bynae min-
 mermeer / ende op d' ander / by tijden. Op het
 blacke landt en regent het minnermeer / alhoes-
 wel datter fomwijle een weynich nat ofte vork-
 ticheyts neer valt/ t'welcke fy Garua heeten/ ende
 wordt in Caftillien Mollina ghenacint / dat is/
 een natten damp ofte mift/ t'welcke altemets in
 eenighe druppelen waters comt te veranderen
 ende neer vallen / maer men en heeft in effect/
 geen daken toe van doen/ noch daer en valt geen
 water/ dat sulcx berepft: hebben de dake van
 een mat ghemaect/ met een weynich aerde daer
 boven op / dat haer meer als ghenoech is. In
 d' Andes regent het bynaeft t'geheele Jaer door/
 alhoewel dat men daer op eenighe tijden meer
 claricheyt heeft/ als op ander. In de Berghen/
 welcke comen tuffchen de twee uptnemende/ foo
 reghent het op de felve tijden / ghelijck als in
 Spagnien/ te weten/ van September tot April
 toe / zijnde d' ander Maenden helder ende claer/
 t'welcke is / als de Son daer verft van af is/
 zijn de

zijnde int contrarie / alser de Son naest by is /
 van't welcke int voorzgaende Boeck genoegh ge-
 handelt is. Het ghene men d' Andes heet / en t'an-
 der dat de Gheberghten ghenoeint worden / zijn
 twee Reghelen van seer hooghe Gheberghten /
 die over de dupsent mijlen / in de streckinghe
 moghen hebben / ende zijn ghelegghen int ghe-
 sicht van den anderen / bynaest als parabel ofte
 ghelijck. Int Gheberghte onthouden haer on-
 telbare hoopen van Vicuñas, welcke zijn in de
 lichtveerdicheyt / gelijc als wilde Bergh-gepten.
 Van ghelijcken soo onthouden haer / daer oock
 de ghene die men Guanacos ende Pacos noemt /
 t'welcke de Schapen / ende ghelijckelijcken de
 Last-peerden van't selve landt zijn / daer op sij-
 nen tijdt van gehandelt sal worden. In d' Andes
 onthouden haer Apen ende Neyskatten / die seer
 gracieus zijn / met menichte van Papegaepen.
 Ende aldaer wast oock het cruyt ofte de boom /
 Coca ghenaemt / dat van d' Indianen soo seer
 gheestineert / ende in sijn handelinghe / soo veel
 gelts weerdt is. Het ghene men Gheberghte
 noemt / heeft op plaetsen / daerse open zijn / Wal-
 lepen / alwaer men de beste habitatie van geheel
 Peru heeft / ghelijck als daer is / die van Xauxa,
 van Andaguayalas, ende die van Yucay. In dese
 Wallegen so wast het Mays, Koozn ende Wuch-
 ten / in d'eene wat min of meer als in d'ander.
 De Stadt van Cusco gepasseert wesende (welc-
 ke in voorzichte tijden t'Hof van de Heeren van
 dese Coninckrijcken was) soo schepden haer de
 twee Regelen gheberghten (die ick gesept hebbe)
 wat wijder van den anderen / latende te midde-
 wegen een groot veldt ofte blacke landt / t'welc-
 ke de Provincie van Collao ghenaemt wordet.
 Whier heeft men menichte van Rivieren / ende
 t'grootte

endet 't groote Lack van Titicaca, met een groot
Landbouwende ende seer schoone Weyden: maer al
hoewel dat het black landt is/ soo heeft het/niet
regghenstaende/ noch ebenwel de selve hooghten/
ende onghetempertheit/ als 't gheberghen/ ende
brenghet van ghelijcken gheen gheboomte noch
hout voort/ ende remedieren 't ghebreck van
broot met wortels (diese zaepen) Papas genaemt/
de welcke onder d'aerde wassen/ ende is de spijs
der Indianen/ maken van dese wortelen (alste
dzoogh ende ghecureert zijn) het ghene dat sy
Chuno noemen/ welcke het broot ende voedsel
van't selve landt is. Hebbender noch ooc andere
wortelen ende cruyderen diese eten/ is een gesont
ende oock 't bewoonste ende 't rijckste landt van
Indien/ door d'overbloedicheit van het Vee/
't welcke aldaer seer wel aerdet/ so wel de Scha-
pen/ Roepen ende Geypen van Europa, als die
van't landt/ diese Guanacos, ende Pacos noemen.
Men heeft daer oock jachts ghenoech van Pa-
trijsen. De Provincie van Collao ghepasseert
wesende/ soo comt die van de Charcas, alwaer
men Walleyen heeft/ die seer heet en vruchtbaer
zijn. Ende men heeft daer oock seer woeste ende
wilde gheberghen/ die soo grooten schat ofte
rijckdomme van Mijnen hebben/ datter op gee-
nighe plaetsen ter Werelt/ grooter noch sooda-
nighen gheweest zijn.

Het 21. Cap. Van d'oorsaken diese gheven, van dat
het op de vlacke Landen niet en reghent.

Soo ghelijck als het een soo extraordina-
ris dinc is/ dat men Lande heeft/ daer 't
nimmermeer en reghent/ noch dondert/
also ist oock natuerlijcken/ dat de Men-
schen begeerlijck zijn/ om d'oorzake van sooda-
nighe

nighe nieuwichheit te weten. Het discours datter
 van sommighe op ghedaen wordt / van die dat
 met voorszacht gheconsidereert hebben / is / dat-
 ter / door ghebreck van materie / aen die Custe/
 gheen dicke humeuren ofte dampen opghetroc-
 ken worden / die machtich ghenoech zijn / om den
 reghen te verdicken / dan alleen clepne ofte lichte
 humeuren / die alleenlijck maer den mist ende
 garua comen veroorzaken / ghelijck als wy in
 Europa sien / datter des morgheus op veel dagen
 dampen opghetrocken worden / ende die niet in
 reghen / maer alleen in mist comen te verande-
 ren / t welcke comt / om dat die materie niet dick
 noch crachtich ghenoech en is / om in reghen te
 veranderen. Ende dat sulcx aen de Custe van
 Peru eendwichlijcken (ghelijck als in Europa by
 wijlen) is / segghen d' oorsake te wesen / om dat
 de selve Regioen, altemael uptnemende droogh/
 ende ongeheleggen is / om dicke vapeuren ende
 dampen te mogen voortbrenghen. De drooghte
 is goet te mercken / door die onepndtliche zant-
 landen / die daer zijn / als oock om dat men daer
 gantsch geen Fonteynen noch Putten en vindt/
 ten zy dat het waer in seer groote diepten / van
 vijstchien ende meer bademen / ende t' selve moet
 noch wesen by eenighe Rivieren / upt welker
 doordringhent water / men den Putten comt te
 vinden / jae soo seer / dat het by experientie gesien
 is / dat soo wanneer men de Rivieren upt haer
 moeder ofte loop verlepde / ende wech nam / die
 enen anderen cours ghebende / soo zijn terstont
 de Putten droogh gheworden / tot der tijdt toe /
 dat de Rivier weder tot sijnen eersten loop ghe-
 comen was. Dese oorsake van niet te reghenen/
 wordt ghegheben / van wegghen de materie : Nu
 van wegghen t' efficient ofte de werckinge / geven

een ander van niet minder aenmerckinge / te wetē / dat die excessieue hooghte van't geberghte / die de gheheele Custe lange streckt / in sulcker voeghen de blacke landen beschuttende is / dat die gheen windt van ober landt en laet waepen / ten 3p dat het soo hoogh is / datse de steple toppen oberwaept / ende te hoven gaet / waerom daer anders geen windt en waept / als die van uyt der Zee / den welcken (dooz dien dat hy geen wederpartije en heeft) alleen de vapeuren ofte dampen (die daer opghetrocken worden) niet en can verdouwen noch uytperffen om regen te maken: in voeghen dat het beschutsel van't gheberghte verhinderende is / den vapeurē niet uytgheperft te worden / makende dat die al te samen in mist verspreedt worden. By dit discours worden sommighe exempelen ghebracht / als daer is / het reghenen op sommighe Heubelen aen de Custe / die wat minder beschut staen / ghelijck als daer zijn de bergen van Arica ende Arequipa. Item / van dat het daer sommighe Zaren ghereghent heeft / soo wanneer daer de Noorde winden ofte Brisen regneerden / ober de gheheele spatie diese bewaepde ende overreprekten / ghelijck als het ghebeurt is / int Jaer 78. op de blacke landen van Truxillo, alwaert seer veel reghende / een dinc datse in menighe eeuwen niet ghesien hadden. Item / is aen de selve Custe regnende / ter plaetsen / daer't ordinarij van de Brisen ofte Noorde winden bewaepd wordt / ghelijck als in Guayaquil, als ooc daer hem t'landt seer verheft / ende uyt het beschutsel van't gheberghte is afwijckende / ghelijck als daer is voorsz. Arica. Op dese maniere wordt het van sommighe ghesdiscoureert / doch een peggelijck mach discourenen soo dat hem goet dinct / is altoos seker / dat als

dat als men van't Gheberghte in de blacke bel-
den af daelt/soo placht men te sien een gedaente/
ghelijck als twee heubelen / d'ene boven om
hoogh/helder ende claer/ende d'ander om leegh/
doncker / ende ghelijck als een grauwe uptghe-
snyepde sluper / die de gantsche Custe is bedec-
kende. Doch hoewel dat het niet en reghent/soo
is niet teghenstaende den voorszeden mist won-
der proffytelicken/om t'gras op't landt te doen
groepen/ ende om de Zaep-landen ende Bouw-
ackeren in haer saisoen te brengen. Want al-
hoewel datse so veel stilstaende wateren hebben/
alfe selfs willen/diese upt de slooten trecken/soo
en weet ick nochtans niet / wat denckt dat de
vochticheit des Hemels meer heeft: Want soo
de selfde Garua ofte mist comt te ghebreken / soo
heeft men terstont groot ghebreck / in de Zaep-
landen ende Ackeren. Ende het ghene dat noch
meer te verwonderé is / is dat de Zant-landen/
die gantsch droogh ende onbuchtbaer zijn/ van
den selven Garua ofte mist/met groenicheit ende
bloemen becleedt worden/ dat een seer vermaki-
lijck dinc om sien is / zijnde oock van grooter
proffjten ende weldaet/om t'Vee op te weyden/
die van't selve gras wonder wel groepen ende
vet worden/ ghelijck als men sien mach aen den
Bergh / die den Zantbergh ghenaemt wordt/
dicht by de Stadt de los Reyes, ofte van der
Coninghen.

Het 22. Cap. Van de eyghenschappen van nieu
Spagnien, met d'Eylanden, ended'an-
der Landen meer.

In Weyden soo excedeert / ofte heeft het
landt van nieu Spagnien voordeel/want
men heester ontelbaer gheteelten/ soo van
Eij Perden/

Beerden/koepen/Schapē/ als van alle andere/
 is van ghelijcken seer overbloedich van vruch-
 ten/ende niet minder van Zaep-landen ende Ae-
 keren/ van alle geynen/ is in effect het vrucht-
 baerste ende volopste lant van gantsch Indien:
 Doch evenwel/ soo heeft het landt van Peru in
 een dinc groote avontagie ofte voordeel/te we-
 ten/ in de Wijnen/ want de selve wassen in Peru
 veel ende goet/ nemende de plantinge der Wijn-
 gaerden alle daeghs meer aen/ wassen in seer
 heete Vallepen/ daer men t'bespringsel van het
 water/ upt de ghemaecte sloten heeft. Maer in
 nieu Spagnien/hoewel dat men daer Druyben
 heeft/ soo en comen sy tot gheen perfectie noch
 volcomen rijpte/ ghelijck alst wel bereyscht om
 Wijn te maken. Voorsake hier van/ is/ dat het
 aldaer in Iulio ende Augusto regent/ t'welcke is/
 ten tijden/ dat de druypē rijp worden/ waerom
 niet en connē comen tot de rijpte die sy van doen
 hebben: ende soo men daer niet cracht ende niet
 veel neersticheyt eenighen Wijn wilde maken/
 soo soude die wesen als die Ghenoesche/ ende die
 van Lombardijen/ die seer slap ende van een
 stercke smaech is/ soo dat se van gheen druypen
 schijnt ghemaecht te wesen. De Eylanden die
 men noemt van te Loefwaert/ welcke zijn La
 Española, Cuba, Puerto Rico ende d'andere meer/
 daer ontrent ghelegen/ hebben seer veel groen-
 cheyt/ Weyden/ en groot Dee/ende dat/ in groot
 ter menichte. Men heeft daer ontelbare quanti-
 teyt van koepen ende Verckens/ die wilbt ghe-
 worden zijn. De neeringhe van dese Eylanden/
 is Supcker-keeten te hebben/ ende niet Offen-
 huyden te handelen/ hebben oock veel Caña fi-
 stola ofte Cassia, ende Gingeber, want soo men
 comt te sien/ t'ghene dat hier van/ in een vloot
 gheladen

gheladen woerdt/ schijnt een ongelooflijck dinck
te wesen/ datter in Europa so veel verdaen mach
worden. Bzenghen daer oock seer excellent
ende schoonschijnent hout van daer / als Ebano
ende ander / voer Edificien ofte timmeragien/
ende ander wercken. Men heester veel van't
hout dat men Santo ofte Heylich noemt/ t'welcke
goet is om de sieckte van de pocken te ghenesen.
Alle dese Eplanden (niet die aldaer in de selve
contrepe liggen / die ontelbaer zijn) zijn van een
seer schoon ende vermakelijck ghesicht / want
staen het gheheel Jaer door / verleedt met groe-
nichtey / ende vol gheboomte / soo datse niet en
weten / wat dat Herst ofte Winter is / door de
daghelijcksche vochticheyt / niet de hitte van de
Torrida. Ende hoewel dat het een onepndelijck
groot Land is / soo is het niet teghenstaende
van wepnich bewooninghe / door dien dat het
van sijn selven groote ende dichte Arcabucos (als
soo noemense aldaer de dichte Bosschen) voort-
brenghet. Hebben op de blacke landen veel Mo-
rassen ende weckigzondighe plaetsen. Oock soo
is daer noch een ander principale oorsake / van
dat het wepnich bewoont is / te weten / datter
wepnich van de inghebozen Indianen overghe-
bleven zijn/ door die onachtsame ongeregeltheyt
van de eerste overwinners ofte ontdeckers ende
bewoonders. Vienen hen den meesten tijdt niet
swarten ofte Mozianen / doch costen veel / ende
en zijn niet goet om t' landt te bouwten. Dese
Eplanden en gebennoch Koozn noch Wijn/ om
dat het d'oberbloedighe vyuchtbaerheyt ende
weelde van't Aerdrich / niet en laet tot granen
comen/ maer schiet altemael in lobere / ende seer
oneffen upt. En hebben van ghelijcken gheen
Olijfboomen / ofte ten minsten gheen Olijven/
maer

Van dit
hout hebbe
ick in Ter-
cera wes-
sende/ veel
ende seer
grooten
nichte sien
comen / in
de Stoten
daer Spaes
Indien en
d' Antillas
dat seer
schoon en
van veel
derleesoo-
ten ende
coleuren
was/
waerdich
om sien.

* Dese
Araucanen
zijn daps-
pere stigt-
bare ende
trotse In-
dianen/ in
gedozen en
besitters
der Pro-
vincie van
Arauco,
ghelegghen
int Co-
vinkrijck
van Chile,
op de
hooghte
van 36.
graet/ aen
de Zuyt-
zyde van
de Linea,
zijnde niet

maer wel veel bladeren ende groenicheyt int ge-
sicht / sonder tot perfectie te comen. Het groot
datse ghebruycken/ is Cacavii, waer van wy op
sijnen tijt sullen tracteren. De Kibieren van dese
Eylanden/ hebben gout/ t'welcke van sommige
ijpt ghetrocken wordt / maer is weynich / ende
dat / door ghebreck van de inghebozen / die dat
beneficiëren ofte bereyden. In dese Eylanden
hebbe ick minder dan een Jaer geweest/ en nae't
relaes ofte de kennisse / die ick van't vaste landt
van Indien hebbe comen crijgen/ (daer ick niet
gheweest en hebbe) als daer is La Florida, Nica-
ragua, Guatimala, ende andere contreyen/ verstaet
bynaest / te wesen van deser conditie/ die ick ghe-
seyt hebbe/ van de welcke ick de bysonderste din-
ghen der natuere/ die men daer heeft/ alhier niet
en stelle / om dat ick daer gheen volcomen ken-
nisse af en hebbe. Het landt dat in gantsch West-
Indien / Spagnien / ende d'andere Regioenen
ofte Ghevesten van Europa aldermeest is ghe-
lijckende/ is het Coninckrijck van Chile, t'wel-
cke gantsch bukten den reghel van d'ander Lan-
den van de Torrida en Tropico Capricorno stre-
kende is / zijnde een Landt dat van sijn selven
vruchtbaer ende frisch is / hebbende alle soorten
van vruchte van Spagnien: gheeft oock Koorn
ende Wijn in abundantie / ende is overbloedich
van Weyden ende Bee: de Climaet is ghesont
ende ghetempert / tusschen heet ende coudt/ heeft
natuerlijke Somer ende Winter / ende noch
daer en boven/ quantiteyt van sijn gout/ is niet
tegenstaende armelijck ende weynich bewoont/
door den dagelijcksche oorlogh die * d'Araucanen
ende haer Bondtghenooten doen / om dies wille
dat het trotse/ sterke Indianen / ende vrienden
van haer vylicheyt zijn.

Het

Het 23. Cap. Van't Landt dat noch onbekent is,
ende van't verschil, van eenen geheelen dach,
tusschen die van *Oriente* ofte Oosten,
ende die van *Occidenten* ofte
VWesten.

MEn heeft groot vermoeden/ ofte gissin-
ghe/datter in de ghetemperde Zona, nae
den Polum Antarcticum toe/vzuchtbare
ende groote Landen ghelegen zijn/doch
en zijn tot noch toe niet ontdekt / noch daer en
is in de selve Zona anders gheen Landt bekend/
dan alleen dat van Chile, ende een stuck weeghs
dat nae de Cabo de bona Esperanca toe streckt/
ghelijck alst int eerste Boeck geseyt is. In d'an-
der twee Zonas ofte Ghewesten der Polen, en
weet men van gelijcken niet/ offse bewoont zijn/
of niet: noch oock of het Landt/gelegen voorby
de Straet ofte Engte van Magallanes, hem stre-
kende is/tot onder de Polum Antarcticum, want
het alderhooghste datter van bekend is / is ghe-
weest op 56 graet/ als vooren gheroert is. Van
ghelijcken / soo en can men niet weten / tot hoe
verre dat het Landt/ dat van de Cabo de Men-
docino ende Californiis af / loopt/ onder den Po-
lus Arcticus streckende is / noch het eyndt ende
termijn van't landt La Florida, noch tot hoe ver-
re t'selve nae't Westen toe loopt/en is niet lange
gheleden / dat men een groot Landt ontdekt
heeft/ t'welcke sy nieu Mexico noemen / alwaer
men seyt/veel volcx te wesen/ende spreke de selve
tael van Mexico. Die Philippinen ende omli-
ghende Eylanden / nae dat van erbaren persoo-
nen gherefereert wordt / hebben meer als negen
hondert mijlen in de streckinghe: maer het trac-
teren van China, Cauchinchina, Sian, en d'ander

meer als
20 mijlen
groot / de
welcke de
Spa
gnaerden
meer we
derstant
en te doen
ghegeven
hebbē als
alle de lan
den van
nieu Spa
guen ende
Peru ghe
lijckelijck/
sonder tot
heden
daeghs
noch ghe
heel over
wonnē te
wesen/ge
lijc als int
Tractaet
van Dom
Alonso
d'Erzilla
ghelesen
mach wor
den / die't
sels pers
soonelijck
met onder
socht heeft
met het
sweerd in
d'eene hā
rechtende
ende de
venne in
d'ander
handt
annotē
rende/ets
meer

meer Provincien/ van't ghene Oost-Indien be-
 langende is/ is een oneyndelijck dinck en vzeemt
 van mijn intentie/ de welcke alleen is/ van dat
 de Westersche Indien aengaet. In't selve Ame-
 rica, welckier terminen ober al bekend zijn/ en
 heeft men noch van het meesten deel geen weten-
 schap/ ghelijck als daer is/ de contreye van tus-
 schen Peru ende Brasilien, waer van verscheyden
 opinien zijn: Sommighe meynen/ dat het alte-
 mael een verzoncken landt/ vol van Mozassen
 ende weechgrondighe plaetsen is: Andere affir-
 meren/ dat men daer groote ende bloepende Co-
 ninckrijcken heeft/ en bouwen aldaer die Paytiti,
 t' Dorado ende die Cesares, seggende datter won-
 derlijcke dinghen zijn. Een geloofwaerdich per-
 soon van ons ghelofschap/ hebbe ick hoorzen seg-
 gen/ dat hy daer gesien hadde/ groote bewoonde
 vlecken/ ende weggen ofte paden die soo betre-
 den ende geusert waren/ als van Salamanca nae
 Valladolid. Ende dit was ten tijde/ als de vooz-
 schrevē Tocht ofte ontdeckinge gedaen worde/
 in die groote Rivier van de Amalonen ofte Ma-
 rañon, door Pedro de Orsua, ende daer nae door
 andere/ die't selve gheschiet is. Ende om datse
 ghelooften/ dat die Dorado, diese sochten/ noch
 voorder aen was/ so en wilden sy dat aldaer niet
 bewoonē/ blijvende daer nae sonder die Dorado,
 (diese noyt en quamen te vinden) ende sonder de
 selve groote Provincie/ diese verlietē. In effect/
 so is de bewooningh van America, een dinck dat
 tot noch toe verborghen is/ uptghesondert de
 buytenste partijen/ als daer is Peru, Brasilien,
 en daer't landt begint smal toe te loopen/ t'welc-
 ke is by de Rivier van Rio de la Plata, ende van
 daer/ naer Tucuman, loopende alsoo om/ nae
 Chile ende die Charcas toe. Nu lestelijken/ heeft
 men upt

men uyt brieven van den onsen / (die in Santa
 Crus van't gheberghte resideren) door een nieu
 relaes verstaet / hoe datse ontdeckende zijn / groo
 de Provincien ende bewoonde Vlecken / in die
 contreye van tusschen Peru ende Brasiliën. Wat
 datter af is / sal den tijdt wel openbaren / want
 nae dat de neersticheyt ende stouticheyt wel is /
 om de Werelt van d' een ende d' ander zijde om te
 oopen / soo moghen wy wel gheloooven / dat / soo
 ghelijck als t' ghene dat tot hier toe ontdeckt is /
 also sal men oock noch comen te ontdecken / het
 ghene dat noch resteert / op dat het heylige Euan
 gelium door de gantsche Werelt verheydt ende
 verrondicht mach worden / dewijle datse den an
 deren / al van't Oosten nae't Westen ghemoet
 hebben / makende eenen perfecten Circkel ende
 omloop van de gheheele Werelt / te weten / de
 twee Croonen van Portugal ende Castillien , tot
 soo verre / datse hare ontdeckinghen aen een ghe
 bracht hebben / t'welcke voorszwaer een dinck is /
 van aenmerckinge / zijnde d' eene van int Oosten
 gecomen / tot China ende Iapon toe / ende d' ander
 van int Westen / tot de Philippijnen , t'welcke na
 bueren / ende bynaest dicht aen China ghelegghen
 zijn : want van't Eylandt Luzon af / (het prin
 cipaelste van de Philippijnen , daer de stadt van
 Manilla ghelegghen is) tot Macao toe / (een Ey
 landt by Canton) soo en heeft men niet meer / als
 80 ofte hondert mijlen van Zee tusschē bepden :
 Ende is een wonder dinck / dat alhoewel daer
 soo wepnich distantie tusschen bepden is / so heb
 ben sy niet teghenstaende eenen gheheelen dach
 van verschil / in hare rekeninghe / in sulcker boe
 ghen / dat alst in Macao Sondach is / soo ist in
 Manilla Saterdag / ende alsoo in alle t'ander
 meer vervolgens / hebbende die van Macao ende
 China

China altoos eenen dach booz upt / ende die van
 de Philippinen int contrarie eenen dach ten ach-
 teren. Is ghebeurt den broeder Alonso Sanches,
 (van de welcke hier boozen mentie gemaect is)
 dat varende den selven van de Philippinen af-
 quam/nae sijn rekeninghe/in Macau, den tweeden
 Mepe/ en willende lesen sijn ghetijden van Santo
 Athanasio, bevondt dat sy aldaer celebzerende
 waren/ de feeſte van de bindinghe des Crucys/
 want hadden in de rekeninghe den derden Mepe.
 Het selve is hem noch een ander mael ghebeurt/
 int herwaerts-aen comen. Dese verschillinghe
 heeft sommighe verwondert ghemaect/hen la-
 ten dunckende/ dat het by gebreck van d'een oft
 d'ander toe comt/ t'welck alsoo niet en is/maer
 is een goede ende gheobserveerde rekeninghe/
 want nae de verscheyden wegen/ die d'een ende
 d'andere gerepſt hebben/soo moet het nootwen-
 dich volghen/ dat sy/int ghemoeten van den an-
 deren/eenen dach van verschil hebben. De reden
 hier van/ is dese/ dat de ghene die van't Westen
 nae't Oosten zeplen/ altoos aen den dach win-
 nen/ wât haer de Son altoos vroeger op comt:
 ende de ghene die van't Oosten nae't Westen va-
 ren/ comen altoos int contrarie aen den dach te
 verliesen / om dat daer de Son t'elken later op
 gaet: ende hoe dat men meerder nae't Oostē ofte
 Westen toe loopt/ hoe dat men den dach vroeger
 ofte later crijght. In Peru, t'welcke in respect
 van Spagnien/ int Westen is/ gaense meer dan
 ses uren ten achteren/ in sulcker voegen/ dat soo
 wanneert in Spagnien middach is / soo begint
 het in Peru eerst te dagen: ende alst in Spagnien
 begint te dagen/ soo is het aldaer middernacht.
 De proebe hier van / hebbe ick tastelijcken ghe-
 daen/dooz computatie der Eclipsen van de Son
 ende

nde Maen. Nu soo hebben van/ de Portugeesen
 hare Padigatie ghedaen / van't Westen nae't
 Oosten/en de Spagniaerden van't Oosten nae't
 Westen : ende soo wanneer dat sy gecomen zijn/
 haer te versamen/ (t welcke is in de Phillippinen
 ende Macao) soo hebben d'eene twaelf uren ghe-
 wonnen/ of vooz upt gehadt/ ende d'ander oock
 soo veel verlorien of ten achteren ghegaen/ zijnde
 selve altermael op een besteck/ ende op eenē tijt/
 verbindende onder haer t'verschil van 24 uren/
 welcke eenen geheelen dach is : waerom noot-
 wendich volghen moet / dat d'eene den derden
 Weys rekenen/ als d'ander eerst den tweeden
 hebben / ende d'eene vasten des Paelsch avonds,
 ende d'ander eten daer vleesch op / zijnde haren
 Paelsch-dach. Ende soo wy versieren/datse vooz
 der-aen passer ende / een ander mael de Werelt
 quamen om te loopen/ volghende hare rekenin-
 ghe / soo soudē sy / alsse wederom by den ande-
 ren versaemden / twee daghen van verschils/ in
 hare rekeninghe hebben : want ghelijck als ick
 gheseyt hebbe/ soo comen de ghene / die nae den
 opganch der Sonne reysen / den dach altemets
 broegher te krijghen / om dieswille / datter de
 Son elcke reys/broegher op comt: ende de gene
 die int contrarie nae den onderganch der Son-
 ne varen / krijghen den dach altemets later/ om
 datter de Son t'elcke mael / later op comt.
 Eyndelijckē/dat de differentien der Meridianen,
 die verscheppen rekeninghe van de daghen is
 makende: Ende soo ghelijck als men reysende
 is/ nae't Oosten ofte Westen/ also comt men de
 Meridianen te veranderen/ sonder t'selve eens te
 gheboelen/ende men gaet ten anderen/ebenwel/
 in de selve rekeninghe voort / daer men hem int
 bindt/als men upt haert/ waerom het noodich
 moet

Historie Naturael van West-Indien,
moet volghen/dat men hem (den gheheelen om-
loop der Werelt gedaen hebbende) in saute van
eenen gheheelen dach moet vinden.

Het 24. Cap. Van de *Vulcanen*, vyerighe Monden
ofte *Svavvelberghen*.

Alhoewel dat men op andere plaetsen/oo-
pverighe Monden ofte *Swavelberghen*
vindt / ghelijck als den Bergh van *Etna*,
ende die van *Vesuvio* in *Indien* / alt'hans
den Bergh van *Soma* gheheeten / soo is noch
tans/het ghene men hier af vindt/een seer mer-
ckelijck dinc. De *Vulcanen* zijn ordinarijs *Ghe-*
berghen/die seer hoogh zijn/ende boven de top-
pen van de andere Berghen uytsteken / zijn bo-
ven op / plack ofte vlack / hebbende int midden
van dien / een hol ofte groote open mont / wel-
ker diepten / tot op't nederste afdaelt / dat een
afgrijpselijck dinc om sien is. Dese monden ofte
hollen/geben roock van haer/soo dat sy bynaest
anders niet en hebben / als t'fatsoen van *Vulca-*
nen, ghelijck als daer is/ die van *Arrequipa*, die
van een onmetelijke hooghte/en bynaest gantsch
van zant is / om den welcken op te climmen/
men twee daghen tijds van doen heeft. Doch
men en heeft sonderlinghe gheen byer ghevon-
den/ dat om te noterē is/van alleenlyckē t'spoor
van de *Sacrificien* die d'*Indianen* aldaer/in de
tijden van haerder *Heydenschap*/gedaē hebben/
ende bywijlen een wepnich roock. De *Vulcan*
van *Mexico*, welke staet by't *Dorp* ghenaemt
de los *Angelos*, (dat is van de Engelen) is oock
van uytnemende hooghte / beginnende van de
dertich mijlen int omgaens op te loopen. De
dese *Vulcaen* en comt niet altoos / maer by tij-
den/ ende dat/ bynaest alle daghe/eenen grooten
hoop

hoop roockſ up / den welcken ſoo recht ober-
 yndt treckt / als een keerſſe / en comt hem daer
 nae te verſpreyden / ghelijck als een ſeer groote
 blinnagie / tot dat het weer gantsch verdwijnt /
 ende hem terſtont comt te veranderen / ghelijck
 als in een ſwarte wolcke. Het ordinariſte is /
 dat het des morgens / met der Sonne opganck /
 ende des avondts alſſe ondergaet / ghemeynlijck
 op comt / hoewel dat ick het oock op ander uren
 gheſien hebbe. Daer comt oock met den roock
 ghelijckelijck veel aſch up / maer byer en iſſer tot
 noch toe niet ſien up comen : men vzeest dat het
 daer noch wel nae volghen / ende het landt op-
 verſte mocht / t'welcke in ſijn omgaens het beſte
 van't ſelve Coninckrijck is. Men houdt vooz
 ghewis / dat deſen Vulcaen, ende die van't ghe-
 berghte van Tlaxcala (die daer verre van daen
 is) een ſekere reſpondentie / niet den anderen
 hebben / waer door de donderen ende blijemen /
 als oock de byerighe blammen / ende weerlich-
 ten / die men aldaer ordinariſ heeft / ſoo veel ſou-
 den zijn. Deſen Vulcaen hebben eenighe Spa-
 gnaerden beclommen / ende daer binnen in ghe-
 weest / daer Solffer-ſteen upthalande / om buſch-
 trupdt af te maken. Cortees is vertellende / hoe
 veel neerſticheyt dat hy gedaen heeft / om t'gene
 datter was t'ontdecken. De Vulcanen van Gua-
 timala zijn noch vermaerder / eensdeels door de
 grootte / die van de varende lieden der Zuyder
 Zee van ſeer verre ontdeckt wert / als oock door
 de cracht ende t'gheweldt van't byer datter up-
 gheworpen wordt. Den 23 December van het
 hoozlede Jaer 86. iſt ghebeurt / dat die gheheele
 Stadt van Guatimala (door een Aerdtbevinge)
 bynaest ter neder viel / ende datter etlijke per-
 ſoonen van doot bleven. Dit ſelve hadde al ober-

Dier
 ghelijcke
 Aerdtbe-
 vinghe is
 geſchiedt int
 Eylande
 S. Michiel,

de ſeg

een van de
Vlaem-
sche Ep-
landen/ int
Jaer 1591.
ghedua-
rende et-
lijcke da-
ghen/ met
schade van
veel Gup-
sen/ Cloo-
sters ende
Mensche/
gelijck als
ick in mijn
Itinerario
van Oost-
Indien
ghemino-
teert heb-
be.

de ses Maenden gheduert / dat de Vulcaen daer
noch nacht ophielt / om hoogh uyt te spouwen
ende ghelijck als een Rivier vol vpers ober t
gheben / welcke materie hem int vallen (aen v
voet ende rondtsom de Vulcaen neercomende) in
assche en verbrande gehouwe steen was veran-
dende. T'excèdeert ende gaet het Menschelijck
vernuft te boben/ hoe dat het uyt sijn Center so
veel materie (alst in alle de voorszeyde Maender
van hem werpende was) conste ophalen. Deser
Vulcaen en placht anders niet dan roock van
hem te gheben / ende dit noch niet altydts / ende
gaf oock somtijdts wel eenighe blammen van
hem. Dit voorszeyden relaes hebbe ick ghecre-
ghen / wesende in Mexico, door eenen brief van
een Secretaris der Audientie van Guatimala, een
gheloofwaardich persoon / ende en was als doe
noch niet al ghecesseert / vper ende blam uyt de
selve Vulcaen van hem te worpen / als geseyt is.
Als ick dese voorszeyden Jaren in de stadt de los
Reyes, ofte van der Coningen was/ soo spoogh
den Vulcaen, die daer outrent staet/ so veel assche
van hem/ dat het ober veel migle/ daer van daen/
anders niet dan assche en reghende/ jae soo veel/
dat het den dach gantsch sijn licht benam ende
verdonckerde / ende viel in Quito soo vol ende
dicht/ dat het niet mogelijkhe en was/ de straten
te ghebruycken. Daer zijn wel ander Vulcanen
ghesien/ die gheen blammen/roock nochte assche
van hen en worpen: van bevinden / datse op de
grondt ende bodem in een levent ende ghestadich
vper staen en branden / sonder ophouden. Van
dus danighe was daer een / waer van in onser
tijden een begeerlijck Pape hem liet voorszeyden/
dat het gene dat brandende was/ een masse van
gout was / belluptende eyndelijcken / dat het
anders

unders gheen Materie nochte Metael wesen
 nochte / een dinck dat soo menich Jaer bran-
 dende was / sonder eens te consumeren. Ende
 niet dese persuasie ende inbeeldinghe / maectert
 ketere ketels ende kettinghen / niet ick en weet
 wat artificien, om daer mede t'gout upt de put te
 scheppē ende op te trecken / maer t'yper hiel daer
 guen spot niet / want d'ijere kettinghen ende
 ketels en waren noch qualijcken aent yper ghe-
 omen / of sy waren terstont aen stucken ende
 vernielt / gelijck offe van werck geweest hadden.
 Evenwel soo is nu gheseyt / dat den voorszeyden
 suppliant / noch niet teghenstaende / by sijn pro-
 doost bleef / endeginck andere inventien soecken /
 om t'gout / dat hem voorszondt / upt te trecken.

Het 25. Cap. VVat dat d'oorsake is, dat het vyer
 ende roock van dese Vulcanen soo lan-
 ghen tijdt duert.

Et en is niet noodich van eenighe Vul-
 canen meer te verhalē / dewijle men / van
 de ghene die verhaelt zijn / ghenoech ver-
 staen mach / wat datter in passeert / maer
 is een dinck weerdich om te argumenterē / wat
 dat d'oorsake is / dat het yper ende roock van
 dese Vulcanen soo langhen tijdt duert / t'welcke
 een dinck bupten reden schijnt te wesen / excede-
 rende ende gaende t'naturelijck discours te bo-
 ven / van dat het upt sijn maghe soo veel dinghen
 spout ende obergheeft. Waer mach de materie
 ligghen / ende wie machse hem gheven / ofte hoe
 gaet het in sijn werck? Sommighe hebben vooz-
 een opinie / dat de Vulcanen verteerende zijn / de
 binnenste materie / diese van haer eyghen com-
 positie oft maeksel hebben / ende alsoo gelooven
 sy / datse nae naturelijcke reden een eynde sullen
 nemen

Op dese
maniere is
hebens/
daeghs het
Epiandt
Sante He-
lena, ghe-
leggen op
16. graet
aen de
Zuytzijde
vande Li-
nea Equi-
noctialis,
zijnde
b'werde/
ende al
watter op
de Ghe-
berghen
staet/ ghe-
lyck als
verfiencht
ende ber-
yandt/ als
in mijn
Itinerario
berhaelt
wordt.

nemen/soo wanneer sy (in maniere van spreken)
t'houet van haer materie geconsumeert ofte ver-
teert hebben. In consequentie van dese opinie/
soo worden daer hedens daeghs sommighe Ber-
ghen gesien/ daer men verbynde ende seer lichte
steen is upt treckende / die niet te min seer hardt
ende excellent vooz edificien ende timmeragien
is / ghelijck als daer is / de ghene die in Mexico
ghebracht wordet / vooz sommighe ghebouwen:
Ende schijnt in effect te wesen / t'ghene sy seggen/
dat die gheberghen eenighen tijdt natuerlijck
byer gehadt moeten hebben / ende datse volen-
dicht zijn/ so wanneer dat de materie/die't heeft
comen verteiren/ ten eynde was/waer dooz het
de steenen alsoo ghelaten heeft / als de ghene die
dooz't byer ghepasseert zijn. Ick en begeere my
hier teghens niet te stellen / soo veel als belan-
ghende is/te dencken dat men aldaer byer/ ende
op sijn maniere t'eenighen tijden Vulcanen ghe-
hadt heeft/maer is my een hardt dunck om ghe-
looben / dat het in alle Vulcanen alsoo soude
toe gaen / dewijle dat men siet / dat de materie/
die't van hem werpt / bynaest onepndtlijck is/
ende dat de selve niet alle ghelijck in haer inghe-
wandt gaen moghen. Ende behalven dit / soo
zijnder noch Vulcanen die honderden/ jae duy-
senden van Jaren altoos in een wesen ende in
eenen doen staen/ byer / asche en roock van hen
werpende. Om dat Plinius, de natuerlijcke His-
tori-schrijver/ (nae dat van den anderen Plinio
sijn Bebe gherefereert werdt) dese verborghent-
heyt speculeren ende ondersoeken wilde / hoe
dat de sake toeginck/soo is hy (om dat hy't byer
van een dus danighe Vulcaen, te nae ghenaeck-
te) omghebracht ende gestorven/ blijvende/ int
ondersoeken van't selve/ steken. Ende ick daer
en boven/

en boven/sonder t'selve eens te besien/segge/dat
 ick mi laet duncken / dat/ soo ghelijck alser int
 Aerdtrijck plaetsen zijn / die de deucht hebben
 van vóchtighe materien naer hem te trecken/
 ende t'selve in water te veranderen / t'welcke
 Fonteynen zijn/ die altoos ende ghestadelijcken
 vloeyen / vinden altoos waer-van vloeyen / om
 datse de materie van't water / altoos naer hem
 trecken/ datter alsoo oock plaetsen zijn/die d'epa-
 ghenschappe hebben / drooghe ende heete epa-
 rten nae hem te trecken / ende die in vyer ende
 roock te veranderen/werpende ooc door de selve
 tracht/eē ander dicke materie/die haer in asche/
 d'ijfsteen / oftē andere dierghelijcke/ comt te re-
 solveren. Dat het selve aldus is/ is teekens ge-
 noech/ van dat het by tijden/ende niet altoos/en
 roockt / ende oock bywijlen / ende niet altyds/
 vyer van hem en gheeft / want comt / naer dat
 het materie heeft moghen nae hem trecken ende
 verteiren / soo ghelijck als de Fonteynen in den
 tijdt van den Winter / overvloedich/ende in den
 Somer weynich waters hebben/ende sommige
 gantsch end' al verdroogen / nae datse de deucht
 ende effitie inoghen hebben / ende haer de
 materie te vooren comt / alsoo zijn de Vulcanen
 oock min oft meer vyers/op verscheyden tijden/
 uytwerpende. Het ghene andere verhalen / van
 dat het een helsch vyer is / ende dat het uyt de
 Helle sijn hercomste heeft / mach ons dienen om
 daer by t'vyer van't ander leven t'aenmercken:
 Doch so de Helle sijn plaetse heeft/(gelijck als de
 Theologiens argumenterē) te weten/ in de center
 ofte t'innerste van't Aerdtrijck / t'welcke in sijn
 Diameter, meer als twee duysent mylen heeft/
 so en can ment niet wel stellen/dat het selve vyer
 uyt de center soude voortcomen / hoe veel te
 B ij meer/

meer / dat het vper van der Helle (nae dat van
S. Basilius, ende ander Heplighen/ geleert worde)
seer verscheppen is / van dat wy sien / want en
gheeft geen lichten/ ende is/ sonder comparatie/
niet brandende / dan't vper dat wy sien / alsoo
dat besluptende / met het ghene dat ick gheseyt
hebbe / t'selve my dunckt de reden aldernaest te
wesen.

Het 26. Cap. Van de Aerdtbevinghe.

Sommige hebben gemeynt/dat d'Aerdt-
bevinghe upt dese Vulcanen van Indien
hare oorspronck hebben/ de welcke men
aldaer seer ghemeyn heeft/maer dewijle
dat men de selve ooc op plaetsen heeft/die gatsch
gheen gebuerschap niet Vulcanen en hebben/soo
en can t'selve niet altemael d'oorzake wesen. Wel
is waer/ dat het in een sekere forme niet den an-
deren veel ghelijckenisse heeft / want het schijnt
wel/dat de heete exhalatien (die daer int innerste
van de hollicheyt des Aerdttrijcx genereren) de
principaelste materie van't vper der Vulcanen
is / niet den welcken hen oock een ander dicker
materie ontsteect/ makende de voozsepde schijn-
fels van blammen ende roock / die daer upt co-
men. Ende so wanneer de selve exhalatien onder
t'Aerdttrijck gheen lichte uptcomste en binden/
soo comense t'Aerdttrijck te moberen en te ver-
roeren niet soodanighe violentie ofte gheweldt
om upt te comen/waer van het vreeselijcke ghe-
richt dat onder t'Aerdttrijck ghehoort wordt/
ende de schuddinge des selve Aerdttrijcx/veroor-
saectt wordt/ende dat/door die ontfteken exha-
latien, gelijckierwijs als het buscrup van't vper
gheraectt wesende/de Steenrotsen ende mueren
in de Mijnen is vzekende / als oock ghelijck de
castagnie/

castagnie/ aent vper ghelept wesende / is opber-
 stende / ende int springhen gheluydt gheeft / soo
 haest als de lucht / die binnen in den bast van de
 castanie befloten was / de cracht van't vper is
 ghevoelende. Dese schuddinge ofte Aerdbevinge
 ghe/placht men alderghemeynst ende ordinaris
 te hebben / aen de Landen die aen de Zeecant
 ghelegghen zijn / als oock de ghene die naebuere-
 schap met het water hebben / ende alsoo bebindt
 men / soo wel in Europa als in Indien / dat de
 plaetsen die verre van de Zee en t'water af lig-
 ghen / veel min van dit accident ghequelt zijn /
 ende de Havens / Stranden ende Custen / ofte de
 ghene die eenighe nabuershchap met de selve heb-
 ben / zijn dese plaghe aldermeest onderworpen.
 Men heeft hier van in Peru een wonder dinck /
 ende weerddich om te noteren / gehadt / te weten /
 dat van Chile af / tot Quito toe / (t'welcke meer
 dan vijfhondert mijlen zijn) d'Aerdbevinghe
 ordentlijcken achter den anderen heen geloopt
 ende ghevolgt zijn / ick wil segghen van uyt-
 muntende / want andere cleyne ende mindere
 zijnder ordinaris gheweest. Daer is gheweest
 aen de Custe van Chile (doch myn en ghedenckt
 niet wat Jaer dat het was) een uitermaten
 verschrickelijcke Aerdbevinghe / die gheheele
 Berghen omkeerde / stoppende ende benemende
 daer mede / t'loopen ende de stroomen der Rivie-
 ren / daer Lacke ofte stilstaende wateren af ma-
 kende / worpende Dorpe ende Steden omverre /
 ende ter neder / doodde van ghelijcken / quanti-
 teyt van Menschen / ende dede de Zee sonninghe
 mijle over loopen / latende de Schepen op drooght
 sitten / seer verre ende verschejpe van haer rechte
 plaets ofte besteck / ende dierghelijcke ander din-
 ghen meer / van een seer groote grouwel : Ende

soo't my wel ghedenckt / soo wordde daer gheseyt / dat de bevinghe / die't gemaect hadde / bype
 hondert mylen langs de Custe heen gheloopen
 was. Weynich Jaré daer nae / te weten / t' Jaer
 van 82. soo gheschiedde d' Aerdbevinghe van
 Arequipa, die bynaest de geheele stadt vernielde.
 Daer nae / t' Jaer 1586 / den 9 Julij / was die
 van de stadt de los Reyes, den welcken (nae dat
 het van den Viceroy gheschreven wordde) in de
 lengte gheloopen hadde / langs de Custe heen /
 170 mylen weeghs / ende in de breedde vyftich
 mylen / tot binnen int ghebergte. In dese Aerd-
 bevinghe toonde den Heere een groote barmher-
 ticheyt / t' volck met een groot gherucht ende ru-
 moer (die sy een weynich voor de bevinghe ghes-
 boelden) te waerschouwen. Ende om dies wille /
 datse aldaer / door de ghewoonte / op haer hoede
 zijn / so versagen sy haer terstont upt de hupsen /
 hen beghebbende op de weggen / plaetsen / hoben /
 ende eyndtelijcken onder den blauwē Hemel bup-
 ten de daken. Ende alsoo wordter geseit / alhoe-
 wel het de Stadt dapper verdestruerde / om-
 werpende ende gantsch ontfellēde de principale
 edificien ende hupsen / dat daer van't volck maer
 alleen ontrent twintich personen doot bleven.
 Ende de Zee dede doe de selve schuddinghe ende
 overloopinghe / ghelijck alsse in Chile ghedaen
 hadde / t'welcke gheschiedde weynich daer nae /
 dat d' Aerdbevinghe over was / loopende seer
 verholghen over de stranden tot bynaest twee
 mylen weeghs te landewaerts in / comende tot
 over de heerthien bademen hoogh / ende bedeck-
 te de gantsche strandt / soo dat alle de balcken
 ende houten / die aldaer laghen / op't water heen
 dreeven. Daer nae / t' Jaer daer aen volghende /
 wasser een ander vierghelijcke Aerdbevinghe
 wt

int Coninckrijck ende stadt van Quiro, soo dat
 alle dese merckelijcke Aerdtbevinghen/ schijnen
 oordentlijcken nae den anderen ghevolght te zijn/
 de gheheele Custe langs / de welcke in effect dese
 plaghe onderwoopen is: want dewijle dat men
 in de blacke lande van Peru niet en heeft/ de ver-
 volginghe ofte strasse des Hemels / van donder
 ende blixem / soo en ghebreecker daerom eben-
 wel niet / de vreesse van't Aerdrick te hebben/
 ende alsoo hebben sy al te samen de Schoulters
 van de Goddelijcke Justitie voor ooghen / om
 Godt te vreesen/dewijle/ghelijck als de Schrif-
 tuere seyt / Fecit hæc ut timeatur. Nu keerende tot
 het voorghestelde/ segghe/ dat de landen/gelegen
 aen de Zeeant / dese bevinge aldermeest onder-
 woopen zijn/ zijnde d'oorfacke/nae mijn duncken/
 dese/ dat de gaten ende openen van't landt/ daer
 het door soude exhaleren ofte aemtochten / ende
 de heete exhalatien (die't genereert) door upt-
 drijven / met het water ghestopt ende verbult
 worden: Oock mede/so is oock de vochticheyt/
 de superficies van't Aertrick uptverssende/ ma-
 kende dat de heete dampen ende humeuren inne-
 waert aen ghebreven ende besloten worden/de
 welcke int ontfeken/ comen op te versten. Som-
 mighe hebben gheobserveert / dat comende nae
 seer drooghe Jaren / tijden van veel regghens/
 soodanighe Aerdtbevingen plachten te veroor-
 saken / t'welcke is / door de selve reden / tot het
 welcke helpt d'erbareicheyt/ van dat sy seggen/
 dat men minder Aerdtbevinge heeft/ter plaetsen
 daer veel putten zijn. Van de stadt van Mexico,
 hebben voor een opinie/ dat d'oorfacke/van som-
 mighe Aerdtbevinghe diese heeft (die doch niet
 groot en zijn) soudent comen/ door het Lack ofte
 Meer/ daert in ghesundeert staet: alhoewel dat

het niet teghenstaende oock waerachtich is/ dat de Steden ende Landen/ die te landwaerts in/ ende verre van de Zee ghelegghen zijn/ oock somwijlen groote schade van de Aerdtbevinghe zijn gheboelende/ ghelijck als in Indien de Stadt van Cachapoyas, en in Italien die van Ferraren, hoewel dat de selve by de Givier/ ende niets te verre van de Zee Adriatico ghelegen is/ waerom die eer behoorde onder de Zeesteden ghetelt te worden/ in de sake daer wy van handelen. In Chuquiavo, anders La páz ghenaemt/ een stede in Peru, is in dese materie een seer seltsaem dinct gheschiet/ t'Jaer van een ende tachtich/ te weten/ daer viel ofte storte onversiens een groot deel van een Doyp/ genaemt Angoango, (alwaer Indiaensche Toobenaers en afgoden-dienaers woonden) omverre/ ende doodde quantiteyt van d'Indianen/ t'welcke qualijck schijnt om ghelooven/ wordt niet teghenstaende van ghesloofwaerdighe personen bevesticht/ en d'aerde/ die daer ter neder viel/ liep ghestadelijck aen een anderhalf mijl weeghs/ gelijck of het water ofte ghesmolten wasch gheweest hadde/ in sulcker voegghen/ dat het een Lack ofte Meerz toefstoyte ende verbulde/ blijvende de selve aerde also over de gantsche distantie verspreydt.

Het 27. Cap. Hoe dat het Aerdtrijck ende de Zee haer zijn omvanghende.

Ick sal nu met dit Element voleyndighen/ daer by voegghende/ dit teghenwoordich van't Water/ welker ordonmantie ende vereeninghe/ door den anderen/ wonderbaerlijck is. Dese twee Elementen hebben onder den anderē/ een Sphera verdeelt/ haer op dupsent manieren omvanghende/ op eenighe plaatsen wordt

wordt het Aerdtrijck van't Water seer ghewel-
 ichlijcken/ende als vyant/bestormt: op andere
 oorden/woyt het daer seer sachtelijcken van om-
 ringt: Daer zijn Contrepen/ daer de Zee een
 groot stuck weeghs te landewaerts in loopt/als
 selve versoekende: Daer is/ daer hem t'landt
 etaelt/ met punten ende hoecken t'Zeewaert in
 teckende/ daert hem sijn inghelwandt mede is
 oorzondende: Op contrepen/voleyndt het eene
 Element, beginnende t'ander seer allengskens/
 als den anderen plaets ghevende: Op plaetsen/
 hebbe sy bepdegaer/ int versamen/ onmetelijke
 diepten/ want men vindt Eplanden/in de Zup-
 der Zee/ als ooc andere in de Noozdt-Zee/ daer
 de Schepen (dicht by comende) niet 70 ende 80
 rademen bots/ gheen grondt vinden/ waer upt
 men kennen mach/de selve te wesen/ghelijck als
 prupten ofte tacken der aerden/die van upt den
 grondt/ om hoogh upt comen/ dat voozwaer
 en dinck om te verwonderen is. Op dese ma-
 niere (is ny van een ervaren Stuerman gesept)
 souden wesen/ d'Eplanden de Lobos, dat is/ van
 de Wolven ghenaeint) ende een ander aent be-
 ginsel der Custe van nieu Spagnien/dat van de
 Cocos gheheeten wordt. Oock mede zijnder
 plaetsen/ daer men int midden van de onmete-
 lijcke Zee Ocean, (sonder in veel mijlen weeghs/
 daer rondsom her/ landt te sien) twee als upt-
 nemende hooghe thozens ofte spitsen/ van
 louter Steenclippen heeft/ die int midden van
 de Zee uptcomen/ alwaer men dicht aen/ landt
 noch grondt en vindt. Van wat forme ofte ghe-
 daente dat het landt in Indien gantschelijck is/
 en can men niet te verstaen comen/ om dat men
 d'uyterste epnden/ daer van/ niet en weet/ noch
 tot hebbe toe ontdeckt zijn/maer daer/int hondert

heen/ nae staende/ soo moghen wy segghen / dat
 het is ghelijck als een hert met de longhen: he-
 alderbreedste hier van/ als t'herte / is van Bra-
 siliën tot Peru toe / de punt ofte t'epnde / nae d'
 Straet van Magallanes, t'bovéste/daert volcom-
 dicht / is t'vaste Landt / ende van daer / begin-
 het weder allengskens upt te spreiden ende bree-
 der te worden / tot dat het comt / tot de grootte
 van Florida ende d'opperlandé/die noch niet we-
 bekent en zijn. Andere bysonderheden/ van dese
 Landen van Indien/moghen verstaen worden
 upt de Commentarien die de Spagniaerden ge-
 maect hebben / van haerder gheschiedenissen
 ontdeckinghen/ ende onder andere/de peregrina-
 tie; ofte moeylijke reyse / die ick gheschreeven
 hebbe/ van een broeder upt ons gheselschap/ die
 voorwaer breejndt is/ ende veel kennisse gheven
 ran. Hier mede sal gheseyt blijven/ het gene dat
 noodich gheschenen heeft / voor dese mael / ghe-
 noech te wesen/om eenighe intelligentie ofte ver-
 standt der dinghen van Indien te gheven / soo
 veel als belanghende is / de ghemeyne Ele-
 menten, daer alle de Regioenen ofte
 Ghewesten der Werelt met om-
 vanghen zijn.

Eynde des derden Boecks.

Het vierde Boeck der Hi- storie Naturael ende Morael van West-Indien.

Het 1. Cap. Van drye soorten van *Mixten*, dat is
ghemenghten ofte *compositien*, daer men in
deze Historie van handelen sal.

Betracteert hebbende / int
voorgaende Boeck / van dat be-
roerende is / d'Elementen ende sim-
plen, t'ghene in materie van Indien
ons te voozen gecomen is / soo sul-
len wy in dit teghenwoordich Boeck tracteren /
van de compositien, mixten, ofte gemengten / soo
veel als d'intentie die wy hebben / ons noodich
al schynen te wesen: Ende alhoewel / dat daer
noch veel ander soorten zijn / soo sullen wy dese
materie / alleen in dryen af deelen / welke zijn
Metalen, Planten ende Ghedierten. De Metalen
sijn ghelijck als verborghen Planten / int inghe-
sant van't Aertrijck / hebbende daer mede / in
de maniere van haer productie ofte wassinghe /
enige gelijckenisse / dewijle men die oec met hare
ackien / en ghelijck als struicken / siet uytspuy-
en ende verspreiden / t'welcke zijn / de groote
ende cleyne aderen / die onder haer een mercke-
lijke beepinghe ende ordonnantie hebben / ende
schijnt eens deels / dat de Mijneralen groepende
sijn / in sulcker boeghen als Planten: Niet om
dat se waerachtighe uytspuytinghe ende een in-
nerlijck leven hebben / (t'welcke alleenlijck in
waerachtighe Planten gheschiet) maer om dat
sy op dese maniere produceren ende voortcomen
in d'ingewanten van't Aerdrick / door virtuyt
ende

ende efficacie der Sonne / ende d'ander Planeten
 de welke by lanchtheit van tijden / aengroepen
 ende vernieederen: ende soo gelijck als de Me-
 talen zijn/ ghelijck als verborghen Planten de
 Aerdtrijer/ alsoo moghen wy oock segghen/ dat
 de Planten zijn/ ghelijck als Ghedierten/die o
 een plaets vast staen/ welckier leue bestaende is
 van't aliment ofte voedsel / die daer van de na-
 tuur / in haer epgen schepsel versorgt worde
 Maer de Ghedierten excederen / ende gaen d
 Planten te boben/ dat/ soo gelijck alsse van per-
 fecter ghedaente ende wesen zijn/ alsoo hebben si
 oock een perfecter aliment ofte voedsel van noo-
 de: Ende om de selve te soecken ende te kennen
 so heeft haer de Natuer verroersel en vernuft ge-
 gheven: in voeghen/ dat het onvruchtbare ende
 woeste Aerdtrijck is / ghelijck als een materie
 en voedsel der Metalen: De vruchtbare aerde
 ende van meerder substantie/ is een materie ende
 aliment , ofte voedsel der Planten. De selve
 Planten/ zijn alimenten ofte voedsels/ der Ghe-
 dierten / ende de Planten en Ghedierten zijn
 alimenten der Menschen/ dienende altoos d'mi-
 nerste natuere / tot onderhoudt van't opperste/
 haer de minste perfectie / de meeste onderwer-
 pende/ waer upt men verstaen mach / hoe verre
 dat het is/ het gout / silber / ende t'ander meer/
 (dat de Menschen verblindt zijnde door de be-
 geerlijckheyt / in soo grooter werden houden)
 het weerdichste eynde van den Mensche te we-
 sen / dewijle t'selve soo veel graden leegher staet/
 als de Menschen/ zijnde alleenlijck den Schep-
 per ende opperste Werckmeester/ van alles/ on-
 derdanich/ ende den Mensche gheordineert/ als
 sijn epgen eynde ende gerustheyt/ ende alle t'an-
 der/ niet meer/ dan soo langhe ende terwyle dat
 het hem

t hem int verbolgh / van dit eynde / gheleyde
de helpende is. De ghene die niet dese Philo-
phye (de dinghen die gheschapen zijn) is aen-
jouwende / en daer oer discoureert / die mach
ot de kennisse ende aenmerckinghe van dien-
nighe vruchten plucken / hem daer met die-
nde / om den Nutheur van alles te kennē ende
glorificeren. Den ghenen die niet verder en
asseert / als om hare eyghenschappen ende nut-
heden te verstaen / ofte sal curieus wesen om
weten / ofte begeerlijck om t' ondersoekē / ende
o't eynde soo sullen hem de Schepsels wesen /
het gene den Wijssen man seyt / Datse zijn booz Sap. 14
e boeten der onwijssen / ende onwetende) te we-
an / netten ende stricken daerse in vallen en ver-
ricken. Tot desen eynde dan / ende intentie als
heseyt is / op dat den Schepper in sijn Schep-
els gheglorificeert mach wesen / soo hebbe ick
doorghehouden in dit Boeck pet te seggen / van't
ele dat in Indien weerdich is / tot een Historie /
relangende de Metalen, Planten ende Ghedierten,
die alder-eyghenst van de selve contreyen zijn.
Ende om t'selve exaſtivement te tracteren / soude
en groot werck vallen / daer meer kennisse toe
van doen waer / als de mijne is / ende veel meer
edicheyt / als ick wel hebbe. Daeromme soo
nepne ic alleenlijck te handelē / loopender-wijs /
van sommighe dinghen / die ick dooz erbarent
heyt / ofte dooz waerachtich relaes / aengemerct
hebbe / beroerende de dype doorghestelde dinghen
die ick gheproponeert hebbe / latende de verghe-
lijkinge / op't breedste / van dese materia / dooz
andere curieuser ende neerſigher.

Het 2. Cap. Van d'abondantie der Metalen die
men in VVest-Indien heeft.

De Me-

De Metalen heeft de wijsheyt Gods gheschapen/voor Medicamenten, bescherminghen/vercierfel/ ende voor instrumenten der Menschē wercken: Van alle dese dingen/ can men lichtelijcken exempelen geven/ maer het principaelste daer de Metalen toe van doen zijn/ is het laetste daer van: want het Menschen leven/ en heeft niet alleen sijn onderhoudt van doen/ als dat van de Gebiertten/maer moet oock wercken/ na d'abelheyt ende redelijckheyt/ die't van den Schepper ontfanghen heeft. Ende soo ghelijck als sijn vernuft/soo wijdtstreckende is/ op verschapden consten ende Faculteyten, also heeft oock/ den selven Auteurs voorzien/ dat het hebben mocht/ materie/ van verschapden consten/ tot reparatie/ sekerheyt/ vercierfel/ ende overbloedicheyt van sijner wercken. Nu zijnde dan/ de verschapdenheyt der Metalen, die den Schepper (in de tresoren en deksels des Aerdrichs) besloten heeft/ soo veelderley/ soo heeft niet teghenstaende/ het Menschen leven/ van alle de selve nutticheyt/ haer dienende/ van de eene/ tot ghenesinghe der siekten ende krankheden/ van andere/ tot wapenen ende bescherminge tegens hare vyanden/ andere tot vercieringe ende nootdrift van haerlieder persoonen ende wooninghen/ andere tot vaten/ ghereetschap/ ende verschapden Instrumenten/ die van't Menschen vernuft ghevonden zijn/ maer boven alle/ dese ghebruycken/ die eenvoudich ende natuerlijck zijn/ soo bevinde ick/ tot die gemeynschappen der Menschen/ d'usantie van't gelt/ c'welcke (ghelijck als de Philosoph seide) een mate is/ van alle dinghen. Ende hoewel dat het in de natuer maer ee dinck is/ so is het niet te min/ in de deucht altermael: wāt het gelt is eten/cleederen/ huys/

mens/waghen/ peerden/ ende alle t' ghene dat de
 Menschen van noode is / waerom alle dinghen
 ghelijck als de Wijse man seyt) t' gelt onder- *Eccles. 10*
 daen is. Om dese inventie (van te makē dat een
 dinck alle dinghen is) te weegh te brengen/ soo
 hebben de Menschen (als gheleydt wesende upt
 de natuerlijcke instructie) ghecozen t'alderghe-
 buerichste ende handelbaerste dinghen/ t'welcke
 t'Metael is: Ende willende dat onder de Meta-
 len/ d'eerste plaetse soude hebben/ in dese inven-
 tie van gelt te wesen/ die upt haer eygen natuer/
 de ghebuerichste en onvergancelijckste waren/
 ghelijck als daer zijn / Gout ende Silver / de
 welcke niet alleen / onder de Hebreen, Assyri-
 Grieken, Romeynen, ende andere Natien van
 Europa ende Asien in estime waren / maer oock
 onder d'alderbeste ende Barbarische Natien der
 Werelt/ gelijk als daer zijn d'Indianen, soo van
 Oosten als van Westen/ alwaer het Gout ende
 Silver in weerde ende achtinge gehoude was/
 ende ghelijck als soodanich / in de Tempelen/
 Pallessen/ ornament ofte verciersel der Conin-
 ghen ende Edelen ghebruyckit worde. Want al-
 hoewel dat men sommighe Barbarischen gebon-
 den heeft/ die t'gout nochte silver niet gekent en
 hebben / ghelijck alser van die van Florida ver-
 telt wort / die de sacken ofte bogetten namen/
 daer't gelt in was/ ende t'selbe gelt op de strandt
 ginder heen ghestort/ lieten ligghen/ als een on-
 nutte ware. Ende t'ghene dat Plinius refereert *Plin. lib. 6*
 van de Babitacis, datse gout hatende waren/ *cap. 27.*
 waerom t'selbe begroeven / op datter niemant
 af te bet mochte hebben / soo zijnder nochtans
 van dese Florida ende Babitacis seer weynich ge-
 weest/ ende noch hedens daeghs zijn. Maer van
 de ghene die gout ende silver achten/ soekē ende
 bewaren/

Esa. 54.

August.
Lib. 1. De
Concord.
Evangel.
cap. 31.

betwaren / zynder veel / sonder dat het hen noodich is / t' selve (van de gene die daer van Europa ghecomen zijn) te leeren. Wel is waer / dat haer ieder begeerlijckheyt so hoogh niet geclommen is / als die van den onsen / nochte en deden oock met het gout ende silber soo grooten afgoderije niet / hoewel datse afgoden dienaers waren / gelijk als sommighe quade Christenen / die om t' gout ende silber soo groote excessien ghedaen hebben. Doch is een dinck van grooter aenmerckinghe / dat de eeuwige Wijsheyt des Heeren (de Landen die alderverste van der hant ligghen / ende bewoont worden / van een volck van minder Politie / begaven wilde / stellende aldaer den meesten overvloet van Mijnen , die daer opt gheweest zijn / om daer mede de Menschen te nooden / de selve Landen te soecken ende te besitten / ende onder tusschen sijn Religie ende waerachtighen Gods dienst te communiceren aen den ghenen die hem niet en kenden / volbrēghende daer mede de Propheetje van Esaias , dat de Kercke sijn palen soude verbrēghen / niet alleen aen de rechter / maer oock aen de sincker handt / t'welcke is / als S. Augustijn verclaert / dat het Euangelie verbrēghdt soude worden / niet alleenlijcken van den ghenen die t' eenvoudelijcken ende met zeele van barmherticheyt soudē pre-dicken / maer oock van den ghenen / die t' dooz Wereltliche middelen / ende Menschelijke Finantien / soudē vercondighen / waer dooz wpsien / dat de Landtschappen die in Indien d' alderovervloedichste van Mijnen en Schatte zijn / zijn de ghene die in onsen tijden / aldermeest in de Christelijke Religie ghecultriveert ende onderrecht zijn geworden / soo dat den Heere voor sijn opperste Finantien / hem met ons voornemen / is proffi-

is proffiterende. Belangende dit selve/ soo woꝝ-
de daer/ van een wijs Man gesept/ dat het gene/
dat een Vader met een dochter doet/ om die uyt
te houwelicken / met haer veel houwelijck goet
gevende: Dit selve hadde Godt ooc/ met het sel-
ve Landt (dat soo moepelijcken is) gedaen/ dat
gevende veel Rijckdommē van Mijnen, van alle
Metalen, te weten/ van Coper/ Yser/ Looſt/ Cin/
Quicksilber/ Silber ende Gout: ende onder alle
de contrepē van Indien / soo zijn de Coninck-
rijcken van Peru, de ghene / die de meeste abon-
dantie van Metalen hebben / namelijcken van
Gout / Silber ende Quicksilber/ zijnde in sul-
ken menichten/ dat men daer van dach tot dach
noch meer nieuwe Mijnen is ontdeckende. Ende
nae dat de qualiteyt van 't Aerdtrijck wel is/ soo
ist een ontwijffelijc dinck/ ofte daer zijnder/ son-
der comparatie/ noch veel meer/ die t'ontdecken
staen / als die ontdeckt zijn : jae het gheheele
Aerdtrijck/ schijnt te wesen / ghelijck of het met
dese Metalen ghesaeyt waer / ende dat meer als
eenich ander dat teghenwoordich in de gantsche
Werelt bekend is / noch daer men in voorszeden
tijden van gheschreven heeft.

Het 3. Cap. Van de qualiteyt des Aerdtrijcks daer
men de Metalen vindt, ende datse in Indien niet
altmael bereydt vvorden: ende hoe dat
d'Indianen de Metalen ghe-
bruyckt hebben.

De oorsake van dat men so grooten rijck-
dom van Metalen in de Indien heeft/ na-
mentlijcken int West-Indien van Peru,
is/ als gesept is/ de wille des Scheppers/
die sijn gaben/ nae sijn believen/ uytgedeylt heeft.
Maer comende tot de reden ende Philosophijē/
soo is

Cap. 3.

Philo lib. 5
de Genes.
mundi.

Exseb. lib.
2. de prop.
Euangel.
cap. 5.

Historie Naturael van West-Indien,

soo is het ghene dat den wijzen Philo geschreeven heeft / waerachtich / segghende / dat het Gout / Silber ende Metalen natuerlijcken groepende is / in d'onvruchtbaerste ende woefste landen. Alsoo bevinden wy / dat de landen die van goeder ghetempertheit en vruchtbaer van crupderen ende vruchte zijn / seer selve ofte nimmermeer Mijnen hebben / haer de Natuer te vreden stellende / met de selve vigeur ende cracht te gheben / om de vruchten voort te brengen / die tot de schirkinge ende t'leven van't Ghedierte ende der Menschen aldernoodichst zijn. Int contrarie / in de landen die seer woest / drooghende onvruchtbaer zijn / in seer hoogh geberghte / ongeschickte steenrotsen / in onghetemperde Luchten / aldaer ist / dat men de Mijnen van Silber / Quicksilber / affpoelinge van Gout / ende alle / ende soo veel schatten is vindende / gelijk alser naer Spagnien toe ghecomen is / nae dat de Westersche Indien ontdeert zijn gheweest / t'welcke van soodanighe woeste / moepelijcke / ongeschickte / ende onvruchtbare plaetsen ghegraven gheweest is / maer de soetichheit van't gelt / ende t'geniet / maecht datse vermakelijck / overbloedich / ende seer bewoont zijn. Ende alhoewel dat men daer in Indien (als geseyt is) Alderen ende Mijnen van alle Metalen heeft / soo en wordense nochtans altemael niet bereydt / van alleenlijcken de Mijnen van't Gout ende Silber / ende oock die van't Quicksilber / wát her selve van doen is / om t' Gout en Silber upt te trecken. Het IJser wordter van Spagnien ende China gebracht. Het Coper / hadden d'Indianen voór een ghebruyck te bereyden / want hare ghereetschappen ende wapenen en waren ghemeenlijcken niet van ijser / maer van coper: En nae dat de Spagniaerden in Indien geweest zijn /

zijn / soo worden se weynich ghegraven ofte be-
 repdt / noch en soecken oock niet eens nae de co-
 per Mijnen; alhoewel datter veel van zijn/want
 soecken alleen de rijkste Metalen, waer in sy ha-
 ren tijdt ende arbejdt niet oimbrenghen: Van
 d'ander Metalen, zijn hen dienende met het ghene
 dat van Spagnien ghebracht / ofte van dat on-
 der t' Gout ende Silber (int beneficiëren ofte be-
 repden) ghevonden wordt. Men en ran niet be-
 vinden / dat d' Indianen t' Gout / Silber / ofte
 Metael gebuyck hebben/voor munt ofte waer-
 dije der waeren/maer ghebuyckten alleenlijck
 voor ornament ende vertiersel/als gesept is: ende
 alsoo hadden se in de Tempels / Pallessen ende
 begraefftaffen / groote menichte en dupsentder-
 ley soorten van Vaten van gout ende silber. Om
 te handelen ende te coopen/ en hadden geen gelt/
 maer mangelden ofte reulden / d'eene waere om
 d'ander / ghelijck als Homerus van d'Ouderen
 is refererende / ende van Plinio vertelt wordt.
 Daer waren sommighe dinghen van meerder
 estime/die in de plaets van t'gelt ganckbaer wa-
 ren/welcke gebuycken/ noch tot hedens daeghs
 toe / onder d' Indianen duerende zijn / ghelijck
 als in de Provincie van Mexico, ghebuycken sy
 het Cacao, (t'welcke een vruchtken is) in de
 plaets van gelt/ waer mede sy handelen/coopen
 ende vercoopen/alle het gene datse begeeren. In
 Peru, soo is/ in de selve plaets dienende/ de Coca,
 t'welcke een bladt is / dat van d' Indianen in
 grooter achttinghe ghhouden wordt. In de Pa-
 raguay (dat is / Rio de la plata) ghebuycken sy
 ijere plaetkens/ voor munte. En in Santa Crus
 van t'geberghte/ gebeydt ofte geweven catoen/
 so dat eyndelijcke de maniere van de onderhan-
 delinge der Indianen/ haer coopen en vercoopen/

Plin. lib.

33. cap. 3.

Die van
China en
hebbē oec
noch he-
dens daegs
geē munt
oft gelt/
als geline-
den silver/
dat sy by't
geewicht
uptgeven
ende ont-
fanghen.

was wisselen ende te rantsoenē/waer/om waer.
Ende alhoewel dat sy seer groote ende ghefre-
quenteerde Marchten hadden / soo en dede hen
t'gelt nochtans gheen manghel/noch en hadden
oock gheen middelaers van doen / want waren
al te samen ghenoech bedreven ende erbaren/hoe
veel waers / van een dinc / dat het reden ende
recht was/om voor so veel/ van eē ander waer/
te gheven. Maer dat de Spagnaerts daer in ghe-
romen zijn/ soo hebben d'Indianen oock begin-
nen gout ende silver te ghebruycken/ om te coo-
pen / doch en hadden int beginsel gheen munt/
dan het ghewicht van't silver was de prijs/ghel-
jck als van de oude Romeynen vertelt wordt.
Daer naer tot meerder gerief/ so isser in Mexico
ende in Peru, munt gheslaghen: maer tot noch
toe/ soo en wordter in West-Indien geen munte
van Coper ofte ander Metael verhandelt / dan
alleenlijcken van gout en silver / want den schat
ende overbloedicheyt/ van't selbe landt/ en heeft
de munten/die men van billioen noemt/ofte van
eenige ander soorte van mengsel (diese in Italien
ende ander Provincien van Europa zijn gebruy-
kende) niet willen ghehenghen: alhoewel het
waer is / dat men in sommighe Eylanden van
Indien / ghelijck als daer zijn Santo Domingo
ende Puerto Rico, munte van coper/ is gebruy-
kende/welcke zijn Spaensche quaerten, die alleen
in de selbe Eylande ganchbaer zijn/ om dat men
daer weynich silver en gout heeft/ alhoewel dat
daer veel ende ghenoech in de Mijnen is / maer
daer en is niemandt die't beneficieert/gaest ofte
bereypt. Nu dewijle dat dē rijckdom van Indient
ende de maniere van Mijnen te graven ende be-
reyden/bestaende is/in Gout/Silver en Quicks-
silver / soo sal ick ons van dese dype Metalen
pet seg-

vet segghen / latende de reste vooz dese mael
blijben.

Het 4. Cap. Van het Gout dat in Indien
bereydt vvordt.

Het Goudt / is altoos onder alle Metalen
(ende dat met reden) vooz't principaelste
gheacht gheweest / om dat het t'ghedue-
richste ende onverganchelijckste is: want
het vper / t'welcke alle d'ander consumeert ofte
vermindert / is dit eer goet en perfect makende /
ende oock het Gout / dat dooz veel vpers gepas-
seert vvordt / blijft by sijn coleur / ende is t'alber-
sijnste / t'welcke epgentlijcke (na dat Plinius sept) *Plin. lib. 33*
ghenaemt vvordt Obrizo, waer van de Schrif- *cap. 3.*
tuer / soo veel mentie is makende / ende het ghe-
bruyck / t'welcke alle d'ander is verteerende / (als
den selven Plinius sept) en heeft op het gout geen
vat / noch en can't niet een dinck verminderen /
oock soo en verroestet / noch en veroudert nin-
mermeer: ende alhoewel dat het in sijn gedaente
soo volstandich is / so laet het hem nochtans soo
seer buygghen ende uptrecken / dat het een dinck
om verwonderen is. De ghene die't Gout slaen
ende uptrecken / weten de cracht van't Gout ge-
noech / hoe dat het hem soo seer laet buygghen ende
dun maken / sonder eens te breken / het welcke
al te samen (met d'ander excellente epgenschap-
pen die't heeft) wel gheconsiderert wesende / de
gheestelijcke persoonen oorsake sal gheven / om
daer verstandt upt te grijpen / want in de heplige *Apoc. 3.*
Schriftuer / soo vvordt de liefde by't gout verge- *21.*
leken. In de reste / waerom dat het selve gesocht *Cant. 3.*
ende in weerden ghehouden vvordt / en ist niet *Psal. 67.*
te noodich sijne deuchde te verhalen / dewijle het *Thren. 4.*
beste dat het heeft / al onder de Menschen bekent *3. Reg. 6.*
Sij is / vooz

is/ vooz d'opperste macht ende grootstheyt der Werelt. Nu comende tot onsen propooste/ so heeft men in Indien groote quantiteyt van het selve Metael, ende men weet upt waerachtighe Historien/ dat d'Ingas van Peru niet alleen te vreden en waren/ met te hebben/ cleyne en groote Datē van gout/ als Lampettē/ Coppen/ Schalen/ Bekers/ Flesschen/ Crupcken/ ende groote Waterpotten/ maer hadden noch oock Stoelen ende Kofvaren van massifs gout: Hebbende van gelijcken/ in hare Tempels/ opgerichte Beelden van louter gout. In Mexico hadde sy hier oock veel van/ evenwel soo veel niet/ als d'eerste Conquesteurs ofte overwinniers/ in d'eene ende d'ander Coninckrijcken quamen/ so waren der rijkdommen ende schatten (diese vonden) onepndelijcken/ ende noch veel meer/ sonder comparatie/ het ghene/ dat d'Indianen verborzghen ende werch staken. Dat sy't silver gebuyckt hebben/ om de Paerden met te beslaen/ by ghebreck van yser/ ende ghegeven hebben dype hondert goude croonen vooz een botigia ofte arobe Wjns/ met ander diergelijcke overdadige costen/ soude schijnen fabulē te wesen/ om te vertellen/ maer zijn in effect gebeurt/ en noch andere grooter dingē als dese. T'gout wert in de selve contrepen/ op dype manieren/ uptghetrocken/ ofte ick hebbe het ten minsten/ op dese dype maniere gesien: want men vindt het gout in koxlen ofte grepen/ in stof/ ende in steen: t'gout in koxlen ofte grepen/ noemen sy stuckskens gout diese also geheel binden/ sonder menginghe van eenich ander Metael/ t'welcke niet van doen en heeft gesmolten/ noch dooz't vper ghebeneficieert ofte ghesupbert te worden/ worden koxlen ofte grepen genaemt/ om dat het ordinaris cleyne stuckskens zijn/ van

van de grootte als de koglē van een Mdeloen ofte
 Lawoorde. Dit is het gheue / dat van Iob ghe- *Iob. 28.*
 seyt wordet / *Gleba illius aurum.* Evenwel soo ge-
 beurt het wel / dat menschen veel grooter heeft / ghe-
 lijck ick het selve ghesien hebbe / zijnde etliche
 daer van ghecomen tot het ghewicht van veel
 ponden. Dit is alleen / naer Plinius bevesticht / de *Plin. lib. 3*
 grootheyt van dit Metael / t'selue alsoo vol- *cap. 4.*
 maecht ende perfect te vinden / t'welcke in d'an-
 der soorten niet en gheschiet / die altoos schuy-
 ondt te supberen : alhoewel ick daer oock natuer-
 lijck silber ghesien hebbe / op de maniere als
 escarcha. Ende daer zijnder oock / die men in
 Indien Papas van silber noemt. Ghebeurt oock
 wel / dat men stucken sijn silber vindt / in de ghe-
 daente als aerden turben / maer dit is int silber
 selden / ende int gout seer ordinaris. Van dit ge-
 koglde gout / wort weynich gebonden / in respect
 van t'ander : het gout in steen / is een veet ofte
 ader van gout / die van de selve steen ofte steen-
 rotse upt comt. Ende ick hebbe aen de Mijnen
 van Caruma (int goubernement van Salinas)
 steenen ghesien / die seer groot / ende gantsch met
 gout dooztogen waren : ende andere / die de helft
 gout / ende de helft steen waren. T'gout dat men
 op dese maniere heeft / vindt men in Putten ende
 Mijnen, die hare veeten ende aderen hebben / ghe-
 lijck als die van't silber / ende sijn seer quaet om
 bereyden. De maniere van't gout (dat upt de
 steenen ghetrocken is) te bereyden / ghelijck als
 het van de Coninghen van Egypten voormaels
 ghebruyckt werdt / schrijft Agatarchides, int
 vijfde Boeck der Historie van de Zee Grithreo,
 ofte t'Rooode Meyz / nae dat het van Phocio in
 sijn Bibliotheca gherefereert werdt : ende is een

binck om te verwonderen / hoe ghelijck dat het
 (t'gene hy albaer refererende is) over-een comt/
 met het gene dat men alt'hans (int beneficiëren
 ofte bereyden van dese Metalen, van't gout ende
 silver) ghebruyckende is. De grootste menichte
 van gout/ die in Indien uptghetrocken wordt/
 is in stof/ ofte zant/ dat in de Rivieren ofte plaetsen/
 daer veel waters overgheloopen heeft/ ghe-
 vonden wordt. De Rivieren van Indien/ zijn
 van dese soorte van gout overbloedich/ ghelijck
 als d'Ouderen de Tajo in Spagnien/ de Pactolo
 in Asien, ende de Ganges in Oost-Indien ghere-
 lebreert hebben. Ende het ghene wplieden gout
 in stof noemen / hieten sy Ramenta auri, ende de
 meeste quantiteyt van gout diese aldoe oock
 hadden / was het ghene dat van dese Ramenta
 ofte stof van gout vergaert/ ende in de Rivieren
 ghevonden worde. In onsen tijden soo plach-
 men te hebben / ghelijck als men noch heeft / in
 de Rivieren der Eylanden van te Loefwaert/
 Española, Cuba, ende Puerto Rico, groote quan-
 titeyt van gout/ maer door ghebreck der inghe-
 bore/ ende de swaricheyt van't selve upt te tre-
 ken/ soo wordt daer van daen / weynich nae
 Spagnien ghebracht. Int Coninckrijk van
 Chile, als ooc in dat van Quito, ende int nieuwe
 Coninckrijk van Granaden, heeft men daer
 groote menichte van. Het gherelebreertste is/ het
 gout van Caravaya in Peru, en dat van Valdivia
 in Chile, want is van't hooghste alloy/ t'welcke
 is $23\frac{1}{2}$ caraten, ende bywijlen hoogher. Van ghe-
 lijcken soo wort het gout van Veragua, booz seer
 sijn gehoude. Van de Phillippinis en China wort
 oock veel gout naer Mexico ghebracht/ maer is
 ghemeynlijcken van leeghen alloy. Men vindt
 gout / dat met silver ofte koper vermengt is.

Plinius sept/ datter gantsch geen gout gebonden
 wordt / of men heeft altoos eenich silver by/
 naer het ghene dat met silver vermenght comt/
 is ghemeenlijcken van minder caraten, dan het
 ghene / dat met koper onder een comt. - Plinius
 sept / dat soo het vijfde part daer van / silver is/
 oo is het/ t' gene dat men epghentlijke Electrum
 hiet: ende sept / dat het een epgghenschappe heeft
 van meer te glinseren ofte te blincken/ by't licht
 van't vper/ als het silver ofte gout/ dat gantsch
 sijn is / ende het ghene dat op koper is / is ordi-
 naris hoogher ofte beter. Het gout dat in stof
 ofte zant is / wordt ghebeneficieert ofte gherep-
 nucht in affspoelinghe/ t' selve soo lange int water
 wassende / tot dat het zant ofte clep van de bac-
 ken af valt/ ende t' gout (als swaerder van ghe-
 wicht) op de grondt blijft ligghe. Men bene-
 ficieert het gout oock met Quicksilver: wordt
 van ghelijcken ghepureert met sterck water/
 want het Aluyn (daer't selve van ghemaecte
 wordt) soodanighen cracht heeft / dattet het
 gout van alle t' ander affscheydt. Nu / soo wan-
 neer dat het ghepureert ofte ghesmolten is / soo
 worden daer platen ofte richelen van gemaecht/
 om naer Spagnien te voeren / want gout dat
 noch in stof ofte zant is / en mach upt Indien
 niet gebracht worden/ door dien dat men t' selve
 niet quinteren, (dat is vertollen/ te weten/ van
 vijf een vooz den Coninck) marchen noch car-
 teren mach / vooz aleer dat het ghesmolten is.
 Spagnien placht/ naer dat van den boven- ghe-
 mentioneerden Histori- schrijver verhaelt wort/
 boven alle de Provincien der Werelt / in dese
 Metalen van gout ende silver t'abonderen / na-
 melijck Gallicien ende Lusitanien, ofte Portugal,
 ende boven al/ t' landt van Asturie, van waer hy
 S b refereert/

Plin. lib. 3
 cap. 4.

Plin. lib. 3
 cap. 4.

1. Mach. 8.

refereert / dat Jaerlijcx te Roomen ghebracht werde / twintich duysent ponden gouts / ende datter in gheenighe ander landen soo grooten menichte ghebonden werde: t'welcke t'Woerck der Machabeen schijnt te willen gherupghen / alwaer het sept / dat de meeste grooſheyt der Roemeynen was / van datse in hare macht hadden / de metalen van gout ende silver van Spagnien / ende alſnu so comt tot die van Spagnien / desen grootē schat van Indien / ordinerende de Goddelijcke voorzienicheyt / dat d'eene Kijcken d'andere dienen / ende hare schattē mede deplen ende deelachtich zijn / van haerder Kegeeringhe / tot welbaet van d'eene / ende deucht van d'andere / soo sy maer van de weldaden (diese hebben) behoorlijcken ghebruycken. De somme van gout / die daer van Indien ghebracht wordt / is quaelijck om te taxeren: niet te min / soo mach men wel affirmeren / datse die meer ghenoech is / als de ghene die Plinius refereert / Jaerlijcx van Spagnien nae Roomen ghebracht te wesen. In de Vlote daer ick in gecomē ben / t'Jaer van 87. soo was het Relaes ofte Cargaſoen van't vaste landt / t'waelf Casten gouts / zijnde elcke Casten minsten van vier arroben ghewichts (te wesen / van 25 pondt d'arrobe) ende van nieu Spagnien duysent een hondert ende ses en vijftich Marcken gouts / dit alleen voor den Coninck / behalven het ghene dat voor particulieren gheregistreert / ende noch om te registreren comt / t'welcke oock wel genoech placht te wesen. Dit is nu ghenoech van soo veel als het gout van Indien beroerende is / sullen alſnu van't silver segghen.

Het 5. Cap. Van't silver van Indien.

Int

Dat Boeck van Job lesen wy aldus / *T'sil-*
 ver heeft sekere beginsels ende wortelen
 van upt sijn veeten ofte aderē / ende t'gout
 heeft sijn bestemde plaets / daert verstijft:
 het ijser wordt al grabende upt het Aerdtrijck
 getrocken / ende de steen met de hitte ontdaen
 inde / verandert in koper. Wonderlijcke wel-
 inde met weynich woordē / is hy d'eygenschap-
 en van dese vier Metalen verclarende / te weten /
 an't Gout / Silber / Ijser ende Coper. Van de
 laetsen daer't Gout groept en voortcomt / heb-
 en wy yet gheseyt / van hoe dat het sijn steenen /
 ie gevonden worden int diepste van de Bergen
 inde innerste des Aerdtrijcx / ofte zant der Sibie-
 en ende plaetsen die altemets onder water loo-
 en / of seer hooge gheberghten / daer't stof van't
 gout met het water is afspoelende / ghelijck het
 e ghemeynste opinie in Indien is. Waer upt
 veel van't ghemeyne volck noch hedens daeghs
 ghelooven / dat het van den tijdt der Diluvio af /
 ghebleven soude wesen / dat men t'gout / int wa-
 ter / op soo vreemde plaetsen is vindende. Van
 de silver veeten ofte aderē / ende van hare begin-
 els ende wortelen / ghelijck als Iob seyt / sullen
 wy nu tracteren / segghende in den eersten / dat
 d'oorzake van dat het silver de tweede plaets
 onder de Metalen heeft / is om dat het selve t'gout
 aldernaest / ende meer dan eenich ander ghedue-
 rich is / ende van't ijser / minder letsel cryghet /
 als oock om dat het hem beter laet handelē ende
 bereyden / gaende noch t'gout in de clancck ende
 claerheyt te boven: oock mede soo is sijn couleur
 t'licht ghelijckformē / ende sijn gheclancck deli-
 cater en doordringhender. Ende daer zijn plaet-
 sen daerse het silver meer estimeren / als t'gout:
 doch evenwel om dat het gout minder / ende de
 Natuer,

Wā datter
in China
lichtelste
ker gout
dan silver
gebonden
wordt/ en
is niet
daerom/
dat het
gout meer
als t' silver
geliet/
maer is als
eeniglijk
een opinie
ende on-
welicheit
wā de Chi-
nen, t' selve
liever te
hebben/ in
sin waer-
dijte/ blij-
vdenoch/
kans elck
in sin ba-
leur/ t' gout
houet t' sil-
ver/ als in
alle ander
landen/
daer de
Metaelen
bekent
zijn.

Natuer, t' selfde vast-houdender is/ dat te geber-
so ist een argument t' selve een waerdiger Meta-
te wesen: Niet teghenstaende datter landen zij
(als van China verhaelt wordt) daer men licht-
telijker gout/ dan silver bindt. T' gemeyn end
ordinaris is / dat men t' silver lichtelijker end
abondanter heeft. De Westersche Indien heeft
den Schepper hier van niet soo veel rijkdom
men versien/ dat alle het ghene/ dat van de oude
Historien in kennisse is / ende alle het ghene da-
van de Spaensche Argentiffodijnen, ende van
ander weghen gheencareceert wordt/ is minde
als wy in de selve contrepren gesien hebben. Men
bindt gemeynlijkē Mijnen van silver/ in woest-
ongheschickte wilde geberghten ende heuvelen
alhoewel men t' selve oock ghebonden heeft / in
platte landouwen ende velden / zijnde t' selve op
twee manieren/ waerom d' eene losse/ ende d' an-
dere / vaste veeten ofte aderen geheeten worden
De losse/ zijn sekere stucken van Metael, ghebeu-
rende dat men se op plaetsen heeft / dat soo wan-
neer t' selve stuck voleyndt / men daer niet meer
af en bindt. De vaste veeten ofte aderen/ zijn de
ghene die in de diepte ende lengte vervolgh heb-
ben/ in maniere gelijk als de groote tacken van
eenen boom. Ende te wat plaetsen men een van
dese bindt / ist een seker dinck/ dat men daer ter-
stont dicht by/ noch ander en meer veeten heeft.
De maniere die d' Indianen ghebruycchten/ om
t' silver te beneficiëren ende bereyden/ was/ met
smiltinge/ te weten/ de selve Massa van't Metael,
by't vyer te smilten/ t' welcke t' schuyum ofte vuy-
licheit aen een zijde drijft/ schepdende alsoo t' sil-
ver van't loot/ tin/ koper/ ende van alle d' ander
menginghe die't heeft. Hier toe maecttense din-
ghen ghelijck als cleyne ovens / daer de windt
stijf

is in blies / doende alsoo met hout ende kolen
 der operatie. Dese worden in Peru, Guairas ge-
 reet/naer datter de Spaguaerden in getomen
 in / soo beneficiereuse noch oock (behalven de
 ve maniere van smiltinghe die daer oock ghe-
 ruyckt wordt) t' silber door Quicksilver/ zynde
 silber/ datser door upt cruyghen/ oock meerder/
 s door smiltinghe. Want daer is silber metael,
 t met gheen byer ghebeneficiert / noch oock
 door Quicksilver geproffiteert can worden: ende
 t is ghemeynlijcken arm ofte slecht Metael,
 an't welcke men de meeste quantiteyt heeft:
 in heetense/ het ghene dat in grooter menichte
 eynich silber voortbringt/ ende rijck/ het gene
 at veel silbers gheeft. En is een wonder dinck/
 at men dese differentie niet alleē en vindt/ van't
 n Metael silbers door't byer upt te treckē/ ende
 ander sonder byer door't Quicksilver / maer
 ock/ dat men in de selve Metalen, die't byer door
 niltinghe upt treckt/ sommige vindt/ dat soo't
 per daer van niet ghemaecte windt / als van
 laef balcken) ontfteken wort/ en wilt niet smil-
 en/ dan moet met natuerlijke lucht ofte windt
 desen/ die van de Hemel waeyt. Ende daer zijn
 aerenteghen Metalen, die oock wel ende beter
 met ghemaecte windt van blaef balcken smil-
 en. Het Metael upt de Mijnen van Porco, wordt
 chtelijcken met blaef balcken ghebeneficiert.
 T' Metael upt de Mijnen van Potofi, en can niet
 gheen blaef balcken ghesmolten noch gheproffi-
 eert worden/ dan met de windt van de Guairas
 welcke d' oventkens zijn/ die int afgaen van de
 erghen / op de natuerlijke windt ghemaecte
 taen / met de welcke t' selve Metael ghesmolten
 verdt. Ende hoewel het seer swaer is/ van dese
 erschepdenheyt/ reden te gheben/ is niet tegen-
 staende

staende seer seker / door de langhe erbarenthep
die men daer van heeft. Ander dupsent subtyl
heden heeft de curieusheyt ende begeerlijckheyt
van dit Metael (dat de Menschen so seer bemin
nen) ghebonden/ van de welcken wy hier naer
sommighe sullen verhalen. De pryncipaelste
plaetsen van Indien/die silver opbrengchen/zijn
nieu Spagnien ende Peru, maer de Mijnen van
Peru zijn van groot voordeel / hebbende onder
anderen/die van Potosi, d' eerste plaetse der We
relt / van de welcke wy een weynich int bree
sullen handelen / om dat het zijn de ghele
breestste ende notabelste dinghen die men in
West-Indien heeft.

Het 6. Cap. Van't Gheberghte van Potosi, ende
van sijnen ontdecker.

Dat soo seer vermaerde Gheberghte van
Potosi, is ghelegghen in de Provincie van
de Charcas, int Rijk van Peru, verschey
den van de Linea Equinoctiael, aen de
Zuytzyde/oftenae den Polo Antartico $21\frac{1}{2}$ gra
den/ in voeghen/ dat het comt te ligghen binnen
de Tropicum, op't uyterste eynde van de Torrida
Zona, is niet tegenstaende upt der maten coudt,
jae couder als oudt Castillien in Spagnien/ende
Vlaenderen ofte Nederlandt / behoorende (nae
de hooghte des Pools daer't op lept) gheteimpert
ofte heet te wesen. T'gene dat het coudt maerkit
te wesen / is om dat het landt soo hoogh en ver
heben ghelegghen is / ende t'eenmael van de seer
coude ende ongheteimperde winden omhanghen
wordt / nameelijcken van de ghene diese aldaer
Tomahavi heeten / die seer verbolghen ende upt
nemende coudt is / den welcken regneert in de
Maenden van Mayo, Junio, Iulio ende Augusto,
ende is

nde is van natuere droogh/cout/seer onlustich/
nde gantsch onbzuchtbaer / soo datter gantsch
heen bzuchten / noch eenich crupt ofte geynen
doortcomen/waer door het van syn eyghen na-
uer/ door d'ongetempertheit des Hemels/ende
de groote onbzuchtbaerheyt van't Aerdrich/
inwoonbaer is/maer de cracht van't silber/die
niet syn begeerlijckheyt/d'ander dinghen is nae
hem treckende / heeft het selve gheberghte / een
van de grootste bewoonde Vlecken ofte Ghe-
neynten ghemaect/ als daer gheenich in alle
die sijcken ghebonden wordt / zynde t'selve soo
overbloedich/ en volop van alle lijstochten ende
leckernije / datter niet een dinck te wenschen is/
ofte men vindt het daer in abundantie. Ende de-
wijle dat het altemael van buytē gebracht wort/
soo staen alle de plaetsen ende marchten / altoos
vol van Fruyten/ Conserven/ leckernijen/ upt-
gelesen Wijnen/ zijdwerck ende vertiersels/ende
dat so veel/als ter plaetsen/ daer niet op't meeste
hebben mach. De coleur van dit gheberghte/
treckt wat nae't doncker ros/ ende heeft een seer
leelijck ghesicht ofte vertooninghe / in maniere
ghelijck als een effen pabilloen / ofte een broode
supckers / loopt seer stepl op / ende heeft zijn do-
minie boven alle d'ander Berghen / die daer by
ofte ontrent staen. Den opganch daer van / is
moepelijck/ alhoewel datment altemael te peert
oprijden mach/ comt boven punts gewijs ende
int rondt upt / en heeft aen de voet int ongaeng
een mijl weeghs in de spatie. Van den oppersten
top van dit geberghte/tot de voet ofte t'nederste
toe / zijn dupsent ses hondert en vierentwintich
ellen / die men in Spagnien Varas, ofte roeden
noemt/ welckie gherebureert in de maet ende re-
keninghe van Spaensche mijlen/comt te maken
een viere-

een vierendeel van een mijl. Men dit gheberghte te weten/ by de voet ofte t' nederste/ heeft het een ander cleyn geberghte die van den selven voortcomt. Desen heeft in voorzighen tijden sommighe Mijnen van losse Metalen ghehad/ de welcke aldaer ghebonden worden/ ghelijck als in beursen/ ende niet in vaste vecten ofte aderen/ waren seer rijck/ doch weynich/ wort genaemt Guaina Potosi, dat is/ de Jonghe Potosi. Men de voet ofte t' nederste van dit cleyn gheberghte/ soo begint het Vleck ofte de Ghemeynte van de wooninghen der Spagnaerden ende Indianen/ die nae de rijckdom ende t'graven/ ofte bereydt sel van Potosi gheromen zijn. T'selbe Vleck mach int omgaens hebben/ twee mijlen weeghs/ ende heeft den meisten toeloop ende handelinghe van gheheel Peru. De Mijnen van dit gheberghte/ en worden ten tijden van den Ingas (welcke Heeren van Peru waren/ aler daer de Spagnaerden in quamen) niet bereydt ofte ondergraven/ alhoewel datse by Potosi de Mijnen van Porco (die daer ses mijlen van daen zijn) ondergroevē ende bereyden. D'oorfack moest wesen/ datser gheen notitie van ghehadt hebben: niet tegenstaende/ dat andere vertellen/ ich en weet wat fabel ofte beuselinghe/ van hoe datse de selve Mijnen wilden bereyden/ maer hoorde seker stemmen die tot d'Indianen gheseyt souden hebben/ datse t'selbe niet roeren en souden/ ende dat dit Gheberghte voor andere bewaert was: In effect/ dat men tot twaelf Jaren toe (nae dat de Spagnaerden in Peru gheromen waren) noch gantsch gheen notitie van Potosi noch van sijn rijckdom en hadde/ welcke ontdeckinghe gheschiedde aldus: Een Indiaen ghenaeamt Gualpa, van gheboorte Chumbibilca, t'welcke is int landt van

Cusco,

Cusco, gaende op eenen tijdt teghens den neder-
 ganch der Sonnen / int vervolgh van etlijke
 Ouesoenen/die hem int voorloopen t'geberghte
 opclommen: ende door dien dat het soo steyl om
 te klimmen is / zijnde als doe oock t'meestendeel
 bedeckt/ met gheboomten die men Quinua heet/
 ende seer vol ende dicht van Wildernisse/so wast
 hem noodich / om eenen moeylijcken wegh op
 te comen / naer een tack te grijpen / den welcken
 sijn vasticheyt ofte wortel in een veete ofte ader
 hadde / dien de naem van de rijcke veete behou-
 den heeft: desen tack is int aentasten uptgegaen/
 ende heeft/ int upttreckē der selve/de plaets van
 de wortel comen te verkieuen / die van een seer
 rijck Metael te wesen / door d'erbarentheyt dien
 hy hadde van de Mijnen van Porco, ende vondre
 in der aerden (by de ader ofte veete) etlijke stuc-
 ken Metaels liggen/ die daer/ door't upttrecken/
 van los gheworden waren / maer en lieten daer
 niet wel kennen/om datse de couleur/van de Son
 en t'water/ verdozbe hadden: nam de voorszepde
 stucken/ende brochtse nae Porco toe/ om die t'es-
 sayeren/ ofte door Guaira te beproeben/ (dat is/
 t'Metael door't vyer te proeben) ende siende die
 van een uytneimende rijckdom te wesen / groef
 ende bereyde de voorszzebē veete ofte ader int
 heymelijck alleen / sonder dat yemandt deelach-
 rich te maken / tot soo langhe dat een Indiaen
 Guanca, ghebozen upt de vallepe van Xauxa,
 t'welcke is in de palen van de stadt de los Reyes,
 dat is van der Coninghen gheseyt/ den welcken
 in Porco een ghebuer van de selve Gualpa Chum-
 bibilca was/quam te sien/dat hy in de smiltinge/
 dien hy dede / grooter tichelen maecte/ als mer
 ordinarts van de Metalen van die contreye ghe-
 woon was te doen/en dat hy in sijn tractement/
 ende

Historie Naturael van West-Indien,
 ende persoons halven / verbeterd was / want
 hadde tot dien tijdt toe / van te boozen / armelij-
 ken gheleest : waer door / als oock / om dat hy
 sach dat het Metael, dat dese sijn ghebuer berep-
 de / verschepe / van dat van Porco was / hy hem
 beweechde / ende booznam / dit secrete t' onder-
 soecken. Ende alhoewel dat den anderen / t' selve
 altoos socht bedeckt te houden / importunieerde
 hem soo veel / dat hy hem op 't laetste mede nam /
 nae 't geberchte van Porosi, nae dat hy dit trefsoo-
 een Maent lanck alleen ghenoten hadde. Als doe
 sepde den Gualpa tot de Guanca, dat hy booz hem
 een ader ofte veete soude nemen / dien hy insghe-
 lijcx ontdeckt hadde / welke dicht by de Rijncke
 Veete staet / ende is de ghene / die men hedens-
 daeghs hiet / de Veete ofte ader van Diego Cen-
 teno, die niet minder rijck (evenwel harder om
 te bereyden) was. Met dese conformiteyt deel-
 den onder hen twee / t' geberchte van de groot-
 ste rijckdom der Werelt. T' gebeurde daer naer /
 dat hebbende de Guanca eenighe swaricheyt in
 sijn veete te bereyden / om datse hardt was / als
 oock om dat hem den anderen Gualpa geen deel /
 in de sijne / en wilde gheven / datse quamen te
 crackelen / ende door dese / als oock door andere
 questien / soo is den Guanca van Xauxa (als ver-
 gramt wesende) gegaen / ende heeft het eens deels
 aen sijn Meester ofte Heere / die Villaroel ghe-
 naemt / en een Spagniaert was / te kinnen ghe-
 gheven / den welcken in Porco resideerde. Vil-
 laroel willende de waerheyt onderstaen / is ter-
 stont nae Porosi ghegaen / ende vindende de selve
 rijckdom / die sijn lanacona ofte Dienaer / hem
 geseyt hadde / dede de Guanca registreren / bestec-
 kende niet hem de Veete ofte ader die van Cen-
 teno ghenemt word: men heet bestecken / booz
 sijn

sijn selven afteyckenen / de spatie der roeden die
 de Wet vergunt ofte toelaet / den ghenen die de
 Mijnen binden ofte bereyden / met het welcke/
 ende met de selve voor de Justitie t'openbaren/
 sp de Heeren ofte eygenaers van de Mijnen blij-
 ven/ om die voor hen selven te bereyden/ midts
 betalende den Coninck sijn Quinten ofte vijfde
 part/ dat is den vijfden penningck. Eyndelijc-
 ken/ dat d'eerste register ende openbaringhe/ die
 daer van de Mijnen van Potosi gedaen wordde/
 gheschiedde den 21 dach der Maent April, int
 Jaer 1545. in de gheleghentheit van Porco, door
 den voorszreven Spagniaert Villaroel ende
 Guanca. Terstont niet lange daer nae/soo word-
 de daer noch een ander veete ofte ader ontdeckt/
 die men van Tin noemt / die uytneimende rijck
 gheweest is / alhoewel seer quaet om bereyden/
 om dat het Metael des selven/ so hardt was/ als
 byersten. Daer nae den 31 Augusti, van't selve
 Jaer 45/ wordde gheregistreert de Veete, die
 Mendieta genaemt wort/ dese vier zijn de prin-
 cipaelste Veeten ofte aderen van Potosi. Van de
 rijcke Veete (welcke d'eerste was/ die ontdeckt
 wordde) wort gesept/ dat het Metael een spiet-
 lengte / in de hooghte overeyndt stondt / in ma-
 niere / als rotsteenen / die van't opperste des
 Aerdrinck uytsteken/ ghelijck een kamine/ heb-
 bende dype hōdert voetē in de lengte/ en derthien
 in de breedde : ende willen segghen/ dat het selve
 alsoo ontdeckt ende ontbloot ghebleven soude
 hebben/ van den tijt der Diluvio ofte Suintbloet
 af / wederstaende/ als de hardste partje/ de
 verbolghentheit ende cracht des waters. Ende
 t'Metael daer van/ was soo rijck/ dat het de helft
 aen silver hadde/ blijvende sijn rijckdomme also
 gheduerich ende verbolghende / tot de vijftich

Historie Naturael van West-Indien,
 ende t'festich Mans lengten ofte bademen in de
 diepte/ alwaert begonst te ghebreken. In deser
 voeghen/ als gesept is/ soo worden Potosi eerst
 ontdeckt/ ordonnerende de Goddelijcke voorsie-
 nichept/ tot een geluck ende welbaert van Spa-
 gnien / dat de grootste rijckdom (die men weet
 opt in de Werelt gheweest te zijn) soo lange ver-
 borghen is ghebleven / ende gheopenbaert ghe-
 worden/ ten tijden dat Carolus de vijfde/ saliger
 ghedachtenis / t'kejserrijck hadde/ met de Co-
 minckrijcken van Spagnien / ende Dominien
 van West-Indien. De tijdinghe gheromen we-
 sende int rijcke van Peru, der ontderkinghe van
 Potosi, zijnder terstont veel Spaguaerden nae
 toe ghetrocken / ende bynaest t'meeften deel der
 Inwoonders van de stadt de la Plata, (dat is
 van't Silber ghesep) ghelegghen 18 mijlen van
 Potosi, om daer Mijnen te verwerben. En daer
 quamen van ghelijcken een groote menichte van
 Indianen uyt verscheiden Provincien / name-
 lijcken de Guairadores van Porco, soo dat het in
 wepnich tijds quam te wesen t'grootste Vleck
 ofte Ghemeynte van't gantsche rijcke.

Het 7. Cap. Van de rijckdomme ofte schat, die daer
 ghegraven is, ende noch alle daeghs ghetrocken
 vvordt uyt het gheberghte van Potosi.

Ick hebbe dickwils ghetwijffelt / of men
 in de Historien en beschriptionen der Oude-
 ren/ so grooten rijckdommen van Mijnen
 wel vindt/ als t'ghene dat wy in onsen tij-
 den in Peru hebben/ soo daer eenighe rijcke ende
 vermaerde Mijnen in de Werelt gheweest zijn/
 soo zijnt gheweest/ de gene die de Carthagoïfers,
 ende daer naer de Romeynen / in Spagnien/
 gehadt hebben/ de welcke (gelijck als ick gesept
 hebbe)

hebbe) niet alleen van de Heydensche schriften/
 maer oock van de heylige Schriftuer / wonder-
 lijk verheben worden. Den ghenen die alder-
 bysonderste vā dese Mijnen, mentie is makende/
 nae dat ick ghelesen hebbe/ is Plinius, den welc-
 ken schryft in sijn Natuerlijcke Historie / aldus: *Plin. lib. 33*
 Daer wordt bynaest in alle Provincien silver *cap. 6.*
 ghebonden/ maer t' alderexcellentste is/ dat van
 Spagnien. Dit selve groept oock in onbrycht-
 bare aerde / in kotssteenen ende Gheberghten:
 ende alwaer dat een veete ofte ader van silver
 ghebonden wordt/ is een seker dinck/ datter niet
 verre van daen / noch meer andere ghebonden
 sullen worden. T' selve gheschiet bynaest oock in
 d' ander Metalen, daerom soo worden sy van de
 Grieken (ghelijck alst blijkt) Metalen ghehee-
 ten. Is een dinck om te verwonderen/ van hoe
 dat tot hedens daeghs toe/ de putten der Mijnen
 in Spagnien / noch dueren / de welcke men be-
 gonst heeft te graven/ ende bereyden/ in den tijdt
 van Hannibal: Jae dat meer is / soo zijn de selve
 namen noch hedens daeghs in esse/ van de ghene
 die de selve Mijnen eerst ontdekt hebben. Onder
 anderen/ soo was vermaert een van de selve/ die
 nae sijn ontdecker/ Bebelo ghenoemt worde/ ge-
 lijckse oock noch heet. Van dese Mijne worden
 soo veel schats uptghetrocken / datse sijn Heere
 ofte eyghenaer daghelijx d'ye hondert pondt
 silvers gaf/ ende tot op den huydighen dach/ soo
 heeft men t'graven ofte t'bereyden van de selve
 Mijne achtervolght / den welken al ghegraven
 ende int gheberghte ghediept is / de spatie van
 duysent vijf hondert passen ofte treden: Door
 alle de selve spatie zijn de Galcoenen twater upt-
 treckende/ alle den tijdt/ ende soo langhe/ als hen
 de lichten ofte licerssen dueren/ ende comē op dese
 C ij maniere

Historie Naturael van West-Indien,
maniere soo veel waters upt te trecken / dat het
een Rivier schijnt te wesen. Dit zijn altemael
Plinii epgghen woorden / de welcke ick alhier
hebbe willen verhalen / om dieswille datse een
vermakinghe sullen gheven / den ghenen die van
Mijnen kennisse heeft / siende dat het selve / datse
heden daeghs onderbinden / by d' Ouderen oock
alsoo toeghegaen is. Insonderheyt / soo is de
rijckdomme der Mijne van Hannibal in de Pire-
neis (die de Romeynen besaten) notabel / die sijn
bereydinghe continueerden / tot den tijdt van
Plinio toe) t'welcke mochte wesen / ontrent
dyse hondert Jaeren / welker diepte was / van
vijfthien hondert passen ofte treden / dat is an-
derhalf millia van Spaguien: ende was int be-
ginsel soo rijck / datse sijn Epgghenaer weerdich
was / dyse hondert pondē / van 12 oncen t'pont /
daeghs. Maer alhoewel dat dit een uytneemende
rijckdom gheweest is / soo en dunckt my noch-
tans niet / dat die te vergelijcken is / by die van
onsen tijden in Potosi, want nae dat het blyckt
by des Conincx boecken / van't Huys der Con-
tractatie, daer't selve opgetepckent (als oock van
oude gheloofwaerdighe Mannen geassirmeert)
wordt / dat in den tijdt dat den Licenciaet Polo
regeerden (t'welcke langhe ghenoech gheweest
is / nae d'ontdeckinghe van't gheberghte) men
alle Saterdaghen quinteerde (dat is den vijften
penninck voor des Conincx gherechticheyt ofte
Tollen afdeelde) de somme van 150 dupsent
tot 200 dupsent pesos toe / zijnde de Quinten ofte
vijften penninck weerdich dertich en 40 dupsent
pesos, ende des Jaers anderhalf millioen, ofte
weynich min: In voegghen / dat daer / naer uyt-
wijzen van dese rekeninghe / alle daeghs upt dese
Mijnen ghetrocken worden / ontrent 30 dupsent
pesos,

pesos, comende voor des Coninck Quinten ofte
 Tollen sdaechs/ses duysent pesos. Daer is noch
 een ander dinck / om tot de rijckdomme van
 Potosi t'allegeren / te weten / dat de rekeninghe/
 die daer gemaect is / is alleenlijck van't silber/
 dat ghemarckt ende ghequinteert wordt / zijnde
 in Peru een seer kienelijck dinck / dat men van
 langhe tijden af / in de selve Rijcken ghebruyckt
 heeft / t'silber datse ganchbaer noemden / t'wel-
 ke niet ghemarckt noch ghequinteert en was/
 ende is in conclusie / voor den ghenen die van de
 selve Mijnen wel weten / datter in dien tijdt een
 seer groot deel / van't silber dat upt Potosi ghe-
 trocken wordde / om te quinteren , bleef / t'wel-
 ke was alle het ghene / dat onder d'Indianen/
 ende veel van't selve / onder de Spagnaerden/
 ganchbaer was / ghelijck als het selve noch tot
 mijnen tijdt toe gheduert heeft / alsoo dat men
 wel ghelooven mach / dat het derden deel der
 rijckdommen van Potosi (soo't de helft niet en
 was) niet gheopenbaert noch ghequinteert en
 wordde. Daer is noch eē ander grooter aenmer-
 kinghe / die van Plinio ghestelt wordt / te weten/
 dat men door graben en bereydt heeft / vijftghien
 hondert passen ofte treden aen de Veete van Ba-
 bello, hebbende alle dese spatie ober t'water moe-
 ten upt trecken / t'welcke den grootstē hinder is/
 die men hebben mach / om rijckdommen ofte
 schatten upt de Mijnen te trecken. Die van Po-
 tosi, alhoewel datter veel van dien ober de twee
 hondert estados (dat zijn Mangs lengten ofte va-
 demen) ghepasseert zijn / in de diepten / en heb-
 ben noyt by eenich water ghecomen / t'welcke
 d'aldergeluckichste weldaet is / die men int selve
 gheberghte hebben mach. Want de Mijnen van
 Porco (welckier Metael upnemende rijck is)

worden hedens daeghs naeghelaten / te benest-
 rieren / door de quellinghe van't water / daerse
 in ghecomen zijn / want Steenclippen te door-
 graben / ende water uyt te putten / zijn twee
 moepten / die onlijdtbaer zijn / om Metael te soec-
 ken / d'eerste is ghenoech / ende noch meer als te
 veel: In somma / sijn Majesteit heeft hedens
 daeghs / t'een Jaer / door't ander / een millioen
 des Jaers / en dat / alleenlijcken van de Quinten
 ofte vijfden / van't silver uyt het geberghe van
 Potosi, behalvê noch d'ander rijckdommê van't
 Quicksilver / ende ander Tollen des Conincx
 goederen / t'welcke noch een ander groote schat
 is: Makende sommighe ervaren personen de
 rekeninghe / segghen / dat het gene / dat men ghe-
 leyt heeft te quinteren in de Casse van Potosi, (al-
 hoewel het selve in de Boecken van sijn eerste
 Quinten, niet en blijkt / met soodanighen clae-
 rheit / alser hedens daeghs wel is / om dat men
 in d'eerste Jaeren / den ontfanch dede met het ge-
 wicht van de Romana, (ofte Onster) door d'o-
 verbloedicheit die men daer hadde / ghelijck als
 de Memoirie der rekeninge / die de Viceroy Don
 Francisco de Tolledo dede / t'Jaer van 74 oock
 aenwijfende is / worden bevonden / te wesen
 76 millioenen tot het selve Jaer toe: ende van't
 voorszepde jaer af / tot dat vā 85 incluys, blijckter
 by des Conincx Boecken ghequinteert te wesen
 35 millioenen: In voegghen / dat het ghene dat in
 alles ghequinteert is / tot het Jaer van 85 / be-
 loopt hondert ende elf millioenen, van gheef-
 tene pesos, geldende elcke peso, verthien Rea-
 len / ende een vierde part van een Reael / ende dit
 noch / behalven t'silver datter uytgetrocken is /
 sonder quinteren: ende t'ghene dat men in d'an-
 der Conincx Cassen, ghequinteert heeft / als oock
 noch

noch behalven t'gene dat daer in ganckbaer sijn/
 der verbesicht/ ende onghewoon is gebleven/
 welcke ontelbaer is. Dese rekeninghe wordde
 ghesonden aen de Viceroy, int Jaer boven ver-
 jaelt. Op den selven tijdt als ick in Peru was/
 ende van dien tijdt voort aen/ soo is den rijck-
 dom/ die in de Vloten van Peru ghecomen is/
 noch grooter gheweest: want in de Vloot daer
 ick in ghecomen ben t'Jaer van 87/ quamen in
 beyde de Vloten (te weten) van Peru en Mexico,
 elf millioenen, zijnde de helft bynaest voort den
 Coninck/waer van de $\frac{2}{3}$ van Peru waren. Hebbe
 dese verhalinge aldus int bysonder willen doen/
 op dat men verstaen mach/ de moghentheyt die
 de Goddelijcke Majesteit beliest heeft/te gheven
 de Coningen van Spagnien/ op welker hooft
 soo veel Croonen ende Rijcken versaemt zijn/
 zijnde oock door bysondere gunste des Hemels/
 het Oost-Indien met het West-Indien aen een
 ghecomen/ omringende met haerder macht den
 gheheelen omwanc der Werelt/ t'welcke men
 denken moet/ alsoo gheschiedt is/ door Godes
 voorsienicheyt/ tot welbaert van de lieden die
 soo verre ende verschepden van haer Hooft zijn
 woonende/ t'welcke is den Roomschen Paus, Vi-
 carius ofte Stadthouder vā Christo onsen Heere/
 in welker gheloof ende onderdanicheyt/ men
 alleenlijcken mach salich wesen/als oock tot een
 bescherminghe van t' selve Catholijcke gheloof/
 ende Roomsche Kercke/ in dese Contrepen/daer
 de waerheyt/ door de Ketters soo seer aenghe-
 bochten ende vervolght wordt. Ende dewijle
 den Heere der Hemelen/ die de Coninckrijcken
 gheeft/ ende neemt/ den genen/dien hy wil/ende
 hoe hy wil/ t' selve alsoo gheordineert heeft/ soo
 behoort wy hem/ met ootmoedicheyt te bidden/
 dat

Historie Naturael van West-Indien,
 dat hy hem wil nepghen/ die soo mededoogend
 jeloursheyt des Catholijckē Conincx behulplic
 te wesen/ ende hem te gheben een voorspoedigh
 uytromste/ ende victorie tegheus de vanden
 van sijn heplich Gheloof/ dewijle hy om dese
 sake/ den schat van Indien/ die hy hem gegeven
 heeft/ is verteerende/ ende noch veel meer van
 doen heeft. Nu dan/ soo is het genoegh dese be-
 halinghe (door oorsake der rijkdommen van
 Potosi) ghedaen te hebben/laet ons nu keeren te
 segghen/ hoe dat men de Mijnen graeft/ ende de
 Metalen, die daer uptghetrocken worden/ bene-
 ficieert ende bereept ofte supbert.

Het 8. Cap. De maniere van't graven ende be-
 reyden der Mijnen van Potosi.

Seer wel seyde Boëtius, als hy hem be-
 claghende was/ van den eersten Inven-
 teur der Mijnen, met dese woorden:

Hu primus quis fuit ille

Auri qui pondera recti,

Gemmaſq; latere volentes

Preciosa pericula fodit.

Wiercuse ofte dierbare perijckelen noemt hyse
 niet reden/ want den arbejdt ende t'perijckel
 groot is/ daer dese Metalen (die de Menschen
 soo seer achten) niet uptghetrocken worden.
 Plinius sejt/ hoe datter in Italien veel Metalen
 sijn/maer dat d'Ouderen niet en wilden gehē-
 gen/ die te beneficiere ofte bereyden/ om t' volck
 te conserveren/wordē van Spagnien gebzacht/
 ende ghelijck als Tributarien/ soo dedense de
 Spaghaerden de Mijnen graven. T'selve is nu
 Spagnien/ met Indien doende/hoewel datter/
 sonder twijffel/ noch veel rijkdommen van
 Metalen

Plin. lib.
33. cap. 4.

metalen in Spaguijen zijn/ en maken daer eben-
del geen werck af/te soecken/noch en wort oock
niet toe ghelaten/ die t'ondergraven/ door den
gebruick die men daer in siet gheschieden. Oock
so wordt daer van Indien soo veel rijckdom
hebracht/ dat het soecken ende uptrecken al-
daer/ niet weynich moeyten ende arbeydt cost/
ijnde oock van niet luttel perijckels. Het ghe-
berghe van Potosi heeft vier principale Veeten
ofte aderen/ als geseyt is/ welcke zijn/ de Rijke,
die van Centeno, die van Tin, ende die van Men-
lieta: alle dese Veeten staen aen de Oostzijde van
het geberghe/ als aenschouwende den opganck
der Sonnen/ aen de Westzijde en wordter gheen
gebonden. De selve Veeten loopen ofte strecken
Noorden ende Zuiden/ (dat is van den eenen
Pool nae den anderen) hebbende op't breedste
des voeten/ende op't smalste een span. Daer zijn
noch ander verschepden/ die van dese upspruy-
ten/ soo ghelijck als van de groote tacken eens
booms/ de clepne plachten voort te comen. Elc-
ke Veete heeft verschepden Mijnen, t'welcke ghe-
deelten ofte leden des selven zijn/ die in possessie
ghenomen ende verdeelt zijn onder diuersche ey-
ghenaers ende besitters/ met welker namen sy
ghemeynlijcken ende ordinaris ghenoeint wor-
den. De grootste Mijne heeft 80 varas, (dat zijn
Spaensche ellen ofte roeden) want daer en wort
door gheenighe Wet ofte Loy meer toegelaten/
om te hebbē/ ende de minste heeft vier varas ofte
roeden. Alle dese Mijnen zijn huydigghen daeghs
tot grooter diepten gecomen. In de Rijke Veete
worden 78 Mijnen ghetelt/ hebbende op plaetsen
180/ende op contrepen by de 200 estados ofte va-
demmen in de diepten. In de Veete van Centeno
telt men 24 Mijnen, van de welcke sommige tot
tsestich

tseftich ende oot tsebentich estados ofte bademien
 in de dieptē comen/zijnde aldus op dese manier
 alle d'andere Veeten ende Mijnen van't selve ge-
 berghte/tot een behulp van dese soo groote diep-
 ten der Mijnen, soo hebbenſe de Socabones (ghe-
 lijck spse hieten) gheinventeert / t'welcke zij
 graften ofte gaten/dieſe ghemaecht hebben/ou-
 der aen d'eene zijde van't gheberghte / die altoe-
 dweers door grabende / tot datſe by de Veeten
 binnen in uptcomen: want men moet / dat (al-
 iſt dat de Veeten Door dē ende Zuiden ſtrecken/
 als gheſept iſ) dit ſelve nederdalende iſ / te we-
 ten / van't bovenſte af / tot het nederſte ende de
 voet van't gheberghte toe / ghelijck als te ghe-
 looven iſ / t'welcke van etlijke/naer giſſinghe/
 mach weſen / meer dan duyſent twee hondert
 estados ofte bademien: ende nae dese rekeninghe/
 (alhoewel dat de Mijnen soo diep gaen) soo ghe-
 breeckter noch ſes maels soo veel / om te comen
 tot de dieptē van de wortel/ de welcke (nae datſe
 willen ſegghen) uptnemende rijck ſal weſen/ ge-
 lijck als den ſtam ende ſpruyt / ofte oorsprongh
 van alle de Veeten ofte aderen / hoewel dat het
 ſelve tot noch toe eer int contrarie (door d'erba-
 renthept) gebleken iſ/te weten/dat hoe de Veete
 hooger geweest iſ / hoe datmenſe rijckter bevon-
 den heeft/beginnenſe int dieper afdale/ſijn Me-
 tael te verarmē/dat iſ minder te worden. Maer
 om de Mijnen niet minder arbejdt / coſten ende
 perijckels / te bereyden / soo hebben ſy eyndelijc-
 ken de Socabonen ghevonden / door de welcke
 men daer gemakelijcken / ende niet eenen ſlech-
 ten wegh / upt ende in mach gaen. Hebben in de
 breedde / acht voeten/ en in de hooghte meer als
 een Mans lengte/ofte badem/ende worden niet
 haer poozten geſloten; men brenghet de Metalen
 niet

et lichte moepten dooz uyt / betalende den ey-
genael van de Socabon t'vijsden deel / van alle
et Metael datter dooz uytghetrocken wordt.
Daer zijn al negghen Socabonen ghemaecht/ende
men heeft noch ander onderhanden. Een van
dese Socabonen, die men van't senijn noemt/den
welcken nae de Rijke Veete toeloopt / is ghe-
maecht ende bereydt gheworden/ in den tijt van
19 Jaer/ zijnde den selven begonnen t'Jaer van
1556/ te weten/ elf Jaer/nae dat de selve Mijnen
erst ontdeckt hadden geweest/ende voleyndicht
anno 1585/ den 11 April. Dese Socabon repchte
de Rijke Veete tot op 35 bademen naer/ de hol-
te diepheit van sijn diepten / zijnde van daer af / te
weten / van daert hem met de Veete bereenicht/
tot het bovenste / van de Mijne, noch ander 135
bademen/ alle dese diepte / daelde men om leegh/
om de voorschreven Mijnen te bereyden. De ge-
heele Socabon heeft van de mont af/ tot de Veete
toe / (t welck men de cruyts wegh noemt) 250
Spaensche varas, ofte roeden / om de welcke te
bereyden ende dooz te graben/ men daer met be-
sich ende onderweghen gheweest zijn / de voors-
chreven 19 Jaer/waer aen men sien mach/wat
arbeyt ende moepten dat de Menschen doen/om
t'silber/uit inghelwandt ende diepten des Aerdt-
rijck te soecken / ende uyt te halen: ende daer en
boven/ so zijns daer noch binne in arbeypende/
met een eeuwighe duyfsternisse/sonder luttel ofte
beel te weten / wanneer dat het dach ofte nacht
is. Ende dewijle dat het plaetsen zijn/die de Son
nimmermeer en versoeken / soo en heeft men
daer/ niet alleen/ een eeuwighe duyfsternisse/maer
noch ooc groote roude/met een seer sware licht/
die seer vyeemdt van't Menschen leven is / ende
alsos ghebeurt het/dat de gene die daer vyeemdt
zijn/

zijn/ ende eerst in comen/ daer ghelijck/ als Zee
 sieck ende dupsich worden/ ghelijck als het me-
 selve ghebeurt is / gheboelende een opbrekinghe
 ende quellinghe der maghe. De ghene die daer
 in arbeypden/ wercken altoos met keerssen / ende
 verbeelen den arbeypdt by ghebeurten/ in sulcker
 voeghen / dat etlycke comen te arbeypden des
 daeghs/ ende rusten des nachts/ ende andere int
 contrarie. T' Metael is ghemeynlijcken hardt/
 ende wordt al houtwende uptghetrocken/ t' selve
 aen stucken bzekende met ijfere koevoeten/ ende
 andere instrumenten/ ende is gelijck/ als of men
 loutere steenclippen aenstucken bzack: daer nae
 soo draghen sy't op den rugghe/ naer boven toe
 klimmende by ghemaecte ladders op: Dese
 ladders zijn ghemaect met dype stijlen/ van ge-
 draept Ossen-leir/ ghelijck als dicke kabels/
 zijnde van den eenen stijl tot den ander/ met stoc-
 ken opghespannen/ ghelijck als trappen/ in sul-
 ker voeghen / datter een Man mach by opclim-
 men/ ende ghelijckelijck een ander by neder da-
 len. Dese ladders / hebben thien vademen in de
 lengte/ ende aen't eynde van de selve / soo comen
 daer weer ander ladders/ van de selve lengte/ de
 welcke beginnen van een steunsel ofte bankke af/
 alwaer rust-plaetsen van hout ghemaect zijn/
 in maniere ghelijck als omloopen/ want de lad-
 ders/ die men op clint/ seer veel zijn. Een Man
 draeght de last / van twee arroben ghewichts/
 hebbende t' Metael in een cleet op den rugghe/ ende
 onder de borst toeghebonden / klimmen dype en
 dype t'sessens om hoogh / hebbende de voorste
 een ontfteken keersse/ aen de dupin ghebonden/
 om te moghen sien / want en hebben daer / ghe-
 lijck als gheseyt is/ gantsch gheen licht van den
 Hemel/ klimmen alsoo/ hen met beyde de handen
 vast

ast houdende / soo grooten spatie om hoogh/
 de welcke / ghelijck als ick gheseyt hebbe / dick-
 wils passerende is / ober de hondert ende vijftich
 ademen in de hooghte / een afsgrijfelijk dinck /
 welcke alleen t' overdencken een grouwel aen-
 aeght: soo veel ran de liefde van't gelt doen / om
 welcker requeste men soo veel doet ende lijvende
 is. Niet sonder reden soo laet hem Plinius hoos *Plin. in*
 en / tracterende van dit selve: Wy cruppen / sept *Proam.*
 pp / tot het binnenste ingewandt des Verdrinck / *lib. 33.*
 ende tot by de plaetsen der verdoemden / soecken
 wy de Rijckdomme. Daer naer int selve Boeck /
 sept hy noch aldus: T' zijn wercken meer als *Cap. 4.*
 van Kreusen / die de ghene doen / die Metalen upt-
 trecken / makende gaten ende dweers stranten
 int alderdieptste / door soo grooten spatie heen /
 ende vagen het geberghte by't licht der keerren /
 ter plaetsen / daer men allen den tijdt van den
 dach ende nacht / even ghelijck heeft / sonder in
 veel Maenden tijds den dach eens te sien / al
 waert oock ghebeurt / dat de mueren ofte wan-
 den der Mijnen onverhoedts comen te vallen /
 ende de Bergh-gravers met eenen slach ober-
 stulpt / ende omhals brenghet. Een wepnich daer
 nae / soo voeght hy daer noch by / segghende: Sy
 quetsen de harde clippen met instrumenten van
 anderhalf hondert pondt ijers / ende halen daer
 de Metalen op den hals upt / arbejdende nacht
 ende dach / leuerende den eenen den last aen den
 anderen / ende dat alternael by doncker / want de
 leste comen alleenlijck t'licht te sien: Met ijere
 wigghen ende hoevoeten brycken sy de Clippen
 ende Steenrotsen / al zynse noch soo crachtich
 ende hardt / want int eynde soo is den hongher
 van't gelt noch crachtigher ende harder. Dit is
 alternael van Plinius: Ende hoewel dat hy spre-
 kende

kende is / als een Cronijck-schryver van die-
tijden / schijnt niet teghenstaende meer een Pro-
pheet te wesen van desen tijt. Oock soo en is he-
niet minder / het ghene dat Phocion den Agata-
chides refereert van den onepndtlijcken arbe-
dat passerende waren / de ghene die men Chrisos-
noemde / om t'gout upt te trecken ende te berey-
den: want altoos / ghelijck den boven-genoem-
den Auteurs sept / so veroorzaecht het gout ende
t'silber soo veel arbejds ende moeyten om te
crjgen / als het wel blijfchap geeft in te hebben.

Het 9. Cap. Hoe dat het *Metael* van't silver ghebe-
nificieert ofte bereydt vvordt.

DE Veete, daer wy af gesept hebbe / t'silber
in ghevonden wordt / loopt gemeynlijke
tusschen twee Steenrotsen heen / die men
de Casle noemt / waer van d'eene soo upt-
nemende hardt placht te wesen / als ypersteen /
zijnde d'ander moerwer / ende lichter om breken:
T Metael loopt te middeweghe door / maer niet
even ghelijck / noch van een waerdij: want daer
is in dit selve / een soorte / die seer rijck is / de wel-
ke Caçilla, ofte Tacana gheuaemt wordt / daer
veel silbers upt ghetrocken wordt / ende daer is
een ander die arm is / daer weynich upt getroc-
ken wordt. T rijcke Metael van dit geberghte /
heeft de coleur van Ambar, ende t'ander trecht
wat meer nae't swart. Daer is ee ander / t wel-
ke is van coleur / ghelijck als rofverwich / ende
eenich als aschverwich: heeft in effect versche-
den coeleuren ofte verwen / soo dat het de ghene /
die't niet en kent / soude schijnen andere ghe-
meyne steen te wesen: maer de Bergh-gravers
weten in de strijckens / aderen / ende in sekere teek-
kenen / sijn sijnichept terstont te kennen. Alle dit

Metael,

Metael, dat men upt de Mijnen treckt/ wordt op
 e Schapen van Peru (die in de plaets van
 beerden ofte Mupl-Ezels dienen) nae de Mo-
 ns toe ghebeyaghen. Het ghene dat gheen rijck
 Metael is/ wort gebeneficieert ofte bereydt/ door
 smiltinge/ in de cleynen Ovens diese Guairas noe-
 men. Dit is t' Metael dat het meeste loot heeft/
 loende t' loot dat het ghesmolten wordt. Ende
 om t' selve dan noch beter te doen smiltten / soo
 voppe daer d' Indianen onder/ van't gene men
 Porroche hiet/ t'welcke eē seer lootachtich Metael
 is. Met het vper soo valt het schupin ende vuy-
 cheyt om leegh/ ende t' loot met het silver comt
 te smiltten/ dyghende t' silver boven op't loot/ tot
 oo langhe dat het ghepureert/ en daer nae meer
 ende meer gherefineert wordt. Daer placht van
 een quintael Metael, door smiltinghe te comen/
 30/ 40/ ende 50 pesos silver. My zijn ghegheben
 gheweest / tot een monster / Metalen, die door
 smiltinge meer als 200 ende oock 250 pesos van
 elcke quintael, t'welcke is 100 pondt Spaens
 ghewicht / uytleverden / een rijckdom die selden
 ghebonden werdt / ende bynae onghelooflijck
 schijnt te wesen / soo't vper sulcx niet openbare
 onderbindinghe niet getuyghet hadde: doch soo-
 danighe Metalen zijnder seer wepnich. T'arm
 Metael is het ghene dat van een quintael, 2/ 3.
 pesos gheeft / ofte vijf / ses / ofte wepnich meer.
 Dit en is ghemeenlijcke niet lootachtich/ maer
 droogh / waerom t' selve door't vper niet en can
 ghebeneficieert ofte bereydt worden/ upt welcke
 oorsake/ men in Porosi een groote menichte van
 dit arm Metael hadde / t'welcke als overschot/
 ende van gheener waerden / van't beste upt ghe-
 worpen/ ende te looz lach/ tot dat het bereydt sel
 van't Quicksilver opghebracht werdt / met het
 D welcke

Historie Naturael van West-Indien,
welcke dese upthwoyffels (ghelijck syse noemden)
eenē grooten schat opbrachte/ want het Quick-
silver pureert ofte supbert het Silver met een-
breende ofte wonderlijcke epgghenscappe/ ende
is dienende voor dese dzooghe ende arme Mera-
len, ende daer wordt minder Quicksilver in ver-
daen ende geconsunneert/ als in de rijke: want
hoe datse rijcker zijn/ hoe dat men daer gemeen-
lijcken meerder Quicksilver in verdoet. Hedens-
daeghs soo is de meeste beneficie ofte bereydtel
van't Silver/ ende dat bynaest de gantsche me-
nichthe van Potosi, door't Quicksilver/ als oock
in de Mijnen van de Cacatecas, ende andere van
nieu Spagnien. Men hadde in voorigen tijden/
int asgaen van't gheberghthe van Potosi, ende op
de toppen ende heubelen/ meer dan ses duysent
Guairas, t'welcke de voorszeyde Oventhē's zijn/
daer men t'Metael in smilt/ ende comen te staen
in mantere als Lichters ofte Fackelen/ dat soo
wanneer men die des nachts van verre comt te
sien/ ontfeken ende al brandende/ (zijnde gelijck
als gloepende kolen) is een plaister ende verma-
ken om te speculeren. Maer soo sy nu ter tijdt op
duysent ofte twee duysent Guairas comē/ is veel/
om dat de smilttinghe/ gelijck ick gheseyt hebbe/
als nu weynich is/ zijnde t'beneficie van't Quick-
silver/ den gantschen rijckdom. Ende om dies-
wille dat d'epghenscappen van't Quicksilver
wonderbaerlijck zijn/ ende de maniere om het
silver daer met te bereyden/ om te noteren is/ soo
sal ick ons van't Quicksilver/ sijn Mijnen ende
bereydinghe/ handelen/ het ghene dat tot onsen
propoooste noodich schijnt te wesen.

Het 10. Cap. Van de vvonderlijcke eyghen-
schappen van't Quicksilver.

Het Quick-

Et Quicksilber / t'welck men oock Ar-
 gentum vivum hiet / ghelijck het van de
 Latijnen ghenoeint werdt / want schijnt
 een levende silber te wesen / nae dat het
 wel met een raddicheyt / van d'eene plaets op
 d'ander loopt ende woelt / heeft onder alle Me-
 talen, groote ende wonderlijcke epgenschappen:
 Ten eersten / dat / alhoewel het een waerachtich
 Metael is / soo is het doch niet hardt / noch ghe-
 formeert / ende is bestaende gelijck als d'andere /
 maer in liqueur, ende loopende / niet soo ghelijck
 als het silber ende gout / t'welcke van t'vper ge-
 smolten wesende / comende liqueuren, ende loo-
 pend te worden / maer van sijn epgen natuer /
 ende alhoewel dat het liqueur is / soo is het noch
 tans swaerder als eenich ander Metael, in sulc-
 ker voeghen / dat alle d'ander op t' Quicksilber /
 comen te drijven / sonder onder te gaen / als lich-
 ter wesende. Ick hebbe in eenen pot / ofte aerden
 kuyl Quicksilber / sien worpē twee pont ijsers /
 ende datter t'ijser hovē op dreef / sonder sincken /
 ghelijck of het hout ofte keurck op t' water ghe-
 weest hadde. Plinius maectit exceptie / seggende / *plin lib. 33*
 dat het gout daer alleenlijck in onder gaet / son- *cap. 6.*
 der op t' Quicksilber te drijven. Ick en hebbe
 d'experientie niet ghesien / doch can wel wesen /
 wāt het Quicksilber / is terstont t'gout van sijn
 epgen natuer omvangende / ende t'selve in hem
 verberghende. Dit is d'aldermoedichste epgen-
 schappe die't hebben mach / van dat het niet een
 wonderlijcke affectie aen't Gout hangt / en dat
 soeckende is : ende waer dat het dat maer eens
 rieckt / loopt daer terstont naer toe : ende niet
 alleen dit / maer houdter hem soo vast aen / ende
 druckt dat soo dicht by hem / dat het t'selve ont-
 bloot / ende van eenighe andere Metalen ofte

lichamen / daer't met vermenght is / af treckt /
 waer door de ghene / die hen willen booz sien / te-
 ghens de schade van't Quicksilver / gout ghe-
 bruycken. Daer zijn lieden die men Quicksilver
 in de ooren ghedaen heeft / om die int heymelijck
 om te brengen / waer teghens anders gheen re-
 medie gheweest is / dan een stockken van gout
 in de ooren te steken / ende t'Quicksilver alsoo
 daer met upt te locken / comende t'stockken daer
 weder wit upt / van't ghene dat aen't gout blij-
 ven hanghen was. Als ick in Madrid ginck sien /
 de vermaerde werck die Iacome de Trenchó, van
 Milanen , een excellent Consteniaer / booz S. Lau-
 rens in Escuriael , bereydende was : soo ghebeur-
 dent / dat het was op eenen dach / dat sp etlijke
 stucken van een Cassreel / (die van Bronso ofte
 Metael waren) saten en vergulden / t'welcke
 met Quicksilver gedaen moet wesen : Ende om
 dies wille dat den roock van't Quicksilver een
 doodtlijck senijn is / soo wozdde my gheseyt / hoe
 dat haer de werckgasten tegens dit senijn versa-
 ghen / met te nemen / eenen gouden Dobbloen /
 wel cleyn ghemalen / ende die alsoo in de maegh
 te swilgen / dat aldaer naer hem was treckende /
 alle het Quicksilver / dat hen ter ooren / ooghen /
 neusen ofte mondt in quam / zijnde hier mede
 booz sien / en beschermt / tegens t'quaet en schade
 die sp van't Quicksilver souden mogen crijgen /
 t'welcke al te samen terstont nae't gout in de
 maegh toe trock / ende daer aen bleef hanghen /
 comende t'selve daer nae weder te lossen door
 den natuerlijcken afgangh / t'welcke booz waer
 een sake is / weerdich om te verwonderen. Nu/
 nae dat het Quicksilver / t'gout gesupbert / ende
 dat van alle andere Metalen ende menginge ghe-
 pureert heeft / als dan soo wort het / door t'vper /
 van sij

van sijnen vriendt het gout / gheschepden / blij-
 gende t'selve upt het vper / t'eenemael puer ende
 supber. Plinius sept / dat men t'Quicksilver met
 een sekere rouste / van't gout is afschepdende.
 Ick en weet niet / dat men heden daeghs sooda-
 nighen constt gebruyckt : oock soo en dunct in
 niet / dat d'Ouderen de wetenschap vercreghen
 hebbe / van dat men t'Silver / door t'Quicksilver
 can bereyden / t'welcke heden daeghs t'meeſte
 ghebruyck ende t'principaelste proffijt van het
 Quicksilver is: Want hy sept expreſſelijcken / dat Plin. lib. 33
 het anders gheen Metael en omvanght / als al- cap. 6.
 leen t'gout. Ende aldaer hy handelende is / van
 de maniere van't silver te bereyden / is alleenlijc-
 ken mentie makende van de ſmilttinghe / waer
 door men vermoeden mach / dat d'Ouderen dit
 ſecreet niet ghehadt hebben. Doch alhoewel dat
 de principaelste vriendſchappe / die t'Quicksil-
 ver heeft / met het gout is / niet teghenſtaende
 daer gheen gout en is / loopt het nae't silver / ende
 omvanght het / evenwel / met ſoo haest als t'gout /
 ende ſupbert en purgeert het eyndelijcken oock /
 van de aerde / roper ende loot / daer t'mede ghe-
 groept is / ſonder eenich vper (t'welcke de Me-
 talen door ſmilttinghe raffineert) noodich te we-
 ſen. Doch om t'Quicksilver oock van't silver te
 doen af gaen / ende dat ſchoon te laten / ſoo is het
 vper van ghelijcken den middelaer / ghelijck alſt
 hier nae gheſeyt ſal worden. Van d'ander Me-
 talen (gout ende silver uptgeſondert) en maect
 het Quicksilver gheen werck af / maer door
 knaechtſe / verteertſe / boortſe eer door / ende iſſer
 van wech loopende / t'welck oock een ſeldtſaem
 dinck is : waer door t'selve ghegoten ende be-
 waert wordt / in vaten / aerden potten / ofte in
 eenighe vellen van Ghedierten / want vaten van
D iij
roper /

roper/ijfer/ ofte ander Metael, worden daer ter-
 stont van doozbeten/ ende cruppter dooz/ ende
 doozgrondt ende rozzunpeert alle andere mate-
 rien/waer dooz t' selve bā Plinius genoemt wort/
 een seijn van alle dinghen/ want sept/ dat het
 alle dinghen op-eet ende verteert. Men heeft in
 de graven der dooden/ Quicksilver ghebonden/
 ende nae dat het de selven verteert heeft/ soo
 comt het daer weder nae syne wille geheel van
 uyt. Is oock ghebonden geweest int byen ende
 moogh der Menschen ofte Besten/t welcke (int
 ontfanghen van den roock/ dooz den mont ofte
 neuse) terstont van binnen inwozongelt ofte ver-
 stijft/ doozcruppende alsoo de ghebeenten des
 selven/daerom ist/dat het soo periculeus is/met
 een soo stouten ende dootlijcken Creatuer/ ghe-
 meynschap te hebben. Heeft noch een ander gra-
 tie/ van dat het woelt ende loopt/ ende hem in
 hondert duysent druppelen maecht: en al zynse
 noch soo cleyt/ soo en gaet daer nochtans niet
 een van verlozen/maer comt hem/t'zy hier ofte
 daer/ weder met sijn liqueur te versamen/ soo
 dat het bynaest onvergancelijck is/ ende daer
 en wordet bynaest gheenich diuck ghebonden/
 daer't van gheozunpeert mach worden/waer
 dooz t' selve van den voorszzebe Plinius, een een-
 wich sweert ghenoemt wordet. Heeft noch een an-
 der eygenschap/te weten/dat alhoewel t' Quick-
 silver t' ghene is/ dat het gout van't roper ende
 alle d'ander Metalen afschepdt/niet tegenstaende
 soo wanneer men t'gout met roper/ silver/ ofte
 andere Metalen wil voeghen/ om te vergulden/
 soo is t' Quicksilver/van dese t'samen-voeginge/
 de middelaer/ want dooz t' selve/ soo worden de
 voorszzeben Metalen verguldt. Het ghene my/
 onder alle wonderen/ van dit byeindt liqueur,
 alder

aldervriendst ende selbtsaemst schijnt te wesen/
 ende weerdichst om aen te mercken/ is/ dat we-
 ende t'selve t'alder/waerste dinck der Werelt/
 dat het hem in een ooghenblich can veranderen
 int alderlichtveerdichste der Werelt/ t'welcke
 roock is/daert mede/ontdaē wesende/om hoogh
 slint/ zijnde terstont den selven roock (twelcke
 een soo lichten dinck is) in een ooghenblich we-
 der verandert/ in een soo swaren dinck/als daer
 is t'selve liqueur van't Quicksilver/ daert hem
 in resolueert: want soo haest als den roock van
 dit Metael om hoogh comt te ghemoeten of te
 stuypten aen eenich hardt lichaem/ ofte ghenas-
 kende tot aen de roude Gheweste der lucht/soo
 comt het op de selve stont te wronghelen ende
 weder in Quicksilver neder te vallen: ende soo
 men daer weder byer by brenghet/wozt terstont
 weder roock/ ende van den roock sal men/son-
 der vertoeven/ weder t'nederballē van't liqueur
 van't Quicksilver hebben/ t'welcke voozwaer
 een haestighe veranderinge is/ van een soo swa-
 ren/ in een soo lichtveerdigen dinck/ ende weder
 int contrarie: dat wel vooz een selbtsaem dinck/
 in de natuer/ als oock in alle dese ende andere
 vrendicheden/die dit Metael heeft/te achten is/
 en is weerdich dat de Aucteur van sijn natuere/
 ghelogificeert ofte vereerlijcht worde/ dewijle
 dat alle natuerlijke Schepsels sijn verborghen
 ordonmantien so promptelijckē sijn obediende.

Het 11. Cap. VVaer dat het Quicksilver gevonden
 vvoordt, ende hoe dat sijne over-rijcke *Mijnen*,
 in *Guancavilca*, eerst ontdeckt zijn
 ghevonden.

Het Quicksilver wordt ghebonden/ in een
 soorte van steen/ daer van ghelijcken t'Ver-
 D uij mellioen

Plin. lib. 33
cap. 7.

mellioen af comt / t'welcke d'Ouderen Minium
plachten te heeten / ende men heeft noch hedens-
daeghs / voor een ghelwoonte / te segghen / dat de
Weelden / die met Quicksilver in de Cristalijn
glazen gheschildert worden / gheminieert zijn.
Het Minium ofte Vermellioen hebbē d'Ouderen
grootelijcken gherelebreert / dat voor een ghe-
wijede verwe houdende / gelijk als van Plinius
ghereferert werdt / segghende / Dat de Rome-
nen met de selve plachte te bestrijken t'aensicht
van Jupiter, als oock de lichamen der ghenen die
triumpherende ingehaelt worden / ende dat in
Ethiopien, so wel d'Asgoben / als oock der Gou-
verneurs / d'aensichtē met Minio bestreke wor-
den: oock mede / dat het Vermellioen in Roemen
soo seer geacht was / t'welckedaer alleenlijcken
van Spagnien ghebracht werde / alwaer men
veel Mijnen ende Putten van Quicksilver had-
de / ghelijck als men de selve noch tot op den
huydighen dach heeft) dat de Romeynen niet en
ghehengden / t'selbe Metael in Spagnien bereydt
oste toeghemaeckt te worden / op dat men daer
niet van stelen en mochte / maer wordde in de
steenē / soo ghelijck als het uyt de Mijnen ghe-
trocken was / verseggelt ende nae Roemen ghe-
bracht / alwaert bereydt en toegemaecht wordde.
Daer worden Jaerlijcx van Spagnien (na-
melijcken uyt Andalusen) ghebracht / ontrent
thien duysent ponden / t'welcke de Romeynen
voor een overdadighe rijckdom hielden. Hebbe
alle dit selve / van den voorszreben Autheur ge-
referert / op dat den ghenen / die te sien comen
t'ghene hedens daeghs in Peru omgaet / een ver-
maken mach wesen / kennisse te hebben van het
ghene in voorszeden tijden ghepasseert is / met de
machtichste Heeren der Werelt. Wordt daerom
gheseyt /

hesept / om dat d'Ingas, Coninghen van Peru,
 ende d'ingebozen Indianen des selven/ een lan-
 che tijdt / de Mijnen van't Quicksilver/ berep-
 den en toemaecten/ sonder nochtans yet van't
 Quicksilver te weten/ ofte eenighe kennisse daer
 van te hebbe/ sonder dat sy daer yet anders van
 yetendeerde te hebben/ als het Minio ofte t' Ver-
 millioen,) t'welcke sy Limpi noemen / dat van
 jaer in grooter estime ghehouden worde / ende
 dat vooz't selve effect ofte werck/ als Plinius van
 de Romeynen ende Echiopen gherefereert heeft /
 dat weten / om hen te bestrijcken / ofte henlieder
 aensichten/ ende die van haren Afgoden / daer
 mede te verwen/ t'welcke d'Indianen veel vooz-
 een ghebruyck hadden/ namelijk als sy ten
 porloogh ginghen / ende ghebruycken dat noch
 hedens daegs/ als sy eenige feesten ofte Dans-
 spelen aenrechten/ ende noemen dat selve Em-
 bixarfe, want lieten hen duncken / dat soo wan-
 neer sy d'aensichten alsoo gheembixaert hadden/
 dat het een vzeese ofte verbaerthept aenjaeghde/
 en laten hen nu duncken dat het een fraepichept
 is. Tot desen eynde/ soo maecten sy in de Ghe-
 berghen van Guancavilca, (t'welcke in Peru is)
 by de Stadt van Guamanga, vzeemde ondergra-
 vinghen van Mijnen, alwaer sy dit Metael uyt-
 trocken/ ende zijn in sulcker boegen/ dat soo men
 hedens daeghs/ in dese Holen ofte Socabonen (die
 d'Indianen ghemaect hebben) comt te gaen/
 men daer in herdwaelt / jae dat men niet weet
 hoe men daer weer uytcomen sal. Doch spieden
 en maecten van't Quicksilver gheen werck/
 t'welcke natuerlijk in de selve materie / ofte
 t'Metael van't Vermilloen besloten is / noch en
 wisten oock niet eens/ datter soodanighen dinck
 in de Werelt was. Ende dit en was niet alleen

by d'Indianen / maer noch oock by de Spagnuaerden / die van de selve rijkdommen / in langhen menighen tijdt / gheen kennisseen hadden / tot dat goubernerende den Licenciaet Castro het lant van Peru, t'Jaer van 66 ende 67 / de Mijnen van't selve Quicksilver eerst ontdeckt worde / t'welcke gheschiedde op dese maniere: Daer is ghecomen in handen van een verstandich Man / ghenaeamt Henricke Garcees, een ghebozen Portugees / wat vā dese roode aerde ofte t'voorschede Metael, dat d'Indianen Limpi noemden / ende daerse d'aensichten niet bestreken / ende t'selbe wel besienende / verkendet te wesen van't ghene dat men in Spagnien Vermellioen heet. Nu dede hijle dat hy wiste / dat het Vermellioen van het selve Metael ghecreghen wordt / daer't Quicksilver upt comt / so quam hy terstont te vermoeden / dat de selve Mijnen van Quicksilver moeste wesen / is daer terstondt nae toe ghereyst / ende dede d'experientie ende proebe / ende bevondt dat alsoo te wesen. Nu zijnde op dese maniere / de Mijnen van Palcas, in de palen van Guamanga, ontdeckt / soo zijnder verscheyden nae toe getrocken / om t'Quicksilver te bereyden / ende dat nae Mexico te voeren / alwaert silver / door't Quicksilver ghebeneficieert ende bereydt worde / door welcke occasie / daer etlijke rijk geworden zijn / ende dat niet weynich. Ende de contreye van de Mijnen, die men Guancavilca noemt / worden terstont met Spagnuaerden ende Indianen bewoont / die om de selve oorsake / hier na toe quamien / ghelijck als daer hedens daeghs noch meer by comen / tot de bereydinge van de selve Mijnen van't Quicksilver / die daer veel ende hoorpoedich zijn. Onder allen / soo is de Mijne, die van Amador Cabrera hieten / anders de los Santos,

(dat is/

dat is/ van de Heplighen) ghenaeint/ een heer-
 ck dinck / t welcke een Clippe is van uptne-
 ende harde steen / zijnde gantsch ende al met
 quicksilver doorgoten/ ende is van soodanigen
 ootte/ datse beslaende is / 80 Spaensche varas
 te roeden in de lengte / ende 40 in de breedde/
 ende dit gheheele vierrant over / ondergraven/
 t in de diepten van 70 estados ofte Mans leng-
 n / ende daer moghen meer dan vyf hondert
 personen t'seffens ende ghelijck in arbeiden/
 doo de grootte des selvé. Dese Mijnen worden
 ontdeckt doo een Indiaen van Amador de Ca-
 brera, ghenaeint Mavincopa, upt het Dorp van
 Coria vā daen: Amador Cabrera lietse op synen
 naem registrerē/ waer doo hy/ om t'selve/ pleyt
 met den Fiscael hadde / ende in de executien soo
 doorden hem de vruchten/ ende t'gebruyck des
 selven/ vergunt / om dat hy den eersten ontdec-
 ker was: daer nae soo vercocht hy't vooz twee
 hondert ende vyftich duysent Ducaten: maer
 na daer nae dunckende / dat hy in de vercoo-
 pinghe bedrogen ende berocht was/ soo wierp
 hy't weder int Recht/ want hy wilde seggen/ dat
 het meer dan vyf hondert duysent Ducaten
 weerd is: jae veel laten hem duncken van een
 millioen, een selftsam dinck/ datter Mijnen van
 soo grooten rijkdom ghevonden worden. In
 den tijt dat het lant van Peru geregeert wordde/
 doo Don Francisco de Tolledo, soo quam daer
 Man/ met namen Pedro Fernandes de Vel-
 asco, die in Mexico geweest hadde/ den welcken
 aldaer ghesien hebbende / hoe dat men t'silver
 doo t Quicksilver upttrock/ heeft voozgewende
 ende hem onderwonden t'silver van Porosi met
 Quicksilver upt te trecken. T'ondersoeck hier
 van/ ghedaen wesende/ ende bevindende dat het
 seer

seer wel slaechde/so begonst men/te weten t'Jaer van 71 in Porosi, t'silber te beneficieren/ende upt te trecken door't Quicksilver / dat aldaer van Guancavilca ghebracht wordde / t'welcke d'uyterste ende geheele remedie/ van de selve Mijnen, was: want met het Quicksilver / soo wordde daer een overbloedighe menichte van silver ghetrocken/ upt de Metalen die te looz laghen / van die sy uptwoysels noemden. Want ghelijck als gheseyt is / soo wordt het silver van't Quicksilver ghepureert / al ist dat het schoon arin / van weynich alloy ende droogh is / t'welcke de smittinghe van't yper niet doen en can. De Catholijcke Coninck heeft van't graven ofte bereyden der Mijnen van't Quicksilver/ sonder eenige onkosten / ofte avontuer te staen / by de vier hondert dupsent pesos aen Mijnen, van een weynich min als 14 Realen t'stuck/sonder het gene noch/ dat daer nae door't selve/ int beneficieren ofte bereydtfel van Potosi, te psoffijt comt/ t'welcke noch een ander groote schat is. Daer worden/ t'een Jaer door't ander / upt dese Mijnen van Guancavilca, ghetrocken over de acht dupsent quintalen Quicksilvers.

Het 12. Cap. Met vvat conste, dat het Quicksilver uyt ghetrocken, ende t'silver daer met bereydt ofte ghesuyvert vverdt.

Let ons nu segghen/ hoe dat men t'Quicksilver upt treckt/ en hoe dat het silver daer mede ghepureert ofte ghesuyvert werdt. De steen ofte t'Metael, daer men t'Quicksilver in bindt/ wordt ghestooten ende in potten ghedaen / ende alsoo wel toeghestopt / op't yper ghestelt/ alwaer hem t'selbe Metael, ofte gestooten steen/ int smelten/ door de cracht van't yper/ van't

an't Quicksilber afschepdt / treckende in exha-
 tien, ofte dampen / onder den roock van't selve
 per om hoogh / ende loopt so lange om hoogh/
 ot dat het eenich lichaem ofte hardicheyt is ge-
 noetende / daer't teghens aen stuyt / alwaert
 em terstont wronghelt ofte verslijft. Ende soo
 at om hoogh comt / sonder eenich hart lichaem
 ghemoeten / soo treckt dat soo lange opwaerts
 en / tot dat het comt te vercouwen / alwaert ter-
 stont verslijft / ende alsoo weder neder valt. Nu
 ls de smilttinghe ghedaen is / soo ontdecken sy
 e potten / ende trecken daer Metael upt / t'welcke
 p soecken te doen / soo wanneer die geheel roudt
 yn: want soo daer eenighen roock / ofte vapore
 der selven / quam te raken / aen den genen die dien
 ontdecken / soudent terstont vergheben worden /
 ende daer van moettē sterben / ofte daer ten min-
 sten seer qualijck van ghetrachteert blijven / ofte
 alle de tanden quijt worden. Om t'yper te heb-
 ben / dat men onder de Metalen stooct / (want
 daer oberdadich veel hout in verbaē wordt) soo
 heeft een Mijne-graver / met namen Rodrigo de
 Tores, een seer pzoiffijtelijcke inventie gevonden /
 te weten / t'ghebyuyck van't hop ofte cruyt / dat
 ober alle de geberghten van Peru seer veel wast /
 t'welcke sy aldaer Ichō heeten / ende is ghelijck
 als het Sparto van Spagmen / daerse de Vūghe-
 korbē af maken / waer mede sy't yper onder-
 houdende zyn. Ende is een dīnck om te verwon-
 deren / hoe grooten cracht dat dit cruyt ofte hop
 heeft / om de selve Metalen te doen smiltē / t'wel-
 ke is / ghelijck als Plinius van't gout verhaelt /
 dat met den blam van't strop gesmolten wordt /
 t'ghene met gloepende kolen / van sterck hout /
 niet ghedaen en can worden. Het Quicksilber
 albus gesmolten wesende / wordt in leire sacken
 ghedaen /

Lib. 33.

cap. 4.

ghedaen/ om dat men dat alleen in leir bewaren
 mach/ ende wordt alsoo ghelevert in de Maga-
 sijnen ofte Munici-huyzen des Conincx/ ende
 van daer/ soo wordt dat te water nae Arica, ende
 so voorts/ op beesten ofte Schapen van't landt/
 nae Potosi ghebrachte. Daer wordt gemeynli-
 ken gheconsumeert ofte verdaen/ int bereydtse-
 der Metalen van Potosi, van ses tot seve duysent
 quintalen Jaerlijcx/ behalven t' ghene/ dat noch
 upt de vuplicheyt getrocken wordt/ t'welcke is
 de moer ofte grondt van de eerste affpoelinghe
 der Metalen, die in tobbens gedaen wordt. Dese
 vuplicheyt wordt ghebrandt ende gebeneficieert
 in Owens/ om t' Quicksilver/ datter in gebleven
 is/ upt te trecken. Daer zijn over de vijftich van
 dese Owens/ in de contreye van Potosi ende Ta-
 rapaia. De quantiteyt der Metalen die ghebene-
 ficieert ofte bereydt worden/ moghen wesen/ nae
 rekeninghe van experie ende ervaren lieden/ ober
 de dize hondert duysent quintalen des Jaers/
 van welker vuplicheyt ofte moer (ghebenefi-
 ciert wesende) over de twee duysent quintalen
 Quicksilvers upt getrocken worden. Ende is te
 weten/ dat de qualiteyten der Metalen verschey-
 den zijn: want daer zijn Metalen, die veel silvers
 gheben/ ende weynich Quicksilvers verdoen.
 Andere leveren veel upt/ ende consumeren ofte
 verdoen veel. Eelijcke geven weynich/ ende ver-
 quisten weynich/ ende nae dat men dese Metalen
 gheraecht/ alsoo is oock t' gheluck oft t' onghel-
 luck van veel winste ofte verlies/ in de pachtinge
 ende handelinghe der Metalen: Hoewel dat het
 ghemeynste ende ordinarijs is/ dat een rijck Me-
 tael, soo ghelijck als het veel silvers opbrenght/
 alsoo is het oock veel Quicksilvers verdoende/
 en t' arin Metael int contrarie. Het Metael wordt
 eerst

rst seer wel ende cleyn ghemalen/ met de stam-
 ers ofte moeckers van de Ingenie, die de steen
 aantsch moeselen: Ende nae dat het Metael wel
 emalen ende ghemozelt is/ soo wordt het ghe-
 ft/ door siften van gheweven roper-draet/ de
 welcke t' meel soo cleyn maken/ als dat van de
 hemelpne siften: Ende soo dese siften wel gestelt
 ste toegerust zijn/ siften tusschen dach en nacht
 wel dertich quintalen. T' meel van't Metael al-
 us ghesift wesende/ wordt in Forneps-cuppen
 ste ketels ghedaen/ alwaert niet pekcl verdooft
 wort/ stortende in elcke vijftich quintalen meels/
 vijftich quintalen souts/ t'welcke ghedaen wordt/
 nu dat het sout de vettricheyt van't meel des
 Metaels (die't van't clep ofte slijck heeft) soudert
 verbijten ende wech nemen/ waer mede t'silber
 e beter van't Quicksilber aenghevat wordt.
 Terstont daer nae/ soo douwen ofte cleynsen sp't
 Quicksilber door een Canefassen doeck op het
 Metael, comende t' Quicksilber daer door upt/
 ghelijck als een douw/ ofte sweet. Dit ghedaen
 wesende/ soo roerense t' Metael met het ander on-
 der een/ op dat het altemael met desen douw
 van't Quicksilber wel vermenght worde. Kleer
 dat de Fornepsen geinbenteert waren/ soo wiert
 het Metael met het Quicksilber veel ende me-
 nichmael vermengt ende omgeroert/ ende alsoo
 in backen ghestort/maeckten daer groote ballen
 af/ ghelijck als van pot-aerde/ latende die alsoo
 etlijke dagen staen/ ende als dan so herkneeden
 sy die wederom ende meermaels/ tot soo langhe
 dat haer dochte/ dat het Quicksilber met het sil-
 ber al ingelijft ofte vereenicht was/ waer mede
 over de twintich daghen ombrachten/ ende op't
 minste neghen daghen. Daer nae/ door abbijs
 diese eregen/ (gelijck als de lust om te vercrigen
 altoos

altoos vlijtich is) onderbonden dat (om den tijt te vercozten) t'uyper een groot behulp was / om t'Quicksilver / t'silber met der haest aen te vatten. Ende hierom soo wordden de Fornepse gheordineert/ daerse de groote ketels ofte Cuppen op stellē/om t'Metael met het sout en Quicksilver in te stozten / waerom daer t'uyper sachte lijcken (in sekere verweffels daer toegemaecht) gestoocht wordt/soo dat het Quicksilver/ in den tijdt van vijf of ses daghen/ t'silber al gheincorporeert ofte inghelijft heeft. Soo wanneert haer nu dunckt / dat het Quicksilver sijn devoirs ghebaen heeft/dat is/t'silber weynich of veel te ver eenigen/sonder daer van yet te laten/ ende t'selbe in sich te supghen / ghelijck als de spontie t'water nae hem treckt/dat incorporende/ende van de aerde/loot ende coper/ daer t' met vermenght ende gegloeyt is/ af te schepden/ als dan soo soercken sy dat te ontdekken/ ende upt te krijgen/ ende van t'selbe Quicksilver af te schepden/ t'welcke gebaen wort op dese maniere: Stozten t'Metael in een tobbe met water/ alwaer sy met een Watermolenken t'Metael rondsom draeyen/gelijck als men de mostaert ontdoet ofte maelt/ als dan soo loopt het clep ofte slijck van t'Metael, met het water dat af loopt / upt / blijvende t'silber met het Quicksilver/als het swaertste/op de grondt van den tobbe ghesoncken: t'Metael dat aldus obet ende ghesoncken blijft/is ghelijck als zant/ t'welcke sy als dan daer upt nemen/ende dragent noch eens om te wasschen/ ende met emmers in backen ofte waterputtē af te spoelen/waer mede t'clep ofte t'slijck gantsch af gaet/latende t'silber met het Quicksilver alleen bijvē/hoewel datter altoos onder t'slijck ende clep wel eenich silber ende Quicksilver met wech loopt/(dat sy relaves hieten)

teten) t'welcke sy daer nae doech noch soecken
 upt te trecken/en te ghenieten. Nu dan t' Silber
 ende Quicksilver aldus ghesuybert wesende/soo
 dat het begint te glinsteren / zijnde t'slijck ende
 clep daer gantsch van af / soo nemen sy alle die
 Ierael, ende stoyt dat in een doeck/en douwent
 wel dicht upt/waer mede alle t' Quicksilver/dar
 niet het silver niet vereenicht ofte ingelijst en is/
 aer uptloopt/ blijvende de reste / ghelijck eenen
 hemaectten bal/ van Silber ende Quicksilver
 e samen/ in maniere gelijck als t' buytenste/ met
 het binnenste van de amandelen blijft/ alse upt-
 ghedout zijn. Als nu den bal/ die daer blijft/wel
 uptghedout is / soo heeft sy alleen een seste deel
 Silvers/ ende vijf deelen Quicksilver/ in voe-
 ren dat/ so daer blijft een bal van t' sestighe pont/
 oo zijn de thien ponden daer van / silver / ende
 t' ander vijftich / Quicksilver. Van dese ballen
 oo maken sy de Pijn-appelen / in maniere ghe-
 lijck als supcker-brooden/ ende hol van binnen/
 ende worden ghemeynlijck ende ordinarij van
 hondert pont gemaect. Om nu t' Silber van t'
 Quicksilver te scheyden / soo legghen sy de selve
 in sterck byer/ alwaer sy dien overdecke met een
 aerde vat/ in gedaente als de Vormen ofte Mol-
 duren van de Supcker-brooden/ welcke zijn/ge-
 lijck als de Spaensche slaepmutsen / ende be-
 decken dien met houtkolen / t'welcke sy alsoo ont-
 decken/ waer mede t' Quicksilver in roock exha-
 leert ofte optrecht / ende comende om hoogh te
 stuyten/teghens d'aerden muts ofte overdecksel
 aen/ word t'erstont dick ende drabbich/en comt
 te distilleren/ghelijck als de vaporen ofte dam-
 pen van een siedende pot / die teghens t'decksel
 aenhanghen / dooz een pijp / in maniere als een
 Alambick. Ende op deser voegen/soo word alle
 het

het Quicksilver / dat ghedistilleert wordt / ont-
 sanghen / t'welcke sy alsoo wederom crijghen/
 blijvende t'silver alleen / in de selve forme ende
 grootte / alst van te voozen was / maer int ghe-
 wicht heeft het vijf deelen minder als te voozen/
 blijft altemael ghecreucht en sponciachtich / dat
 een dinck vyeendt om sien is. Van dus danighe
 twee Dijn-appelen / wort een plaet ofte groot sil-
 vers gemaect / int ghewicht van vijf ofte ses en
 t'sestich marcken / ende alsoo wordt dat t'essaye-
 ren, quinteren, ende te marcken gebracht. Ende
 t'Silver dat albus met Quicksilver uytgetroc-
 ken ende ghesupbert wordt / is soo fijn / dat het
 nimmermeer benede de 2380 van alloy en comt/
 zijnde soo excellent / dat het / om t'selve te wer-
 ken / of te bereyden / noodich is / van de Silber-
 smeden / met eenighe vermenginghe / van sijn
 alloy vermindert ofte vernedert worde / geschie-
 dende t'selve van ghelijcken / in de Munte / daert
 gheslaghen ende ghemunt wordt. Alle dese toz-
 menten / ofte (so men soo seggen wil) martelrje /
 moet het silver passere / om sijn te worde / t'wel-
 ke / so men dat wel insiet / een geformeerde masse
 ofte deech is / daer t'silver van ghemalen / gesift/
 gekneedt / ghegest / ende ghebacken wordt. Ende
 behalven dit / soo wordt het noch gewasschen/
 ghespoelt / herwasschen / gekoocht en herkoocht/
 passerende door stampers ofte moeckers / siften/
 backen / fornyesen / tobbens / emmers / clepussen/
 ovens / ende eyndtlijcken door water ende byer.
 Hebbe dit selve wille verhalen / om dies wille dat
 ick (inziende alle dese artificien in Potofi) als doe
 begonst t'obervecken / t'ghene de Schryftuere
 van de Rechtveerdighen sept / te weten: Colabit
 eos & purgabit quasi argentum, als oock t'ghene
 dat van de selve / op een ander plaets gheseyt
 wordt/

Ecclef. 2.

Psal. 11.

Malac. 3.

wordt/ Sicut argentum purgatum terra purgatum
 puplum, dat is/ dat het silver/ om ghepureert/
 de van aerde ende clep/ daer't in groept/ geraf-
 neert ende ghesupbert te worden / seuen maels
 ghepureert wordt/ want is in effect / seuen
 maels / dat is soo veel ende menichmael als het
 hetzimenteert wordt/ tot soo langhe dat het
 antsch puer ende sijn blijft: alsoo is van ghe-
 schen de doctrijn ofte leere des Heeren / ende
 moeten oock wesen de zielen / die van sijn Gods-
 elijcke puerheyt deelachtich sullen zijn.

Het 13. Cap. Van de *Artificien*, ofte *Ingenien*, daer
 men de *Metalen* met maelt, ende hoe dat het
 silver gheeslayeert ofte beproeft vvort.

Dese materie van't *Silver* ende *Me-*
talen te beslupten / soo resteren hier noch
 twee dinghen om te seggen/ t'eene is/ van
 de *Ingenien* ofte *Artificien* ende malinge/
 ende t'ander/ van de proevinghe ofte t'essaperen.
 Hier voozen is gheseyt geweest/ hoe dat het *Me-*
ael gemalen wordt/ om t' *Quicksilver* te mogen
 ontfanghen. Dese malinghe wordt gedaen/ door
 verscheyden *Ingenien* ofte *Artificien*, waer van
 enighe van *Heerden* ongetrocken worden / ge-
 lijck als *Wol-molens* / ende andere met water/
 als *Water-molens* / van dese twee soorten heeft
 men een groote menichte. Ende om datter ghe-
 menijliken anders gheen water en is / dan dat
 van den regen comt/ soo en is hier in *Potosi* niet
 ghenoech van / dan alleenlijken dype ofte vier
 Maenden tijts/ t'welcke is *December*, *Ianuarius*
 ende *Februarius*. Daer zijn *Lacken* ofte binnen-
 wateren ghemaect/ die int begijp hebben/ on-
 trent dupsent seve hondert Roeden/ ofte *Spaen-*
sche Varas, ende dype bademen in de diepten:
 ¶ g dese

dese zijn seben int ghetal / met hare poozten ofte
 slupsen: ende soo wanneer dat het van doen is/
 eenighe van de selve te gebzupcken / soo heffen sy
 de deuren ofte slupsen op / ende laten daer t'wa-
 ter alsoo door loopen/ende des' byerdaeghs/ ofte
 heplighe dagen/soo slupten sy die weer toe. Soo
 wanneer dat de Lacken / gantsch vol / ende het
 een goet reghen-Jaer gheweest is / soo duert de
 malinge wel ses ofte seben Maenden/in voegen/
 dat de lieben in Potosi, oock vooz't silver/om veel
 waters ende een goet regen-Jaer zijn biddende/
 ghelijck als men op ander plaetsen vooz't koozn
 ende geynen doet. D'ander Ingenien heeft men
 in Tarapaia, (t'welcke een Vallepe is) ghelegghen
 dype ofte vier mijlen van Potosi, daer een Rivier
 door heen loopt. Ende daer zijn noch op ander
 contreyen/ander Ingenien, hebben dese differen-
 tie / te weten / dat eenighe Ingenien zijn van ses
 stampers / andere van twaelf / ende sommighe
 van veertien. Het Metael wordt ghemalen in
 Wijsels ofte Mortieren/altwaer men t'dach ende
 nacht in stozt/ende van daer soo wordt het gene/
 dat ghemalen is/ ghedraghen om te siften. Aen-
 den Oever van't Lack van Potosi, staen 48 In-
 genien van Water-molens / elck van 8/ 10 ende
 12 stampers: ander 4 Ingenien staen aen d'ander
 zijde/ genaemt Tanacoñuño. In de Vallepe van
 Tarapaia staen 12 Ingenien, alle dese zijn van Wa-
 ter-molens. Behalven dese/soo zijnder in Potosi
 noch ander 30 Ingien van Ros-molens/ en buy-
 ten Potosi noch etlijcke andere. Soo veel vlij-
 ticheyt ende vernuft isser gheweest / om t'silver
 uyt te trecken/ t'welcke eyndtelijcken geessapeert
 ofte geprobeert wordt / door de Proef-meesters
 ofte Besienders/die daer van s'Coninck weghen
 toe ghestelt zijn / om elcke stucken sijn alloy te
 gheben.

heben. Men brenghet de platen silvers by den
 Besiender / den welcken op elck een / sijn ghetal
 telt / want de proebinghe wordt ghedaen van
 vele teffens / sijdt van elck een stuccken af / ende
 weeght het ghetrouwelijcken / ende leyt het daer
 nae in een potken / dat ghemaect is van asch /
 van verbrandt ende ghemalen ghebeente: Dit
 ghedaen wesende / soo set hy alle dese potkens op
 en rye / en in orde / in den oven / daer een sterck
 yper onder stokende / waer mede t' Metael alte-
 nael comt te smelten / ende t' ghene dat loot is /
 vdwijnt in roock: t' coper ofte tin ontdoet hem /
 ende t' silber blijft excellent ende sijn / ghelijck als
 een gloepende kool. Is een wonder dinck / dat
 soo wanneer dat aldus gheraffineert / ende in li-
 queur, ofte gesmolten is / en sal niet eens storten /
 al keertment schoon met den mondt om leegh /
 noch daer en sal niet een druppel van upt loope /
 maer blijft daer vast aen hangen. Den Essayeur
 ofte Proef-meester / can't in de coleur ende ande-
 re teyckens verkeennen / wanneer gheraffineert
 is / als dan treckt hy de potkens weder upt den
 Oven / ende weeght weder om seer subtyljcken /
 elck stuccken op sijn selven / besienende hoe veel dat
 het van sijn eerste ghewicht ghemindert ofte ge-
 broken is / want het ghene dat van hoogen alloy
 is / ghebrecht ofte seylt weynich / ende dat van
 leeghen alloy is / veel: ende nae dat het vermin-
 dert / ofte afghedaen is / soo besiet hy wat alloy
 ofte wet dat het behoudt / t'welcke hy alsoo min
 of meer op elcke plaet set ofte teyckent. T' ghe-
 wicht is so delicaet ende subtyl / ende de gewicht-
 kens ofte grepen / zijn soo cleyn / dat men die
 niet de vingeren niet vatten en mach / maer men
 moet die met een nijptanghen aen tasten / ende
 t'wegghen gheschiet by't licht van de keerse / op

*Psal. 65.
Pro. 17.27*

Eze. 6.

Prov. 19.

dat daer geen windt ofte lucht aen en roere/ ofte
by mach comen / die de ballansen ofte weeg-
schaelkens doen vertieren / want nae dit weeg-
nich / soo wordt de prijs ofte waerdje van een
gheheele plaet ghestelt : is voorwaer een deli-
raet dinck / ende vereyscht groote ervarentheit
ende kennisse / van't welke hem de *H. Schrif-*
tuere oock op verscheyden plaetsen is prophete-
rende / om te verclaré op wat maniere dat Godt
den sijnen beproeft / als oock om te noteren ofte
aen te wijsen de verscheydenheyt der verdienste/
ende waerdicheyt der zielen / namelijcken ter
plaetsen daer den *Prophete* Ieremias den tijtel
gegeven wordt van *Esayeur* ofte *Proef-mee-*
ster / om de gheestelijke waerdicheyt der *Menschen*
ende hare wercken / te verclaren ende te kennen/
dat eyghentijcke een sake is / van den *Gheest*
Gods / den welcken den ghenen is / die de geesten
der *Menschen* is wegheende. Ende hier mede soo
moghen wy ons te vreden stellen / soo vele als de
materie van't *Silber* / *Metalen* ende *Mijnen* is
belangende / en passeren voorder-aen tot d'ander
twee voor-gestelde / der *Planté* ende *Gedierten*.

Het 14. Cap. Van de *Esmeraulten*.

*Plin. lib. 37
cap. 5.*

Het sal eventwel goet wesen / dat wy eer-
stelijcken yet wat seggghen / van de *Esme-*
raulten , dewijle t' selve oock een dierbaer
dinck is / ghelijck als gout ende silber /
daer wy van gheseyt hebben / als oock om dat
sy van ghelijcken in *Mijnen* van *Metalen* (ghe-
lyck als *Plinius* seyt) ghevonden worden / soo en
salt alhier niet bytse propoost comen / daer van
te handelen. In voorzighen tijden / soo was den
Esmerault in grooter estime ghehouden / ende
ghelijck als den vermelden *Autheur* schrijft /
hadde

hadde de derde plaets/ onder de Juweelen/ nae
 den Diamant, ende de Margarit ofte Peerle, maer
 jedens/daegs so en worden/ noch den Esmerault,
 noch oock de Peerlen, soo veel niet gheacht/ende
 dat/ door de menichte/ die Indien van beyde
 dese soorten/ aen den dach ghebracht heeft. Al-
 eenlijcken/ soo blijft den Diamant in achttinghe
 ende by sijn waerdige/ t'welcke hem niemandt
 ontrecken sal/ ende nae de selve/ soo worden de
 sijne Robijnen, ende andere ghesteenten/ in meer-
 der estime ghehouden/ als de Esmeraulten, want
 de lieden altoos vrienden zijn/ van singularitey-
 ten/ of wat bysonders/ ende het gene dat sy sien/
 gemeyn te wesen/ en achten sy niet. Daer wordt
 vertelt van eenen Spagnaert die in Italien (int
 eerste alse in Indien gebonden worden) eenen
 Esmerault was toonende aen eenen Juwelier.
 om nae de prijs te verespessen/ ende siende den
 Juwelier/ datse van soo schoonen ghedaente/
 ende soo groot was/ seide dat die hondert Du-
 raten weerdich was: Doe wees hy hem noch
 een ander/ den welken hy op dize hondert sette.
 Hy dit hoorende/ ende verleckert wesende/ leyde
 de hem mede nae sijn Herbergh toe/ ende wees
 hem een geheele kist vol daer van. Den Italiaen
 soo grooten hoop siende/ antwoorde Señor:
 Dese gelden maer een Ducat t'stuck. Alsoo is
 het in Indien ende Spaguien oock toeghegaen/
 soo dat het overbloedich vinden/ van so grooten
 rijkdom/ deser ghesteenten/ de waerdige wech-
 ghenomen heeft. Plinius stelt daer groote exel-
 lentien af/ segghende/ datter gheen vermakelijc-
 ker/ lieflijcker noch ghesonder dinck booz't ghe-
 sicht is. Waer in hy recht heeft/ maer sijn auto-
 ritent heeft wernich te bedieden/ soo lange alser
 hier soo veel zijn. Van't ander/ daer hy vertelt/
 dat

Plin. lib.
 37. cap. 5.

Plin. lib. 9.
cap. 35.

Op de sel-
ve maniere
groepen
ons ghelijck
de Grob-
tien ende
Saffieren
in Oost-
Indien.

Plin. lib.
37. cap. 5.

dat de Roomfche Lelia, ghestickt droegh / in een
hulsel ende cleedt / aen Peerlen ende Efmeraulten,
de waerdije van 400 dupfent Ducaten / fouden
hedenf daeghs met minder dan 40 dupfent / twee
paer cleeren / als de selve moghen ghemaecht
worden / zijn op verscheydē plaetsen van Indien
ghelvonden geweest. De Coningen van Mexico
hielden die in waerden: jae dat meer is / soo had-
den etlijcken t' ghebyrck / de neusen te doorboor-
ren / ende daer eenen excellenten Efmerault in te
draghen / stelden die van ghelijcken / in d'aensich-
ten van heilieder Afgoden: maer daer men de
meeste abundantie ghelvonden heeft / ende noch
hedenf daegs vindt / is int nieuwe Coninckrijck
vā Granaden, en in Peru by Manta en Puerto viejo,
ofte d'oude Haven. Men heeft aldaer binne int
lant / eē plaetse die men van de Efmeraulten heet /
door de notitie die daer is / van datter veel zijn /
alhoewel dat het selve landt tot noch toe niet ge-
congeusteert ofte overwonne is. De Efmeraultē
groepen in Steenrotsen / gelijk als Cristal / ghe-
lyck als ick die / in de selve steen ghesien hebbe /
welcke is in maniere ghelijck als een Veete ofte
ader / die / nae't schijnt / soo allenghs kens glat ende
sijn wort / want daer warender etlijcke half wit
ende groen / andere bynaest wit / sommige geheel
groen ende perfect / hebber sommighe ghesien
soo groot als noten / ende daer zijnder oock noch
wel grooter: maer ick en weet niet / datter in
onsen tijden een van soodanighe grootte / als de
Carino, ofte t' Juweel datse in Genoua heb-
ben / ontdeckt is gheworden / die sy met recht in
soo grooten estime / ende voor een Juweel hou-
den / en niet voor een Reliquie ofte Verplichtdom /
dewijle het niet bevonden wordt / sulcx te wesen /
maer wel eer int contrarie. Doch soo excedeert /
ende

ende gaet/ sonder comparatie/ te boben/ t'ghene
 at Theophrastus is refererende van den Elme-
 ault, die den Coninck van Babylonien aen den
 Coninck van Egypten presenteerde/ de welcke
 hadde in de lengte vier Cubiten ofte ellen/ ende
 nye in de breedde: ende oock/ dat in den Tempel
 van Iupiter een naelde gemaect was/ van vier
 Elmeraulten, hebbende 40 ellen in de lengte/ende
 in de breedde op plaetsen 4/ en op oorden 2. Ende
 atter by sinen tijdt in Tyro, in den Tempel van
 Hercule, eenen Elmeraulten Pilaer was/ sal by
 voutuer gheweest hebben (ghelyck als Plinius
 ept) van groene steen/ die den Elmerault gelijck
 is/ waerom valschen Elmerault genaemt wort:
 Ghelyck als sommighe willen segghen/ dat se
 kere Pilaren in de Hoofst-kercke van Cordua,
 (die daer gestaen hebben van de tijdt af/ dat het
 een Mesquita was/ van de Machometister Co-
 ningen Miramamolines, die in Cordua geregneert
 hebben) van Elmerault-steenen souden wesen. In
 de Vloot van't jaer 87/ daer ic mede upt Indien
 quam/ quamé twee kiste met Elmeraulten, zijnde
 ten minste elcke kiste vā vier arroben gewichts/
 waer aen men d'overbloedicheyt/ die daer van
 zijn/ sien mach. De heylighe Schrijtuere is den
 Elmerault celebrerende/ als een seer dierbaer Ju-
 weel/ ende wordo oock als sulcx ghestelt/ onder
 de pzeieuze ghesteenten/ die de hooghe Priester
 in den boysslap droegh/ als oock onder de ghene
 die de muere van't Hemelsche Ierusalem Ocieren.

Exo. 29. 35
 Apoc. 21.

Het 15. Cap. Van de Peerlen.

Aedemacl dat wy handelende zijn/ van
 de principaelste rijckdommen/ die van
 Indien gebracht worden/ soo en ist geen
 reden/ dat wy de Peerlen vergheten/ die
 v d'Ouders

In Boz-
cugaels
Indien
hebbense
heel van
deselepels/
ghenaemt
Madre pe-
cola, ofte
Maeder
van de
Peerlen/
als men in
mijn Iti-
nerario
ken mach.
Plin. lib. 9.
cap. 35.

Idem.

d'Ouders Margariten noemden / welker waer-
dicheyt int eerste soo veel gheacht was / dat de
selve gehouden was / voor een dinck / dat alleen-
lijcken den ghenen / die van Conincklijcken stan-
ofte afcomste warē / toebehoorde. Bedens daegs
soo is de menichte des selven soo veel / datter (tot
van de Swartinnen ofte Slavinne toe) snoe-
ren van Peerlen ghedraghen worden / groepen in
de Oesters ofte Zeeschelpen / te weten / binnen in
de Visch: ende is nu selfs ghebeurt / dat ick / int
eten van etlijke Oesters / daer Peerlen in ghe-
bonden hebbe. De schelpen hebben van binnen
eenen Hemelschen levende couleur / daer / op som-
nighe plaetsen / lepels (diese van Nicar noemen)
van ghemaectt worden. De Peerlen zijn op her-
schepden manieren / soo in de grootte / gedaente /
couleur / als in de gladdicheyt / waerom oock de
prijs different is. Eenighe worden gheheeten /
ave Marias, om dat sy zijn / ghelijck als clepne co-
raelkens van een vijftich / andere Pater nofters,
om datse dick zijn. Daer worden selden twee
ghelvonden / die ghelijck ende eenparich zijn / in
de grootte / ghedaente ende couleur / waer door de
selve van de Romeynen (naer Plinius refereert)
uniones ofte vereenichde (dat is eenparich ende
ghelijck) ghenoeemt worden. Soo wanneer dat
men gheraecht te vinden / twee die in alles oer-
een comen / soo comen sy tot eenen hoogen prijs /
naemlijcken om voor Ringen ofte Zulweelen te
ghebruycken. Ick hebbe sommighe paren ghe-
sien / die op duysenden van Ducaten geestimeert
worden / alhoewel dat het selve niet te ghelijcken
was / met de waerdije / van de twee Peerlen van
Cleopatra, die (ghelijck Plinius vertelt) elck een/
gegouden souden hebben / hondert duysent Du-
caten / waer mede de selve sotte Coninginne /
t'wedtspel

t'wedtſpel wan / datſe met Marco Antonio ghe-
daen hadde/ van in een avontmael over de hon-
dert duſſent Ducaten te verquiften : want alſe
de ſpijſen ende gherechten bereydt waren / ſoo
wierp ſy een van deſe Peerlen in ſtercken aſzyn/
ende geſmolten ofte ontdaen weſende / ſwelgden
die in. Vander ſeyt men / dat in twee gedeelte
weſende / gheſet worden in de Panteon van
Roomen/ in d'oorzingen van't beeldt van Venus,
ende van den anderen Clodio (ſone van den Far-
ſante ofte Tragico Eſopo) wordt vertelt / dat hy
in een bancket / elcken ghenoodden / ofte peder
gaſt/ dede gheben / onder ander gherechten/ een
coſtelijcke Peerle, in aſzyn ontdaen ofte gheſmol-
ten / om de Feeste magnifijck ende heerlijck te
maken / t'welcke alternael ſotternijen van dien
tijden waren : zijnde evenwel daerom / die van
onſen teghenwoordighen tijdt/ niet minder/ de
wijle wy gheſien hebben / dat niet alleenlijcken
de Hoeden/ Bonetten ende Cransſen/ maer oock
de Leerskiens ende Chapinen (dat zijn de Spaen-
ſche vrouwen ſchoenen ofte ſtompjen) van de ge-
meyne vrouwen/ vol ende dick/ met Peerlen be-
ſtickt zijn. De Peerlen worden op verſcheyden
plaetſen van Indien gebonden/maer daer ſy al-
deroeverbloedichſte zijn / is in de Zuyder Zee by
Panamá, daer men d'Eplanden heeft/die om deſe
oorſake/van de Peerlen geheeten worden. Doch
daer ſy in meerder quantiteyt/ ende beter gebijt
worden/ is in de Noordt-Zee/ by de Riviere die
men noemt de la Hacha, (dat is/van de Toortſe
gheſeyt.) Alhier quam ick te verſtaen/ hoe dat ſy
met deſe neeringhe omgingen / t'welcke geſchiet
met ghenoech oncoſten ende moeyten/ van de
arme Duyckers/de welcke ſes/neghen/jae oock
twaelf vademen onder t'water duycken / om
d'Oeſterg

In Ost-
Indien
werdt oec
meniche
van Peer-
len gebou-
den / van
die men
Orien-
taelsch
noemt / die
in goet-
heyt ende
waerdige
die van
West-Indi-
en verre
te boven
gaen. Goe
ende waer
dat de sel-
ve gebou-
den ofte
ghebu-
it worden /
mach in
mijn lei-
nenario ge-
sien ende
ghelesen
worden.

d'Oesters te soecken / die gemeynlickē ende ordi-
naris onder aen de Rotsen ende Zeerclippen vast
ligghen / daer sy die afrucken / ende hen daer met
laden / ende swemmen daer also met om hoogh
die in de Canoas ofte Schuytkens neerstortende /
alwaer sy die dan openen / ende den schat / die
daer binnen in is / wyt trecken. T'water van der
Zee / is op de selve contreye seer coudt om te lij-
den / maer den arbeyt van dē aessem / een viere-
deel upps / ende hylwylen een half upps / onder wa-
ter / in te houden / ende d'Oesters op te crabb-
len / is veel meer. Ende op dat sy den aessem lan-
ghe moghen in houden / soo doen sy / dat d' arme
Buzos ofte Dupckers / wepnich ende seer drooge
roft eten / ende dat sy oock volherdich / sober ende
kupsch zijn / in voeghen / dat de begeerlickheyt /
oock haer abstinentie ende continentie heeft / al-
hoewel dat het tegens haren danck is. De Peer-
len worden op verscheyden manieren bereydt
ende doozboordt / om snoeren af te maken : men
heester ober al / waer dat men comt / overvloes-
dicheyt van. Het Jaer van 87 / soo hebbe ick int
Memoriael ghesien / datter van Indien quam /
te weten / vooz den Coninck / achtien marchen
Peerlen / met noch andere dzye kisten vol / ende
vooz particuliere personen 1264 marchen / ende
behalde dit / noch ander seben groote potten vol /
ongeweghen / t'welcke men op ander tijden vooz
een fabel ghehouden soude hebben.

Het 16. Cap. Van't broodt van Indien,
ende van't Mays.

De comende tot de Planten, soo sullen wy
handelen / van de ghene die d'eyghenste
van Indien zijn / ende daer nae van de
gemeyne van't selve landt / ende die van
Europa.

Europa. Nu dewijle dat de Planten p^rincipalijs-
 ken geschapen zijn geweest / tot het onderhoudt
 van den Menschē / zijnde t'p^rincipaelste daer hy
 niet gheboedt wordt / het Broodt / soo salt goet
 wesen te seggen / wat broodt dat men in Indien
 heeft / ende wat dinck dat sy in de plaets van
 broodt ghebruycken. Hebben van ghelijcken al-
 daer in ghebruyck / den naem van't broodt / met
 de eyghenschappe van haerlieder tale / t'welcke
 sy in Peru, Tanta noemen / ende op ander plaet-
 sen wort het op ander manieren geheeten. Maer
 de qualiteyt ende substantie van't broodt / dat
 d'Indianen ghebruycken / is seer verscheyden
 van't onse / want men en vindt niet / datse eenige
 soorte van Tarwe / noch Garst / noch Millio ofte
 Geers / noch Haber / nochte eenighe andere gra-
 nen (die men in Europa voor broodt is gebruy-
 ckende) ghehadt hebben / maer hadden in de
 plaets van dien / andere soorten van graen ende
 wortelē / onder allē t'graen van't Mays, (t'wel-
 ke niet recht de p^rincipaelste plaets heeft) dat in
 Castilien, Tarwe van Indien / ende in Italien,
 Koozn van Turckijen, gheheeten wordt / soo ge-
 lijck als in de contreye van de oude Werelt
 (t'welcke is Europa, Asia ende Africa) t'graen
 dat de lieden alderghemeynst is / de Tarwe ofte
 t'Koozn is / alsoo is oock / in de contreye van't
 nieuwe Orbis ofte Werelt / t'graen van't Mays
 gheweest / ende noch is / ende is bynaest in alle
 die Rijcken van West-Indien ghebonden ghe-
 weest / te weten / in Peru, nieu Spagnien, int nieuwe
 Coninckrijk, in Guatimala, in Chile, t'gantsche
 vaste Landt over: maer in d'eylanden / van to
 Loefwaert / t'welcke zijn Cuba, Española, Iamai-
 ca, Sant Iuan, en weet niet datse het Mays in
 booziggen tijden gebruyckt hebben / gebruycken
 hebben.

heden/daegs meer van't Yuca ende Caçavi, daer wy terstondt van sullen segghen. My en dunct niet / dat het greyn van't Mays; in cracht ende voedsel/ minder / alst koozn is / is grover ende heeter / ende genereert bloedt/ waer door het de ghene/die dat van nieuws eerst eten/ (soo sy dat in overvloet ghenutten) placht gheswellen ende schozft te veroorzaken/ wast aen kiet/ende elcke riet heeft sijn koozen-ayzen / daert graen aen gehecht is: Ende hoewel dat het grove grané zijn/ soo zijn sy nochtans veel / want men heeft in elijcke seven hondert granen ghetelt : wordt met de handt ghesaept oft ghesteken / ende niet ghestropt : wil heete ende bochtighe aerde hebben/ en t'wast op veel plaetsen van Indien/ in grooter overvloet. Dye hondert Hanegas ofte Schepels te krijghen/van een/die men ghesaept heeft/en is niet seldtsaems / noch vzeemds : Daer is oock int Mays onderschepdt / ghelijck als int koozn/zijnde t'eenegrof ende substantiael/ende t'ander cleyn ende droogh/ t'welcke sy Moroch heeten. De bladen ende t'groene riet van't Mays, is een uytghelesen cost vooz de Beerden / ende droogh weyende / dient oock in de plaets van strop oft hop : Oock soo is t'selve graen ofte koozn van meerder voedsel vooz de Beerden ende Muplen / als de Garst : Is een ordinarijs dinck/ in de selve contremen/ dat men ghewaerschout is/ de beesten te dyncken te geven/ eer dat sy't Mays eten : want soo sy comé te dyncken op het eten / sullen daer van swillen ende den hoest krijghen / ghelijck als de Tarwe van ghelijcken oock doet. T'voodt der Indianen is het Mays, eten dat ghemeenlijcken ghekoocht/zijnde alsoo gheheel in granen ende noch heet / t'welcke sy Mote heeten/ ghelijck als de Chinen en Iaponen, t'rijg

rijck van ghelijcken/ met heet water gekookt
 ten/ somwijlen eten sy dat oock gheroost ofte
 ghebraden. Daer is Mays, t'welcke rondt ende
 rof is/ als dat vā de Lucanas, t'welcke de Spa-
 njaerden/ gheroost in d'asche/ vooz een lecher-
 nje eten/ ende heeft beter smaect/ als gherooste
 ofte ghebraden arweten. Een ander maniere/ om
 dat costelijcker te eten/ is t'Mays te malen/ ende
 van't meel/ deech (ende daer van Taerten) te
 maken/ diese op't vper legghen/ ende alsoo heet
 op de tafel setten/ welcke op sommighe plaetsen
 Arepas gheheeten worden. **M**aken insghelijck
 van't selve deech/ ronde hoeken/ die sy op een
 sekere maniere weten te stofferen/ om te moghen
 dueren/ ende worden vooz lechernje ghegeten.
Du op datter in de Indiaensche costen/ ooc geen
 curieus heyt en souden ghebraken/ soo hebben sy
 gheinventeert/ van't selve deech een sekere ma-
 niere van Pastepen te maken/ ende van de bloe-
 men van't meel/ met supcher vermengt/ maken
 sy crakelinghen/ biscuypkens/ ende andere dier-
 ghelijcke snateringe/ ofte sooment heeten mach.
T'Mays en is d'Indianē niet alleenlijckē vooz't
 broodt dienende/ maer dient hen van ghelijcken/
 vooz Wijn/ want maken oock van't selve/ her-
 lieder dranchen/ daer sy hen veel-eer in droncken
 drincken/ als in Wijn van druppen. Den Wijn
 van't Mays, die men in Peru, Aqua, ende vooz een
 gemeyn vocabel van Indien/ Chicha heet/ wort
 op verscheypden manieren toeghemaeckt/ waer
 van t'aldercrachtichste ghemaeckt wort/ op de
 maniere alst bier/ te weten/ weycken eerstelij-
 ken t'gaen van't Mays, tot soo langhe/ dat het
 begint te schieten/ ende als dan soo brouwen sy
 dat op een sekere maniere/ ende comt soo crach-
 tich te worden/ dat het een/ in weynich stooten/
 ter neer

Gherooste
 ofte gebra-
 den arwe-
 ten in der
 asche/
 wort in
 Spagnia
 vooz een
 lechernje
 ghegeten.

Plin. lib.

14. cap. 22

ter neer belt. Dit wordt in Peru, Sora gheheeten/
 ende is van de Wet gheprohibeert ofte verboden/
 om de groote schade die daer upt spruyt / want
 maectt een uptinnich dzoncken: Doch en vza-
 ghen niet veel nae de Wet/noch en wort daerom
 niet eens naegelaten/maken daer haer Danffen
 niet / ende dzinckent geheele nachten ende dagen
 ober. Dese maniere van dzancken te maken / te
 weten / van ghewepchte granen / ende daer nae
 ghebroutwen om dzoncken te worden. Is / nae
 dat Plinius refereert / in ouden tijden / een ghe-
 bruyck gheweest / in Spagnien, Vranckrijck, ende
 in ander Provincien / ghelijck als men heden-
 daeghs noch in Nederlandt is ghebruyckende/
 t' hier dat met de grané van de Gerste gemaectt
 is. Een ander maniere van't Aq̃ua ofte Chicha
 te maken / is t' Mays te koutwen / makende suer
 deessem ofte heft / van't ghene / dat sy alsoo kout-
 wen / t'welcke daer nae gesoden ofte gebrouwen
 wordt. Ende is oock noch een opinie der In-
 dianen / dat het selve / om goet suerdeessem te
 worden / ghekaut moet wesen / dooz oude / ver-
 rotte / ofte verschimpelde Vrouwen / t'welcke
 alleen van te hoorzen segghen / een walginghe
 maectt / ende splieden en stootender haer niet
 eens aen / int selve bier oft wijn te dzincken. De
 supberste ende ghesontste maniere / ende t' ghene
 dat alderminst verturbeert ofte ontstelt maectt /
 is dat van't gheroost Mays, dit wordt van de
 geschickteste ende eerlijckste Indeanen / als oock
 van etlijke Spagnardten / dooz mederijn ghe-
 bruyck / want bevinden in effect / dat het dooz
 de nieren / ende om wel te wateren / eenen seer ge-
 sonden dzanck is / waer dooz daer in Indien sel-
 den soodanighen ghebruyck ofte krankheyt ghe-
 vonden wordt / ende dat / dooz d'usantie van
 henlieder

nlieber Chica te drincken. Alst Mays noch teer
 de in sijn apzen is / soo wordt het van d' In-
 anen ende Spagnaerden voor een leekernij-
 egheten / te weten / ghebraden ofte gheroost/
 de in melck ghesoden / doent oock in pot-spij-
 n / want is een goede sausse / de huyshens ofte
 ppen van't Mays (die seer vet zijn) dienen haer
 voor boter / in de plaets van olpe / in voegen dat
 t Mays in Indien is dienende voor de beeste/
 voor de Menschen / voor groot / voor wijn / ende
 voor olpe. Daerom soo seide den Vicorey Don
 Francisco de Tolledo, dat Peru twee dingen had-
 e van rijckdom ende substantie / te weten/
 Mays ende t' Wee van't landt / waer in hy groot
 ghelijck hadde / want beyde dese dinghen zijn tot
 upsentderley dinghen dienstich. Van waert
 Mays eerst in Indien ghecomen is / en waerom
 dat dit so proffijtelijcken gaen / in Italien / gaen
 van Turckijen ghenaeint wordt / soude ick beter
 oeten te vragen / als te segghen / want en binde/
 t effect / onder d' Ouderen gantsch geen spoor
 van dese generatie / alhoewel dat het Millio ofte
 Beers (t'welcke Plinius schrijft) in Italien/
 vut Indien ghecomen te wesen / thien Jaeren te
 voozen / als hy't selve was schrijvende) eenighe
 ghelijckenisse heeft met het Mays, int gene daer
 hy seyt / dat het gaen is / ende dat het aen riet
 wast / ende met bladen bedeckt wordt / ende dat
 het aent eynde / ghelijck als hay / ende oock seer
 vruchtbaer is / soo en comt evenwel alle t' selve/
 niet het Gers / dat men ghemeenlijcken voor
 Millio verstaet / niet te pas. Eyndelijcken / dat
 den Schepper op alle plaetsen / sijn Regeeringe
 deelachtich ghemaect heeft / ghebende die van
 dit Orbis ofte Werelt / t'koon / t'welcke t'prim-
 arijaelste voedsel der Menschen is / ende die van
 A Indiens

Indien/t' Mays, t'welcke nae't koozn de tweede
plaets heeft / voor voedtsel ende onderhout der
Menschen ende beesten.

Het 17. Cap. Van de *Yucas, Caçavi, Papas, Chuños,*
ende t'Rijs.

De sommighe plaetsen van Indien/ ghe-
bruycken een soorte van broot/ t'welcke
sy *Caçavi* heeten/ dat van een seker wortel
(ghenaemt *Yuca*.) ghemaect wordt.
Dese *Yuca* is een groote dicke wortel/ den wel-
ken sy eens deels aen cleynen stukken snijden ende
raspen / ende alsoo / ghelijck als met een pars-
wytdouwen/ soo is als van/ t'ghene datter blijft/
ghelijck als een dunne taerte/ ofte wafel-koek/
die seer groot ende breedt/ ende bynaest ghelijck
als een *adarga* (dat is een Spaens leeren schilt/
die men te Beerde gebruyckt) is / t'welcke alsoo
ghedrooght zijnde / hemliedder broodt is / dat sy
eten / doch is een laf dinck/ ende sonder smaect/
eventwel ghesont/ ende van groot voedtsel/ waer
door wy voor een ghewoonte hadden/ te seggen
(als wy int Eplandt la *Española* waren/ dat het
een rechte cost was/ teghens de gulfschept/ want
men mach het wel sonder eenighe arghernisse
ofte beschroominghe eten / sonder dat den appe-
tijt/ ofte lust des selven/ eenige overdaet veroor-
saken sal/ om t'*Caçavi* te moghen eten/ soo moet
men t'selve eerst wepcken / want is stram ende
rau/ wordt seer lichtelijcken met water ofte soep
ghewepckt/ want is goet/ ende swelt seer/ maect
in melck en in rieten heunich/ noch oock in wijn.
wilt qualijck doornatten ofte wepcken/ want er
wilt niet doordringen/ ghelijck als broot van't
koozn wel doet. Daer is vā dit *Caçavi* een soorte
die delicateser is / de welcke gemaect wordt van
de bloemen

de bloemen die sy Xauxau noemen/die in de selve
 ontrepē in weerden ghehouden worden: maer
 ck soude / van mijnent halven / vooz beter ach-
 ten/ een stuck broodts / al waert noch soo hardt
 ende bypn. Is een wonder dinck / dat het sap
 ofte t'nat (dat van de wortel / daer sy Caçavi af
 maken/ uytghedout wordt) een dootlijck fenijn
 is/ want sooment selve quam te dvincken/soude
 en om den hals bzeughen ende dooden / zijnde
 niet teghenstaende / de substantie / die daer ober
 blijft/ een ghesont broot/als gheseyt is. Daer is
 een soorte van Yuca, die sy soet noemen/de welc-
 ke t'voozsejde fenijn int sap niet en heeft. Dese
 Yuca wordt alsoo met wortel met al ghesoden/
 ofte ghebraden ghegheten/ende is een goede cost.
 Het Caçavi mach langhen tijdt dueren/waerom
 het ooc onder de Zeebarende lieden (in de plaets
 van bishuyp) gebruyckt wordt. Daer men dese
 cost aldermeest useert / is / in de Eplanden die
 men noemt van te Loefwaert/t'welcke zijn/als
 boven gheseyt is/ Santa Domingo, Cuba, Puerto
 rico, Iamaica, ende etlijcke andere van de selve
 passagie/dooz oorsake datter gheen koozn noch
 oock Mays, ofte seer qualijcken / wassen wil/
 want soo haest alst koozn ghesaeyt is / soo comt
 het terstont met een groote frischeyt op/doch soo
 onghelijck ende oneffen / datmen niet en mach
 plucken/ om dieswille dat op een acker/ ende op
 eenen tijt/ soo ist t'eenē half rijp/ t'ander gantsch
 rijp ende doz/ende t'derde begint eerste te schieten:
 t'eenē staet hoogh / ende t'ander leegh: t'eenē is
 altemael gras ofte groen cruyt/en t'ander t'eenē
 mael groen: Ende alhoewel dat men daer acker-
 lieden ghebracht heeft/om te besien/of men daer
 eenighe bouwwerje van koozn conde maken / en
 connen daer evenwel gheen remedie teghens
 binden/

binden/ ende dat/ dooz de qualiteyt van't aerdt-
 rijk. Daer wordt meel van nieu Spagnien, ofte
 van Spagnien, ofte van Canarien gebracht/maer
 wordter soo vochtich/ datter t' hoot bynae van
 gheenighe smaek noch proffijt is. Als wy daer
 Misse deden/ soo waren ende bygghden ons de
 Hostien soo slap in de handt/ ghelyck als of het
 nat pampier gheweest hadde/ t'welcke d' over-
 dadighe vochticheyt/ gelyckelijcken met de hitte
 (die men aldaer int selve landt heeft) is veroorz-
 sakende een ander overdadicheyt/ int contrarie/
 is het ghene/ dat op ander plaetsen van Indien/
 t' broodt van't kooyn ende t' Mays wech neemt/
 gelyck als daer is/ de hooghte der Gheberghten
 van Peru, ende de Provincien die men heet van't
 Collao, t'welcke t' meestendeel van't selve Rijke
 is/ alwaer de gheterpertheyt soo coudt ende
 droogh is/ dat het geen plaets heeft/ om t' kooyn
 ende t' Mays te mogen wassen/ in welcker plaets
 d' Indianen een ander soorte van wortelen ghe-
 bypcken/ diese Papas noemen/ de welcke zijn in
 ghebaente ghelyck als aerden turben/ hebbende
 boven op een cleyn hoopken bladen. Dese Papas
 trecken sy upt/ ende laten die alsoo in de Son
 wel droogen/ als dan soo doen sy die aen stucken/
 byken/ ende maken daer af/ t' ghene sy Chuño
 heeten/ t'welck men alsoo langhen tijt bewaren
 mach/ ende is hen dienende vooz broodt/ ende
 daer wordt int selve Rijk, een groote handel-
 ghe met dit Chuño gedreven/ nae de Mijnen van
 Potosi toe. De selve Papas worden oock/ alse
 noch groen zijn/ ghesoden/ ofte ghebraden/ ghe-
 gheten. Daer is noch een beter soorte van Papas,
 die op heeter plaetsen wassen/ waer van sy een
 sekere cost ofte pottagie maken/ die sy locro hee-
 ten: eyndelijcken/ dat dese wortelen alle het
 broot

voet van't selve lant is. Ende soo wanneer dat
 het Jaer hier van goet is / soo zijn sy wel te vze-
 ren / want worden veeltyds van de mist ende
 oude/alsoe noch in der aerde staen/ beschadicht/
 door de groote roudende ende ongetempertheit des
 elven Ghevveste. Het Mays wordt daer gebzacht
 aan upt de Vallepen ende der Zeerusten / ende
 de welgestelde Spagnarden/die in de selve con-
 repen woonen/ laten daer meel ende kore bren-
 ghen/ t'welcke aldaer (om dat het Gheberghe
 droogh is) wel gheconserveert ende bewaert/
 als oock goet broodt af ghebacken wordt. Op
 ander plaatsen van Indien / als daer is / in de
 Eylanden Phillippinas , ghebruycken sy't Rijst/
 in de plaats van broot / t'welcke in alle t'selbe
 landt/ als oock in China,uptghelesen wel wast/
 ende is van veel ende seer goeder substantie/ ko-
 kent/ ende gietent alsoo heet/in porceleynen,ofte
 ander schotelen / met water met al / ende ver-
 menghent als dan met hare toespysen. Maeken
 insghelijcx / op veel plaatsen/ haerlieder wijnen
 ofte dranken van't selve Rijst / t'welcke sy eerst
 wepcken / ende daer nae vrouwen / in maniere
 gelyck als men t'bier in Nederlant/ ofte t'Aqua,
 in Peru doet. Het Rijst is een cost / dat over de
 gantsche Werelt weynich min gebzuyckt wort/
 als t'koozn ende t'Mays, sae by avontuer meer/
 want behalven China, Iapon, de Phillippine, ende
 t'meeftendeel van Oost-Indien, soo is in Africa
 ende Ethiopien, t'Rijst t'ghemeynste gaen ofte
 koozn/ bereyscht veel vochticheits/ en t'aerdt-
 rijck moet bynaest onder water/ende mozaessich
 wesen. In Europa, in Peru ende Mexico, daer't
 koozn is / eet men t'Rijst voor een gherecht ofte
 toespys/ ende niet voor broot/ dat kokende met
 melck/ ofte vet van den pot/ ende op ander ma-

A ij

nieren.

Dit selve
 ghebruycke
 van't Rijst
 t'eten in de
 plaats van
 broodt / is
 over ghes-
 heel Oost
 ofte Boz-
 rugaels
 Indien/
 als in ingre
 Itinerario
 ghesien
 mach
 worden,

nieren. **D**alderuptghelesenste Rijs/ is het ghene dat van de Eplanden Phillippine ende China comt/ als gheseyt is. Dat is nu ghenoech om te verstaen / wat dat men in Indien voor broode is ghebruyckende.

Het 18. Cap. Van verscheyden VVortelen van Indien.

Alhoewel dat het lant van herwaerts over in vruchten ende Ooft/ dat boven der aerden wast ofte groeyt/ veel abbonanter ende overbloediger is/ door de groote verscheydenheyt van Ooft-boomen ende Planten die men daer heeft/ niet tegenstaende so dunckt my/ dat in Wortelen ende eetbare waeren/ van onder der aerden/ de menichte van aldaer/ meerder is: want van dese soorte heeft men alhier Radysen/ Ropen/ Wortelen/ Cicoren/ Aiuyn/ Looch/ ende etlijke andere proffijtelijcke wortelen/ maer aldaer zijnder soo veel / dat sy ontelbaer zijn. De ghene die my nu in den sin comen / ende dat / behalvẽ de Papas, die de principaelste zijn/ zijn dese/ te weten/ Ocas, Yanocas, Camores, Batates, Xiquimas, Yuca, Cochucho, Cavi, Totorã, Mani, ende andere dupsentderley soorten/ die my niet en gedencken: daer zijn etlijke van de selve in Europa ghebracht / als daer zijn de Batates, die voor een smakelijck dinck ghegheten worden: Alsoo zijn van ghelijcken nae Indien ghevoert/ de wortelen van herwaerts over. Ende die van daer/ hebben noch dit voordeel / dat de dinghen van Europa veel beter in Indien wasschen ende groeyen / als die van Indien in Europa, waer van my dunckt d'oorzake te wesen/ om dat men aldaer meer verscheydenheyt van getempertheit heeft/ als hier/ waer door het aldaer oock lichter is/ de Planten te accon-

Dusdani-
ge Batates
wassen
oock in de
Wlaent-
sche Ep-
landen/ die
seer goet
en schoon
zijn/ ende
dat / in
groote me-
tichte.

accommoderen / nae de ghetempertheit diese
 erepsschen. Oock mede soo wassen etlycke din-
 hen van hier / veel beter in Indien, want Xiupn/
 Looch ende Wortelen en connen in Spagnien
 niet beter wesen / alsse in Peru zijn. De Kapen
 sijnder soo seer aenghegroeyt / datse op plaetsen
 in de weegh zijn: in sulcker voeghen / dat in
 theaffirmeert is / datse (om sommighe plaetsen
 niet koozn te besaepen) hen / door de menichte
 der Kapen / die daer aenghegroeyt waren / niet
 oetweeren ofte reddden konden. Radysen / soo dick
 als een Mans arm / seer tender / ende van een
 seer goede sinaeck / hebben wy daer dickwils ge-
 sien. Van de Wortelen boven verhaelt / zijn som-
 minighe ghemeen eerbare spijzen / ghelijck als
 Camotes, die gebraden wesende / vooz fruyt ofte
 aert-wepten dienen. Daer zijn ander / die dienen
 vooz leckernije / als de Cochucho, t'welcke een
 cleyn ende soet wortelken is / die sommighe tot
 meerder leckernije plachten te consijten. Andere
 dienen om te vercoelen / ghelijck als de Xiquima,
 die seer coudt ende vochtich is / ende dient des
 Somers / in den tijdt van den Oogst / om te
 vercoelen / ende den dorst te verstaen. Maer vooz
 substantie ende voedsel / so hebben de Papas ende
 Ocas avantagie ofte voozdeel. Van de Wortelen
 van Europa, soo zijn d'Indianen, t'Looch boven
 al estimerende / t'welcke sy houde vooz een dinc
 van grooter importantie / waer in sy gheen on-
 ghelijck hebben: want nae dat sy't wel van goe-
 der herten ende veel eten / ende dat soo rau
 alst upt der aerden comt / soo bes-
 schermt ende verwarmt het
 haer de maegh.

Dusbanis
 ghe dicke
 ende sina-
 kelijcke
 Radysen
 heest men
 in Oolt-
 Indien in
 groote
 overvloet;

Het 19. Cap. Van verfcheyden foorten van groene
cruyden ende aert-vveyten, als oock van de gene
diele Comcommers, Pijn-appelen, Fruytken
van *Chile* ende Pruymen heeten.

Aledemael dat wy van de minfte Plan-
ten begonnen hebben / soo moghen wy
lichtelicken segghen / het ghene dat de
groenicheyt ende Hofcrupderē aengaet /
welcke van de Latijnen Arbusta geheetē wort /
ende is alle het ghene / dat gheen boomen comen
te wesen. Daer zijn etlijke soorten van dese Ar-
busten, ofte Hofplanten in Indien, die van seer
goeden sinaeck zijn: D' eerste Spaguaerden heb-
ben veel van dese Indiaensche dinghen / Spaena-
sche namen ghegheven / ende dat / naer andere /
daerse eenighe ghelijckenisse met schenen te heb-
ben / ghelijck als daer zijn / Pijn-appelen / Com-
commers ende Pruymen / zijnde niet teghen-
staende in de vruchtē seer verschepten / ende son-
der comparatie / noch veel meer / int ghene sp
(van de ghene die men in Spagnien met dese
namen noemt) differeren ende verschillen. De
Pijn-appelen zijn in de gedaente van buyten / als
oock in de grootte / ghelijck als de Spaensche
Pijn-appelen / doch van binne zijns t' eenemael
verschillende / want en hebben gheen nootkens /
nochte scheptsels van doppen / maer is altemael
fruyt / dat men eten mach: Als de schel van
buyten af is / is een vrucht van excellentē reuck /
en veel appetijts om t' eten / hebbende de sinaeck
uyt den rinschen soet ende dochtrich: men eerste
in schijven ofte stucken ghesneden / die eerst een
wepnich in water ende sout legghende: sommi-
ghe meynen / datse Colera zijn veroorzakende /
ende dat het niet te ghesonden cost en is / doch
ick en

en hebber geen experientie af gesien / diese eenich
quaet credit ghegheven heeft: wassen aen een
Plante ghelijck als Riet / welcke upt veel bladen
op comt schieten / ghelijckerwijs als de Lelpe/
zijnde ooc van de selve grootte / ofte een wepnich
meer / doch ebenwel wat dicker: t'opperste ofte
d'eynden van dese Rieten / zijn de Wyn-appelen/
men heeftse in heete ende vochtige plaetsen / ende
de beste zijn die van d'Eplanden van te Loef-
waert. In Peru wassender gheen / maer worden
daer van de Andes gebzacht / doch en zijn eben-
wel niet goet / noch te degghen rijp. Den Keyser
Carel de vijfde / worden een van dese Wyn-ap-
pelen ghepresenteert / die niet wepnich sorghs
gheroest moest hebben / om van Indien in sijn ey-
ghen Plant ober te brengen / want en conde an-
dersins niet gecomē hebben. Hy prees den reuck/
maer hoe dat de smaek was / en wilde hy niet
proeven. Van dese Wyn-appelen hebbe ick in
nieu Spagnien excellentie Conserven ghesien. Van
ghelijcken / soo en zijn de ghene diese Comcom-
mers heeten / gheen boomen / maer Hofplanten /
want hebben in een Jaer haer volcomen was-
dom ende beloop / hebben dien desen naem ghe-
gheben / om dat sommige / ofte t'meeftendeel van
dien / soo in de lengte als in de rondicheyt / de ge-
lijckenis met de Spaensche Comcommers heb-
ben / doch zijn ebenwel in alle t'ander vershil-
lende / want en zijn in de couleur niet groen / maer
paers / geil ofte wit: oock soo en zijn sy niet dij-
stelich ofte stekelich / noch niet rompelen / maer
zijn seer slecht ende glat / hebbende de smaek seer
verscheyden ende beter. / want hebben van ghe-
lijcken een rinsche soeticheyt / en seer smakelijck /
te weten / als sy op haer sapsoen zijn / doch eben-
wel niet so rinsch / als de Wyn-appelen / zijn seer

Dese vijn-
appelen
zijn mijns
bedinc
kens / het
fruyt / dat
men in
Oost-Indi-
en ende
Brasilien
Ananias
noemt /
doch zijn
beter van
smaek:
welcke
afbeeltel/
alsoock de
beschij-
vinghe des
sels / men
sien mach
in mijn
Itinerario
van Oost-
Indien.

vol nats ende frisch / ende maken een seer lichte
 verteeringhe / zijn oock goet om te vercoelen / in
 den tijdt van de hitte / men doet daer de schel
 (welcke sacht is) af / alsdan soo is alle de reste
 crupt om t'eten / wassen op gheteimperde plaet-
 sen / ende willen begoten wesen: ende hoewel dat
 men die / om de ghedaentes wille / Comcommu-
 ren noemt / soo zijnder / niet teghenstaende / veel
 van dien / gantsch rondt / ende andere van ver-
 schepden gedaenten / in sulcker boegen / dat noch
 oock t'fatsoen / met gheen Comcommers over-
 een comt. Ny en ghedenckt niet / dat ick van
 dese Planten in nieu Spagnien / ofte in d' Ey-
 landen / ghesien hebbe / dan alleenlijck in de pley-
 nen ofte t'vlacke landt van Peru. Nu t'ghene
 dat Frucilla, ofte t' Frupthen van Chile genaemt
 word / heeft oock een aenlockende smake / trec-
 kende bynaest nae de smake van kersen / hoewel
 dat het in alles seer verschepden is / want en is
 geen boom / maer een crupt ofte plante / die wey-
 nich opwast / ende hem langhs der aerden ver-
 sprejdt / brenghende t'booschzeven frupthen
 boort / t'welcke in de couleur ende gaentkens by-
 naest Moerbefien schijnen te wesen / te weten
 als sy noch wit ende onrijp zijn / zijn evenwel
 wat dieper van Daelliens / ende grooter dan
 Moerbefien / segghen datse in Chile van haer
 selven op het veldt wassen : maer daer ick die
 ghesien hebbe / wordense van de rancken boort-
 gheplant / ende wassen ghelijck als andere Bos-
 crupden ofte Planten. De ghene die men Pru-
 men heet / zijn oprechte vruchten van boomen /
 hebbende wat meer ghelijckenisse met de rechte
 Prupmen / doch zijn op verschepden manieren:
 Sommighe worden van Nicaragua ghenaemt /
 dese zijn seer root ende cleyn / ende daer is om den

steen /

steen/ ofte de binnende kool/ weynich fruyts om
 t'eten/ ebenwel dat weynich datse hebbe/ is van
 een uytghelesen rinsche smaect/ jae soo goet ofte
 beter als die van de kersen/ houden die voor een
 seer ghesont eten/ waerom de selve de krancken
 ghegeven worden/ namelijk om appetijt tot
 eten te verwecke. Daer zijn noch andere groote
 van donckeren colour/ ende van veel fruyts/
 maer is een grove cost en van weynich smaects/
 dese hebben twee ofte drye kolen/ ofte cleyne
 steenen binnen in. Om nu weder te comen tot de
 groenicheyt ende Hofcrupderen/ ende alhoewel
 datter verscheydē/ ende noch veel andere plant-
 bychten zijn/ behalven de gementioneerde/ soo
 en hebbe ick des niet tegenstaende/ noyt bebon-
 den/ dat d'Indianen eenighe Crupthoven ghe-
 hadt hebben/ dan dat sy't landt beboutwende
 waren/ by stucken ofte ackeren/ voor d'aert-
 weyte ofte zaepbychte/ die sy in gebuyck had-
 den/ gelijk als de ghene die sy Frioles en Palares
 noemen/ die by henlieden dienen/ als by ons
 d'arweten/ boonen ende linsen: ende en hebbe
 oock niet connen verstaen/ dat men dese ofte an-
 dere soorten van Aert-weyten van Europa daer
 ghehadt heeft/ eer daer de Spagnaerden in ge-
 comen zijn/ de welcke aldaer de Hofcrupderen/
 Planten ende Aert-weyten uyt Spagnien ghe-
 bracht hebbe/ die daer uytnemende wel wassen/
 jae soo veel/ datter plaetsen zijn/ die in bychte-
 baerheyt/ t'landt van herwaerts over/ noch te
 hoven gaet/ ghelijck als soo men wilde segghen/
 van de Meloenen die in sulcker voeghen in de
 Valleje van Yca, in Peru, wassen/ dat de wortel
 comt te wesen/ gelijk als een struyck ofte stam/
 die alsoo Jaren lanck duert/ brenghende Jaer-
 lijck Meloenen voort/ en wordt gesnoept gelijk
 of het

of het eenen boom waer / t'welcke een dinck is /
 dat / mijns wetens / noyt op gheenighe plaetsen
 van Spagnien gheschiet is. Nu dan / soo zijn de
 Calabassen ofte Cauwoerden van Indien / noch
 ooc een ander monster / ende dat / door de grootte
 ende weelde / daerse met op wassen / namelijk
 de ghene die eyghen ende van't selve landt zijn /
 die aldaer Capallos gheheeten worden / welcker
 fruyt dienstich is / om t'eten / namelijk in de
 Wasten / wordt ghesoden / ofte voor potspijs ge-
 kocht. Daer zijn van dese soorte van Cauwoer-
 den / op dupsentderley manieren / zijnde sommi-
 ghe mismaectit van grootte / datse van't bukten-
 ste (alsoe droogh / overmidts ghesneden / uytghe-
 holt / ende schoon gemaectt zijn) baten ofte bac-
 ken maken / daer sy alle t'ghereetschap (dat vooz
 een maeltijt etens dient) in legghen moghen.
 Van d'ander cleyne / makense baten om uyt te
 drincken ofte t'eten / diese seer aerdich / ende vooz
 sonderlinghe ghebruycken / weten te besnijden.
 Nu dit van de minste Planten gheseyt wesen-
 sullen wy passeren tot de meeste / midts dat wy
 eerst wat van't Axi verhalen / t'welcke noch
 oock van de voorszeyde soorteringhe is.

Het 20. Cap. Van't Axi ofte Peper van Indien.

MEn heeft noyt in West-Indien eygent-
 lijk eenighe specerije ghebonden / ghe-
 lijk als daer is / Peper / Paghelen / Ca-
 neel / Note-muscaet ofte Gengber / al-
 hoewel dat daer van een van onse Broeders
 (die vooz verscheyden ende veel contrepren ghe-
 wandelt hadde) vertelt wordde / dat hy in etelij-
 ke Wildernissen / van't Eplandt Iamaica, eenige
 boomen ghemoet hadde / die Peper voortbrach-
 ten / maer daer en is gheen kennisse af / dat sy dat
 in effect

n effect zijn/ noch daer en is oock geen contract
 is. De Gengber is eerst van Indien int Eplant
 Española ghebracht/ ende is in sulcker menichte
 tengerzoept/ dat sy niet weten/ wat dat sy met
 oo veel Gengbers doen sullē/ want daer word-
 den in de Vloot van't Jaer 87/ naer Sebillien
 ghebracht/ twee en twintich dupsent ende dype-
 nbystich quintalen Gengbers: maer d'eyghen
 pecterijē die Godt die van West-Indien gegeven
 heeft/ is de ghene die in Castillien/ Peper van
 Indien, ende in Indien booz een ghemeyn voca-
 bel/ (ghenomen van de eerste Eplanden die daer
 overwonnē wierden) Axi genaemt wort/ zijnde
 in de sprake van Culco, Vchu, ende op't Mexi-
 caens/ Chili gheheeten/ t'welcke een ghenoech
 bekende sake is/ waerom niet van doen is/ daer
 beel van te handelen/ is alleenlijcken te weten/
 dat het by d'oude Indianen seer gheestimeert
 was/ want verboerdent van d'een plaets op
 d'ander/ daert niet en was/ booz een nootwen-
 dighe coopmanschappe/ ende wil in geen roud-
 landen (als daer is t'ghebergte van Peru) was-
 sen/ maer wast in de warme Vallepen/ ende wil
 begoten wesen. Daer is Axi van verscheydē co-
 leuren/ te wetē/ groen/ root ende geel. Daer isser
 oock die sterck is/ diese Caribbeheeten/ die dap-
 per bijt ende brandt. Men heeft seer noch ander/
 die sachter/ ende niet soo sterck is/ ende daer is
 oock etlijcke/ die soet is/ diese upt der hant eten.
 Noch so isser oock een ander soorte/ die cleyn is/
 de welcke (als men se in dē mont neemt) een reuck
 heeft/ gelijk Musscheliaet/ ende is seer goet: het
 ghene datter van't Axi bijt ofte brandt/ zijn de
 aderkens ende koxlen want de reste en bijt noch
 en brandt niet: Men eet het groen/ droogh/ ghe-
 malen/ gheheel/ ende in potspijzen en gerechten:
 in som

in somma / is de principaelste sausse van alle de
 specerijen van Indien, ghegheten niet matichept/
 soo helpt dat de maegh tot goeder verteeringhe
 byenghen/ maer soo dat overdadich is/ heeft het
 seer quade effecten / want is van sijn selven seer
 heet/ vochtich ende doorzuinghende/ waer door
 t'selve voor Jonghelinghen/ veel te gebzupcken/
 dangereus ofte hinderlyck is / voor de ghesont-
 heyt/ namelijcken voor de ziele / want is een tot
 luxurie ende oncupschept verweckende / ende is
 een behagghelijck dinck/ dat alhoewel dat dese ex-
 perientie / van de hitte die't in hem heeft / soo
 openbaer ende bekend is/ ende dat het int in ende
 afgaen/ van een peder gesept wordt/ te byanden/
 niet teghensiaende/ soo willen etlijcken/ ende dat
 niet weynich / sustineren ofte beweeren / dat het
 Axi niet heet/ maer frisch/ ende wel ghetempert
 is/ soo segghe ick dan/ dat ick t'selve van de Pe-
 per oock sal segghen/ ende en sullen my niet meer
 experientie van't eene/ als van't andere/ connen
 by byenghen / waerom t'selve een spotternije is/
 te willen segghen / dat het niet heet en is / ende
 dat noch upnemende heet / om t' Axi te tempe-
 reren/ soo gebzupcken sy t'sout daer toe/ t'welcke
 dat seer verbeteret ende maticht/ om dat sy onder
 haer seer contrarie effecten hebben / waer mede
 sy den anderen betemmen. Ghebzupcken van
 ghelijcken/ Tomates, die frisch ende ghesont zijn/
 t'welcke een soorte is van grobe ende natvocht-
 ghe granen / daer men een smakelijcke sausse af
 maecht/ ende zijn oock van haer selven/ goet om
 t'eten. Men vindt van de boozsepde Peper van
 Indien, ghemeenlijcken over al/ in de Eylanden
 in nieu Spagnien / in Peru, ende boorts t'ghe-
 heele landt over/ dat ontdeckt is / in voegen dat
 soo ghelijck als t'Mays het principaelste graen
 voor't

hoozt' broodt is/ also is oock t' Axi de gemeynste
specerije voor de sausse ende potspijsen.

Het 21. Cap. Van de *Platano*.

D comende tot de groote Planten/ in de
soozteringhe der boomen/ soo is de eerste
van Indien/ daer men met recht vā hoozt
te spreken/ de *Platanus* ofte *Plantanus*. ge-
lijck die van den ghemeynen. Man ghenoemt
wozdt. Hebbe eenighen tijdt ghetwijffelt / of de
Platanus, die d'Ouderen gherecelebreert hebben/
ende dese van Indien, oock van een specie moech-
ten wesen: maer comende te sien / de ghedaente
van dese/ ende t'ghene dat van d'andere geschre-
ven wozdt / soo en isser gheen twijffel aen / van
datse seer verscheyden zijn gheweest. D'oorzake
van datse de *Spagniaerden* *Plantano* ghenoemt
hebben/ (want d'Inghebozen soodanighen vo-
cabel niet en hadden) was gelijck als in d'ander
dinghen / om dat sy daer eenighe gelijckenisse in
vonden/ soo ghelijck als sy *Druymen*/ *Pijn-appe-
len*/ *Amandelen* ende *Comcomners* noemen/
dinghen die soo seer (van de ghene die men in
Spagnien van sulcke soorten heeft) verscheyden
zijn. Int ghene daerse/ nae mijn duncken/ onder
dese *Platanos* van Indien, ende de *Platanos*, die
d'Ouderen celebreeren/ ghelijckenisse ghebonden
moeten hebben/ is in de grootte der bladen ghe-
weest: Want dese *Platani* hebbense overdadich
groot ende frisch / zijnde van d'ander oock seer
gherecelebreert / de grootte ende frisheyt van sijn
bladen/ dat het van ghelijcken een Plant is/ die
altoos ende veel waters wil hebben / t'welcke
met de *Schrijfwere* over-een comt/ daer die sept/
Ghelijck als een *Platanus* by't water. Maer om
de waerheyt te seggen/ soo en is den eenen Plant
by den

Ecclef. 24

by den anderen niet te ghelijcken / ende dat soo veel / als een Ey by een Castagnie / ghelijck men seyt : want in den eersten / soo en gheeft d'oude Platanus gheen vruchten / ofte en maechten daer ten minsten gheen werck af : ende t'principaelste daer sy hem door achten / was om de schaduwte dien sy maecte : in sulcker boeghen / dat men onder een Platanum soo wepnich Soms hadde / als onder een dact. De Platanus van Indien, daerse yet ende veel door te achten is / is om de vruchten / diese seer excellent heeft / ende en is niet om schaduwte te gheven / noch men en rander oock niet onder sitten. Behalven noch alle t'selue / soo hadde d'oude Platanus soo grooten stam ofte strupck / ende upspreydende tacken / dat Plinius refereert / dat den Roomschen Capiteyn Licinius , met achtien ghesellen / een maeltijdt deden / binnē int hol van eenen Platanus, en saten al te samen nae haren wil / ende ruym ghenoech : en dat den Keyser Caius Caligula, met elf gasten / boven op de tacken van eenen anderen Platanus sat / daer hyse een heerlijck bancket gaf. De Platani van Indien, en hebben noch hol / noch stam / noch tacken. Daer wordt noch by t'selve ghevoeght / dat d'oude Platani ghevonden worden in Italien ende Spagnien / en datser van Grieken-landt gecomen waren / zijnde in Grieken-landt upt Asien ghebracht. Maer de Platani van Indien, en wassen noch in Italien / noch in Spagnien : segghe dat sy daer niet en wassen / want alhoewel dat sy daer ghesien zijn geweest / ghelijck als ick daer selve een ghesien hebbe / in Sibilien in s'Coninc Hof / en willen daer evenwel niet aerde / noch tot perfectie comen. Eyndelijcken / soo is oock t'selue / daerse die niet willen verghelijcken / noch seer onghelijck / want al ist schoon /

Plin. lib. 12
cap. 1.

hooft/ dat de bladē van d'ouden/groot waren/
 n is evenwel niet soo uptnemende gheweest/
 ewijle datse Plinius is vergheelijckende by de
 Vijnngaert ende Vijnghbladen. De bladen van
 e Platanus, van Indien, zijn van overdadighe
 grootte/want een van dien/ soude wel een Man
 an hooft tot de voeten/ ofte luttel min/moghen
 edecken/ also datter gantsch niet aen en is/ om
 selve in twijffeling te stellen: Doch alhoewel
 at dese Platanus, van die van d'Ouderen ver-
 schepden is/ soo en is die evenwel daerom niet
 minder lof (maer by abontuer eer meer) ver-
 dienende/door die soo proffijtelijke eygenschap-
 pen/diese heeft: Is een Plante/ die in der aer-
 den een strupck ofte stam maect/ upt welcke
 verschepde looten opschieten/ sonder nochtans
 een aen d'ander vast ofte ghehecht te wesen/
 ende elcke loot ofte uypspuytsel wast en maect/
 nt dick worden/ de gedaente van een boom/ op
 sijn selven/ heeft bladen van een seer fijn en glat
 groen/van de grootte als gheseyt is. Soo wan-
 meer dat sy tot de hooghte van anderhalf ofte
 twee badem gheromen is/ soo geeft sy maer een
 bosch vā Platanen teffens/die somtijts veel/ende
 opwijlen weynich heeft. Daer zijnder aen etlike
 ae dype hondert ghetels/ zijnde elck een/van een
 span/ ofte wat meer of min/in de lengte/en van
 twee ofte dype vingheren in de dichte/doch heb-
 ben hier in/ evenwel/ een groot onderschepdt/
 d'een van d'ander: men doet daer de schel seer
 lichtelijck af/ ende als dan soo is alle de reste een
 sachte vruchte/ ende seer goet om eten/ want is
 ghesont ende een goet voedtsel/ treckt een wep-
 nich meer nae de coude als hitte/ plegghen de
 boossepde boschen/noch groen zijnde/ af te pluc-
 ken/ ende also in groote potten ofte kelders/upt
 Z de locht

Plin. lib.
 12. cap. 16

de locht te hanghen/ al waerse rijp ende op haer
 sapsoen worden / namelijcken alser een seker
 crupt (dat hier toe propijs is) by doen: doch
 soo men die aen de Plant ofte boom laet rijpen
 soo hebben sy beter smaeck / ende een reuck ghe-
 lijck als van welriekende appelen / dueren by-
 naest t' gheheele Jaer dooz / want daer schieten
 altoos vā de strupck ofte voet der Platano, weer
 loote op een nieu upt/ in sulcker voegen/ dat als
 d'een volepndicht/ soo begint d'ander byzucht
 te gheben: andere staen half volwassen/ ende et-
 lijcke comē op een nieu upt/ so dat altoos d'een
 loote ofte spruyte / naer d'ander op comen/
 waerom men daer t' gheheele Jaer dooz/ byzuch-
 ten van heeft: so wanneer dat het sijn bosch ofte
 tack met Platanen ghegheven heeft / soo snijden
 sy dien gheheelen arm ofte boom af / want en
 gheeft niet meer als een bosch teffens/ blijvende
 de strupck ofte voet van de stam altoos in den
 aerden / als gheseyt is / de welcke dan weer op
 een nieu uptschiet/ duerende also etlijke Jaren,
 tot soo langhe dat sy moede werdt. De Platanus
 wil veel vochticheyts / ende een seer heet aerdt-
 rijck hebben/ ende wordt noch tot meerder wel-
 daet/ aen de voet ofte wortel/ met asche gemest.
 Daer comen gantsche bosschen van Platanaren
 ende zijn van groot proffijt / want is het Oost,
 dat in Indien aldermeest gebyrucht wordt/ ende
 is aldaer bynaest over al ghemeyn/ hoewel dat
 ter gheseyt wordt / dat die haer hercomste upt
 Ethiopien souden hebben / ende alsoo van daer
 ghebracht zijn. In effect / worden veel van den
 Swarten ofte Mozianen/ gebyrucht / ende is
 op etlijke plaetsen henlieder broot/ ende maken
 daer van ghelijcken oock wijn ofte djanck af.
 De Platanus wordt upt der handt gegh'eten als
 frupt:

frupt: wordt van gelijcken oock wel gebzaden/
ende verscheppen potspijzen van ghekocht: ma-
ken daer noch ooc Conserve af/ want seyt in al-
les seer wel. Daer zijn clepne/delicates en witten
Platanen, diese int Eplandt Española, Dominicus
heeten/ende daer zijn noch ander/die dicker/stij-
ber/ ende root zijn/ en willen int landt van Peru
niet wassen / maer worden daer van de Andes
ghebracht / ghelijck als in Mexico, van Cuerna-
vaca, en ander Valleyen. Op't vaste Landt/ende
op sommighe Eplanden/ heeft men overbadige
groote Platanaren, by gheheele Boschagien vol:
soo de Platanus proffijtelijck waer vooz't vper/
soude de nuttichste Plante wesen/die men vindē
mocht: maer en ist gantsch niet/want de bladen
en tache/oste strupck/en dienē noch vooz bzant-
hout / noch veel min vooz werck ofte timmer-
hout / om datse bol ende sonder substantie zijn/
niet teghenstaende soo waren de ghedrooghde
bladen dienstich vooz Don Alonso d'Erzilla, (ge-
lijck als hy selfs seyt) om in Chile etlycke struc-
ken van syn Araucana te schryven/ende is by ge-
breck van pampier/ geen quade remedie/ want
elck bladt mach wesen in de breedde/ van een vel
pampiers ofte wepnich min/ zijnde in de lengte
meer als viermaels soo groot.

Van dese
Platanen
heeft men
in Oost-
Indien
groote mē-
nichte/ en
dat / het
gheheele
Jaer vooz
ende wo-
den van de
Portu-
geesen/
Wiggen
da Indiaen
genoomt:
welcker
beschry-
vinge ende
afbeelding
nae't leuē
men sien
mach in
mijn re-
necario
van Oost-
Indien.

Het 22.Cap. Van't Cacao ende van't Coca.

Alhoewel dat de Platanus proffijtelijcker
is / soo is nochtans het Cacao in Mexico,
ende de Coca in Peru, in meerder achtinge/
ende zijn beyde gaer boomen / van niet
wepnich superstitie. Het Cacao is een vruchte
wat clepnder (doch dicker ende grover) als
Amandelen/ de welcke ghebraden zijnde / gheen
quade smaech heeft. Dese vruchte is soo seer
gheache

Dit sal
gheweest
hebben
van Tho-
mas Can-
dish, die
op de selue
tijt hem in
die con-
strepe was
onthou-
dende.

gheacht onder d'Indianen, als oock van ghelijcken onder de Spaghaerden / dat het een van de rijckste ende grootste handelinghe is / die men in nieu Spagnien heeft: want soo ghelijck als het een drooghe vruchte is / alsoo wordt sy langhen tijdt bewaert sonder bederven / ende daer worden gheheele Schepen vol / van ghebracht / upt de Provintie van Guatimala. Daer worden t'voorleden Jaer / in de Haven van Guatulco, in nieu Spagnien / meer dan hondert duysent baelen ofte lasten van Cacao verbrandt / van een Engghelsche Zeeroover: Is van ghelijcken dienende / in de plaetsen van munt / want met vijf Cacaos soo coopt men een dinck / met dertich een ander / ende met hondert andere / sonder datter eenighe contradictie / ofte pet teghens te segghen valt. Hebben van ghelijcken voor een gebuyck / dese Cacaos, voor aelmoes te geven aen de Hupsbiddende Armé. T'principaelste daer dese Cacao toe ghebuyckt wordt / is / daer een dranch af te maken / die sy Chocolate noemen / ende is een soterrijke / soo als t'selbe aldaer in werden gehouden werdt / hoewel dat het somnighe / die t niet ghewoon en zijn / een walginghe maect / want heeft een schuym ende waterbellen boven op / ghelijck als of het van gist waer / so datter veel credits van noode is / om t'selbe in te nemen / is eyndtlijcken den puerieusen dranch / daer sy de Heeren (die door henlieder landt passeren) int gaen ofte comen / met nooden / ende voor een present aenbieden / jaee soo wel de Spaghaerden als d'Indianen / ende de Spaensche vrouwen / die daer int landt gewent zijn / en conuen sonder dit lieve Chocolate niet leven. Dit voorbeschreven Chocolate wordt / ghelijck sy segghen / op verscheyden manieren / ende met sonderlinghe temperature /

perature/ toeghemaectit ende bereydt/ te weten/
heet/ frisch / ende ghetempert: doen daer oock
speterije ende veel Chilos onder: makent van
ghelijcken/ in deech ofte hoeck / segghen dat het
goet is/ vooz de boyst/vooz de maegh/ en tegens
den hoeft. Tmach wesen wat dat het wil/ even-
wel in effect/ de gene die met dese opinie niet op-
gheboedt is / en sal daer sonderlinghen geen lust
toe krijghen. Den boom daer dese vrucht aen
wast/ is van middelbare grootte/ wel gesatson-
neert / ende heeft een schoone croon ofte cop van
tacken / is soo delicaet/ dat sy daer altoos eenen
anderē grooter boom by setten/ om van de Son
niet verbrandt te worden / den welcken alleen-
lijckē dienende is/ om hem schaduwte te maken/
waerom de selve ghenaeemt wordt / de Moeder
van't Cacao. Daer zijn ackeren ofte bouwplaetsen
van Cacaotalen, daer sy op ghebracht ende waer
ghenomen worden (gelijck als de Wijngaerden
ende Olijfboomen in Spagnien) vooz een han-
delinghe ende coopmanschappe. De Provintie/
die daer de meeste overvloedicheyt van heeft/ is
die van Guatimala, en wast in Peru niet / maer
hebben aldaer / in de plaets van dien / de Coca,
t welcke noch een ander / ende van meerder su-
perstie is/ soo dat het schijnt een fabel te wesen:
want het contract van de Coca beloopt alleen in
Potosi meer dan een half millioen van pesos jaer-
lijck/ om datter vā de selve/ in de tnegentich/ tot
by de vijf en tnegentich dupsen manden/ toe ver-
daen worden / ende waren t' Jaer van 83/ hon-
dert dupsent manden ofte hoxben geldende elcke
mande ofte hoxf met Coca, in Culco, van derde
half tot dyse pesos toe/ ende in Potosi, vier pesos,
ende ses tomijnen, ende oock vijf gheeffapeerde
pesos contant gelt/ ende is het gene daer bynaest

alle wisselinghen met ghedaen worden/ want is
 een coopmanschap daer mē expeditie van heeft/
 ende die terstont van der handt wil. Nu soo is
 dese dierbare Coca, een cleyn groen bladeken/
 t'welcke wast aen boomkens/ die ontreit een
 Mans lengte ofte baden in de hooghte hebben/
 wassen in uptnemende heete ende seer vochtighe
 landen/ gheben alle vier Maenden versche bla-
 den/ diese aldaer Tresmitas heeten/ wil int op-
 zinghen wel besorght ende waer genomen we-
 sen/ want is seer delicaet/ ende noch veel meer/
 daer naer alse ghepluckt zijn/ worden seer oz-
 dentlijcken ghepact/ in langhe smalle manden
 ofte korbjen/ ende alsoo op de Schapen van't
 landt gheladen/ die met dese coopmanschappe/
 by geheele kudden/ met dupsent/ ende twee ende
 dzye dupsent manden teffens gaen. T'gemeynste
 ende ordinaris is/ datse ghebracht worden van
 de Andes, ende upt de Valleyen daer't onlijdelijc-
 ken heet is/ ende den meesten tijdt van't Jaer re-
 gheut: ende de houtwinghe/ ende t'waernemen
 des selbē/ en cost d'Indianen niet wepnich moep-
 ten/ noch oock wepnich levens/ om datse van't
 geberghte ende de coude climaten af comen/ om
 die te cultiveren/ waer te nemen/ ende te verboe-
 ren/ waer door daer groote disputen ende ver-
 schepden ghevoelen/ onder de Gheleerden ende
 Wijsen/ van geweest zijn/ of sy alle den Chacaras
 ofte Acheré van den Cocas soude doen vernielen
 ende uptroepen/ maer is eyndelijcken achter-
 weegh/ ende noch in esse ghebleven/ zijnde van
 d'Indianen boven maten in weerden gehouden.
 In de tijden der Coningen Ingas, soo en was het
 den ghemeynen Man niet geoorloft/ de Coca te
 ghebruycken/ sonder oorlof van den Inga, ofte
 sijn Gouverneur. T'ghebruyck daer van is/ die
 in den

in den montd te houden / ende te kauwen / daer
 t'sap uptsurgende / sonder t'selve in te swelghen:
 seggen dat het haer een groote cracht geeft / ende
 een sonderlingh vermaken ende leckernije is:
 wordt van veel treffelijcke ende achtbare lieden/
 vooz superstitie/ende een dinck van enckele ma-
 ginatie gehouden: doch om de waerheyt te seg-
 ghen/soo en can ick my niet laten voozstaen/dat
 het puere inbeeldinge is/maer laet my eer dunc-
 ken/ dat het in effect aen de Indianen cracht ende
 sterckte gheeft / want daer worden effecten van
 ghesien / die men gheenighe goetdunckenheyt
 mach toe schryven / als daer is met een handt
 vol/ van desen bladē Cocas, dubbelde dachrepen
 te makē/ sonder bywijlen yet anders t'eten/ende
 andere dierghelijcke crachten. De sausse/daer de
 selve met ghegheten wordt / is de spijs seer ghe-
 lijck/ want heeft (nae dat ickse gheproeft hebbe)
 een sinaeck naer smack / wordt van d'Indianen
 ghestooten met asche van verbyande ende ghe-
 malen beenderen/ofte/ als anderen segghen/met
 halck / ende t'sinaeckit haer seer wel / segghende
 dat het hen proffijt doet/gheven daer seer geerne
 haer gelt vooz / want doender henlieder wisse-
 linghen ende manghelingh mede/ mer al wat sy
 willen / ghelijck of het gelt waer: souden noch
 altemael wel mogen passeren / soo de bouwernie
 ofte t'waernemen ende de handelingh des selven
 niet en ware/ met henlieder perijckel en veront-
 ledinghe van soo veel volcx. De Heeren Ingas,
 ghebeyndtken de Coca vooz een Conincx spijs
 ende leckernije / ende was in henlieder sacri-
 ficien / een dinck / dat sy aldermeest
 offerden / ende ter eeren van
 hare Afgoden ver-
 bänden.

Z iij

Het

Doodas
 met als
 dese Coca,
 is het ghe-
 bruyt van
 de bladen
 Berete en
 t'rautiel,
 onder
 d'Indianen
 van Oost-
 Indien, ge-
 lge in myn
 lumerario
 aengewe-
 sen en af-
 gebeekt is.

Het 23. Cap. Van't *Maguey*, *Tumal*, *Greyn* ofte *Cochinillie*, *Anil* ofte *Indigo*, ende van't *Algodon* ofte *Catoen*.

DEn boom van wonderen/daer de nieuwe Schrybenten ofte Chapetonen (gelijck sy in Indien gheheeten worden) mirakelen van plegen te schryben/ van hoe datse is ghevende ofte voortbrenght/ water/ wijn/ olie/ azijn/ honich/ spzooop/ garen/ naelden/ ende ander duyfent dinghen / is de *Maguey*, t'welcke eenen boom is/ die vā d' Indianen in nieu Spagnien seer gheacht wordt/ ende hebbender ghemeynlijcken altoos eenighe van soodanighe soorte by haer wooninghe/ tot behulp van haer leven: wassen int veldt / alwaerse gheplant ende ghehavent worden/ hebben breede ende dickachtige bladen/ gaende de puitten ofte eynden des selven/ scherp ende stijf upt / t'welcke dienende is / om met te baten of te hechten/ gelijck als met spelden/ ofte om te naepen/ want dit zijn de naelden/ trecken upt de bladen / een seker harich tuch / t'welcke t'gaern is/ snyden de strupck ofte stam/ (welcke dick is) alsoe noch moerwe is / op / waer mede daer een groote hollicheyt in blijft / daer de substantie der wortel / in op treckt / t'welcke een liqueur ofte nat is/ dat men drinckt / ghelijck als water/ want is versch ende soet: dit selve opgesoden/ comt te wesen ghelijck als wijn/ ende soomen t'selve laet versuerē/ verandert dat in azijn/ ende soo't selve noch meer by't vyer ghepureert wordt/ soo wordt het ghelijck als Honich/ ende half opgesoden wesende/ is dat gelijck Spzooop/ zijnde van eenen goeden smaech ende ghesont/ ende is / naer mijn duncken / beter als spzooop van druppen. Op dese maniere/ so worden daer dese

dese en andere verscheydenheyt / van't selve nat
 ofte liqueur, gesodē / t'welcke in groote menichte
 doort comt / want crijgen daer bywijlen erlijcke
 hannen vol / des daeghs upt. Men heeft desen
 boom oock in Peru, maer en wordt daer niet ge-
 poffiteert / gelijck als in nieu Spagnien. 't'hou
 van desen boom / is bol ofte sponciachtich / ende
 dient om t'yper t'onderhouden / want behoudt
 het yper / ghelijck als lont / ende duert langhen
 tijdt / waer van ick ghesien hebbe / dat hen d' In-
 dianen in Peru met dienden. Den Tunál is eenen
 anderen vermaerden boom / van nieu Spagnien,
 soo men dien boom mach heeten / een bos bladen
 ofte loten / die d'een boven d'ander uptcomen /
 waer inne het t'vzeemdtste fatsoen onder alle
 boomen heeft / want daer wast eerst een blad /
 upt den welcke comt een ander / en van dat / weer
 een ander / ende alsoo doorts tot het eyndt toe /
 uptghesondert / dat soo ghelijck / als de bladen
 boven ofte bezijden beginnen upt te comen / alsoo
 beginnen de benedenste te verdicken ende grof te
 worden / comende bynaest t'fatsoen van bladen
 te verliesen / makēde een maniere vā een strupck
 ende tacken / die gantsch dijstelijck / rau ende lee-
 lijck worden / waer doot sy op sommige plaetsen
 Gaerden geheetē worden. Daer zijn oock wilde
 Gaerden ofte Tunalen, dese en geven geen vruch-
 ten / ofte so sy die hebben / zijn seer dijstelijck / ende
 van geender weerden. Daer zijn goede Tunalen,
 die een vruchte gheben / (welcke in Indien seer
 gheestmeert word) ghenaemt Tunás, zijn wat
 groter als Monicks kersen / ende oock so glat:
 men doet daer de schelle (die dick is) af / heeft
 binnen in / t'fruyt ende kozkens gelijck als Wij-
 ghen / t'welcke van een seer goede smaect / ende
 soet is / namelijk de witte / die oock een lief-
 Z u lijcken

lijcken reuck hebben / de roode en zijn ghemeyn-
 lijcken soo goet niet. Daer zijn noch ander Tu-
 nalen, die (alhoewel datse de voorszeyde vruchten
 niet en geven) veel meer gheacht zijn/ ende wor-
 den met groote sozghvuldicheyt waergenomen
 ende ghehavent: want hoewel datse geen vruch-
 ten van Tunas voortbrengghen/ soo ghevense niet
 te min / de weldaedt van't Greyn, want daer
 groeyen onder in de bladen van desen boom/ (alste
 wel ghehavent is) sekere wormkens / die daer
 aengheleeft/ ende met een seker dun vliesken be-
 dekt zijn / de welcke d'Indianen daer seer behen-
 dich weten af te nemen / ende dit is dat soo ver-
 maerde Cochinillia vā Indien, daer de sijne Grey-
 nen met geberwet worden/ sp laten die droogen/
 ende droogh wesende/ wordt het nae Spagnien
 gevoert/ is een groote ende costelijcke coopman-
 schappe/ wāt d' Arrobe van dese Cochinillia ofte
 Greyn, geldt veel Ducaten. In de Vloot van't
 Jaer 87/ soo quamen daer vijf duysent ses hon-
 dert seven en tseventich arrobas Greyn ofte Co-
 chinillia, welcke beliepen twee hondert dý en
 tachtich duysent seven hondert en vijftich pesos,
 ofte realen van achten. Dese ende dierghelijcke
 rijckdomme ofte schat heeft men daer ghemeyn-
 lijcken alle Jaren van. Dese Tunalen wassen in
 getemperde landen/ die wat nae't coude trecken.
 In Peru en hebben sy tot noch toe niet willen
 wassen / ende alhoewel dat icker in Spagnien
 sommighe Planten van ghesien hebbe / en zijn
 nochtans in sulcker voegghen niet/ dat men daer
 eenich werck van maken mach. Nu hoewel dat
 het gene/ daer men t' Annil ofte Indigo af maect/
 gheen boom/maer cruyt is/ (dientende t' selve om
 de lakens met te verwen) niet te min/ om dat het
 selve een coopmanschap is / die met het Greyn
 verhan-

Die van't
 Annil ofte
 Indigo,
 hzeber bes-
 chept wā
 hebben/
 se mīn

verhandelt / ende van ghelijcken in nieu Spagnien in menichte ghevonden wordt / soo sal ick daer yet van segghen. Daer quam in de voor- schreven Plote / de quantiteyt van vyf en twintich dupsent twee hondert dyse en tsestich arroben, die oock so veel pesos ofte realen van achten bedroeghen. T'Algodon ofte Catoen groept aen clepne ende groote boomen / in dinghen ghelijck als huyshens ofte peulen / daer men t' Catoen, int opdoen / binnen in bindt / t'welcke sp (gepluct wesende) bereyden ende weven / ende daer cleeren ende ander ghewaet af maken / ende is een van de meeste beneficien ofte weldade die d'Indiaensche vrouwen hebben / want is haer dienende in de plaets van vlas ende wol / voor cleederen ofte ghewaet : T'groept seer veel in heete landen / te weten / in de Valleyen / ende aen de Zee- kust van Peru, als oock in nieu Spagnien, In de Eplanden van de Phillippinen, in China, ende noch veel meer als op eenige andere plaetsen (die ick weet) in de Provincie van Tucuman, in Santa Crus van t' Gheberghte / en in Paraguay, (t'welcke is by de Rivier van Rio de la Plata) en is oock op dese contremen haer principale ryckdomme. Van de Eplanden van Santo Domingo, soo wordt het Catoen nae Spagnien ghebracht / ende daer wierdt t'voorzepde Jaer / boven ghevoert / ghescheept vier en tsestich arroben. Op de contremen daer men in Indien Catoen heeft / is het lijnwaet daer hen Mans ende Vrouwen ghemeynlijck met cleeden / ende maken daer tafellakens ende ander huyshghewaet / als oock zepldoecken voor de Schepen / af. Daer isser / dat dicht ende grof / ende ander / dat fijn ende delicaet is / verwent met verscheypden coleuren / ende maken daer eyndelijcken soo veel verscheypden hept

Lunetarium
van Oost-
Indien, sal
daer goede
santifcane
coggen.

T' Catoen
wordt oock
in Oost-
Indien by
menichte
gebonden
ende wes-
tent soo
wel te be-
reiden /
datter in
de gant-
sche We-
relt / tot
noch toe
bekent /
gheen
schoonder
noch fijn-
der tynch
gemackte
mach wor-
den / als
siet al-
daer af
maken.

Het 24. Cap. Van de *Mameyen*, *Guayavos*,
ende *Paltos*.

Dese / die wy gheseyt hebben / zijn de Plan-
ten van de meeste handelinge ende on-
derhoudt in Indien: daer zijn oock noch
ander veel om t'eten / onder welcke de
Mameyen in estime ghehouden worden / welcke
zijn in de grootte als groote Melocotonen , ofte
Persen / ende wat meer / hebben een ofte twee
steen en ofte korlen binnen in / zijnde t' fruyt daer
van / een wepnich hardtachtich: eenige zijn soet,
andere wat suerachtich / ende hebbē oock harde
schellen / men maect van't fruyt ghesuyckerde
confijten ofte conserven / ende schijnt fruyt van
Queappelen ofte Mermellade te wesen / zijn seer
goet om t'eten / ende die gheconfijtte noch beter /
wassen in de Eplandē / maer in Peru en heb ick se
niet ghesien / zijn groote / wel-ghesatsonneerde
ende ronde boomen. De Guayavos zijn ander
boomen / welcke ghemeynlijcken snoode vruch-
ten voortbrengghen / zijn vol harde korlen / van de
grootte van clepne appelen / is op't vaste landt /
als ooc op d' Eplanden / eenen boom en vruchte /
die een quade saem heeft / want segghen / dat se
nae wandclupfen stincken / oock soo en is de
smaeck niets te lieflijck / ende is in effect niets te
ghesont. In Santo Domingo, ende in de Eplan-
den / heeft men gheheele berghen vol van Guaya-
vos. Daer word t' gheaffirmeert / datter soeda-
nige boomen niet en waren / alser de Spagniaer-
den eerst in quamen / dan dat sy daer (ick en weet
van waer) ghebracht / ende soo ontallijcken ge-
multipliceert ofte vermenichbuldicht zijn / wāt
daer en

daer en is gheen Ghebdierte die de kizlen ver-
oent ofte vernielen conuen/ende als de selve niet
et aerdtrijck (t welcke bochtich ende heet is)
oimen te vermenghen/ soo willen sy seggen/ dat
p daer door soo seer vermeerderd souden wesen/
ls men siet. In Peru soo is desen boom ver-
sheyden/ want de vruchte daer van / en is niet
ondt/ maer wit/ noch en heeft oock gantsch
eenen quaden reuck/ maer is goet van smaech:
nde daer zijn sommighe soorten van Guayavos,
ie't ruyt so goet hebben / als de beste vruchten
van Spagnien/ namelijk de gene die Guaya-
os de Matos genaemt worden / en andere clepne
witte Guayavillien, is een vruchte van goeder
igefte ofte verteerighe / ende ghesont voor de
naegh/ want is hardt ende coudt om te vertee-
ren. De Paltos zijn int contrarie heet ende deli-
caet. De Palto is eenen grooten welgemachten
boom van veel tacken / zijnde de vruchten int
fatsoen gelijk als groote peeren/ hebben binnen
in / een grootachtighen steen / zijnde de reste een
sachte vruchte / want zijn / als sy te deggen rijp
zijn/ ghelijck als boter / hebbende de smaech de-
licaet ende boterachtich. In Peru soo zijn de
Palten groot/ ende hebbē harde schellen/ die men
gheheel af doet / maer in Mexico soo zijnse mee-
stendeel clep/ met dunne schellen/ de welke men
affschelt/ ghelijck als van appelen/ houdent voor
een ghesont eten / ende treckt een weynich naet
heet / als gheseyt is. Dit zijn de Melocotonen,
appelen ende peeren van Indien, te weten / de
Mameyen, Guayaven ende Palten, hoewel dat ick
die van Europa, daer liever voor soude kiesen.
Ander sullen by abontuer / door de ghewoonte/
ofte affectie / de voorszepde vruchten van Indien
voor goet ofte beter houdē/ is ewenwel een seker
druck/

dinck / dat de ghene die dese vruchten niet gesien
ofte gheproeft hebben / dit te lesen wepnich ver-
ghenoeghen sal / jae sullen moede werden daer
van te hoorzen / soo gelijck als het my selven oock
al begint te verdzieten / waerom ick het met den
lichtsten overloopen sal / int verhalē van andere
wepnich verschillende vruchten / want van alle-
gader / onmoghelijcken is.

Het 25. Cap. Van de *Chicoçapotes* ; *Annonas*
ende *Capolies*.

Sommighe grootmakers der Indiaen-
scher dingen / hebben gheseyt / datter een
vrucht was / ghelijck als t'fruyt van
Queappelē / ende een ander als *Mangiar*
blanco, (dat is witte cost gheseyt / eens *Spaens*
baucket eten) waerom sy t' selve soodanighe na-
men ghegeven hebben / om dat de smaeck waer-
dich was sulcke namē te hebben. Het fruyt van
de *Queappelen* / ofte *Mermellade*, was van de
ghene (soo ick my niet misreken hebbe) die men
Capotes ofte *Chicoçapotes* heet / de welcke int
eten seer soet zijn / treckende de couleur nae geron-
fijtte *Queappelē* ofte *Mermellade*. Dese vruchte /
sejden sommighe *Criollos*, (alsoo hiet men in
Indien de *Spaensche* afcomelinghen / die aldaer
ghehozen zijn) ginck alle fruyten van *Spagnien*
te boven / t'welcke my alsoo niet en dunckt / ende
segghen oock / datter op de smaeck niet te seggen
valt : ende al waert schoon alsoo / soo en ist gheen
disputatie die weerdich is om te schrijven. Dese
Chicoçapotes wassen op heete plaetsen in nieu
Spagnien, en hebben geen groot onderscheydt
met de *Capotes*, die ick op't vaste landt ghesien
hebbe / maer ick en weet niet / datter in *Peru* soe-
danige vruchte is. Nu soo is het *Mangiar blanco*.

De *Annona*

de Annona ofte Guanavana, t'welcke op't vaste landt wast. Dese Annona is in de grootte als een groote peer / ende een weynich lanckwerpich en open / ende alle het binnenste is sacht en moelwe / ghelijck als witte boter / is oock soet ende van een uptghelesen sinaeck / en is gheen Mangiar blanco, hoewel dat het een witte cost is / en datment oock soo seer soude verheffen / waer al te veel / niet te min heeft evenwel een delicate ende lieflijcke sinaeck / ende is / nae't goetdunckē van sommighe / het beste fruct van Indien, heeft menichte van swarte korpelens: De beste die ick van dit Oost ghesien hebbe / is gheweest in nieu Spagnien, alwaer men van ghelijcken de Capolien heeft / de welcke zijn ghelijck als Mozellen ofte kriecken / ende hebben oock soodanighen steen ofte korp / evenwel een weynich grooter / zijnde t'fatsoen ende de grootte van Mozellen / met een goede sinaeck van upt den rinschen soet / en hebbe oock op anders geen plaetsen Capolien ghesien.

Het 26. Cap. Van de verscheiden soorten van Vruchten, als oock van de *Cocos*, *Amandelen*, van d' *Andes* ende *Amandelen* van de *Cachapoyas*.

Het en is niet mogelijcken alle de vruchten ende boomen van Indien te relateren / dewijle dat ick van veel ghern memorie / ende noch min / van veel gheen notitie en hebbe / jae de gene die my noch te vooren comen / dunckt my een moeplijck dinck te wesen / vā alle de selve te discourerē / want vindter andere soorten van grover vruchten / als daer zijn / de ghene die men *Lucumas* noemt / van welcke vruchten voer een spreekwoordt gheseyt wordt / een ghesdiffinus.

dissimuleert hout te wesen. Van ghelijcken de Pacayes ofte Guavas, ende de Hobos, als oock de ghene die men ghevanghen Noten heet / welcke boomen van belen / voor Noteboomen (van de selve specie) aengesien worden: ende willen noch seggen/ dat soo men dien dickwils quam te herplantē/ende vand' een plaets op d' ander veranderinge/ dat sy soudē comen te draghen/ de Noten op de selve maniere / als die van Spagnien/ want om dies wille dat sy wildt zijn/ so brengen sy soodanige vruchten voort/ dat men se qualijck ghenutten can. Is eyndelijck wel behoorlijck/ dat wy eens de voorszienicheyt en rijckdom der Scheppers overdencken / die op so verscheypden plaetsen der Werelt/ soo veelderley verscheypdenheyt van gheboomten ende vruchten verdeelt heeft (ende dat/ altemael) tot dienste der Menschen/ die't Nerdtrijck bewoonen: ende is voorwaer een wonder dinck/ so veel verscheypdenheyt van ghedaenten / smaken ende eyghenschappen te sien / die van te vooren / aler dat Indien ontdeckt was / noyt in de Werelt bekend noch ghehoort zijn gheweest/ waer van Plinius, Dioscorides, Theophrastus, ende d' aldercurieuseste/ gantsch gheen notitie af ghecregen hebben/ met alle haer neersticheyt ende curieuseheyt. By onsen tijden soo en hebben daer oock gheen curieuse personen ontzoken/ die Tractatē ofte beschrijvingen ghemaect hebben/ der Planten/ Crupden ende Wortelen van Indien, als oock van haer operationen ende mederijnen/ de welcke sy by der hand mach nemen / de ghene die breeder ende volcomender kennisse van dese materie begeert te weten / want ick alleenlijcken voor my ghenomen hebbe/ overlopende/ ende sommierlijckerwijs te verhalen/ t' ghene dat my in dese Historie te vooren

vooren comt: ebenwel so en dunckt my niet/dat
 ck de Cocos ofte Palmen van Indien verswijgen
 an/om dies wille dat d'eygenschappe des selven/
 notabel is: segghe Palmen, maer niet eygentlyc-
 ien/noch oock van Datilen ofte Dalen/dan van
 vierghelycken/ om dat het hooge ende seer stijbe
 boomen zijn/ende hoe dat sy hoogher opwassen/
 hoe dat sy grooter tacken uytspreyden. Dese Pal-
 men ofte Cocos brenghen een vruchte voort/ die
 van gelijcken Coco ghenaemt word/ van wel-
 ke men Dincbaten placht te maken: en wil-
 len oock segghen / datter etlijke van goet zijn/
 teghens t'seyn ende steken der mildt. Het bin-
 nenste van dese Cocken ofte Pooten (te weten/ alst
 droogh ende rijp is) is om t'eten / ende heeft de
 smaect na rijpe Castagnen. Als dese Coco noch
 tender ofte moerwe aen den boom hanght/soo is
 alle het binnenste ghelijck als melck / t'welcke
 gedroncken word/ voor lechternij/ als oock om
 te vercoelen ten tijden van heet weder. Ick hebbe
 dese boomen ghesien in Sint Ian de puerto Rico,
 ofte van de Rijcke Haven / als oock op ander
 plaetsen van Indien. Ende my wordde daer een
 dinc af gheseyt/ dat om te noteren was/ te we-
 ten/dat desen boom/alle Maenden ofte Maen-
 een nieuwe loot ofte spuyt / met Cocken voort-
 bracht: in voeghen / datse twaelf maels vruch-
 ten int Jaer soudent gheuen/ t'welcke is ghelijck
 als t'ghene dat in S. Jans Openbaringhe ghe-
 schreven staet: Ende scheen voorwaer alsoo te
 wesen / want de looten waren al te samen van
 verscheyden ghelwas ofte ouderdom / te weten/
 eenighe die noch uptquamen/andere die ten hal-
 ven stonden/ ende sommighe die geheel volwas-
 sen waren/ etc. Dese voorszeyde Cocos moghen
 wesen in de grootte gelijk als ee cleyne Meloen.

Ala

men

van de
 palm-
 boomen/
 midtga-
 ders de
 vruchten
 van dien/
 als oock
 alle t'ghe-
 nut daer
 van/hebbe
 ick distinc-
 telijck be-
 schreven in
 mijn Iti-
 nerario
 van Oost-
 Indien,
 daerment
 op't breet-
 ste lesen en
 sien mach/
 als oock de
 contrersep-
 tinghe des
 selue naer
 leven af-
 ghebeeldt.

men heester noch andere / diese Coquillo ofte
 Cockshien noemen / t welcke een beter vruchte is
 dese vindt men int landt van Chile, zijn een wep-
 nich clepnder / ende wat ronder als noten. Dae
 is noch een ander soozte van Cocos, die't bin-
 nenste frupt soo niet aen een gewyongelt hebben
 maer hebben in de plaets van't selve/quantitey
 van koxlen / ghelijck als Amandelen / ende des-
 ligghen daer binnen in / ghelijck als de koxlen in
 een Granaet-appel: Dese Amandelen zijn we-
 dype maels so groot als d'Amandelē van Spa-
 guen / ende in smaect schijnt de selve te wesen
 doch zijn evenwel een wepnich harder / ende oo-
 bochtigher ofte smoutachtigher / zijn goet om
 t'eten / ende dienen henlieden booz een leckernije
 in de plaets van Amandelen / ghelijck als Mar-
 scapeinen, ende ander dierghelycke dinghen / woz-
 den Amandelen van d'Andes gheheeten / om dat
 dese Cocos seer overbloedich / in d'Andes vā Per-
 wassen / zijn so hardt / dat mense met een grooter
 steen ende goede cracht moet smjten eermens
 open crijght: soo wanneer datse / int schudde van
 den boom / pemaendt op't hooft comen te vallen
 sal hem seer genoech doen / schijnt ongelooflijk
 hoe datse / nae de grootte diese hebben / (want er
 zijn niet grooter / ofte ten minsten niet veel meer
 als d'ander Cocken) soo grootte menichte van
 Amandelen / stouwē mogen. Maer in compara-
 tie van Amandelen / als oock van eenige ander
 vruchten / soo moghen alle de boomen / by d'
 Amandelen van de Cachapoyas, wel swijghen
 heeste Amandelen / om dat iche anders gheener
 naem en weet / is de delicaetste / lekkerste ende ge-
 sountste vruchte / van alle de ghene die ich opt in
 Indien ghesien hebbe: Dae dat meer is / soo isser
 van een geleert Nederij geaffirmeert geweest.

datter

datter onder alle de vruchten/die daer in Indien,
als oock in Spagnien waren/ gheenighe/ by de
goetheit van dese Amandelen / te compareren
waren/ zijn cleynder als die van de Andes voo-
rtept/ ende grooter / ofte ten minsten groter als
die van Spagnien / zijn seer tender ofte mo-
derat / van t'eten / van veel saps ende substantie / ende
ghelijck als boterachtich / met een seer lieflijck
oet/wassen aen seer hooghe ende wel-ghetachte
boomen / ende soo ghelijck als het een weerdtich
dinc is / alsoo heeft het de natuer oock goede
bewaringhe ende beschudtsel ghegeuen/ groepen
in hupskens ofte doppen / een weynich grooter
ende dijstelijgher ofte scherper als de hupskens
der Castagnen. Als dese hupskens ofte doppen
groogh zijn/ soo wordē sy seer lichtelijcken open
ghedaen / ende t'pit daer uyt ghenomen. Men
vertelt dat de Meerkatte op dese vruchten seer
verleekert zijn / ende daer zijnder veel in de con-
trepe van de Cachapoyas in Peru, (daer men al-
leenlijck/mijns wetens/dese boomen heeft.) Nu
om haer niet te steken aen de doppen / om t'bin-
nenste uyt te krijgen / soo woopen sy die van bo-
ven/ uyt den boom af / ende laten se alsoo op de
steenen neder vallen / makende dat se int vallen
comen te scheuren / als dan so doen sy die nae ha-
ren wille voort open/ ende etender soo veel van
al se willen.

Het 27. Cap. Van verscheyden bloemen, als oock
van sommighe boomen, die alleenlijck enckele
bloessen voortbrenghe, ende hoe dat
d'Indianen de selve gebruycken.

D'Indianen van nieu Spagnien zijn seer
grootē vrienden van bloemen / ende dat
meer als eenige andere natien der werelt.
A a ij ende

ende alsoo hebben sy oock voor een ghebruyck/
 verscheypden rupckerkens ende cranskens van
 bloemen te maken/ de welke sy aldaer Suchiles
 heeten / ende maken die van soo veelberley ver-
 scheypdenheyt / soo aerdich ende fraep / dat men
 die niet beter en soude moghen wenschen : is een
 maniere / datse aen de principaelste Heeren ende
 gasten / de Suchiles ofte Rupckerkens / tot een
 present vereeren. Doen wy door de selve Pro-
 vincie reysden/soo cregen wy daer soo veel van/
 dat wy niet en wisten waer wy die laten souden:
 Wel is waer/ dat sy de principaelste bloemē van
 Spagnien hier toe gheaccommodeert hebben/
 want wassen daer soo wel / als in Spagnien/
 ghelijck als daer sijn/Anigiers/Roosen/Lelien/
 Jasmijnen/ Violetten/ ende andere soorten van
 bloemen/ die daer van Spagnien gebracht sijn/
 aerden daer seer wel. De Roosboomen wies-
 schen daer/ op etlijke plaetsen/ van louter weel-
 de al te veel / waer door de selve gheen Roosen
 voortbrachten: Is eens gebeurt/ hoe datter een
 Roosenboom afbrandde / ende dat de knoppen/
 die terstondt daer nae uptliepen / menichte van
 Roosen voortbrachte/ waer aen sy geleert wier-
 den / de selve te snoepen / ende haer de weelde te
 benemen/ soo datse als nu/Roosen genoegh ghe-
 ven. Maer behalven de voorszeyde soorten van
 bloemē/ die daer van herwaerts- over gebracht
 sijn/soo heeft men daer noch ander veel/welcher
 namen ick niet en soude comen segghen / te we-
 ten/ van roode/geele/ blauwe/paersche/witte/
 ende dyssent verscheypdenheden van coleuren/ de
 welke d'Indianē/voor een fraepicheyt/op haer
 hoofden plachten te draghen / ghelijck als plu-
 magien. Wel is waer/ dat veel vā dese bloemen
 niet meer als t'gesicht hebben/ wāt of den reuck
 en is

en is niet goet / ofte is sterck / ofte en hebben
gantsch geen reuck / evenwel soo zijnder etlijke /
die eenen excellenten reuck hebben / als daer zijn /
de ghene die van eenen boom voortkomen / (die
van sommighe Floripondio gheheeten wordt)
den welcken anders gheen vruchten en gheeft
dan alleenlijck de voorszepde bloessenen: Dese
bloessenen zijn grooter als Lelpen / ende wassen
op de maniere gelijk als clocks / zijn gantsch
wit / ende hebben van binnen in / tacks / kens ofte
draepkens ghelijck als de Lelpen doen / desen
boom bloeyt het gheheele Jaer door / sonder op-
houden / heeft een wonderlijcke / delicate ende
lieftijcken reuck / namelijcken in de coelte van
den morghestondt : ende om dat het een dinck
is / weerdtich om in Conincklijke Hovē te staen /
so heeft den Vicorey Don Francisco de Tolledo
van ghesonden aen den Coninck Don Philippe
onsen Heere. In nieu Spagnien soo wordt van
d'Indianen in grooter weerden ghehouden / een
bloem / die sy heeten Iolofuchil, dat is te seggen /
een Hart-bloem / want heeft de ghedaente van
een Harte / zijnde oock in de grootte niet veel
minder. Dus danige soorte van bloemen brengt
oock eenen anderen grooten boom voort / sonder
eenighe ander vruchten te geven / de welcken een
stercken reuck / ende naer mijn duncken / al te
sterck hebben / hoewel datter ander zijn / die hen
laten duncken / datse seer wel rieckt. De bloem
die van de Son gheheeten wordt / is een dinck
dat wel bekend is / hoe dat die de ghedaente van
de Son heeft / ende haer met de Son ombræpt.
Daer zijn andere / die men heet Angiers van
Indien, de welcke schijnen van seer fijn paers en
praguen flutweel te wesen / t welcke van ghelijc-
ken / een genoegh bekende salie is ; dese en hebben

Soobani-
gen boom
als desen /
hoewel
different
van bloe-
men / bindt
men in
Oost-
Indien, ge-
naemt Ar-
boretriste,
maer bloeyt
alleenlijc-
ken des
nachts /
welcker
beschry-
vinge ende
afbeeldsel
men sien
mach in
mijn Iri-
nerario
van Oost-
Indien.

sonderlinge geen en reucke/ die te bedieden heeft/ dan alleenlyck t'ghesicht. Daer zijn ander bloemen/ die noch/ behalven t'gesicht/ (dewijle datse sonder reuck zijn) oock smaect hebben/ ghelijck als de ghene die nae Tupy-kars smaken/ want soo men de selve quam t'eten/ sonder te sien/ soo en soude ment in den smaect daer niet van connen onderscheyden. De bloem van de Granadilla wordt ghehouden vooz een dincck weerdich om te noteren/ want segghen datse de tepckenen van de passie heeft/ te weten/ dat men daer in vindt/ de Raghelen/ de Colom/ de Gheessel ofte Roede/ de doorne Croon ende de wonden/ ende haer en ghebrucken daer gheen reden toe/ om sulck te bewijzen: doch om t'selve altemael af te beelden/ so soudent daer wel eenighe mededoogentheyt van noode wesen/ om t'selve te helpē liden/ evenwel soo stater veel van/ claer ghenoech uptgedruckt/ zijnde t'gesicht in hem selven vermakelijck/ hoewel dat het gheen reuck en heeft: de vruchte die daer van comt/ heeten se Granadilla, de welke men eten ofte drincken/ of om beter te segghen/ slozpen mach/ want is om te vercoelen ende soet/ jae sommighe laten hun drincken/ dat het al te soet is. D'Indianen hebben vooz een gebruyck/ datse in hare Feeste ende Dans- spelen/ bloemen in de handen draghen/ ende wordt oock van de Coningen ende groote Heeren/ vooz een grootsheyt ghehouden. Hier upt comt het/ dat men de schilderijen/ van haerlieder Vooz-ouders/ soo ordinaris met bloemen in de handen siet staen/ soo gelijck als men hier vooz een gebruyck heeft/ die met handtschoenen te schilderen. Nu so isser/ belangende de materie der bloemen/ genoech af gesept. De Albahaca, hoewel t'selve geen bloem/ maer cruyt is/ wordt oock tot de selve effectie/

van ver-

van vermakelijckheyt ende reuck / ghebruyckt /
want hebbenſe in haer Hoben ende Cuppen in
teſten ſtaen / ghelijck als ander welriekende
bloemen / waſt aldaer ſoo ghemeyn ſonder te be-
ſorghen / ende ſoo veel / dat het ſchier gheen Al-
bahaca, maer crupdt ſchijnt te weſen / dat men
aen allen oorden vindt.

Het 28. Cap. Van't *Balfem*.

De Planten en zijn van den Opperſten
Werckman niet alleen gheformeert vooz
eethare ſprijſe / maer oock vooz vermake-
lijckheyt / medecijnen / ende tot behoefſtin-
ghe der Menſchen. Van de ghene die tot onder-
houdt zijn dienende / (t'welcke t'principaelſte is)
iſſer gheſeyt / als oock pet wat van die van ver-
makelijckheyt. Van die van der medecijnē ende
operatie / ſal oock een weynich gheſeyt worden:
ende hoewel dat alle de Plantē (wel bekend ende
te werck gheſtelt) medecinael zijn / ſoo zijnder
nochtans eenighe / die kennelijcken zijn vertoo-
nende / van haren Schepper gheordineert te we-
ſen / tot medecijne ende gheſontheyt der Men-
ſchen / gelijk als daer zijn Liqueuren ofte Olyen /
Gommen ofte Parſen / die ſekere Planten upt-
dinghen / ende van hen gheben / de welcke met
ſeer lichte experientie / terſtont vertoonen / waer
toe datſe goet zijn. Onder deſe ſoo is den Balfem
met reden ghecelebreert / ende dat / dooz ſijnen ex-
cellenten reuck / ende noch veel meer / boven al /
vooz d'effecte vā wonden / ende ander verſchep-
den remedien ende ſieckten te gheueſen / ghelijck
als ment daer met gheexperimenteert heeft. Den
Balfem die van Weſt-Indien gheboert werd /
en is geen rechten Balfem, te weten / van de ſelve
ſpecie / ghelijck als den oprechten Balfem, die van

Na iij

Alexan.

Plin. lib.

12. cap. 25

Cant. 1.

Strab. lib.

16. geo.

graph.

Plin. lib. 12

cap. 25.

Alexandrien, ofte Alcairo, gebracht/ en in boort-
ghen tijden/ int landt van Iudea, ghebonden
woydt/ welcke alleen in de Werelt- (ghelyck als
Plinius schryft) dese grootfheyt ofte fchat in fief-
hadde/ tot dat de Keyseren/ Vespasianus en Titus,
t'felbe nae Roomen ende Italien toe voerden/
beweecht my te seggen/ dat het niet van de felve
fpecie en is/ om dies wille dat de boomen / daer't
uyt bloeyt/ onder haer seer verfcherpen ende di-
versch zyn/ want den Balsen-boom van Palesti-
nen, was cleyn/ ende in maniere ghelyck als een
Wijngaert-stock/ ghelyck als Plinius refereert
felfs ghesien te hebben / ende de ghene diese noch
heden/ daeghs in Orienten ghesien hebben / seg-
gen t'felbe. Oock soo noemt de heylige Schrift/
de plaats daer den Balsen bloeyde / Wijngaert
van Engaddi, door de ghelyckenisse diese met den
Wijngaert-stock heeft. Den boom / daerse den
Balsen van Indien uytcrighen/ (ghelyck ick sel-
ve ghesien hebbe / is wel soo groot als een Gra-
naet-appelboom/ ende heeft oec (soo't my wel
ghedenckt) eenighe ghelyckenis af/ ende en heeft
gantsch ghen ghelyckenis met den Wijngaert/
hoewel dat Strabo schryft / dat d'oude Balsen-
boomen soo groot fouden gheweest hebben / als
Gzanaet-appelboomen / maer in de accidenten
ende operatien / hebben dese liqueuren groote ge-
lyckenis/ gelijck als daer is/ in den wonderlyc-
ken reuck/ int cureren der wonden/ in de coleur/
als oock in de ghedaente der substantie. Nu het
ghene dat van't ander Balsen verhaelt woydt/
van datter wit/ root/ groen ende swart is/ t'felbe
woydt oock van gelijcken onder dat van Indien
ghebonden/ ende soo ghelyck als t'felbe uytghe-
trocken woyde met de kurcht ofte bast te hou-
wen ende te kerben/ om t'liqueur daer also door
uyt te

yt te distileren/ alsoo wordt van gelijcken/ met
dat van Indien oock ghedaen/hoewel dat de me-
chichte / die't distileert / meer is. Nu soo isser een
soorte onder / die puer is / die ghenaemt wordt
Oppobalsamum, t'welcke de selve tranē zijn die't
distileert. Ende daer is een ander soorte/die soo
verfekt niet en is/ t'welcke is het liqueur, dat ypt
het selve hout/kurck ofte bastē ende bladen/ niet
verffen ende op't byer te sieben/getrocken wert/
ghenaemt Xylobalsamum, alsoo heeft men oock
van ghelijcken int Balsen van Indien, een soorte
die puer is/soo ghelijck als het van selfs ypt den
boom voortcomt. Ende daer is oock noch een
ander/ dat van d'Indianen/ niet sieben en ver-
ffen / ypt het hout ende bladen getrocken wordt/
ende weten dat oock noch wel te vervalschen/
ende met ander liqueuren te vermengen/ om dat
het meer soude schijnen: wordt in effect / en niet
redēden/ Balsen ghenaemt/ ghelijck als het oock
is / hoewel dat het van de selve specie niet en
is/ wordt oock seer veel gheacht/en soudē noch
in meerder estime wesen/soo't niet en hadde t'ge-
bzeck dat d'Esmerauden ende Peerlen ghehadt
hebben/ dat is/ van veel te wesen/ t'ghene/ daer
aldermeest aen ghelegghen is / is dat het vooz de
substantie/om te moghen Doymen/ (t'welcke in
de heylicke Kercke soo noodich / ende van soo
groote veneratie is) van de Roomsche Kercke
verclaert is / dat men met den selven Indiaen-
schen Balsen, in Indien mach Crismeren ofte
Doymen / ende t'Sacrament van Confirmatie
gheven/ als oock in de ander meer dingen/daert
de Kercke toe ghebruyckt. Het Balsen werdt in
Spagnien ghebracht/ van nieu Spagnien,en ypt
de Provintie van Guatimala, van Chiapa, ende
ander plaetsen / in welcke contreyen / het alder-

Plin. lib.

12. cap. 25

Strab. lib.

16. Geog.

graph.

meest gevonden wordt / hoewel dat het alderroestelijckste ende beste comt van't Eplandt Tolughelegghen aen't vaste landt/ niet verre van Cartagena, welck Balssem wit is / want men houdt gemeynlycken t'witte vooz oprechtter ende beters als t'roode: hoewel dat Plinius t'roode d'eerste plaets gheeft/ende daer nae t'witte/ ten derden t'groene/ ende t'laetste / t'swarte. Waer Strabon schijnt het witte Balssem in meerder estime te hebben/ ghelijck als het by den onsen geacht is. Van't Indiaens Balssem soo is Monardus op h'byeedste tracterende/ int eerste ende tweede deel namelijcken van dat van Cartagena ofte Tolu want altemael een dinck is. Ick en hebbe niet konnen bevinden / dat het Balssem van d'Indianen/ in voozigen tijden/ seer gheacht is geweest/ noch en gebuyckten dat oock in gheenighe dinghen van importantie / hoewel dat Monardus seyt / datter d'Indianen hare wonden met ruereerden / ende dat het de Spagniaerden daer van gheleert souden hebben.

Het 29. Cap. Van't *Liquedamber*, ende ander Olycken Gommen ende Droghen, die van *Indien* ghebracht vorden.

Als het Balssem soo wordt het *Liquedamber*, in weerden gehouden/ t'welcke oock een ander rieckende medecinael liqueur (ende wat dicker in sijn selven) is / ende comt drabbich / ende ghelijck als een koeck te werden / is van natueren heet / ende een goede perfuym, wort gebesicht vooz wonden/ ende ander ghebyeken / waer in ick my beroepe op de Medecijnen/ namelijcken op Doctor Monardus, die in sijn eerste deel van dit Liqueur gheschreeven heeft/ als oock van veel ander Medecijnen/ die uyt In-

uit Indien comen. Liquedamber wordt van ghe-
 ricken upt nieu Spagnien ghebracht / welke
 Provincie / sonder twijffel / in dese Gommen/
 queuren ofte say van boomen avantagie heeft.
 hebbender alsoo oock van ghelijcken / menichte
 van diversche materien / vooz perfuymen ende
 medecijnen / gelijk als daer is / t' Anime, t' wel-
 e daer by groote menichte van daen comt. Het
 Copal ende t' Suchicopal (t'welcke andere soorten
 sijn) ghelijck als Storack ende Wierooock / heeft
 van ghelijcken excellente operatien / ende een seer
 schoonen reuck vooz perfuymen. Desghelijck so
 sijn die Tacamahaca ende Caraña seer medecinael.
 D' Olpe die men noemt van Avero, wordt oock
 van daer ghebracht / de welke ghenoech van de
 Medecijnen ende Schilders geprofficeert wort /
 eene om plaesters van te maken / ende d' ander
 vooz Vernis op de schilderije. De Canafistola ofte
 Cassia, wordt daer oock van ghelijcken vooz me-
 derijne van daen gebracht / de welke overbloe-
 dich wast int Eplandt Española, is eenē grooten
 boom / ende brenghet de voorzepde rietten / met
 het pit datter binnen in is / vooz vruchte voort.
 Daer wierden ghebracht in de Vloot / daer ick
 met van Santo Domingo af quam / acht en veer-
 tich quintalen Cassiafistola, Calsa perilla, ende is
 oock niet min bekent vooz dupsentderley gebrue-
 ken. Hier van wierden in de voorzepde Vloot /
 van t' selve Eplandt / ghebracht vijftich quinta-
 len. Men heeft in Peru veel Salcaperilla, ende int
 lant van Guaiacuil (t'welcke leyt onder de Linea
 Equinoctialis) is het seer excellent / alwaer men
 veel lieden gaen cureren / want hebben vooz een
 opinie / dat het water / t'welck sy daer maer
 slechts drincken / haer gesontheit veroorzaeckt /
 om dies wille dat het selve / vooz menichte van
 dese

Cassia fi-
 stola wast
 oec veel in
 Oost-Indi-
 en, int
 vliegende
 van Cam-
 bayen

dese wortelen/ heen loopt/ als boven gheseyt is
 waer dat sy oock noch by hanghen/ dat het nie
 van doen en is/ om int selve lant te sweeten/ oft
 veel ghewaet van cleeren te hebben. T' hout van
 Guaiacan (anders t'heplich Hout/ ofte Hout van
 Indien ghenoeemt) wast in grooter overbloet in
 de voorszeyde Eplanden / is soo swaer als ijser
 dat soo't int water comt te vallen/ gaet ter son
 te gronde. Hier van bracht de voorszeyde Vloo
 dyse hondert en vijftich quintalen, en mocht we
 twintich/ jae hondert duyzent gebracht hebben
 sooder maer van soo veel houts afstreck waer
 Van't hout van Brasilien, dat so ontfleken root
 ende so bekend is/ (t'welcke voor verwe ende an
 dere nutticheiden ghebruykt wordt) quamen
 daer van de selve Eplanden / in de voorszeyde
 Plote/ hondert en vier en dertich quintalen. An
 dere ontelbare aromatische Houten/ Gommen
 Olven ende Droggen zijnder noch in Indien, van
 alle de welcke niet moghelijcken is te verhalen
 noch daer en is oock voor dese mael niet veel aen
 ghelegghen: segghe alleenlijcken/ datter ten tijden
 der Coningen Ingas van Cusco, ende der Conin
 ghen van Mexico, veel erbare Mannen geweest
 zyn/ die met simples cureerden/ ende daer groot
 curen met aenrechten/ om datse de kennisse ende
 wetenschap hadden/ van verscheyden deuchden
 ende eygensenschappen der Crupderen/ Wortelen/
 Houten ende Planten/ van die men aldaer vindt/
 daer d'Onderen van Europa gantsch geen noti
 tie ofte kennisse van ghehadt hebben. Ende om
 te purgeren/ soo heeft men daer duyzent dingen
 van dese simplen, ghelijck als daer is/ de wortel
 van Mechoacan, de Pinioenen ofte Pijn-noten
 van Puna, gheconsijtte Guanuco, Olve van Hi
 guerilla, ende ander duyzent diergelijke dingen/
 de welcke

e welcke sy (wel bereydt ende op syuen tijdt gesicht zijnde) van geen minder efficacie houden/ is de Droghe / die van Orienten comen / gheschick als verstaen mach worden int ghene Morardus, in sijn eerste ende tweede deel gheschreeven heeft / alwaer hy van ghelijcken op't breedste tracterende is / van't Tabaco (ofte Petum,) met het welcke ghedenckweerdige experientien ghebaen zijn / teghens t'fenijn. Tabaco is een boomten ofte plante / die ghenoech ghemeyn is / maer van seldtsame deuchden: van gelijcken int ghene dat men Contra-yerva, dat is / tegen-cruydt heet / als oock in ander verscheyden Planten / want den Auctheur van alles / heeft sijn weldaden nae sijn belieften verdeelt / sonder te willen / datter yet onnuts in de Werelt soude voortcome / maer om t'selve van den Mensch bekent / ende nae behooren ghebruyck te worden / soo is het noch een ander gabe van Godt / t'welcke van den Schepper vergunt wordt / aen den ghenen die't hem goet dinct. Van dese materie van Planten / liqueuren, ende andere Medecinale dinghen van Indien, heeft de Doctor Francisco Hernandes een excellent werck ofte Tractaet ghemaect / ende dat / door expres bevel ende commissie van sijn Majesteit, doende nae't leven afbeelden alle de Planten van Indien, de welcke / nae datse segghen / over de twaelf hondert zijn: Ende affirmen oock / dat het selve werck over de t'sestich dupsent Ducaten ghecoft heeft / wylt het welcke de Doctor Nardos Antonios, een Italiaens Medecijn / met grooter curieusheyt een Extract ghemaeckt heeft / tot welcke boeck en beschrijvinge ick den ghenen aenwijse / die van de Indiaensche Planten breeder en meerder bescheyt begheert te hebbē / namelijk tot d'affectē der Medecijnen.

Het

Het 30. Cap. Van't groote gheboomte van *Indien*,
als oock van de *cedren*, *seivas*, ende ander
groote boomen.

Soo ghelijck als t'Aerdtrijck / van't be-
ginsel der Werelt af / Boomen en Plan-
ten voortgebracht heeft / door bevel van
den almoghenden Heere / alsoo en isser
oock gheenich Landtschap / ofte ten brenghet al-
toos eenige vruchtē voort / doch op d'een plaetse
meer als op d'ander / ende behalven de Boomen
ende Planten / die door s' Menschen vernuft ghe-
plant / ende van t'eene landt int ander vervoert
zijn / soo isser noch een groot getal van boomen /
die alleenlijcken van de Natuer geschapen ende
voortgheromen zijn : van dese heeft men / nae
mijn ghevoelen / in de nieuwe Werelt (van ons
Indien gheheeten) veel meer int ghetal / als oock
in de verscheydenheyt / als in de oude Werelt
van Europa, Asia ende Africa. De reden hier van /
is / dat de landen van Indien, heet ende vochtich
zijn / ghelijck als het bewesen is / int tweede
Boeck / teghens d'opinie der Ouderen / waer
door het Aerdtrijck / met uptnemende weelde /
ontellijcke veel wilde ende natuerlijcke Planten
voortbrenghet / waer door het ooc comt onwoon-
baer te wesen: ja dat meer is / soo is ooc hierom
t'meeftendeel van Indien onbeguaem om te mo-
ghen repsen / door de menichte van Boschagien,
bewassen Heubelen / ende besloten Wildernissen /
daer men noyt ten eeuwigen daghen open passagien
ghebonden heeft. Om sommighe weghen
van Indien te berepsen / namelijcken op d'eerste
incomsten / soo is het noodich ghewerst / ghelijck
alst noch is / nieuwe wegen te maken / door loutere
arbeyt / van boomen met bijlen af te houwen /
ende

de de Wildernisse om verre te halen: jae is wel
 gebeurt (ghelyck ons van de Vaders geschre-
 en wordt/ die't onderhanden ghehadt hebben)
 ses dagentijds maer een mijs weeghs te mo-
 hen reysen. En een van onse Broeders/t'wel-
 een gheloofwaerdich man is / vertelde ons/
 oe dat hy hem eens verlozen hadde in de Ghe-
 ergheten / sonder te weten waer dat hy was/
 och wat wegh dat hy gaen moest / ende quam
 em int eynde soo diep in de Wildernisse te ver-
 waren / (zijnde de selue soo dicht ende gesloten)
 at hy / door noodts halven / ghedwongen was/
 aer ober ende doorheen te climmen ende te clau-
 eren / sonder met de voeten eens t'aerdrick te
 aken / ende dit den tijdt van vijftien daghen
 anck / in welken tijt hy somtijds) om de Son-
 e mogen peplen / en van hem te sien / om dat het
 gheberghen van een soo onepndelijcke Boschagie
 bedekt was) boven op't hooghste van de boe-
 nen clom / van waer af hy de wegh quam t'ont-
 decken. De ghene die comt te lesen t'Gelaes van
 de Reysen / dat hem desen Man verlozen / ende
 de weghen die hy ghepasseert heeft / als oock de
 wonderlijcke gheschiedemissen die hem gebeurt
 zijn / t'welcke ick (om dat het my dochte een
 dinck te wesen / weerdich om te weten) ozdent-
 lijck gheschreven hebbe. Ende de gene die eenich-
 sins over gheberghen van Indien gereysst heeft /
 al waert maer alleenlijck die achtien mijlen
 weeghs / die men heeft van Nombre de Dios af /
 tot Panamá toe / sal ghenoech comen te verstaen
 op wat maniere dat dese onepndelijckheyt van
 gheboonten in Indien is / gelyck als daert nim-
 mermeer Winter is / die tot roude comt / zijnde
 de vochticheyt des Hemels en van't Aerdrick
 soo overdadich veel / dat het nootwendich moet
 volghen/

Cedren-
hout heeft
men oock
int Eplant
Ter era,
een van de
Blazum-
sche Ey-
landen/ in
sulcker
menichte/
daer men
daer de
Schepen
en schupte
afmaecht/
zijnder sel-
ve/ door de
overvloet/
door't on-
gheachtste
hout ghes-
houden.
De Lau-
rier is daer
van gelij-
ken in niet
minder
menichte/
ende vol-
ges/ daer
om oock
niet veel
gheacht.

volghen/ t'aerdtrijck/ der Gheberghten/ soo
overbloedich van gheboomten/ ende de platte
velden (die sy slaep plakens heeten) vol gras ende
groenicheyt te wesen/ in voeghen dat men daer
van gras voor de Weyden/ ende van hout voor
Gebouwen/ als ooc van barnhout voor't vper/
gheen gebreck en heeft. Om de verschedenheyt
ende ghebaenten van soo menigherley wilden
boom te noemen/ is onmoghelijck/ want men
en weet noch/ van den meesten hoop de namen
niet. De cedre-boomen/ die men in ouden tijden
soo seer gheacht heeft/ zijn daer seer ghemeyn
voor timmeragie/ ende om Schepen af te ma-
ken/ ende men heeft seer verscheden soorten af/
daer zijnder etlijcke wit/ en andere rof verwich/
ende seer welriekende/ wassen in d' Andes van
Peru, als oock in de Gheberghten van het vasse
lant/ op d' Eplanden/ in Nicaragua, ende in nieu
Spagnien, in grooten overvloet. Oock soo heeft
men daer Laurieren, van een seer schoon gesicht/
ende uptnemende hoogh/ met een ontelbare me-
nichte van Palmboomen, als oock de ceyvas, daer
d' Indiauen haer Canoas af maken/ (t'welcke
zijn schupten die upt een hout uptgheholt zijn.
Daer worden van de Havana ende t' Eplande
Cuba (altwaer men een onepindlijcke menichte
van dusdanighe geboomten heeft) seer dierbare
houten naer Spagnien ghevoert/ ghelijck als
daer zijn/ Ebanos, Caovana, Granadillo, cedren,
ende andere diergelijcke houten/ die ick altemael
niet en ken. Van ghelijcken soo zijnder in nieu
Spagnien groote Pijnboomen/ hoewel datse soo
stijf niet en zijn/ als die van Spagnien/ maer en
brengghen gheen vruchten voort/ dan lege Pijn-
appelen. De Epcke-boomen die van Guayaquil
ghebracht worden/ is een uptghelesen ende
welriec-

velterckent hout/ alst bereypt wort. Men cruyght
 van daer oock overdadighe hooghe Rieten / in
 welker schepdtsels ofte afdeplinge/ een bottigia
 ste Spaensche oly-pot nat gaen mach: dienen
 oock van ghelijcken vooz ghebouwen. 't Hout
 van Mangles, daer men de Masten ende Raan
 van de Schepen af maect/ wort vooz so hardt
 ende sterck ghehouden/ ghelijck als of het ijser
 daer. De Molle is eenen boom van veel deuch-
 ten/ brengh een maniere van Dupsfien vooz/
 aen d'Indianen wijn van maken/ word in
 Mexico, boom van Peru gheheeten/ om datse
 daer eerst van daen ghecomen is/ wast des niet
 te min soo wel ende beter in nieu Spagnen als in
 Peru. Daer zijn noch ander dupsentderlep sooz-
 en van boomen/ t welcke te lanck soude val-
 len al te verhalē/ zijnde etlijke van dese boomen
 van een ongeschickte grootte/ sal alleenlijck ver-
 talen van eene die in Tlacocharaia (dye mijlen
 van Guaxaca, in nieu Spagnen) staet: desen is
 ghemeten geweest/ op een wedtspel/ ende wierdt
 bevonden/ dat alleenlijck het hol/ van binnen in/
 negghen baden int ronde hadde/ hebbende van
 ruypen/ te weten/ dicht by de wortel/ seftien/
 ende wat hoogher/ twaelf baden: Desen boom
 is van eenen blixem gheraecht gheweest/ diese
 van boven af/ dooz't hert heen/ tot beneden toe
 quetste/ ende willen segghen/ dat het voozsepde
 hol/ daer van ghebleven soude wesen. Al eer dat
 den voozsepden boom van den blixem gheraecht
 wierdt/ sept men/ datse vooz dupsent persoonē
 schaduwe maecte/ waerom sy haer daer altoos
 onder vergaderden/ om haer Feesten/ Dans-
 spelen/ ende ander supersticien te doen: Heeft
 evenwel noch veel tacken ende loof/ maer veel
 minder. Men en can niet weten van wat specie/
 B b ofte

Dierghes-
 ligcke dicke / ende
 behalven
 dat / seer
 costelycke
 Riet van
 d'eschep-
 den coelen
 ten heeft
 men in
 Oost-In-
 dien in
 grooter
 menicheit
 als men in
 mijn lines
 ratio af-
 ghebeeldt
 mach sien.

Dierghes-
 ligcke dicke
 boomen
 bindt men
 oock in
 Oost-In-
 dien, gelijc
 als ickse
 selfe dick-
 wils ghe-
 sien hebbe.

Plin. lib. 12
cap. 1.

ofte soorte van Geboointen/dat het is: dan wil-
len segghen/dat het een soorte van cedren soud-
wesen. De gene die dit voor een fabuleuse cedren
houdt / mach lesen t'gene dat Plinius van de Pla-
tano vā Licia vertelt/welcher hol een en tachtich
voeten groot was / dat eer een speloncke ofte
hups ghelyckende is/als een hol van een boom/
ende de tacken des selven / maecten t'schijn-
sel van een gheheele bosschagie / welker schaduwe
t'gheheele velde over / bedeckende was / waer
mede men achter laten sal / de verwonderinghe
van den Weber/ die binnen int hol van een Cas-
tagnien-boom sijn wooninghe ende Weestou-
hadde / als oock van den anderen Castagnien
(of ick en weet wat) boom/ dat het was / daer
acht Man te peerdt in reden / ende weder alsoo
t'hol uyt quamien / sonder den anderen in de
wegh te wesen. In dusdanighe vreemde ende
mismaechte boomen/was dat d'Indianen veel-
tijds hare afgoderije in pleegghden/ ghelijck als
het d'oude Heydenen van ghelijcken voor een
ghebyrck hadden/ nae dat d'Nuthewen van
dien tijden ons te verstaen gheben.

Het 31. Cap. Van de Planten ende Vruchtboomen
die uyt Spagnen naer Indien gebracht zijn.

D'Indianen sijn beter betaelt gheworden/
int gene de Planten heroerende is/ als in
ander roopmanschappen/ want de ghene
die men nae Spagnen geboert heeft/ sijn
weynich/ende aerden daer qualijck: en de ghene
die van Spagnen nae Indien gebracht sijn/ sijn
veel / ende aerden der wel / ende weet niet of wy
seggen sullen/ of het door de goetheyt der Plan-
ten comt / om die van herwaerts over d'eere te
gheben/ dan ofte dat wy segghen/dat het door't

Aerdtrijck

Eerdtrijck comt / op dat d'eere albaer blijft : in
 omma / al wat bynae in Spagnien goets voort-
 comt / is daer van ghelijcken / ende op plaetsen
 niet / ende weder in ander dinghen soo wel niet.
 Larwe / Garste / Hofcrupden / Groenichept / al-
 derhande Aert-wepté / als daer is Latou / Kool /
 Radjs / Riupn / Looch / Petercelie / Rapen / Wor-
 elen / Viet / Spinagie / ende ander dierghelijcke
 Does-crupderé / Arweten / Booné / Linsen / etc.
 Eyndelijcken / al wat dat men herwaerts van
 doodanighe Hupscrupderen ende prosgytelijcke
 heeft / is daer nu ter tijdt oock / want de ghene
 die derwaerts gebaren zijn / hebben sorgvuldich
 gheweest van alderhande zaden met hen te ne-
 men / ende t'Eerdtrijck heeft van alles goede
 correspondentie ghedaen / doch gheeft op verschep-
 den contrepén (nae dat de plaetsen zijn) wel
 van't eene meer als van't ander / ende van som-
 nighe dingen weynich. De boomen / die albaer
 aldermeest ende ghemeenlijckst / als oock over-
 bloedichst voortcomen / zijn Aragnien / Lijnen /
 Lidzen / ende vruchten van dierghelijcke soorte.
 Daer zijn al op contrepén geheele Gheberghten
 ende Boschagien vol van Aragnien-boomen /
 t'welcke my ghenoech heeft doen verwonderen :
 waerom ick eens / op een Eylandt wesende /
 vraeghde / wie dat het landt soo vol Aragnien-
 boomen geplant hadde : waer op my gheant-
 woordt wierdt / t'selve alsoo by gebal / ende van
 sijn selven ghecomen te wesen / om dat daer som-
 nighe Aragnien-appelen / int over-reysen / ghe-
 stroopt ofte gheballen waren / de welcke int ver-
 rotten / t'zaet ofte de koxlen uytgeschoten / die doe
 alsoo / met de afwateringhe / hier ende daer ver-
 spreidt worden / waer vā met der tijt dese bos-
 schagien voortghesproten zijn / t'welcke my een
 goede

goede reden docht te wesen: segghe dat dit de
 vruchte is / die men int ghemeyn over gheheel
 Indien heeft / om dat ick noyt gheenighe plaetsen
 (van daer ick gheweest hebbe) sonder Aragnien-
 appelen ghevonden hebbe / om dies wille dat alle
 de landen van Indien heet ende vochtich zijn/
 t'welcke t'gene is / dat den selvé boom bereyscht/
 en wassen int Gheberghte niet / maer comen upt
 de Valleyen / ofte van de Zee-custen. De ghecon-
 sijtte besloten Aragnien-appelen (die op d' Ey-
 landen ghemaecht worden) is een van de beste
 Conserven / die ick aldaer / als oock hier / opt
 ghesien hebbe. Van ghelijcken soo aerddender de
 Persen ende haer consoorten seer wel / als Melo-
 cotonen, Albercocken, ende ander diergelijcken.
 Doch dese wassen meest in nieu Spagnen ende in
 Peru, uptghesondert Durafnos, (t'welcke oock
 een soorte van Persen is) weynich / ende noch
 veel minder op d' Eylanden. Appelen en Peeren
 wassen daer oock maer passelijcken wel: karsen
 seer weynich / maer Wijghen in overbloet / na-
 melijcken in Peru. Queappelen heeft men over
 al / principelijcken in nieu Spagnen, in sulcken
 voeghen / datser ons vijftich voer een halven
 Arael lieten uptlesen. Granaet-appelen zijnder
 van ghelijcken ghenoech / doch zijn al te samen
 soet / want de sueren en hebbender niet wel wil-
 len wassen. Meloenen vindt men op plaetsen
 seer goet / als op't vaste land / ende op sommighe
 contrepen van Peru. Morellé noch karsen / heb-
 ben tot noch toe gheen gheluck gehad / om eeni-
 ghe incomste in Indien te krijghen / ende ghelooft
 niet / dat het by ghebreck van ghetempertheit
 toe comt / want men heeftser op alle manieren /
 dan dat het comt by ghebreck van sulcx t'onder-
 soecken / of te geraken. Ick en can nauwelijcx
 bedencken,

bedencken / datter andere leckere vruchten ghe-
breck zijn. Van grove ende dopvruchten heeft
mender noch ghebreck / als Akeren ende Casta-
nuten / de welcke / mijns wetens / tot noch toe / in
Indië niet geweest en zijn. Amandelē wassender /
maer wepnich / want d'Amandelen / Noten ende
Haefnoten / worden daer / voor de welghestelde
ende weeldighe lieden / upt Spagnen ghebracht.
Van gelijcken en weet ick niet / datter Mispelen
noch Sorben / of diergelijcke vruchten zijn / doch
daer en is oock niet veel aen ghelegen. Dit is nu
ghenoech om te verstaen / datter geen leckernijse
en gebreecht van genoegh vruchten / soo laet ons
nu noch oock een wepnich seggen van de proffij-
telijcke Planten die daer van Spagnen ghe-
bracht zijn / waer mede wp't vclaes van de
Planten sullen volcpenden / t'welcke al wat te
lanck begint te worden.

Het 32. Cap. Van de Druyven, VVijngaerden,
Olijf ende Moerbefieboomen, ende
van't Suycker-riet.

Proffijtelijcke Planten / verstaen ick te we-
sen / de gene die / behalvē datse eten voor't
jups geven noch gelt voor d'Eygenaers
in de beurse brenghen: onder desen / soo is
den Wijngaert de principaelste / den welcken
voortbrenghet / Wijn / Azijn / Druyben / Raziinen /
Suring ende Sproop / doch de Wijn is t'ghene /
dat te bediedē heeft. Men heeft op d'Erlanden /
noch ooc op't vaste landt / noch Druyben / noch
Wijn. In nieu Spagnen heeft men Wijngaerden
die Druyben gheben / maer men en maectter
gheenen Wijn af / moet comen door oorsake dat
ter de Druyben niet te vollen rijp en worden /
ende dat / door den regghen / die men daer in Iulio

B b ij ende

ende Augusto heeft/de welcke haer belettende is/
niet wel op haer sapsoen te comen / soo datse al-
leenlijck dienen om upt de handt t'eten. Den
Wijn wort daer upt Canarien of van Spagnen
gebracht / ende is aldus op de meeste plaetsen
van Indien, uptgesondert in Peru ende Chile, al-
waer men Wijnstocken heeft / ende seer goeden
Wijn gemaectt word / die noech daghelijck aen-
neemt / ende vermenichvuldicht / soo wel in me-
nichte / als in goetheyt / t'welcke eenen grooten
schat voozt selve landt is / om datse de maniere
van die te maken / allengskens beginnen te ver-
staen. De Wijngaerden van Peru heeft men ge-
mepuljcken in heete vallepen/alwaer sy Water-
putten ende goten gemaectt hebben / ende wor-
den met der handt begoten/want regen van den
Hemel en valter op de platte landen gheensins
ofte nimmermeer / ende in de Gheberghten op
seker tijden. Daer zijn contrepen / alwaer de
Wijngaerden/ noch regen van den Hemel/norch
water van't Aerderijck en ontfangen/ende bren-
ghen/niet tegenstaende/menichte van Druyben
voort / gelijk als daer is / in de vallepe van Yca,
als oock van ghelijcken in de leeghten / (die men
heet) van Villacuri , alwaer men/ onder eenighe
doode zantlanden / sommige leege velden vindt/
die't geheele Jaer doot/upnemende groen ende
frisch staen / sonder dat het daer nimmermeer en
regent / noch datter oock eenighe Waterputten
sijn / ofte Menschelijcke begietinge gedaet wort.
D'oorfacke hier van moet wesen / dat de vooz-
sepde landouwe sponciachtich is / ende dat het de
wateren der Rivieren / die van de Gheberghten
af storten / (de welcke in de selve zantlanden ver-
dwelghen) naer hem is treckende / ofte dat het
de hochtichticheyt van upt der Zee (als ander
mepnen)

meynen) ontfanght. Dit is te verstaen/ om dat
 het dooz't zant heen dringht ofte cleynst/ soo
 soudent daer dooz maken/ dat het water niet
 onbrychtbaer noch onnut en comt te wesen/ ge-
 lijck als het van den Philosoph beduydt werdt.
 De Wijngaerden zijn seer aengegroeyt/ soo dat/
 om de selve oorsake/ de Thienden der Kercken/
 hedens daeghs wel vijf/ ses maels meer zijn/ alse
 ober twintich Jaeren waren. De brychtbaerste
 vallepen van Wijnstocken/ zijn die van Victor
 by Arequipa, die van Yca, in de Jurisdiccie van
 Lima, en die van Caracato, in de Jurisdiccie van
 Chuquiuvo. De Wijnen hier van/ werden ghe-
 boert nae Potosi, Cusco, ende nae verscheyden
 plaetsen/ ende daer werdt een groote handelinge
 met ghebreven/ want comt noch te gelben (niet
 alle de menichte) elcke Bottigia ofte Arrobe, vijf
 ofte ses Ducaten/ ende soose van Spagnen is/
 (die daer altoos in de Bloten ghebracht werdt)
 thien ofte twaelf Ducaten. Int kinckie van
 Chile maect men Wijn gelijck als in Spagnen/
 want leyt op de selve getempertheit/ maer soo
 men die nae Peru brengh/ so beverfse. Men heeft
 oock wel Druybē daer men geen Wijn en heeft/
 ende is een dinc om te verwonderen/ dat men
 in de stadt van Cusco, t' gheheele Jaer dooz/ fris-
 sche Druyben sal vinden: d'oorsake hier van/ is
 ny ghesept/ te wesen/ om dieswille dat de Val-
 lenen/ daer outrent ghelegghen/ op diversche
 Maenden van't Jaer/ brychten gheben. Ende
 of het nu comt/ datse de Wijngaerden/ op ver-
 scheyden tijden/ snoepen/ ofte dat het is dooz de
 qualiteyt van't aerdtrijck/ in effect/ soo brengen
 verscheyden Vallepen ofte Dalen/ t' gheheele
 Jaer dooz/ brychten voort. Soo hem yemant
 hier van quam te verwonderen/ sal hem noch
 Bb iij meer

Van dier-
ghelijcke
boomen
heeft men
oock in
Oost-Indi-
en, welcke
ker conter-
septsels
men sien
mach in
mijn ru-
necario.

meer verwonderen / van't ghene ick nu segghen
sal/ende sal oock/by avontuer/niet geloofst wor-
den/te weten/daer zijn boomē in Peru,die d'eene
zijde van den boom/ t'eene halve Jaer vruchten
gheeft /ende d'ander zijde / t'ander halve Jaer.
In Mala, dertien mijlen van de stadt de los
Reyes, ofte van der Coninghen/staet eenen Wij-
ghenboom/ de welcke aen d'eene helft/ te weten/
aen de zijde van't Zuyden/ groen staet/ gevende
een tijdt van't Jaer/ als het int Gheberghte
Somer is/ vruchten/en d'ander zijde ofte helft/
die nae't vlacke landt / ende de Zeecant toe ghe-
wendt staet/ comt groen te worden/ende vruch-
ten te geven/op eenen anderen tijdt van't Jaer/
int contrarie / als het op het vlacke landt So-
mer is. Soo vele als dit aengaet/soo is het ver-
schil der ghetempertheyt ende locht / die van
d'eene ofte d'ander zijde ghedreven wordt / de
ghene / die't selve werckende is / ofte uytrecht.
De neeringe der Wijnen en isser niet cleyn/maer
en comt evenwel buyten haer Provincie niet.
De zijde die men in nieu Spagnen maectt/wordt
nae ander Rijcken verboert/ als nae Peru. Ten
tijden der Indianen/ soo en wasser gheen/want
de Moerkesien-boomen zijnder eerst uyt Spa-
gnen gebracht/ende aerddender wel/namelijcken
in de Provincie/die genoemt wordt/ de Misteca,
alwaer zijwozmen opgeboedt/ende goede zijdt-
wercken (als Tassetanen/Damaften ende Car-
mesijnen) ghemaectt werden/maer Fluwlelen
en zijnder tot noch toe niet gewoscht. De Sup-
her is een ander neeringhe / die noch alderghe-
mepniste is/ want en wordt niet alleen in Indien
ghesleten / maer wordt noch oock ghenoech nae
Spagnen gheboert/ om dieswille dat de Sup-
her-rieten/ op verscheyden plaetsen van Indien,
uytgehe-

uytghelēfen wel wassen. Daer zijn in de Eplanden/ in Mexico, in Peru, als oock op ander con-
trepen/ Artificien ofte Ingenien (dat sy supcker
heeten) gemaecht/ van grootē handelinge/ en is
uyt geaffirmeert geweest/ dat die van der Nasca
Jaerlijck placht op te brenghen over de dertich
duysent pesos, ofte Realen van achten. Nu die
van Chicama, by Truxillo, was oock van een
grooten rijckdom/ zijnde die van nieu Spagnen,
van niet minder/ want het ghene dat in Indien
wel in Supcker ende Conserven verdaen ende
ghespilt werdt/ is een dinck om sot te werden.
Wt het Eplandt van Santo Domingo, werden
ghebracht/ in de Vloot daer ick met herwaerts
quam/ acht hondert ende acht en tueghentich/
so kisten als kisten Supckers/ welcke zijn (we-
sende op de manier/ ghelijck als ickse hebbe sien
laden/ in de Haven van Puerto Rico) naer mijn
giffinghe/ van acht arroben elcke kiste ofte kist.
Dese neeringhe van de Supcker/ is de princi-
paelste handel der voorszeyder Eplanden/ soo
seer ist/ dat hen de Menschen begheben hebben
tot den appetijt der soeticheyt. Olijven en Olijf-
hoornen zijn van ghelijcken in Indien voortghe-
spooten/ segghe in Mexico ende Peru, maer daer
en zijn tot noch toe geen Oly-molens ofte Pers-
sen ghestelt/ noch daer en wordt oock geen Oly
ghemaecht/ om dat syse liever willen hebben om
t'eten/ waerom syse oock wel laten rijp werden/
want bevinden/ dat d'onkosten/ om d'Oly te
maken/ meer belooopen/ als de proffijten mogen
opbrenghen/ in voeghen dat/ alle den Oly daer
uyt Spagnen gebracht werdt. Waer mede wy
de materie der Planten willen voleyndē/ ende
comen nu tot die van de Beesten ende Ghedier-
ten van Indien.

Dijze manieren van Ghedierten vinde ick
in Indien, te weten/ eene/ die daer van de
Spagnaerden ghebracht zijn/ andere/ al-
hoewel datser van de Spagnaerden niet
ghebracht zijn gheweest/ soo heeft men die noch-
tans in Indien van de selve specie/ ghelijck als in
Europa. Andere zijn eyghentlijke Ghedierten
van Indien, van die men in Spagnen niet en
vindt. Nu soo zijn d'eerste maniere ofte soorte
Schapen/ Koepen/ Gepten/ Verckens/ Heerde/
Ezels/ Honden/ Katten/ ende andere diergelij-
ke/ welcke generatie men in Indien heeft. Het
cleyne Vee isser seer vermenichvuldicht/ en soo
men de wollen oorzbozen ofte profiteren mocht/
om nae Europa te seyn den/ souden wel een van
de grootste rijckdommē van Indien wesen/ want
men heeft aldaer/ voor't cleyne Vee (t'welcke
zijn Schapen ende diergelijcken) grooten over-
vloet van Weyden/ sonder dat men/ op veel
plaetsen/ aen't cruyt ofte gras/ eenighe vermin-
deringhe siet: jae de mildicheyt der Weyden is
in sulcker voegen/ dat men in Peru gantsch geen
Weyden en vindt/ die eenighe Eygenaers heb-
ben/ soo datter een peder mach weyden/ daer't
hem beliest. Hier vā comt het/ dat men t'bleesch
daer ghemeenlijcken abundant/ ende goet coop
heeft/ als oock d'ander nutticheden/ die van de
Schapen comen/ als melck/ kassen/ etc. De wol-
len hebbense/ voor een tijdt lanck/ gantsch te
looz laten gaen/ tot datter int eynde Drapenien
op ghestelt zijn/ daer men Lakenen ende Frisen
maecht/ t'welcke int selve landt een groot ontfet
gheworden is/ voor't arme volck/ om dat de

Castiliaensche Lakenen daer seer costelijcken
zijn. Men heeft nu verscheijden Draperijen
in Peru, ende noch meerder quantiteyt in nieu
Spagnen, evenwel (t'zj nu dat de wol soo fijn niet
en is / ofte dat syse so wel niet en weten te berey-
den) soo gaen de Lakenen / die daer van Spa-
gnen ghebracht worden / die van Indien veel te
boven. Men vondt daer liede die tseventich / jae
hondert duycent hoofden / ofte stucks / van cleyn
Dee hadden / en men vindtse noch hedens daeghs
oock wel van weynich min / t'welcke in Europa
een grooten rijkdom soude wesen / ende is al-
daer maer passelijcken heen. Op veel plaetsen
van Indien (ende gheloove oock wel op't mee-
stendeel) soo en heeft het cleyn Dee niet soo goe-
den voetsel / door oorsake dat het cruydt ofte
gras te lanch / ende t'aerdrijck al te weeldich is /
waerom daer soo wel niet moghen weyden / als
t'groot Dee. En also heeft men daer ooc een on-
tallijcke menichte van koepen / ossen / en dierge-
lijcke / ende dit op twee maniere / te weten / t'een-
t'welcke tam Dee is / gaet op haer bestende plaet-
sen / als op de landen van de Charcas, en in ander
Provincie van Peru, als ooc in gantsch nieu Spa-
gnen, met welck Dee sy haer proffijten doen (als
in Spagnen) van't vleesch / boter / kalven ende
ossien voor den ploegh / etc. T'ander Dee is op
een ander maniere / van de ghene / die in de Ghe-
berghen int wildt loopen / de welcke / door de
woestheyt ende wildernisse der Gheberghen /
als oock door de menichte / niet geteykent wor-
den / noch oock gheen eyghenaers hebben / zijnde
ghelijck als Jacht van't Gheberghen / want den
ghenen diese eerst Jaeght ende doot smijt / isser
d'eyghenaer van. Op dese maniere soo zijn de
koepen ofte ossen van't Eplaudt Española, ende
ander

ander plaetsen daer ontrent/ oock so seer vernie-
 nichvuldicht/ datse by duysenden int geberghste,
 ende over t' veldt / heen loopen / sonder eenigh
 toebehoorvers ofte Epgenaers te hebbē/ waer-
 om haer d' Inwoonders alleē van dit Wee prop-
 fiteren om de hupden / loopender te peerdt nae
 toe/ t'zy swarten ofte witten/ (te weten/ Slaven
 ofte Wyen) met handt ofte wozy- pylen ende
 Harpoen-ijfers/ ende rijden alsoo op der Facht
 van de Stieren ofte Roepen/ ende so menich als
 sper ter neder connen vellen ende crygen/ comen
 hen toe/ ende zijn haer eyghen/ villense/ en byen-
 ghen de hupden nae huys / latende t' vleesch ver-
 lozen over t' veldt heen ligghen / sonder dat het
 genutticht ofte eens van pemaendt begeert wert/
 en dat / door d' overbloedicheyt die daer van is/
 jae soo veel / dat my gheaffirmeert werde / dat
 sommighe plaetsen / van't boosseyde Eylandt/
 gheinfecteert ofte een quade locht daer van had-
 de/ door de corruptie ofte verrottinghe der me-
 nichte van't vleesch. Dese neeringhe van't Vel-
 werck ofte Schevincken / (die nae Spagnen
 ghesonden werden) is een van de beste hande-
 linghen / van die in de Eylanden ende nieu Spa-
 gnen ghedreven werdt. Daer wierden int Jaer
 van seven en tachtich gescheept/ in de Vloot van
 Santo Domingo, vijf en dertich duysent / vier
 hondert en vier en veertich Ossen ofte Roepen-
 hupden/ ende van nieu Spagnen quamender vier
 en tseftich duysent / dyse hondert ende vijftich
 hupden / de welke ghewaerdeert wierden op
 ses en negentich duysent vijf hondert ende twee
 en dertich pesos ofte realen van achten. Zoo
 wanneer datter een van dese Vloten gelost wozy-
 den / soo ist een dinck om sien / hoe vol dat den
 Oever der Riviere van Sevillien ende t' Arenael
 ofte

ofte Magaleyn, ober al / van de menichte der
 Ghyppen ende Coopmanschappen ofte waeren/
 ghelegghen is / dat ghenoech verwonderinghe
 waerd is. Noch soo heeft men daer oock t' Wee
 der Gepten/ t'welcke/ behalven d'ander nuttie-
 gedden / van de jonghe Geptkens / melck / etc.
 Noch een ander/ jae wel een van de principaelste
 roffijten is / te weten / t'smeer ofte t'alck daer
 van/ met het welcke hen gemeynlijcken/ Armen
 ende Rijcken zijn dienende/ om te lichten/ want
 is haer/om d'overbloedicheyts wille/ veter roop
 als olpe/ hoewel dat alle het sineer/ dat hier toe
 ghebesicht werdt/ geen Masculino en is. Van ge-
 lijcken/ soo worden daer de Ghyppen bereypt ende
 getout / om schoenen/ leerssen/ ende leinwerck af
 te maken / doch en zijn / mijns dunckens / even-
 wel soo goet niet/ als de gene die daer van Spa-
 guen ghebracht worden. Peerden zijnder oock
 aengeteelt/ en daer zijnder op veel plaetsen/ ofte
 t' meerendeel van Indien, die uytgelesen goet zijn/
 jae daer zijn sommighe teelten van/ die soo goet
 zijn / als de beste van Castillien / soo wel om te
 loopen ende triompheren/ als om te Reysen ende
 t' arbeypden / soo dat het nu daer een ordinaris
 dinck is/ met Peerden ober wegh te repsen/ hoe-
 wel datter geen Muplen (die daer oock veel zijn)
 en ontbreken / namelijcken ter plaetsen daerse
 ghebruyckt worden / om laste ende goederen te
 draghen/ als op't vaste landt. Van de Ezels en
 heeft men soo groote menichte noch ghebruyck
 niet/ want dienen hen daer seer wepnich van/ om
 met t' arbeypden. Kameelen zijnder etlijcke/ doch
 wepnich/ hebber in Peru ghesien/ die aldaer van
 Canarien ghebracht/ als oock aengeteelt waren/
 maer niets te veel. Honden zijn int Eplandt
 Española, in sulcker menichte (als oock in de
 grootte)

grootte) soo seer aenghegroept ofte voortgeteelt/
 dat het alsiu een plaegh voor't Eplant is/want
 verblinden ende vernielen t' Dee / ende loopen by
 hoopen over t' veldt int wildt/ ende de gene diese
 doot can sinijten / heester een sekeren prijs ofte
 ghesetten penningh voor / ghelijck als men in
 Spagnen van de Wolven doet. Oprechte Hon-
 den en hebbender in Indien niet geweeft/dan wel
 een soorte van Hondkens gelijck/als die d'In-
 dianen Alco noemden/ om welker gelijkenisse
 sy de Honden/die daer van Spagnen ghebrachte
 zijn/ oock Alco geheeten hebben/ zijn soo groote
 vrienden van dese Hondkens/ datse haer selven
 t'eten sullen onthouden/om haer te gheven/ende
 als sy over wegh reysen/ soo draghen sy dien op
 den rugghe / ofte in den boesem by haer / jae soo
 wanneer datse sieck zijn/ so moet het Hondken
 altoos by haer wesen/ soo dat het haer tot ghee-
 nich ander dinck dienstich is/dan alleenlijck om
 de goede vriendschap ende gheselschap.

Het 34. Cap. Van sommige Ghedierten van *Europa*
 die de Spagnaerden in *Indien* gevonden heb-
 ben, ende hoe dat de selve daer gheco-
 men moghen zijn.

In een seker dinck/ dat alle dese voorszeyde
 Ghedierten/ in *Indien*, van *Spagnen* ge-
 bracht zijn gheweest/ ende datse daer in de
 eerste ontdeckinge niet en waren/t'welcke
 noch gheen hondert Jaer gheleden is : ende be-
 halven/ dat het een sake is / daer men noch wel
 levende ghetuyghen van heeft / soo is het oock
 noch een genoechsame proeve/ te sien/dat d'In-
 dianen in haer tale gheen eygen vocabulen ofte
 namen van de voorszeyde beesten en hebben/ dan
 datse haer met de selve Spaensche namen zijn
 behels

behelpende/ doch evenwel ghecorrompeert ofte
ghebroken: want soo gelijck als syse niet en con-
den / alsoo hebbense de namen / van daer haer
de dinghen van daen gheromen zijn/ van't selve
doek aenghenomen. Desen regel hebbe ick goet
ghevonden/ om t' onderschepden / wat dinghen
dat d' Indianen voor der Spaguaerden comste
gchadt/ ende wat datse niet gchadt en hebben/
want het gene datse hadden/ en wel kenden/ ga-
bense doek sijnen naem / ende t' ghene datse van
nieus cregghen/ gavense nieuwe namen/ t'welcke
ordinaris de selve Spaensche namē zijn/ hoewel
dat sy die op haer maniere prononciëren/ gelijck
als Beerden/ Wijn/ Koozn/ etc. Nu soo heeft men
daer ghevonden eenige Ghedierten van de selve
specie/ ghelijck als in Europa, sonder datser van
de Spaguaerden gebracht zijn gheweest/ gelijck
als daer zijn/ Leeuwen/ Tyggen/ Beyen/ wilde
Werckens/ Vossen/ ende andere wreede en wilde
Beeste/ van de welke wy int eerste Boeck day-
per geargumenteert hebben/ van hoe dat het de
waerheyt niet wel gelijck en was/ in Indien ober
Zee gecomen te wesen / want de Zee Ocean te
moghen ober swenunen / is onmogelijck / ende
datse van Menschen gheschept / ende daer ober
ghebracht zijn / is een sotternij / waer upt vol-
ghen moet/ datser aen eenige oorden (daer d' eenē
Werelt met d' ander/ aen een/ ofte nae by comt)
obergheromen zijn/ ends alsoo allengskens dese
nieuwe Werelt verbult hebben: want nae luydt
der Schrijtuere/ so zijnder van alle de voorsepde
Ghedierten in d' Arcke van Noë gheweest ende
oberghebleven / van waer sy weder de Werelt
gherestaureert hebben. De Leeuwen / die ick
derwaerts gesie hebbe/ en zijn niet rof/ verwich/
noch en hebben oock soodanighe blocken hant
niet/

Genes. 6.

niet/ ghelijckmense placht te schilderen/ dan zijn
 grauachtich/ en soo wreedt niet/ als men die wel
 afbeeldt. Om de selue te Jagen/ soo vergaderen
 hen d'Indianen rings-ghewijs/ (t'welcke sy
 Chaco heeten) ende smijtense alsoo met steenen/
 stocken/ ende ander instrumenten/ doot. Dese
 Leulwen hebben oock voer een gebruyck/ haer
 op de Gheboointen te begheben/ alwaer sy van
 d'Indianen met Lancien/ Doetbogen/ ofte noch
 beter met Roers/ afghelicht ende gedoodt wor-
 den. De Tygren houden sy voer wreeder ende
 wilder/ ende doen oock periculeuser spronghen/
 om dat het met verrasschinghe is/ zijn besprenc-
 kelt ofte beplacht/ ende op de selue maniere/ ghe-
 lijck alsse van de Histori-schrijvers afgebeeldt
 worden. Hebbe etlijke-malen hooren vertellen/
 dat dese Tygren, soo seer op de smaect der In-
 dianen/ ghewendt waren/ dat sy/ om de selue
 oorsake/ gheen Spagnaderden/ ofte seer wepnich/
 aen rausten/ ja datse van onder henlieden wel
 een Indiaen wech grepen/ ende daer met door-
 ginghen. De Bezen/ die men op de spraek van
 Cusco, Otrancos noemt/ zijn van de selue specie/
 als die van herwaerts ober/ en onthouden haer
 oock in de helen. Van Bepkorven isser wepnich
 ervarentheyt/ want de Honich-graden/ die men
 in Indien heeft/ wordē op de boomen/ ofte onder
 d'aerde ghebonden/ ende niet in Bepkorven ofte
 korckē hupskens/ (dat is op de Spaensche ma-
 niere) ende de Honich-graden/ die ick in de Pro-
 vincie van de Charcas ghesien hebbe/ (de welcke
 men aldaer Lechiguanas noemt) zijn van een
 grauwe couleur/ ende vā seer wepnich nats/ ende
 hebben eer de ghelijckenis van soet strop/ als
 van Honich-graden/ segghen dat de Bzen soo
 cleyn zijn/ als vliegen/ en datse onder t'aerdrick
 haer

haer vergaderinge houdē / de Honich is suerachtich ende swart. Op ander contrepē heeft men beter Honich ende Honich-graden / die oock beter geyformēert zijn / gelijk als in de Provincie van Tucuman, in Chile ende in Cartagena. Van de wilde Swijnen ofte Bosverckens hebbe ick vernich noticie / dan alleenlijcken / dat ick het van eenige personen ghehoort hebbe / diese segghen ghesien te hebben. Vossen ende Ghedierten die't Dee vernielē / zijnder meer alst de Schaepverders wel lief is / behalven de voozseyde Ghedierten / die wreedt ende schadelijck zijn / so heeft men daer oock noch andere proffijtelijck / die der Spaghaerden insghelijcx niet gebracht hebben / ghelijck als daer zijn / Verten ofte Venesoen / waer van men aldaer groote menichte over alle t' gheberghte heeft / doch evenwel zijn t' meestendeel Venesoenen sonder hoozen / ofte ick en heb daer ten minsten anders gheen gesien / noch van pemandt ghehoort / diese anders ghesien heeft / zijn meestendeel ghelijck als Dapnkens / ofte jonge Verten. Dat nu alle dese Ghedierten dooz haer lichtveerdicheyt / ende om datse upt de natuer wildt ende van der Jacht zijn / van d'een Werelt in d'ander (te weten / van daerse aen den anderen comen) ghepasseert ende overgheromen zijn / en valt my niet swaer / maer seer licht / te ghelooven / ende houdet bynae voozwarachtich / siende datter in seer groote Eplanen / die verre ende verschepden van't baste lant ligghen / gantsch gheen ghevonden worden / soo vele als ick dooz eenige erbarentheyt ende informatie hebbe comen te verstaen comen.

Het 35. Cap. Van de Voghelen die men daer van hier heeft, ende hoe datse daer in *Indien* gecomen moghen zijn.

Minder swarichept isser / t'selve van de
 Voghelen te gheloooven / te weten / van
 de ghene die men daer van soodanighe
 generatie (als die van hier) heeft / ghe-
 lijck als daer zijn / Patrijfen / Cortelduppen/
 Ringduppen / Quartels / ende verschapden soor-
 ten van Valcken / de welcke voor seer gheacht/
 ende als presenten / upt nieu Spagnen ende Peru,
 aen de Heeren in Spagnen ghesonden worden:
 Item / Kiepgheers ende Arenden van verschapden
 soorten. Van dese ende andere dierghelijcke Vo-
 ghels / en is niet aen te twijffelen / daer ober ghe-
 vlogen te wesen / ende datse veel beter passeren
 mochten / als de Leeuw / Eygen en Hertten.
 De Papegaven zijn oock van grooter vlucht/
 ende worden in Indien in grooter menichte ghe-
 bonden / namelijk in d' Andes van Peru, in de
 Eylanden van Puerto Rico, en Santo Domingo,
 vliegghen by geheele vluchten ofte hoopen teffens
 ghelijck als de Duppen: Eyndelijcken / dat de
 Voghelen altoos / door haer vleughelen / eenen
 open wegh hebben / na waer toe / datse begeeren/
 ende om de Golf te passeren / soo en soudent veel/
 der selven / niet moeylijck wesen / want is een se-
 ker dinck / (gelijck als van † Plinio geaffirmeert
 werdt) hoe datter veel de Zee overvliegen / ende
 nae seer vzeemde Coninckrijcken passeren: even-
 wel van so groote Golf als de Ocean van Indien
 is / en weet niet / datter pemandt af schijnt / die
 van vliegende Voghelen ghepasseert te werden/
 des niet tegenstaende / soo en houde ick het noch
 niet gantsch voor onmoghelijck / want daer is
 van sommighe Zeevarende. lieden een ghemeyn
 opinië / datse wel † twee hondert / en meer / mijlen
 van landt / ghesien worden. Ende naer dat oock
 van * Aristorele gheleert wordt / soo is het seer
 licht

† Plin. lib.

10. cap. 33.

† Ick heb-

be op de

Daert van

Oolt-Indië

Swaelnen

gessen / die

ons wel

900 mijle

nae volg-

den / sonder

opt ghe-

sicht van

landt te

hebben.

* Arist.

lib. 3. de

part. ani-

mal. cap. 6

licht booz de Voghelen / haer onder t'water te
 onthouden / om dies wille datse weynich asens
 hebben / ghelijck als wy gewaer worden aen de
 Zee-voghelen / die onder t'water duicken / ende
 haer een goede poos onthouden / alsoo mocht
 men comen te dencken / dat de Voghelen ende
 bliegghende Ghedierten (die op d'Eplanden ende
 t'vaste landt van Indien ghevonden worden) de
 Zee ghepasseert zijn / hebbende hier ende daer / op
 d'Eplandekens ende Clippen (diese door d'aen-
 ghebozen natuer in kennisse hebben) haer kust-
 plaetsen ghemaect hebben / ghelijck als Plinius
 van etlijcke verhalende is / ofte datse haer by
 avontuer alsoo moede ghevlooghen zijn / int wa-
 ter laten neer vallen / ende daer nae (een wijl ge-
 rust hebbende) haer weder opheffen / ende alsoo
 haren wegh boorzaen bliegen. Wat beroerende
 is / de Voghelen die op d'Eplanden zijn / daer
 gantsch gheen Landt-ghedierten ghevonden en
 worden / houde ick booz onghetwijffelt / die op
 een van de twee boorzepde manieren gepasseert
 te wesen. Nu belanghende d'ander / van die men
 op't vaste landt vindt / namelijk van de gene
 die niets te lichtveerdich van blucht en zijn / is
 een beter wegh te segghen / die overghercomen te
 wesen / ter plaetsen daer de Landt-ghedierten
 (die men aldaer van Europa heeft) door ghepas-
 seert zijn / want men heeft oock in Indien swaer-
 aerdighe ghevoghellen / ghelijck als Strups-
 vogelen / de welke men in Peru vindt / en plach-
 ten wel bywijlen d'Indiaensche Schapen (die
 gheladen gaen) verveert te maken. Maer ach-
 terlatende dese Voghelen / die haer van selfs re-
 geeren / sonder toedoen der Menschen / ten zy dat
 het waer om niet te Jaghen / soo hebbe ick my
 van't ramme ghevoghelte (te weten / van de

Plin. lib.
 10. cap. 25

Hoenderen) verwondert/ want waren daer/ in effect/ aler daer de Spagnaerde quamen/ waer van een clare tepken is/ de selve/ eygē Indiaensche namen te hebben/ want heeten een Hinne/ Gualpa, ende een Ep/Ronto. Oock mede t' selve spreckwoordt/ dat wplieden hebben/ van een man Hinne te heeten/ (als men hem vooz eenen blooden loeris wil schelden) hebben d'Indianen van ghelijcken vooz een ghebruyck. De gene die gheweest hebben in de ontdeckinghe der Eplanden van Salomon, vertellen hoe dat sy aldaer Hoenderen vonden/ ghelijck als d'onse/ mach oock verstaen worden/ dat soo ghelijck als de Hoenderen soo tam ende proffijtelijck zijn/ datse de Menschen daerom met haer ghenomen hebben/ int reysen van d'ene plaets op d'ander/ ghelijck als wy noch hedensdaegs sien/ d'Indianen vooz een gebruyck te hebben/ de Hoenderen ofte Kierkens met haer (te weten/ koben op de last die se op den rugghe draghen) te voeren/ alse over wegh reysen: nemen de selve oock lichtelijcken met haer/ in eenighe kopen ofte korbzen van strop of hout ghemaecht: Syndtlijcken/ dat men in Indien veel soorten van Ghedierten ende Voghelen van Europa heeft/ die daer de Spagnaerden ghevonden hebben/ ghelijck als daer zijn/ de gene die ick verhaelt hebbe/ ende andere die van ander ghesept moghen worden.

Het 36. Cap. Hoe dat het moghelijcken is, dat men in Indien Ghedierten heeft, die op geenige ander plaetsen ter VVerelt ghevonden vvorden.

Het is veel swaerder om te recht te brengen/ wat beginsel dat verscheyden Ghedierten ghehad moghen hebben/ van de gene die men in Indien heeft/ en in de Werelt van herwaerts

herwaerts over/ niet ghevonden worden/ want
soose den Schepper aldaer gheschapen heeft/ soo
en dorven wy onse toevlucht op d' Arcke van
Noë niet nemen/ noch en hadde oock niet noo-
dich gheweest/ alle de generatien der Voghelen
ende Ghedierten te salveren/ soo sy daer nae we-
der op een nieu herschapen gheworden souden
hebben/ noch en souden oock van ghelijcken niet
comen blijcken/ dat Godt/ in de scheppinge van
de ses daghen/ de Werelt volcomen/ perfect ende
voleyndt soude hebben/ soo daer noch eenighe
nieuwwe Schepselen van Ghedierten gebzaken/
om te formieren/ namelijcken volschapen Ghe-
dierten/ ende van niet minder waerdicheyt/ als
d' ander/ die bekent zijn. Nu soo wy segghen/ dat
alle de voorszeyde specien van Ghedierten / in
d' Arcke van Noë gheconserveert ende bewaert
zijn gheweest/ soo moet daer upt volgen/ dat soo
ghelyck als d' ander ghedierten nae Indien ghe-
passeert zijn/ upt de werelt van herwaerts over/
dat oock alsoo van ghelijcken / dese / die men op
geenige ander plaetsen ter Werelt en vindt/ daer
gecomen moeten wesen. Ende so dit warachtich
is / soo is mijn vzaghe / hoe datter van de selve
generatie herwaerts over gantsch geen gebleven
is / ende hoe datse oock alleenlijck ghevonden
worden / ter plaetsen daer sy vzeemdt ende upt-
heems zijn/ is voorwaer een questie die my lan-
ghen tijdt versuft gemaect heeft. Neme tot een
exempel/ soo de Schapen van Peru, ende de gene
die men Pacos. ende Guanacos heet / op geenighe
contrepen der Werelt ghevonden worden. Wie
heeft die in Peru gebzacht? ofte hoe zijn sy daer
gheromen/ dewyle datter in de gheheele Werelt
gantsch geen spoor ofte geheughenisse van ghe-
bleven is? Ende soo sy daer van gheen ander

Cc ij

plaets

plaats ghecomen en zijn/hoe zijn sy daer dan geschapen ende voortgeromen? Heester Godt dan by avontuer nieuwe schepsels van Ghedierten ghemaecht? T'ghene dat ick van dese Guanacos ende Pacos segghe/soude ick oock noch van duy-sentderley soorte van Vogelen ende Ghedierten moghen segghen/ die noyt bekent zijn gheweest/ noch in den naem/ noch in de gedaente/jae noch oock/ datter eenighe memozie van is / onder de Latijnen/ Grieken/ ofte eenige Partie van dese Werelt/ ten sy dat wy seggen/ dat alhoewel alle Ghedierten upt de Arcke gheromen zijn/soo zijn sy/ des niet te min/ door d'aenghebozen natuere ende Goddelijcke voorszienicheyt / verdeelt gheweest/ te weten/ verschepden generatien, nae verschepden contrepen; Ende daer werdt oock bevonden/ datter sommighe van dien niet en wilden uptgaen / ende soo sy daer van uptginghen/ en zijn niet geconserveert gheweest/ ofte zijn niet der tijdt vergaen / ghelijck als het met veel dingen ghebeurt. Ende sooment wel insiet/ soo en is dit niet alleen een eygen sake van Indien,maer gemeyn van veel andere Rijcken en Provincien van Europa, Asia en Africa, van de welcken men leeft/ dat sy soorten van Ghedierten hebben/ die op gheenighe ander plaatsen gebonden worden/ ende soo men die daer bindt / soo weet men/ dat sy daer van daen geboert zijn. Nu alhoewel dat dese Gedierten upt de Arcke gecomen zijn/ Verbr-gratia, so worden nochtans d'Elephanten alleen in Oost-Indien ghebonden/ ende van daer/ zijns met andere plaatsen ghemeyn geworden. Op de selve maniere moghen wy segghen / dat het toeghegaen is/ met dese Ghedierten van Peru, ende alle d'ander van Indien, van die men op geenige ander plaatsen ter Werelt en bindt: Oock mede/

oo is t'aemmercken / of de selve Ghedierten oock
 in de schepfelen ende natuere van alle d'ander/
 gantsch verscheypden zijn / ofte / of haer verschil
 accidentael is / verdoosaelit wesende / dooz ver-
 scheypden accidenten, gelyck als men aen't Men-
 schelijcke gheslachte siet / zijnde eenighe wit / an-
 dere swart / etlijke kreusen / andere Dwerchen/
 ghelijck als sulcx / Verbi gratia , oock is / in de
 generatie der Apen ende Meerhatten / zijnde
 d'eene met steerten / ende andere sonder steerten/
 ende van ghelijcken in de gheslachten der Scha-
 pen / waer van eenighe slecht ende glat / ende an-
 dere vā veel wols zijn : sommige zijn groot ende
 sterck / met seer langhe halsen / gelyck als die van
 Peru : andere zijn cleyen / swack / ende met corte
 halsen / gelyck als die van Castillien. Maer om
 de rechte waerheyt te segghen / de gheen die met
 dese uptweghen / ende alleenlijck met accidentale
 verschillen pretendeert ofte soeckit de gheslachten
 der Indiaenscher Ghedierten te vergelijcken
 met die van Europa , sal een last op den hals ne-
 men / die hy qualijck sal connē uptboeren / want
 soo wy van de specien der Ghedierten sullē ooz-
 deelen dooz haer eyghenschappen / soo zijn sy soo
 verscheypden / dat soo men die wilde reduceren
 ofte vergelijcken met eenighe bekende specien
 van Europa, souden soo veel wesen / als te willen
 een Ep / Castagnen heeten.

Het 37. Cap. Van de Voghelen die eygentlijcke
 van Indien zijn.

H Et zy nu datse van verscheypden gheslach-
 ten (ofte andere der selver vā herwaerts
 over) zijn / daer zijn in Indien Voghelen/
 die aemmerckens weerdt zijn : daer wor-
 den ghebzacht upt China cleyne Voghelen / die
 Ec nig gantsch

Dese Vo-
 gels vinde
 men op

Cap. 37.

d'plan-
den van
Moluco,
worden
van de
Portu-
geesen/
Pallaros
do sol, en
van ons/
Paradijs-
voghelen
gheheeten/
gelijc men
in mijn
Itinerario
sij mach/
van de
welcke ick
twee (te
weten/
manneken
en wijfke)
met my
upt Oost-
Indien tot
Enchup-
sen ghe-
bracht
hebbe/
door de
Camer
van den
seer curieu-
sen ende
wijdeber-
maerden
Doctor
Paluda-
mun.

Historie Naturael van West-Indien,
gantsch gheen beenen en hebben/zijnde t'geheele
lijf bynaest anders niet als veere ofte pluppen/
comen nimmermeer op d'aerde / hanghen haer
(aen sekere pefighe beenkens diese hebben) aen
de tacken van de boomen / alse rusten willen/
ende hebben haer onderhoudt van de muggen/
ende andere dinghen / in de lucht. Men heeft in
Peru, Vogelkens/ diese Tominejos heeten/ wel-
ke soo cleyn zijn / dat ick dickwils ghetwijfelt
hebbe (die int vliegghen siende) of het Een of
ander Veldt- vliegghen waren/ doch zijn ebenwel
warachtighe Voghelkens. Int contrarie / soo
zijn de ghene die men Condores noemt/ van upt-
nemende grootte / en oock van so grootē cracht/
datse niet alleē een Schaep overmids halen en
op eten/maer ooc wel Kalbē/de Auras genaemt/
van anderen/ Woenderen gheheeten: is/nae mijn
opinie / een soorte van Rabens / dese zijn van
wonderbaerlijcke lichtveerdicheyt / en van niet
minder scherp ghesicht / zijn oock wonder goet
om de Steden ende straten schoon te houden/
want en laten daer niet een dinc dat doot is/
onthouden haer des nachts int veldt op de ghe-
boomten ofte steenrotsen / ende comen des mo-
gens in de Steden/houdende op de alderhoogh-
ste Gebouwē ofte Timmeragien/schildt wacht/
om pewers een roof te crigen. De jonghen van
dese Vogelen hebben witachtige pluppen/(ghe-
lijck als men van de Rabens vertelt) de welcke
daer nae in swarte veranderē. De Guaca, Mayas,
zijn vogelē die wat grooter zijn als Papegapen/
ende hebbender oock eenighe ghelijckenis met/
worden weerdich ghehouden door de versche-
den coleuren van haer pluppen/die sy seer fraep
hebben. In nieu Spagnien heeft men menichte
van Vogelen van excellente veere ofte pluppen/
welckier

welcker sijnichept in Europa niet gebonbē wort/
ghelijck als men sien mach aen de beeldkens die
van plupmen ende veeren gemaectt zijn/die van
daer gebracht worden/de welcke niet veel reden
in werden ghehouden worden/ende verwonde-
ringhe veroorzaken/van dat men niet vogelen-
veeren / een soo delcatischen werck maken can/ co-
mende soo effen ende ghelijck / dat het gantsch
ende t'eenemael geschildert schijnt te wesen niet
verwen / t'welcke niet het pinseel ende verwen
niet ghedaen en can worden: hebben een schijn-
sel/ als men die een wepnich over zijde siet / van
een soo schoonen/ heughelijcken ende levendigen
glants/ dat sy een wonder vermakelijckhept ge-
ven. Daer zijn sommighe goede Meesters van
Indianen/ die niet de plupmen weten te conter-
sepen/de perfectie van t' ghene dat sy van t' pin-
seel geschildert sien/ so datter de Schilders van
Spagnē gantsch geen avantagie en hebben. De
Prins van Spagnen Don Philippe, wierde van
sijn Meester d'ye cleyne stampen ofte afdruk-
sels ghegeven / (dienende voor een Register ofte
Tafel van een Ghetij-boeck) van plupmen ge-
maect/ t'welcke sijn Hooghept aen den Coninck
Don Philippe onsen Heere / sijn Vader toonde:
ende sijn Majesteit t'selve besiende/ seide/dat hy
noyt in soo cleyne figueren / waerdigher dinck
ghesien hadde. Een ander grooter Tafereel/ int
welcke d'afbeeldinghe van Sainte Francisco ghe-
contersept was/ wiert van sijn Heelicheit Sixto
quinto blijdelijcken ontfanghen: Ende als hem
ghesept wierdt / dat het selve van d' Indianen/
ende van plupmen ghemaectt was / soo wilde
hy't beproeben/strijckende de vingeren een wep-
nich over het Tafereel heen / om te besien of het
oock veeren waren / ende ghevoelende alsoo te
C r v wesen/

Ick hebbe
etlijcke dā
dusdanige
plupmen
beeldkens
in handen
ghehad/
sijn weer-
dich om
sien/evens
wel/ naer
mijn
dincken/
soo waer-
dich niet/
alste den
reutheut
wel siet.

wesen / liet hem duncken / dat het een wonder
 dunck was / die soo wel ingheboeght te wesen/
 datment niet het ghesicht niet en const onder-
 schepden / of het natuerlijke coeleuren van plu-
 men / of gheconterseyte verwen van't pinseel
 waren. De groene ende Oragnen-schijnsels/als
 oock de vergulde ende ander sijne coeleuren / zijn
 van een upnemende schoonheyt / ende als men
 de figueren op een ander licht/of recht aensiet/so
 schijnt doot-verwē te wesen/welcke verschepe-
 denheyt oock om te noteren is. De beste pluym-
 beeldkens worden ghemaect in de Provincie
 van Mechoacan, int Vleck van Pascaro: De ma-
 niere daer van/is met een nijptanghen de pluym-
 en te vaten / die alsoo upt de selve doode Vo-
 ghels treckende / ende als dan met een delicaet
 lijnken (die sy daer toe hebben) in den anderen
 te voegen met groote raddicheyt ende perfectie/
 nemē dese soo clepne ende delicate veerkens van
 de Vogelkens / diese in Peru, Tomenejos heeten/
 ofte van andere dierghelijke / de welke een
 upnemende perfectie van couleur in haer veeren
 hebben. Behalven de beeldtwerckerije/soo ghe-
 bruycken d'Indianen de pluymen noch tot an-
 der veel cierlijke wercken / namelijk tot de
 vercieringhe der Coninghen ende Heeren / oock
 hoor de Tempelen ende Afgodē: want daer zijn
 noch andere groote Vogelen/ van seer excellente
 ende sijne pluymē/ daer sy heerlijke pluynagien
 ende beders af maecten/principalijcken/als sy
 ten Oorloogh trocken / voeghden die met gout
 ende silver aen den anderen / welcke onder haer
 een seer dierbaer dunck was. Daer zijn noch he-
 den/daeghs van de selve Voghelen/maer en ge-
 bruycken alnu soo grooten curieusheyt noch
 hooringhe niet / alse wel plachten te doen.

Tegghens

Teghens dese soo schoone en pluymrijcke fraepe
 Voghels/ heeft men in Indien andere die gantsch
 contrarie zijn / de welcke / behalven dat sy van
 haer selven leelijck zijn / anders nieuwers meer
 toe dienen / als dreck van haer te gheven / doch
 zijn evenwel dies niet teghenstaende van gheen
 minder proffijten. Hebbe hier wel op ghelet/ my
 wonderende van de voorzienicheyt des Schep-
 pers/ dat hy op soo veelderley manieren is schic-
 kende / dat de Menschen altoos van d'ander
 creatueren ghedient worden. Daer worden op
 sommighe Eylanden ofte Clippen (die dicht aen
 de Custe van Peru ligghen) etlijcke Bergen van
 verre ghesien / die gantsch ende al wit zijn / jae
 schijnen int ghesicht van louter sneeu ofte witte
 aerde te wesen/ en zijn altemael mis hoopen van
 Zeevoghelen dreck / de welcke aldaer ghestade-
 lijcken comen / den dreck op schijten/ dit selve is
 in sulcker menichte/ dat het spietzen hoogh leyt/
 t welcke een fabel schijnt te wesen. Men vaert
 alleenlijcken nae dese Eylanden met gheheele
 Barken ofte Schuyten/ om den dreck ofte mest
 te halen/ want daer anders gheen dinck ter We-
 relt is. Dit selve is soo seker/ ende oock soo ge-
 rieffelijck/ dat het aerdtrijck/ (dat daer met ghe-
 mest werdt) de granen ende vruchten met groo-
 ten abontagie voortbrænght. T'voorzeyde mest
 ofte dreck wordt Guano geheeten/ waer van ge-
 comen is / den naem van de vallepe die men Lu-
 naguana heet. In de vallepen van Peru, soo proff-
 fiterense haer met desen dreck/ ende is de vrucht-
 baerste mest / die daer ghevonden wordt. De
 Queappelen/ Granaet-appelen/ als oock d'an-
 der vruchten/ gaen d'ander in grootte ende goet-
 heyt veel te boven/ segghen d'oorfacke hier van te
 wesen/ om dat het water (daer dese boomen met
 begoten

begoten werden) dooz't landt fijnen loop heeft/ daer desen dreck met vermengt is/ waerom foo schoonen vruchten voortbrengghen: in boeghen/ dat van de Voghelen/ niet alleen t'vleesch om t'eten/ den fanch om vermaken/ de plupmen om vercierren ende te hoberen / maer noch oock der felven dreck dienende is / tot welbaet des aerdt-rijcx / zijnde t'felbe foo altemael geordineert van den oppersten Werckman/ tot dienste der Menfchen / op dat den Menfche weder soude ghe-dencken/ danckbaer ende ghetrou te wesen/ den ghenen die hem niet alles is goet doende.

Het 38. Cap. Van de Bergh-ghedierten.

Bhalven de verhaelde soortē van Bergh-ghedierten/ die met Indien ende Europa gemeen zijn/ so heeft men daer noch andere/ de welke ick niet en weet/ dat sy hier ghevonden worden / of soomenfer heeft/ soo zijnser by avontueren van daer ghebracht. Daer zijn Ghedierten gelijk als Werckskens diese Saynos noemen / de welke van't vzeemde schepsel zijn/ die den navel op de borstelen hebben / loopen by gheheele kudden dooz't gheberghte/ zijn van natueren wyedt / sonder pet te vzeesen / maer loopen daer eer op aen/ hebben uptstekende borstelen ghelijck als scheermessen / ofte blimen/ daer sy wel goede wonden ende quetsueren niet doen connen/ soo de gene/ diese Jagen/ haer daer niet tegens en versien. De ghene diese willen Jagen/ klimmen op de boomen/ om haer te versieken/ als dan soo comen de Saynos ofte Werckens by gheheele kudden tseffens / ende siende datse de Man niet crijghen connen/ bijten ende knaghen aen den boom/ de welke als dan van boven met worp- pijlen ofte cleyne swijnspietsen afwerpen/ ende

ende doodender soo veel alsse willen. Zijn seer
goet om t'eten/ maer is eerst noodich/ dat mensce
terstont den ronden bal (diese aen den nabel van
de borsten hebben) afsnijdt/ want souden an-
ders in eenen dach gecorrupeert en stinkende
wesen. Daer is noch een ander soorte van Ghe-
dierten/ die int schijnsel zijn/ghelijck als Braet-
verckskens/ de welcke Guadatinajas gheheeten
worden. Verckkens van de selve specie gelijck als
in Europa, twijffele of die in Indien geweest zijn/
eer daer de Spagnaerden quame/ om dies wille
batter int Relaes ofte Tractaet van de ontdeckin-
ghe der Eylanden van Salomon verhaelt wordet/
hoe dat sy daer Hoenderē ende Spaensche Ver-
ckens gevonden hebben. T'gene dat altoos seker
is/ is dat het selve Dee bynae op alle plaetsen
van Indien in grooter menichte vermenichvul-
dicht is. Op veel contreyen so wordet t'vleesch
noch versc ofte onghesouten afghcegheten/ ende
houdent oock voor soo ghesout ende goet als
t'Schapen-vleesch/ ghelijck als daer is in Car-
tagena, op sommighe plaetsen soo zijn de selve
wildt ende wyedt geworden/ in sulcker voegen
datser gesaecht wordē gelijc als Boschverckens/
ghelijck als daer is in nieu Spagnen, ende op an-
der Eylanden/ daer haer t'selve Dee int wildt
ende op de Gheberghten begeben heeft. Worden
op etlijke oorden ghemest met het graen van't
Mays, (dat is daer t'Indiaens broodt afghe-
maecht wordt) waer mede uptnemende wel
groepen ende vet worden: wort gebaen om datse
veel boters souden gheben/ (te weten/ vet ofte
smeer/dat van de Spagnaerdē Verckens-boter
geheeten wordt) t'welcke sy in de plaets van oly-
vesigen. Op etlijke plaetsen makenser uptghele-
sen Hammen ofte Hespē van / als te Toluca in
nieu Spa-

Het Ders-
ke-vleesch
is van ge-
lijcken in
Mogam-
bicke soo
goet/ dat
het alle
t'ander in
goetheyt
te boven
gaet/ in
sulcker
voegen
datment
de kranc-
ken in de
plaets van
Hoende-
ren toelaet
t'et/ wor-
dende int
contrarie

Cap. 38.

in Spa-
gnen/ die
siecken/
ghelyck
als pest
verboden.

Van dese
Armadil-
los mach
men sien
by den
boor/
noemden
Doctor
Paludanus
tot En-
chuyssen/
als ich
hem niet
ghebracht
hebbe.

Historie Naturael van West-Indien,

nieu Spagnen, ende te Paria in Peru. Akerende nu
weder op het Ghedierte van daer / soo is te we-
ten / dat de Saynos de ghelijckenis hebben / van
Verckens / doch evenwel wat clepnder. Van
ghelijcken soo zijnder oock d' Elanden / de clepne
Ossen gelijck / hoewel dat sp / int wassen van de
hoornen / eer clepne Ruylen schijnen te wesen:
De Ruyden der selven / zijn seer gheacht voor
Colders en ander decksels / om datse / door haer
hardicheyt / wel eenighe slaghen ofte steken we-
derstaens ende tegens houden connen. T' ghene
dat de dicke ende hardicheyt der Ruyden / d' E-
landen is beschermende / t' selve is oock (de gene
die men Armadillos noemt) beschermende / de
menichte der schammen / die sp / als sp willen / op
ende toe doen / gelijck als een harnas : zijn clepne
beestkens die haer op de Gheberghten onthou-
den / ende door de defensie ofte t' beschermfel dat
sp hebben / (van haer selven in haer schammen
te mogen verberghen / de welke sp oock nae ha-
ren wille connen uytstrecken) soo worden sp Ar-
madillos (dat is / soo veel als ghewapent geseyt)
gheheeten. Ich hebber wel van ghegeten / maer
en docht my niets te weerdich te wesen. Veel be-
ter cost is / dat van de Yguanas, alhoewel dat het
gesicht des selven / ijsich is / want hebben eygent-
lijke de ghelijckenisse van Spaensche Haegh-
dissen / is niet te min een soorte van Water- ghe-
dierten / want onthouden haer int water / clim-
men oock op't landt ende op de boomen die aen
den Oever van de watercant staen / daer sp haer
dan van boven af int water late vallen / alwaer
sp als dan gerregen worden van de Barcken ofte
Schuyten / die hier toe onder- aen vast gemaect
liggen. Chinchillas is noch een ander soorte van
Ghedierten / ghelijck als Hardillas, ende hebben een

een wonder sacht vel/welcke vellē vooz een heer-
lijck ende gesont dinck ghedraghen worden/ ont-
de maegh te verwarmen ofte vooz borstlappen/
want zyn van een passelijcke warmte. Van ghe-
lijcken so worden van't bont van dese Chinchil-
las, Deksens ende Frisen gemaect: Worden ge-
bonden in de Geberghten van Peru, alwaer van
ghelijcken oock noch een ander beestken gebon-
den wordt/ dat seer ghemeyn is/ ghenaeint Cuy,
t'welcke d'Indianē vooz een seer goet eten hou-
den/ ghebruyckense oock seer ordinaris in haer-
lieder sacrificien/ doende met de selve Cuys haer
Oeffrande/zijn gelijck als jonghe Conijnen/ende
hebben oock haer holen onder d'aerde/hebbende
op sommighe oorden t'aerdrick gantsch dooz-
graben: etlijcke zijn grau / andere wit ende van
verscheyden coleuren. Daer zijn noch andere
beestkens / die sy Vilcachas noemen / de welcke
van gedaente zyn/ ghelijck als Hasen/doch wat
grooter / worden van ghelijcken ghejaeght ende
ghegheten. Van oprechte Hasen heeft men daer
oock op plaetsen menichte van Jacht af. Conij-
nen worden van gelijcken ghevonden int Rijk
van Quito, doch de goede zijnder upt Spagnen
gebracht. Daer is noch een ander aubollich ofte
antijcks Dier / t'welcke dooz sijn uptnemende
traeghept spots-gewijs / Perico ligero (dat is/
Luchtich hondken/ genaemt wordt/ heeft d'ye
nagelen aen elcke handt ofte voozste poot/ ver-
set de voozste ende achterste pooten als by compass/
ende op sijn streeck met een groote hegma ofte
verlancksaenheyt / is bynaest ghelijck als een
Aep/ zijnde de selve int aenghesicht seer ghelijck/
maect een groot ghebeert met crijten ende
tieren/onthoudt hem op de boomen/
ende eet Mieren.

Het

Merkatten heeft men daer ober alle t'gheberghte der Eylanden op't vaste landt ende in d'Andes, ontallijckē veel/ is een soorte van Apen/ doch eenichsins verscheyden/ om der steertē wille/ diese seer lancck hebben) als oock om dat onder haer geslachten zijn / t'eenemael swart / andere aschverwich/ sommige grau/etlijke besprinkelcht en verscheyden. De lichtveerdichept ende loofsheyt van dese beesten / is om te verwonderen / want schijnt bynae / dat sy eenich vernuft ende rebelijckheyt hebben / ende int clauteren ober t'gheboorte/ schijnen sy de Voghelen nae te bootsen. Hebbe in Capirâ (int reysen van Nombre de Dios nae Panamâ toe) een Meerkat sien springhen van eenen boom af/ tot op eenen anderen/ die aen de ander zijde van de Rivier stondt/ dat my genoech verwonderde: winden haer niet des teert om eenen tack/ende werpen haer also daer sy willen. Soo wanneer dat de spatie te groot is/ dat sy die niet wel met een spronck connen ober comen/ soo gebuycken sy een aerdige behendichept/ te weten/ batten den anderen aen de steerten / makende alsoo een maniere van een kettingh van veel aen een vast / daer nae soo dvinghense ghelijckelijck malcanderen voort / zijnde de voorste van d'ander gheholpen/ maecht dat hy int springhen een tack in de buyst crijght / alwaer hy hem als dan soo vast aen houdt/ dat hy alle d'ander op helpt/ die haer alte sarnē d'een aen d'anders steert vast houden / als gheseyt is. De sotte cluchten/ aerdichept / ende andere autijcksche pertten / die sy toefstellen / is een dinck om te noteren / want d'abel-

'abelheyt diese aenemen (als mensche leert) en
 schijnt niet van stommie beesten / maer van een
 menschelijck vernuft te wesen. Ick hebber een
 gesien te Cartagena, int hups des Gouverneurs/
 gene dat my wel van den selven gesept wierdt/
 cheen bynaest onmoghelijck te wesen / te weten/
 hoe datse hem in de Taberne ofte Berbergh om
 vijn sonden / draghende in de eene handt de kan/
 ende in d'ander t'gelt / t'welck men hem in geen
 verley maniere upt der handt cost crighen / voor
 meer dat hy eerst de wijn hadde: Ende soo hem
 de kinderen op de straet nae riepen / of wierpen/
 so sette hy de kan aen een zijde / soeckende eeni-
 ghe steenen / waer mede hy terstont rupine baen
 naecte / gaende als dan weder met sijn kan / sijn
 ten wegh voortaan. Ende t'gene dat noch meer
 is / dat alhoewel hy selfs mede eē goet vriend
 van de wijn was / (gelijck als ick het hem hebbe
 sien dinken / alst hem sijn meester van boven af
 in den mont goot) soo en soude hy nochtans de
 kan ofte wijn / sonder oorlof / ofte datment hem
 gaf / niet gheroert hebben: Sepden oock / dat soo
 hy opghetoyde / of ghepzonckte ende gheblanc-
 kette vrouwen sach / dat hy daer terstont nae toe
 pzonck / ende de doeck van't hooft haelde / ende
 qualijck handelde. Het mach wel wesen / dat hy
 daer wat by hanghen / want ick het selve niet al
 gesien hebbe / evenwel soo en dunct my in effect
 niet / datter eenighe beesten zijn / die soo seer met
 de menschelijcke conuersatie over-een comē / als
 dit gheslachte der Meerkatten. Daer worden
 soo veel dinghen af vertelt / dat ick het voor beter
 houde (om niet te dencken dat ick fabelen geloof
 gheeft / ofte datse van anderen daer niet voor ge-
 houden worden) dese materie te laten blijven /
 niet alleenlijck den Auctheur van alle creatueren

Historie Naturael van West-Indien,
te ghebenedijen/ dewijle dat hy/ soo't schijnt/ al-
leenlijck soodanige soorte van Gedierten ghe-
maect heeft/ tot een recreatie ende vermakelijck
tijdt-verdrijf der Menschen/ t'welcke anders
niet en is/ dan van lachen/ ofte om te doel lachen.
Sommighe hebben gheschreven/ dat men Sa-
lomon van dese Meer-katten upt West-Indien
ghebracht heeft/ maer laet my duncken dat het
selve van Ost-Indien ghelueft moet zijn.

Het 40. Cap. Van de *Vicuñas* ende *Tarugas*
van Peru.

Der ander dinghen/ die men in Indien
van Peru notabel heeft/ zijn de *Vicuñas*
ende Schapen (diese van't landt heeten)
t'welcke tamme ende seer proffijtelijcke
beesten zijn. De *Vicuñas* is wildt/ ende de Scha-
pen tam Dee. Sommighe hebben gemeent/ dat
de *Vicuñas* de ghene zijn/ daer Aristoteles, Plinius,
ende ander Auctheuren van ghehandelt hebben/
te wetē/ daer sy van de *Capreas* (ofte wilde Ge-
pen) schijven/ daer sy sonder twijffel ghelijcke-
nis van hebbē/ en dat/ door de lichtveerdicheyt/
als oock om datse haer int Geberghte onthou-
den/ ende eenige gelijckenis van Gepten hebben/
doch en zijnt in effect niet/ want de *Vicuñas* en
hebben gheen hoorns als d'ander doen/ ghelijck
als Aristoteles verhaelt. Oock minder en zijnt
gheen Orientaelsche Gepten/ daer de Bezâr-stee-
nen af comen/ ofte soo sy van soodanighe soorte
zijn/ soo moghen dat sonderlinge specien wesen/
soo/ ghelijck als t'gheslachte der Honden/ als
Dogghe ende Windchonden van verscheyden
specien zijn. Van gelijcken soo en zijn de *Vicuñas*
van Peru de Gedierten niet/ die in de Provintie
van nieu Spagnen de Bezâr-steenē hebben/ want
de selve

de selve van een soorte van Hertten ofte Venesoe-
ren zijn/ also dat ick niet en weet/ dat dese soorte
van Ghebdierten op eenighe plaetsen ter Werelt
ghevonden wordt/ dan alleenlijck in Peru ende
Chile, t'welcke aen den anderen grenst. De Vi-
cuñas zijn grooter als Septen/ende clepnder als
kalben/ zijn in de couleur bynaest Leeuwerwich
ofte taneyt/ doch een wepnich claerder/ en heb-
ben gheen hozens/ gelijk als de Hertten ende
Septen wel hebben: weyden ende onthouden
haer op seer hooghe Gheberghten/ ende dat/op
d'aldercoudste ende woeste plaetsen/ die aldaer
Punas gheheeten worden/ en worden van't ijs
nochte sneeu gantsch niet berreucht/ maer schij-
nen daer eer een vermaken in te hebben/houden
haer altoos met hoopen by een/ende zijn uptre-
mende rasch int loopen: wanner dat sy eenighe
reysende lieden ofte beesten genooten/soo nemen
sy terstont de vlucht/ghelijck als de gene die seer
vreesachtich zijn/ende alsoe vlieden/soo jagen sy
haer jonghen vooz haer heen: men en can niet te
weten comen/ datse seer vermenichvuldighen/
hierom wast/dat de Coninghen Ingas, de Jacht
van de Vicuñas verbodē haddē/ten waer dat het
selve geschiedde dooz haer bebel ende vooz haer-
lieder Feesten: wordt van sommighe beclaeght/
dat men (nae der Spagnaerden comste) de Cha-
cos, ofte Jacht der Vicuñas, al te veel toegelaten
ende oorlof ghegeven heeft/ ende datse daer dooz
vmindert zijn. De maniere der Indianē Jacht
ofte Chaco, is/haer met veelder som te vergade-
ren/ in sulcker voegen/datse bywijlen twee/drye
dupsent/ ende meer/ overhoop zijn/soo datse een
grootte spatie van't gheberghte omringhen ende
besetten moeten/ als dan soo makense/ dat sy de
Jacht van alle canten by een jaghen/ daer sper

dan/dyze/vier hondert/ofte soo veel alsse willen
 van nemen / latende alle d'ander weer loopen
 namelijk den de wijfkens/om voort te genereren
 plachten dese beesten oock te scheeren/ en maecten
 van't hayz ofte wol / dekens ende mantels
 van grooter waerden / want de wol ofte t'hayz
 is gelijck als sachte zijde/ ende moghen langhen
 tijdt dueren. Ende om dies wille dat de coleum
 sijt de natuer/ ende niet gheberwet is/ soo is he
 bynaest onverganchelijck / zijn koel en seer goet
 in den tijt van heet weder/ als oock tegens d'in
 flammation der nieren / ende houden die op an
 der plaetsen vooz seer ghesont / segghende dat
 d'overbloedige hitten tempereren ofte matigen
 T'selve doet oock van ghelijcken de wol / in de
 hebben ghebult/ die van somnighe daer in ghe
 bruyckit word/ om de ghesontheyts wille/ ende
 dat/ door d'experientie dieser van hebben. Door
 andere gebreken als vooz't stercken / willen seg
 ghen / dat dese wol oock goet soude wesen / oft
 dekens daer af ghemaectit/ doch evenwel soo en
 hebbe ick van dese experientien gheen sekerheyt
 af. T'vleesch van de Vicuñas en is niet goet/ hoe
 wel dat het d'Indianen eten / ende daer oock
 roock vleesch af maken. Door medecijn mach
 icker af segghen/ t'ghene my selfs ghebeurt is/ t'
 weten/ als ick reysende was door't Ghebergh
 van Peru, soo ben ick gecomen op een avonde
 stont by een Tambo ofte Herbergh/ met sulcken
 onlijdelijcken pijn in d'oogen/ datse my dochten
 uyt het hooft te springhen/ welck accident te ro
 men plach/ als men door veel sneus reys/ ende
 t'selve veel aensiet. Nu liggende met dese groot
 sinerte/ ende hebbende bynae alle patientie ver
 lozen / soo quam daer een Indiaensche vrouwe
 by my/ ende bracht een wepnich vleesch van een

Vicuña, die op de selve stondt gedoodt was/ loo-
pende t'bloet daer noch upt / ende seyde: neemt
Vader / legt dit op u ooggen/ t'sal terstont wel be-
teren/ en leggende de selve medertijn op d'oogen/
soo sliesten terstont de pijn/ ende was binnen seer
roeten tijdt gantsch ende al wech/ sonder dat ick
die opt meer voelde/ behalven de voorschreven
Chacos, t'welcke gemeyne Jachten zijn/ soo ge-
bruycken d'Indianen noch bysondere practi-
ken / om dese Vicuñas te crijghen / te weten / soo
wanneer sy die soo verre binnen scheuts hebben/
dat sy die beworpen mogen/ soo worpen sy haer
sommige lijnen ofte rooydekens/ met sekere loo-
den daer aen/ toe/ de welcke haer soo om de bee-
nen vertwerren/ datse daer nae niet meer loopen
mogen/ waer mede sy die t'haren wille vangen.
Het principaelste daer men dit heeft om acht/ is
om de Bezâr-steenen/ die daer in gebonden wor-
den/ waer van wy terstont sullê handelen. Daer
is noch een ander soorte diese Tarugas noemen/
die oock wildt zijn / maer zijn veel radder ende
lichtveerdigher / als oock lijvigher / dan de Vi-
cuñas, en hebben de couleur wat versengder/ met
sachte ende hangende ooren / en loopen niet met
hoopen by een/ gelijk als de Vicuñas, of ten min-
sten/ soo en heb ick die anders niet gesien/ dan al-
tijdt een alleen/ ende dat/ op seer hooge plaetsen.
Van dese Tarugas soo crijght men oock Bezâr-
steen / de welcke grooter ende van meerder
deuchden zijn/ als d'ander.

Het 41. Cap. Van de Pacos, Guanacos, ende
Schapen van Peru.

Gheenich dinck en heeft Peru van meerder
rijckdom ende voordeels / als het Dee
van't landt/ van den onsen/ Schapen van
D d ij Indien,

Indien, en van d'Indianen (in de gemeene tale) llama geheeten/ want soo men die wel insiet/ soo zjint d'alderproffijtelijckste ende oncostelijckste beesten van alle de gene die daer bekend zjyn. Van dit Vee soo krijghen sy cost ende cleeren/ ghelijck als men in Europa van't Vee der Schape doet/ ende hebbender dan/ noch meer/ t'voeren ende dragen van/ van alles watse van doen hebben/ want dienen om haer de lasten te dragen ende te brengen. Ten anderen/ soo ist niet noodich/ dat men daer yet aen becofticht/ als vā Hoef-ijfers/ zadels/ ofte andere inspanfels/ ende noch veel minder aen Haber/ want zjyn haer Meesters/ om niet dienende/ haer te vreden stellende met het cruyt ofte gras/ dat sy int veldt vinden/ in voegē dat haer Godt voorzien heeft/ met Schapen en last-peerden/ ende dat/ altemael niet een soorte van beesten. Ende soo gelijk als het voorgeen arm volck was/ soo en wilde hy niet/ dat sy haer eenige oncoste doen souden/ want Wepden hebben sy genoeg op de Gheberghten/ andere nootdriften en begeert dit Vee niet/ noch en heeft het oock niet van doen. Dese Schapen ofte llamas zjyn tweederley soorten/ te weten/ d'eerre Pacos, ofte wollighe Schapen/ ende d'ander slechthaprich ende van wepnich wols/ de welke beter zjyn/ om de last te dragen/ zjyn grooter als groote Schapen/ ende cleinder als kalben/ hebben seer lange halsen/ in gelijckenis van de Kameelen, t'welcke oock alsoo vereyschende is/ want dewijle datse hoogh ende verhebe van lichamen zjyn/ soo behooren sy oock/ om de welstandt/ lange halsen te hebbe: zjyn van verscheyden coleuren/ eenighe gantsch wit/ andere t'eenmael swart/ etlijcke grau/ ende sommighe verscheyden/ dese Motomoro heeten. De Indianen hadden

hadden daer/ in de Sacrificien/ groote achtunge
 op/ van wat couleur datse moesten wesen/ voor
 verscheyden tijden ende effecten. T' vleesch des
 elken is goet/ alhoewel dat het sterck ofte straf
 is. Dat van de Lammeren/ is t' beste ende let-
 kerste datter ghegeten mach worden/ doch wor-
 den hier weynich in verdaen/ want de princi-
 paelste vruchte daer van/ zijn de wollen om La-
 kens af te maken/ ende den dienst van de lasten
 te draghen ende brengen. De wolte wordt van
 d' Indianen bereyt/ ende gewaet af ghemaeckt/
 daer sy haer mede cleeden/ make daer een soorte
 van grof ende gemeyn tuych af/ t'welcke sy Ha-
 valca heeten/ ende van noch een ander/ dat fijn
 ende delicaet is/ Cumbi gheuaemt: Van dit
 Cumbi, soo maken sy Tafel-cleeden/ Dekens/
 Capijte ende Lakens van uptgelesen wercken/
 t'welcke langen tijt dueren mach/ ende heeft een
 soo schoonen glants/ ghelijck of het bynae half
 van zijde waer. Ende t' gene dat noch (op haer
 maniere van wol te weven) t' singulierste is/ is
 dat sy't van beyde zijden weten te weven/ met
 alle de werckē die sy willen/ sonder dat men eens
 op eenige plaetsen van't geheele stuck/ den draet
 ofte t' eynde daer van can onderscheyden. De
 Coningen Ingas van Peru hadden groote Mees-
 ters van dit Cumbi te wercken/ waer van de
 principaelste woonachtich waren in de Juris-
 dictie vā Capachica, by't groote Lach ofte Mepz
 van Titicaca, verwense met verscheyden crupden
 van sonderlinghe coleuren/ die op dese wol seer
 fijn ende wel comen/ waer mede sy veelderley
 tuygh maken. Van't grove ende slechte/ jaee oock
 van't sijne ende delicate werck/ so zijn alle d' In-
 dianen/ als oock de Vrouwen/ int Gheberghte/
 goede Meesters/ ende hebbē haer Weestouwen

Ed iij in haer.

in haer huyfen / sonder dat sp't Laken (dat se
 voor haer huyfs van doen hebben) behoeven te
 roopen / ofte een ander te laten maken. T' vleesch
 van dit Dee gebruycken sy om roock-vleesch a
 te maken / t'welcke langhen tijdt dueren mach/
 ende wort oock veel genoten ende verdaen. Ghe
 bruycken oock dese Schapen om den last te dra
 ghen / ende dat / by groote hoopen teffens / want
 daer gaen dickwils hoopen van dype / vier hon
 dert / jae tot duysent Schapen gelijck / gheladen
 met Wijné / Coca, Mays, Chuño, Quicksilver ende
 ander waeren / t' sy wat dat het soude moghen
 wesen / zijnde van alle t' selve / t' Silver de beste
 roopmanschappe / want draghen de Barras ofte
 platen Silbers / van Potosi af / naer Arica toe /
 t'welcke zijn t'seventich mijlen weeghs / ende
 plachten dat in voortijden nae Arequipa te bren
 ghen / t'welcke hondert en vyftich mijlen zijn.
 T'gene dat my dickwils verwondert heeft / is te
 sien / hoe dat dese hoopen Schapen altemers gin
 gen / met een ofte twee duysent Barren ofte platē
 Silbers / t'welcke meer als dype hōdert duysent
 Ducaten zijn) sonder eenige ander beschermfel
 ofte Wacht by haer te hebben / dan een wepnich
 Indianen / ende dat / alleen om haer den wegh te
 wijzen / ende te laden: ende als het al veel was /
 eenigen Spagnaert daer by / slapende alle nach
 ten onder den blautwen Hemel / sonder eenighe
 ander toeficht / dan als gesept is / ende daer en is
 noch nopt (op een soo langen wegh / ende met soo
 wepnich Convoy) van soo veel silbers / per af
 ghebroken / soodanich ende soo groot / is de ver
 licheyt daer men in Peru met over wegh reys
 t. De last die gemeynlijckē elcke Schaep draeght /
 zijn vier ofte ses arroben , ghewichts / ende soo t
 en langhen wegh is / soo en gaen sy maer twee /
 dype /

dype/ ofte ten hooghsten vier mijlen des daeghs.
 Dese Scharpe dyvers hebbē haer bekende rust-
 plaetsen/ daer sy weyden ende water vinden/ al-
 waer sy ontladen/ ende hare Tentkens op- rech-
 ten/ haer vper ende cost bereydt maken/ soo dat
 sy daer geen quaet ghenoege van hebben/ hoe-
 wel dat het een maniere van al te flegmatijcken
 ofte traghen reyse is. Zoo wanneer dat den
 wegh maer van een dach reysens is/ soo draeght
 een van dese Schapen wel acht en meer arroben
 gewichts/ gaende met sijn volle last/ die gheheele
 dachreys/ acht ofte chien mijlen/ ghelijck als het
 arme soldaten (die in Peru over wegh reysen) ge-
 daen hebben. Alle t'voorschreven Dee/ is vrient
 van coude climaten ofte getempertheit/ hierom
 ist/ datse op de Gheberghten wel aerden ende
 voort- teelen/ ende op de blacke veldē ofte platte
 landen/ sterben sy van hitten. Het gebeurt wel/
 dat dit Dee t'eenmael met ijssel/ ofte rijp ende
 ijs bedeckt comt/ zijnde des niet te min eben ge-
 font ende wel te vreden. De slechtharige Scha-
 pen hebben een seer gracieus ende antijckis ghe-
 sicht/ want comē wel op den wegh te pauseren/
 heffende den hals om hoogh/ ende blijven alsoo/
 een/ met grooten voorzicht/ een langhen poos
 aen staen sien/ sonder eens te verroeren/ noch
 eenich tepcken van vzeese ofte vzeuchden te be-
 wijzen/ in somma dat het een lust om lachē doet/
 als men haer staticheit aensiet/ hoewel dat sy
 haer oock somtijts wel haestich verbeeren/ ende
 met last met al/ tot op het hooghste van de steen-
 rotsen loopen/ soo dat het wel gebeurt (so sy die
 niet en comen bereycken/ om t' silver/ datse ghe-
 laden hebben/ niet te verliesen) die niet een hoer
 doot te schieten. De Pacos wordē oock altemets
 soo ginnich/ datse haer/ met last met al/ ter

neer worpen/sonder dat men haer niet geemighe remedien weder can doen opstaen / jae sullē haer liever in dupsent stuckē laten houwen / dan haer te verroeren als haer dese grinnicheyt ofte dullicheyt over comt. Waer door t' spreckwoozdt (dat men in Peru gebruyckt) gecomen is / te seggen teghens een / die hem niet wil laten segghen of onderrechten / dat hy gheempackeert is / om te bewijzen dat hy weerbarstich ofte hardnechich is / want de Pacos alsoo insgelijcx doen / als haer de grillicheyt over comt. Het remedie datter d'Indianē dan toe doen / is te rusten / ende by de Paco neder te gaen sitten / hem veel te troetelen ende vrientdchappe te bewijzen / tot soo langhe dat hy weder bedaert ende goede sinnen crijght / ende van sijn selven weder op staet. Het geschiet somtijds wel / dat sy daer twee / d'ye uren nae moeten wachten / eer dat hy hem weder laet seggen. Crjgen een quale ofte ghebreck / ghelijck als schurft / t'welcke sy Carache heeten / waer van dit Dee heel plach te steruen. Het remedie dat d'Ouders hier teghens ghebruycken / was t'Schaep ofte Ree (die dit quaet hadde) leuent te begrauen / op dat het t'selue d'andere niet aen en cleefde / want is een gebiet dat seer aenhangt. Soo wanneer een Indiaen / een ofte twee van dese Schapen heeft / soo laet hy hem duncken / dat hy een rijck man is. Dese Schapen van't landt gelden genuepelijk / ses / seuen / ende meer gheeshapeerde pesos t'stuck / nae dat de tijden ende plaetsen zijn.

Het 42. Cap. Van de Bezâr-steenen.

In alle de beesten / die wy gheseyt hebben / enghen van Peru te wesen / vindt men de Bezâr-steenen / van de welcke / Nuthouren van

van onsen tijden/ gheheele Boecken gheschreeven hebben/ die de ghene sien mach/ die daer byeder notitie af begeert te hebben. Door onse teghenwoordige intentie / so salt alleen genoegh wesen/ te segghen/ dat desen steen (die men Bezâr heet) gebonden wordt in de maegh ende buych van de voorschreeven beesten / te weten / bywijlen een/ ende somtijds twee / dýpe ende vier. Hebben in de gedaente / grootte ende colour / groot onderschepdt/ want de sommighe zijn soo cleyn (ende oock noch wel cleynder) als Hasnooten/andere als Noten/etlycke als Dupben-eperen/ en eenighe soo groot als Himen-eperen/ ick hebber gesien soo groot als een Araguien-appel. Int satsoen soo zijn sommighe rondt / andere gelijk een Ey/ etlycke platachtich/ en alsoo van verscheden gedaenten. In de colour soo zijnder swarte/ grauwe / witte/ vale/ ende etlycke als verguldt. Een is gheen sekeren reghel / nae de colour ofte grootte te sien/ om t'oordeelen welck dat de fynste zijn / zijn altemael van verscheden schellen ofte schanunen / d'een op d'ander vast / t'samen gegroept. In de Provincie van Xauxa, als oock op andere contrepen van Peru, soo worden sy in verscheden beesten gebonden/ soo wel wilbt als tam/ gelijk als daer zijn in de Guanacos, Pacos, Vicuñas ende Tarugas. Andere voegen daer noch een ander soorte by / t'welcke sy segghen wilde Septen te zijn/ die van de Indianen Cipris ghe-naemt worden. D'ander soorte van beesten zijn in Peru seer wel bekent/ waer van wy gehandelt hebben. De Guancos ende Schapen van't lant/ als oock de Pacos hebben gemeenlycken d'aldercleynste steenen/ ende van een swartachtighe colour / de welcke niets te seer gheacht/ noch in de mederyne geprobeert zijn. Vā de Vicuñas crijght men

men grooter Bezâr-steenen/ de welcke grau/ wit
ofte vael zijn/ dese houdt men voor beter. D'er-
cellenste ofte alderbeste geloofst men te wesen/ de
gene die van de Tarugas comen / waer van som-
nige uytnemende groot zijn / welcke steenen ge-
mepilycken meest wit zijn / treckende nae de
grauwe couleur / ende de schellen ofte schammen
zijn oock wat dicker. Men vindt soo wel de Be-
zâr-steenen in de wijskens als in de mannekens/
alle de beesten diese hebben / eer kaudwen en wep-
den ordinaris onder t'sneeu / ofte op de Punas.
D'Indianen vertellen/ ende dat wyt hoorz seg-
gen van henliedder Voorouders ende Oversten/
dat men in de Provincie van Xauxa, ende andere
van Peru, veel feynijne Crupden en Ghedierten
heeft/ de welcken t'water dat sy drincken/ en de
Wepden die sy grasen ende riecken / vergiftich
maken. Onder dese crupden soo isser een die van
de Vicuña ende d'ander beesten (die de Bezâr-ste-
nen voortbrengen) door een aengeboren natuer
wel bekend is/ de welcke t'selbe crupt eten/ waer
mede sy haer pferveren ofte versien teghens
t'feynijne water ende wepden/ ende van't voor-
sepde crupt/ soo comt den steen in haer maegh te
groepen/ ende hier van soo procedert haer oock
alle de deucht die sy van teghens t'feyn / ende
d'ander wonderlycke operatiën / heeft. Dit is
d'opinie ende t'seggen der Indianen/ gelijk als
het van seer ervaren lieden (int selve Rijk van
Peru) ondersocht is gheweest/ t'welcke seer veel
met de reden/ als oock met het ghene dat Plinius
van de wilde Gepten refereert / over een comt/
seggende dat sy haer met het feyn/wepden/ son-
der daer eenich letsel af te hebben. Ghebraght
zijnde aen d'Indianen / dewijle dat de Gepten/
Wenesoenen/ Schapen en Roepen van Spagnen
op de

op de selve Punas oock weyden / waerom dat
 men dan in haer van ghelijcken de Bezâr-steenen
 niet en vindt: Antwoorzen / dat sy niet en ghe-
 looven/ dat het Dee van Spagnen/ t'voorzepde
 cruyt comt t'eten / ende dat sy oock van ghelij-
 ken de Bezâr-steenen gebondē hebben in de Her-
 ten ende Venesoenen. Dit schijnt over een te co-
 men/ met het ghene dat wy weten/ van dat men
 in nieu Spagnen, Bezâr-steenen vindt / daer men
 gheen Vicuñas, Pacos, Tarugas, noch Guanacos en
 heeft/ dan alleenlijcken herten/ in etlijke van de
 welcken / oock van de voorszepde steenen gebon-
 den worden. Het principaelste effect der Bezâr-
 steenen/ is teghens t'feyn ende vergiftige sieck-
 ten/hoewel datter verscheyden opinien van zijn:
 sommighe houdent vooz een beuselinge/ ander
 makender mirakel af/ t'sekerste is / dat sy van
 veel operatien zijn / alse op sijnen tijdt / ende in
 behoorlijcker voegen ghebruyckt worden/ ghe-
 lijck als alle ander cruyden/ ende dat/ aen de in-
 ghebozen van't landt: want daer en is geen soo
 crachtighe Mederijn/ die iust altoos gheneest.
 In de sieckte vā Tavardette ofte Tavardilla, heeft
 het in Spagnen ende Italien wonderlijke wel-
 gheproffiteert / ende in Peru soo veel niet. Vooz
 melancolijē/ ballende sieckte/ pestilentielle koozt-
 sen/ende vooz andere verscheyden krankheden/
 soo wordt het gebruyckt/ ghemalen oft aen stuc-
 ken ghewezen/ ende alsoo in eenich liqueur ofte
 nat ghedaen/ dat tot de sieckte goet is. Etlijke
 nemen dat in wijn / andere in azijn / in welriec-
 kent ghedistileert water / in water van Offen-
 tongen/ van borageus, ende op ander manieren/
 t'welcke van de Mederijnen ende Apotckers
 gheseyt mach worden. De Bezâr-steen en heeft
 gheen eyghen smacck/ ghelijck als Rasis Araber,
 daer

Tavardilla
 is een siec-
 te van pijn
 int hooft/
 ende een
 gestadigen
 hoest/ ende
 is aende-
 vende ghe-
 lijck de pest/
 regneerde
 in Spagne
 de Jaren
 van 80 est
 81/ ende
 vernielde
 een groote
 menichte
 van mens-
 schen.

Van de
Orientael-
sche Bezâr-
steen
machinen
desen in
mijn Li-
nerario
van Oost-
Indien.

daer van gheseyt heeft. Daer zijn sommighe tro-
tabel experientien van ghesien / ende daer en is
oock niet aen te twijffelen / van dat den Auctor
van alles / desen steen groote beuchden gegheven
heeft. Den eersten graet van estinne / hebben de
Bezâr-steenen / die men upt Oost-Indien brengt /
de welcke van een Olijvé colour zijn : de tweede /
die van Peru : de derde / die van nieu Spagnen,
Maer datse dese steenen hebben beginnen t'estime-
ren / soo segghen sy / datter d'Indianen eelijcke
nae geboort ende valsche gemaecht hebben. Veel
heden meynen terstont / dat soo wanneer dat sy
eenige van dese steenen sien / die wat grooter zijn
als ordinaris / dat sy valsche zijn / t'welcke een be-
droch is / want men heeft groote die seer fijn
zijn / ende cleyne die gheconterfeyt ende valsche
zijn / de proebe ende experientie hier van / is de
beste Meester om te kennē. Het is een dinc om
te verwonderen / hoe dat dese steenen altemet
op seer vzeemde dinghen comen te groeyen / als
op een ijserken / spelde ofte stoclisten / gelijk als
het int binneste van de steen wel gebondē wort /
en wordē evenwel daerom niet voor valsche ghe-
houden / want ghebeurt wel / dat de besten t'sel-
ve inswelgen / ende datter de steen alsoo allengs-
kens d'een schel op d'ander omgroeyt. Ic hebbe
in Peru twee steenen gesien / die op twee Spaen-
sche Dijn noothens ghegroeyt waren / t'welcke
alle de ghene die't saghen / ghenoech verwonder-
den / want en hadden in gantsch Peru noch noyt
Dijn-appelen / noch vruchten daer van / ghesien /
ten sy dat sy daer van Spagnen ghebracht wa-
ren / t'welcke een seer extraordinaris dinc schijnt
te wesen. Nu soo sal dit wepnich / genoech wesen /
int ghene dat de Bezâr-steenen belanghende is /
daer worden noch andere Medecinael-steenen
van

van Indien gebzacht / als voor 't steken der milst /
bloet en Melcksteenen / voor de Baer-moeder /
als oock de ghene die men Cornerjaen heet /
voor 't herte. Maer om dat het de materie der
Ghedierten / daer wy van ghehandelt hebben /
niet aen en gaet / soo en isser gheen verbandt daer
pet van te segggen / ende t' ghene dat gheseyt is /
dient alleenlijcken om te verstaen hoe dat den
oppersten Heere ende almoghenden Auteur /
aen alle oirden der Werelt / syn gaven / secreten
ende wonderen ghesoformeert ende verdeelt
heeft / voor 't welcke hy behoort aen-
ghebeden ende gheglorificeert te
zijn / van eeuwen tot eeu-
wen / Amen.

Eynde des vierden Boecks.

Prologhe ofte Voorreden op de nae- volghende Boecken.

Getracteert hebbende / het ghene / dat tot de
Hystorie Natural van Indien berepffchende is /
soo sal / int refferende / ghehandelt worden / de
Hystorie Morael , dat is / van de costummen ende daden
der Indianen / want nae den Hemel / ghetempertheyt /
ghelegentheyt ende hoedanicheden der nieuwe Werelt /
als oock der Elementen ende Mixten ofte Compositionen,
te weten / van hare Metalen, Planten ende Ghedierten /
daer / in de voorgaende vier Boccken van gheseyt is /
t' ghene dat ons voorszghecomen is / soo sal nu / om de
voorzepde reden / volghen / t' racteren van de lieden / die
de nieuwe Werelt bewoonen / ghelijck als in de naevol-
ghende Boecken daer van gheroert sal worden / t' ghene
dat weerdich duncken sal om verhalen. Ende dewijle
dat d'intentie / van dese Hystorie / niet alleen en is / om
notitie

Voor-rede.

notitie te geven van datter in Indien omgaet/ maer om
 oock van ghelijcken / de selve notitie aen te voeren ende
 te stueren/ tot de vruchten/ die men upt de kennisse van
 soodanighe dinghen soude moghen ghenieten / dat is/
 de selvelieden behuipich te wesen/ tot haer behoudenis/
 als oock den Schepper ende verlosser (die haer upt soo
 grooten schemelende dupsfarnisse/ van haer dwalinghe
 ghebracht / ende t' wonderbaerlijcke licht des Euange-
 liums gheopenbaert ende ghemeyn ghemaect heeft)
 daer van te glozieren. Hierom soo salder eerstelijck / int
 aenbolghende Boeck/gheseyt worden/ t' ghene dat hen-
 lieber Religie ofte superstitie / Ceremonien / Afgoderije
 ende Sacrificien is aengaende / ende daer nae t' ghene
 dat hare Politie/Regeeringhe/ Wetten/ Vsantien ende
 Waden becroende is. En om dat men onder de Natie
 van Mexico gheheughenisse ghehouden heeft van haer
 beginfel ofte opcomste / gheschiedenissen. Oorloghen/
 ende andere dinghen. weerdich om verhalen/ behalven
 het ghemeyne / daer int sesste Boeck van ghehandelt
 wordt / soo sullen wy een eygen ende bysondere verhael
 doen/ int seuenste Boeck / ende dat/ tot d'aentwysinghe
 toe/ der ghestaltenisse ende voorssegginge/ die dese lieden
 hadden/ van't nieuwe Rijke van Christo onsen Heere/
 van hoe dat het hem over de selve Landen soude ver-
 beypden / ende haer onderwoyppen maken / soo ghelijck
 als het aen alle de reste der Werelt gedaen heeft/ t'welcke
 voorsaker een weerdich dinck / ende van grooter aen-
 merckinghe is / te sien/ in welker boeghen / dat het de
 Goddelijcke voorszienicheyt geordineert heeft/ om t' licht
 van sijn Woordt incomste te crijghen op d'uytteste con-
 trepen der Werelt. Mijn voornemen en is niet / om te
 beschryuen t' gene dat de Spagnaerde in de selve Ghe-
 westen ghedaen hebben / daer Boecken ghenoech van
 gheschreyen zijn/ noch oock minder van't ghene dat des
 Heeren knechten bearebeydt ende bebruchticht hebben/
 want het selve is wel een ander neersticheyt op een nieu
 bereyschende/ dan wil my allcen laten ghenoeghen met
 dese Historie ofte Verhael / te stellen / aen de poorte ofte
 deure des Euangeliums, dewijle t' selve alles streckende
 is / tot dienste ende kennisse int Naturael ende Morael
 van Indien, op dat het gheselijck/ ende de Christenbom
 gheplant

heplant ende vermeerdert mach worden / ghelijck als
 selve op't breedste uptgelept is / in de Boecken die wy
 gheschreven hebben / De Procuranda Indiorum salute.
 Soo hem nu pemandt van sommighe ceremonien ende
 santsien der Indianen quaem te verwonderen / ende die
 verachtende waer / als onnatuerlijck ende ongeschickt /
 ofte de selve hoor ongoddelijck ende als een Dupvels
 inck is verwoypende / mach eens besien wat dat de
 Grieken ende de Romeynen (die de Werelt onder haer
 gebiedt hadden) ghedaen hebben / of sy van die / oock
 niet het selve / ofte ander dierghelijcken / ende bywijlen
 ghyer van binden / ghelijck als sulcx lichtelijcken ver-
 staen mach worden / niet alleen van onse Auteurs /
 Eusebio Casariense, Clemente Alexandrino, Theodo-
 ro Cirense, ende andere / maer oock van haer eyghen /
 ghelijck als daer zijn Plinius, Dionysius, Halicarnassius
 ende Plutarcus. Want wesende de Meester van alle
 onghelooovicheyt / de Prins der Dupsternisse / soo en
 is het niet nieuws / dat men onder de Heydenen is vin-
 nende / wreedtheyt / onsupperheyt / raserijen / ende eygen
 otternijen / als een rechte leere ende onderwijsinghe van
 loodanigen Schole. Hoewel dat d'oude Heydenen / dese
 van de nieuwe Werelt / in bloomheyt ende natuerlijck
 verstandt / veel te boven ginghen / niet teghenstaende /
 so is men oock aen dese / dinghen ghemoetende / weer-
 dich om gedencken. Doch is eventwel eyndelijken / int
 meestendeel / ghelijck als van een Barbaris volck /
 i'welcke / behalven s'licht boven de nature /
 van ghelijcken ghezykende was / de
 Philosophije ende natuerlijcke
 onderrechinghe.

Het vijfde Boeck der Hi- storie Naturael ende Morael van West-Indien.

Het 1. Capittel. Hoe dat de hooveerdije ende nij-
dicheyt des Duyvels, d'oorfake ghevveest is,
van d'Afgoderije.

De hooveerdije des Duy-
vels is soo groot ende gewelddich,
dat hy altoos begeerich ende soec-
kende is/voor een Godt gehouden
ende geeert te worden/in alle t'genen
dat hy sijn selven can toepgenē ende stelen van't
gene dat alleenlijck den alderopperste Godt toe-
comt / en en laet niet af / t' selve te doen onder de
verblinde Natien der Werelt/die't licht en clær-
heyt van't H. Euangelio/noch niet verschenē er-
is. Van desen soo hooveerdigen Tzau lesen wy
in Iob, van hoe dat hy sijn oogē op't alderhoogh-
ste is slaende/en dat hy/onder alle de kinderē der
hooveerdije/dē Coninc is/sijn verdozven natue-
re en stoute vermetenheyt (daer hy sijn Thzoonē,
met die van Godt/ socht te vergelijcken) worden
ons wel clærlijck in de H. Schriftuere gherefe-
reert/daer hem in Esaia aldus gesept wort: Ghy
spreeckt in u selven / ick sal tot in den Hemel op-
climmen / ende mijnen stoel boven alle Gods
Sterren stellen/ende sal my ter neder setten/op't
opperste van't Testament, aen de eynden van
Aquilo ofte Noorden / comende tot boven de
hooghten der Wolcken / ende wesen den alder-
hoogsten gelijk. Ende in Ezechiele staet aldus
Hert heeft hem verheven / ende seydet / ick ben
Godt / ende zy gheseten in den stoelē Gods / in
midden

Iob, 41.

Esa. 14.

Ezech. 28.

midden der Zee. Dese boose lust van hem Godt
 te maken / blijft den Satan noch al by/ ende al-
 hoewel dat de rechtveerdighe ende straffe castij-
 dinghe des Alderhooghsten/ hem alle pompeus-
 heyt ende hooghmoedt wech ghenomen heeft/
 waer door hy soo seer vernebert wordde / hem
 tracterende ghelijck als sijn onbeleeftheyt ende
 sotternije verdient hadde / ghelijck als het in de
 selve Propheten breevelijck volghet: niet tegen-
 staende / soo en is hierom sijn obstinate intentie
 niet een dinck verflaut / vertoonende de selve op
 alle manieren/ waer dat hy can ende mach/ ghe-
 lijck als eenen rasenden hondt / bijtende t'selve
 zwaerd/ daer hy met ghewondt wordt. Want
 de hooveerdicheyt (gelijck alsser geschreeve staet) *Psal. 75.*
 van de ghene die Godt haten/ blijft altoos even
 hardneekich. Hier upt soo comt de eeuwighen
 ende vreemde sorghe / die desen Gods-vpandt
 altoos ghehadt heeft / om hem van den Men-
 schen te doen aenbidden/ inventerende soo menig-
 gerley manieren van Afgoderije/ daer hy so lan-
 ghen tijdt t'meeften deel der Werelt / met onder
 t'jock gehadt heeft/ soo dat Godt nauwelijcken
 eenen hoek van sijn Ghemeynte Israels/ over- *Matth. 12.*
 bleef. Ende daer nae als hem de cracht van't
 Evangelum overwonnē ende ontwapent hadde/
 zijnde door de macht van't Crupce / de ghewel-
 dichtste ende bequaemste plaetsen van sijn Rijk-
 he ingenomen/ soo is hy met de selve Tyrannie/
 gheballen op d'alderbeste geleghen ende barba-
 rische volkeren / alle middelen soeckende / om
 onder haer de valsche en leughenachtige Gods-
 dienste t'onderhouden / die hem van de Sone
 Gods/ in sijn Kercke/ ontrocken zijn/ ende door
 den selven / ghelijck als een weedt beest / in een
 klu ghesloten / om te wesen sijn eyghen selfs
 Ee ij spot/

Job, 4.

Math. 4.

spoot/ ende een verheuginge sijner knechten/ ghe-
 lijck als t'selve dooz Job bediedt wordt. Naer
 om dies wille dat d' Afgoderije van't beste ende
 voornaemste deel der Werelt uptgeroept en ver-
 nielt was/ soo heeft hy hem veretrocken aen het
 uiterste ende verscheydenste Rijcke/te werde/aen
 d'ander zijde der Werelt: ende alhoewel dat het
 selve/ in edelheyt minder is/ soo is het nochtans
 in de grootte ende breedde/ meerder. D'oorsake
 waeromme dat de Duyvel d' Afgoderije soo seer
 in alle ongeloovicheyt ghesterckt heeft/ ende dat
 men qualijck eenich volck vindt/ of het zijn Af-
 goden-dienaers/ is namelijcken om twee moti-
 ven/ comende t'eene dooz den gheenen die met sijn
 ongeloovige hoobaerdije besmet zijn/ de welcke
 (soomense wel overdencken wil) men aenmere-
 ken mach/ by het gene daer hy den selven Sone
 des Heeren/ ende warachtigē Godt/ voor oogen
 ghestelt heeft/ hem soo onbeschaemdelijcken seg-
 gende/ dat hy voor hem soude neder vallen ende
 aanbidden/ segghende t'selve/ sonder sekerlijck te
 weten/ dat hy den selven Godt was/ hoewel dat
 hy ten minsten groot vermoeden hadde/ van dat
 hy Gods Sone was. Wie en soude sulcken stou-
 ten aenval/ een soo uptnemende ende wreeden
 hoobaerdije/ niet verschycken? Waerom het
 gheen wonder is/ dat hy hem van een onbetent
 volck/ voor Godt doet aanbidden/ dewijle dat
 hy den selven Godt tempteerde/ ende hem voor
 Godt was uptgebende/ zijnde een so strinckende
 ende afgrijpselijcken Creatuer/ d'ander oorsake
 ende motijf van Afgoderije is/ den doodelijcken
 haet ofte nijdte ende vyandschap die hy niet den
 Menschen heeft. Want/ soo gelijk als den Sa-
 lichmaker seyt/ is van den aenbegin een dootsla-
 gher geweest/ t'welcke hy voor een onbetweegh-
 lijcke

lijcke conditie ende eyghenscappe (van sijner
 boosheyt) heeft. Ende om dat hy weet/ dat het
 grootste achterdeel (dat den Mensch mach heb-
 ben/ is/ de creatueren voor Godt aen te bidden/
 soo en rust hy nimmermeer / noch en houdt niet
 op/ manieren van Afgoderijen t'inventeren/ om
 den Menschen daer mede te vernielen / ende tot
 Godts vanden te maken/ ende zijn tweederley
 quaden / die den Duyvel / d'Afgoden-dienaers
 doet/ te weten/ t'eene/ van dat hy Godt versaeft/
 ghelijck als de Schrift seyt : Ghy hebt verlaten *Deut. 32.*
 den Godt die u geschapen heeft / en t'ander/ van
 dat hy hem begheeft/ ende onderdanich maecht/
 aen een nederiger ende minder dinck/ als hy seifs
 is / want alle schepsel zijn minder als een rede-
 lijck creatuer. Ende alhoewel dat den Duyvel
 in de natuere boven den Mensch is / soo is hy
 nochtans / in de waerdicheyt ende state / veel
 minder / gesien dat den Mensch in dit leven be-
 guaein is / om t'eeuwighe Goddelijcke leven te
 beerven/ ende aldus soo is Godt op alle manie-
 ren met de Afgoderije onteert/ den Mensch be-
 dooven/ ende den Duyvel van weersijden/ hoog-
 vaerdich/ nijdich/ ende daer wel in te vreden.

Het 2. Capittel. Hoe veel manieren van Afgode-
 derije dat d'Indianen ghepleeght
 hebben.

D'Afgoderije / seyt den wijzen Man (door *Sap. 14.*
 den heylighen Gheest) is een oorsake/ be-
 ginsel ende eynde van alle quade/ hierom
 soo heeft den vbandt der Menschen soo
 veelderley manieren ende soorten van Afgode-
 rijen vermenichvuldicht. Om nu de selve int by-
 sonder te verhalen/ soude een dinck sonder eynde
 wesen/ maer brenghende d'Afgoderije tot hooft-
 Ee iij stucken/

stukken / soo heeft men daer twee soorten van / te weten / d'eene, int ghene dat beroerende is / de dingen die uyt de natuere / van haer selfs zijn / ende d'ander / der dinghen die versiert / ofte door Menschelijcke vonden gebout zijn. D'eerste van de selve / verdeelt haer in twee / want het ghene dat men aenbidt / of is int gemeyn / ghelijck als Son / Maen / Dyer / Aerdtrijck ende Elementen / ofte int bysonder / ghelijck als een soodanige Rivier / Fonteyn / Boom ofte Bergh / want dese dingen en worden niet om haer specie / maer int bysonder aengebeden. Dusdanige maniere van Afgoderije / is in Peru seer veel in gebuyck gheweest / ende worden eygentlijck Guaca geheeten. De tweede maniere ofte soorte van Afgoderije / die uyt de Menschelijcke vonden ofte versieringhe voortcomt. Heeft oock andere verschillen / d'eene int ghene dat eyghentlijck in const ende Menschelijcke inventie bestaende is / gelijck als als daer is / eenighe Afgoden ofte Beelden / van hout / steen ofte gout aen te bidden / als een Mercurium ofte Palladem , twelcke sonder de schilderije ofte afbeeldinghe niet en is / noch gheweest heeft : t'ander verschil is / van't gene dat ineffect gheweest heeft / ende noch pet is / evenwel niet het ghene / dat den Afgoden-dienaer (die't aenbidt) beynst / ghelijck als de dooden ofte pet van haerder dinghen / t'welcke de Menschen / door ijdelheyt / ende uyt bebeynstheyt aenbidden / in voegen dat wy daer / in alles / vier manieren van Afgoderije / die d'onchristenen ghebruycken / uyt tellen / van alle de welcke noodich wesen sal pet te segghen.

Het 3. Cap. Hoe datter onder d'Indianen eenighe kennisse van Godt is.

In den

In den eersten/hoewel dat de schemelinge/
des ongeloofts/ t' verstandt der selver Na-
tien verdupstert heeft/ soo en laet daerom/
des niet tegenstaende/ t' licht der waerhept
ende reden/ eenichsins in veel dingē/ onder haer/
te wercken/ soo dat sy gemeynlyck zijn gheboe-
lende ende bekennen/ datter een oppersten Heere
ende Schepper van alles is/ den welckē die van
Peru, Viracocha heeten/ ende gaven hem oock
namen van grooter waerdichept/ als Pachaca-
mack, ofte Pachayachachick, dat is/ Schepper
des Hemels ende Aerde/ en Vsapu, dat is/ Won-
derbaerlyck/ ende andere dierghelijcken: Dedē
den selven aanbēdinge/ zijnde den principaelsten
die sy int aensien des Hemels/ eerden. T'selve
bindt men oock onder t' ghebyrck van die van
Mexico, en noch hedens daeghs/ onder de Chinen
ende andere onchristenen/ t' welcke een seer goede
ghelijckenisse heeft/ met het gene dat het Boeck
van de Wercken der Apostelen refereert/ van t'
ghene dat S. Paulus in Athenen genootte/ allwaer *Act. 17.*
hy een Altaer vondt/ die ghēintituleert was/
Ignoto Deo, dat is/ voor den onbekenden Godt/
upt het welcke d' Apostel oorsake nam/ om sijn
predicatie te doen/ segghende: Den ghenen die
ghelieden zijt eerende/ sonder te kennen/ den sel-
ven is den genen/ die ick u predicke ofte vercon-
dige. Alsoo is het oock/ op de selve maniere/ met
den ghenen die hedens daeghs t' Euangelie aen
d' Indianen vercondigen/ want en vinden geen
grootē swarichept/ om haer te bewegen/ ende te
doen gelooven/ datter een oppersten Godt ende
Heere van alles is/ ende dat dē selven/ den Godt
der Christenen en warachtighen Godt is. Hoe-
wel dat my een dinck seer verwondert heeft/ te
weten/ dat alhoewel sy de voorszreven natitie
Ee iij ghēhadt

ghehadt hebben/soo en hebben sy nochtans geen
 eyghen vocabel ofte woordt ghehadt/om Godt
 te noemen. Want so wy in de Indiaensche spra-
 ke/eenich woordt willen soecken/dat met Godt
 over een comt / (ghelyck als int Latijn / Deus,
 int Griecx/Theos, int Hebreeus/El,ende in Ara-
 bisch/Ala,) soo en connen wy daer/in de tale van
 Culco, noch oock van Mexico, gansch gheen
 vinden/waer door den ghenen/ die d'Indianen
 predicken ofte toeschryven / t'selve Spaensche
 woordt van Dios ofte Godt ghebruycken/ boe-
 ghende t'selve in de prononciatie ende verclarin-
 ge naer d'eygenschappe der Indiaenscher talen/
 die seer verschept sijn. Waer uyt mē sien mach/
 hoe cleyn ende swacke wetenschappe dat sy van
 Godt hadden / dewyle dat sy hem noch niet en
 weten te noemen / dan alleen met onse vocabel
 ofte name / doch en lieten in effect niet / daer yet
 zaliter qualiter, af te weten. Ende alsoo hadden sy
 oock/ in Peru, een seer rijcken Tempel gemaect/
 die sy noemde/ de Pachamack, de welcke het pri-
 cipaelste Heylichdom van't selve Rijke was.
 Ende t'selve Pachamack is soo veel te segghen/
 gelyck wy verhaelt hebben/als Scheyper/hoe-
 wel dat sy/des niet tegenstaende/in desen Tempel
 van ghelycken hare Afgoderijen ghebruyckten/
 ende den Duyvel met syn gelyckenis aenbadē.
 Oeden insghelycx den Viracocha sacrificien ende
 offranden aen / hebbende de selve d'opperste
 plaets onder de bedehuyfen der Coninge Ingas.
 En dat sy de Spagnardē quamen Viracochas
 te heeten/ was om dat sy die/ in de opinie/ voor
 Hemelsche kinderen/ende gelyck als Goddelijck
 hielden/op de maniere/ghelyck als d'ander/aen
 Paulo ende Barnabar, Goddelijcheit toeschre-
 heetende den eenen Iupiter, en d'ander Mercurius ;

onderstaende haer sacrificien voor te stellen ghe-
lijck als Goden. Op de selve wyse / deden oock
d'ander Barbaren van Malta, insiende dat den
Alders aen de Apostel gheen quaet en dede / noem-
den hem een Godt te wesen. Nu soo ghelijck als
de selve waerheyt soo ghelijcksoornich is / met alle
goede reden / van datter eenen oppersten Heere
ende Coninck des Hemels is / den welcken de
Heidenen / met alle hare Afgoderije en ongeloo-
vicheyt / niet onkent hebben / ghelijck als t'selve
blijckt / soo wel in de Philosophye van Plato in
Timeo, in de Metaphysica van Aristoteles ende
Aschlepius vā Trismegistus, als ooc in de Boesjen
van Homerus ende Virgilius. Soo comt het ooc
dat d'Euangelische Predickers (willende de
waerheyt / van eenen oppersten Godt / gronde-
ren ende achtervolgen) niet veel swaricheyts te
maken hebben / al zijn de Natien / die sy predi-
ken / noch so Barbarisch ende heestachtich. Maer
is een swaer dinck / haer upt de ghedachten te
roepen / of te visschen / datter anders gheenen
Godt / noch Goddelijckheys en is / dan van
eenen alleen / ende dat alle t'ander gantsch gheen
eygen macht / wesen / nochte werckinghe meer
en heeft / dan alle t'gene datter van dien opper-
sten ende eenigen Godt ende Heere gegeven ende
mede gedeelt wordt. Dit is gantschelijcken noo-
dich / haer in alle manieren te perswaderen / ende
hare dwalinge int gemeyn te wederleggen / van
niet meer t'aenbidden als eenen Godt / ende noch
meer int bysonder / hoor Goden te houden / ende
Godheyt toe te schrijven / ende hulpe te versoe-
ken / aen ander dinghen / die gheen Goden en
zijn / noch yet meer vermoghen / dan datter van
den warachtighen Godt ende Heere / ende haer
Schepper toeghelaten werdt.

Act. 12.

Plat. in
Timeo.
Arist.
cap. ult. 12.
Metaph.
Trismeg.
Pinnan-
dron &
Aschlep.

Het 4. Cap. Van de eerste soorte der Afgoderije,
met de natuerlijcke ende ghemeyne dinghen.

NMer den Viracocha ofte opperste Godt/
soo is de Son de ghene / die onder d'on-
gheloovigen aldermeest geeert ende aen-
ghebeden werdt/ende daer naer d'ander
dingen / die haer in de Hemelsche ofte Element-
sche natuere vertoonen/ghelijck als daer zijn/de
Maen / Morghen-sterre / Zee ende Aerdtrijck.
Ende t'ghene dat d'Ingas, Heeren van Peru, nae
den Viracocha ende Son/ den derden Guaca ofte
aenbidtsel/toeepghenden / ende in meeste eerbie-
dinghe hadden/ was den Donner/ den welcken
sp met dype namē noemden/te weten/Chuquilla,
Catuilla ende Intillapa, versierende den selven een
Maen te wesen/die in den Hemel/met een slinger
ende knodse / in de handen staet / ende dat het in
sijner macht is/ te laten reghenen/hagelen/don-
deren/ende alle t'ghene meer/ dat het Gheweste
der Lucht (daer de wolckē vergaderen) in hem
heeft. Dit was een Guaca, (alsoo hietense d'aen-
bidtsels) die vooz alle d'Indianen van Peru ge-
meyn was/de welcke sp oock verscheyden sacri-
ficien op offerden. Ende in Cusco (welcke t'Hof
ende Metropolis ofte Hoofststadt is) wordender
oock kinderen vooz ghesacrificeert/ ghelijck als
vooz de Son. Dese dype voorszeyde Viracocha,
Son ende Donner / worden op een bysondere
maniere (van alle d'ander) aengebeden/ghelijck
als Polus schryft / t'selbe ondersocht te hebben/
te weten/ namen in de handen/ als sp die ophie-
ben om t'aenbidden/ een dinck ghelijck als een
Manopel ofte Handtschoen. Aenbaden van ghe-
lijcken t'Aerdtrijck/t'welcke sp noemden Patha-
mama, in sulcker voegen/ gelijck als d'Ouderen
de Goe

de Godinne Telus ghecelebreert hebben / ende
 noemden de Zee Mamacocha, soo ghelijck als sy
 van d'Ouderen/Thetis ofte Neprunus gheheeten
 worde. Aenbaden van ghelijcken den sieghen-
 boogh / zijnde den selven oock t'Wapen ofte
 t'Devijls van den Inga, telweten/ met twee upt-
 ghestreckte Slanghen daer by. Onder de Ster-
 ren soo aenbaden sy/ int ghemeyn al te samen/ de
 ghene die van haer/ Colca, ende by ons / de Ca-
 brillas ofte Geprkens/genacint worden. Schre-
 ven ofte epgenden diversche Sterren / versche-
 den officien toe/ zijnde de selve aenghebeden van
 den genen die haer hulpe van doen hadden/ ghe-
 lijck als de Schaepherders/ sacrificeerden ende
 eerden een Sterre / diese Vrcuchillay noemden/
 de welke sy seyden een Lam te wesen / van veel
 coleuren / die hem alleen bemoept / t'Vee te be-
 hoeden. Men verstaet / dat het de ghene is / die
 van de Astrologen, de Lier geheeten wordt. De
 selve aenbaden oock noch ander twee / die daer
 dicht by staen/ die sy Caruchillay en Vrcuchillay
 noemen/ de welke sy versieren een Schaep met
 een Lam te wesen. Andere aenbaden een Sterre
 diese Machacuay hieten / onder welckers lasten
 stonden de Serpenten ende Slanghen / om van
 haer niet beschadicht te worden: Ghelijck als
 oock een ander Sterre / diese Chuquichinchay
 (dat is Tyger) noemden/ t'gebiedt hadde over
 de Tygzen/Bezen ende Leeuwen/ende geloof-
 den gemeynlijcken / datter van alle Ghebdierten
 ende Voghelen/ die daer op der Aerden zijn / een
 ghelijcken af in den Hemel was / tot welckier
 laste ende bevel de generatie ende vermeerderin-
 ghe des selven stont / waer door sy oock met
 verscheyden Sterren te doen hadden/ gelijk als
 diese noemden Chacana, Topatatca, Mamana,
 Mirco,

Mirco, Miquiquiray, ende meer andere / soo dat sy eenichsins sienen te hanghen aen't Dogma des Ideas van Plato. De Mexicanen aenbader oock bynaest op de selde maniere / na den oppersten Godt / de Son: ende hierom wast / dat sy Hernando Cortès (ghelijck als hy selve in eenen bryef / aen den Keyser Karel de vyfde / is verhaelende) een sone der Sonne hieten / ende dat / door de haesticheyt ende macht / daer hy't landt met was omringhende / maer de meeste aenbedinge / deden sy aen den Afgodt Vitzilipuzeli ghenaeint / den welckē van alle de selve Partie / den Almachtigen / ende Heere van alle dat geschapen is / ghe-noemt wordde: Ende ghelijck als soodanighen / hadden hem de Mexicanen eenen Tempel ghebout / welker boufel van een soo grooten / hooghen / schoonen / ende heerlijcken werck was / als men pēwers sien mocht / ghelijck als men de plaetsen ende sterckte des selven / noch aen de ghebroken ende overgebleven mueren (mit mid-den der stadt van Mexico) sien mach. Doch hier in soo was d'Afgoderije der Mexicanen veel verdoolder ende grouwelijcker / als die van d'Ingas, gelijck als mit verbolgh van desen / beter verstaen sal worden / want het meestendeel van haerder aanbiddinghe ende Afgoderije / bestondt in ghemaecte Afgoden / ende niet in de selve natuerlijke ofte eyghen dingen: hoewel dat d'Afgoden de selve natuerlijke effecten toegeeygent waren / als van den Reghen / van't Dee / van't Oorlogh / ende van de generatie / soo ghelijck als de Grieken ende Latijnen / van gelijcken d'Afgoden Phebum, Mercurium, Iovem, Minervam ende Martem stelden. Syndelijck / de ghene die't met overdacht wel insiet / sal bevinden / dat de maniere die den Dupbel ghehad heeft / om d'India

d'Indianen te bedrieghen / is de selve daer hy de
 Grieken / Latijnen / ende d'ander oude Herde-
 nen / met bedrogghen heeft / haer te verstaen ghe-
 vende / dat dese schepselen der Planeten, als Son/
 Maen / Sterren ende Elementen, een eyghen
 macht ende authoyteyt hadden / om den Men-
 schen goet ofte quaet te doen. Ende dewijle datse
 Godt geschapen heeft tot dienste van den Men-
 sche / soo heeft hy hem soo qualijck weten te re-
 geeren en te houden / dat hy hem aen d'een zijde/
 door Godt wilde opwerpen / ende van d'ander
 zijde / soo begaf ende onderwierp hy hem / de
 Schepselen / die minder zijn als hy / aenbiddende
 ende aenroepende de selve wercke / latende t'aen-
 bidden ende aen te roepen / den Schepper des
 selven / ghelijck als het van den wijzen Man seer
 wel uytgelept wort / met dese woordē / seggende:
 Alle de Menschen / in de welcken de kennisse
 Gods niet ghevonden werdt / zijn ijdel ende ver-
 dwaelt / want en hebben uyt de selve dinghen/
 daer't goede ghelijckenis af heeft / noch niet con-
 nen comen tot volcomen kennisse van den genen
 die't warachtich wesen heeft. En al wast schoon
 datse sijn wercken quamen te sien / soo en konden
 sy nochtans den Autheur ende Werckmeester
 niet eens raken / dan gheloofden / dat het Wper/
 of de Windt / ofte de swevende Lucht / of den
 omloop der Sterren / ofte de menichte der Wa-
 teren / of de Son / ofte de Maen / Goden ende
 Begeerders der Werelt waren / maer soo sy (ver-
 liefte zijnde door de schoonheyt van soodanighe
 dinghen) quamen te dencke dat het Goden wa-
 ren / soo ist een reden / dat sy eens besien / hoe veel
 te schoonder / als sy / dat den Schepper des sel-
 ven moet wesen / want den gheber der schoon-
 heyt is den genen / die alle dese dingen gemaecht
 heeft.

Sap. 13.

heeft. Ende soo haer de moghentheyt ende wonderbaerlijcke werckinghe / van dese dinghen comen te verwonderen / soo behooren sy / dooz het selve / epndelijcken te verstaen / hoe veel te machtiger (als die al te samen) dat wesen moet / den ghenen diese t' wesen / datse hebben / ghegheben heeft: want dooz de selve grootte en schoonheyt / die de Schepselen hebben / can men wel genoegh overdencken / hoedanich dat de Schepper / van alles / wesen moet. Tot hier toe zint d' epghen woorden upt het Boeck der Wijsheyt / van de welcke seer wonderlijcke ende stichtighe argumenten ghenomen moghen worden / om t' groot bedroch der ongheloobigher Afgoden-dienaers te verdelghen / de welcke veel liever t' Schepsel wiken dienē ende eeren / als den Schepper selfs / ghelijck als haer van den Apostel gherechtelijcken verweeten wordt. Maer dewijle dat dit onse tegenwoordige intentie niet en is / want het selve volcomelijcken ghenoech ghedaen is / in de Sermoenen die daer gheschreben zijn tegens de dwalingen der Indianen / so salt vooz dese mael ghenoech wesen / te segghen / datse int aenbidden van den opperstē Godt / als oock van dese ijdele ende leugenachtighe Goden / vast eenderley maniere hadden. Want de maniere van den Viracocha, Son / Sterren / ende alle d' ander Guacas ofte Afgoden / t' aenbidden / was de handen op te slaen / ende een seker gheluydt met de lippen te maken / bynaest ghelijck als den ghenen die cussende is / epfichende ofte biddende een peder / om t' ghene dat hy geerne hadde / ende haer offrande te doen. Hoewel datter in de woorden / van alse met den grooten Ticciviracocha spraken / eenich verschil was / den welcken sy principalijckē alle de macht ende t' ghebiedt toeschreben / zijnde d' ander /

d'ander / ghelijck als particuliere Goden ofte
 Peeren elck in syn epgen huys / gelijck als voor
 spraken van den grooten Ticciviracocha. Dese
 maniere van met de open handen / ende ghelijck
 als een maniere van russen / aen te bidden / is in
 ghelijckenis van den ghenen die den heplighen
 Iob vergrouwelt als een epgenschappe der Af- *Iob, 31.*
 goden-dienaers / seggende : Hebbe ick mijn han-
 den met mijn mondt gherust / aenschouwende de
 Son / als sy lichtschijnende / ofte de Maen / als
 sy claer is / t'welck een groote mis daet ende ver-
 sakinghe is / van den oppersten Godt.

Het 5. Cap. Van de Afgoderije, die d'Indianen ge-
 bruyckten met de particuliere dinghen.

DEn Dupbel en was noch niet te breden /
 met dat sy de verblinde Indianen hadde
 doen aanbidden / de Son / Maen / Sterre /
 t'Aerdtrijck / Zee / ende de ghemeyne din-
 ghen der natuere / maer is noch verder ghepas-
 seert / van haer de clepne dinghen voor Goden te
 gheben ende onderdanich te maken / zijnde veel
 van de selve seer vuyt ende ontijlich. Men en sal
 hem van dese verblindthept / onder de Barbaren,
 soo seer niet verwonderen / soo men ghedencken
 wil / dat de Wijzen ende Philosophen (ghelijck
 als den Apostel seft) die Godt ghekent hebben. *Rom. 1.*
 en hebben hem niet gheglozeert / noch eerbiedin-
 ghe ghedaen / als haren Godt / maer zijn in hare
 gedachte verijdelte / ende in haer onwetende her-
 ten verdupstert / jaer zijn soo verre gecomen / dat
 sy de glozie ende Goddelijckhept des eeuwighen
 Gods ghewisselt hebben teghens gelijckenissen
 ende beelde van verganchelijcke ende ongeachte
 dinghen / ghelijck als van Menschen / Vogelen /
 Beesten / Serpenten / etc. Want is een ghenoech
 bekent

bekent dinck/dat van den Hondt Osiris, die d'Egyptenaren aenbaden / als oock van de Koepe Ylis, ende den Ram Amon, ende in bloemen de Godinne der Cozsen Febris, ende de Gang van Tarpeia, ende in de wijse Stadt van Athenen, den Raen ende d' Haen/ ende van andere dierghelijcke ongeachte dinghen en sotternen/daer de Menozialen ofte Ghetij-boecken der Heydenen vol af zijn / comende de Menschen tot soo grooten uptsinnicheyt ende verdurkinghe / om oorfsake dat sy haer niet en hebben willen begheben onder de Wet van haren warachtigē Godt ende Schepper/ gelijk als t'selve van S. Athanasio (daer sy teghens d' Afgoden-dienaers is schryvende) wijselijcken gehandelt wert. Maer onder d' Indianen/namelijckē die van Peru, soo is d' uptsinnicheyt ende t' verlies / dat hier doorgheschiedde/een dinck dat ons oordeel te buyten gaet / want aenbaden de Rivieren/ Fonteynen/de scheuren ofte broken der Clippen/ofte groote Steenrotten / t' Gheberghte / t' opperste ofte de toppen der Heubelen/ (die sy Apachitas noemen) t'welcke sy booz een dinck van grooter devotie hielden. Synclijcken/ t' sy wat dat het van natuerlijcke dingen souden mogen wesen/dat haer dorchte wat bysonders en verscheyden van d'ander te zijn/ baden sy aen/ als daer in erkennende eenige sonderlinghe Goddelijckheyt. In Caxamalca, van der Nasca, soo wierde my eenen grooten Zantbergh gelwesen/ de welcke t' principaelste aenbiedtsel ofte Guaca, der Ouderen was: En als ick haer bzaeghde/ wat Goddelijckheyt dat sy daer in vonden/soo wierdt my geantwoorzt/ om dat het een wonder was/een soo seer hoogen Gheberghte van zant te wesen/staende int midden van veel andere / van loutere Steenrotten/ t'welcke

welcke oock voorszwaer een wonder dinck om
 mencken is / hoe datter een soo grooten hooghen
 andigen spits gecome mach wesen / int midden
 van soo veel steenighe ofte rotsige Bergen. Om
 in de Stadt de los Reyes, ofte vā der Coningen/
 en groote Clock te gieten / soo hadden wy ghe-
 reck vā veel hardt barn-hout/waer door daer/
 onder andere/ eenen ongeschickten grootē boom
 afgehouden werdt / den welcken/ door sijn ou-
 erdom ende grootte/ eenen langen tijt/een aen-
 ditsel ofte Guaca der Indianen gheweest was.
 Op deser wijs/ ende t'zj oock wat dat het soude
 mogen wesen / van eenich dinck / dat yet byson-
 ders ofte misinaecht/ ende meer als andere van
 sijn gheslachte/ difforme was/ soo lieten sy haer
 verstant voorsztaen/ dat het eenighe Goddelijck-
 heyt hadde/ jae deden dit selve tot met de Stee-
 nen / Metalen , als oock met de Wortelen ende
 vruchten der aerden / gelijk als onder de wor-
 elen die sy Papas heeten/daer men sommige van
 en vreemdt fatsoen ofte gedaente van vindt/ de
 welcke sy den naem van llallakuas gheben/ wor-
 den van haer aengebeden ende ghecust. Aenbid-
 den van ghelijcken oock de Bezen / Leeuwen/
 Opgrēn ende Slanghen / om dat sy haer gheen
 quaet souden doen:ende eben soo gelijk als hare
 Goden zijn/alsoo zijn oock de dinghen dieser of-
 feren/als sy die aenbidden. Hebbē een gebruyck/
 als sy over wegh repsen/ op de paden ofte crups-
 weghen / op de Gheberghten / namelijcken op
 d'opperste toppen die sy/ als gesept is/ Apachitas
 noemen/ te stropen oude schoenen/pluymen/ ge-
 staude Coca, t'welcke een crupt is / dat sy seer
 veel ghebruycken: ende als sy niet meer en ver-
 mogen/ soo leggen sy daer ten minsten een steen/
 t'welcke altemael soo veel is / als een offrande/
 ff op dat

*Conf. Li-
mens. 2. p.
2. cap. 99.*

Prov. 26.

op dat sy haer willen laten passeren ende cracht
gheben/ t'welcke sy daer mede/ nae haer seggen/
vercrjghen / gelyck als t' selve in een Provintiael
Concilie ofte Synode van Peru verhaelt wordt.
Waerom daer/ op de booschreben weghen/ seer
grootte hoopen van dusdanighe offer- steenen/
ende van d' andere booschreben vuplicheiden ge-
bonden worden. Dusdanich is d' uptsinnicheyt
ende t' ghebruyck der Guderen gheweest/ daer in
Proverbio van ghesproken wordt / segghende:
Ghelyck als den ghenen die den Heubel van
Mercurio steenen offert / alsoo is het oock van
ghelijcken met den ghenen/ die d'onwetende eere
aendoet/ Dat is geseyt/ dat men van't eene niet
meer vruchten noch nutticheyt en crjght als
van't ander. Want soo ghelyck als Mercurius
d'offrande van de steenen niet en gheboelt/ alsoo
en draeght den onwetenden oock geen kennisse/
om de deuchden/ die hem gedaen zijn/ te loonen.
Ghebruyckten noch een ander/ ende niet minder
antijcksche offrande/ te weten/ trocken haer de
wijn ofte ooght-brauwen upt/ ende offerden die
aen de Son / of aen de Gheberghten of Apachi-
tas, of aen de Winden/ ofte aen de dinghen daerse
eenighe vreesse voor hebben. Soodanich was
d'ellendicheyt daer d'Indianen in gheleest heb-
ben / ghelyck als daer hedens daeghs noch veel
alsoo leven/ de welcke den Dupbel (ghelyck als
syn kinderen) soo veel wijs can maken / als hy
sels wil/ ja al zjnt noch soo grootte beuselingen/
ghelyck als dierghelijcke ghelijcknisse der He-
denen / van S. Chrisostomi, in een Homilia ghe-
maectit wordt. Doch de Dienaren Gods / die
d'onderwijfinge ende behoudenisse der selven/be-
volen is / en behooren dese kinder- dingen niet te
verachten/ dewijle de selve soodanich zijn/ datse
wel

vel stricken ghenoech conuen maken / tot haer
 ewigher verdoemenisse / maer behoorense met
 goede ende lichte redenen t'onderrechten / om
 jaer van so groote dwalinge af te trecken / want
 is in der waerheyt een dinck om t'aenmercken /
 hoe seer datse de gene / diese op den rechten wegh
 helpen / onderdanich zijn. Daer en is doch / on-
 der alle de lichamelijcke schepselen / geen heerlijc-
 ker dinck / als de Son / zijnde oock het gene / dat
 gemepulijcken van alle Heydenen aenghebeden
 wordt. Nu soo is my van een seer discreet ende
 goet Christen Capiteyn vertrocken / dat hy met
 een goede en slechte reden / d'Indianen beweeght
 hadde / te gheloooven / dat de Son gheen Godt /
 naer een schepsel Gods was / t'welcke aldus
 doe ginck : Hy eyschte den Cacique ende princi-
 paelsten Heere / dat hy hem een flux ende licht-
 oerdrich Indiaen wilde bestellen / om met eenen
 brief te versenden / t'welcke hy dede. Doe soo
 draeghde den Capiteyn aen den Cacique : Segt
 my nu eens / wie is de Heere ende Oversten / den
 Indiaen / die den brief so snellijck heen draeght /
 ofte ghy / diese hem doet draghen ? Waer op den
 Cacique antwoorde: Sonder twijffel / ick / wát
 hy en doet niet meer / dan als ick hem bebele.
 Wel aen / seide den Capiteyn / alsoo is het oock
 van gelijcken met de Son / die wy sien / ende met
 den Schepper van alles / wát de Son en is niet
 meer / als een dienaar / van dien opperste Heere /
 loopende door sijn bevel met soo grooter snellijc-
 heyt om / sonder moede te werden / om alle Volc-
 keren te lichten. Hier door moeght ghy sien / hoe
 wepnich reden / ende wat een bedroch dat het is /
 dat men de Son de eere gheeft / die men sijn
 Schepper ende Heere van alles / schuldich is.
 Dese reden van den Capiteyn stont haer alte-

samen wel aen / ende den Cacique met d'India-
nen / die daer by waren / sepden dat het warach-
tich was / ende dat sy daer oock seer in verheuch
waren / sulcx verstaen te hebben. Daer word
oock vertelt / van een van de Cominghen Ingas
(t welcke een seer vernuftich Man was) da-
siende den selven / hoe dat alle sijn Doozaten / d'
Son aenghebeden hadden / sepden / dat hy niet en
roest gheloooven / dat de Son een Godt was
noch wesen mocht / want Godt / sepden hy / is
een groot Heer / ende doet sijn dinghen met groot
ter sachtmoedicheyt ende heerlijckheyt / ende d'
Son en rust noch en houdt nimmermeer op van
loopen / waerom hem docht / dat een soo ongher-
rustighen dinck / gheen en Godt wesen mocht
waer aen hy seer wel sepden. Ende soo men d'In-
dianen met bequame ende blyckelijcke redenen
haer bedroch ende verblindtheyt / comt te ver-
claren / laten haer wonder wel oerraden / end
tot de waerheyt bekeeren.

Het 6. Cap. Van een ander soorte van Afgoderij
met de overledenen ofte dooden.

En ander / ende een seer verscheyden soort
van Afgoderij (als de verhaelde) is d'
ghene / die de Heydenen gebuyckt hebben
ter oorsaken van henlieder overleden ofte
dooden / diese lief ende weerdt hadden / en schijn
oock / dat de wijzen Man te verstaen geeft / t sel-
ve het beginsel van d' Afgoderij geweest te zyn
segghende aldus : t beginsel der overtredinghe
is gheweest / de reputatie ofte achttinghe der Af-
goden / ende dese inventie is de gheheele bederffe-
nis van't leven / want int begin der Werelt / soo
en warent gheen Afgoden / noch int eynde en
sullender oock in der eeuwichheyt gheen wesen.

Maer

Maer d'ijdelheyt ende ledicheyt der Menschen/
 heeft dese inventie alderceerst in de Werelt ghe-
 bracht / ende hierom soo hebben sy oock haer le-
 ven soo haest voleyndicht: want gheschiedden/
 dat ghevoelende den Vader seer bitterlijck den
 doot van den ongeluckighen soon/ heeft/ tot sij-
 ner vertroostinghe/ een afbeeldsel des overlede-
 nen ghemaect / beginnende te eeren ende aen te
 bidden / (ghelijck als Godt) den genen die wep-
 nich te vooren/ als een sterlijck mensche/ sijn da-
 ghen voleyndt hadde. Ende tot desen eynde/ soo
 ordeneerde hy / onder sijn Dienaers / datse tot
 sijner ghedachtenisse devotelijcke sacrificien sou-
 den doen. Daer nae/ int verloop van tijden/ be-
 ginnende dese vervloecte ghewoonte authori-
 tept ende aensien te crijgen / soo is dese dwalinge
 voer een Wet ghecanoniseert ghebleven / ende
 alsoo wierden de conterseptsels en beelden/ door
 bevel der Tyrannen ende Coninghen / aengebe-
 den. Hier uyt quamt oock/ dat men/ met de gene
 die absent ende van der handt waren/ alsoo van
 ghelijcken begonst te doen. Ende de gene die men
 presentelijck niet en mochte aenbidden/ als men
 verre van der handt was / wierden de conter-
 septsels der Coninghen (diese eeren wilden) ghe-
 bracht/ ende badense op deser voeghen aen/ vol-
 doende met dus danighe inventie/ d'absentie van
 den genen/ diese aenbidden wilden. Desen vondt
 der Afgoderije wierdt noch vermeerderd / door
 de curieuse heyt van excellente Constaers / die
 met haerder conste / de selve schilderijen en beel-
 den / soo elegant maectten / datse de ghene (die
 niet en wisten wat dat het was) verwekten/
 om die t'aenbidden. Want soeckende / met de
 fraepicheyt van haerder consten/ de ghene te ge-
 lieven/ die haer werck gaven/ brachtē noch veel
 ff ij schoonder

schoonder figueren en schilderijen aen den dach/
 ende t'ghemeyne volck / Heer omnes, verhoert
 zijnde/ dooz de vertooninge ende geesticheyt des
 wercks / begonsten den anderen (die wepnich te
 boozen gheert hadde geweest als een Menschen)
 te achten/ en vooz haren Godt te houden. Ende
 dit was t'ellendich bedroch der Menschen/ de
 welcke haer voeghende / alnu tot haerder affec-
 tien ende ghevoelen / als dan tot het vleven ende
 pluymsrijcken der Coninghen / begonsten den
 onbegrijpelijcken name/ van Godt/ te stellen aen
 de steenen / ende die vooz Goden aen te bidden.
 Alle dit selve is upt het Boeck der Wijsheyt/
 t'welcke een dinck is / weerdich om te noteren.
 Den genen die een curieuse ondersoeker is/ van
 oude dinghen/ sal tot een punct vinden/ dat dese
 conterseptsels ende afbeeldinge der overledenen/
 d'oorfakie ende t'beginsel der Afgoderije geweest
 is / segghe van de Afgoderije van eyghentlijke
 Afgoden ende Beelden aen te bidden / want het
 ander van de Schepsels aen te bidden / ghelijck
 als de Son ende t'hemelsche heyracht/ (daer
 in de Propheten mentie van ghemaecht wort)
 en is niet sekens van / of het naederhandt ghe-
 weest is / hoewel dat / dat van de Beelden ende
 Afgoden te maken/ ter eeren van de Son/ Maen
 ende t'Aerdtrijck / is sonder twijffel gheweest.
 Nu comende tot onse Indianen/ soo zyn de selve
 (even soo ghelijck alst de Schrifstuer aenwijst)
 op t'hooghste van haerder Afgoderije gecomen/
 want eerstelijcken soo sochtense de lichamen der
 Coninghen ende Heeren te conserveren ende te
 bewaren / de welcke alsoo gheheel ende sonder
 stanck ofte corruptie bleve/ over de twee hondert
 Jaren. Op dese maniere soo lagen de Coningen
 Ingas in Cusco, te weten/ elck in sijn Capel ende
 aanbids-

Hiere. 19.

Sophon. 1.

aenbidtsel / van de welcke de Viceroy de March-
 graef van Canette, (om d' Afgoderije uyt te
 coepen) dye ofte vier dede upthalen / ende in
 de Stadt de los Reyes, ofte van der Coninghen/
 zenghen / de welcke een ghenoechsame verwon-
 deringhe veroorzaecte / te sien Menschen licha-
 men / van soo veel Jaren / die noch soo gaef ende
 gheheel waren. Elck een van de voorszreben
 Coninghen Ingas, liet alle sijn Thresoorz ofte
 Schat / Goederen ende Renten / tot onderhoudt
 van de Capelle / ofte aenbidtsel / daer sijn licha-
 me soude begraven worden / latende eenen groo-
 ten hoop Ministren / als oock alle sijn familie/
 tot den dienste des selven ghedediceert. Want
 daer en was gheenen naecomende Coninck / die
 de Thresoren ende naeghelaten Goederen van
 sijnen Doorsaet usurpeerde ofte nae hem trock /
 dan vergaderden weder voor hem ende sijn
 Hofgesin op een nieu. Ende en waren oock noch
 niet te vrede met dese afgoderije der doode licha-
 men / maer deden oock hare figueren af maken /
 want elcken Coninck maecte in sijn leven / een
 steenen Beeldt ofte Figure van sijn selven /
 t welcke sy noemden Guaoiqui, dat is soo veel/
 als Broeder gesept / want de selve figueren wier-
 den / soo wel in sijn leven / als daer naer / soo veel
 eere aenghedaeen / als den Inga selfs : voerdense
 oock met haer ten oorloghe / ende droeghense in
 de Processien om / om reghen ende goet ghewas
 te crijgen / doende den selven verscheyde Feesten
 ende Sacrificien aen. Van dese Afgoden wasser
 een groote menichthe in Culco ende haer Juris-
 dictie. Men verstaet / dat de superstitie / van dese
 steene Beelden aen te bidden / gantsch ofte t'mee-
 stendeel te niet is / nae dat het / door de neerstic-
 heyt des Licentiaets Polus, aen den dach ghe-

Historie Morael van West-Indien,
comen is/ zijnde d'eerste die uytgeroept wordde/
die van Inga Roca, Hooft van de principaelste
partije vā Hanon Cusco. Op dese maniere bindt
men oock/ dat ouder ander statien/ groote ach-
tinghe geweest is / met de lichamen der Voorza-
ten / ende van haer figueren te eeren ende aen
te bidden.

Het 7. Cap. Van de superstition diefse met de
dooden bedreven.

D'Indianen van Peru gheloofden int ghe-
meyn d'onsterffelijckheyt der zielen/ ende
dat de goede/ de glorie/ ende de quade/ de
straffe cregghen/ waer door daer weynich
fwaricheyts balt / om haer dese artijckelen te
doen aennemen/ maer van dat de lichamen niet
de zielen souden opstaen / en hadden geen kennisse
van/ waer door sy groote ncersticheyt deden (ge-
lijck als gheseyt is) om de lichamen te conserbe-
ren/ ende nae haer doot / eere aen te doen. Ende
hierom soo wierden sy oock / van haer nacom-
linghen / met cleeden behanghen/ ende sacrificie
daer voor gedaen/ namelijcken voor der Conin-
ghen Ingas. Moesten in haerder begraeffenisse
vergeselschapt wesen/ met een groot ghetal van
Dienaers ende Vrouwen / tot voor den dienste
van t'ander leven. Ende alsoo wierden oock (op
den tijdt datse stozven) alle de Vrouwen / Die-
naers ende Officianten gedoodt / daerse best toe
ghesint waren / om haer in d'ander Werelt te
dienen. Ten tijden dat Guanacapa starf/ (welcke
was de Vader van Atagualpa, in wiens tijden
de Spagniaerden daer eerst in quamen) so wier-
den daer ghedoodt ober de duyfent personen/
ende dat / van allen ouderdom en qualiteyt / tot
sijnen dienste en gelepde int ander leven: worden
ghedoodt/

ghedoodt/nae datse eerst veel liebekens gheson-
ghen/ ende ghebrast hadden. Ende de ghene die
alsoo omghebrast wierden/ hielden haer/ vooz
gheluckich ende salich/ datse alsoo sterben mocht-
ten: Sacrificeerden ofte offerden haer oock veel
dinghen op/ namelijk kinderen/ met welker
bloet sy d'overledenen bestreken/ makende van't
selve/ een streep van't eene oor tot het ander/
over t'aengesicht heen. De selve superstitie ende
onmenschelijckheyt/ van Mans ende Vrouwen
te dooden/ tot ghelepde ende dienste der overle-
denen int ander leven/ hebben van gelijken an-
dere barbarische Natien oock ghepleeght/ ghe-
lijck sy't oock noch in ghebruyck hebben/ ende
nae dat Polus wel schryft/ soo heeft het bynae
gheheel Indien door/ gemeyn gheweest. Iae dat
noch meer is/ soo wordt van den eerwaerdigen
Beda verhaelt/ hoe dat d'Engelschen (aleer sy
Christenen waren) van ghelijken de selve ma-
niere hadden/ van volck te dooden/ om in gesel-
schap ende dienste der overledenen te wesen. Daer
wordt vertelt van eenen Portugees/ die onder de
Barbaren ghecaptiveert zijnde/ int vanghen/ een
oogh met een pijl uytgeschoten wierdt/ ende ge-
schiedende daer nae/ datse hem wilden sacrifice-
ren/ om te wesen int gheselschap van een Heere
die daer gestorven was/ so seyde den Portugees/
hoe dat de gene die int ander leven woonen/ den
overleden in weynich acht soudē hebben/ om
dieswille datse hem een eenooghich mensche tot
een met-ghesel gaben/ waer door het beter soude
wesen/ datse hem een met twee ooghen met ga-
ben: t'welcke de Barbaren oock een goede reden
docht te wesen/ende volghende sijnen raet/lieten
hem by gaen/ende namender een ander voor in
de plaets. Behalven dese superstitie/ van de

*August. in
Epist. 64.*

Menschen met de overledenē te dooden/ (t'welcke niet en gheschiet/ dan met seer gegualificeerde personen) soo isser noch een ander/ die veel ghemeynsamer/ ende dat generalijcken dooz geheel Indien is/ dat is/ van te stellen eten ende drincken op de Sepulturen ofte Graven/ vooz d' overledenen/ geloovende datse haer daer met onderhouden/ t'welcke van ghelijcken een dwalinghe der Ouderen gheweest is/ gelijk als van Sint Augustijn verhaelt wordt. Ende om t' selve (van den haren eten ende drincken vooz te stellen) t' effectueren/ so bindt men noch hedens daeghs veel Indiaensche onchristenen/ die hare overledenen ofte dooden/ heymelijcken upt de Kercken ende Kerckhofen opgraven/ ende weder in de Gheberghten/ speloncken/ ofte in haer eygen hupfen begraven. Hebben oock vooz een gebzupck/ haer silber in de monden/ handen ende boesemen te steken/ en treckense oock nieuwe dubbeldē ende proffijtelijcke cleederen/ onder t'dootcleet/ aen/ want ghelooven dat de zielen/ van harer overledenen/ omswerben/ ende datse roude/ honger/ dorst/ ende arbeydt zijn gevoelende. Hierom ist/ datse hare Jaerlijckse Wraerden en Vigilien doen/ ende haer met eten/ drincken/ ende cleederen voorszien. Dooz dese oorsake comt het/ dat de Prelaten, met groote redē/ in haer Synoden doen waerschouwen/ dat hen de Priesters sullen verhoorden/ om d' Indianē te doen verstaen/ dat d' offranden/ die in de Kercken op de graven gestelt worden/ gheen eten noch drincken en is/ vooz de zielen/ maer vooz den Armen ofte Ministers/ ende dat het Godt is/ die alleen de zielen in d' ander Werelt onderhoudt/ want en eten noch en drincken geemich dinck dat lichamelijck is/ want daer is veel aen ghelegen/ datse dit wel
ende

ende te degen weten/ op datse t'heplich gebruyck
niet en verkeerren in een Heydensche superstitie/
ghelijck als het van velen ghedaen wordt.

Het 8. Cap. Van de gebruycken die de Mexicanen
ende andere Natien, met de overledenen
ghehadt hebben.

Werhaelt hebbende / t'ghene dat in Peru,
onder veel Natien / met de overledenen/
t'gebruyck is geweest/soo salt oock wel
behooren/dat wy hier van/speciael men-
tie / der Mexicanen maken / welcker begraeffe-
nisse seer solemneel ende vol grooter uytsumic-
hepts was / zijnde t'selve/ in Mexico, een officie
der Priesteren ende Religieusen/ (die men aldaer
met een vzeemde obseruantie hadde/ghelijck als
nae gheseyt sal worden) om de dooden te begra-
ven/ende hare exequien ofte uytvaerden te doen.
De plaetsen daer syse begroeven/waren d'acker-
werpen/ als oock op de plaetsen van haer eygen
huyfen. Andere brochtense op de Gheberghten/
daer men de sacrificien dede. Eenighe verbran-
dense / ende begroeven d'asschen in de Tempelen:
In somma/datse al te samen begraven worden/
met alle hare Cleederen / Ghesteenten ende Ju-
weelen diese hadden. Ende van de gene diese ver-
branden / leydense d'asschen in potten/ met alle
de Juweelen/Ghesteenten/ende verciersels daer
by/ jae al warense oock noch soo costelijck / son-
ghen t'Officie ofte Ghetijden der dooden/gelijck
als Responzen, met de doode lichamen/ veel rep-
sen op te heffen/ ende veel ander ceremonien. In
dese begraeffenissen worden daer ghegeten ende
ghebroncken/ en zijnde van persoonen van qua-
liteyt / soo wierden alle de ghene / die haer in de
begraeffenisse bemoept hadden/ ghecleedt. Soe
wanneer

wanneer datter een gestorven was/ soo leydense
 hem uytghestrekt / in een Camer neer / tot soo
 langhe datter van alle plaetsen de vrienden ende
 bekenden by quamen / de welcken den dooden
 presenten brachten/ ende hem groetten/ ghelijck
 als of hy noch levent geweest hadde : ende soo't
 een Coninck ofte Heere van eenighe plaetse ghe-
 weest was / soo presenteerdense hem slaven/ om
 met hem gedoodt te worden/ tot synen dienste in
 d'ander Werelt. Doodden van ghelijcken / syn
 eygghen Priester ofte Cappellaen / want alle de
 Heeren hadde elck een Priester/ die daer binne
 hups de ceremonien administreerde : doodden
 hem / om den dooden in d'ander Werelt te gaen
 administreren : Doodden van ghelijcken den
 Hofmeester/ Schencker/ de Dwerchen en Vul-
 tenaers / met de welcke sy hen gemeenlyck ende
 veeltyds lieten dienen/ als oock de broeders die
 hem aldermeest ghedient hadden / t'welcke een
 magnifijck dinck / onder de Heeren was / datse
 hen van haer broeders/ ende de boven-genoem-
 den lieten dienen : in somma / doodden alle de
 ghene/ die van haren hups waren/ om in d'an-
 der Werelt weer hups op te stellen. Ende om al-
 daer gheen armoede te lieden / soo begroevense
 met hen veel rijckdommen van Gout / Silver/
 Ghesteenten / rijcke Goudijnen van veelderley
 wercken/ goude armringen/ ende ander dierge-
 lijcke costelijcke Juweelen. Ende so den dooden
 verbandt wierdt/ soo dedense t'selve van gelij-
 ken met alle t'volck ende verciersels/ datter met
 ghegheven wordde voor d'ander Werelt / ende
 namen als dan alle d'assche / en begroevense met
 grooter solemniteyt. D'Exequien ofte Wtvaer-
 den duerden thien daghen/ ende dat/ met lamen-
 tation ende droevighe ghesanghen. De Priesters
 droeghen

doeghen d'overledenen met verscheppen cere-
monien (nae dat sulcx begheert wordde) upt/
welcke ceremonien soo veel waren / datmense
qualijcken conde tellen. De Capiteynen ende
grootte Heeren/wierden met haer wapenen ende
trionfph-tepckenen behangen/na de daden ende
vrome seften / diese in de Oorlogen/ ofte Regie-
ringhe/ ghedaen hadden: alle dese dinghen ende
tepckenen wierden alsoo gedragen vooz't Lijck/
ofte doode lichaem heen/ tot der plaetsen/daerse
begraven ofte verbrandt soudē worden/ zijnde
van haerlieder/ als in processie ghelept/gaende
met de selve / de Priesters ende Digniteyten der
Tempelen, met verscheppen cleedinghe ende ver-
riersels/te weten/ eenighe te wieroocken/andere
al singhende / sommighe spelende op droevighe
fluyten ende trommelen/ t'welcke t'gerrijt ende
gehuyl/ der ondersaten ende vrienden/ noch veel
meer vermeerde. De Priester/die't Officie bede/
ginck gheleedt ende behangen met de tepckenen
van den Afgodt/ die den Overleden gerepresen-
teert hadde/want alle de Heeren representeren
altoos d'Afgoden / ende hadden van ghelijcken
hare toenames/waer door de selve so seer geacht
ende gheert waren. Dese voorszeyde tepckenen
wierden ordinaris van d'Orden der Ridder-
schappe ghedraghen. Ende nae dat den ghenen/
die ghebrandt soude worden/gebracht was/ op
de plaets / daer men d'asche soude vergaren/
soo wierdt hy met de tacken (ende alle t'ghene
meer datter tot sijn proviande behoorde / als
gheseyt is) omringt/ende alsoo t'vper in gheste-
ken / t'welcke sy altoos met geharste barn-hou-
ten vermeerden/tot soo lange dat het al te samen
tot asche was. Dit ghedaen zijnde / soo quam
daer terstont een Priester upt/ met een Duyvels
cleedt

cleedt aen / hebbende monden aen alle de leden/
ende veel spiegels-oogen / met een groote stock in
de handt / waer mede hy alle d'afsche / met een
groote ende opgeblasen hooghmoedt / omroer-
de / makende den selven een soo wreeden ende af-
grijpselijken representatie / dat hy alle d'omstan-
ders een angst ende verschrieken aenjaeghde.
Ende somtijds soo quam desen Minister / docht
wel met ander verschepden cleedinghe upt / nae
dat de qualiteyt van den Overlede met brachte.
Dese verhalinge der dooden ende begraeffnisse /
hebben wy ghedaen / ter cause van de Afgoderije
der overledenen / soo salt nu recht wesen / dat wy
weder op het principaelste propoost keeren / ende
met dese materie een eyndt maken.

Het 9. Cap. Van de vierde ende laetste soorte der
Afgoderije, die d'Indianen, namelijcken, de
Mexicanen, met de Beelden ende Figue-
ren ghebruyckt hebben.

Hewel dat in de voorszepde manieren van
Afgoderije / (daerse de Schepselen aen-
baden) Godt grootelijcken met te coyt
ghedaen ende vertoornt wordde / soo en
is / niet teghenstaende / den heyligen Gheest noch
veel meer verdoemende ende vergrouwelende /
d'ander soorte van Afgoderije / daerse alleenlijc-
ken de Figueren ende Beelden (die van Men-
schen handen gemaecht zijn) aanbidden / sonder
datter in haer pets meer is / dan steen / hout / ofte
metal te wesen / met de ghedaente van die daer
den handtwercker heeft willen gheben / waerom
soodanighe / van den wijsen Man / ongeluckich
ghenoent worden / ende dat men heilieder hope
wel onder de dooden rekenen mach / der ghener /
die de wercken des Menschen handen voor
Goden

Goden houden/ de welcke van gout ende silber/
 ende met inventie ende gelijckenis der Ghedier-
 ten/ ofte van de onutte steen/ gemaectt zyn/ niet
 anders zijnde/ als een dinck van antiquiteyt/
 ende gaet alsoo Goddelijcken vervolgen/ tegens
 dit bedroch ende uptsinnicheyt der Heydenen/
 gelijck als t' selve oock van de Propheten/ Elia,
 Hieremia, Baruch, en van den heplighen Coninck
 David, oberbloedich ende gracieuslijcken ghedif-
 puteert werdt: daerom soo salt van doen wesen/
 dat de Minister van Christo (die de dwalingen
 der Afgoderije weberspreect) dese plaetsen wel
 doozsie ende ghegrondeert hebbe/ als oock de re-
 denen/ die daer den heplighen Gheest/ soo aerdich
 by brengh/ de welcke haer al te saem in een cozte
 sententie reduceren/ gelijck alst van de Propheet
 Osea ghestelt wordt/ segghende: Den Werck-
 meester is getweest den genen die hem gemaectt
 heeft/ waerom hy oock gheenen Godt en is/ van
 gelijcken soo salt Kalf van Samarien oock wel/
 vooz spinwebbens/ te passe comen. Nu comende
 tot ons voornemen/ soo is te weten/ datter in
 Indien groote curieusheyt gheweest is/ van Af-
 goden ende Schilderijen te maken/ ende dat/ op
 verscheypden manieren/ ende van differente ma-
 terialen/ de welcke sy vooz Goden aenbadent:
 worden in Peru, Guacas ghenoeint/ ende waren
 ordinaris van leelijcke ende misnaecte gedaen-
 ten/ ten minsten soo waren alle de ghene die ick
 ghesien hebbe/ alsoo. Gheloobe/ sonder twijffel/
 dat den Dupvel (tot wiens vereeringe sy de sel-
 ve maectten) een wel-behagen ende ghenoechte
 moest hebben/ hem in de ghedaente van mis-
 maecte Figueren/ te doen aenbidden/ want is
 in effect alsoo warachtich/ dat den Dupvel upt
 veel van dese Guacas ofte Afgoden/ tael ende
 antwoozdt

Esai. 44.
 Hier. 10.
 Baruch, 6.
 Psal. 113.

Osea, 8.

antwoordt gaf / nemende sijn Priesters en Ministren/ dese Oraculen, van den Vader der leugen/ waer/ ende soodanich als hy selfs is/ alsoo waren oock sijn Raedtslaghen/ Waerschouwinghen ende Propheerijen. Daer dese maniere van Afgoderije aldermeest bestandt hielt / ende dat meer als op gheemighe plaetsen ter Werelt/ was in de Provintie van nieu Spagnen , in Mexico, Tezcuco, Tlascála, Cholula, ende ander omligghe ende quartieren van't selve Rijkhe. Het soude een al te overdadigen dinck wesen/ alle de superstitionen te verhalē / diese hier in wel gebruikten/ evenwel so en salt sonder vermakelijchheyt niet wesen/ daer yet af te refereren. Den principaelsten Afgodt der Mexicanen/ als vooren gheseyt is / was Vitziliputzli, dese selve was een houten Beeldt / ghesatsonneert in de ghedaente van een Man/ gheseten op een blauwe schabel/ die op een Rofsbaer gefondeert was/ ofte vast stondt/ hebbende van elcken hoeck / een upstekende stock/ met een Slangen-hoofd aen de punten ofte eynden daer aen. De schabel/beduyden/ dat hy also in den Hemel gheseten was/ noch soo hadde den selven Afgodt / t' gantsche voorhoofd blau / ende over de neus en blauwe streeck/ de welcke repckete van't eene oor aen't ander/ hadde op het hoofd een costelijcke plumagie / in de gedaente van een Voghels beek/ zijnde t' eynde des selve/ van ghebruyneert gout / hadde in de sincker handt een witte Riondas/ met vijf vederen van witte pluymen/ die daer cruyfghelwijs aen geset waren/ comende boven / een triumph-tackstien van gout upt/ ende aen de zijden/ vier pijlen/ de welcke/ nae der Mexicanen seggen / hem van den Hemel gesonden waren / om de daden ende seften upt te rechten/ die op sijn plaets verhaelt sullē worden: hadde

hadde in de rechter handt een rust ofte leenstock/
ghesat formeert ghelijck als een Slanghe / ende
gantsch t'eenermael met blauwe baren ofte stre-
pen: alle dit ornament ofte vertiersel / ende alle
het ander meer / dat seer veel was / hadden sijn
ysondere bediedtels / ghelijck als het selve van
de Mexicanen uytghelept word. Nu soo is den
naem van Vitziliputzli, soo veel te segghen / als
'verkeerde ofte averechts van de welschijnende
plumagie. Van den hooftbedrigen Tempel, Sa-
crificien / Feesten ende Ceremonien deses grooten
Afgods / sal daer nae gesept worden / t'welcke
goorwaer dingen zijn / waerdich om te noteren:
segge nu alleenlijck / dat desen Afgodt / rijcke-
lijcken ghecleedt ende toegheernaecht zijnde / ghe-
stelt was op eenen hooghen Altaer, te weten / op
een cleyn parck / zijnde seer wel bedeckt ende met
laeplakens overtogen / als oock behangen met
juwelen / plummen / vertiersels van goud / ende
veel hondassen ofte Schildē van plummen / ende
dat / op het alvertierlijckste ende curieuseste / dat
sy sulcx te weegh condē brenghen / hebbende ge-
stadelijcken / tot meerder eerbiedinghe / altoos
een gozdijn voor hem hangen. By de Capel van
den voorszeyden Afgodt / soo wasser noch een an-
der back ofte parck / van minder vertiersel / al-
waer eenen anderen Afgodt stondt / die Tlaloc
ghenaemt was / want dese twee Afgoden stonden
altoos by den anderen / om dat syse voor Met-
gesellen ofte Makers / ende van gelijcker macht
hielden. Nocht soo wasser in Mexico eenen ande-
ren principalen Afgodt / de welcke was den Af-
godt der Penitencien / Atlaté / ende vergevingen
der zonden / desen was ghenaemt / Tezcatlipuca,
ende was gemaecht van eenen seer blinkenden
steen / en dat / soo swart als gitte / zijnde gecleedt
G g met

met sommighe rierlijcke habijten / op haer maniere / hadden goude ooz- ringhen / ende in de onderste lippe eenen silveren schacht / van ontrent een vingher lanc / waer in op sommighe tijden een groene / en op ander tijden een blauwe pluymen stack / t'welcke hem vertoonende was / ghelijck als een Esmirault ofte Turcois, hadden oock t'nederste van het hant omwonden met eenen riem van ghebruyneert gout / hebbende aen't eynde van dien / een gouden ooz ghemaect / met een roock daer op gheschildert / t'welcke soo veel bediedde / als de ghebeden der verdrachten ende sondaren / die hy verhoorden / alsoe haer aen hem waren bevelende. Tusschen t'voorseyde ooz ende t'ander / soo hingender een groote menichste van Zulweelkens. Hadde noch om den hals een hanghende bagge ofte Zulwel van gout / die soo groot was / datse hem de gantsche borst bedeckte / ende aen beyde d'armen goude armringhen / van ghelijcken aen den navel eenen costelijcken groenen steen / ende in de sincker handt een waercken van costelijcke groene / blauwe ende geluwe pluymen / de welcke van een blinkende goude plate uytstaken / zijnde de selve soo seer gebruyneert / dat het een glants van hem gaf / ghelijck als een spiegel / waer mede te verstaen gaf / dat hy in de selve spiegel alles sach / watter in de Werelt ghedaen wordde. Dese spiegel ofte gouden plaet / wierdt gheheeten Ielacheaia, dat is gheseyt / sijn spiegel ofte aenschoufel. In de rechter handt so hadde hy vier pijlen / de welcke soo veel bedieden als de straffe die hy aen de misdadighers dede. waerom sy oock geen Afgodt meer en vreesde / als desen / op dat hy haer lieder boosheyt ende quade seften niet en wilde openbaren. In de Feste des selven (t'welcke was

was eens om de vier Jaren) soo wasser vergif-
senis der zonden/ ghelijck als hier nae gesept sal
worden. Desen selven Afgodt Tezcatlipuca, hiel-
dense oock voer den Godt der drooghten / hon-
ger/ onvruchtbaerheyt ende pestilentie/ waerom
sy hem oock op een ander maniere afinaelden/ te
weten / al sittende op een schabel / ende dat/ met
grooter auctoriteyt/ zijnde omhanghen met een
roode gozdijn/ die met doots hoofde ende beenen
der dooden bevrocht was/ hebbende in de sline-
ker handt een Rondsasse met vijf bedere van Ca-
toen ghenaectit / ende in de rechter handt een
Woep-pijle ofte Roede / als daer met dreygende
met eenen uptghestreckten arm/ ghelijck als of
hyse terstondt wilde werpen. Wt de Rondsasse
staken vier pijlen/ hadde t'wesen lieflijck en t'lijf
gantsch swart besmeert / met het hoofd vol bee-
ren van Quartels besteken / ghebruyckten met
desen Afgodt soo groote supersticien / ende dat/
door de groote dreefe dieser van haddé. In Cho-
lula, niet verre van Mexico, t'welcke een Repu-
blijck oft Stede op sijn selven is/ aenbadé eenen
vermaerden Afgodt / te weten / den Afgodt der
Cooplieden / ende zijn oock noch hedens daeghs
tot de roophandelinghe seer ghenegen/ den wel-
ken sy noemde Quetzaälcoält, desen Afgodt stont
op een groote plaets/ in een seer hoogen Tempel,
hebbende rondsom hem / Gout / Silber / Ju-
weelen/ costelijcke Pluymen ende Lakenen van
verscheyden coleuren/ hadde de gedaente van een
Man / uptghesondert t'aensicht / t'welcke was
ghelijck als van een Voghel / met eenen rooden
beck / hebbende boven op / een kam / ende lessen
met regelen tanden/ ende een uptstekende tonge/
ende op het hoofd eenen pampieré geschilderden
scherpachtigé Mijter, met veel goude vercierse

om de beenen / ende ander dupsent inventien van
 vies vassen / die't selve altemael bediedde ofte up-
 lepden / aenbaden hem in effert / om dat hy den
 ghenen rijk maecte dien hy wilde / gelyck als
 den anderen Godt Mammon ofte Pluton. Ende
 den naem die de Choluanen haren Godt gaven
 quam oock voorszwaer seer wel te propoost / hoe
 wel dat sy't selfs niet en verston den / noemden
 hem Querzaälcoatl, dat is so veel / als een Slanghe
 van costelijcke Plupinen gheseyt / want soodanich
 is den Dupbel der begeerlijckheyt. Deses
 Barbaren en waren noch niet alle te vreden / mer
 de Goden te hebben / maer hadde noch oock van
 ghelijcken hare Godinnen / ghelijck als de fabu-
 len der Poëten / de selve oock voorsz den dach vren-
 ghen / die de verblinde Heydenschap der Griecken
 ende Romeynen eerbiedinge aendeden. De prin-
 cipaelste van de Godinnen / diese aenbaden / hie-
 tense Tozi, dat is so veel gesept / als onse Groot-
 moeder / de welcke / nae dat de Historien der
 Mexicanen vermelden / een dochter was des Co-
 ninx Culguacan, zijnde d'eerste / die door bevel
 van den Viztlipuztli, ghebildt wierdt / hem daer
 mede / de selve / op sulcker voege / voorsz sijn Suster
 consacrerende / en van dien tijt af / so begonstense
 de Menschen tot de sacrificien te villen / ende de
 levende / haer niet de vellen ofte hynden der ghe-
 sacrificeerden / te bekleeden / meynende dat haren
 Godt daer een goet ghenoeghen in hadde / als
 oock de herten upt te trecken / der ghener diese
 sacrificeerden / leerdense van ghelijcken van ha-
 ren Godt / als hyse selve was upptrekkende van
 den ghenen die hy in Tula castigeerden / als
 op sijn plaets gheseyt sal worden. Een van dese
 Godinnen / diese aenbaden / hadde een soon / die
 een ober-groot Jagher was / den welcken die
 van

van Tlāscāla, daer nae oock voor eenen Godt
 aen namen/ t'welcke waren de ghene die de par-
 tije hielden/ teghens de Mexicanen/ met welcker
 hulpe/ de Spagnaerden Mexico in creghen. De
 Provintie van Tlāscāla is seer wel ende bequacm
 ghelegen om te Jaghen/ daer t'selve volck oock
 seer toe gheneghen is/ ende makender een groote
 feest af/ te weten/ schilderden den Afgodt op
 een sekere maniere/ in welcker verhael niet noo-
 dich is/ den tijt te verslijten/ maer de feest diefer
 met hielden/ die seer graticus was/ gheschiedde
 op dese maniere: Bliesen ofte speelden/ int opco-
 men van den dach/ t'gheluydt van een Cornet
 ofte Basuyn, waer mede sy haer al te samen ver-
 saenden met haer pijlen/ bogen/ netten/ ende an-
 der Jachtghetuygh/ ende gingen alsoo met ha-
 ren Afgodt in Processie/ volghende een groote
 menichte van volck achter aen/ tot op eenē hoo-
 ghen Bergh/ op't opperste van de welcke/ een
 Priel stondt van groene tacken/ hebbende int
 midden een Altaer dat seer costelijcken toebereyt
 was/ alwaer sy den Afgodt op stelden/ deden
 dese wegh ofte processie met een groot ghetier
 ende rumoer van Cornetten, Linckhoorns/
 Fluyten ende Trommelen/ ende gecomen zijnde
 op de bestende plaets/ soo besetten sy den gant-
 schen voet van't Gheberghte/ rondsom/ daer
 van alle canten t'vper in stekende/ waer mede
 sy veel ende verscheypden soortē van Ghedierten
 op jaeghden/ als Venesoenen/ Hasen/ Conijnen/
 Dossen/ Wolven/ etc. de welcke/ om t'vper
 t'ontblieden/ nae't opperste toe liepen/ comende
 de Jaghers haer altoos/ met een groot gecrijsch
 ende ghetier/ nae/ blasende op diversche Instru-
 menten/ tot soo lange dat syse tot op't hooghste
 voor den Afgodt joegghen/ alwaer sy de Jacht

soo benauden ende in een dzonghen / dat spse deden springhen ende rollen/d'een van boven neer/d'ander op't volck / ende eenighe op den Altaer, waer mede sp een groot vermaken ende feest hadden/soo nannense daer als dan een groot ghetal af / waer van sp de Wensoenen ende grootse Beesten/voorz den Afgodt sacrificeerden/haer de herten upt treckende / met de selve ceremonien/ alse in de sacrificie der Menschen gebruykten. Dit ghedaen wesende/ namen alle de voorszeyden Jacht op den hals / ende keerden met den Afgodt wederom / in de selve ordinantie / alse heen ghegaen waren/ comende met alle dese dinghen/ende met grooter vreuchden ende Musijck van Cornetten ende Trommelen in de Stadt tot in den Tempel, alwaer sp haren Afgodt weder in settē/ met grooter eerwaerdicheyt ende solemniteyt/ als dan soo ginghen sp terstont daer nae ghelijckelijck t' vleesch vā alle de voorszeyde Jacht bereydt maken/ waer mede sp de gantsche Ghemeynte een bancket aendeden: en t' eten voleyndt zijnde / deden hare representatien ende Dansspelen voorz den Afgodt. Hadden oock noch veel ander Goden ende Godinnen/ met een groot getal van Afgoden / want waren onder de Natie der Mexicanen/ ende hare Nabueren voorszeyt/ de vernaemste van allen.

Het 10. Cap. Van een vreemde maniere van Afgoderije, die de Mexicanen ghebruyckten.

Soo ghelijck als wy gheseyt hebben/ dat de Coningen Ingas van Peru, sekere streken Beelden dede oprechtē/ die nae haer gelijkenisse gemaecht waren/ de welcke sp Guaoiquies ofte Broeders noemden / doende de selve soo veel eerbiedinghe aendoen / als haer eyghen

pghen personen. Alsoo deden van gelijcken de
 Americanen met hare Goden / jae ginghen hier
 in / d'ander noch verre te boven / want maectten
 hare Goden van levende menschen / t welcke
 geschiedde op dese naevolgende maniere / te we-
 ten / namen een slaef / die haer best aen stontd /
 ende aleer datse hem hare Afgoden opofferden /
 soo gavense hem den selven naem van den Af-
 godt / die hy ghesacrificeert soude worden / ende
 becledden hem met de selve habijten ende om-
 hanghsels des Afgodts / segghende dat hy den
 selven Afgodt representerde: Ende alle desen
 tijdt over / dat de representeringhe duerde / wel-
 ke in sommighe feesten eens des Jaers / ende in
 andere / om de ses Maenden / ende in etlijcke
 minder was / soo dedense hem soo veel eerbiedin-
 ghe aen / als den selven Afgodt / als oock in hem
 eten ende drincken te geven / ende vroljck te ma-
 ken / ende soo wanneer dat hy over strate ginck /
 soo liep het volck terstont / om hem t aenbidden /
 hem veel aelmoessen biedende / lepden hem van
 ghelijcken de krancken ende kinderen te voozen /
 om dat hyse gesont soude maken / ende de zeghe-
 ninge geven / ende lieten hem oock in alles synen
 wille volbrēnghen / uytghesondert dat hy altoox
 (om niet te moghen wech loopen) met thien of
 twaelf Mans / ober al waer dat hy ginck / be-
 waert ende wierdt. Ende op datse hem ober al /
 daer hy hoorby ginck / eerbiedinghe soudē be-
 wijsen / soo blies hy somtijds eens op een sluyt-
 ken / waer mede t volck ghewaerschout wierdt
 om hem te comen aenbidden. Als hy nu wel te
 degen gesapsoneert ende bet was / (den dach van
 de feeste ghecomen wesende) soo sieden sy hem
 op / doodden ende aten hem / ende deden daer een
 solemnele sacrificie met / welker aenmerckinge

voorzwaer een beweghenisse maecht / te sien op
 wat een maniere dat den Satan dit volck in syn
 gheweldt hadde / ghelijck hyper hedens daeghs
 noch vele heeft / makende diergelijcke potsynsen
 ende bedriegherije op de costen der bedroefder
 zielen ende ellendighe lichamen / die hem ghepre-
 senteert wierden / dyghende synen spot met het
 ghene dat hy d'ongeluckige Menschen aen doet /
 verdienende hare zonden / datse van den opper-
 sten Godt / in handen van synen vyandt ghela-
 ten worden / den welcken sy voor haren Godt /
 ende tot een toeverlaet vercozen hebben. Nu de-
 wijle datter ghenoech gheseyt is / van't gene dat
 d' Afgoderije der Indianen is beroerende / soo
 willen wy verholghen om te handelen van de
 maniere der Religie / ofte om beter te segghen /
 der Superstitien die sy in hare Godsdiensten
 ghebruychten / als van hare Sacrificien / Tem-
 pels, Ceremonien / ende alle t'ghene datter meer
 aen cleeft.

Het 11. Cap. Hoe dat den Duyvel ghesocht heeft,
 in de maniere der Sacrificien, Religie ende Sa-
 cramenten, Godt te verghelijcken.

Mer aler dat wy hier toe comen / soo
 moet mi op een dunck verdacht wesen /
 dat seer waerdich is t'aenmercken / te
 weten / dat soo gelijck als den Duyvel /
 door syn hoochaerdije / vyandtschappe ende te-
 ghens-strijdt ghenomen heeft teghens Godt /
 ende t'ghene dat onse Godt / door syn wijsheyt /
 tot syner stichtinghe ende eere / als oock tot wel-
 vaert ende ghesontheyt der Menschen gheordi-
 neert heeft / alsoo heeft oock den Duyvel gesocht
 t'selbe nae te comen / ende dat te verdracpen tot
 syner eere en meerder ydoemnisse der mensche.

Alsoo

Alsoo sien wy oock / dat soo ghelijck als den op-
 persten Godt / Sacrificien / Priesters / Sacra-
 menten / Religieusen / Propheten ende Volck
 heeft / die tot synen Goddelijcken dienste en heyl-
 lighe Ceremonien ghededicert zijn / alsoo heeft
 oock den Duyvel van gelijcken syn Sacrificien /
 Priesters / maniere van Sacramenten / volck
 die ghededicert zijn / tot een heylighe versierde
 Clooster-ghemeynschappe / ende duyfentderley
 soorten van valsche Propheten. Om alle het sel-
 ve / int bysonder / ghelijck als het toegaet / te ver-
 claren / soude een groote vermakelijckheyt / ende
 van niet minder aemmerckinghe wesen / vooz
 den ghenen die overdencken wil / dat soo gelijck
 als den Duyvel een Vader der leugenen is / nae
 dat het wel van de volcomē waerheyt int Euan-
 gelium verhaelt wert / alsoo is hy oock onrecht-
 veerdichlijck / soeckende Gods glorie nae hem te
 trecken / en met sijn duyfsternisse t'licht te vernis-
 sen. De Toobenaers van Egypten onderwesen
 zijnde van haren Meester den Satan / sochten
 in teghenheyt van Moysen ende Aaron, andere
 diergelijcke wonderen nae te bootsen. Oock soo
 lesen wy int Boeck der Rechteren / van den an-
 deren Micas, Priester des ijdelē Afgods / hoe dat
 hy gebuyckende was / d'ornamenten ende clees-
 dinghe die in den Tabernakel des warachtigen
 Gods / ghewoon waren te ghebruycken / den
 selven Ephor, Teraphijn, ende alle t'ander. Nu
 t'mach wesen wat dat de Gheleerden willen /
 daer en is evenwel bynaest niet een dinck / dat
 door Iesum Christum onsen Heere / in sijn Euan-
 gelische Wet ingestelt is / ofte den Duyvel heeft
 het op eenighe maniere nae ghebootst / ende tot
 sijn Heydenschap ghetrocken / ghelijck als den
 ghenen bevinden sal / die achttinghe neemt op het

Ioan. 5.

Exod. 7.

Iud. 15.

Historie Morael van West-Indien,
ghene dat wy / dooz sekere informatie / van de
costuymen ende ceremonien der Indianen heb-
ben comen te weten/waer van wy/int verbolgh
van dit Boeck/ tracterende zijn.

Het 12. Cap. Van de Tempelen die men in *Indien*
gehvonden heeft.

Dan / beginnende by de Tempels, soo
ghelijck als den oppersten Godt gewilt
heeft / dat men hem een huys soude toe-
epghenen/ daer synen heplighen Naem/
met bysondere diensten / ghecelebreert mochte
worden/ alsoo heeft oock den Dupbel/d'onghe-
loobigen tot sijner intentien geperstuadeert/hem
trionphantelijcke Tempelen, bysondere Weedt-
huyzen ende Heylichdommen/te maken. In elc-
ke Provincie vā Peru, was een principael Guaca
ofte Weedthuyzen / ende behalven de selve / noch
eenighe/ die Vniversale ofte Alghemeyne waren/
te weten / vooz alle de Rijcken der Ingas, ende
onder allen soo warender twee die uptgenomen
waren / een diese hieten Pachacama, de welke
stondt vier mijlen van Lima, alwaer men noch
heden daeghs d'overblijffels ende fondamenteu-
sien mach/van een seer oudt ende groot Edificie
oft Ghebou / upt den welke Francisco Pizarro,
ende den synen / alle die oneyndelijcke rijckdom
ende schat van gouden ende silberen Vaten ende
Cruycken cregghen / die hen ghebracht wierden/
als sy den Inga Atagualpa ghebanghen hadden.
Men weet / dooz warachtighe informatie / dat
den Dupbel in desen Tempel, sichthaerlijck van
sijn Orakel, tael ende antwoordt gaf/ende datser
by tijden een seer ghemaelde Slanghe in sagghen.
Dit van den Dupbel / in dese valsche Heylich-
dommen / tael ende antwoordt te gheben / ende
d'ellen

ellendighen te bedriegen / is een dinck / dat in
 ndien seer ghemeyn / ende voor warachtich be-
 vonden is / alhoewel dat den Vader der leughe-
 ren (ter plaetsen daer't Euangelium in gecomen/
 ende het teycken van't heylighe Crucce opghe-
 recht is) nu al openbaerlijck ston gheworden
 s / ghelyck als Plutarchus oock van by sijnen tij-
 den is schryvende / daer hy seyt: Cur cessaverit
 mithias fundere Oracula. Ende S. Iustinus Mar-
 telaar / is oock van de selve silentie / die Christus
 selde aen den Duyvel / die uyt d' Afgoden sprac
 / breedelijcken tracterende / ghelyck als het
 langhe van te booren / in de heylige Schryftuere /
 ghepropheeteert was gheweest. De maniere die
 d' ongheloovigher Ministren ende Toovenaers
 hadde / om met hare Goden te consulteren / was
 (gelijck als sy van den Duyvel onderrecht wa-
 ren) gemeynlijcken des nachts / gaende met de
 rugghe nae den Afgodt ghekeert / al cerselings
 nae binnen toe / ende buyghende t' lijf met een ne-
 derhanghent hooft / stelden sy haer in een seclijc-
 ke ende ongeschickte gestaltenis / op welcke ma-
 niere sy als dan consulteerden ofte raet vraegh-
 den. D'ordinarische antwoorde diese cregghen/
 was op de maniere van een afgrijpselijck sluyten/
 ofte met soodanighen ghecrjisch / dat het hen een
 verschrieken aen jaeghde: ende alle t' ghene dat
 hy henliede advertteerde ende beval / was altoos
 streckende tot haerliedebedroch en achterdeel.
 Daer wordt alsnu / door de barmherticheyt
 Godts / ende de groote macht van Iesu Christo,
 seer weynich af gebonden. Den anderen Tempel
 ende Beerdthups van Peru was noch veel geach-
 ter / ende stont in de stadt van Cusco, ter plaet-
 sen daer nu t' Clooster van Sinte Dominico staet /
 ende aen de pilaren en steenen van't fundament /
 die

*Plutar-
 lib. de
 trac. re.
 Iustin-
 in Apolo-
 pro. Chri-
 stian.*

die noch hedens daeghs in esse zijn/ is het goet te sien/ dat het een heerlijck ghebou ende vermaemt werck gheweest is. Desen Tempel was/ghelijck als het Pantheon der Romeynen / int ghene dat belanghende is/te wesen een huys ende wooninghe aller Goden/want de Coninghen Ingas stelden daer alle de Goden in/vā alle de Provintien ende Volckerē diese overwonnen/staende elcken Afgodt in een bysondere / ende op sijn bestende plaets / zijnde elck op sijn selven ghedient ende geeert/van die van sijn Provintie/ met excessive onkosten van dinghen diese tot haer administratie brachten. Hier mede lieten se haer duncken/dat se d' overwonnen Provintien voor verskerkt hadden / om dat se hare Goden / als tot een onderpandt/in bewaernis hielden. In desen selven Tempel, soo stont oock de Punchao, t'welcke eenen Afgodt van de Son was / zijnde van seer sijn gout/ ende met groote costelijckheyt van gesteenten gemaecht/ ende stont ghewendt naer't Oosten/oste teghens den opganck der Sonnen/ ende dat/ met soodanigē artificie/dat het schijnsel van de Son / int opgaen / daer recht op aen quam/ ende om dies wille dat het vā een seer sijn Metael was / soo gaf het / in de weerschiyn / soo grooten claerheyt van hem / dat het een ander Son scheen te wesen. Desen aenbaden d'Ingas voor haren Godt/als oock den Pachayachachic, t'welcke den Schepper des Hemels is. Daer wordt gheseyt / datter / int plunderen van desen soo costelicken Tempel, een soldaet was / die d'overschoone gonde plate / van dese Son / tot een buyt creegh / ende soo gelijk als het dapper op een dobbelen ginck / soo quam hy de selve op eender nacht met spelen te verliesen / waer van in Peru het spreekwoordt gecomen is/ als men van

van groote dobbelaers is sprekende/te segghen/
Op ver speelt de Son / eer datse opghercomen is:

Het 13. Cap. Van den hoovéerdighen

Tempel van Mexico.

Mer de superstitie der Mexicanen/was/
sonder comparatie/ veel meer/so wel in
hare ceremonien/als oock in de grootte
van hare Tempels,die de Spagnærden
in boozleden tijde de Cu hieten / t'welcke een vo-
tabel moest wesen/dat sy van die van't Eplandt
Santo Domingo , ofte Cuba , ghenomen hadden/
ghelyck als oock veel ander/ die daer gebuycht
worden / de welcke/ noch van Spagnen/ noch
van gheenige andere tale en zijn/die men hedens-
daeghs in Indien is ghebuyckende/ghelyck als
daer is Mays, Chicha, Vaquiano, Chapeton, ende
andere dierghelycke. Nu soo wasser in Mexico
de Cu, die soo vermaerden Tempel van Viztli-
puzili, de welcke van een seer grooten omvanck
was/ hebbende van binnen in/ een seer schoone
open plaets/t'eenemael van groote steenen ghe-
maect/ in maniere van Slanghen/ die aen den
anderen geblucht zijn/waer van t'selbe omring-
sel oock genaemt wierdt/ Coate pantli, dat is soo
veel gheseyt / als een omringhende plaets ofte
pandt van Slanghen/t'bovenste ofte de toppen
van de Cameren ende Weedthupsen / daer d' Af-
goden stonden / hadden een seer aerdighe Gevel
ofte boozschot van cleyne gewyochte steenen/die
soo swart waren als gitte / seer net en met goe-
der ordene opghebout / zijnde t'veldt des selven
over al bestreken van een witte en roode verwe/
t'welcke van beneden een seer schijnlijck vertoon-
gaf. Op dese Gevel ofte boozschot/stonden Tin-
nen die seer fraep ghewoycht waren/ghelyck als
Kinckho.

Ainckhozens/hebbende op de Hoek tinnē twee
 sittende Indianen van steen ghehouwen / met
 Aandelaer in de handen / van de welke quamen
 upstichtē / een maniere gelijck als crups - armen /
 hebbende aen de epindē van dien / costelijcke geele
 ende groene pluymen / ende eenighe lange veder-
 lens van't selve. Binnen in den omganc van
 dese plaets ofte pandt / stonden veel Cellen ofte
 wooningskens voor de Religieusen / ende noch
 andere om hoogh / voor de Priesters ende Papas
 ofte Pausen / want alsoo noemden se d' Opper-
 priesteren / die den Afgodt dienden. Dese voor-
 schreven plaets was soo groot ende spatieus /
 datser (nae der usantie van't selve Rijk) he-
 lieber vergaderinghe ende ronde Dans-spielen
 in hielden / wel van acht ofte thien duysent men-
 schen t'sessens / ende dat / sonder eenich belet /
 t'welcke een onghelooftijck dinc schijnt te we-
 sen. Hadde vier deuren ofte inkomsten / te weten /
 nae't Oosten / Westen / Noorden ende Zuiden /
 ende op elcke deure respoondeerde eenē seer schoo-
 nen geplaveyden wegh ofte straet van twee ende
 drie mijlen lanc / in voegghen datter te midwe-
 ghen van't Lack ofte Mey (daer de stadt van
 Mexico op gebout was) vier seer breede straten
 quamen / crupsghelwijs / diese grootelijcken ver-
 rierde. Boven de portalen der voorszeyder deu-
 ren ofte poorten / stonden vier Goden ofte Beel-
 den / met de aenghesichten nae de voorszeyde stra-
 ten toeghekeert. Ende teghens over de deure des-
 ser Tempel van Viztliputzli, stondē dertich trap-
 pen van dertich bademen lanc / de welke dooz
 een straet (die tusschen den omganc van de
 plaets ofte pandt ende de selve trappen quam)
 afghescheyden waren. Op't bovenste van dese
 trappen / was een wandel-plaets ofte plat van
 dertich

bertich boeten breedt/ altemael van Ciment gemaect. Int midden van dese wandel-plaetse/ stondt een seer wel gewoachte Pallissade van seer hooge boomen ofte masten/ die alsoo op een rij ghestelt waren/ ontrent een badem van den anderen verschepden/ dese houten waren seer dick/ ende altemael met potaerde bestreken/ ende met cleyne gaten daer in / van onderen af / tot d'opperste toppen toe/ soo quamender dooz de gaten van den eenen boom aen den anderen / dunne roede ofte speten/ aen de welcke veel doots hoofden van Menschen ghereghen ofte gespeet waren/ zijnde van de zijden doozgesteken/ hebbende elcke roede ofte spit / twintich doots hoofden. Dese reghelen doots hoofden quamen van onderen af / tot het bovenste van de staken ofte boomen/ vol/ van de pallissade ofte steckē/ van't eene eyndt af/ tot het ander toe/ van soo veel/ ende vol van doots hoofden/ dat het een verwonderinghe ende afgrijzen om sien was. Dese doots hoofden waren van den genen diese sacrificeerden/ want nae datse doot waren / ende t'bleesch ghegheten was / so brachtense de doots hoofden ende leverdēse aen de Ministren des Tempels, de welcke de selve als dan daer by regen ofte aen snorben/ tot soo langhe datser van selfs in stukken af vielen / ende droeghen oock altoos zorghe / de verballen plaetsen niet ander nieuwe te vervullen. Int opperste van den Tempel, waren gemaect twee dinghen ghelijck als Capellen / waer in stonden de twee Afgoden (ghelijck als geseyt is) van Viztliputzli, ende sijn maker Tlalóc, welcke Capellen gemaect waren/ van uptghehouden figuren/ ende stonden soo hoogh/ dat men (om daer boven by te comen) een stepgher moest opclimnē van hondert en twintich steenē trappen.

Gerijt

Kercht hoor hare Cellen was een opē plaets van
 veertich voeten int vierant/ int midden van den
 welcken/ stondt eenen opgherechten steen/ in de
 ghedaente van eenen scherpachtighen groenen
 Piramide, van vijf spannen hoogh/ de welke
 daer ghestelt was/ om de Menschen te sacrifice-
 ren: want alser een Man met den rugghe op-
 gheworpen worde/ soo dedet hem t'lijf ombuy-
 ghen/ wordende als dan alsoo opghesneden ende
 t'hert uyt het lijf ghetrocken/ als nae gheseyt sal
 worden. Behalven desen/ soo waren der noch
 acht ofte neghen dusbantighe Tempelen in de
 stadt van Mexico, de welke al te samē dicht aen
 den anderen/ binnen in een groot parck ofte om-
 ringsel stonden/ hebbende haer trappen/ ende
 plaetsen ofte panden met haer Cellen ofte slaep-
 plaetsen int bysonder ende op haer selven/ waer
 van d'incomsten van sommighe nae't Westen
 stonden/ ander nae't Oosten/ etlijke int Pooz-
 den/ eenighe nae't Zuiden/ ende die al te samen
 seer wel geworcht/ met Thozens ende herschep-
 den ghedaenten van Timen ende schilderijen/
 met veel steenen figueren/ zijnde met groote ende
 breede stylen bevesticht. Dese Tempelen waren
 verscheppen Goden ghededicieert ofte toegheep-
 ghen. Maer nae den Tempel van Viztlipuztli,
 so was die van den Afgodt Tezcatlipucā, (t'wel-
 ke was den Godt der penitentien ende castijdin-
 ghen) seer hoogh ende heerlijck ghebout/ heb-
 bende/ om daer in te climmen/ tachtentich trap-
 pen: die voleyndt zijnde/ soo quamper een plat
 van hondert ende twintich voeten breedt/ ende
 dicht daer aen/ een ghetappte zale/ met gordij-
 nen van verscheppde coleuren ende wercken/ heb-
 bende een leege ende breede deure/ die altoos met
 een sluper bedeckt was/ daer alleenlijcken de
 Priesters

Priesters mochten door in gaen. Den gantschen Tempel was bezocht met verschepten Effigien ofte Afbeeldtels / ende uytgehouden figueren / die seer curieus ghemaeckt waren / want dese wee voorszeyde Tempelen waren ghelijck als Cathedralen ofte Domkercken / zijnde alle d'ander / in respect van dese / ghelijck als Parochien ende Clupfen / ende waren soo spacieus ende van soo veel Cellen ofte slaep-plaetsen / dat daer in gehouden wierden / d'Administratie / Collectien / Scholen / en der Priesteren huyfvestinghe / als naemaels gheseyt sal worden. Nu soo sal dit gheseyde genoegh wesen / om te verstaen de hoochwaerdige des Dupbels / ende t'ongeluck van dat blindige volck / die niet soo groote ontosten van hare goederen / arbeit ende leven / haren eyghen pandt dienden / de welcke van henliede anders niet en sochte / dan haer zielen te verderben / ende de lichamen te vernielen / ende waren hier mede noch seer wel te vreden / hun dunckende (door t'groot bedroch) datse groote ende machtighe Goden hadden / den welcken soo grooten dienste aenghebaen wierden.

Het 14. Cap. Van de Priesters ende d'ampten
diese bedienden.

Alder alle de Natien der Werelt / so bindt men personen / die eyghentlijke ghedeputeert zijn / tot den warachtighen ofte valschen Gods dienste / dienende de selve om te sacrificeren / ende aen de Ghemeynten te vercondighen / t'ghene dat hen hare Goden bevelende zijn / van t'welcke in Mexico ee vrendelike curieus heyt was / ende naebrootende den Dupdel / t'ghebruyck van Gods kercke / stelden van gelijcken sijn ordinantie van Opper ende onderpriesters

priesters / ende eenighe als Acoliten , ander als
 Leviten. En t'ghene dat my aldermeest verwon-
 dert heeft / is / dat den Dupbel noch tot in den
 naem toe / den dienst Christi schijnt te willē usur-
 peren ende nae hem trecken : Want d' oberste der
 Priesteren / ghelijck of wy segghen wilden / d' op-
 per Priesteren / noemden de Mexicanen / in hare
 oude tale / Papas, (dat is in Spaensche en Latijn/
 Pausen te segghen) ghelijck als t'selbe noch he-
 dens daeghs by hare Historien en Ghetje boec-
 ken blijckende is. De Priesters van Vizelpuzeli
 volghden ofte erfden nae den anderen aen / by
 geslachte van sekere Wijcken ofte Ghebuerten/
 daer toe ghedeputeert : ende de Priesters van
 d' ander Afgoden / wierden daer toe getozen / ofte
 ten waer sake datse van haer jonckheyt af tot
 den Tempel ghepresenteert waren. Den eeuwi-
 ghen ofte ghestadighen dienst der Priesteren/
 was / d' Afgoden te bewieroocken / t'welcke ghe-
 daen werdt viermaels int etmael ofte in een na-
 tuerlijcke dach / te weten / d' eerste mael int op-
 comē van den dach / ten tweedē des middaeghs /
 ten derden int ondergaen van de Son / de vierde
 mael des middernachts / ter welker uren / alle
 de Digniteyten des Tempels opstonden / ende
 bliesen ofte speelden (in de plaets van Clocken)
 op Basunen / groote klinkhoorns / ende op
 Fluytkens / spelende alsoo een goede poos / een
 droevich ghelupdt. Het spelen volpindt zijnde/
 quam den genen / die t' sijn weeck was / upt / ghe-
 cleedt zijnde met een witte habijt / ghelijck als een
 Dalmatijck, hebbende in de eene hant een Wier-
 roock-bat vol gloepende kolen / welcke kolen hy
 upt een vperstet nam / die ghestadelijcken voog-
 den Altaer stont en brandde / ende in d' ander
 handt een Beurse ofte Cas vol Wierroock /
 daer

daer hy't wieroock upt nam / en int Wieroock-
 bat wierp/ende comende daer den Afgodt stont/
 soo bewieroockte hy hem met grooter eerbie-
 dinghe. Dit ghedaen wesende / nam hy eenen
 doeck ende maecte den Alraer ende de Gordij-
 nen daer met schoon / als dan soo ginghense al te
 samen op een plaets by den anderen / alwaer sy
 een seer wyede ende strasse penitentie deden/
 slaende ende geesselende hen selven soo seer / dat
 ter t'bloet nae volghde / in sulcker voeghen als
 gheseyt sal worden/ soo wanneer dat wy tracte-
 ren sullen van de penitentie die den Duyvel aen
 den sijnen onderwesen heeft. Daer en mocht nie-
 mandt in dese Netten van de middernacht ghe-
 breken/ende daer en mocht ooc anders niemant
 in de sacrificien verstaen / dan alleenlijcken de
 Priesters/ te weten/een peggelijck nae sijn Graet
 ende Digniteyt. Preecten van ghelijcken/ op se-
 kere Feestdaghen voor't volck / ghelijck als int
 tracteren van't selve/ gesept sal worden. Had-
 den hare Renten / als oock menichte van Offerande
 die hen ghegheven wierden. Nu van de salvinge
 daerse met tot Priesters ghewijet wierden / sal
 van ghelijcken daer nae ghehandelt worden. In
 Peru soo onderhieldense haer van de Erven / die
 men de Châcaras noemt / haerder Goden / de
 welcke wel ende seer rijck waren.

Het 15. Cap. Van de Cloosters der jonghe dochte-
 ren, die den Duyvel tot sijnen dienste ghein-
 venteert heeft.

Soo gelijk als het leven der Religieusen
 (de welcke als naevolghers van Iesu
 Christo, ende sijn ghewijede Apostelen/
 van soo veel Godsdienst knechten ende
 Waeghden / in de heylighe Kercke / voor goet
 bekend

bekent ende gheprofessijt) een soo aenghenamen
 dinck is/ in d' oogen des Goddelijckē Majesteys
 ende daer sijnen heplighen Naem soo seer doo-
 gheert/ ende sijn Kercke met verciert wordē.
 Alsoo heeft oock den Vader der leughenen ghe-
 socht t' selve na te bootsen/ om op een sekere ma-
 niere/ competentie ofte teghensrijdt te hebben
 ende te maken dat sijn Ministren haer oock in
 strengicheyt ende observantie uptimuntē mochtē
 ten. Daer waren in Peru veel Cloosters van
 jonghe Dochters ofte Maeghden/ want en
 mochtē daer andersins niet ontfangen worden/
 hadden ten minsten in elcke Provintie een Cloo-
 ster/ in de welcke twee soorten van Vrouwen wa-
 ren/ te weten/ eenighe Oude/ diese Mamacónas
 noemden/ dienende tot onderwijsingē van d'an-
 der: d'andere waren jonge Meyskens/ de wel-
 ke daer eenen sekere tijdt/ in onthouden/ ende
 daer nae voor hare Goden/ ofte voor den Inga
 uptghetrocken worden. Dit huys ofte Clooster
 worde gheheeten Acllaguáci, dat is gheseyt/
 t' Huys der uptgelesen/ ende elck Clooster hadden
 sijn Vicarius ofte Gouverneur/ gheheeten Appo-
 pánaca, den welckē autoriteyt en macht hadde/
 om daer toe soodanigen upt te kiesē als hy wil-
 de/ t' zy van wat qualiteyt datse mochten wesen/
 zijnde van onder de acht Jaren/ ende alse hem
 maer van goeder ghedaenten ende geschicktheyt
 dochten te wesen. Dese daer albus in ghesloten
 wesende/ worden van de Mamacónas onderwe-
 sen in verscheiden dinghen/ die tot s' Menschē
 leven van noode sijn/ als oock in de Gods dien-
 sten ende ceremonien van haerlieder Goden/ als
 dan soo wordense van hier uptgetrocken (zijnde
 boven de veertien Jaren oudt) ende met groo-
 ter opsicht ende goeder bewaringhe naet Hof
 ghesonden/

ghesonden/ van de welcke als dan etlijke ghedeputeert wierde/ om in de Guacas ofte Beedthuyzen ende heylighdommen te dienen/ ende een ewighe maeghdom t'onderhouden. Andere ghebruycktense voor d'ordinarische sacrificien/ die daer van Maeghden ghedaen worden/ en eenige andere voor extraordinarische/ als voor de ghesontheit / t'overlijden ofte oorloghen des Ingas. Van ghelijcken een deel voor des Ingas wijven ofte boelen / ende voor sijn ander vrienden ende Capiteynen/ die hysse geve wilde/ waer mede sy haer een groote vereeringhe dede/ dese verdeelinge worde aldus alle Jaers ghedaen. Voor't onderhoudt van dese Cloosters (de welcke een groote menichte van Maeghden hadden) soo warenden Genten ende eygen Erven / van welker vruchten sy voorzien en onderhouden warden. Ten was gheenich van de Vaders gheoorloft/ haer dochters te moghen weygheren / alse van den Appopanaca gheepscht warden/ om in de voorszeyde Cloosters ghebracht ende opgesloten te worden: ja dat meer is / daer warendt veel die haer dochters wt haer selven ende met een vyje wille aanboden ende daer toe presenterden / meynende een groote verdienste te verwerven/ alse voor den Inga gesacrificeert warden. Soo daer ghebonden wierdt datter eenighe van dese Mamacónas ofte Acllas (in verminderinghe van haer eere / te buyten ghegaen hadde / soo was de castijdinghe onwedderoepelijck/ van levent begraven/ ofte andersins weedelijcken omghebrucht te worden. In Mexico soo hadde den Duyvel van ghelijcken sijn maniere van Nonnen/ alhoewel dat haerlieder professie ende heylighmakinge maer voor een Jaer alleen en duerde/ t'welcke was op dese maniere/

te weten / daer stonden binnen in dat groot be-
sterck ofte parck (dat boven verhaelt is) in den
principaelften Tempel, twee hupfen teghens den
anderen ober / van befloten Religieusen / waer
van t'eenen van Mans / ende t'ander van Vrouwen
personen was. In dat van de Vrouwen / wa-
ren alleenlijck Maeghden ofte jonge Dochters
van de twaelf tot de derthien Jaren / de welke
genaemt wierden / de Dochters der penitentie /
ende waren in ghelijcken ghetal als de Mans
personen / leefden in repnicheyt ende opgheslo-
ten / ghelijck als Maeghden die ghedeputeert
waren tot den dienste van haren Godt. Exer-
citie diese hadden / was den Tempel te vaghen
ende te besprengghen / ende alle morgghens den Afgodt
ende sijn Ministers t'eten te bereyden ende te
liken / van het ghene dat de Religieusen van
d'aelmoeffen vergaert hadden. De spijse diese
voor den Afgodt toemaecten / waren clepne
roockstiens / in de ghedaenten als handen ende
voeten / met noch andere gedraepde crakelingen /
makende by't selve broodt / seker composten /
t'welcke sy alsoo den Afgodt dagelijcx voorstel-
den / dat als dan van sijn Priesters opghegheten
worde / soo ghelijck als Daniel van die van Bel is
verhalende. Dese dochters wierde eerst gescho-
ren / latende daer nae het hay wassen tot op
eenen sekeren tijdt : stonden van ghelijcken des
midternachts op / om de Netten van d'Afgo-
den (die daer altoos gedaen wierden) te singen /
waer in sy de selve exercitien hadden / als de Re-
ligieuse Mans. Hadden oock haer Abdissen,
diese te werck stelden / int maken van de ghe-
wrochte doecken / van alderhande wercken ende
besticksels / tot een ornament ende verciersel der
Afgoden ende Tempels. De cleederen diese ghe-
meynlijcken

meynlijcken droeghen / waren t'eenemael wit/
sonder eenige toleur / ofte daer pet op te hebben.
Weden van ghelijcken des middernachts haer
penitentie / met haer te sacrificeren en te geesse-
len / als oock haer te wonden aen de punten
van't bovenste der ooren/ende t'bloet datser also
uyt trocken / placatense haer op de kaken ende
wanghen van't aensicht/ende hadden binnen/in
haer vtreck-camer/eenen back/daerse haer daer
nae van't bloet afwieffchen. Leefden eerlijck en
in cupschept / ende soose bevonden / dat haer pe-
mandt te buyten gegaen hadde/al waert schoon
maer in een clepne sake / moest terstont / sonder
eenighe remissie/ sterben/segghende datse t'huyjs
van haren Godt ontwijet hadde. De voorszeg-
ginghe ofte teycken diese hadden van eenich van
soodanighe overtredinge geschiet te wesen/ was
so wanneer datse in de Capel van haren Afgodt
eenighe liat sagen loopen/ ofte Vleermuys vlie-
ghen / ofte datse eenighe van sijn sluyers ofte
doecken ghelinaeght hadden : want seyden / dat
soo daer geen schandael ofte misbuyck geschiet
waer gheweest / soo en soude hem oock de liatte
ofte Vleermuys niet hebben dorven verstouten/
om soodanigen onbelcefthept te toonen / en hier
uyt namense oorzake / ondersoekinghe te doen.
Ende soose by aboutuere de delinquante quamē
te betrapen / al waert datse noch soo vernaemt
was / moest op de staende voet sterben. In dit
Clooster en wierden anders gheen Maeghden
toeghelaten in te comen / dan zijnde uyt een van
de ses Wijcken ofte Gebuerten/ die tot dē selven
effecte bestemt waren. Dese besluypinghe duerde
aldus/ als gheseyt is/ een Jaer tijds / welcken
tijdt sy / ofte haer Ouders / belostenis ghedaen
hadden/ dē Afgodt op de selve maniere te dienē/
D h iij ende

ende van daer soo quamenſe weder upt / om te mogē hulwelicken. Dit ſelve vā deſe Maeghden / als oock van die van Peru, heeft eenighe ghelijckheijſſe met de Virgines Veſtales van Roome / daer ons de Hiſtoriſchrijvers van vermelden. Ende op dat men verſtaen mach / waerom dat den Dupbel begeerlijckheyt ghehadt heeft / ghedient te wordē van perſoonen / die de repnichheyt ende kuyſcheyt bewaren / ſoo is te weten / dat het ſelve niet ghelweeft en is / om dat hy een welbehaghen in de repnichheyt heeft / (dewijle dat hy van ſijn ſelven een onreyn gheeft is) maer is om daer mede den opperſten Godt (in alle manieren daer hy can ende mach / deſe glozie / van hem te laten dienen / in volcomen repnichheyt / afhandich te maken.

Het 16. Cap. Van de Clooſteren der Religieuſen, die den Duyvel voor ſijn ſuperſtitien heeft.

Het is een dinck dat ſeer bekent is / (dooz brieven der Vaders van ons geſelſchap / gheſchreven upt Iapan) hoe groote menichte van Religieuſen (dieſe Bonſos noemen) dat men in de ſelve landen heeft / als oock van hare coſtupmen / ſuperſtitien ende leugenen / waerom niet noodich is / t'ſelve op een nieu te verhalen. Van de Bonſos ofte Religieuſen van China, refereren de Vaders / die daer int landt geweest hebben / hoe datter verſcheyden ſoorten ofte Oorden vā zyn / van de welcke etlijke witte habijten met bonetten draghen: andere hebben ſwarde cleederen ſonder bonetten / als oock ſonder hup / ende datſe int gemeyn weynich geacht zyn / ende worden van de Mandarijnen ofte Magiſtraten ſoo wel gheſtraft ende ghegeeffelt / als alle t'ander volck. Doen profeſſie van gheen vleerſch /

bleesch / visch / noch eenich dinck dat leven ghe-
 hadt heeft / te eten / dan alleenlijcken rijt ende
 crupderen / doch eten int hemelijck alle dinck /
 ende zijn ergghet alst ghemeyne volck. De Reli-
 gieuken van't Hof / te weten / van die in Paquin
 woonen / seyt men seer gheacht te wesen. De
 Mandarijnen gaen ghemeynlijcken in de Varen
 ofte Conventen van de voorszreben Monicken
 haer vermakelijckheyt ende tijt-verbijf nemen /
 ende comen daer bynaest altoos weder beschon-
 ken ofte droncken uyt. De voorszreben Cloo-
 sters staen ordinarij buyten de Steden / ende in
 de Steden hebbense de Tempelen ofte Kercken /
 maer wat herdoerende is / d' Afgoden ende Tem-
 pelen , makender in China weynich werck af /
 want de Mandarijnen hebbē luttel curienseyts
 niet d' Afgoden / ende houdense vooz een spotter-
 ije / noch en ghelooven oock nauwelijcx datter
 een ander leven noch een ander Paradijs is / dan
 t' Officie van Mandarijn ofte Magistraet te heb-
 ben / noch oock datter een ander Hel is / als de
 Ghevangen-hupsen daer sy de delinquenten ofte
 misdadighers in doen stellen : ende segghen dat
 het noodich is / t' ghemeyne volck niet Afgode-
 rije t' onderhouden / gelijck als het selve door den
 Philosoph / van henlieder Gouverneurs / aen-
 ghewesen wordet. Dit was oock van ghelijcken /
 in de Schriftuere / een maniere van excuse / die
 Aaron gaf / van't gulde Kalf dat hy ghemaect
 hadde / des niet te min / soo hebben de Chinen
 altoos vooz een maniere / te hebben / int achterste
 van hare Scheyen / in Capellekens / die daer
 toe ghemaect zijn / een ghesneden Beeldt / van
 eniger Magets ofte Vrouwen figure / de welcke
 gheseten is in een stoel / hebbende twee Chinen
 vooz haer neder geknielt / in maniere gelijck als
 h h Enghe-

Arist. 12.
 cap. Me-
 thaph.

Exod. 32.

Engshelen / vooz't welcke sy nacht ende dach een ontfteken licht hebben hanghen / ende ten tijden datse t'zepl willen gaen / so doense t'selve Beeldt veel sacrificien aen / en dat / met veel ceremonien ende gherucht van Trommelen / Clocken / ende hyperpjlē te schieten / etc. Nu comende tot de Religieusen / soo en weet ick niet / datter in Peru een epghen huys gheweest is / daer hen Religieuse Mans by den anderen onthouden hebben. Van ander Priesters en Toobenaers warenden on-tallicken veel / maer epghentlijke Obseruantie / daerse / soo't schijnt / van den Dupvel inghestelt moet wesen / was in Mexico, want aldaer waren / int begrip des grooten Tempels, twee Cloosters / ghelijck als boven gheroert is / te weten / een van jonghe Dochters ofte Maeghden / daer van gheseyt is / ende een ander van jonghe Ghesellen / van de achthien tot de twintich Jaren / de welcke Religieusen genaemt wierden: dese droeghen cruppen op't hooft / gelijck als Monicken / hebbende eventwel t'hayz een weynich langher / comende tot half wegghen d'oozen / uytgesondert datse t'hayz / recht op den top van't hooft / ontrent vier vingeren breedt / soo lanck lieten wassen / dat het hen achter ober den rugghe heen quam / ghelijck als een vlecht / t'welcke sy oock alsoo ghebrepelt ende opghevlecht droeghen. Dese jonghe Ghesellen / de welcke in den Tempel van Viztliputzli dienden / leefde in armoedt ende kupscheit / doende t'Officie van Leviten, want administreerden de Priesters ende Digniteyten des Tempels, van de Microock-batē ende t'licht te verschaffen / de cleederen waer te nemen / de Ghelwijede plaetsen te reynigen / en t'barn-hout by te brengen / op datter altyds ontfeken byer in Gods byertest mochte wese / t'welcke diende

in de

in de plaets van een Lanype/ die gestadich vooz
den Altaer des Afgodts stont te vanden. Wes-
halven dese jonge Ghesellen/ soo warender noch
ander Jonghers/ de welcke waren ghelijck als
jonghe Apen/ dese dienden vooz de handtrepe-
kende dinghen/ als om den Tempel met groe-
nichept/ Cripden/ kroosen ende Viesen te beste-
ken ende bestrophen/ de Priesters handtwater te
gheven/ de scheermessen ofte vlijnen (die tot de
sacrificien gebesicht wierden) te werten ende be-
rept te maken/ te gaen met den genen die d'ael-
moessen eyschten om d'offranden te dragen. Alle
dese voozseyde hadden hare Oversten/ daerse
onder stonden/ ende leefden met soo grooten eer-
baerhept/ dat soo wanneer datse int openbaer
quamen/ daer eenige Vrouwen ontrent waren/
soo neyghden se de hoofden met het ghesicht nae
der aerden toe/ sonder haer te dorben verfstouten
die eens op te slaen om de selve aen te sien/ dzo-
gen vooz habijten/ cleeden die ghelijck als Petten
ghebrept waren. Dese Convent-jongers had-
den oozlof om dooz de Stadt d'aelmoessen te
gaen bidden by de Ghebuerten/ en ginghen vier
en vier/ ende ses en ses t'samen/ met eenē verfla-
ghen ende ootmoedighen gheest. Ende soo wan-
neer datmensē niet en gaf/ soo wast hen gheooz-
loft te moghen gaen op de Ackeren ende zaep-
landen/ om soo veel koozn-aderen ofte granen te
plucken/ als se van doern hadden/ sonder datter
den Eyghenaer yet teghens mochte seggen/ ofte
int minste beletten doost/ hadden de selve oozlof/
om dies wille datse in armoede leefden/ sonder
eenighe Renten meer te hebben als d'aelmoessen.
Daer en mochtender oock boven de vijftich niet
wesen/ hadden hare exercitien in penitentie te
doen/ ende des middernachts op te staen/ om op
de Wa-

de Basupnen ende kinckhoogs te spelen / om
 t'volck te wecken / ende bewaechten oock den
 Afgodt by quartieren ofte beurten / om t'byten
 dat vooz den Altaer brandde / niet te laten upt
 gaen: namen oock t'Wieroochs-vat waer/daer
 de Priesters de Afgodt/ des middernachts ende
 ander tijden / met bewieroochten. Dese waren
 d'oversten seer onderdanich ende ghehoorzam
 sonder datse int minste haer bevel te buyten gin
 ghen/en nae dat de Priesters des middernachts
 t'wieroochen volepndt hadden/ soo gingen haer
 dese op een bysondere plaets sacrificeren / haer
 t'bloet met scherpe punten upt de wanghen tref
 kende: ende t'bloet datser alsoo upt cregen/ stre
 kense op de slapen van't hooft/tot beneden d'oor
 ren. Dese sacrificie ghedaen wesende/ gingen sy
 hen terstont in een Lach ofte beslotē water was
 schen. Dese Jongers en bestreke haer niet geen
 Berūmen op de hoofden noch aen de lichamen/
 ghelijck als de Priesters deden / ende hare clees
 deren waren van een gheweest werck / dat daer
 ghemaecht wordt/ van een seer rupich ende grof
 wit tuych. Dese exercitie ende strengicheyt/ van
 penitentie te doen/ duerde hen alsoo een gantsch
 Jaer over/in welcken tijdt sy niet grooter absti
 nentie ende demoedicheyt leefden/t welcke vooz
 waer om te verwonderen is/ hoe dat de valsche
 opinie der Religie soo veel met dese Jonghers
 ende Dochters vermocht/datse niet soo grooten
 strengicheyt in des Satans dienste deden/t gene
 dat van velen van den onsen niet ghedaen en
 wordt/ in den dienste des alderoppersten Godt:
 t welcke een sware verwarringhe is / vooz den
 genen/die met een weynich penitentie dese doen/
 seer opgeblasen ende wel in haer schick zijn.
 Doch dewijle dat de selve exercitie / niet vooz
 altoos/

altoos/maer alleenlijck voor een Jaer was/soo
maectent oock t'selve wat lijdelijcker te wesen.

Het 17. Cap. Van de penitentien ende strengicheyt
die d'Indianen, door s'Duyvels ingheven,
ghebruyckt hebben.

Dewijle dat wy op dit besteck gheco-
men zijn/so salt goet wesen de verbloec-
te hooberdijde des Satans t'openba-
ren / om die eenichsins te doen sincken/
en onse traegheyt te verwackere/ tot den dienste
des oppersten Gods: soo laet ons dan yet seg-
ghen/ van de strenghe ende vzeemde penitentien
die dit ellendighe volck / door des Duyvels in-
gheven/ ghebruyckt hebben/ghelijck als de val-
sche Propheten van Baal, die hen selven met lan-
cetten wondden/ ende bloet uptrucken/ ende soo
ghelijck als die den onrepnen Beelsegor hare so-
nen en dochteren sacrificerden ofte opofferden/
ende die door t'wyer lieten gaen / ghelijck alst de
heylighe Schrijtuere ghetuyghende is: want
den Satan is altoos een groot vriendt geweest/
om op groote costen der Menschen ghedient te
worden. Wy hebben hier vooren gheseyt / hoe
dat de Priesters ende Religieusen des midder-
nachts opstonden / ende nae dat de Priesters
als dan den Afgodt bewieroocht hadden/ so gin-
ghen sy/ gelijck als de Digniteyten ofte Superin-
tendenten des Tempels, op een sekerre vzeede plaets
ofte Choor/daer veel bancken ofte setels waren/
alwaer sy hen ter neder stelden/nemende elck een
puya van Mangey, (t'welcke is ghelijck als een
elssen / scherpe priem / ofte een ander soorte van
lancetten ofte blimen / waer mede sy haer dooz
de kuyten ofte brayen van de beenen / dicht aen
de schenen doozstaken / daer alsoo veel bloedts
uptrac.

3. Reg. 18

Psal. 105.

Num. 25.

4. Reg. 25

upttreckende / met het welcke sy de slapen van't
 hooft bestreken / ende met de reste van't bloet/
 doopten ofte wieschen sy de lancettē ofte elffen/
 de welcke sy daer nae tusschen de tinnen ofte ge-
 bels van de plaets leyden / stekende de selve in
 ronde Globen ofte bollen / die van strop gemaect
 waren / op datse van alle man ghesien ende (de
 penitentie/ diese vooz de Gemeente deden/) ver-
 staen mochte werden: Wieschen hen van t'selbe
 bloet/ in een Lack ofte besloten water / dat hier
 toe gheordineert was/ t'welcke genaemt wierdt
 Ezapan, dat is soo veel als bloedich water ghe-
 seyt. Daer was een groote menichte van dese
 lancetten ofte elffen / in den Tempel / want en
 mochten gheen twee maels dienen/ dan moesten
 elcke reyse weer nieuwe wesen. Behalvē t'selbe/
 soo hadden dese Priesters ende Religieusen noch
 groote Vasten-daghen / ghelijck als daer was/
 vijf ende thien daghen achter een te vasten/ alser
 eenighe principale Feestdagen voorszanden wa-
 ren / zijnde de selve gelijck als Quatuor tempora.
 Onderhielden de Continentie ofte kupscheit soo
 strengelijck / datter veel van dien (om niet te
 vallen in eenighe swachheyt des vleesch) haer
 manlijkheden overmidts spouden / soeckende
 dupsentderley middelen haer impotent te ma-
 ken / om haer Goden niet te vertoornen / ende
 broncken oock geen wijn/ ende sliepen seer wey-
 nich / want haer meeste exercitie was by nacht/
 deden hen selven / ende dat / vooz den Dupbel/
 groote weerdheden ende martirisatie aen/ ende
 dit alternael / om datmensē vooz groote vasters
 ende boetdoenders soude houden. Had den vooz
 een maniere / hen niet geknoopte coorden te dis-
 ciplineren ofte geesselen. In de Proceffie ofte
 Feeste/ diese den Afgodt Tezcatlipuca aen deden/
 (welcke

(welcke was/ als voozen gheseyt is/ den Godt
 der penitentie) soo en geesselden hen niet alleen
 de Priesters/ maer de gantsche Gemeente/ ende
 alle t' volck disciplineerden haer van ghelijcken/
 want alsdan soo hadden se al te samen nieuwe
 roozden in de handen / ende dat/ van een badem
 lanck/ de welcke gemaectt waren van t' Hennep
 van Mangey, hebbende een knoop aen't eynde/
 waer mede sy haer wel dapper ende lustich te
 keer ginghen/ slaende van ober de schouderen op
 den rugghe. Tot dese Feeſte soo hielpen haer de
 Priesters met vasten/ ende dat/ vijf daghen aen
 den anderen / maer eens daeghs etende / zijnde
 van haer hupsvrouwen afghesondert / sonder
 datse in de voozsepde vijf daghen eens upt den
 Tempel quamen/ haer met de voozsepde roozden
 wel dapper ende dicht geesselende. Van de peni-
 tentien en d'expressive strengicheyt/ die de Bonſos
 ghebzuuckien / zijn ons de brieven der Vaders
 van t' gheselschap Iesu, (diese upt Indien gesche-
 ven hebben) bycedelijck handelende/ hoewel dat
 het selve al te samen altoos gesophisticeert heeft
 ghelweest/ende meer geschiet is om t'welstaens/
 als om de waerhepts wille. In Peru soo moeste
 alle het volck twee daghen lanck vasten / tegens
 de Feeſte van Yru, die seer groot was / in wel-
 ken tijdt sy haer Wijven niet eens aen en raech-
 ten / noch en aten oock gheennich dinck met sout
 noch axi, noch en droncken gheen Chicha, op
 welcke maniere sy dickwils vastede. Ende vooz
 sekere zonden/so deden sy de penitentie/van haer
 te geesselen/ met strenghe netelen/ ende ander tij-
 den/ malcanderen met een sekere steen/ een hoop
 slaghen op den rugghe te smijten. Op sommighe
 plaetsen soo vertrecken haer sommighe van dit
 verblindt volck (ende dat/ door inghebinge der
 Duppels)

Dupbels) op wilde ende woeste gheberghten/
alwaer se haer een langhen tijdt onthielden/ende
een gestrenghe leven leydden. Bywijlen soo sacri-
ficerense hen / ende worpen haer selven van een
hooghe steenrotse af / datse in stucken vallen/
t'welcke altermael anders niet en zijn / als val-
stricken/ van den ghenen/ die gheenich dinck lie-
ber siet ende meer beuindt / als t'berlies ende
schade der Menschen.

Her 18. Cap. Van de sacrificien die d'Indianen aen
den Duyvel deden, ende van vvar dinghen.

In gene daer den vyandt/ Godt ende der
Menschen/ altoos sijn archept ende listic-
heyt in bewesen heeft / is gheweest in de
veelheyt ende verschapdenheyt der offran-
den ende sacrificien / de welcke hy tot sijner Af-
goderij / den ongheleobigen onderwesen heeft.
Ende soo ghelijck als de substantie der creatu-
ren / in Godes dienste ende stichtinghe te consu-
meren / een wonderbaerlijcke acte ende eyghen-
schappe der Religie is/om dat het selve de sacri-
ficie is / alsoo heeft oock den Vader der leughe-
nen gheinbenteert / dat men hem / als Auteurs
ende Heere / Gods creatueren soude sacrifice-
ren ende op-offeren. D'eerste soorte van sacri-
fien / die de Menschen ghebruyckten / was seer
slecht ende eerboudich / offerende Cain van de
vruchten der Aerden/ende Abel van't beste van
sijn Dee / t'welcke van ghelijcken daer nae van
Noë, Abraham, ende d'ander Patriarchen ghe-
daen wierdt / tot der tijdt toe / dat haer van
Moyse ghegeven wierden/t'langhe Ceremoniael
boeck der Leviten, daer soo veelderley soorten
ende verschapdenheyt van sacrificien in voorge-
stelt worden/ als oock voor verschapden hande-
lingen/

Genef. 8.

Genef. 15.

dinghen/ ende van verschepden dingen/ ende met
verschepden ceremonien: Alsoo heeft hem oock
den Satan/ onder sommighe Natien/ wel laten
behallen/ haer t' onderrichten/ datse hem sacri-
ficieren souden van't ghene datse hebben/ t' zy hoe
dat het soude moghen wesen. Onder anderen
heeft hy hem soo veel te buyten ghegaen/ in haer
te gheven menichte van Wetten/ Ceremonien
ende Obseruantien/ dat het een dinck om ver-
wonderen is/ soo dat hy hem hier in claerlijcken
vertoont/ d'oude Wet te willen naebootsen/ ende
in veel dingen de selbe ceremonien te willē usur-
peren ofte nae hem trecken. Nu soo moghen wy
alle de ghene die dese ongheloobigen ghebruyck
hebben/ reduceren tot d'ze soorten van sacri-
ficien/ te weten / d'eene van de dinghen die sonder
gevoelen zijn/ d'andere van de Ghedierten/ ende
de derde van de Menschen. In Peru haddense
voor een ghebruyck te offeren Coca, dat onder
haer een seer gheacht crupdt is: Mays, t'welcke
haer koozn is/ ghecoleurde pluyuen: Chaquirā,
van haer Mollo gheheeten: Zee-schulpen/ ende
bywijlen oock gout ende silber/ daer sy eenighe
figueren van gebierten af maecten: Van gelijc-
ken fijne Lakenen van Cumbi, welrickent ghe-
wicht hout/ ende seer ordinarijs gebrant sineer
ofte talck: dese offeranden ofte sacrificien wor-
den ghedaen om goet weder ende ghewas te
crighen/ ofte om ghesontheyt/ ofte om haer van
eenighe perijckelen ende qualen te bevrjen. In
de tweede soorte/ soo waren henlieder ordinarijs-
sche sacrificien van Cuies, t'welcke zijn Ghedier-
ten ghelijck als cleyne padden/ die d'Indianen
oock wel eten: ende in saken van importantien
ende welgestelde personen aengaende/ soo offer-
den sy Schapen van't landt/ ofte Pacos, (soo wel
Si ghewolde

ghevolde als slechtharighe) ende hadden een
 groote opzicht ende aenmerkinghe op't ghetal/
 in de coleuren/ als oock op de tijden/ waermede
 sy wonderlijke ceremonien uptrechteden. De
 maniere die d'Indianen (na haer oude ceremo-
 nien) gebuyckten/ om eenige groote ofte cleyn-
 kee te dooden/ is de selve van die van de witte
 Mooyen/ diese de Alquible hieten/ dat is de kee/
 oftet' Schaep op de rechter arm te legghen/ ende
 hem d'ooghen nae de Son te keeren/ sprekende
 sekere woorden/ nae de ghedaente van de kee/
 diese dooden/ want soose van een bonte ende be-
 placite couleur was/ soo wierden de woorden ge-
 dirigeert ofte ghesonden tot den Chuquilla, ofte
 Donder/ om gheen ghebreck van water te heb-
 ben: ende soo't wit ende slechtharich was/ soo
 wierdt het de Son toegheepghent/ met andere
 woordē/ ende zijnde wollich/ met andere/ op dat
 sy haer wilde lichten ende boedtsel gheven:
 Soo't nu een Guanaco was/ dat is ghelijck als
 grauachtich/ soo wierden de sacrificien ghededi-
 ceert aen den Viracocha. Ende in Cusco, so wier-
 den daer/ met dese ceremonien/ alle daeghs een
 slechtharich Schaep opgheoffert/ voor de Son/
 t'welcke ghebyandt wierdt met een root hemdt-
 rock aen/ worpende int byanden sekere corfliers
 met Coca, int byer/ (t'welcke sy Villacaronca
 noemden.) Ende om dese sacrificien te doen/ soo
 hadden se een uptghesondert Volck ende Wee die
 daer toe gedeputeert waren/ sonder pelwers an-
 ders toe te dienen. Sacrificeerden van gelijcken
 Voghelen/ hoewel dat dit in Peru soo ghemeyn
 niet en was/ als in Mexico, daer't sacrificie van
 de Quartels seer ordinarijs was. Die van Peru
 sacrificeerden upt de Puna, (alsoo noemense al-
 daer de woeste plaetsen) alsoe pelwers ten oorlogh
 souden

souden gaen/om daer mede de macht der Guacas
 ofte Goden/van henlieder teghenpartije te doen
 verminderen. Dese sacrificien wierden genaemt
 Cuzcovicça ofte Contevicça, of oock Huallavicça
 of Sopavicça, welcke gedaen wierden op dese ma-
 niere/ te weten/ namen veelderley soorten van
 gheboghelte upt de Puna, ende vergaerden veel
 dijstelich ofte doornich hout/ ghenaeint Ganlli,
 ende t selve ontsteken zijnde/ soo leydense alle de
 Woghels by een/ welcke versamminghe sy Quico
 hieten/ ende wierpense alsoo int vyer/ om het
 welcke d' Officianten van de sacrificie rondtsom
 ginghen/ met sekere ronde ende cantighe steenen/
 op de welcke geschildert stonden/ veel Slangen/
 Leeuwen/ Padden ende Eygzen/ segghende
 Vlachum, dat is soo veel gheseyt/ als/ Wilt ons
 victorie wel laten ghelucken/ ende noch andere
 woorden/ waer mede sy seyden/ laet de crachten
 der Guacas onser byanden te niet ende verlozen
 wesen: En brachten als dan noch eenige swarte
 Schapen voor den dach/ die etlijke daghen son-
 der eten hadden opghesloten geweest/ de welcke
 ghenoemt worden Vrcu: Ende int dooden van
 de selve/ so seydense/ dat soo gelijk als de herten
 van dese beesten verflaut en crachteloos waren/
 datse alsoo oock haerlieder wederpartije wilden
 verflauwen ende crachteloos maken. En soose
 in dese Schapen vermerkten/ een seker vleesch/
 t welcke achter aen t herte hanght/ met het va-
 sten ende voozleden ghevanghenis/ niet gheron-
 sumeert ofte verdwinen en was/ soo hielden sy t
 vooz een quade voozsegginge ofte Prognosticatie.
 Brachten oock sekere swarte Honden/ genaemt
 Apurucos, de welcke sy doodden/ ende op een
 black veldt neer wierpe/ doende als dan t vleesch
 van de selve/ aen een sekere soorte van volck/ met

sekeren ceremonien) op eten. Dese sacrificie bedeyt
 sy van gelijcken/ op dat den Inga niet geen seninge
 ofte vergift beschadicht en soude worden: ende
 om dit te doen/ soo vastense van de morgenstond
 af/ tot datse de sterren saghen/ als dan soo atense
 den buick vol/ en brasten/ na der witte Moeder
 infantie. Dese sacrificie was d'alderaengenaem-
 ste/ van teghens der vyanden Goden/ ende hoe-
 wel dat het selve hedens daeghs meestendeel te
 niet is/ door dien dat d'oorlogghen gheslist zijn/
 soo isser niet teghenstaende noch al eenich spoor
 (ende dat niet weynich) by de gemeyne India-
 nen af ghebleven/ soo wanneer datse bysondere
 questien upstaende hebben/ ofte datse by de Ca-
 çiques (dat zijn de Heeren) ofte onder de Dorpen
 ende Vlecken/ eenich verschil teghens den ande-
 ren hebben. Item/ sacrificeerden van ghelijcken
 Zee-schelpen/ diese aldaer Mollo noemen/ de
 welcke sy aen de Fonteynen ende vloepende Be-
 ken offerden/ segghende dat de schelpen de kin-
 deren van de Zee waré/ ende dat de Zee/ moeder
 van alle de wateré was. Hebben (nae datse van
 coleur zijn) verscheyden namen/ waerom sy haer
 oock tot verscheyde effecten dienen. Ghebzuick-
 ten van dese Zee-schelpen bynaest in alle manie-
 ren van sacrificië. Ende daer zijn hedens daeghs
 noch sommighe/ die de ghemalen Mollo ofte
 schelpen/ voor een superstitie/ in de Chicha (het
 welcke haren dranch is) doen. Vadden oock ge-
 deputeerde Indianen gheordineert/ die de sacri-
 ficien ofte offranden deden/ voor de vloepende
 Beken/ ofte afwateringen/ die door de Vlecken
 en Charcas, ofte Bou-landen heen liepen/ wel-
 ke gedaen wordde/ soo haest als de selve bezaeyt
 waren/ op datse niet en wilden ophouden van
 loopen/ ende de selve te begieten. Dese sacrificien
 wierden/

wierden / door de Waersegghers / by loten upt
 ghecozen / t'welcke gedaen zynde / soo wordender
 van de contributie der Ghemeynte / alle t'ghene
 vergadert / datter ghesacrificeert soude werden /
 ende alsoo ghelevert aen den ghenen die de last
 hadden om de selue sacrificien te doen / de welke
 sy deden int beginsel van den Winter / dat is soo
 wanneer dat de Fonteynen / vloeyende Beken
 ende Rivieren beginnen te wassen ende hoogh te
 worden / door de vochticheyt des tijts / t'welcke
 sy hare sacrificien toeschreven : maer de Fon-
 teynen en Water-beken der onbewoonde plaet-
 sen / en dedense gheen sacrificien aen. Dese vene-
 ratie ofte eerbiedinghe / aen de spruytende wate-
 ren / Fonteynen / Beken / doorloopende wateren
 ofte Rivieren / die door de Vlecke ofte Bou-
 lan- den heen loopen / is haer noch hedensdaeghs
 aengehebleven : houden van ghelijcken in eeren /
 de Fonteynen ende Rivieren der onbewoonde
 plaetsen / ende de ccontrepe daer twee Rivieren in
 den anderen loopen / en haer vermenghen ofte
 ghemoeten / doense een bysondere eerbiedinghe
 ende veneratie aen / want wasschen haer aldaer /
 om van eenighe ghebreken te ghenesen / nae datse
 haer eerst wel bestreken ofte besmeert hebben
 met meel van Mays ofte van ander dingen / daer
 noch andere verscheyden ceremonien by doende /
 t'welcke sy van ghelijcken in Batstoven doen.

Het 19. Cap. Van de sacrificien diese van
 Menschen deden.

Mer het ghene dat int ongeluck van dit
 ellendich volck aldermeest te beclaghien
 is / was den tribuut diese aen den Dup-
 bel behaelden / int sacrificere der Men-
 schen (die nae Gods Beeldt ghemaecht ende
 Zi in ghescha-

gheschapen waren/ om van Godt te ghenieten)
 diese hem opofferden. Heeft onder veel Natien
 een ghebruyck gheweest / datse (om haerlieder
 overledenen te ghelepen) ghedoodt hebben de
 personen die haer alder-aenghenaeinst waren/
 ende den ghenen daerse/ naer haer goetduncken/
 in de ander Werelt alderbest af ghedient souden
 moghen wesen / ghelijck als voozen gheseyt is.
 Behalven dese occasie / soo haddense in Peru een
 usantie/ kinderen van de vier tot de thien Jaren
 toe / te sacrificeren / zijnde t' meestendeel des sel-
 ven / in saken die den Inga beroerende waren/
 ghelijck als in sijn sieckten ende kranckheden/
 om gesontheyt te verwerwen/ als oock soo wan-
 neer dat hy ten oorloogh trock / om victorie te
 vercrighen. En soo wanneer datse den nieuwen
 Inga den quast ofte quispel gaben / t'welcke des
 Conincx teycken was / ghelijck als alhier den
 Scepter ofte Croon / sacrificeerden in de selve so-
 lennitteyt / t'ghetal van twee hondert kinderen/
 ende dat/ van de vier tot de thien Jaren toe/ een
 hardt en onmenschelijck spectakel. De maniere
 van de selve te sacrificeren/ was/ die te verwo-
 ghen / ende met sekere grim-aensichten ende ce-
 remonien te begraven. Op andere tijden / soo
 onthalsdese / ende bestreken haer met het bloet
 des selven / van't eene oor tot aen't ander. Sa-
 crificeerden van ghelijcken jonge Dochters ofte
 Maeghden van de gene die men den Inga uyt de
 Cloosteren (daer wy hier voozen af ghehandelt
 hebben) brachite. Daer was in dese sooyte van
 sacrificie/ een seer groot ende ghemeyn abuyss/ te
 weten/ soo wanneer datter eenich van de princi-
 paelfte / als oock van de ghemeyne Indianen/
 kranck was / ende dat haer den Waerseggher
 gheseyt hadde / dat hy vooz seker sterben soude/
 soo sa-

so sacrificeerden sy haer eyghen sonen aen de
 Son ofte den Virachocha, biddende datje hen
 daer mede wilden te vreden stellen / ende t'leven
 van den Vader niet benemen. Dierghelycke
 wreedtheit / nae dat de Schryftuere vermeldt /
 soo dede oock den Coninck van Moab, int sacri- 4. Reg. 3.
 ficeren van syn eerste ghebozen soon / op de muer-
 ren / ende dat / ten aensien der kinderen van Is-
 rael / de welcke dese daet soo ghoutwelijcken vooz
 ooghen stondt / datse hem niet meer en wilden
 benaullen / ende weder nae haer wooningen toe
 keerden. Dese selve maniere / van wreede sacri-
 ficien te doen / refereert de heylighe Schryft / int
 ghebyrck geweest te zijn / onder de barbarische
 Natien der Cananëen, Iebusëen, en d'ander meer / Sap. 1.
 daer't Boeck der Wysheyt mentie af maect / cap. 14.
 segghende : Sy noement vrede / te leven in soo
 veel ende groote swaricheden / als daer is / haer
 eyghen kinderen te sacrificeren / ofte andere ver-
 borghen sacrificien te doen / ofte alle den nacht
 over / in dinghen van sotternije te waken / ende
 hierom ist / datse haer int leven / ende houtwelij-
 ken staet / onreyn houden / benemende den eenen
 aen den anderen / upt haet ende nydt / het leven /
 ende den anderen ontnceint hem t'wijs ende de
 vrede / ende gaet al verwert door den anderen
 heen / als bloet / vergieten / doodē / stelen / bedroch /
 valscheit / ontrou / oproere / onrecht / muysterij /
 Godt te vergeten / de zielen te belasten / t'wesen
 ende gheboorte te verwisselen / de houtwelijcken
 te veranderen / ongeschicktheit in overspel ende
 onreynichedē / want d'Afgoderije is een afgront
 ofte Poel van alle quaden. Dit is den wijzen
 Man / segghende van't selve volck / daer hem
 David van beclaeght / dat de kinderen van Is- Psal. 105.
 rael soodanighe costumen af gheleert hebben /
 At iij jae

jae soo veel / datse haer eyghen sonen ende doch-
 teren aen den Duyvel quamen te sacrificeren/
 t'welcke noyt van Godt begeert noch aengenom-
 men gheweest is / want naedemael dat hy der
 Auctheur van't leven is / ende alle d'ander reste
 voor den Mensch gheschapen heeft / soo en is
 hy daer gantsch niet met beholpen / dat d'eem
 Mensch d'ander t'leven beneme. Ende alhoew-
 el dat den Heere de goede wille des getrouwen
 Patriarchs Abrahe (de daet van sijn soon te
 willen onthoofden (gheapprobeert ende voor
 goet aenghenomen heeft / soo en heeft hy't noch-
 tang in geenderley wijse toeghelaten / waer upt
 men de hoofsheyt ende quade ghenegentheyt des
 Duyvels sien mach / die hier in Godt heeft wil-
 len te boven gaen / hem vermakende in aenghe-
 beden te wesen / met verstorpinghe van't Men-
 schelijke bloet / soeckende in deser voegen t'ver-
 lies der Menschen lichamen ende zielen/ende dat/
 door den wtsinnighen haet ende rijdt die hy de
 selve (als sijn soo wydeden wederpartije) heeft.

Het 20. Cap. Van de grouvvelijcke sacrificien der
 Menschen, die de Mexicanen ghebruyckten.

Alhoewel dat die van Peru, in kinderen te
 dooden/ ende van haer eyghen sonen te sa-
 crificeren/ die van Mexico te bode gingen/
 want ick noyt ghelesen noch verstaen heb-
 be / dat de Mexicanen sulcx in gebuyck gehad
 hebben / niet teghenstaende / in de menichte der
 Menschen/ diese sacrificeerden/ende in de afgrij-
 selijcke maniere/ daer sy't niet deden/ginghen sy
 niet alleen die van Peru, maer oock alle Natien
 der Werelt te boven. En op dat men sien mach/
 t'grootte ongheluck daer den Duyvel dit volck
 in verleydt hadde/so sal ick oydentlyck verhalen
 die on-

die ommenschelijcke usantie diese hier in gehad
 hebben: Eerstelijcken/soo waren de Menschen/
 diese aldus sacrificeerden/ in den kriegh gheban-
 gen/ ende soo't geen captijven ofte slaven en wa-
 ren/ so en deden se dese solennele sacrificien niet/
 waer inne het schijnt/ sp' der Ouderen gebuyck
 ghevolght hebben/ die t' sacrificie (nae dat eeni-
 ghe Auteurs seggen) daerom Victimae noem-
 den/om dat het van een overwonne dinck was/
 soo ghelijck als sp't oock noemden/ Hostia, quali
 ab Hoste, om dat het een Offerande was/ van
 harer vanden/hoewel dat het ghebuyck van't
 selbe/ t' een ende t' ander vocabel/ verbypdt ende
 ghereckt heeft/ tot alle soorten van sacrificien/in
 effect dat de Mexicanen hare Afgoden anders
 niet en sacrificeerden/ dan hare captijven ofte
 slaven/ende om de selve slaven te crygen/so wast
 datse ordinairis oorloch boerde. Hier van quamt
 datse in hare veldtslaghen ende strijden/ altoos
 sochten/ elck een om sijn wederpartije levent te
 vanghen/ ende niet te dooden/ om daer hare sa-
 crificien mede te volbrengen. Dese reden gaf
 oock Moreuma aen den Marchgraef van den
 Dale/ als hy hem vraeghde hoe dat het hy
 quam/ naedemael hy soo machtich was/ende so
 veel Rijcken overwonnen hadde/dat hy de Pro-
 vintie van Tlascála niet overweldicht en hadde/
 zijnde een dinck dat hy soo lichtelijcken hadde
 comen uprechtten/ willende: Teene was/ op
 dat de Zeucht ende aencomende Mannen van
 Mexico mochten hebben waer in datse hen exer-
 citeerden ende oeffenden/ om in gheen ledicheyt
 ende met ghemack opgevoedt te werden: Tan-
 dere ende t' principaelste/waeromme dat hy dese
 Provintie ghereferveert ende gheschout hadde/
 was om te hebben/ van waer hy de slaven ende

Bledos is
een moes-
crupdt/
t'welcke
int Latijn
Blicum,
ende in
Duytsch/
Mayer
ghenaemt
wordt.

capthven/ ofte ghevangen en mochte halen/ diese
hare Goden sacrificeerden. De maniere diese in
dese sacrificien hadden/ was aldus / ginghen in
de Palissade ofte steccade der doots hoofden/ daer
boven van gheseyt is/ alwaer de gene vergader-
den die ghesacrificeert souden werden/ en deden
aen de voet ofte t' nederste van dese Palissade, een
seker ceremonie met de selfde / te wetē/ stelden se
al te samē aen de voet van dien/ op een rijē heen/
ende dat/ met goeder wacht van veel volck daer
rondt som: terstont daer naer soo quamper een
Priester upt/ hebbēde een corte Alve ofte Chooz-
cleedt aen/ vol frenguien aen de zoomē ofte booz-
den / ende quam van t' opperste des Tempels af/
met een Beeldt ofte Afgodt in de hant/ t'welcke
ghemaect was van een deech van Bledos ofte
Mayer/ ende ghebacken Mays, met Honich ver-
menght / hebbende d' ooghen van groene corael-
kens/ ende de tanden van de granen van t' Mays,
comende soo haestich als hy mochte/ de trappen
des Tempels, afgheloopen / ende clom alsoo op
eenen grooten steen/ die te middeweghen van de
plaets ofte t' perck / op een seer hoogh Caneel
ofte Schabot vast stont: Dese steen wordde ge-
naemt Quauxicalli, dat is/ den Arent-steen ghe-
sept/ quam by een leederken (dat tegens t' Scha-
bot over stont) op/ dalende alsoo weder by een
ander/ dat aen de ander zijde stont/ af/ altoos
met sijnen Afgodt in d' armen / comende eyndt-
lijcken ter plaetsen daer de gene stonden / die ge-
sacrificeert souden werden / ende beginnende
van t' eene eyndt af/ nae t' andere toe / ginck aen
een peder int bysonder/ desen Afgodt booz oogen
houden/ segghende: Siet / dit is myn Godt.
Dit hen aldus ghewesen hebbende / daelde we-
der aen d' ander zijde/ vā de stepper ofte trappen/
af/ gaende

of / gaende alle de ghene die steruen souden / als
 in Processie / tot die plaetse daerse ghesacrificeert
 oude werden / alwaer sy de Ministers / die haer
 sacrificeren souden: al bereypt vonden staen. Het
 ordinaris ghebruyck van de sacrificien / was / de
 borst op te snijden / van de gene diese sacrificeer-
 den / ende t' hert daer noch half levent uyt te ruc-
 ken / ende t' lichaem alsoo / langs de trappen des
 Tempels, al rollende af te stootē / t'welcke gātsch
 in bloet gewentelt ende besprengt wierdt. Ende
 om t' selbe beter te verstaen / soo is te weten / dat
 ter ter plaetsen daer men de sacrificie dede / qua-
 men te staen / ses sacrificeerders / die tot de selve
 Digniteyt gheconstitueert ofte gheordineert wa-
 ren: de vier / om de handen ende voeten / der ge-
 sacrificeerden / vast te houden / ende een vooz den
 hals / ende d' ander om de borst op te snijde ende
 t' hert uyt te trecken. Dese wierden ghenaemt /
 Chachalmua, t'welcke in onse tale soo veel is / als
 Minister ofte Dienaer der ghewijede dinghen /
 dit was onder haer een vā d' opperste Dignitey-
 ten ende van grooter estime / t'welcke aen-erfde
 ghelijck als een dinck van eenich leen. De Mi-
 nister / die t' officie van te dooden hadde / t'welcke
 den seften van hen allen was / was ghehouden
 ende gheacht / gelijk als een opper-Priester ofte
 Paus / zijnde den naem des selven / verscheyden /
 nae dat de ghelegghentheyt des tijds ende de so-
 lennitateyten / diese sacrificeerden / met brachtē:
 oock mede soo waren de cleederen (van alse uyt-
 quamen om te sacrificeren) van ghelijcken / nae
 den tijdt / verscheyden. Den naem van haer Di-
 gniteyt, was Papa ofte Paus / ende Topilzin, het
 habijt ende bracht was enen rooden gorzijn /
 op de maniere van een Dalmaticck, hebbende aen
 de boozden / frenguien / in de plaets van zoomsel /
 met een

met een Croon van costelijcke groene ende geel
 plumagien op't hooft/ ende aen de oore/ een ma-
 niere van goude oorzhangfels / met groene ghe-
 steenten daer in gerastueert : hadden oock on-
 aen de lippe/te weten/te half. weghen de kin/een
 dinck gelijck als een schaft van een blauwe steen
 gemaect. Dese ses sacrificeerders quamen me-
 de aensichten ende handē seer swart ende leelijck
 aenghestreken / hebbende de vijf van dien / ghe-
 maecte haryblechten op de hoofden / die seer
 ghecrult ende verward stonden/ zijnde met leen-
 riemen om't midden van't hooft vast gebonden
 ende aen de voorzhoofden/cleynē pampiere schil-
 dekens / die met verschepden coleuren gheschil-
 dert waren/ de cleederen waren witte Dalmatic-
 ken, zijnde met swart bestickt ende bewoacht/
 met dusdanighe habijten soo vercleeddense haer
 in de selve figure des Dupbels / in sulcker voe-
 ghen/ datse int ghesicht/ met hare grim-aensich-
 ten / alle de Ghemeynte ende omstanders / een
 groot verschrickē aen jaeghden. Den oppersten
 Priester hadde een seer groot breec en scherp steen-
 nen mes in de handt/ en d'ander Priester hadde
 eenen houten half handt/ welke gemaect was
 in maniere als een Slanghe. Nu staende aldus
 alle ses vooz den Afgodt / deden sy hare eerbie-
 dinghe / ende stelden hen in ordinantie by den
 steen / die ghelijck als een Piramide, als voozen
 gheseyt is/ recht teghens de deure des Afgodens
 Camer ober stonde. Dese steen was soo scherp
 ende puntich/ dat als men daer/ den ghenen die
 ghesacrificeert soude werden / met den rugghe
 liet op vallen/soo vooch hy terstont so crom om/
 dat men hem seer lichtelijcken t'lijf/int opballen
 van't mes/ ober-midden haelden. Na dat dese
 sacrificeerders in ordinantie stonde/ so wierden
 alle

alle de ghene / die in de oorloghe ghebanghen
 hadden / ende die in dese fceste ghesacrificeert
 vonden worden / uytghehaelt / ende dat / met een
 goede wacht ende menichte van volck verghe-
 elschapt / ende brachtense de langhe trappen
 op / al te samen op een rij ende moedernaecht /
 ter plaetse daer de Ministren bereydt stonden /
 ende comende een poghelijck in sijn ordinantie /
 soo quamen de ses sacrificeerders / en namender
 een vooz een / af / te weten / d'een een voet ofte
 been / ende d'ander een ander / ende d'ander twee
 elck een arm / ende wierpense alsoo met den rug-
 he op de voozsepde scherpe ende puntige steen /
 alwaerse dan / den vijfften van dese Ministers /
 den houten halsbandt ober t'hoofst heen om den
 hals streeck / zijnde van den opper Priester met
 een groote raddicheyt / de bozst met het voozsep-
 de mes opghehaelt / ende t'herte met de handen
 uytgetrocken / t welcke hy alsoo noch roockende
 den de Son toonde / dien hy den selven roock
 van t'herte / opofferde / waer mede hy hem ter-
 stont nae den Afgodt toekerde / hem t'selbe int
 aensicht werpende / als dan soo nam hy terstont
 het lichaem des ghesacrificeerden / ende stiet het
 met grooter lichtveerdicheyt van bove de trap-
 pen des Tempels, al rollende af / want de scherpe
 steen stont soo dicht by de trappen / batter geen
 twee voet spatie tusschen den steen ende d'eerste
 trappe was / waer dooz hyse met een ghesette
 voet alsoo hol ober bol / van boven neer rom-
 melde / op dese maniere soo wierdense al te sa-
 men / d'een vooz ende d'ander nae / gesacrificeert.
 Ende nae datse (doot zijnde) van boven neer ge-
 worpen laghen / soo quamen d'eyghenaers der
 selven / te weten / de ghene daerse van ghebanghen
 hadden gheweest / ende namense wech / beeldense
 onder

onder haer / atense op / ende maecten daer een
grootte Feeste niet / de welke altoos op 't minst
over de beertich ende vijftich waren / want daer
waren onder haer die seer bedrēde ende handiel
waren om de selve te captiveren ofte vanghen
Dit selve deden alsoo van ghelijcken alle d'an
dere onligghende Natien / die de Mexicanen in
alle hare costupmen / Wetten ende Gods dienster
ghelijck waren.

Het 21. Cap. Van noch een ander maniere die de
Mexicanen ghebruyckten in de sacrificie
van Menschen.

Der was noch een ander maniere van sa
crificie / op verschepde Feesten / de welke
sy noemden Racaxipe Veliztli, dat is soo
veel gheseyt / als willinge van Menschen /
worden alsoo ghenaeemt / om dies wille datse op
sekeren Feestdaghen een slaef ofte slaven (naer 't
ghet al datse begeerden) namen / diese t' vel af vil
den / t'welcke alsdan van een persoon / daer toe
ghedeputeert / aengetrocken wierdt : desen ginch
voorbp alle de hupsen / ober alle plaetsen ende
marchten der Steden / al singende en danssende /
ende een peghelijck moest alsdan den selven wat
bieden / want den genē die hem niet en gaf / sloech
hy niet een eynde van't vel int aenghesicht / hem
niet het bloet van't selve een flabbay ghebende.
Dese ginchelerije duerde soo langhe / tot dat het
vel aen stucken ende blarden was. In desen tijt
soo vergaderden de selve / die aldus om liepen
veel aelmoessens / t'welcke besteeft wierdt / in dijn
ghen die tot hunnen Gods diensten van noode
waren. In veel van dese Feesten soo wordender
een uytdaginghe ghebaen / tusschen den ghenen
die't sacrificie doen souden / ende den ghenen / die
ghesacri-

gesacrificeert soude worden/ t welcke geschiedde
op dese maniere: Bonden den slaef met d'eene
hem een zwaerdt met een rondas in de handen/
om syn selven te verweeren / terstont soo quam
den anderen/ die hem sacrificeren soude/ van ge-
lijcken ghewapent / met een rapier ende schildt/
ende soo't ghebeurde / dat den ghenen die ghesa-
crificeert soude werden/ d' overhandt behielt/ so
was hy vrp ende ontslagen van't sacrificie/ ver-
rijghende noch daer en boben/ daer door/ eenen
naem van een vrsom Capiteyn/ ende gelijk als
een soodanich / wordde hy daer nae gheacht:
maer soo den selven overwonnē bleef/ so wierdt
hy op den selven steen / daer hy aen ghebonden
was/ terstont ghesacrificeert. Noch soo was een
ander maniere van sacrificie/ soo wanneer datse
eenighen slaef dediceerden ofte toepgenden/ om
den Afgodt te representeren / welker ghelijcke-
nisse sy seiden/ den selve te wesen/ t welcke aldus
toeginck: Gaven alle Jaren eenen slaef aen de
Priesters / op dat de levende ghelijckenisse des
Afgodts/ nimmermeer en soude ghebreken/ den
welcken sy terstont / nae dat hy int Officie ghe-
treden was / (zijnde eerstelijcken seer wel ghe-
wasschen ende gereynicht) alle de cleederen ende
teykenen des Afgodts aentrocken ende omhin-
ghen/ hem den selven naem ghebende/ ende was
t gheheele Jaer door/ soo veel geacht en gheert
als den selven Afgodt. Hadde altoos tot een be-
waringhe twaelf Mans by hem/ op dat hy niet
wech en liepe / ende met dese wacht / soo lieten se
hem vrpelijcken gaen / waer dat het hem luster
Ende soo't by ghevalle geschiedde/ dat hy quam
wech te loopen / soo moest de principaelste van
de Wacht-houders/ in syn plaetse staen/ om den
Afgodt

Afgodt te representeren/ ende daer nae ghesacrificeert de worden. Desen voorszreven Indiaer ofte slaef / hadde de aldereerlijckste Camer ofte wooninge des Tempels, alwaer hy at en dronck daer hem oock alle de principaelste quamen dienen ende eerbiedinghe doen / met hem de spijzen aen te rechten/ op de bereydinghe en usantie van de groote Heeren: ende soo wanneer dat hy doog de Stadt heen ginck / soo hadde hy altoos een groot geselschap van Heeren/ en de voornaemste/ hy hem / die hem gheleydden / ende droech oock een pyppen in de handt / daer hy altemets op speelde/ waer mede te verstaen gaf / dat hy oberstrate ginck/ op welker gheluydt/ de Vrouwen terstont/ met haer kindere op d'armen/ quamen uytloopen/ hem de selve vooz sijn voete neer legghende / ende begroetten hem ghelijck als een Godt/ doende t'selbe van ghelijcken alle t'ander volck. Des nachts soo steldense hem in een Klauswe/ die van stercke yfere roeden gemaecht was/ op dat hy haer niet en mochte ontvliede/ tot der tijdt toe/ dat den Feestdach ghecomen was/ alsdan soo wierdt hy ghesacrificeert / ghelijck als vooren verhaelt is. In dese voorszeyde ende andere veelderley manieren/ wast/ dat de Duyvel dese ellendighe Menschen bedrogen/ bespot ende berleydt hadde / ende de menichte / die met dusdanighe Delsche wreedthept/ omghebracht ende ghesacrificeert waren/ was soo veel/ dat het een onghelooflijck dunck schijnt te wesen/ want daer wordt geaffirmeert / datter reysen geweest zijn/ daerder ober de vijf duyfent gesacrificeert warden: ja daer zijn daghen gheweest / datter op verscheyde plaetsen/ op dese voorszeyde maniere/ ober de twintich duyfent omgebracht zijn. Tot dese soo afgrijpselijcke moorderije / ghebruyckte den Duy-

den Duyffel / door sijn Ministers / een aerdighe
 inventie / ende was / dat soo manneert de Pre-
 ters des Satans tijt ende goet dochte / soo gin-
 ghen sp tot de Coningen / ende gaven hen te ken-
 nen / hoe dat de Goden van hunger storven / ende
 datse haer wilden ghedachtich wesen : Als dan
 soo maecten hen de Coninghen terstont gereet /
 ende waerschouden malcanderen / hoe dat de
 Goden t'ere eyschten / dat sp daerom haer volck
 ghereedt souden laten binden op een bestemden
 dach / seyndende hare boden naer de Provintien
 van haerder wederpartijen toe / om hen ten strij-
 de berept te maken : aldus hare volckē versaeint
 ende de Heytichten in krijchs-ordinantie gestelt
 hebbende / soo quamen se op de bestemde velden
 op een / ende leberden den anderē een veldtslach /
 zijnde alle hare questie ende ghevecht anders
 nieuwers om / dan om d'een d'ander te vanghen
 tot de voldoeninge der sacrificien / pretenderende
 een peder / aen weder zijden / hem op't vroomste
 te vercloecken ende beneerstighen / om de meeste
 captijven ofte ghevangenen vooz de sacrificie te
 brenghen / in voegen datse in dese oorlogen meer
 weirs deden om den anderen levent te vangen /
 als doot te smijte / want alle hare intentie was /
 levende lieden te brenghen / om haer Afgoden te
 spijfighen / ende dit was de maniere daerse hare
 Goden de Victimas met brachten : oock soo is te
 weten / datter gheenighen Coninck gheroont
 wierdt / vooz aler dat hy eenighe Provintien
 overwonnen hadde / ende een menichte van cap-
 tijven vooz hem brachte / tot sacrificien van
 sijn Goden / alsoo datter van alle canten een
 onuytsprekelijsch dinck was / t'bloet dat tot
 des Satans eere vergoten ende ghe-
 stort wierdt.

Het 22. Cap. Hoe dat de selve Indianen al moede
vwaren, ende de vvreedtheden van hare Goden
niet langher verdraghen mochten.

DEse soo uytneimende wreedtheit (van soo
veel Menschen bloet te storten / ende een
soo swaren tribuyl / van altoos captij-
ven ofte slaven t'oberwinnen / tot onder-
houdt van hare Goden) hadden al veel van de
selve Barbaren moede ghemaect / ende lieten hem
ooch duncken / een onlijdhaer dinck te wesen /
niet teghenstaende / door de groote vreesse die hem
de Ministers der Afgoden / van harent weghe-
voorstelden / als ooch door de listicheit daer se
t'ghemeyne volck met bedrogghen hielden / en lie-
ten niet af / hare strenghe Wetten te volbrengen:
doch ware evenwel jammerlijck verlaengende /
haer van soo swaren last ontslagghen te sien / ende
was ooch een voorsieninghe Gods / dat d'eerste
die haer Christi Wet vercondichden / dit volck
in dusdanige ghestaltenisse vonden / want lieten
haer / sonder twijffel / voorstae / dat het een goede
Wet / ende Godt moeste wesen / den ghenen die
alsoo ghedient wilde zyn. Tot desen propooste /
soo is my verrocken geweest / van een eerwaer-
dich Priester in nieu Spagnen, hoe dat hy / ten tij-
den als hy eerst int selve landt ghecomen was /
ghevraeght hadde / aen een oudt ende gheacht
Indiaen / hoe dat het hy quam / dat d'Indianen
Christi Wet soo haest hadden aengenomen / ende
de hare verlaten / sonder de selve meer t'approbe-
ren noch t'ondertasten / ende disputatie daer van
te houden / in sulcker voegghen dat het schein / de
selve verandert te hebben / sonder door wette-
lijke ende ghenoech-doende redenen daer toe
ghemoevert ofte beweeght te wesen. Waer op
d'Indiaen

d'Indiaen antwoorde / segghende: En laet u
 (Vader) niet voorstaen / dat wy Christi Wet soo
 onbedachtelijcken aengenomen hebben / als ghy
 wel segt / want ick versekere u / dat wy alreede
 soo moede ende ongherust waren / met de dingen
 die ons d'Alsgoden opleyden / dat wy voorzend-
 men hadden de selve te verlaten / ende een ander
 Wet te verkiezen: Ende om dies wille dat de gene
 die ghelyeden predickten / ons docht met gheen
 wezedtheit vermengt te wesen / comende soo wel
 t'onsen propooste / als oock soo rechtvaerdich
 ende goet / soo verston den wy / dat het d'oprechte
 Wet moeste wesen / waerom wy die oock met
 grooter begeerten aenghenomen hebben. ¶ Gene
 dat van desen Indiaen geseyt wierdt / comt seer
 wel ober een met het ghene datter gelesen werdt
 in d'eerste Verhalen die Hernando Cortês aen
 den Keysers Carel de vijfde sondt / alwaer hy ver-
 haelt / hoe datter (na dat hy de stadt van Mexico
 overwonnen hadde / wesende in Cuyoacan) tot
 hem ghecomen zijn / Ghesanten der Ghemepnte
 ende Provintie van Mechoacan, biddende dat
 men haer sijn Wet ofte Gheloof wilde seyn den /
 met den ghenen diese haer mochten uplegghen
 ende verclaren / want waren gheresolueert / de
 hare te verwoyden / om dies wille datse haer niet
 goet en docht te wesen: ¶ Welcke Cortês haer
 verwillichde ende oock dede / ende zijn hedens-
 daeghs de beste Christenen der Indianen van
 gheheel nieu Spagnen. De Spagnaerden die dese
 soo weede sacrificien der Menschen saghen / na-
 men voor haer / met een opsette wille / alle haer
 macht te ghebryucken / om sulcken verbloekten
 vleeschbanck van Menschen upt te roepen ende
 te vernielen. En dat noch veel meer / alse op eenē
 avondt t'sestich ofte t'seventich Spagnaerden
 k k ij voor

vooz haer ooghen sagghen sacrificeren/ de welck
 ghevanghen hadden gheweest in een veldtslac
 diese / int Oorlogh van Mexico , teghens haer
 ghehadt hadden. Ende op een ander mael / so
 bondense noch te Tezcuco , in een logement ghe
 schreven / met houtcool aen de wandt / aldus
 Alhier heeft ghevanghen ghelegghen den onghel
 lucken J. met sijn mackers / de welcke die van
 Tezcuco ghesacrificeert hebben. Van ghelijcken
 soo isser een vzeindt / doch warachtich dinck
 gheschiet / dewijle t' selve van gheloofwaerdighen
 persoonen vertelt word / ende was / dat staende
 etlijke Spagnaerden / om t'spectakel van eeni
 ghe van dusdanighe offranden t'aenschouwen
 soo soude daer een cloeck ende wel dispost Jon
 ghelinc opghesueden / t'herte uptgherocht / ende
 alsoo / nae haer usantie / van boven de trappen
 afgheworpen wesen / beneden comende / teghens
 de Spagnaerden / in sijn tael gheseyt hebben.
 Cavalleros muerto me han , dat is / Ridders / sy
 hebben my gedoodt : t'welcke aen den onsen een
 groot medelijden ende afgrijsen veroorsaecte.
 Ten is gheen onghelooflijck dinck / den selven
 ghesproken te hebben / nae dat hem t'herte upt
 ghetrocken was / dewijle dat Galenus verhaelt /
 dat het somtijds / int sacrificeren der Ghedier
 ten / gheschiet is / dat de selve (nae datse t'herte
 uptgetrocken / ende op den Altaer gelept waren)
 haer verroert ende aemtocht ghegheven / jae dat
 meer is / luyde ghebleet / ende een stuck weeghs
 heen gelooopen souden hebben. Nu achterlatende
 de disputatie / van hoe dat het selve met de na
 tuere ober een comt / soo is het gene / dat de ma
 terie beroderende is / te aenmercken / met hoe een
 onlijdelijcke dienstbaerheyt / dat de voorszepde
 Barbaren den Hellschen dootslager onderworpen
 waren /

Galen.
lib. 2. de
Hipocr.
& Platon.
placit.
cap. 4.

waren/ ende hoe groote barmherticheyt dat den
Heere ghetoont heeft/ in haer sijn sachtmoedige/
oprechte/ ende in alles aenghenamen Wet ghe-
meyn te maken.

Het 23. Cap. Hoe dat den Duyvel onderstaen
heeft, de Sacramenten der heylige Kercke
nae te bootsen.

Het ghene dat aldermeest/ van den haet
ende weerbarsticheyt des Satans/ te
verwonderen is/ is/ dat hy niet alleen in
d' Afgoderije ende sacrificien/ maer oock
in sekere manieren van Ceremonien/ onse Sa-
cramenten (die onsen Heere Iesus Christus inge-
stelt/ ende sijn heylige Kercke int gebruyck heeft)
naeghebootst heeft/ namelijk soo heeft hy't
Sacrament van't Nachtmael (t'welcke het al-
derhooghste ende Goddelijckste is) onderstaen
in een sekere forme nae te bootsen/ ende dat/ tot
een groot bedroch der onghelooovighen/ t'welcke
op dese maniere toegaet/ te weten/ in d'eerste
Maent diese in Peru, Râyme noemende/ de welcke
by ons met December over een coint/ soo wor-
dender een seer solennele Feeste ghehouden/
Capacrâyme geheeten/ met seer groote sacrificien
ende ceremonien/ die veel daghen lanck duerde/
in de welcke gheenighen vzeemdelinck ofte uyt-
heemscher hem int Hof (t'welcke te Cusco was)
mocht laten binden. Dese daghen volepudicht
zijnde/ soo wierden alle vzeemdelinghen oozlof
ghegheven om te mogen in comen/ ende maech-
ten als dan de sacrificien en Feeste deelachtich/
met haer t' Sacrament te gebé op dese maniere:
De Mamacônas van de Son/ welcke waren ge-
lijck als Nonnen/ maechten cleme coeckskens
van't meel van't Mays, zijnde de selve ghekneedt

ende ghebacken met bloet van witte kammen/
 die oock op den selven dach gheoffert werden/
 deden als dan de vzeemdelingen van alle de Pro-
 vintien terstont in comen / ende stelden se in or-
 dene: Dit ghedaen zijnde/ soo quamen de Pri-
 sters / (de welcke van een seker gheslacht / ende
 afcomelingen van Iluqui Yupangui waren) ende
 gaben elcken persoon een bete ofte brock van de
 boornoemde Koeckskens/ segghende datse haer
 dese stucken ofte brockē gaben/ op datse met den
 Inga t welcke den Coninck van Peru was) ver-
 eenicht ende in verdrach soudē blijven / ende
 waerschouden haer oock / gheen quaet teghens
 den Inga te spreken noch te dencken/ maer datse
 hem altoos goetgunstich wilben wesen / want
 den selven beet ofte brock soude getuygenis van
 haer intentie gheben / ende soose haer behoor-
 lijcke plicht niet en deden / soo soudet de selve
 uptbrengghen ende teghens haer aen wesen. Dese
 voorschreven koecken wierden ghebracht in
 groote goude ende silbere schotelen / de welcke
 hier toe alleenlijck gebesicht wierden/ ontfingen
 ende aten al te samen de beten ofte brocken/ niet
 een groote dancksegginghe aen de Son / van de
 weldaet / toonende in de woorden / als oock int
 ghelaet / een groot contentement ende devotie/
 protesterende datse van alle haer leven gheenich
 dinck tegens de Son noch tegens den Inga doen
 noch dencken soudē / op welcker conditie sy de
 boorzepde spijsse van de Son ontfingen/ende dat
 oock de selve cost soude blijven in hare lichamen
 tot een ghetuyghenisse der ghetrouwicheyt diese
 de Son ende den Inga haren Coninck bewijfen
 soudē. Dese Duyvelsche maniere van uptdee-
 linghe wierden van ghelijcken ghehouden in de
 thjende Maent/ Coyaraimē ghenaemt/ t welcke

September was/ te wetē/ in de solemnele Feeste
 diese cūua noemden/ ende dat/ met alle de vooz-
 schreben ceremonien. Ende behalven d'uytdee-
 linghe van't Nachtmæl/ (soo't gheoozloft is
 soodanighen woozdt te gebruycken) soo sonden
 hy noch oock van de voozschreben koecken aen
 alle de Guacas, Heylichdommen ofte vzeemde
 Afgoden/ van het gantsche Rijk ober/ waer toe
 op de selve tijdt aldaer persoonē van alle wegen
 hereydt stonden/ om t'selve t'ontfanghen/ seg-
 gende datter t'selve van de Son gesondē werdt/
 in teyckē dat hy begerde/ datse hem al te samen
 soudē achten ende eeren. Van ghelijcken soo
 wierden daer de Caçicken, (dat zijn d'overste ke-
 geerders ofte Heeren) dooz gunste/ oock wat af
 ghesonden. Nemandt sal dit by aboutuer vooz
 een fabel ofte beuselinghe houden/ doch is in effect
 een dinc dat seker ende warachtich is/ want
 dese maniere van't Sacrament uyt te deelen/
 heeft gheduert van den tijt des Ingas Yupanguy
 af/ (welcke den ghenen was/ die de meeste Wet-
 ten/ ghebruycken ende Ceremonien inghestelt
 heeft/ ghelijck als een ander Numa, in Roome)
 tot dat het Euangelium onses Heerē Iesu Christi,
 alle de voozschreben supersticien wech genomen
 heeft/ ghebende de warachtighe ende levendighe
 spijse/ die de zielen te samen houdt/ en met Godt
 vereenicht. Den ghenen die hem hier van volco-
 melijcken wil voldoen/ mach lesen t'Gelaes dat
 den Licentiaet Polus gheschreven heeft aen den
 Aerdtbisschop van de stadt de los Reyes, ofte
 van der Coninghen/ Don Ieronimo de Loaysa,
 salder dit/ ende noch veel ander dinghen meer/ in
 binden/ t'welcke hy met grooter neersticheyt
 ende sekerheyt ondersocht ende by een
 versaeint heeft.

Het 24. Cap. Op vvat maniere dat den Duyvel in Mexico onderstaen heeft, nae te bootsen, de Feste ofte Ommeganck van't *Corpus Christi*, dat is t'Sacraments-dach, ende d'uytdeeling van't Nachtmael, die de Kercke ghebruyckt.

Een grooter verwonderinge sal veroorzaken / de Feste ende ghelijckenisse van het Nachtmael / die den selven Duyvel (als Prince van de kinderen der Hoobaerdij) in Mexico gheordineert heeft / ende hoewel dat de selve wat lanck is / soo salt nochtans goet wesen / t'selve te verhalen / soo ghelijck als het door gheloofwaardige personen beschreven is / t'welcke aldus toe ginch: De Mericanen hielden de principaelste Feste / van haren Godt Vitzlipuzli, in de May-maent / ende twee dagen voore de Hoochtijt / soo quamen de jonghe Dochters (die wy vooren gheseyt hebben / te wesen gelijck als Nonnen / ende die haer in den selven Tempel onthielden) ende maelden een groote quantiteyt van't zaet van Bledos ofte Maper / ghelijckelijcken niet geroost Mays vermengt / t'selve gemalen wesende / kneeddent met Honich / makende alsoo van't voorsepde deech / eenen Afgodt / die so groot was / als het selve houten Beeldt / ende sette hem in de plaets van d'ooghen / groene / blauwe / ofte witte coralen / ende voore tanden / de granen van't Mays, hem vercierende met alle t'ghewaet ende omhangsel / dat vooren gheseyt is. Naer dat hy aldus tot sijn volcomen perfectie gebracht was / soo quamen alle de Heeren / ende brachten een costelijck ende cierlijck cleedt / gemaecht nae des Afgoden usantie / t'welcke sy hem aentrocken: Aldus wel ghecleedt ende toeghemaeckt zijnde / soo stel

so steldenſe hem op een blaudwe ſchabel in ſijn
 rof baer ofte Setel / om alſoo op de ſchouderen
 hedraghen te worden. Als nu den dach van de
 Feſte ofte Hooghtijdt gheromen was / ſoo qua-
 men alle de voorchreven jonghe Dochters / een
 re voor den dach / upt / gecleedt zijnde met witte
 leeren ende met nieuwe vercierſels omhangen /
 ende wierden op dien dach ghenaeemt / Suſters
 van den Godt Viztlipuztli: Waren oock ghe-
 roont met Crantsen van geroſt ende gebarſten
 Mays, hebbende dicke ſnoeren van't ſelve / om de
 jassen / welcke haer quamen tot onder de ſlin-
 der armen / hadden de wanghen ofte t'aenghe-
 ſicht met verwe beſtreken / ende d'armen van de
 leeboghen af / tot op de handen toe / verciert met
 alderley gheroleurde pluymen van Papegaven.
 Aldus toeghemaeckt weſende / ſoo namense de
 rof baer / ofte Setel des Afgodts / op de ſhou-
 deren / ende brachtenſe tot op de plaets / alwaer
 de jonghe Gheſellen al te ſamen al bereydt ſton-
 den / ghecleedt zijnde met een ghewaet van aer-
 dighe ende ſeer hupſe ſetten / hebbende de ſelve
 maniere van gecroonde Crantsen / als de Doch-
 ters. Nu comende de Dochters met den Afgodt
 upt / ſoo genaecten de Jonghelingen met groo-
 ter eerbiedinghe / ende namen den voorchreven
 Setel op de ſchouderen / ende droegenſe alſoo tot
 aen den onderſte trap ofte doypel van den Tem-
 pel, alwaer haer dan de gantsche Ghemepnte
 voor verootmoedighde ende nederhupghde / ne-
 mende d'aerde van de bloer / ende die haer ſelven
 op't hooft legghende / t'welcke onder haerlieden
 een ghemepne ceremonie was in de principaelſte
 Feſten haerder Goden. Deſe ceremonien aldus
 ghedaen zijnde / begonſt de gantsche Ghemepnte
 in proceſſie te trecken / ende dat / met ſoo grooter
 A k v haſten

haesten alst haer pinner's doelijc was/ gaend
albus tot op eenen Bergh/ staende een mijl buy-
ten de stadt van Mexico, ghenaeint Chapultepec
alwaer sy een vermaninghe/ met eenighe sacristi-
rie deden: t'welcke ghedaen zijnde/ schepdden
daer weder terstont met de selve haeste bā daen
nae een plaets toe/ die niet verre van daer ghe-
legghen was/ gheheeten Atlacuiavaya, alwaer sy
de tweede vermaninghe deden. Van hier soo
ginghen sy tot op een ander Oleck/ een mijl ver-
der aen ghelegghen/ t'welcke ghenaeint wordt/
Cuyoacan, van waer sy als dan weder nae de
stadt van Mexico toe keerden/ sonder eens te
pauseren/ doende alle desen voorszeyden wegh
(t'welcke over de vier mijlen was) in dize ofte
vier uren tijds: noemden dese Processie Ypaina
Viztlipuztli, dat is te segghen/ den haestigen ofte
spoedighen wegh van Viztlipuztli. Wedergeco-
men zijnde tot aen de voet ofte dorpel van de
trappen/ soo settense den Setel daer neder/ ende
namen etlijke dicke ende stercke roozden/ ende
bondense aen de vatfels van de Rosbaer ofte
Setel/ waer wede sy malcanderen helpende/ et-
lijke van boven/ andere van onderen/ ende dat/
met grooter achtinghe ende eerbiedinghe/ den
Afgodt met Setel met al tot op't opperste van
den Tempel hysten/ met een groot ghetier van
Pijpen/ Basupnen/ kinckhoorns ende Trom-
melen/ trocken hem albus op deser maniere om
hoogh/ om dieswille dat den stepgher van den
Tempel seer smal was/ en de trappen seer hoogh
opginghen/ waerom sy hem daer/ op de schou-
deren niet en mochten oprijgen. Ende terwile
dat men den Afgodt om hoogh haelde/ soo
stondt de gantsche Gemeynthe op de plaets met
grooter ootmoedicheyt ende vreesse. Naē datse
hem

em aldus om hoogh ghehaelt / ende in een Ca-
 selleken van hoosen (t welcke daer toe gemaect
 was) ghestelt hadden / soo quamen terstont de
 Jonghelinghen / ende stropden daer om en t om
 veel bloemen van verscheypden coleuren / in sul-
 ker voegen datser den geheelen Tempel , soo wel
 van buyten als van binnen / met verbuilden. Dit
 ghedaen zijnde / soo quamen de Dochters upt/
 net de hoven-geseyde cleederen ende verciersels
 an end' aen / hreughende upt haer vertreck-
 camer eenighe crakelingen / die ghemaect waren
 van t deech vā geroost Mays ende t' crupt Bledos
 ofte Mayer / te weten / van t selve daer de Afgodt
 af ghemaect was / hebbende de ghedaente van
 groote beenderen / ende gavense aen de Jonghe-
 linghen / de welcke de selve om hoogh brachten/
 ende also hooz den Afgodt neer leyden / te weten /
 t' gheheele parck over / tot soo langhe datter niet
 meer en mochten ligghen / dese crakelingen van
 deech noemdense de beenderen ende t' vleesch van
 Viztlipuztli. Nu dese beenderen daer alsoo gelept
 wesende / quamen alle d' Ouderlingen (als Prie-
 sters / Leviten / ende alle d' ander Ministers) upt
 den Tempel , een peder nae sijn ouderdom ende
 digniteyt / want hadden hier van een seer goede
 ordinantie ende geschicktheyt / met hare namen
 ende tijtelen / comende alsoo achter den anderen
 upt / met hare slupers van setten / van diversche
 coleuren ende wercken bewrocht / naer dat een
 peders waerdicheyt ende anpde met brachte/
 hebbende Crantsen op de hoosden / ende geregen
 snoeren van bloemen om de halsen. Achter dese
 soo volghden de Goden ende Godinnen / diese
 aenbaden / in verscheypden Figuren / zijnde ghe-
 cleedt met het voorschreven librey. Aldus in or-
 dinantie ghestelt zijnde / rondsom de voorszeyde
 crake-

crackelingen van deech/soo maecttense daer o
 een sekere ceremonie van ghesangh ende Dan
 spelen / met het welcke de selve gheseghent en
 gewijet bleven / vooz vleesch ende beenderen de
 selven Afgodts. De wijinge ende ceremonie va
 de crackelinghen ghedaen zijnde/ (waer mede d
 vooz vleesch ende beenderen van den Afgodt g
 houden wierden) soo wierdense op de selve ma
 niere gheacht ende gheert ghelijck als hare
 Godt. Terstondt hier nae soo quamen de Sa
 crificeerders/ende deden de sacrificien der Men
 schen / op de maniere als op een ander gesept is
 Ende daer wierden altoos op desen tijt meerde
 quantitept ghesacrificeert/ als op ander dagen
 om dat het een soo hooghen Feestdach was. De
 sacrificien volepndicht wesende/ so quamen ter
 stont alle de Jonghelingen ende Dochters up
 den Tempel (toeghemaeckt als gheseyt is) in
 ordinantie ofte in geledē/ ende op een rij te gegē
 den anderen over / al danssende ende singhende/
 ende dat/ op het ghelupdt van een Trommel die
 daer gheslaghen wierdt ter eeren des Afgodts
 ende van de solennitept diese celebreerden/ op
 welcker ghesangen/alle de Heeren/Ouders ende
 t'voornaemste volck met een weer-stem ant
 woordden/ danssende rondtsom haer heen/ ma
 kende alsoo te samē een fraepe ende welgeschick
 ten ronden Dans / ghelijck als sp't vooz een ge
 brupck hebben/ blijvende altoos de Jonghelin
 ghen ende de Dochters int midden/ tot welcker
 aenschou aldaer de gheheele stadt by een ver
 saemde. Op desen dach van den Afgodt Vitzli
 puzzli, soo was het een gebrupck/(t'welcke oock
 ober t'gheheele landt seer scherpelijcken onder
 houden wierdt) dat men anders gheen spijs en
 mochte genuttē/ dan alleenlijck van't voorzepde
 deech

deerch ofte trakelinghen met Honich / daer den
 Afgodt van ghemaect was / ende desen cost
 noest noch terstont des morgghens / int opgaen
 van den dach / ghegheten worden / sonder daer
 enich water ofte yet anders op te mogen dinc-
 en / tot dat het ober den middach was / ende
 doot contrarie gheschiedde / soo hielden sy't voor
 en groote kerck-roof ende quade voorsegginge
 ofte prognosticatie. De ceremonien volepndicht
 zijnde / mochtense ander dinghen eten / ende on-
 der-tusschen / datse met het selve doende waren /
 soo verberghdense het water voor de kinderen /
 ende waerschouden oock alle de gene / die tot ver-
 standt ende kennis ghecomen waren / datse geen
 water en souden dincen / want sepden / dat
 Gods toorne op haer soude comen / ende datse
 daerom souden moeten sterben / soo datse t'selve
 niet grooter sorghe ende strengicheyt onderhiel-
 den. De ceremonien / danssen ende sacrificien
 ghebaen zijnde / soo ginghense haer ontcleeden /
 ende alsdan soo namen de Priesters ende Digni-
 teyten des Tempels den Afgodt van deerch / ende
 trocken hem de cleederen ende t'ghelwaert / dat hy
 om hadde / upt / ende braken hem / als oock de
 trakelingen / die gewijet waren / in stucken / ende
 maectten daer veel brocken af / ende beginnende
 van de boornaemste ofte meeste af / deeldense de
 selve om / en gabense de heele Gheuepnte / groot
 ende cleyn / soo wel de Vrouwen als de Mans /
 in maniere van't Pachtmael / t'eten / t'welcke sy
 oock met soo grooter eerbiedinghe / vreesse ende
 tranen ontfinghen / dat het een dinc om ver-
 wonderen was / seggende datse t'vlesch ende de
 beenderen van haren Godt aten / hen voor on-
 waerdich houdende sulckē weldaet te genieten.
 Nu de ghene die sieck ofte krank waren / lietent
 door

door een ander epsschen / ende wierdt haer mer
grooter eerwaerdicheyt ende opzicht ghebracht.
Alle de ghene die t' Sacrament ontfinghen / wa-
ren ghehouden te betalen de thienden van t' selve
zaet / daer den Afgodt af ghemaeckt wierdt. De
solemniteyt van t' Sacrament ofte t' Nachtmael
ghedaen zijnde / soo clommer een Ouderlinck /
van grooter aensien / om hoogh / ende vercon-
dichde ofte predickte / met luyder stemmen /
haerlieder Wet ende Ceremonien. Wie en soude
niet verwonderen / dat den Dupvel soo sorg-
buldich geweest is / hem te laten aenbidden / ende
te doen ontfanghen op de selve maniere / als het
Iesus Christus onser Godt gheordineert ende on-
derwesen heeft / ende soo ghelijck als het van de
heylighe Kercke in ghebruyck is / soo dat het in
der waerheyt genoegh t' aenmercken staet / t' gene
int eerste gesept is / dat den Satan soeckende is /
soo veel als hy mach / om d'eere ende dienste / die
men Godt schuldich is / t' ontstelen / ende na hem
te trecken / hoewel dat hy daer doch altoos syn
tyrannie ende onreynicheden niet is vermen-
ghende / want is doch een dootslagher / een on-
reyn gheest / ende een Vader der leughenen.

Het 25. Cap. Van de Biecht ende de Biecht-vaders
die d'Indianen ghebruyckt hebben.

An ghelijcken soo heeft de selve Vader
der leughenen willen naebooten / t' Sa-
crament van de Biechte / ende hem van
sijn Afgoden-dienaers doen eeren / met
de ceremonien die met het ghebruyck der geloo-
vigen seer ober een comen / want hadden in Peru
boor een opinie / dat alle den teghenspoet ende
kranchheden / diese cregghen / haer ober quamen
door de zonden diese gedaen hadden / tot welcker
remedie /

medie/ sp de sacrificien waren ghebruyckende:
Ende behalven dit / so biechten ofte bekenden sp
noch oock mondelingh hare zonden / ende dat
opnae in alle de Provincien / waer toe sp hare
gedeputeerde Biechtvaders hadden / soo wel
van meerder / als van minder qualiteyt / zijnde
noch eenighe zonden uytgesondert voor d'over-
sten / ontfingen oock penitentie / ende bywijlen
eer strengelijck / namelijcken soo wanneer dat
den genen / die de zonden gedaen hadde / een arm
Mensch was / en de Biechtvader niet en hadde
te gheven. Dit ampt van de Biechte te hoozen /
was van gelijcken by de Vrouwen. In de Pro-
vincien van Collasuyo, soo was / en is noch / dese
usantie / van de gochelsche Biechtvaders (diese
Ychuri, ofte Ychuri noemen) alderghemeynst/
ende hebben voor een opinie / dat het een mer-
ckelijcke zonde is / eenighe zonden in de Biechte
te verswijghen of te bedecken / ende die Ychuris
ofte Biechtvaders radende daer nae (voor loten/
ofte int besien van't ingewandt van eenich Ghe-
bierte / offe hem oock eenighe zonden verbergen/
ende castigerense / te weten / haer niet eenen steen
veel slaghen op den rugghe te gheven / tot soo
langhe dat sp't altemael bekennen / als dan soo
gevense haer penitentie ende doen daer sacrificie
voor. Dese Biechte ghebruycken sp oock / soo
wanneer dat haer kinderen / Vrouwen / Mans/
ofte Cacicken (dat zijn de Heeren) sieck / ofte in
eenighe swaricheden waren / ende als den Inga
kranck was / soo biechten haer alle de Provin-
tien / namelijcken de Collas. De Biechtvaders
waren ghehouden t' secreet te bewaren (doch niet
een seker besteck.) Nu de zonden / daerse haer
principelijcken van beschuldichden / waren dese:
Eerstelijcken van d'een d'ander / buytē oorlogh/
te dooden;

te dooden: Item stelen / een anders Wif te nemen / vergift-crupderen te maken om quaet te doen / ofte pemandt te betooveren: hielden oock booz een merckelijcke zonde / onachtsaem te wesen / in d'eerbiedinghe van hare Guacas ofte Afgoden / ende hare Feest-dagen t'onthperen / ende van den Inga quaet te segghen / ende hem niet gehoorzaem te wesen / maer en accuseerde haer niet van inwendighe acten ofte gedachten / ende nae relaes van sommighe Priesters / soo beschuldigen haer nu (nae datter de Christenen int land gecomen zijn) aen hare Ychuris, ofte Biechtvaders / ja tot de ghedachten toe. Den Inga erbiechte sijn zonde teghens gheenighen Mensch / maer alleenlijcken aen de Son / op dat hy't den Viracocha wilde overdraghen / ende hem die vergheven. Na dat hem den Inga ghebiecht hadde / soo maecte hy een sekere badinge om hem volcomelijck van sijn zonden te reynigen / t'welcke was op dese maniere / te weten: Stelde hem in een Riviere van een loopt water / ende septe dese woorden: Ick hebbe mijn zonden aen de Son ghesep / ende wilt ghy Riviere die ontfanghen ende in de Zee voeren / op datse nimmermeer weder en verschijnen. Dese badinghe ofte afwasschinghe ghebruycken van ghelijcken alle d'ander / die haer biechten / met de ceremonien die de Mooren ofte Machometistē usantien seer gelijck waren / de welcke sy het Guadoi noemen / zijnde van d'Indianen Opacuna geheeten. Soo wanneer het ghebeurde / dat pemandt sijn kinderen afftozven / soo hielden se den selven booz een groot zondaer / seggende dat het door sijn zonden toe quam / dat de soon eer / als de Vader starf. Ende als eenighe van soodanigen hare badinge / (uaer de Biecht) Opacuna genaemt / doen soudent als

als gesept is/so moestense van eenich mismaeckit
 Indiaen (als van een bultenaer/ofte vā de gene
 nie eenighe andere gebreken der natuere hadde/
 niet netelen ghegeesselt wesen. Zoo de Toobe-
 naers ofte Waersegghers / dooz hare loten ofte
 dooz segginghe/ bevestichden/ datter eenich sieck
 Mensch / ofte krancke / steruen soude / soo en
 wijsfelden sy niet eens haer eyghen soon om te
 zenghen/ (al wast schoon datser gheen meer en
 hadden) waer mede sy verstonde ende meynen
 ghesontheit te vercryghen/ seggende datse haer
 soon/tot een sacrifice/ in haer plaats opofferde/
 ende nae dat de Christene int selue landt geweest
 sijn/so heeft men noch ebenwel dese wredeht/te
 ydelijcke plaatsen / onderbonden gheschiet te
 sijn. Het is in der waerheyt een dinck om te no-
 men / dat dit ghebruyck/ van heymelijcke zon-
 den te biechten/d'overhandt behouden heeft/als
 noch van soo strenghe penitencien te doen / ghe-
 siet als daer was/ te vasten/ haer gewaet/gout
 ende silver ober te geuen/ haer op de Gheberghe
 en t'onthouden/ ende swaere slagen op den rug-
 he te verdraghen. Ende daer wordet van den
 mens gheseyt / datse noch hedens daeghs (in de
 Provintie van Chicuito) eenighe van dese pesti-
 centiale Biechtvaders ofte Ychuris gemoet heb-
 ben / zijnde van veel siecken ende krancken be-
 socht / maer beginnen / dooz Gods ghenade/ in
 alles tot kennisse te comen / ende de groote wel-
 daet van onse Sacramentale biechte te verstaen/
 tot de welcke sy haer niet grooter debotie ende
 geloof laten vinden. Het is een deel een vooz-
 ieninghe des Heeren gheweest/t'voozleden ghe-
 bruyck ghedooght te hebben/ op dat haer onse
 Biechte niet swaer en valle/aen te nemen/ waer
 mede den Heere in alles gheglorificeert/ende den

Dupbel als een schimper bespot) blijft. Ende om dat het hier te propoost comt/soo sal ick ons verhalen t'ghebruyck van de vzeemde Diechte, die den Dupbel in Iapan ingheboert heeft / na dat het selve door eenē brief/ van daer gesonden, gherelateert werdt / den welcken aldus luydt, segghende: Daer staen in Ocaca eenighe upnemende groote steenrotsen / ende dat/ soo hoogh, datter etlijke scherpten ende spitsen opcomen, die over de twee hondert badenē in de hooghte hebben: onder dese Rotsen ende scherpe spitsen, heeft men een punt / die upwaerts aen stecht, ofte overhanght/ de welcke soo vzeesselijcken aen te sien is / dat de Xamabuxis (dat zijn de Belgrims) van daer alleenlijcken by te comen / beginnen te sitteren ende te beven / ende t'hant te berch te staen / door die afgrijsselijckheyt van de selve plaets. Op dese voozlepde upstekende ofte overhangende punt/ is gestelt (met een vzeemde artificie) een groote ijfere Schaft/ van dype ofte meer bademen lanck/ ende aen't eyndt van dese Schaft/ soo is ghehecht een maniere van een ghewicht/ welcker ballancien ofte weeghschalen soo groot zijn/ dat in een van de selbe/ een Man sitten mach / ende de Goquis (t'welcke zijn de Dupbels in figueren van Menschen) doen/ dat de Belgrims/ een vooz een/ in een vā dese weeghschalen gaen sitten / alsdan soo doense / door een artificie van een omloopent radt / dat de voozschreven Schaft/ met de weeghschalē daer aen/ allenghs ups gheboert werdt/ in sulcker voeghen / dat het eyndelijcken gantsch ende t'eene mael in de lucht blijft hangen / zijnde een van de Xamabuxis in d'eene schael gheseten. Ende door dien dat de ballance / daer de Man in sit / gheen teghen-ghewicht altoos / in d'ander schael / en heeft/

heeft / soo daelt hy daer terstont met neer / ende
 ander stijght gheheelijcken om hoogh / tot soo
 lange datse boven aen de schaft comt te steunen/
 als dan soo roepen hem de Goquis, van de Steen-
 ofte af / toe / dat hy hem biechte / ende alle sijn
 onden segghe die hy ghedaen / ende in ghe-
 nachtenisse heeft / dit selve gheschiet aldus met
 oo luyder stemmen/ dat het alle de gene die daer
 ntrent zijn/ wel hoorzen moghen/ waer mede hy
 hem terstont begint te biechten/ ende eenige van
 de omstanders lachen om de zonden diese hoo-
 en / ende andere suchtender om / ende op elcke
 onde dien hy sept / soo daelt die ander weegh-
 schale (te weten/ de ledighe die om hoogh hangt)
 altemets een weynich niederwaerts/ tot soo lan-
 ghe dat hy eyndelijcke (alle de zonden uptgesept
 hebbende) met de ledighe balance in ghelijcke
 waerte ober een comt. Hanghende den ellendi-
 ghen penitent aldus met de ander weeghschael
 ften/ ende ober een / soo doet als dan de Goquis
 radt wederom/ ende de Schaft binnē in gaen/
 om daer weder te moghen uptclimmen/ settende
 soo weer een ander in sijn plaets / tot datse al te
 amien op de voorszreven maniere gheweghen
 ende ghebicht zijn. Dit selve is vertroocken ghe-
 weest van een van de voorszepde Japonen / (nae
 dat hy Christen gheworden was) den welcken
 dese Bedevaert selve seuen repsen gedaen hadde/
 hebbende soo veelmaels in de weeghschael gese-
 ten / daer hy hem openbaerlijck gebiecht hadde/
 ende sepde / dat soo daer hy ghevalle peimandt
 van dese/ die aldaer ghestelt waren / sijn zonden
 niet te recht/ ghelijck alsse ghepasseert waren/ en
 bekende / ofte de selve versweegh/ soo en woude
 de ledighe balance niet dalen: ende soo hy noch
 daerenteghen (nae datse hem vermaent hadden

de waerhept te biechten) obstinaet bleef/van niet te willen bekennen/ soo slingerde hem de Gouuerneur de balance van boven neer/alwaer hy in een ooghenblich in moeselen viel. Maer desen Christen/Jan geheeten/sepde ons/ dat de vreesse ende verschrickinghe van dese plaets / ordinaris so groot is / vooz alle de ghene die daer by comen ende t'perijckel om upt de balance aen stucken te vallen/ staet een pegghelijck soo grouwelijck vooz ooghen/dat het bynae nimmermeer en gebeurt, ofte sy belijden alle hare zonden reyn upt. Des plaets wordt met een ander naem gheheeten, Sangenotocoro, dat is te segghen/ een plaetse der bekentenisse ofte Biecht. Dooz dit relaes sien men seer claerlijck/ hoe dat den Dupbel ghepreteendeert heeft / Gods dienste naer hem te trecken/ doende de zonden biechten (t welcke den Salichmaker inghestelt heeft tot remedie van den Mensche) met soodanighe Dupbelsche superstitie / ende dat / tot haer meerder verberffenis/ zijnde de Heydenschap van Iapon niet min/ als die van de Prouintie van Collao in Peru.

Het 26. Cap. Van de mismaeckte salvinghe die de Mexicaensche Priesters ende andere Natien ghebruyckten, als oock van hare Toovenaers.

In de oude Wet heeft Godt gheordineert/ ende de maniere inghestelt/ hoe ende waer mede dat Aaron ende d'ander Priesters ghewijet souden werden/ ende wy hebben oock in de Euangelische Wet van gelijken heplighe Chrisma ofte Doornsel/ als oock de salvinge die wy gebruycken/ als wy Priesters van Christo gewijet worden. Desghelijck soo wasser in d'oude Wet een seker welriekende gemaecte salve/

albe/ de welcke/ door Gods bevel/ anders nieu-
 vers toe gebuycht wierdt / dan alleenlijck tot
 Godes dienste. Alle dit selve heeft oock de Dap-
 pel op sijn maniere willen naebootsen/ maer ge-
 lijck als hy placht / met een inventie van sooda-
 nighe ontijdighe ende vuyle dinghen/ datse daer
 door selfs ghenoech openbaren/ wie dat den au-
 cheur daer van is. De Priesters der Mexicaen-
 scher Afgoden/ salsden haer op dese maniere / te
 weten / besmeerden ofte bestreken haer van't
 hooft af tot op de voeten toe/ en t'gantsche hay-
 der/ ende van dit smout/ t'welcke sy daer alsoo
 dat op deden / soo quam hen t'hay te wassen/
 ghelijck als gebeydde blechten/ in voeghen dat
 het scheen te wesen/ ghelijck als de maen van de
 Meerden/ soo wanneer datse in blechten gebeyt
 ende opgebonden is/ comende t'selve met lanck-
 heyt van tijdt soo lanck te wassen / dat het haer
 tot ober de knyen heen reyckte/ zijnde t'gewicht
 daer van soo swaer / datser ghenoech aen te lij-
 den hadden/ want en scheerdent noch en cortent
 van alle haer lebē nimmermeer af/ ofte ten was
 dat haer sulcx (door den grooten ouderdom)
 oergunt/ en datse tot eenige laste der Regeeringe
 ofte andere eerlijcke Ampten der Ghemeente
 ghestelt wierden/ droeghen t'voorsepde hay ge-
 blecht met catoenen blechtsnoeren van ses vin-
 gheren breeet. Nu den roock daerse haer niet be-
 roockten ende aenstreken / was ordinarijs van
 wartfel/ want het selve is van ouden hercomen
 altoos een aengename ende bysondere offrande
 gheweest van hare Goden/ waer door het oock
 seer gheacht ende in eeren gehouden was: waren
 altoos met dit wartfel ofte inckt van't hooft
 tot de voeten bestreken/ so dat het schenē swarte
 Mozianen te wesen. Ende dit was haerlieder

ordinarische salvinge ofte besmeersel/ uytgesondert dat soo wanneer sy gingen/om de Bosschagien/ de toppen van de Berghen/ ende de donckere ende vreeselijcke Speloncken ende Holen/ daerse hare Afgoden hadden/ te sacrificeren ende te bewieroorken/ als dan soo ghebruycktense een andere bysondere salvinghe/ met sekere ceremonien om de vrees te verjaghen ende een onbeschoemt hert te krijghen. Dese salve was ghemaeckt van sekere sennijnige ghedierten/ als van Spinnen/ Scorpioenen/ Rupsen ofte Ruypen/ Salamandren/ Alder- slangen/ etc. de welcke van de Jonghers der Collegien vergadert werden/ ende waren daer oock soo op gheslepen/ datser altoos een groote menichte by een hadden/ teghens soo wanneer datse haer van de Priesters afgheepscht wierden: Oock soo was hare particuliere sorghe/ dese sennijnige Ghedierten op te jaghen/ ende soose by geballe (peuers anders om gaende) eenige van de selve int ghesicht creghen/ soo steldense haer terstont te weer/ om die niet alder neerstichept te vanghen/ even ghelijck offer haer t'leven aen gehangen hadde. Hier uyt quamt oock/ dat d'Indianen ghemeenlijcken van dese sennijnige Ghedierten gheen vrees en hadden/ handelende de selve ghelijck als eenighe ander dinghen/ door oorsake datse in dusdanige exercitien opgevoedt waren. Om nu t'smout hier van te maken/ soo namense die alle ghelijck te samen/ ende branddense op de bypertest des Tempels, die voor den Altaer stont/ tot soo lange datse al te samen tot asche wierden/ als dan soo dedense dese asche in moztieren ofte stampers/ met veel Tabaco, (dat is/ Perum ofte Nicotianum) t'welcke een crupt is/ dat van dit volck gebruyct wort/ om t'bleesch te verdooven en den arbeyt niet

niet te gheboelen/ waer mede de selve affche ver-
 nengden/ want deden se de cracht ghesen. Wier-
 en noch oock onder dese affche ende t'voorzepde
 ruyt sommige levende Spinnē/ Schoorpienen
 ende Kuysen/ ofte Rijpen/ t'welcke sy alsoo t'sa-
 men omhutselden ende stampten. Dit aldus
 ghedaen zijnde/ soo deden syer een seker gemalen
 zaet onder/ Ololuchqui ghenaeint/ t'welcke van
 d'Indianen in dranchen inghenomen wordt/
 om visioenē te sien/ welcker effect ofte operatie/
 is/ een van sijn sinnen te berooven. Maeldē noch
 oock van ghelijcken met de voorszeyden affche/
 swartharige wozmen/ welcker hayz alleenlyck
 vergift is/ alle dit selve kneedden se also te samen
 met swarsel/ ende dedent alsdan in porckens/
 t'welcke sy alsoo voor hare Goden stelden/ seg-
 gende dat het selve haren cost was/ waerom het
 oock van hen een Goddelijcke spijsē gheheeten
 wierdt. Mer dit smeersel dan/ veranderen sy
 haer in gochelaers/ sagen ende spraken met den
 Duyvel. Soo wanneer dat de Priesters met dit
 smout bestreken waren/ so verlozen se alle vreesē/
 ende bereyden eenen wreeden gheest met een sel
 ghemoet/ in sulcker voeghen/ dat se de Menschen
 in de sacrificien met grooter stoutmoedicheyt
 ombrachten/ gaende by nacht ende ontijden al-
 leen op de gheberghten/ in donckere vreeselijcke
 Speloncken ende Holen/ verachtende de wreede
 Ghedierten/ want lieten hen voor gewis voor-
 staen/ dat de Leeuwen/ Tygzen/ Wolven/ Ser-
 penten/ ende andere wreede Ghedierten die daer
 int Gheberghte onthouden/ voor haer de vlucht
 nemen soudē/ ende dat/ door de deucht ende
 cracht van't voorszeyde Goddelijcke smout: En
 al waert schoon/ dat se niet ghevlucht hadden
 door de cracht van't smeersel/ soudē ten minsten

wech gheloopen hebben door't ghesicht van een
 soo Dupbelsche figuere daerse in ghetransfor-
 meert waren. Van ghelijcken soo was dit voor-
 schryfē Betumen ofte smout diestich/ om kran-
 ken ende kinderen niet te ghenesen / waerom het
 selve van een peder een Goddelijcke medecijne
 genaemt wordde. Hierom wast/ datse oock van
 alle wegghen tot de Priesters ende Digniteyten
 quamen / ghelijck als tot haer Salichmakers/
 om hen van de Goddelijcke medecijne t'aplice-
 ren/en splieden bestreken daer de ghebreckelijcke
 plaetsen niet / ende daer wordt gheaffirmeert
 datser merckelijcke baet by vonden/ t'welcke
 moest comen/ door dien dat het Tabaco ofte Ni-
 cociaen ende t'Ololuchqui seer goet ende gheap-
 probeert is / om t'vleesch te verdooven ofte te
 versachten: en zijnde geappliciert tot plaesters/
 soo is het selve alleen werckende de doodinge int
 vleesch: hoe veel te meer/daer soo veelderlep stof
 van sijn by is? Ende door dien dat het haer de
 pijn verlichte / soo lietense haer voorsaen / dat
 het een werckinghe van ghenesen ende een God-
 delijck dinck was: waerom dese Priesters oock
 eenen toeloop hadden ghelijck als Heylighen/de
 welcke de slechte ende eenboudighe niet dus da-
 nigen bedroch begochelden ende int net hielden/
 haer soo veel diets makende alsoe selve wilden/
 makende oock datse altoos ghehouden bleven/
 om hare medecijnen en Dupbelsche ceremonien
 te comen versoeken / want hadden soo veel au-
 toritepts ende aensien / datse haer (soofer yet
 diets maecten) t'selve ghenoech voor een ar-
 tijckel des geloofs conden doen aennemem: ende
 alsoe wast oock/ datse onder de Ghemeynte dup-
 sentderlep superstittien/ van Wierooch te offerē/
 opbrachten / als oock de maniere van t'har te
 scheeren/

heeren/ ende stockkens met dzadé van Slangen-
 beenkens aen de halsen te binden / en datse
 en op sulcken tijt ende ure souden baden: Item
 van snachts by een yperstet te waken / anders
 heen byoot t'eten / dan van't ghene dat hare
 boden gheoffert was: Beriepen hen oock ter-
 ont op haer Waerseggherije/ende vooz-seyden
 de dinghen int besien van't inghewandt der bee-
 ten ende circulen van't water. In Peru soo ghe-
 ruyckten de Coobenaers ende Ministers des
 Dupvels van ghelijcken veel gorchelerije ende
 doozsegginghen / want de groote menichte / die
 haer van dese Waersegghers / Lot-werpers /
 Gochelaers / Tepcken-bedieders / ende ander
 ruyssentderley soorten van valsche Propheten
 waren / was een dinck sonder eynde. Ende dese
 bestilentie duert noch meestendeel hebdes daeghs/
 noch eventwel int heymelijck / want en derren
 hare Dupvelsche Godloose ceremonien ende su-
 perstitien int openbaer niet ghebruycken / van
 welcker bedziegerije ende Godtloosheyt byeder
 ende int bysonder ghewaerschout wordt / in de
 Confessionael ofte onderrechtinghe der Biechte/
 gemaecht dooz de Prelaten van Peru. Daer wier-
 de / namelijcken / onder dese Indianen / een
 doozte van Cooverije ende Coobenaers toeghe-
 laten / dooz de Coninghen Ingas, de welcke zijn
 ghelijck als Nigromanten ofte Swarte-conste-
 naers/ die haer in soodanighen gestaltenis ende
 figure veranderen alsoe willen/ ende bliegen een
 verre ende verschepden wegh/in weynich tijds/
 dooz de lucht heen / doozsiende t'ghene datter
 omgaet/ende spreken oock met den Dupvel/den
 welcken haer upt sekere steenen/oste andere din-
 ghen/ (die sy in grooter eeren houden) tael ende
 antwoort geeft. Dese diene vooz Waerseggers/

als om te segghen / t'gene datter in verre landen
 ende contrepē gheschiet is / eer dat men daer tij-
 dinghe van heeft / ofte comen mach / ghelijck als
 noch gebeurt is / nae datter de Spagnaerden in
 landt gheweest zijn / want is gheschiet / datse ge-
 weten hebben / alle de beroerten / veldtslaghen /
 oneenicheden ende dooden / so van de Tyrannen
 als van des Coninc zijde / als oock van de per-
 soonen int bysonder / die ober de twee of drey
 hondert mijlen van daer / ghebeurt waren / ende
 dat / op den selven dach ende stont / ofte s'daeghs
 daer nae / alsse geschiedden / t'welcke door eenen
 natuerlijcken ganch ofte wegh / onmoghelijcken
 was soo haest te weten. Om dit abys van
 Waersseggherije upt te rechten / soo stellten se haer
 in een hups dat van binnen toeghesloten is / ende
 drincken haer soo droncken / datse gantsch upt
 haer verstandt zijn / als dan soo comense een dach
 daer nae / ende antwoor den op t'gene datter ghe-
 draeght wordt. Sommige seggen ende affirme-
 ren / dat de selve een sekere salvinge ofte smeersel
 ghebruycken: oock soo segghen d'Indianen / dat
 d'oude Wijven gemepnlijckē dit Officie useren /
 ghelijck als daer zijn d'oude Vrouwen van een
 Provintie / ghenaeint Coaſſo, ende van een an-
 der Vleck / Manchâi gheheeten / als oock in de
 Provintie van Guarochiri, ende op ander plaets-
 sen / diese ons uytsonderen. Dienē van ghelijc-
 ken om te verclaren / waer dat de verloren ofte
 ghestolen dingen zijn / welcke soorte van Toove-
 rje op alle plaetsen ghevonden wordt / tot de
 welcke ghemepnlijcken ende seer ordinaris die
 Anacônas ende Chinas (die de Spagnaerden die-
 nen) haren toeblycht nemen / alsse yet van haer
 Meesters verloren hebben / ofte begeerich zijn
 om eenighe voorleden ofte toecomende gheschie-
 denissen

enissen te weten/ gelijk als wanneer datse nae
 de Spaensche steden toe gaen/ om eenighe by-
 sondere ofte ghemeyne affairen/ soo vraghense
 of dan oft haer wel of qualijck gaē sal/ ofte offer
 oock sullen sieck worden/ of sterben/ of ghesont
 wederom comen/ ofte offer oock sullen vercrj-
 ghen/ t' ghene datse gaen versoeken/ waer op
 dan de Toovenaers/ jaē ofte neen antwoorden/
 hebbende eerst met den Dupbel gesproken in een
 dupstere plaetse/ in sulcker voeghen dat men sijn
 stem wel hoorzen mach/ sonder te sien met wien
 noch wat dat hy spreekt/ tot welker effecte sy
 dupsentderley ceremonien ende supersticien zijn
 doende/ om den Dupbel te verwecken/ haer wel
 te deghen vol ende sat drinckende/ ende gebruyc-
 aen tot dit officie/ int bysonder/ van een crupt/
 Villea ghenaemt/ daer sp't nat ofte sap af uyt-
 douwen/ ende in de Chicha (dat is haren dranch)
 ofte pewers anders in doen. Nu so mach/ by alle
 t' ghene dat gesept is/ blycken/ hoe groot dat die
 ellendicheyt ende t' ongheluck is/ van den genen
 die soodanighen Ministers tot Leermeesters
 hebben/ welker officie anders niet en is/ dan
 enckel bedroch; Oock soo wordt bevonden/ dat
 ter geen meerder swaricheyt onder d' Indianen
 en is/ (om de waerheyt van t' heplige Evangelie
 aen te nemen) dan de ghemeynschappe van de
 boorszhebe Toovenaers/ de welcke ontallijcke
 veel waren/ ende noch wel zijn/ alhoewel datse
 door de ghenade Gods/ ende neersticheyt der
 Prelaten ende Priesters/ altemets beginnē min-
 der/ ende niet soo hinderlijck/ te worden/ ende
 etlijcke van de selve hebben haer bekeert/ ende
 openbare bekentenisse ende predicatie voor de
 Ghemeynte gedaen/ wederroepende hare dwa-
 linghen ende bedriegherije/ doende verclaringhe
 van

van haerder arghelesten ende leughenen / waer
uyt een groote vruchte ende wasdom ghebolgh
is / soo ghelijck als wy door vrieven van Japon
verstaen van ghelijcken / in de selve contrepelen
gheschiedt te zijn / tot een groote eere ende glorie
van onser Godt ende Heere.

Het 27. Cap. Van andere ceremonien ende costuy-
men der Indianen, die met den onsen
ghelijck zijn.

Andere ontallijcke ceremonien ende costuy-
men hadden d'Indianen / waer van veel
met die van de oude Wet van Moysen ghe-
lijckenis hebben. Andere comen met d'u-
santie der Mooren ofte Machometiste over een/
ende etlijcke hebben oock eenich schijnsel met die
van de Euangelische Wet / soo ghelijck als daer
zijn / die badinghen / ofte t'ghene datse Opacuna
heeten / t'welcke was haer in water te baden / om
van hare zonden reyn te blijven. De Mexicanen
hadden van ghelijcken haer Doopsels met dese
ceremonien / te weten / sacrificeerden wat / van
d'oozen ende t'Manlijck lidt der kinderen / die
nieu ghebozen waren / waer in sy eenichsins de
Joodtsche Besnijdinghe naer quamen. Dese ce-
remonien worden principelijcken ghebruyckt
met de kinderen der Coninghen ende Heeren/
t'welcke aldus toeginck: Soo haest als de selve
gebozen waren / soo wieschense de Priesters af/
ende ghewasschen zijnde / soo steldense haer in de
rechter handt een cleyn rappierken / ende in de
lincker handt een rondaken. Nu de kinderen
van't ghemeyne volck / steldense yet van't ghe-
reetschap / van haerder handtwercken / in de
handen / ende de Meyskens eenich ghereetschap
van spinnen / weven / ende naepwerck / dit ghe-
bruycktense

zupcktenſe aldus vier dagen lanck / t'welcke
 t'remael gheſchiedde vooz eenighen Afgodt. In
 de Houtwelycken ſoo haddenſe oock hare manie-
 ren van hulwelyckſ-voorzwaerdē / ende gebzup-
 en / daer dē Licentiaet Polus een gantsch Trac-
 aet van geſchreben heeft / van't welcke hier nae
 wat gehandelt ſal worden. Ende in andere din-
 gen / ſoo hadden hare ceremonien ende uſantien-
 ock eenighe maniere van rebelyckſheyt. De
 Mexicanen worden ghetrouwt ende t'samen ghe-
 reuen door de handen haerder Prieſters / op deſe
 maniere: De Bzupdegom ende Bzupt ſtelben
 aen vooz den Prieſter by den anderē / de welcke
 aen als dan beyde by der handt nam / en vzaeghe-
 de ofſe begeerden te trouwen: Nu haren wille
 verſtaen hebbende / ſoo nam hy een eyndt van de
 ruyper / daer ſp't hooft met bedeckt hadde / ende
 en ander eyndt van ſijnē mantel ofte omſlach /
 inde bondtſe te ſamen / daer een knoop van ma-
 ende / ende drochtſe dan alſoo ghebonden tot
 arent in hups / alwaer een ontfteken bypertest
 ondt / om de welcke hy haer ſeven maels dede
 ondtſom gaen / dit gedaen zijnde / ſoo gingen de
 hetroude by den anderen neer ſitten / zijnde
 houdwelyck hier mede beſloten. De Mexicanen
 waren uytneimende jalours / van de volmaecht-
 heyt haerder Bzupden / want ſoo ſper eenighe
 eylen aen bebonden / gavent met der daet / als
 oock met laſter-woordē te kenne / tot een groote
 verſmaetheyt ende ſchaemte der ouders ende
 vrienden / waerom dat ſp daer niet beter nae ge-
 den hadden: maer de gene die haer eere bewaert
 hadden / ende t'ſelve alſoo bebindende / dedenſe
 groote Feeste ende chiere aen / doende aen haer
 ende haer Ouders groote giften ende gheſchente-
 en / als oock groote offrandē aen hare Goden /
 met

met groote banketten/ te weten/ een in sijn/ ende
 een ander in haer huys: ende soo wanneer dat
 mense hem te huys brachte/ so wierdt alle t' gene
 dat hy ende sy van provisie te samen brachten/
 als van Landen/ Julweelen ende ander gewaet/
 per memorie ghestelt/ welcke memorie van haer
 Ouders bewaert wierdt/ op dat/ soo sy hy ghe-
 bal quamen te onthuwelijcken/ (gelijck als het
 onder hen een ghebruyck was) en niet wel ober
 een en quamen/ men de deplinge van de goederen
 doen mochte/ nae dat een yeder ingebracht had-
 de/ scheldende den anderen quijt/ soo dat elck een
 dan weder mochte trouwen met wie datse wil-
 den/ ende hem bleve de sonen/ ende haer de doch-
 ters/ ende hen wierdt als dan oock seer scherpe-
 lijcken bevolen/ niet weder te versamen op lijfs-
 straffe/ t'welcke seer strengelijck ende scherp on-
 derhouden wierdt. Nu alhoewel datse in veel ce-
 remonien met den onsen schijnen over een te co-
 men/ so is het nochtans/ niet tegenstaende/ diffe-
 rent/ ende dat/ door die groote vermenginghe
 diese altoos met de ongeschickte grouwelen heb-
 ben. Het gemeyne ende t' meeste hier van/ is/ een
 van dyse dingen te hebben/ te weten/ of wreedt-
 heyt/ of onreynicheyt/ ofte ledicheyt/ want wa-
 ren al te samen of wreedt ende hinderlijcken/ als
 Menschen te dooden ende bloet te vergieten/ of
 waren onreyn ende ontijlich/ als t' eten ende te
 drincken in den naem van de Afgoden/ haer soo
 leelijcken te besmeeren ende aen te strijcken/ met
 andere dyfsent verachte dingen/ ofte waren ten
 minsten ijdel/ wanckelbaer ende t' eenemael le-
 dich/ ende meer kinder dinghen als Mans da-
 den/ zijnde de reden hier van/ d' eyggen conditie
 van den boosen gheest/ welker intentie altoos
 is/ quaet te doen/ en te verwecken tot dootlagen
 ende

nde onreynicheyt / ofte ten minsten tot ijdelhe-
 den ende onvolmaeckte verontledinge/ t welcke
 bevonden sal worden van een peder / die de han-
 delinghe des Duphels (met den Menschen/ die
 y bedrieght) met achtinghe wel dooziet/ want
 voert in alle syn insettingen/ alles ofte eens deels
 bevonden van't gheine dat gheseyt is. Ende nae
 dat de selve Indianen t licht van ons gheloof
 ontfanghen hebben / soo lachen sy / ende drijven
 elve haren spot met de kinder dinghen / daer sy
 van hare valsche Goden met verontledicht heb-
 ben gheweest/ de welcke splieden veel meer / ypt
 zeese (van datse haer quaet doen souden / soose
 haer niet in alles onderdanich waren) dienden/
 van ypt eenige liefde diese tot haer hadden/ hoe-
 vel datter oock veel van haer in bedroch leefde/
 niet een valsche hope van aerdtse goederen ende
 tijdelijcke weldaden te ghenieten / want van de
 onvergancelijcke en quam haer niet eens in
 gedachten: oock soo staet t'aenmercken/ dat ter
 plaetsen/daer de tijtlijcke mogentheyt en macht
 aldermeest verheven was / aldaer wierden oock
 de superstittien aldermeest vermeerderd/so gelijck
 als men sien mach aen de Rijcken van Mexico
 ende Cusco, alwaer de Aenbidtsels ofte Goden so
 veel warē/dat het een ongelooflijck dunck schijnt
 te wesen/want warē alleen binnen de voorszre-
 ven stadt van Cusco, over de dzye hondert int
 ghetal. Van de Coninghen van Cusco, soo was
 Mango Inga Yupangui, den ghenen/die de meeste
 Godsdienssen haerder Afgoden opbracht ende
 vermeerden / inventerende dupsentderley ma-
 nieren van Sacrificien / Feesten ende Ceremo-
 nien. Ende t'selve was van gelijcken/in Mexico,
 by den Coninck Iscoalt, welcke was den vierden
 van't selve Rijcke. Onder d'ander Natien der
 Indiaas.

Indianen / als in de Provintie van Guatimala in de Eplanden / int nieuwe Coninckrijck / in de Provintie van Chile, ende onder andere Ghemeynten / (alhoewel datse een groote menich van superstition ende sacrificien hadden) so waren sy nochtans niet te ghelijcken met die van Mexico ende Cusco, alwaer de Satan hem waer onthoudende / ghelijck als in sijn Roome of Jerusaleem / tot dat hy daer / t'sijner spijt / van daer ghe driven is / ende in sijn plaets ghestelt ende ingeboert werdt / het heylige Cruys / ende t'lijck Christi onsen Heere / besittende t'ghene dat den Tyran gheusurpeert / ofte onrechtelijcken na hem ghetrocken hadde.

Het 28. Cap. Van sommige Feesten, die, die van Cusco gebruyckt hebben, ende hoe dat den Duyvel van gelijcken heeft vullen naebroeten het *Mysterium* ofte verborgentheyt der H. Dryvuldicheyt.

Nu dit Boeck te besluyten / t'welck is / van dat de Religie aengaet / so resten daer noch wat te seggen / van de Feesten ende solemmiteyten / die d'Indianen ghebruyckt hebben / de welcke (om datse veel ende verscheiden waren) al te samen niet verhaelt mogen werden. D'Ingas, Heeren van Peru, hadden tweederley Feesten / waer van eenighe ordinaris waren / die op haren besetten tijdt ende in de Maende quamen / ende andere extraordinaris, die dooz eenige wichtige oorsaken overquamen / soo ghelijck als wanneer datter eenen nieuwen Coninck ghecroont / ende eenich Oorlogh van importantie aenghevangen wierden / ofte datter een groote benanthept van quade tijden was. Van de ordinarische Feesten soo is te verstaen / datse

datse in elck een van de twaelf Maenden des
 Jaers / een sonderlinghe Feeste ende sacrificie
 deden : wát alhoewel datse in elcke Maent ende
 Feeste des selven / hondert Schapen ofte Lam-
 men offerden / soo moestense nochtans van ver-
 scheyden coleuren ofte ghedaenten wesen. In de
 eerste Maent / die sy Rayme hieten / (t'welcke
 December is) soo hieldense d'eerste Feest / zijnde
 oock de principaelste van allé / waerom de selve
 Capacrayme ghenaemt wierdt / dat is een coste-
 lieke ofte principale Feeste gheseyt. In dese
 Feeste/soo wierdt daer een groote menichte van
 Schapen ende Lammeren / tot een sacrificie/
 geoffert/ende wierden gebrandt met gewoicht
 ide welriekent hout/brachté daer oock Scha-
 pen/ Gout ende Silber by / en settender de dyse
 gesneden Beelden der Sonne/ende de dyse van
 den Donder/ Vader/ Soon ende Broeder/ diese
 yden/ de Son ende den Donder te hebben. In
 dese Feesten / soo wierdt de jonghe Ingas ghebe-
 ceert/ dat is/ de Guáras ofte Doecken opgeset/
 inde d'ooré deurboort/ wordende van d'Ouden
 met slinghers ghegeeffelt / ende t'gantsche aen-
 cht met bloet overstreken / t'welcke altemael
 das tot een tepken / datse den Inga ghetrouwwe
 lidders soudén wesen. Daer en mocht niet een
 zeemdelinck / in dese Maent ende Feeste / in
 fusco wesen/ maer als de Feesten voleyndicht
 waren / soo mochten al die van buypen / binnen
 omen/ als dan soo wierdt haer ghegeven van de
 doecken / die van't Mays ende t'bloet der sacrifi-
 e ghemaecht waren / t'welcke sy aten tot een
 tepken / datse met den Inga vereenicht waren/
 is boozen gheseyt is. Het is voórwaer om te
 oteren/ hoe dat den Dupbel / op sijn maniere/
 an gelijké in de Afgoderije/de Dypebuldicheyt
 In in inghe

inghevoert heeft / want de dype voorszrebe
 Beeldē der Sonne / warē geintituleert Apōint
 Churūnti ende Intiquaoqui; dat is soo veel ghe-
 sept / als den Vader ende Heere Son / den Soo-
 Son / ende den Broeder Son. Op de selve ma-
 niere soo noemdense oock de dype Statuen oft
 Beelden van de Chuquilla, welke is van de
 Godt die hem is onthoudende in de Ghewest
 ofte Regioen der Lucht / daer den Donner / lie-
 ghen ende sneeu van daen comt. My is indach-
 tich / hoe dat my ghewesen wierdt (wesende in
 Chuquisaca) van een eerwaerdich Priester / een
 Informatie / die ick langh ghenoech in handen
 ghehadt hebbe / in de welke vooz warachtich
 vertoont wierdt / hoe dat een sekere Guaca oft
 Aenbidtsel / daer d'Indianen professie vooz de
 den / den Tangatānga t'aenbidden / eenen Afgod
 was / die sy sepdē / in een / dype / ende in dype / een-
 te wesen: ende als hem den selben Priester hie-
 van was verwonderende / soo sepde ick hem / dat
 mijn gheloof was / dat alle het ghene dat den
 Dupbel / door sijn leughens ende bedroch / d'
 waerheyt mochte ontfelen / dat hy't selve dede
 ende dat / met alsulcken helschen ende weerbar-
 stighen hoobaerdije / als hy altoos begeerich ge-
 weest is / om Godt ghelijck te wesen. Nu / kee-
 rende tot de Feesten / te weten / van de tweede
 Maent / die ghenaeamt wierdt / Camay, soo na-
 mense noch / boven de sacrificien / d'asschen / ende
 wierpense in een afloopent water / volghende de
 selve alsoo vijf mijlen weeghs / met leenstocken
 in de handen / van achteren nae / biddende dat
 die tot in de Zee wilde brenghen / want aldaer
 so soude den Viracocha t'selve present ontfangen
 In de derde / vierde ende vijfde Maent / soo of-
 ferden sy van ghelijcken / in elcke Maent / haer
 honder

hondert Schapen/ te weten/ swarte/ beplachte/
 f bonte ende grauwwe/ met noch veel ander din-
 gen / t'welcke wy achter laten om niet moey-
 jck te wesen. In de sefte Maent / ghenacmt
 Matuncûzqui Aymorâi, welcke met de Nep-
 naent over een comt / soo wierden daer oock
 hondert Schapen (ende dat/ van alle coleuren)
 geoffert. In dese Maen ende Maent/ (t'welcke
 is in den tijdt dat men t' Mays upt den Oegst
 huys brenghet) soo dedense de Feste (die noch
 hedens daeghs onder d'Indianen seer gheuseert
 wert) diese noemen Aymorâi: Dese Feste wort
 hebaen / soo wanneer dat men van de Châcra,
 ofte de Bouwerije af / nae huys toe comt / met
 sekere ghesanghen/ waer mede sy biddende zijn/
 dat het Mays, t'welcke sy noemē Mamacôra, lan-
 che mach dueren/nemen van haer Châcra, Bou-
 werije ofte Acker-landt / een sekere quantiteyt
 van't beste Mays, ende legghen dat/ met sekere ce-
 remonien / in een cleyn bondelken (ghenacmt
 Perua) dat d'ze nachten bewakende/ als dan soo
 doen sy het selve Mays in de costelijckste dechfels
 ofte mantels diese hebben / ende nae dat het wel
 oegestoyt ende bereydt is / soo aenbiddense dese
 Perua, ende houdent in grooter weerdē/ seggende
 dat het de Moeder van't Mays, van haer Châcra
 ofte Bouwerije is/ ende dat het Mays van't selve
 yn hercomste ende onderhoudt heeft: Doen in
 dese Maent een bysondere sacrificie/ en de Toos-
 denaers vraghen aen de Perua, of het oock cracht
 heeft voor het toecomende Jaer: ende soo't dan
 een antwoordt / soo brenghen sy't op de selve
 Châcra ofte bouwerije/ om te verbrandē/ t'wel-
 ke sy met foodanighen solenniteyt doen/ als een
 reghelijck vermach/ makende met de selve cere-
 monien weder eē ander Perua, seggende datse het

selve vernieuwen / op dat het zaet van't Ma
 niet te looz en gae: Maer soo't antwoordt / dat
 het cracht ghenoech heeft om langher te dueren
 so laten sy't tot het ander Jaer toe blijven. De
 booschreben superstitie duert noch tot heden
 daeghs toe / ende is onder d'Indianen seer gh
 meyn dese Peruen. met de Feste van't Aymor
 te houden. In de sevenste Maent / Auca yuczq
 Intirâymi geheete / de welke met Iunio ober e
 comt / soo dedense de Feste / Intirâymi genaem
 in de welke gheoffert werden / hondert van d
 Schapen Guanacos, en seyden / dat dit de Fes
 van de Son was. In dese Maent soo maect
 tene een groote menichte van Statuen ofte Bee
 den / die ghewocht ofte ghesneden waren van
 hout Quinua, zijnde al te samen met costelick
 cleederen toeghemaeckt / ende deden den danc
 diese Câyo noemden: stropden in dese Feste ver
 bloemen ober den wegh / zijnde d'Indianen see
 bestreken ofte besmeert / en de Heeren met goud
 plaetkens aen de kinnen behangen / gaende al t
 samen al singende. Staet t'aemmercken / hoe da
 dese Feste bynae comt te vallen op den selven
 tijdt / als by ons Christenen de solenniteyt van
 Corpus Christi, ofte Sacraments dach / gehou
 den wordt / ende heester ooch in sommighe din
 ghen eenich schijnsel van ghelijckenis met / ghe
 lick als daer is / in de danssen / representatie
 ofte ghesangen. Door dese oorsake / soo zijnde
 eenige onder d'Indianen gheweest / ghelijck als
 men daer hedens daeghs ooc noch wel vindt / di
 hen laten duncken / dat het celebreren van onse
 solenne Feste van't Corpus Christi, ofte Sacra
 ments dach / veel supersticien heeft / ende datse
 noch hare oude Feste van't Intirâymi celebre
 ren. In de achtste Maent / ghenaeint Châhua

Huarqui

Auarqui, so wierden daer ander hondert Scha-
 pen verbzandt / in voeghen als gheseyt is / al te
 samen grauachtich / hebbende de couleur van
 Viscacha: dese Maent comt met d'onse van Julio
 over een. In de neghenste Maent / gheheeten
 Zapakis, soo wierde daer ander hondert Scha-
 pen van Castagnen couleur verbzandt/ende daer
 vierden soo onthalt als verbzandt / dupsent
 Cules, op dat het ijs/ de locht / t'water/ ende de
 Son / de Chacaren ofte d'After-landen/ niet en
 wilden beschadighen: dese schijnt met Augusto
 over een te comen. In de tjiende Maent / ghe-
 heeten Coyaraymi, soo wierden daer verbzandt/
 ander hondert witte ghewolde Schapen. In
 dese Feeste (die met Septembri over een comt)
 do dedense de Feeste / Situa ghenaeint/ t'welcke
 gheschiedde op deser maniere: Vergaderden
 daer al te samen/ op den eersten dach/ eer dat de
 Maen uytquam/ ende soo haest alse de selve int
 gesicht cregghen/ soo maectense een groot ghe-
 richt met roepen ende krijten / hebbende vran-
 nende toozsen in de handen / met de welcke sy
 een d'ander op't lijf sloegen/ segghende: laetter
 het quaet uytgaen/ t'welcke sy noemden Pancon-
 os. Dit ghedaen zijnde/ soo dedense de generale
 wasschinge in de spruytende wateren en Fon-
 teynen/ een peder in syn eyghen conduyt ofte toe-
 behoorde/ ende broncken als van vier dagen ach-
 ter den anderen. In dese Maent soo brachten de
 Mamacônas, van de Son / een groote menichte
 van de koecken / die met het bloet der sacrificien
 ghebacken waren/ende gaven daer elcke vzeem-
 belinck een brocke ofte beet van: sondent van
 gelijcken aen de vzeemde ofte uytheemse Gua-
 cas van't gantsche Rijcke over/als oock aen ver-
 cheyden Curacas, in tepcken van't verbout ende
 M m ij ghetrou

ghetrouwicheyt aen den Son ende den Inga, als
 voozen gesept is. D'afwasschinge ofte t'baden
 de dronckenschap / ende eenich spoor van des
 Feeste / Situa ghenacmit / zijn ebenwel noch he
 dens daeghs op erlijcke plaetsen duerende / doer
 met de ceremonien eenichsins wat verscheyden,
 ende seer heymelijck / alhoewel dat het principi
 paelse / als oock int openbaer / te niet ende ghe
 cesseert is. In de elfste Maent / gheheeten Ho
 maráimi punchaquis, soo wierden daer ander
 hondert Schapen ghesacrificeert: ende soo't ge
 schiedde / datse water ghebreck hadden / so
 steldense een gheheel swaer Schaep op een black
 veldt / vast gebonden / om dat het regenen soude
 ende goten daer veel Chicha rondtom / ende er
 gavent oock niet t'eten / vooz aleer dat het quan
 te reghenen. Dit selve wordet van gelijcken noch
 aldus / op desen selven tijt / in veel contreyen on
 derhouden / t'welcke is in Oñobri. In de laetste
 Maent / ghenacmit Ayamara, soo wierden daer
 ander hondert Schapen ghesacrificeert / als dan
 soo dedense de Feeste Raymicanára Ráyquis ge
 heeten: In dese Maent / welcke met Novembr
 over een comt / soo bereyde men alle t'ghene dat
 noodich was / vooz de Jonghers / die men in de
 aenvolghende Maendt tot Oozlinghen soude
 maken / doende de Jonghers oock met de ouden
 een sekere monsternighe / als oock sommighe
 syzonghen ende byptelen. Dese Feeste noemde
 Ituraymi, de welcke ordinarijs ghedaen wierdt
 soo wanneer dat het te veel ofte te weynich re
 gende / ofte alffer pestilentie was. Van extraor
 dinarische Feesten / die seer veel waren / soo was
 de voornaemste / den ghenen / diese Ytu hieten:
 Dese Feeste van Ytu en hadde geen besetten tijt
 van dedense alleenlijck in tijde van nooden: ende
 om de

in de selve te doen/ soo vaste alle het volck twee
 dagen lanch/ in welcken tijt sy gheen Vrouwen
 en en roerden/ noch en aten oock geenich dinck
 niet sout/ noch axi/ noch en droncken oock gheen
 Chicha/ vergaderde hen al te samē op een plaets/
 daer gheenigen vzeemdelinck/ noch eenich Ghe-
 rierte was/ ende hadden voor dese Feeſte/ sekere
 mantels/ cleederen en ghewaet/ t'welcke alleen-
 lijck hier toe was dienende: ginghen in processie
 niet de mantels ober t'hoofst bedeckt/ ende dat/
 seer verlancksaem met het gheluydt van haer
 Trommelen/ sonder d'een d'ander eens te spre-
 ken/ t'welcke aldus duerde eenen geheelen dach
 ende nacht ober/ tot des anderen daeghs daer
 aen volghende/ als dan soo aten/ droncken ende
 dansten sy twee daghen ende nachten ober/ seg-
 ghende dat haerlieder ghebedt verhoort was:
 ende hoewel dat men t'selve hedens daeghs niet
 en doet niet alle de voorszeyde ceremonien/ soo is
 het niet teghenstaende seer ghemeyn/ een ander
 diergelijcke Feeſte te doen/ diese Ayma noemen/
 niet eenighe cleederen diese alleenlijck daer toe
 houden. Dese maniere van Processie/ gelijck als
 gheseyt is/ van bywijlen niet Trommels/ ende
 t'vasten voor aen/ niet de dronckenschap achter
 nae/ ghebruyckense in tijden van groote nooden
 ende benautheden: ende hoewel datse t'sacrifice-
 ren van de Kinderen/ ende ander dingen/ (diese
 voor de Spagnaerden niet verbergen moghen)
 ten minsten int openbaer/ naeghelaten hebben/
 soo onderhoudense nochtans/ des niet teghen-
 staende/ veel ceremonien/ die haren oorspronck
 van de voorszeyden oude Feeſte ende supersti-
 tien hebben. Hierom soo ist noodich/ dat men
 op't selve achttinghe heeft/ namelijk om dies-
 wille datse dese Feeſte van't Ytu noch hedens

M m iij daeghs

daeghs zijn doende met dissimulatie ende onder den dupin / in de danssen van't Corpus Christi, ofte de Omneganck van't Sacraments-dach / makende de danssen van llamallama, vā Guacon ende andere dierghelijcke / conforme d'oude ceremonien ende supersticien / die d'Indianen / ten tijden haerder Heydenschap / plachtē te hebben / op datse van de Pastoorzen ende Priesters niet toegelaten worden / ghelijck als men aldaer / int ghene dese materie beroerende is / breeder relaes van ghegeven heeft / ende is vooz dese mael ghe- noech alhier aengheroert te hebben / d'exercitie / daer de Dupbel sijn Devotarijsen mede veront- ledicht hadde / op dat mē t'sijner spijt sien mach / wat onderschepdt ende verschil datter is / tus- schen t'licht ende de dupsternis / ende van de Christelijcke waerheyt tot de Heydensche leuge- nen / alhoewel dat der Menschen ende Gods vbandt / noch soo veel ghesocht heeft / Gods din- ghen met artificien ofte conste nae te bootsen.

Het 29. Cap. Van de Feeste van't *Iubilco*, ofte Aflaet, die de Mexicanen ghebruyckt hebben.

DE Mexicanen en waren in hare solenni- teyten ende feesten / niet minder curieus / ende hoewel datse in de goederen beter coop waren / soo warense nochtans / son- der comparatie / int s' Menschen bloet veel coste- lijker. Van de principaelste Feeste van Vizti- puzzli, is voozen ghehandelt / nae de welcke de Feeste van den Afgodt Tezcatlipuca seer gheso- lenniseert was. Dese Feeste quam in de Nep- maent ende hadden in haerlieder Kalendier ofte Almanack / den naem van Toxcoālt, maer de selve verliep ende verschyckte in sulcker voegen / datse alle vier Jaren / met de Feeste der Peni- tentie /

tentte/ ober een/ ende gelijck quam/ in de welcke
 Indulgentia plenaria, ofte volcomen Maet / ende
 bergiffenis der zonden was. Sacrificeerden op
 desen dach een slaef / die de ghelijckenis van den
 Afgodt Tzcatlipuca hadde/ t'welcke was op dē
 neghenthienden Mepe. An de Vesper tijdt van
 dese Feeſte/ ſo quamen de Heeren in den Tempel,
 ende brachten een nieu cleedt/ ſoo gelijck als dat
 van dē Afgodt/ t'welcke hem de Prieſters (d'an-
 der cleederen uptgedaen zijnde) aentrocken/ ende
 bewaerden d'uptghetrocken cleederen / met ſoo
 grooter eerwaerdicheyt/ ende noch meer als wp
 d'Ornamenten ofte Miſgewaet handelen. Ende
 daer waren oock in de Coſſeren des Afgodts/
 veel ghereetſchaps/ als van vertierſels/ Juwee-
 len/ ende ander Baggen ende arm ringhen van
 coſtelijcke pluymen/ de welcke anders nieuwers
 toe en dienden / dan daer alſoo te ligghe / alle
 t'welcke van haer ſoo wel aenghebeden en geeert
 wierdt/ als den ſelven Godt. Nu/ behalven t'ge-
 waet / daerſe hem op desen dach met aenbaden/
 ſoo behinghenſe hem oock noch daerenboven
 met vſondere Triumph-tepckenen van pluymen/
 Arm-ringhen / Son-hoeden / ende ander
 dinghen. Op deſe maniere toegemaeckt zijnde/
 bedenſe de Gordijne / die voor de deure hinck/
 werch / op dat hy van een peder gheſien mochte
 werden : ende int opdoen / ſoo quam daer een
 Digniteyt (van den ſelven Tempel) upt/ zijnde op
 de ſelbe maniere ghecleedt/ als den Afgodt/ heb-
 bende eenighe bloemen / ende een cleyn ſteenen
 Flupcken/ van een ſeer ſiel gelupdt/ in de handt/
 t'welcke hy (inghekeert zijnde tegens t'Oſten)
 blics ofte ſpeelde/ doende alſoo van gelijcken int
 keeren nae't Weſten / Noorden ende Zupden.
 Aldus gheſpeelt ofte gheblaſen hebbende/ nae
 M m u alle

alle de vier zijden der Werelt/ (t'welcke soo veel bediedde/ als dat het de teghenwoordigen/ ende die absent ofte van der handt waren/ hoozen mochten) soo sette hy de vingher op de vloer/ ende nam daer wat aerde af/ t'welcke hy in de mondt stack/ ende op at/ tot een tepckē van aenbiddinghe/ doende t'selve van ghelijcken/ alle de ghene die present waren/ ende streckten haer/ al schreyende/ ter neder/ ende aenriepē de donckerheyt der nacht/ ende de Windt/ haer biddende/ datse hen doch niet en wilden begeven noch vergheten/ ofte datse haer t'leven wilden benemen/ ende so veel moepten/ alsser in passeerden/ op een eyndt brengen. Met dat dit Fluytken geblasen ofte ghespeelt wierdt/ soo geboelden de Dieven/ Overspeelders/ Dootslagghers/ ofte eenighe andere soorte van Misdadighers/ een groote verschrickinghe ende droefheyt/ jae sommighe ontselden hen soo seer/ datse haer niet en costen/ houden noch dissimuleren misdadich te wesen/ waerom alle de selve anders niet en baden tot haren Godt/ dan dat hare misbaden niet gheopenbaert en mochtē worden/ stortende veel tranen/ met groot berou ende leetwesen/ en offerden menichte van Wierooch/ om Godt te versoenē. De vrome ende cloecke Helden/ als oock alle d'oude Soldatē/ die de krijch volghden/ in hoorrende t'Fluytken/ soo badense aen Godt den Schepper/ ende aen den Heere/ door wien wy leven/ als oock aen de Son/ ende aen d'andere hare principale Goden/ met een seer groote be-nautheyt ende devotie/ datse hen doch teghens hare vanden wilden victorie ende sterckte verleenē/ om veel captijven ofte slaven te moghen vanghen/ tot een vereeringe haerder sacrificien. Dese voozseyde ceremonien wierden ghedaen thien

thien daghen dooz de Feeste/ in welcken tijdt de
Priesters altoos op 't fluytken speelde/ op datse
al te samen d'aenbiddinghe van d'aerde t'eten/
doen souden / als oock om aen d' Afgoden t'ep-
schen/ t'gene dat sy begeerden/ doende alle dagen
de ghebeden niet suchten ende karmen/ en d'oo-
ghen nae den Hemel/ ghelijck als den ghenen die
leet wesen ende berou van haere schulden ende
zonden hadden / hoewel dat dit henliedder berou
anders niet en was / dan dooz vzeese van licha-
melycke straffe diese cregen / ende niet om d'eeu-
wighe: want affirmeren / datse niet en wisten/
datter int ander leven soo nauwen straffe was/
waer dooz sy hen oock soo onpynlijcken ter doot
begaben / meynende dat men aldaer al te samen
in rusten was. Nu/ ghecomen zijnde den eersten
dach der Feeste/ van desen Afgodt Tezcatlipuca,
soo versaemde haer de geheele Stadt ofte Ghe-
meynte op de plaets/ om ghelijckelijcken oock te
celebreren de Feeste van den Almanack ofte Ka-
lender, die wy gesept hebben/ te heeten Toxcoalt,
dat is soo veel gheseyt/ als een dinck dat droogh
is/ welke Feeste altemael streckende was / om
water van den Hemel te epsschen/ in maniere ge-
lijck als wy de Processien ende Ghebeden doen/
ende hierom soo hielden se dese Feeste altoos in
de Mey-maent/ t'welcke is den tijt dat men int
selve landt t'reghen-water aldermeest van doen
heeft. Men begonst de selve Feeste te celebreren
den neghensten Meye/ ende volepnden den ne-
ghenthienden. In den morghestondt van den
laetsten dach / soo brochten haer Priesters een
Kofbaer ofte Setel upt / die seer verciert was/
met Gordijnen ende Sluyers van verscheypden
manieren. Dese Setels hadden soo veel handt-
batsels alffer Ministers waren diese draghen
souden/

fouden / de welcke al te samen met swartfel be-
 streken quamen / hebbende langhe ghemaecte
 ende gheblochte hapzen / die te middelenwegen met
 witte riemen ofte bindtsels ghebonden waren /
 zynde de cleederen van't levrey des Afgodts. Op
 desen Setel soo steldenſe de personnagie des Af-
 godts / die tot dit ampt uptghesondert was / den
 welcken sy noemden / de ghelijckenisse van den
 Godt Tezcatlipuca, namen hem op de schoude-
 ren / ende brachten hem int openbaer tot aen den
 doet van de trappen / als dan soo quamen terstont
 hier nae / de gheestelijcke Jonghelighen ende
 Dochters / van den selven Tempel, upt / met een
 dicke rooyde / die ghedraept ofte ghemaect was
 van snoeren van gerooft Mays, met den welcken
 sy den gheheelen Setel omringden / ende hingen
 oock terstont een snoer ofte vijftich / van't selve /
 om des Afgodts hals / met eē Crants op't hooft:
 dese rooyden wierden genaemt Toxcâl, t welcke
 soo veel te bedieden was / als de drooghte ende
 onvruchtbaerheyt des tijds. De Jonghelin-
 ghen quamen / met Gordijnen van Netten ghe-
 maect / omwonden / ende met Crantsen / ende
 vijftighen ofte snoeren van't gerooft Mays, ende
 de Dochters waren gecleedt met nieuwe habij-
 ten ende vertiersels / hebbende van gelijcken vijf-
 tigen van't selve om de halsen / en op de hoofden
 hulsels van rijfkens ofte roepkens ghemaect /
 altemael met Mays bedeckt / zijnde de voete ende
 d'armen bepluynt / ende de kaken ofte wangen
 met verwe aengestrecken : brachten van ghelije-
 ken / veel crantjen ende snoeren / ofte vijftighen
 van't gerooft Mays, met haer wt / ende steldenſe
 ende hinghenſe de voornaemste op de hoofden /
 ende om de halsen / ende gabender ooc in de han-
 den eenighe bloemen. Den Afgodt aldus op sijn
 Setel

Setel ghestelt zijnde / soo hadden se ober de ghe-
heele plaets een groote menichte van Nep-boos-
men ofte groene tacken van Mangey, welker
bladeren breeet ende distelich zijn. Den Setel op
de schouderen der voorszepder ghestelt zijnde / soo
broeg hen se den selven in processie binnen in den
Omganck van de plaets / hebbende vooz haer
heen gaen / twee Priesters / elck met een Wperstest
ofte Wierroocks - vat / de welcke den Afgodt ge-
tradelijcken bewierroochten: ende t'elcken mael
dat set Wierroock daer in wierpen / soo hestense
d'armen soo hoogh op / nae den Afgodt ende de
Son toe / alse pinners mochten / seggende dat se
haerlieder gebeden ten Hemel wilden opboeren /
soo ghelijck als den selven roock was opwaerts
treckende. Al het ander volck die op de plaets /
den Afgodt / int rondsom gaen / van achteren
nae volghden / hadden al te samen nieuwe coor-
den in de handen / die ghemaecht waren van't
gaern van Manguey, ende dat / van een vadern
lanck / met een cnoop aen't eynde / waer mede se
haer disciplineerden ofte geesselden met groote
slaghen op den rugghe / in maniere ghelijck als
men hem by ons / op den heplighen ofte witten
Donderdach / disciplineert. Den gheheelen om-
vanck van de plaets ende de Tinné van't dach /
stonden altemael vooz groene tacken ende bloe-
men / ende dat / so fraep ende lustich verciert ende
toeghemaecht / dat het een vermaken om sien
was. Dese Processie aldus ghedaen zijnde / soo
hijstense den Afgodt weder in sijn plaets daer hy
behoorden te staen / terstont daer nae / soo quam
daer een groote menichte van volcke / met bloe-
men die op vershepden manieren toegemaecht
waren / ende stropdender den Altaer / met sijnen
ombanck / als oock de gantsche plaets vol van /
in sulcker

bol van/ in sulcker boeghen/ dat het een voorbe-
 repdinghe van een monument ofte begraeffenis
 scheen te wesen. Dese dingen worden aldus door
 des Priesters handen bestelt/ doende de Jonge-
 lingen des Tempels d'administratie van buyten
 aen/ ende bleef dien dach/ met sijn Capelle alsoo
 ontdeckt/ sonder de sluper daer voor te hebben.
 Dit gedaen zijnde/ soo quamen se al te samen ten
 offer/ te weten/ met Gordijnen/ Slupers/ Ju-
 weelen/costelijcke Ghesceenten/ Wierdoock/har-
 sighe Houten/ Rozen-aere van Mays, Quartels/
 eyndelijcken met alle het ghene/ dat men in dier-
 ghelijcken solenniteyten gewoon was t'offeren.
 In de Offerande van de Quartels (t'welcke
 van den Armen was) ghebruyckten se dese cere-
 monie/ te weten/ gaben se aen den Priester/ de
 welcke die/ int nemen/ de hoofden af trock/ ende
 alsoo terstont aen de boet van den Altaer heen
 wierp/ om t'bloet t'ontloopen/ doende oock also
 met alle de gene die daer gheoffert werden. Van
 andere vruchten ende eetbare waren/ offerde een
 peggelijck nae sijn vermoghen/ t'welcke door de
 Ministers des Tempels aen de boet van den Al-
 taer ghelept wierdt/ ende sy waren oock de gene
 die't opnamen/ ende in de Cellen (diese daer had-
 den) droeghen. Dese solennele Offerande aldus
 voleyndicht zijnde/ soo ginck het volck in haer
 woonplaetsen ende hupsen eten/ blijvende daer-
 entusschen de Feeste aldus opgheschort/ tot nae
 de maeltijdt. Middeler tijdt soo veroccupeerden
 haer de Jongelingen ende Dochters des Tem-
 pels (met de voorschreven vertiersels toeghe-
 maect) den Afgodt te dienen/ van alle het gene
 dat hem voor sijn eten ghededicteert ofte toeghe-
 eyghent was/ t'welcke bereydt wierdt van an-
 dere Vrouwen die beloften ghedaen hadden/

haer

haer dien dach te verontledigen/om de Afgodts
kost te koken/en hem dien gantschen dach ober/
te dienen. Alle de ghene die aldus beloften ghe-
daen hadden / quamen / int aencomen van den
dach / haer presenteren aen de Opzienders des
Tempels, om gheboden te wesen/wat datse doen
souden/ende deden oock t'gene haer bebolē was/
met grooter zorghe ende neersticheyt: brachten
daer nae soo veelberley inventien ende verschey-
denheyt van spijsē / dat het een dinck om ver-
wonderen was. Dese cost aldus berepdt / ende
den tijdt van de maeltijdt ghecomen zijnde / soo
quamen alle de Dochters des Tempels in Pro-
cessie upt / hebbende elck een rofken vol groot
in de eene / ende een commune ofte schotel van de
toeghemaeckte spijsē / in d'ander handt / en voor
haer heen/soo ginck een oudt bedaecht Man/de
welcke voor Hofmeester diende / met een seer
antijcks habijt / te weten/hadde een wit Chooz-
eleedt aen / t'welcke hem repchte tot ober de
kinpen / ende daer onder een root leirē wainbaet
sonder mouwen / op de maniere van een Sambe-
nito, (t'welcke in Spagnen de schand-rockskens
zijn / die d'Inquisitie de nuf dadighers tot een pe-
nitentie doet dragen/ alsoe haer van de ketterijē
bekeeren ende afstaen) ende hadde in de plaetse
van mouwen / vleughelen / daer eenighe breede
riemen ofte banden uptquamen / aen de welcke
(te weten / recht achter op de rugghe) een mid-
delbare Calabaça ofte Caulwoerde hingh / die
door eenighe gaetkens (die daer in waren) vol
bloemen stact / hebbende binnen in/verscheyden
dingen van superstitie. Dese Ouden ginck / al-
dus toeghemaeckt / voor alle t'ghereetschap seer
ootmoedich/ droevich / ende met nedergeslaghen
hoofde/heen/ende comende by't besteck (t'welcke
was

was aen de voet van de trappen/soo dede hy een
 groote ende ootmoedighe eerbiedinge / ende stelde
 den hem aen d'een zijde/ als dan soo ghenaeckten
 de Dochters/ een ende een/ met het eten/ met een
 groote reberentie / t'welcke altemael op een rij
 ghestelt wierden: Dit ghedaen zijnde/soo quam
 den Ouden / ende ghelepbdense alsoo wederom
 ende sy keerden als dan weder nae hare vertreck-
 plaetse toe. Nae dat sy inghegaen waren / soo
 quamen de Jonghelingen ende Ministers / des
 selven Tempels, upt / ende hieven de spijßen van
 daer op/ ende brachtense in de Cellen der Digni-
 teyten ende Priesters / de welcke vijf dagen ach-
 ter een gebast hadde / maer eens daeghs etende/
 zijnde van hare Vrouwen afghesondert/ sonder
 in alle de vijf daghen eens upt den Tempel te co-
 men/hen seer strenghelijcken met coorzen geesse-
 lende : aten van dese Goddelijcke spijse (ghelijck
 als syse noemden) soo veel alsse mochten/van de
 welcke oock niemandt gheoorloft was t'eten/
 dan splieden alleen. Nae dat nu alle t'volck ghe-
 gheten hadde / soo quamen sy weder by den an-
 deren op de plaets / om de feestte te celebzeren/
 ende t'epnde daer van te sien / alwaer sy als dan
 een slaef ofte ghevanghen upbrachten / die den
 Afgodt een Jaer lanck gherepresenteert hadde/
 zijnde ghecleedt/toeghemacckt ende gheeert/ge-
 lijck als den selven Afgodt. Ende nae datse hem
 al te samen reberentie gedaen hadden/soo leber-
 dense hem in de handen van de Sacrificareurs/
 die oock op de selve tijdt uptquamen / ende ghe-
 nomen zijnde by de handen en voeten/ soo sneedt
 hem de Paus de borst open / ende haelde daer
 t'herste upt / dat met de handt soo hoogh opste-
 kende als hy mocht/t'selbe aen de Son ende den
 Afgodt Gtoonende/als op een ander verhaelt is.

Desen/

Desen / die den Afgodt representeerde / aldus
 ghedoodt zijnde / soo quamen se op een ghewijede
 laets / die tot dien effecte ghedeputeert was /
 omende de Jonghelingen ende Dochters / met
 e voorschreven toemaeckfels / alwaerse in ordi-
 nantie ghestelt zijnde / by de Crommel / op't ghe-
 spidt van't spelen / der Digniteyten des Tempels,
 ansten ende songhen / ende alle de Heeren toege-
 naeckst zijnde met de selve tepcken en ofte om-
 angfels / die de Jonghelingen droegen / dansten
 it rondt / rondtsom by haer heen. Op desen
 ach soo en wierdender ordinantis anders gheen
 neer ghedoodt / als desen ghesacrificeerden /
 want daer wierde alleenlijck om de vier Jaeren
 ens / andere met hem ghedoodt : ende soo wan-
 neer dat het selve geschiedde / so was het t' Jaer
 an't Afsaet ende Indulgentia plenaria. Nu haer
 enoegen hebbende van spelen / eten en drincken /
 ide de Son onder zijnde / soo ginghen de voorsz-
 hreven Dochters nae haer vertreck-plaetsen /
 ide namen groote aerde schotelen / vol ghebac-
 en Honich broot / welcke bedeckt waren met
 mighe gemaecte frupten van doodts- hoofden
 ide beenderen / ende brachten den Afgodt Col-
 cie, clomme tot aen de plaets / die voorsz de deure
 an de Capelle stondt / ende t'selbe daer neder-
 ellende / soo ginghen se met haren Hoofmeester
 oozaen / in de selve ordinantie weder af / gelijk
 sse ghecomen waren : terstont daer nae / soo
 uamen alle de Jonghelinghen / met rieten in de
 anden / ende in ordinantie ghestelt zijnde / uyt /
 ide liepen nae de trappen des Tempels toe /
 endende elck een sijn best / om voorsz d'ander aen de
 hotelen der Collatie te genaken / ende de Digni-
 teyten des Tempels hadden achtlingh ende ooght-
 derkinghe / om te sien wie dat d'eerste / tweede /

Nu derde

derde ende vierde / daer by quam / sonder batt
alle d'ander meer wercks te maken / tot datse
alle de Collatie aengrepen ende werch droeghen/
ghelijck als groote overblijfselē van heylighdom-
men. Dit ghedaen zijnde / soo namen de Digni-
teyten, ende Ouderē des Tempels, de vier eerste
die daer aen ghecomen waren / ende stelden se te
middeweghen van haer / ende brachten se alsoo
tot in de Cellen, alwaerse haer niet seer goede
verciersels begaefde ende vereerden / en wierden
oock van dien tijdt voort aen gheacht ende ghe-
respecteert ghelijck als uptghelesen ende ver-
naemde Mannen. De opnemminghe der Collatie
ghedaen / ende die gherelebzeert wesende met een
groote blijdschap ende gerucht / soo gaben se alle
de Dochters ende Jonghelinghen / die den Afgodt
ghedient hadden / oorlof / datse werch gaen
mochten / ende alsoo ginghen se oock d'een voort
ende d'ander naer / uyt : en ten tijden datse werch
ginghen / soo stonden alle de Jonghers / der Col-
legien ende Scholen / by de deure van de plaets /
met ghemaecte vies ende cruyt-ballen in de
handen / ende bewierpense haer begerkende ende
den spot daer met drijvende / als een volck die
haer van den dienste des Afgodts afschepden /
ginghen als dan met vryicheyt / om met haer sel-
ven te doen t'ghene datse wilden / waer mede de
solenmiteyt ende Feeste ten eynde was.

Het 30. Cap. Van de Feeste der Coopliden, die
de Cholutecas ghebruyckten.

Alhoewel datter ghenoech gheseyt is / van
de Godtsdiensten die de Mexicanen hare
Goden aen deden / des niet teghenstaende
om dat den Godt / die ghenaemt was
Quetzalcoalt, enen Godt van 't rijck volc was /
ende

ende een bysondere Godts dienste ende solenni-
teyt hadde/soo sullen wy alhier verhalen/t'gene
dat van sijn Feeſte gherelateert wordt. Nu/soo
wordde de Feeſte van desen Afgodt ghesolenni-
seert op dese maniere/te weten/veertich daghen
te voozen / soo rochten de Coopliden een wel-
gefatsoneerde slaef/sonder eenich letsel ofte tepe-
ken/soo wel van sieckten/als van wonden ofte
slaghen: Desen cleeddense als dan met het selve
ghewaet ende verclersels des Afgodts/om dat
hy hem dese veertich daghen soude repreſente-
ren: ende aleer datse hem nu cleedden/soo rep-
nichden ende wiesſchense hem tweemaels in een
Lack ofte Meyz / t'welcke sy der Goden Lack
noemden. Aldus gherepnicht ende ghewasschen
wesende/soo cleeddense hem op de selve maniere/
als den Afgodt ghecleedt was: wierdt alle dese
veertich daghen over/seer gheeert/om het ghene
dat hy repreſenteerde/stelden hem des nachts in
een kaulwe ofte befloten Tralie/ (als op een an-
der gheseyt is) om niet wech te loopen/en hael-
den hem des morghens terstont wederom upt/
hem stellende op een eerlijcke ende behoorlijcke
plaets / alwaerse hem dienden ende costelijcke
spijſen t'eten gaben: ende als hy gegeten hadde/
soo hinghense hem snoeren / ofte vijftighen van
bloemen/om den hals/ende gabe hem veel riec-
kerkens in de hande/ hadde seer volcomelijcken
sijn lijfswacht/ende veel ander volcx die hem ge-
leydden ende met hem door de Stadt ginghen/
ende den selven ginck ober al singhende en dans-
sende/om voor de ghelijckenis van haren Godt
bekent te wesen / ende in beginnende te singhen/
so quamen de Vrouwen ende kinderen upt haer
huyſen loopen/om hem te groete ende offerande
te doen/ghelijck als eenen Godt. Negē dagen
Nu ij voor

booz de Feeste ofte Hooghtijdt / soo quamender
 twee achtbare oude Mannen / van de Digniteyten
 des Tempels, booz hem / ende haer booz hem ver-
 ootmoedighende / sepden sy met een seer nederige
 ende sachte stem: Heere / sult weten / hoe dat van
 nu over negen dagen / uwen arbeyt van danssen
 ende singhen een eyndt neemt / want sult als dan
 sterben / ende hy soude antwoorzen / dat het te
 goeder tijden mocht wesen. Dese ceremonien
 noemden se Neyôho, Maxilt, Hêzli, dat is te seg-
 ghen / die Boozbereydinghe: ende als se t selve de-
 den / soo sagen se hem met grooter achtinge aen /
 of hy hem oock bedroefde / ofte of hy oock noch
 niet de selve blijdschappen danste als hy plach /
 ende soo hy t selve niet en dede met soodanighen
 vreuchde als sy t wel begeerden / soo deden se een
 seer walghelijcke superstitie / te weten / ginghen
 terstont ende namen de blijme ofte scheermessen
 van t sacrificie / en wieschen se van t Menschen
 bloet / datter van de boozgaende sacrificien aen-
 ghecleeft was / met welcke afspoelinghe sy hem
 eenen dyanck maecten / die met een ander van t
 Cacao vermengt was / t welcke sy hem alsoo te
 dyncken gaven / want sepden dat het selve so-
 danighen operatie in hem werckte / dat hy son-
 der eenige memorie ende bynae uyt sinnich bleef /
 van t ghene dat se hem gheseyt hadden / keerende
 weder tot d'ordinarische ghesangen: ende sepden
 noch meer / dat hy hem selfs / door dese middel
 met grooter blijdschap presenteerde om te ster-
 ven / zijnde door desen dyanck betoovt. Door
 sake waerom dat se den selven sochten de droef-
 heyt wech te nemen / was om dieswille dat se
 t selve booz een seer quade boozsegginge en pro-
 gnostie hielden van eenich groot quaet. Du-
 den dach van de Feeste gheromen zijnde / soo
 namen

namen hem de Sacrificateurs / des midder-
 nachts/ (nae datse hem eerst veel gheert / met
 Musijck gesonghen/ ende bewieroocht hadden)
 ende sacrificeerden hem op sulcken maniere/ als
 op een ander verhaelt is / doende van sijn herte/
 offerande aen de Maen / ende daer nae den Af-
 godt daer met bewoypende / latende t'lichaem
 van de trappen des Tempels van boven neer af
 rollen/ alwaer hy dan opghenomen wierdt van
 den ghenen die hem gheoffert hadden / t'welcke
 waren de Cooplieden/ welckier Feeste dit was.
 Opghenomen zijnde/ droeghense hem ten huysse
 van een van de voornaemste/ alwaer syer ver-
 schepden spijsen af deden bereyden / om met den
 dagheraet t'bancket ende de maeltijt van de
 Feeste te celebzeren / begroetende eerstelijcken
 den Afgodt met eenen goeden morggen/ en eenen
 cleynen dans diese hem aendeden/ ondertusschen
 dat het daeghde ende t'Sacrificie ghekoocht
 wordde. Daer nae / soo versaemden syen alle de
 Cooplieden tot dit Bancket/ namelijcken de gene
 die de handelingsh hadden van slaven te coopen
 ende vercoopen / tot welckes laste stondt alle
 Jaren een slaef te offeren tot de gelijckenisse van
 hare Godt. Desen Afgodt was een van de prin-
 cipaelste van die contreye/ ghelijck als verhaelt
 is/ ende alsoo was oock den Tempel, daer hy in
 stondt / van grooten aensien ende authoziteyt/
 ende hadde t'festich trappen om daer op te co-
 men/ende op't opperste van't selve/ een plat van
 middelbare breedde/ t'welcke seer curieuslijck ge-
 plaveyt was. Te middeweghe van dit plat/
 stondt een groot en rondt stuck/ in maniere van
 een Oven / met een enghe ende leeghe incomste/
 in sulcker boeghen dat men hem seer moest buy-
 ghen ende bucken om daer door in te comen.

Desen Tempel hadde van ghelijcken/ Cellen ofte woonplaetsen/ ghelijck als alle d'ander/ alwaer Conventen waren van Priesters/ Jongelingen/ Dochters/ ende van Jonghers / als op een ander ghesep is/ by de welcke alleenlijck een Priester assisteerde / die daer continuelijcken sijn residentie hielt / de welcke was als dienende by de weke: want alhoewel datter ordinaris in elcken Tempel dize ofte vier Pastooren ofte Digniteyten waren/ niet teghenstaende soo hadde elck een sijn weke om te dienē/ sonder daer upt te comen. Nu/ soo was het Officie/ van den genen die't sijn weke was / alle daghen (nae d'onderwijsinghe van de Jonghers) ten tijden dat de Son onder giuck) een groote Crommel te slaen / doende daer mede waerschouwwinghe / soo ghelijck als wy voor een ghebruyck hebben tot het avondt- ghebedt te cleppen. Dese Crommel was soo groot/ dat men sijn heesch gheluydt ober de gheheele Stadt hoozen mocht / ende met datse die begonsten te hoozen / soo hieldense haer in soo grooten silentie / dat het scheen daer niet een Mensch te wesen / zijnde de marckten terstondt verstoort ende t'volck verroockē/ blijvende daer mede ober al in grooter stilheyt ende ruste. In den dagheraet/ als den dach uptbrack / soo sloeghense die wederom/ tot een teycken dat het begoft te daghen/ waer mede haer de repsende lieden ende breenndelinghen ghereet maectiten/ om haer op den wegh ende repse te begheven/ zijnde tot de selve stondt ende tijdt toe belet om upt de Stadt te moghen comen. Desen voorsepden Tempel hadde een middelbare binne-plaets / alwaer men op dē dach van haerder Feeste groote dans- spelen ende bzeuchde bedzeef/ met seer gracieuse sotte cluchten ende representatien/ waer toe te

oe te middeweghen van dese plaets een clepne
 Theatrum ofte Coorneel stont/ van dertich voe-
 en int viercant/ die seer aerdich geplaveyt was/
 welke voor dien dach met groene tacken be-
 teken / ende met alle politie/ moghelijck zijnde/
 op't rierlijckste toeghemaeckt wierdt / dat alte-
 nael met boghen ende prieelen (van verscheyden
 bloemen ende plupmen ghemaect) omringende
 zijnde ondertusschen/ hier ende daer behanghen
 met veel Vogelkens/ Conijnen/ ende andere aen-
 ghenamen dinghen/ alwaerse haer/ nae den eten/
 al te samen vergaerden / als dan soo quamen de
 Representerders ofte Personagien upt / met
 voortwijlighe representacien / maecten hen ghe-
 lijck als Dooven/ Rocheleers/ Mancken/ Blinden/
 Creupelen ende Lammen/ comende om aen
 den Afgodt gesontheit te versoeken. De Doo-
 ven antwoorde de averechts verkeerdt/ de Roche-
 leers al hoestende/ de Creupelen ende Lammen/
 manck gaende/ deden hare clachten/ ende seiden
 hare ellenden/ waer mede sy d'omstanders van't
 volck seer deden lachen: Andere quamen upt in
 den naem van de fenijnighe Ghedierten / eenige
 ghecleedt zijnde als Slanghen/ andere als Pad-
 den/ etlijcke als Haeghdissen/ etc. Ende den an-
 deren ghemoetende / verteldense haer officien of
 handelinge/ ende keerende dan een peder weder
 op sijn selven ende rechte ghedaente / soo speel-
 dense op etlijcke Fluythens/ waer mede de toe-
 hoorders een groot vermaken ende tijdtverdrif
 hadden/ want waren seer aerdich ende constich.
 Weynsden haer oock als veelderley bliegen ende
 voghelkens van verscheyden coleuren/ comende
 de Jonghers van den Tempel in soodanige ghe-
 daente van cleederen upt/ klimmende op de ghe-
 boonten/ diese daer toe gestelt hadden/ alwaerse

de Priesters des Tempels met spuyten op't lijf gheschoten werden / waer van d' eene t' haerder bescherminghe / ende d' ander tot haerder aenbechtinghe / een groot debat maecten / met seer gracieuse spreucken / daer sy d' omstanders alsoo met onderhielden : t'welcke aldus voleyndicht zijnde / soo maectense met alle dese personagen ghelijck / eenen Dans / waer mede de Feeste ten eynde ende upt was. Dit selve ghebruycktense aldus te doen op de principale Hooghtijden ofte Feesten.

Het 31. Cap. V Wat proffijt datter te halen is, uyt het Relaes van de superstitionen der Indianen.

Het ghene dat nu gherefereert is / sal ghe-
noech wesen om te verstaen wat een sozgh
dat d' Indianen gehadt hebben / om hare
 Afgoden ende den Dupvel (t'welcke t' sel-
be is) te dienen ende te eeren / want volcomelij-
cken te verhalen t' ghene dat hier van is / is een
dinck / dat eyndtlyck ende vā wepnich proffijts
is. Ende het ghene dat noch verhaelt is / mach
yemandt duncken / wepnich of niet aen ghelegen
te wesen / ende dat het is ghelijck als den tijdt te
verslijten int lesen der fabulen ende vies vassen /
die de Boecken van de Ridderdaden zijn ver-
sierende / maer soo't van soodanighen te rechte
aengemerckt wordt / so sullense bevinden / t' selve
een seer verscheyden sake te wesen / ende dat het
oock proffijtelijck mach zijn vooz veel dinghen /
notitie te hebben van de costumē ende ceremo-
nien / die d' Indianen ghebruyckende waren.
Eerstelijcken in de Landen daer men de selve
ghebruyckt heeft / en ist niet alleen voozderlijck /
maer oock t' eenemael gantsch noodich / dat de
Christenen / ende Leeraers van Christi Wet /
kennisse

kenisse hebben van de dwalinghen ende superstitien der Vooz-ouderen/ om te besien of d'Indianen de selve nu ter tijdt oock noch int heymelijck of int opēbaer zijn gebruyckende/ tot welckier intentie / treffelijcke ende neerstige Mannen daer breede Tractaten af gheschreven hebben/ van't ghene datse onderbindende waren. Van gelijcken soo hebben de Provinciale Concilien besloten/ dat men t'selve beschrijven ende Drucken soude/ gelijk alst in Lyma ghedaen is/ ende dat/ noch veel breeder ende copieuser alst alhier ghehandelt is / also dat het in de Lande van Indien eenighe notitie / die men hier van aen de Spagniaerts doet) wel noodich is/ tot welbaren der Indianen. Nu/ vooz de selve Spagnaerden aldaer/ ende t'zj oock waer dat het soude moghen wesen / mach dese vertellinghe van ghelijcken dienstich zijn/ om Godt onsen Heere danckbaer te wesen / ende hem sonder ophouden vooz soo grooten weldaet te loben / ghelijck als daer is/ ons sijn heplighe Wet (de welcke t'eenemael rechtvaardich / reyn ende proffijtelijcken is) deelachtich ghemaecht te hebben / die oock seer wel t'onderscheyden ende te kennen is / als men de selve met Satans Wetten is vergelijckende/ in de welcke sy soo langhen tijdt ongheluckich gheleest hebben. Mach van ghelijcken oock dienen/ om te kennē de hooovaerdijē/ nijdt/ bedroch/ ende arghelesten des Dupbels / met den ghenen dien hy in slavernijē / ofte onder sijn gheweldt heeft / dewijle dat hy t'ender zijde / Godt wil vergelijcken / ende met hem ende sijn heplighe Wet competentie ofte teghenstrijdt voeren/ ende ten anderen / t'selve is vermenghende met soo veel ijdelheden/onreynicheyts/ jaē oock met soo veel wreedtheden/ dat hy daer selfs genoegh met

N u is open

is openbarende / dat hy vooz een Officie heeft/
 alle t'goet te verdelghen ende te niet te brenghen.
 Eyndelijcken / den ghenen die de verblindtheit
 ende dupsternisse te sien comt / in de welcke / soo
 menighen tijden / soo groote Proovintien en Rijk-
 ken gheleest hebben / ende dat des niet teghen-
 staende / noch veel volckeren / ende een groot deel
 der Werelt / in diergelycke bedroch levende zijn /
 en sal niet naelaten comen / (soo hy een recht
 Christelijck ghemoet heeft) den Alderhooghsten
 te dancken / vooz den ghenen die hy van sooda-
 nigen dupsternisse geroepen en getrocken heeft /
 tot het wonderbaerlijcke licht sijnes Euange-
 liums , biddende die onmetelijke liefde des
 Scheppers / de selve te willen conserveren / ende
 in sijn kennisse ende onderdanicheit te vermeer-
 deren / ende hem ghelijckelijcken te willen erbar-
 men over de ghene die noch evenwel volghende
 zijn / den wegh van haerder verlies / doende in-
 stantie aen den Vader der barmhertichede / haer
 te willen ontdecken de Schatten ende Rijk-
 dommen Iesu Christi, den welcken met den

Vader ende den hepligen Gheest regne

rende is van eeuwen tot
 eeuwen / Amen.

Eynde des vijfden Boecks.

Het seste Boeck der Hi- storie Natural ende Morael van West-Indien.

Het 1. Cap. Hoe dat de ghene, een valsche opinie hebben, die d'Indianen voor onverstandige lieden houden.

Behandelt hebbende t'gene beroerende is / de Religie die d'Indianen ghebruyckt hebben / hebbe voorgenomē in dit Boeck te schryven van haerlieder manieren / Bootten ende Begeeringhe / ende dat / tot twee eynden : t'eene / om de valsche opinie wech te nemen / die men daer ghemeynlijcken van heeft / als van en wildt / beestachtich ende onwetent volck / ofte ten minsten / dat se nautwelijcks den selven naem zijn verdienende / upt welcker bedroch / om te volghen / dat men se veel ende seer merckelijcke overlast ende onrecht doet / henlieder in weynich minder diensten ghebruyckende als de weesten / verachtende / t'zy wat maniere van respect dat men haer soude moghen hebben / t'welcke soo gemeynen ende boosen bedroch is / als de ghene wel weten / die met eenighe jeloersheyt ende aenmerckinghe onder haer ghewandelt / ende hare secreten ende advijsen gesien ende gehoozt hebben / ende gelijckelijcken / t'weynich dat se al te samen gheacht worden / van de ghene die meynen dat se veel weten / de welcke doch gemeynlijcken d'alderonwetenste / ende op haer eygen selfs / aldermeest vertrouwendē zijn. Soo en sie ick gheen beter middel / om dese soo hinderlijcke opinie alderbest te moghen wech genomen werden /

werden / dan niet te verstaen te gheben / d'ord
 nantie ende maniere van procederen / die dese lie
 den ghehadt hebben / ten tijden datse nae har
 Wetten leefden / onder welcke (alhoewel datse
 veel dinghen hadden die barbarisch ende sonde
 fondament warê) sy des niet tegenstaende oock
 veel andere hadden / die verwonderens weerd
 warê / by de welcke wel en genoegh te verstaen is
 datse een natuerlijck vernuft hebben / om we
 onderwesen te worden / jae gaen oock int meeren
 deel / veel van onse Republicken ofte Gemeenten
 te hooren. Ende ten is niet te verwonderen / dat
 ter heftighe dwalinghen niet vermenght zijn
 want de selve vindt men wel onder de voornam
 ste der Wet-gevers en Philosophen / al ist schoon
 datter Licurgus ende Plato niet onder ghereken
 worden / ende in de alderwijste Gemeenten
 ghelijck als daer zijn gheweest die van Roome
 ende Athenen, sien wy wel ontwensheden / weer
 dieh om lachen. Doozwaer / soo de Republicken
 ofte Gemeenten der Mexicanen / ende die van
 den Ingas, in kennisse gheweest waren ten tijden
 der Romeynen ofte Grieken / sonder twijfel
 hare Wetten en Regeeringhe souden wel geacht
 gheweest zijn : maer om dies wille / dat wy (son
 der hier van yet te weten / noch die oock te wil
 len hooren of verstaen) daer niet het zweerd int
 comen / soo en dunckt ons niet / dat d'Indiën
 sche dinghen weerdich zijn / eenighe reputatie te
 hebben / dan soo ghelijck als dinghen / die op de
 Zacht int gheberghte vercregen / ende tot onsen
 dienste ende goetduncken ghebracht zijn. Maer
 de lieden van meerder curieusheyt ende weten
 schap (de welcke hare secreten / oude stijl / ende
 Regeeringhe / doozgondt / ende te recht verbatet
 hebben) gheben daer een ander ende verscheppen

deel van/ haer verwonderende datter so veel
 schicktheits ende reden / onder haerlieden ge-
 eest is. Van dese Nuthouren een / is gheweest
 den Polus Ondegardus, den welcke ick genepen
 ken / in de dinghen van Peru, volghe / ende in
 materien van Mexico, Ioan de Tovar, die ghe-
 eest is Beneficiael der Mexicaenscher Kercke/
 ende nu ter tijdt van ons Gheselschap ofte So-
 cteyt van Iesu, den welcken / ter begeerten des
 coreys Don Martin Henriques, neerstich ende
 eet ondersoeck ghedaen heeft / van de oude Ri-
 zien van de selve Natie / behalve noch andere
 effelijcke Nuthouren / die my / soo by geschifte/
 met den monde / ghenoechsaem onderrecht
 bben / van alle het ghene / dat ick in desen ver-
 lende ben. Tander eynde / van dat uyt de ker-
 se der Wetten / Costumpen / ende Politie der
 indianen volghen mach / is / die te helpen / ende
 ooz de selve te regeeren: want int gene daer sy
 Wet van Christo ende sijn heplighe Kercke/
 et teghens en zijn / behoorense gheregeert te
 orden / nae uytwijzen haerder Wetten ende
 rechten / welcke zijn ghelijck als hare municipi-
 le Lopen / (ofte Landts Rechten) door wel-
 er misverstaedt / ghepleeght zijn / seplen ende
 is byzuycken van niet weynich wichticheits /
 et wetende den genen die oordeelen / noch oock
 gene die Regeeren / waer met datse haerlieder
 verdanen / oordeelen ende Regeeren sullen/
 welcke / behalven (dat het gene men haer doet/
 verlast ende bukten reden is) oock een groot
 achterdeel ende schade is / om datse ons zijn ha-
 tende / ghelijck als lieden die in alles (soo wel
 int goet als int quaet) haer altoos te-
 ghen / ende contrarie ghe-
 weest zijn.

Het 2. Cap. De maniere van de Rekeninghe ende
Kalendier ofte Almanack die de Mexicanen
ghebruycften.

Dan/ beginnende by de afdeplinge der
tijden ende Rekeninghe/ die d' Indianen
ghebruyckt hebben/ t'welcke een van de
merckelijckste teykenen van haerder
vernust ende abelheyt is / soo sal ick eerstelijck
berhalen op wat maniere dat de Mexicanē haer
repartitie maecten / in de afdeplinghe van't
Jaer/ Maenden/ ende van haren Kalendier ofte
Almanack; als oock de Rekeninghe der Eeuwen
(ofte Ouderdommen der Werelt.) Deelden
t' Jaer in achthien Maenden / ghevende elcke
Maent twintich daghen/ t'welcke te samen ghe-
sommeert comen/ in als/drye hondert en tseftich
daghen. Nu d' ander vijf resterende daghen (die
daer ghebreken tot de volcomenheyt van't volle
Jaer) en voegghdense by geenich van de Maen-
den/ maer rekendense op haer selvé/ ende noem-
dense ledighe/ ofte overschot van daghen / in de
welcke t' volck gantsch niet en deden/ noch en sa-
gen oock niet eens nae de Kercken om/ dan ver-
ontledichden haer alleenlijck in malcanderen te
versoeken om tijdtcoztinghe/ ende de Priesters
des Tempels hielden op van sacrificeren. De sel-
ve daghen voorby zijnde/ begonsten weder op de
rekeninghe ende tellinghe van't Jaer te comen/
welcker beginsel ende eerste Maent was/ in den
tijdt van de Maent / als de bladeren weder be-
gonstē groen te worden: doch hadden daer even-
wel dry daghen van Febrero by / want haren
eersten dach van't Jaer/ was den ses en twin-
tichsten Februarii, gelijk als sulcx by haren Al-
manack ofte Kalendier is blijckende/ in de welcke/
den on-

den onsen / met een merckelijcke rekeninghe ende
 conste / inghelijst is / door d'oude Indianen / die
 d'eerste Spaguaerden te kennen quamen / wel-
 ken Almanack ick selfs ghesien / ende noch ter tijt
 in handen hebbe / die in der waerhept aemmer-
 kens weerdt is / om t'discours ende d'abelhept
 van dese Mexicaensche Indianen te verstaen.
 Elck een / van de achtthien Maenden voorszeyt /
 heeft sijn bysondere naem / afbeeldtsel / ende ep-
 ghen tepcken / t'welcke ghemeynlijcken ghenom-
 men was / van de principaelste Feeste / die men
 in alsulcken Maent celebzeerde / ofte nae dat de
 veranderinghe van't Jaer / op den selven tijdt /
 niet byachte. Vadden oock in den selven Alma-
 nack, voorsz alle hare Feesten / sekere betepkende
 daghen uytghesondert / de weken teldense elck
 van derthien daghen / tepkende een peder dach /
 niet een cleyn rondt cijfferken / af / ende dat also /
 tot derthienen toe / beginnende alsdan terstont
 weder te tellen van nieuws aen / een / twee / etc.
 Deelden van ghelijcken de Jaren in vieren / met
 vier tepckenen / voegghende tot elcke Jaer een by-
 sonder tepcken / t'welcke waren viert Figuren /
 te weten / d'eene een Hups / d'ander een Conijn /
 de derde een Giet / de vierde een Wyerslach / op
 welke maniere sy de selve oock afbeeldten / ende
 de Jaren / daerse in waren / noemden / segghende
 op soo veel Hupsen / ofte op soo veel Wyerslagen /
 van sulcken Rادت / gheschiedde soo / ende sulcken
 dincck: Want men moet weten / dat haerlieder
 Rادت (t'welcke is ghelijck als een Ceutwe / ofte
 eenen sekeren tijdt van Jaren) vier weken van
 Jaren hadde / zijnde elcke weke van derthien
 Jaren / in voegen dat het in als quam te wesen /
 twee en vijftich Jaren. Schilderden int midden
 van't Rادت een Son / waer van vier armen ofte
 dwerssch

dweersch streken upt quamen/ de welcke tot aen de circumferentie ofte omganch van het Stad repchten/ ende daerom heen streckten/in sulcker voeghen datse de circumferentie ofte omganch in vier partijen afdeelden/zijnde elcke gedeelte/met sijne arm ofte streeck/van eenderley verwe/makende alsoo vier verscheyden coleuren/te weten/van groen/ blau / root ende geel. Nu soo hadde elck een van dese vier ghedeelten / noch derthien schepdels ofte afdeplinghen / met hare tepcken van Hups/Conijn/Kiet ende Oerflach/biedende elck een sijn eyghen Jaer / ende aen de zijden/ ofte in margine,soo beeldense de gheschiedenissen/van't selve Jaer/as/op welcke maniere ick (in den voorszeyden Almanack) gesien hebbe/ t'Jaer dat de Spagnaerde eerst in Mexico quamen / met een afbeeldsel van een Man die op onse maniere int root ghecleedt was/ want soodanich was t'habijt van den eersten Spagnaert die Hernando Cortés derwaerts sonde. Ten eynde van de voorszeyden twee en vijftich Jaeren / (waer mede t'lat volsloten wierdt) soo ghebzuycktense een cluchtrighe ceremonie / te weten/ braken op den laetsten nacht/ alle de baten ende potten diese hadden / aen stucken / ende deden alle de lichten upt/segghende dat in eenige van de besluytinge der Stad/ de Werelt voleynben ende vergaen soude / ende dat het misschien soude wesen/ in de selve/ daerse haer in bonden/ ende dewijle dat de Werelt doch vergaen soude/ so en behoefdense niet te koken / noch t'eten/ waerom sy oock geen baten noch licht van doen hadden / ende waren alsoo dien gheheelen nacht over / wacker / segghende dat het by abontuer niet daghen en soude: doch hielden eventwel al te samen/met grooter zorghe/dapper wacht/om te besien

befien of het oock daeghde. Nu / insiende dat
 en dach aen quam / so speeldense op veel Trom-
 melen / Basupné / Dijen / ende andere blijde ende
 volijcke Instrumenten / seggende dat het Godt
 ock een ander Eeuwte (dat zijn twee en vijftich
 jaren) verlengt hadde / als dan soo begonstense
 meer een ander Stad op een nieu : Cregghen op
 dien dach / met den dagheraet / (ende dat / tot een
 eginfel van een ander Eeuwte) nieu licht / ende
 ochten weder op een nieu / baten / potten / ende
 alle t' ghene datse van doen hadden / om t' eten te
 ereyden : ginghen al te samen om nieu licht by
 en Opper-priester ofte Hous / van de welcke
 selve opgheslaghen werde / zijnde te hoorzen ge-
 slechteert een seer solennele Processie / tot een
 ancksegginghe van dat het dach gheworden /
 de een ander Eeuwte verlengt was. Dit was
 u haerlieder maniere van de Weke / Maenden /
 jaren / ende Eeuwen te tellen.

Let 3. Cap. Op vvat maniere dat d'Ingas de Iaren
 ende Maenden telden.

In dese tellinghe der Mexicanen (hoewel
 dat het een groote Rekeninghe ende ver-
 nuft was / vooz lieden die sonder letteren
 waren) dunckt my des niet tegenstaende /
 hebbeck van aemnerckinge te wesen / van datse
 heen Rekeninghe met de Manen hadden / ende
 datse de Maenden / naer upthijfen des selve / niet
 verdeelden / int welcke / sonder twijffel / die
 van Peru haer te boven ginghen : want de selve
 rekenden gantsch ende t'eenemael / t'Jaer van
 so veel daghen / als wplieden doen / dat verdee-
 nde in twaelf Maenden / ofte Manen / simil-
 ende daer onder / de elf daghen die van de Maen
 verbljven. Om nuteen sekere ende volcomen

¶ a

rekenin

rekeninghe van't Jaer te houden/soo ghebyrpten
 dese abelheyt / te weten / hadden in de ghe-
 berghen/ die rondt som de stadt van Cusco zijn/
 (t'welcke t'Hof der Coningen Ingas was/ zynde
 van ghelijcken t'grootste heplichdom van alle
 hare Rijcken/ ende soo ghelijck als of wy seiden
 een ander Roome) twaelf Pilaerckens staen/ de
 welcke in sulcker ordinantie/distantie/ende ghe-
 staltenis ghestelt waren / dat elck een van dien/
 in elcke maent wijsende was/waer dat de Son/
 op ende onder ginch. Dese noemden se Succanga,
 door welcke sy de Feesten/ als oock de tijde van
 zaeyen/ maeyen/ ende alle d'ander dinghen/ ver-
 rondichden: deden dese Pilaren van de Son/
 oock sekere sacrificien aen/nae dat haerlieder su-
 perstitien met brachten/elcke Maent hadde sijn
 eyghen ende verschapden name ende bysondere
 Feeste/ begonnen eerst het Jaer met de Maent
 Ianuario, ghelijck als wy/ maer daer nae soo
 heeft eenen Coninck Inga (ghenaemt Pachacuto,
 dat is soo veel gheseyt / als gesozmeerder des
 tijds) t'begintsel van't Jaer begonnen met de
 Maent Decembri, ooghmierck hebbende (soo
 gelijck als te dencken is) op soo wanneer dat de
 Son weder begint / van't uyterste besteck van
 Capricornus, te rugghe te keeren/t'welcke is van
 de Tropico, die haer aldernaest ghelegghen is.
 Enighen sekieren reghel van Schizickel-jaer/ en
 weet men niet/ dat eenich van beyde dese Natien
 ghehadt hebben/ hoewel dat sommighe meynen
 van jae. De weken die de Mexicanen telden/ en
 waren eygentlijcken gheen weken/dewijle datse
 van geen seven dagen en bestonden: noch d'Ingas
 en hadden van ghelijcken/ oock dese verbeeringhe
 niet / t'welcke gheen wonder is / ghesien dat de
 Rekeninghe der weken niet en is / als die van't

Jaer/door den omloop der Sonne/noch gelijk
als die van de Maent / door den loop der Ma-
nen / maer waren onder de Hebreen / door d'or-
dinantie van de scheppinghe der Werelt/ gelijk
als van Moyse verhaelt wordt / ende onder de *Genes. 1.*
Grieken ende Latijnen/door t'ghetal der seuen
Planeten, met welker namen/ insghelijcx de da-
ghen der weke/ ghenoeint worden: maer vooz
lieden / die sonder boeckten ende letteren waren/
is het genoegh/ ende noch meer als veel/t'Jaer/
de Freesten ende Getijden met soo veel geschicht-
hepts ende ordene te hebben/ als gheseyt is.

Het 4. Cap. Datter gheenige Natiën van Indianen
ondeckt zijn, die letteren ghebruycken.

De letteren zijn ghevonden om immediatē-
ment, ofte sonder ander middelen/ te refe-
reren ende te bedieden/ de woordē die wy
prononciëren / soo ghelijck als de selve
woorden ende vocabulē luydende zijn/ ghelijck
als de Philosoph seyt / soo zijnt / sonder ander
middelen / teyckenen / ofte een uytdruckinghe/
van't voornemen en ghedachten der Menschen/
zijnde t'eene ende t'ander (meyne de letteren ende
de stemmen) gheordineert/om de dingen te ken-
nen te gheben/ de stemmen vooz de teghenwooz-
dighen / ende de letteren / vooz de ghene die van
der handt ende absent zijn/als oock vooz de nae-
comelinghen / de teyckenen / die men op't naeste
by/niet en ordineert/tot bediedinghe van woordē/
dan van dinghen. En worden/noch en zijn
oock in der waerheyt gheen letteren gheheeten/
alhoewel datse schoon gheschreven staen/ soo ge-
lijck als daer is een afbeeldsel der Sonne / en
can noch en mach niet gesept wordē/ een schrifte
ofte letteren / van de Son te wesen / maer schil-

Do ij derijē,

Historie Morael van West-Indien,
 derije. Van gelijcken alsoo oock/noch min noch
 meer / van de ander tepckenen die gheen ghelijc
 kenisse met de dinghen hebben/van alleenlijcken
 dienende zijn/ tot een memorie ende geheugenis
 want de ghene diese ghevonden hebben / en heb
 bense niet verordineert tot bediedinge bā wooz
 den/maer alleenlijck tot een bewijs ofte vertoor
 van soodanighen dinck. Dese soodanighe tepe
 kenen dan / en zijn eyghentlijke gheen letteren
 noch en worden oock niet ghesep̃t letteren ofte
 schriften te wesen / maer cijsseren/ ofte gedenck
 tepckenen/ soo gelijck als de ghene die de Esphē
 risten ofte Astrologiens gebruyckē/ om verschey
 den Hemelsche tepckenen ofte Planeten , als van
 Mars, Venus, Iupiter, etc. te bedieden / t'welck
 Cijsseren zijn/ ende geen letteren: want met hoe
 danighen naem dat men Mars noemt/ wordt al
 toos / des niet teghenstaende / op eenderley ma
 niere/van de Italianen/ Fransosen ende Spa
 gnaerden / bediedet ende afghebeeldt / welcke de
 schriften niet en doen / hoewel datse de dinghen
 bediedende zijn / is door middel van de letteren
 alsoo datse niet verstaen en worden/van van den
 ghenen die de sprake connen / Verbi gratia. Dit
 gheschrijft ende woordt/ Son/ ofte Sol, en can de
 Griecke noch den Hebreer niet verbatē / wat
 dat het bediedt / door dien dat hem dese Latijn
 sche vocabel onbekent is/in hoeghen dat de ghe
 schriften ende letterē alleenlijck gebruyckt wor
 den/ van den ghenen/ die de vocabulen daer met
 zijn bediedende: ende soose de selve door ander
 middelen zijn verclarende/soo en sijnt gheen let
 teren noch gheschrijven / maer afbeeldsels ende
 cijsseren. Hier upt staen twee seer notabel dingē
 t'aenmercken/ t'eenē/dat de memorie der Histo
 rien en Antiquiteyten, onder de lieden geduerich
 ende

ende in gheheughenisse mach blijven/op een van
 dze manieren/te weten/of dooz de letteren ende
 gheschziften/gelyck als de Latijnen/Grieken/
 Hebreen/ende veel andere statien zijn ghebruy-
 kende / ofte dooz afbeeldinghe / soo ghelyck als
 het bynaest dooz de geheele Werelt een gebruyck
 gheweest is/gelyck alser oock in't tweede Con-
 cilio van Niceno ghesept wierdt/ de schilderije te
 wesen/de boecken der Leecten/van die niet lesen
 en connen: ofte dooz cijsseren ende characteren,
 soo gelyck als d' Arithmetica bediedende is/t' ge-
 tal van hondert/dusent/ende alle t' ander meer/
 sonder eens t' woordt van hondert / ofte t' ander
 van dusent/te prononciere. D' ander aenmerc-
 kinghe/ van die te noteren staet/is t' ghene in dit
 Capittel voozghestelt is/te weten/dat gheenich
 van alle de statien der Indianen/ die by onsen
 tijden ontdeckt zijn geweest/ letteren nochte ge-
 schriften ghtbruyckende zijn/maer wel op d' an-
 der twee manieren/ ghelyck als daer zijn/ af-
 beeldtselfs ende figueren: ende en meyne dit niet
 alleene/ van de Indianen van Peru ende nieu
 Spagnen,maer oock eensdeels van die van Iapon
 ende China. Ende alhoewel dat het ghene icht
 segghe/ eenighe seer valsck sal schijnen te wesen/
 dooz de groote kennisse die daer is/van de groo-
 te Librarijen ofte Bibliotheken ende Studien van
 China ende Iapan, als oock van hare platen ofte
 zegghelen/ Placaten ende brieven/ is niet teghen-
 staende/die seer eenboudighe waerhept/soo/ ghe-
 lyck als men verstaen sal int Discours hier aen
 volghende.

Het 5. Cap. De maniere der letteren ende
 boecken, die de Chinen ghe-
 bruyckten.

Historie Morael van West-Indien,
De gheschrieten die de Chinen ghebruy-
 ken / meynen veel lieden (jae is oock een
 ghemeyne opinie) dat het letteren zijn/
 ghelijck als wy in Europa hebben / te we-
 ten / dat men met de selve woorden ende redenen
 schryven mach / zijnde alleenlijck van onse lette-
 ren ende gheschrieten verscheyden / in hare cha-
 racteren, van een ander forme ofte maechsel te
 wesen / soo gelijck als de Griekische van de La-
 tijnsche / en de Hebreeusche van de Chaldeeusche
 differeren ende verschillende zijn / t'welcke int
 meerendeel alsoo niet en is / want spiedē en heb-
 ben gheen Alphabet, noch en schrybengheen let-
 teren / noch en is oock de verscheydenheyt der
 characteren niet / maer henlieden schryven / is be-
 staende / in afmalinghe ofte cijfferen / ende hare
 letteren en zijn oock geenich deel van segs-woor-
 den bediedende / soo gelijck als d'onse / want zijn
 figueren van dinghen / ghelijck als van de Son /
 van't Oer / van de Mensche / van de Zee / ende
 alsoo van alle t'ander meer. Dit wort claelijc-
 ken bewesen / door dien dat zijnde de talen / die de
 Chinen spreken / ontelbaer / ende onder haer seer
 verscheyden / soo worden nochtans / des niet te-
 ghenstaende / henlieder gheschrieten ende handt-
 tepcken ghelijckelijcken van een peder ghelesen /
 ende in alle spraken verstaen / soo gelijck als ons
 ghetal van Arithmetica, ghelijckelijck in Fran-
 soys / Spaensch / en in Arabisch verstaen wordt:
 want dese Figueren 8 / bediedt altoos / t'32 waer
 dat het soude moghen wesen / acht / hoewel dat
 het selve ghetal van de Fransopfen op een ma-
 niere / ende van de Spagnaerden / op een ander
 ghenamēte ofte gheprononcieert wordt. Hier wylt
 soo comt het dan / dat soo ghelijck als de dingen
 onder haer ontelbaer zijn / alsoo zijn oock de
 letteren

letteren ofte figueren (die van de Chinen ghe-
 bruycht worden / om de selve al te samē te bedie-
 den / ofte af te beelden) bynae onepndtliken.
 Waerom soo moet den ghenen / die in Chinen
 lesen ofte schryuen sal / (ghelijck als de Manda-
 rijnen (dat zijn de Heeren) ende geleerden doen/
 ten minsten kennisse hebben / van vijf en tachtich
 dupsent figueren / characteren ofte letteren / ende
 den genen die dan noch in dese studie volmaecht
 ende perfect wesen sal / moeter over de hondert
 en twintich dupsent weten / een dinck dat al te
 overdadich is / ende oock onghelooflijck schijnt
 te wesen / soo't niet gheseyt en wordde / van ghe-
 loofwaerdighe personen / ghelijck als daer zijn
 de Broeders ofte Vaders van ons Gheselschap
 ofte Societeyt / de welcke aldaer noch ter tijdt
 haerlieder tale ende gheschrieten zijn leerende /
 zijnde over de thien Jaer / datser nacht en dach /
 met een onsterffelijcken arbeyt ende moeyten / in
 ghestudeert hebben / t'welcke altemael / door de
 Christelijcke liefde ende begeerte van de behou-
 denisse der zielen / overwonnen wordet. Dit selve
 is oock d'oorzake / waerom dat de Gheleerden
 in China, soo gheacht worden / als een dinck dat
 soo difficijl is : ende sy zijn oock alleen de ghene /
 die bedienende zijn / d'Officien ofte Ampten van
 Mandarijnen, Gouverneurs / Rechters ende Ca-
 piteynen / ende hierom soo draghen d'Ouders
 oock groote zorghe voor haer kinderen / om die
 te doen leeren lesen ende schryuen. Daer zijn se-
 kere ende veel Scholen / daer de kinderen ofte
 Jongers onderwesen worden / alwaerse van de
 Meesters des daghs / als oock des nachts van
 de Ouders in huys / soo veel ghepozt ende aen-
 gedreven worden / ende doense soo veel studeren /
 datser ghemeenlijcken d'oogen van verschemelt

ende bedorven hebben / haer seer dickwils met rieten geessellende / doch evenwel niet met soodanighe weerdtheit ende rieten als men de misdaghers castijdt. Dese dan / wordt ghenaeint de tale der Mandarijnen, ofte Heeren / de welcke den ouderdom van een mensche wel van doen heeft / om te moghen leeren : oock soo is t'adverteren / dat alhoewel dat de tale / die de Mandarijnen spreken / een / ende verschapden van de gemeynen (die veel zijn) is / wordende aldaer ghestudeert / so gelijck als by ons de Latijnsche ofte Griekische / zijnde alleenlijck in kennisse van de Gheleerden / ende dat gantsch China over / soo wordt niet teghenstaende t'ghene dat daer van geschreven wordt / in alle talen ofte spraken verstaen: want al ist schoon / dat de Provintien malcanderen by de woorden niet en verstaen / soo verstaense nochtans evenwel / den anderen by gheschrijfte / dooz dien dat de letterē / characteren ofte figuerē / onder haer allen / van een maeksel ende bediedtsel zijn / maer en heeft / int spreken / de selve naem noch pronontiatie niet / want zijn soo / gelijck als ick gheseyt hebbe / om te bedieden / dinghen / ende gheen woorden / gelijck als t'selve int exempel van d'Arithmetica, lichtelijcken te verstaen is. Hier upt so comt het oock / dat de Iaponen ende Chinen (die in de staten ende Talen so verschapden zijn) de gheschrijften van den anderen lesen connen / ende soose t'gene datse lesen ofte schrijven / quamen te spreken / en soude int minste niet verstaen worden. Dit zijn nu de letterē ende boeckken van de Chinen / die dooz de Werelt soo seer vermaert zijn / en hare Printen ofte Drucksels / zijn / de figueren (van diese begeren te drucken) in een houte plate te snijden / ende daer van alsoo veel bladen met te drucken alsse selfs willen /

villen / in maniere ghelijck als men alhier de
onterseptsels ofte afbeeldtsels druckt / die in ro-
er ofte hout gesneden zijn. Nu / soo soude eenich
verstandich Man moghen vragen / hoe datse de
concepten ofte meyningen / door eenderley fi-
guere connē bedieden / dewijle dat men niet geen
eenderley figure bedieden can / de verschepden-
heyt / die daer in de dinghen voorszcomen / soo ghe-
lijck als daer is / te seggen dat de Son Warmt /
ofte van dat ick de Son aensie / ofte dat het een
Sonneshijns dach is. Eyndelijcken / de Casus
conjunctien ende artijckelen , die men in veelder-
ley talen ende schriften heeft / hoe dat het moghe-
lijck is / de selve door eenderley Figure te bedie-
den. Hier op wordt geantwoordt / datse niet se-
kere stipkens / streckshens ende ghestaltenisse /
alle dese verschepdenheyt van bediedinge weten
te makē / maer t'valt swaerlijck te verstaen / hoe
datse in hare tale eenighe epgghen namen comen
schrijven / namelijcken van vreemdelingen / de-
wijle dat het dinghen zijn diese noyt gesien heb-
ben / noch daerse eenige Figure toe hebben con-
nen binden / waer van ick selve hebbe willen ex-
perientie doen / ten tijden dat ick my in Mexico
was vindende by eenighe Chinen / de welcke ick
badt / datse my in hare tael / dese propositie wil-
den schrijven / te weten : Ioseph de Acosta is upt
Peru gecomen / ofte een ander diergelijcke : waer
op een van de Chinen / een langhe wijl stontt en
peynsde / ende heeft het int eyndt gheschreven /
t'welcke daer nae van hem / als oock van d'an-
dere / ghelesen wierdt / in effect / met de selve re-
den / hoewel datse in de epgghen name eenichsins
varieerden / want ghebruycken dese middelen :
nemen den epgghen naem / ende soecken eenich
dinck in haer tale / daer soodanighen naem best

met ober een comt / welke figuren sy van in de
 plaats van de selve stellen: Ende soo ghelyck als
 het / waerlyck is / onder soo veel namen / eenighe
 ghelyckenisse te vinden / met de dinghen en stem-
 men van haer eygen spraken / alsoo valt het haer
 oock moeylyck / soodanighe namen te schryven /
 jae soo veel / dat ons gheseyt wierdt van Vader
 Alonso Sanches , hoe dat ten tijden / als hy in
 China verkeerde / ende vooz soo veel Werscha-
 ren / van den eenen Mandarijn (ofte Kechter)
 tot den anderen ghebracht wierdt / datse / om sij-
 nen naem (op de platen ofte paspoorten / die sy
 lieden gebruycken) te schryven / daer altoos een
 lange poos op stonden en dachten / tot datse hem
 eyndtlycken op haer maniere eenē naem gaben /
 doch met een onvolmaeckten sin / so datser qua-
 lyck met te recht costē comen. Dit is nu de ma-
 niere der letteren ende geschriften / die de Chinen
 gebruycken / zijnde die van de Japonen dese seer
 ghelyck: Hoewel datter gheseyt wordt (van de
 Japonische Heeren die in Europa gheweest zijn)
 datse seer lichtelicken alle dingen in haer sprake
 schryven / jae al warent schoon eyghen namen /
 van herwaerts over: ende myn zijn oock etlycke
 geschriften / van haer handt / ghewesen / waer
 door blyckende is / datse eenighe soorte van let-
 teren moeten hebben / hoewel dat het meesten
 deel van haerder geschriften / characteren ende
 figueren moeten wesen / soo ghelyck als van de
 Chinen gheseyt is.

Het 6. Cap. Van de Vniversiteyten ende Studien
 van China.

VAn de groote Scholen en Vniversiteyten
 der Philosophije / en andere natuerlycke
 leeringen / wordt gheseyt van de Vaders
 van't

van't Gheselschap/ ofte Jesuiten/ die aldaer ge-
weest zijn/ die noyt ghesien te hebben/ noch en
ommen oock niet ghelooven datser zijn/ maer
dat alle hare Studie anders niet en is/ als in de
Wandarijnsche tale/ de welcke seer swaerlijck/
ende upstreckende is/ ghelijck als wy verhaelt
hebben. T'gene datse oock studeren/ zijn dingen
die men in de selve tale heeft/ t'welcke zijn Histo-
rien/ Secten/ Civile ofte Burgerlijke Wetten/
Morael van Proverbien, ofte Spieucken ende
Fabulen/ ende veel andere composities, ende de
graden ofte Digniteyten die men daer heeft/ zijn
in dese Studie van haerder tale ende Wetten.
Van de Goddelijcke scientien ofte wetenschap/
en hebben gantsch geen spoor van: Van de Na-
tuerlijcke/ niet meer als wat spoorz/ doch met
seer weynich ofte gantsch gheen Methodus ofte
Leere/ noch Conste/ dan alleenlijcken met losse
ofte ongebonden propositien ofte doozstellingen/
nae dat het vernuft ende studie van een peder/
luttel ofte veel is. In de Conste van Mathema-
tica, hebbense wat/ dooz d'erbaretheyt van den
omloop ende sterren/ ende in de Medecijnē/ dooz
de kennisse der Crupderē/ diese seer veel gebruy-
ken/ ende daer zijnder oock veel die cureren.
Schrijven met pinccelen/ hebben oock veel ghe-
schreven ende ghedruckte Boecken/ maer zijn
al te samen slozich ende onghestileert van rege-
len. Zijn groote Comedianten ofte Toonneel-
speelders/ t'welcke sy oock doen met een groot
apparaet ofte toerustinghe van Toonneel/ Clee-
deren/ Clocken/ Crommelen ende stemmen/ op
sijnen tijdt. Daer wort van de Vaders verhaelt/
datse ghesien hebben Comedien ofte Schou-
spelen/ die thien ende twaelf daghen ende nachten
achter een duerden/ sonder datter opt volck op't

Toonneel/

Van te
Chinische
penen
ofte pins
reelen/ als
oock in't
hebbe ich
met my
upt Oost-
Indien
ghebracht
als oock
pampier
t'welcke

Cap. 6.

Histories Morael van West-Indien,

t'synste is
dat ick opt
op geene
plaetsen
der Werelt
geest heb-
be/ maket
van alder-
lep coleu-
ren/ ende
is int han-
delen soo
sacht als
zijde/ dat
sijn belies
wel weert
is/ alle
t'welcke
men sien
mach by
de Hoogh-
gheleerden
ende wijt-
hermaers
den Geere
Doctoor
Paludanus
tot Eu-
chuyen.

Tonneel/ als oock om te sien/ onthack: come
met verschapden personagien ende Scenen upt
ende terwyle dat d'eene representeren/ soo etes
ofte slapen d'andere. Handelen in dese Comedie
van Morale dinghen/ als oock van goede exen-
pelen/ doch altoos vermenght met eenighe an-
dere ghedenckweerdighe Heydensche dinghen
Dit is in somma t'ghene dat den onsen van d'
letteren ende exercitien/ van die van China, zij
berhalende/ soo dat men niet en mach ontken-
nen/ de selve van veel vernufts ende abelhepts te
wesen/ doch soo is alle t'selve van weynich sub-
stantie/ want alle de gheleertheit van China
comt in effect te bestaen/ in te konnen lesen ende
schrijven/ sonder yet meer/ dewyle datse eenighe
andere hoogher scientien ofte wetenschappen niet
begripen connen/ ende oock soo en is t'selve lesen
ende schrijven/ noch geen warachtich lesen noch
schrijven/ want en zijn geen letteren/ die haer toe-
woordē dienen/ maer figuerkens van ontelbare
dinghen/ de welcke men met een onepndtlijcken
arbejdt/ ende moeylijcken tijdt/ in kennisse comt
te krijghen: ende soo wanneer dat het met alle
hare wetenschappen en gheleertheit al om comt/
soo weet een Indiaen van Peru ofte Mexico (die
lesen ende schrijven gheleert heeft) meer als een
van haer aldergheleerste Mandarijnen, want een
Indiaen sal met vier en twintich letteren (dien
hy schrijven ende by een brenghen can) schrijven
ende lesen alle de vocabulen ofte woordē die daer
in de Werelt souden moghen wesen/ ende de
Mandarijn met sijn hondert duycent letteren sal
t'wijffelijck staen/ ende seer berlegghen wesen/ om
eenighen eyghen name van Marten ofte Alonso
te schrijven/ ende sal oock noch veel minder con-
nen schrijven/ de namen van de dinghen die hy
niet

niet en kent/ soo dat/eyndtlijcken gesept/t'schry-
uen van China maer een soorte van schilderen
ste cijfferen is.

Het 7. Cap. De maniere van de letteren ende ghe-
schriften die de Mexicanen ghebruyckten.

MEn vindt onder de Natien van nieu
Spagnen, groote kennisse ende memorie/
van haerder Antiquiteyten, ende als ick
begeerich was / om t'ondersoecken/ op
wat maniere dat d'Indianen hare Historien/
ende soo veel bysonderheden/ mochten conserve-
ren / ende in gheheughenisse behouden/ soo ver-
stondt ick / dat/ alhoewel datse soo veel curieus-
heyt ende behendicheyt niet en hadden / als de
Chinen ende Japonen/ so en gebreck haer oock
niet wel / des niet teghenstaende/ eenighe soorte
van lettere ende boecken/ waer mede sy/ op haer
maniere / de dinghen van haerlieder voor-Qu-
deren/ waren conserverende/ ende in ghedachte-
nis behielden. In de Probintie van Iucaran (als
waer t' Bisdom/ dat men van Honduras noemt/
gheleghen is) waren eenighe Boecken van bla-
den gemaect / die op haer maniere ingebonden
ofte t'samen ghebouwen waren/ in de welke/ de
gheleerde Indianen / de verdeelinghe van hare
tijden hadden/ als oock de kennisse der Planeten,
Ghedierten/ ende andere naturele dinghen/ met
haerder Antiquiteyten, een dinck dat van groo-
ter curieusheyt ende neersicheyt was: ende een
verstandich Leeraer liet hem voormaen/ dat alle
t'selve Tooverije ende swarte Consten moeste
wesen / waerom hy vast aenhielt / dat men die
verbranden soude / waer dooz de selve Boecken
oock verbrandt werden / t'welcke daer nae niet
alleenlijcken van de selve Indianen / maer oock
van de

van de curieuse Spagnaerdē beclaeght worden,
 de welcke begeerich waren om de secretē van dat
 landt te weten. Dit selve is oock in andere din-
 ghen ghebeurt/ dat meynende den onsen/ dat het
 altemael niet als superstitten en zijn/ hebbē daer
 dooz veel memorien ende gheheughenissen / van
 oude ende verborogē dingen/ verlozen/ de welcke
 niet wepnich te proffijt mochten comen. Dit
 comt upt eenen onwetendē giber/ van datse/ son-
 der te weten / noch oock van der Indianen din-
 gen/ te willen weten/ met een obstinaetheyt ende
 wrevelich gheinoet / segghen dat het altemael
 ooverghen / ende dese lieden al te samen dzont-
 kaerts zijn/ wat datse doch souden moghen we-
 ten of verstaen. Maer den ghenen die hen / van
 haerlieder/ met eenen goeden inbozst hebbē wil-
 len informeren / hebbender veel dinghen onder
 gebondē die aemmerckens weerdte waren. Eenē
 upt die van onse geselschap van Iesu, dat een seer
 ervaren ende bedreven Man is/ heeft in de Pro-
 vintie van Mexico, d'Ouderē van Tuluco, Tulla,
 ende van Mexico, by een vergadert/ en daer veel
 ghemeynschaps met ghehad / ende wesen hem
 hare Liberijen, Historien ende Kalendiers, ofte
 Almanacken, t'welcke een dinck was/ weerdich
 om sien/ want hadden hare Figueren ende Hie-
 roglifica, ofte bediedtsels / daer sy de dinghen op
 deser maniere niet afbeeldē/ te weten/ de dinghen
 die eenighe figueren ofte ghedaenten hadden/
 steldense niet haer eyghen afbeeldtsel/ ende vooz
 de dinghen/ die gheen eyghen afbeeldtsel en had-
 den/ ghebruycktense andere bediedende caracte-
 ren, van't selve: ende vooz de geheughenisse des
 tijds/ in de welcke dat een peder dinck geschied-
 de/ soo behielpense haer met de gheschilderde
 Staden/ die elck/ een Eeuwē waren inhoudende/
 te weten/

te weten/ van twee en vijftich Jaer/ als voozen
 ghesep't is. Men de zijde ofte in margine van dese
 hadden/ soo gingense die/ nae't Jaer/datter eeni-
 ghe ghedenckweerdighe dingen gebeurden/daer
 op contersepten/ met de voozsepde figueren ende
 characteren, ghelijckertwijls als te stellen een ghe-
 schildert Man/ met eenen hoet ende root rock-
 sien aen/ int teycken van't riet/ daerse doe ter
 tijdt in waren/ beeldense t' Jaer af/ dat de Spa-
 naerden eerst in haer landt quamen/ende alsoo
 van alle d'ander geschiedenissen meer: maer om
 dieswille dat hare figueren ende characteren soo
 sufficient niet en waren/ als onse gheschrijften
 ende letteren/ soo en condensse oock jupst in de
 woorden so perfectelijcken niet over een comen/
 van alleenlijcken in de substantie der concepten
 ofte meyninghen: maer om dieswille datse oock
 in ghebruick hadden/ Oratien, Harenghen, ende
 beelderley ghesanghen (die van de Orateurs/
 oude Rethoricijnen/ende haerlieder Poeten ghe-
 maectt ende gecomponeert waren) te refereren
 ende upt het hooft te verhalen/ t'welcke onmo-
 gelijk was door de voozsepde Hieroglificas ende
 characteren te mogen leeren/ soo is te weten/ dat
 de Mexicanen groote curieusheyt hadden/ om
 haerlieder kinderen de voozsepde Oratien ende
 ghedichten van buyten ende upt de memorie te
 doen onthouden/ waer toe sy oock Scholen had-
 den/ ghelijck als Collegien ofte Seminarien, al-
 waer de Jongers dese ende veel andere dingen/
 van d'Ouders onderwesen wierden/ de welcke/
 door d'onderhoudinghe/ soo volcomelijcken ge-
 conferbeert/ ofte in de memorie belwaert wier-
 den/ ghelijck als oster Schrijftuere af ghelweest
 waer. Namelijcken/ soo deden de vooznaemste
 Ration/ dat de kinderen haer begaven/ om Re-
 thorijckers

thoijckers te worden / ende t'ampyt van Ora-
 teur te gebruycken / en datse t'selve van woord
 tot woordt aenmaamen: en als de Spaguaerden
 quamen / ende haer met onse letteren leerden le-
 sen en schryven / soo wierden daer noch veel van
 dese / door de selve Indianen gheschreven / soe
 ghelijck als van treffelijcke Mannen ghetuygh
 woordt / die gelesen te hebben. Dit woordt daerom
 gheseyt / om dies wille / dat soo wie / in de Mexi-
 caense Historie / eenighe langhe ende wel spre-
 kende Redenen ofte Oratien comt te lesen / sonder
 veel lichtelijcken ghelooven / dat de selve door de
 Spaguaerden gheinventeert / ende in rechter
 waerheyt / niet van de Indianen gherefereert
 waren: maer de waerheyt verstaen hebbende /
 en sal niet comen naelaten / t'selve soodanighen
 gheloof te gheven / als de reden van hare Histo-
 rien met byenght. Hebben van ghelijcken de selve
 Redenen / met figueren ende characteren, op haer
 maniere / gheschreven: ende ick hebbe (om my
 hier in te voldoen) selfs ghesien de Ghebeden
 van't Pater noster, Ave Maria, t'Symbolum, ofte
 t'Gheloof / ende de generale Biechte / op de vooz-
 sepde maniere der Indianen / waer van hem pe-
 mandt / soo hy't quaein te sien / met recht soude
 moghen verwonderen: want om te bedieden /
 de woorden van Ick sondaer doe mijn belijde-
 nisse / schilberense een Indiaen / die vooz een Be-
 ligieus op de knien leyt / ghelijck als den genen /
 die hem biecht / ende terstont vooz dat / van tot
 Godt almachtrich / stellense d'ye aensichten ofte
 hoofden / met hare Croonen op / in maniere van
 de Onijvuldicheyt: ende van tot de glorieuse
 maghet Maria / makense een liefvrouwen aen-
 sicht / met het halve lijf / ende een kindeken: ende
 van tot S. Pieter ende S. Pauwels / twee ghe-
 crowide

roonde hoofden/ met de ſleutelen en een zweert/
 op welke maniere ſp de gheheele Biechte met
 deelden afghe-maelt hebben/ ende ſoo waer dat
 de figueren ghebreken/daer ſtellenſe chara-cteren,
 ſoo ghelijck als waer in dat men gheſondicht
 heeft/ etc. waer upt men de ſubtyltheit ende t' ver-
 nuſt van deſe Indianen verſtaen mach/ want
 deſe maniere van onſe Ghebeden ende Artijcke-
 en des Gheloofs/ aldus te ſchryben/ en is haer
 van gheenighe Spagnaerden onderweſen ghe-
 weeft/ noch ſp en conden daer oock niet met te
 recht comen/ maer maectten/ van't ghene men
 haer leerde/ ſeer byſondere bediedinghe. Ick
 hebbe op de ſelbe maniere van figueren ende cha-
 ra-cteren, in Peru, de Biechte gheſchreven geſien/
 van alle de zonden die een Indiaen in de memo-
 rie hadde/ om te biechten/hebbende elck een van
 de thien Gheboden/ op een ſekere maniere afge-
 conterſept/ met ſekere tepckens daer by/ gelijck
 als cijſſeren / t'welcke de zonden waren / die hy
 teghens ſulcken ghebodt ghedaen hadde. Ick en
 wiſſe niet / ſooment veel (van onſe bedreben
 Spagnaerden) te laſt leyde / een memorie van
 vierghelijcke dinghen (dooz bewijs van conter-
 ſepſels ende tepckenen) te maken / dat ſer in een
 Jaer / jae noch in thien / gheen uptcomſte van
 ouden weten te gheben.

Het 8. Cap. Van de gheheugheniffen ende Reke-
 ninghe, die d'Indianen van Peru gebruyckten.

D'Indianen van Peru, en hadden (vooz der
 Spagnaerde comſte) gantſch geen ſoorte
 van gheſchryft / noch van letteren / noch
 van chara-cteren, cijſſeren ofte figuerkens/
 ſoo gelijck als die van China en die van Mexico,
 en wel ſoo en onderhiel denſe daerom de ghe-
 dachte

nachtenisse van haerder Antiquiteyten niet min
 noch en hadden oock in alle hare dinghen / van
 Bede/Cozlogh/ende Begeeringhe/niet minder
 rekeninghe/want waren/in de transporteringe
 ofte overdrachte / van d'ene tot d'andere / seer
 neerstich/ ende wierden oock van de Jongheren
 ghelijck als een gewijet ende heyligh dinc/ aen
 ghenomen ende onthouden / t'ghene haer van
 d'Ouders gherefereert wierdt/ t'welcke sy oock
 alsoo/ met de selve sorghevuldicheyt/ van ghelijc
 ken aen hare naecomelingen onderwesen. Nu
 behalven dese neersticheyt / soo volgedense noch
 eens/deels t'ghebreck van't gheschift ende lette
 ren / met afbeeldinghe / soo ghelijck als die van
 Mexico, (hoewel dat dese van Peru seer grof ende
 plomp gedaen waren) ende eens/deels/ als oock
 t'meeeste/met Quipos: Dese Quipos, zijn eenighen
 Memorialen ofte Registeren van snoeren ghe
 maect/ zijnde met differente cnoopen ende ver
 wen / waer mede sy verschepden dinghen bedie
 den. Het is een onghelooflijck dinc/ wat dat sy
 met dese inventie veel verbaet ende onthouden
 hebben/want alle het ghene dat ons de Boecker
 verhalen moghen/van Historien/Wetten/Cere
 monien, ende vertellinghe van handelinghen
 wordt al te samen soo volcomelijcken by de Qui
 pos voldaen / dat het een wonder is. Daer wa
 ren/ tot onderhoudinghe van dese Quipos, ghe
 deputeerde Officianten/ de welcke noch heden
 daeghs ghenoeint worden / Quipo camayo, die
 ghehouden waren/van een peder dinc beschept
 te gheven/ soo ghelijck als alhier by ons de Po
 tarisen / ende men moestse / van ghelijcken oock
 alsoo/volcomen gheloof gheven/want daer wa
 ren/ van verschepden materien / als van Coz
 logh/Begeeringe/Cribuyten/Ceremonien,ende
 van

van Landen/ verscheypden Quipos ofte snoeren/
ende in elcke t'samen- bindtsel van soo veel cnoo-
pen/ cnoophkens/ ende ghestrichte draepkens/
enighe roode/ andere groene/ etlijcke blauwe/
omnighe witte/ epndelijcke soo veel verscheyp-
denheyt/ ghelijck als wplieden met vierentwintich
letteren (op verscheypden manieren by een
versaemt) soo veelderley/ende onepndelijcke vo-
cabulen boortbrenghen: alsoo verclaerden dese
van ghelijcken oock/ met hare cnoopen en coleur-
en/ ontallijcke veel bediedinghen van dinghen.
Dit selve is in sulcker voegen/ dat het noch wel
hedens daeghs in Peru gheschiet/ ten epnden van
twee en drye Jaren/ als men eenigen Correcteur
ofte Riechter depozteert ofte afstelt/ dat d' In-
dianen als dan upt comen/ met hare cleyne ende
sekeren Rekeninghen/ epfchende/ van datse hem
in sulcken Doorp/ ses eyeren ghegheven hebben/
sonder die te betalen/ ende in sulcken hups/ een
Doen/ ende aldaer twee voeders cruyt ofte gras
boort sijn Beerdt/ ende dat hyder maer soo veel
Tomijnen op betaelt heeft/ blijvende noch so veel
schuldich/ tot alle t'welcke sy de attestatie doen/
int besluyt van de Rekeninge/ met menichte van
cnoopen ende bindtsets van coortdekens/ t'selve
overleuerende boort gewisse getuygen ende een se-
ker geschrift. Ick hebbe een t'samen- bintsel van
dus danige snoeren gesien/ daer een Indiaensche
vrouw/ een generale Riechte van alle haer le-
ven aenghetepckent hadde/ ende riechte haer
oock daer met/ ghelijck als of ick het soude mo-
ghen doen met eenen gheschreven brief ofte me-
mozie. En als ick haer noch draeghde nae son-
nighe draeden ofte snoerkens die nuyt een wepnich
different schenen te wesen/ soo verstondt ick/ dat
het sekerer circumstantien ofte omstandicheden
By ij waren/

waren / ende die de zonden verepschten om volcomelijcken ghebiecht te wesen. Behalven dese Quipos van garen/so hebbense noch andere van steenkens/ met de welcke sy t'eenemael comen leeren/ de woorden diese in de memorie onthouden willen/ ende is een dinck om sien/hoe dat d'oude ende bedaerde lieden / met een rinck van steenkens ghemaect / het Pater noster zijn leerende / ende met een ander / het Ave Maria, oft t' Gheloof/ ende hoe datse weten welcke de steen is/ van dat hy ontfangen is van den H. Gheest ende welcke / van dat hy gheleden heeft onder Pontio Pilato, is een gheneucht om haer dat t' sien emenderen/ soo wanneer datse ghemist hebben/ende alle de verbeteringhe bestaet alleenlijck in haer steenen wel te besien. Wat mijns belanghende is/soo waer my een van soodanighe ringhen ghenoech om te doen vergheten/al wat ick oyt van buytē geleert hebbe. Van dese en plachtender / tot de selve effect / niet weynich op de Kerckhoven te wesen. Nu/soo isser noch een ander sooyte vā Quipos te sien / diese met de granen van't Mays gebruycken/t'welcke een gochelerij schijnt te wesen / want om in een seer verwardte Rekeninghe (daer een goet Reken-meester met pampier ende incht ghenoech aen te doen soude hebben) te sien / hoe veel dat een peder / van sooveel / contributie comt / treckende soo veel daer af/ ende doende hier soo veel by/ met ander duppelt verdeelingen/ soo sullen dese Indianen haer granen nemen/ ende legghen een hier/dyde daer/ acht ick en weet waer/nemen een graen van hier wech / ende legghent op een ander / ende wisselender dyde van daer/sullen in effect met hare rekeninghen soo volcomelijcken ten eynde comen/ datter niet een hant aen gebreken sal/ en splieden weten

weten haer oock beter in recht ende in rekeninge
te stellen/ van dat een peder moet betalen/ of heb-
ben/ dan wy haer met pen ende inckt soudē con-
nen te voozen schrybē ende te recht helpen. Soo
dit dan gheen vernuft en is / ende soo dese lieden
dan noch beesten zijn/ mach van pemandt/ die't
belieft/ gheoordeelt worden/ t' ghene dat ick daer
van sekerlijck oordeeel/ is/ dat se int ghene daerse
hen toe begeven ende in bedzeven zijn/ ons verde
te boben gaen.

Het 9. Cap. VVat maniere ofte forme dat d' India-
nen in hare gheschriften hadden.

Het en sal niet quaet wesen/ te voegen by't
ghene wy van de geschriften der India-
nen aengheimerckt hebben / hoe dat haer
ghebruyck niet en was / met achter-een-
volghende regelen te schryven/ maer van boben
nederwaerts/ ofte int rondt. De Latijnen ende
Grieken hebben geschreven van de slincker nae
de rechter zijde toe/ t'welcke de meeste ende ghe-
meynste usantie is / die van ons gebruyct wort.
De Hebreen beginnē/ int contrarie/ van de rech-
ter handt af / ende schryven nae de slincker zijde
toe/ in sulcker voeghen dat hare Boecken het
beginsel hebben/ daer d'onse voleynen. De Chi-
nen en schryven / noch ghelijck Grieken / noch
gelijck Hebreen/ maer van boben nederwaerts:
want dewijle dat het geen letteren/ maer geheele
woordē zijn/ ende dat elcke figure ofte character
een binck op sijn selven bediedende is / soo en ist
haer niet noodich/ die aen den anderē te slupten/
ende vervolghens te voeghen/ ende moghen wel
van boben neer schryven. Die van Mexico en
schreven oock (om de selve reden) in gheen rege-
len van d'eene zijde nae d'ander / maer verkeert
P p ij van

van de Chinen / schrijvende van anderen af / opwaerts aen / op welke maniere sy de rekeninge der dagen hielden / als oock van alle t'ander datse aentepckenden : doch soo wanneer datse in hare Riaden ofte Cepckens schreuen / soo begonnense van te midwegghen af / daer de Son gheschildert stondt / ende clomme alsoo van daer af / (te weten / in de Jaren daerse in waren) tot nae de rinck ofte circkel van't Riadt toe. In somma / dat men is bindende / alle de vier verscheydenheden / in gheschryfte / te weten / eenighe schryven van de rechter af / nae de sincker handt toe / andere van de sincker nae de rechter / etlijke van boven neberwaerts / ende sommighe van onderen opwaerts. Soodanich is dan de verscheydenheyt van't vernuft der Menschen.

Het 10. Cap. Hoe dat d'Indianen hare Boden uyt sonden.

Nu te voleynen / t'gene dat dit schryven beroerende is / soo soude yemant niet recht moghen twijffelen / hoe datse van alle hare Rijcken (die soo groot waren) kennisse condon hebben / ende wat maniere van afveerdinghe dat de Coningen van Mexico ende Peru gaben / in de saken die haer ten Hobe voozquamen ende bejegghenden / dewijle datse gheen letteren ofte schryften en hadden / noch geen brieven en schreuen. Desen twijffel mach wech ghenomen worden / met te weten / dat men haer met woorden / ende dooz schilderije ofte memorialen / seer breedelijcken beschept gaf / van alle t'ghene datter voozquam / tot welcker effecte daer lieden waren van upruemende raddicheyt / die voozloopende Boden dienden / om te gaen en comen / woorden van jonck af / tot loopen gheoeffent ende

ende opgeboedt/ ende sochté altoos datse mocht-
 en seer lanck gheaeffent wesen/ in sulcker voe-
 ghen/datse een groote hooghte mochten opclim-
 men/ sonder moede te werden. Ende hierom
 wast datse in Mexico pijsen gaben/ aen d'eerste/
 dyse/ vier/ die dien langhen ofte hoogen stepper/
 van de trappen des Tempels, opclommen/ ghe-
 lijck als int teghenwoordighe Boeck gesept is.
 Ende in Cusco, soo clommen d'Ooylinghen/ in
 de solennele Feeste van't Capacrâyme, elck een
 om strijdt/ den Bergh van Ianacâuri op/ ende
 d'oeffeninghe van te loopen/ is ghemeynlijcken
 onder d'Indianen seer in ghebruyck gheweest/
 ghelijck als het oock noch is/ soo wanneer dat
 het een sake van importantien was/ soo bracht-
 men de Heeren van Mexico de sake (daer men
 haer van onderrechten wilde) voorgheschildert
 ofte uytghebeeldt/ soo gelijck alsse deden ten tij-
 den datse d'eerste Spaensche schepen int gesicht
 cregghen/ ende soo wanneer datse quamen om
 Toponchan in te nemen. In Peru was/ onder de
 loopende boden/ een vreemde curieusheyt/want
 den Inga hadde over alle sijn rijckē/Posten ofte
 Boden ghestelt/ diese aldaer Chalquis noemden/
 van de welcke op sijn plaets ghesep sal worden.

Het 11. Cap. Van de Regeeringhe ende Coningen
 diese ghehadt hebben.

Et is een dinc dat seker ende onder-
 vonden is/ dat int gene daer de Barbaren
 aldermeerst hare barbarischeyt in too-
 nen/ is in de Regeeringhe ende maniere
 van te ghebieiden/want hoe dat de Menschen de
 rebelijckheyt naest zijn/ hoe datse Menschelijc-
 ker ende goedertierender zijn/ ende de regee-
 ringhe minder hoopbaerdijye heeft: ende de ghene

die Coninghen ende Heeren zijn / houden haer
 slechter / ende voeghen hen oock beter met haer
 Vassalen ofte Onderfaten / haer kennende / in de
 natuere / ghelijck / ende vooz nederigher / om te
 hebben minder obligatie van nae't ghemeyne
 welvaert te sien. Maer onder de Barbaren is het
 gantsch int contrarie / want hare Regeeringe is
 tyzannich / ende tracteren hare onderdanen / ge-
 lijck als beesten / willende oock / dat men haer
 handelen ende houden sal / als Goden. Hierom
 ist / dat veel Patien ende Volckeren van Indien
 gheen Coninghen noch absolute Heeren lijdten
 willen / dan leven in vrye ende onbedwonghen
 Ghemeynten / kiesende alleenlijck vooz sekere
 saken / namelijcken / in tijden van Oorlogh /
 Hoofmannen ende Vozten / den welcken sy (soo
 langhe als de selve administratie duert) onder-
 danich zijn / heerende daer nae weder tot haer
 oude ende eerste officie ofte vryheyt. Op deser
 voeghen wordt het meestendeel van dese nieuwe
 Werelt gheregeert / te weten / van daer geen ghe-
 sondeerde Coninckrijcken / noch gheordineerde
 Republicken ofte Ghemeynten / noch eeuwighe
 ende bekende Vozten ofte Coninghen en zijn /
 hoewel dat men daer / niet teghenstaende / wel
 eenighe Heeren ende vooznaemste heeft / de wel-
 ke onder de ghemeyne man ende d'ander zijn /
 ghelijck als upnmuntende Ridders / op welke
 maniere het int gheheele landt van Chile toe-
 gaet / alwaer d' Araucanen, die van Tucapel ende
 andere / soo veel Jaren de Spagnaerden tegens
 ghestaen hebben. Alsoo was oock van gelijcken
 t' gheheele landt van't nieuwe Coninckrijck van
 Granaden, ende dat van Guatimala, ende d' Ep-
 landen gantsch Florida, Brasiliën, Luçon, (ofte de
 Philippijnen) ende andere groote ende geweldige
 Landt-

Want
 Oorlogh
 en vryhe
 den van
 dese Arau-
 canen,
 mach men
 lesen int
 Tractaet
 van Don

Landtschappen/ uytghesondert dat in veel van
de selue/ de Barbarischept noch veel grooter ofte
meerder is/ want en hebben nauwelijcks eenige
kennisse van Overhoofst/ maer ghebeden ende
regeeren al te samen int ghemeyn/ waerom het
daer oock altemael anders niet en is/ noch toe
gaet/ dan soo ghelijck alst haer int hooft comt/
met overlast/ cracht ende gheweldt/ onredelijck-
heyt ende ongheschicktheyt/ ende soo wie dat
van't meeste vermoghen is/ is den ghenen die
d' overhandt en t' gebiedt heeft. In Oost-Indien
heeft men wijdstreckende ende seer gefondeerde
Coninckrijcken/ ghelijck als daer is/ dat van
Sian, van Bisnaguar, ende andere/ de welcke een
hondert dupsent Man ofte twee te veldt conneit
brengen/ alse willen. En noch so gaet boven al/
de grootte en de macht van't Rijcke van China.
welcker Coninghen (nae datse verhalen) over
de twee dupsent Jaren geregneert hebben/ ende
dat/ door hare goede regeeringe. In West-Indien
soo heeft men alleenlijcken maer twee gheson-
deerde Coninck ofte Keyser-Rijcken ontdeckt/
welcke is dat van de Mexicanen in nieu Spagnen,
ende dat van d' Ingas in Peru, ende ick en soude
niet lichtelijcken comen seggen/ welcke van dese
twee/ dat het gheweldichste Rijcke gheweest is/
want in Edificien ofte Gebouwen/ ende groot-
heyt van Hof/ soo ginck Moteçuma die van Peru
te boven. In Thresoren ofte Schatten/ Rijck-
dom/ ende grootte van Provincien/ soo ginghen
d' Ingas die van Mexico te boven/ ende in Anti-
quiteyt ofte Oudtheyt/ soo was oock het Rijcke
van d' Ingas ouder/ evenwel niets te veel. In
seften van Wapenen en Victorien/ dunckt my/
datse beyde ghelijcke deel ghehadt hebben. Een
dinck is altoos seker/ dat dese twee Rijcken alle

Alonso de
Arzilla, ge-
lijck als op
ten ander
gheamus
teert is.

d'ander Heerlijkheden der Indianen (die in de selve nieuwe Werelt ontdeckt zijn) in goeder geschicktheit ende Politie grootelijc te bobē ginge/ als oock in de mogentheyt/rijckdommen en noch veel meer in supersticien en diensten van hare Goden: Ende hoewel datse beyde in veel dinghen ober een quamen/so warense nochtans in een dinck seer verscheden/ want onder de Mexicanen soo was de successie van't Rijke/ door verkiefsinghe/gelijck als Roomsche Rijke: ende onder die van Peru soo wast door Erffenis ende naeste bloet/ gelijck als de Coninckrijcken van Spagnen ende Franckrijck. Van dese twee Regeeringhen (ghelijck als van't aldervoor naemste ende bekenste der Indianen) sal getraceert worden/ t'ghene dat tot onse propoost goet dunckē sal/achterlatende veel clepne ende moeploose dinghen die niet te bedieden hebben.

Het 12. Cap. Van de Regeeringhe der Coninghen

Ingas van Peru.

Soo wanneer dat den Inga (die in Peru regneerde) doot was / soo volghde hem sijn wetlijcke Zoon/ int Rijke na/ ende hielden voor soodanigen/ den ghenen die ghebozen was / van de principaelste Vrouw des Ingas, die sy Coya noemden / de welke was (zedert de tijdt van eenen Inga, Lupanguy ghenaeint/ af) haer eyghen suster/want de Coninghen hielden voor een grootheyt/mer haer susters te trouwen: ende al wast schoon/ datse ander Vrouwen ofte Vpsitten hadden/soo was nochtans de successie van't Coninckrijck op de Zoon van de Coya. Wel is waer/ dat soo wanneer den Coninck eenighen wettelijken Broeder hadde / soo succedeerde den Broeder

voor

voor den Soon / ende nae den selven / den Keef
van desen / te weten / syn Broeders ende eersten
Coninck soon. De selve maniere van successie
onderhielden van ghelijcken / de Curacas ende
Heeren / in de goederen ende Nijpten. Daer wier-
den / met den overledenen / oneyndtlijcken veel
ceremonien ende overbadighe exequien ofte uyt-
baerden (op haer maniere) bedreven / onderhiel-
den een grootsheyt / die voorwaer oock groot is /
te weten / dat geenighen Coninck / die van nieuws
de Kegeeringhe aenbinck / geenich dinck van de
costelycke Vaten / Thesoren ofte Schatten /
nochte goederen / des voorgaenden Coninck /
erfde / maer moest syn eyghen huys opstellen /
ende gout ende silver / ende alle t'ander / weer van
nieus aen vergaderen / sonder eens aen dat van
den overledenen te raken / t'welcke alsoo al te sa-
men ghededicert ofte toegheepghent wierdt /
voor syn Beedt-huys ofte Guaca, als oock voor
de costen ende renten van syn huysghesin / die hy
naeliet / de welcke hem / met haer naecomelins-
ghen / al te samen eeuwichlijcken verontledich-
den / in de sacrificien / ceremonien / en dienste des
overleden Coninck / want hielden hem terstont
nae syn doot / voor eenen Godt / ende hadden syn
sacrificien / ghehouden Beelden / ende alle t'an-
der meer. Door dese onderhoudinghe wast / dat
den schat (die men in Peru hadde) oneyndtlijck
was / om dat altoos elck een van d'Ingas, sochte /
syn huys ende schat boven dat van syn Voorfa-
ter / te doen uytmunten ende te verbeteren. Nu /
het teycken daerse de possessie / ofte t'besit van't
Coninckrijck / met aennamen / was eenē rooden
wollen quast / die in sijnicheyt de zijde te boven
gingh / den welcken hem quam te hanghen recht
te middewegen van't voorhoofd / ende en mocht
oock

oock van niemandt anders ghedragen worden,
 als alleen van den Inga, want was ghelyck als
 een Coninc Croon ofte Diadema: doch aen de
 zijde van't hooft/ te weten/by't ooz hanghende/
 mocht men den quast wel draghen/ghelyck als
 oock van andere Heeren ghedraghen wierden,
 maer op't midden van't voorhooft/ was alleen
 voor den Inga, als gheseyt is. Soo haest als hy
 nu de quast ontfuick/ soo wordender een seer
 solemnele Feeſte/ ende een groote menichte van
 sacrificien ghedaen/ met een groote quantiteyt
 van goude ende silbere vaten/ ende veel clepne
 Schaepkens van't selve gemaecht/als oock een
 groote somme van groote ende clepne lakenen/
 van't Cumbi ghemaecht/ die seer net gheworcht
 waren. Item/ veel ende alderley Zeeschelpen/
 en veel costelycke pluynen/ met dupsent Scha-
 pen/ de welcke van verschepde coleurten moesten
 wesen/ vā alle t'welcke men sacrificie dede: ende
 den Opper-priester nam een kindt/ van de ses
 tot de acht Jaren oudt/ in de handen/ seggende
 (gelijckelijck met alle d'ander Ministren) tot het
 ghehouden Beeldt/ van den Viracocha: Heere/
 dit presenterē ofte offeren wy u/ op dat ghy ons
 in ruste houdt/ende ons in onse Oorloghen wilt
 helpen/ende dat ghy onsen Heere den Inga in sijn
 grootſheyt ende staet wilt onderhouden/ende dat
 hy altoos mach voorspoedich wesen/ ende dat
 ghy hem oock wilt gheben/ veel wetenschaps
 ofte verstandt/ om ons te regeeren. By dese ce-
 remonie ofte Dullinghe/ soo vonden haer/ die
 van't gantsche rijcke over/als oock van wege
 alle de Guacas ende Heylichdommen/ diese had-
 den: ende d'eerbiedinge die dese lieben hare Ingas
 aendeden/ als oock d'affectie diese tot hen had-
 den/was sonder twijffel seer groot/sonder datter
 opt

upt bevonden is/ datter pemandt van den haren
 enighe verraderije teghens hen gepleeght heeft/
 want en procedeerden in haerder Regeeringhe/
 niet alleenlijc met grooter macht/ maer ooc met
 veel gerechticheyt ende Justitie/ sonder in geen-
 derley maniere toe te laten/ datter pemandt on-
 recht of te royt ghedaen wierdt. Den Inga stelde
 in Gouverneurs ober verscheyde Provintien/
 sijnde eenighe als Superintendenten, ende sonder
 pemandt anders t'erkennen als hem alleen: an-
 dere van wat minder machts / ende eenighe int
 bysonder / met een vzeemde geordineerde ghere-
 gheltheyt / in sulcker voeghen / datser haer niet
 eens en dorsten droncken drincken / jae noch int
 minste een koozn-aer van't Mays haerder gebue-
 ren ontnemen. Dese Ingas hadde oock voor een
 grootheyt ende opinie/ dat men d'Indianen al-
 tijts behoorde gheoccupeert ende int werck te
 houden/ waer van men noch hedens daeghs sien
 mach / de straten ende weghen diese met eenen
 onepndtlijck arbeijt gemaect hebben/ t'welcke
 men seyt gheweest is / om d'Indianen te oeffe-
 nen/ ende om datse niet ledich soude wesen. Soo
 wanneer datse op een nieu / eenighe Provintie
 overwonnen / soo was terstont haer advijs / de
 principaelste der Ingeboeren nae een ander Pro-
 vintie te verboeren / ofte nae haer Hof te trans-
 porteren/ ende dese worde hedens daeghs in Peru,
 Mitimas ghenacmt/ stellende in de plaetse van de
 selve/ upt die van haer Patie van Cusco, name-
 lijcken van de Dorlinghen/ welcke waren/ ghe-
 lijck als Ridder van ouden Dypse ofte Ghe-
 slachte. De castijdinghe die men voor de mis-
 bypcken dede / was seer straf / ende alsoo ac-
 corderen alle de ghene die hier yet van hebben
 comen te weten / datter gheen beter noch ghe-
 radender

Het 13. Cap. Van de verdeelinghe die d'Ingas deden
met hare Vassalen ofte Onderdanen,

D / verhalende het ghene geseyt is / wat
breeder ende int bysonder / soo is te we-
ten / dat de verdeelinghe die d'Ingas van
haer Vassalen ofte Onderdanen deden /
was soo bysonderlijck / datse die al te samen seer
lichtelijcken konden regeeren / alhoewel dat het
een Rijcke was van duyfent mijle in de streckin-
ghe: want so haest alsse eenige Provintien over-
wonnen / soo maecten ende voeghden se d'In-
dianen terstont tot Republicken ende Ghemeyn-
ten / tellende de selve by Hotten / en stellende over
elcke / thien Indianen / eenen die daer t'ghebiecht
ende sorgh voor hadde / ende over elcke hondert
een ander / en over elcke duyfent een ander / ende
over elcke thien duyfent een ander / ende desen
noemden se Huno, t'welcke een principael ampt
was / ende over alle de voorsepde wasser in elcke
Provintie een Gouverneur / upt het gheslachte
van d'Ingas, den welcken sy al te samen onderda-
nich waren / hem een peder op't breedste reke-
ninghe ghevende van al datter gheschiet was /
te weten / van de ghene die daer ghebozen ende
gestorven waren / als oock van't Dee ende d'Ac-
keren / ofte de bou ende zaey-landen. Dese Gou-
verneurs quamen alle Jaren upt Culco, (al-
waer't Hof was) ende keerden daer weder nae
toe / teghens den tijdt dat men de groote Feeste
van't Rayme soude houden / byenghende alsdan
alle den Tribut van't Rijcke niet en ten Hobe-
want en mochten daer oock andersins niet in
comen. T'gheheele Rijcke was verdeelt in vier
quarties

quartieren/ die genaemt wierde Tahuantinsuyo,
 t welcke waren Chinchafuyo, Collafuyo, Ande-
 fuyo, Condesuyo, ende dat/ conforme de vier we-
 ghen die van Cusco uptquamen / alwaer men
 t Hof ende de generale vergaderinge hielt. Dese
 weghen / als oock de Provintien die daer met
 ober een comen/ strecken nae de vier hoeckē ofte
 zijden der Werelt / te weten / Collafuyo nae't
 Zupden/Chinchafuyo nae't Noordē/Condesuyo
 nae't Westen/ ende Andefuyo nae't Oosten. In
 alle hare Republicken ofte Ghemeyputen / had-
 dense twee soorten ofte Rotten van volcke/wel-
 ke waren van Hanansayo ende Vrinsaya, dat is
 soo veel gheseyt/ als die van boven/ende die van
 beneden. Soo wanneer datter yet geboden/ ofte
 hoor den Inga ghebrocht soude werden/ soo was
 het al te hoorē verclaert/ hoe veel dat elcke Pro-
 vintie/Republick en Rot/daer van te deel quam/
 t welcke niet en was niet gelijcke gedeelte/maer
 ee peder na advenant/ na de qualiteyten en tver-
 moghen van elck landt/ in sulcker voegen datse
 wel wisten (om de somme van hondert dupsent
 Hanegen (ofte Schepelen Mays op te brengen/
 verbi gratia,) dat sulck een Provintie het thiende
 deel/ daer van stont te geven/ ende sulck een/ het
 sevende deel / ende sulck een / t vijfde paert / etc.
 ende van gelijcken t'selve onder de Republicken,
 Rotten ende Aillos, ofte gellachten. Doo't Recht
 ende de Rekeninghe van alles/ soo warender die
 Quipocamayos, t welcke d' Officiere van de Re-
 ken-camer waren/ die met hare draden en cnoo-
 pen/sonder eens te faelgeeren/wisten te segghen/
 tot een Doen ende voeder houts toe / wat datter
 gegeven was/ende by de Registers der selve/soo
 wisten se onder d' Indianen/ in een oogenblick te
 rekenen wat dat een peder te deel quam.

Het 14. Cap. Van de *Edificien* ofte Ghebouvyen
ende ordinantie, die d'*Ingas* in hare *Fabrijcken*
ofte Timmeringhen hadden.

De *Edificien* ende *Fabrijcken* ofte *Ghebouwen* / die d'*Ingas* ghemaecht hebben / soo in *Sterckten* / *Templen* , *Weghen* / *Weldt* ofte *Landthupsen* / ende andere / zijn seer veel / ende van overdadighen arbept gheweest / ghelyck als het huydighen daeghs gesien mach worden aen de vervallen stucken ende overblijfsels / soo in *Cusco* als in *Tiaguanaco* , in *Tambo* , ende op ander plaetsen / alwaer men steenē vinde van upnemende grootte / so dat men niet en can ghedencken / hoe datse ghehouwen / ghewocht ende ghestelt connen wesen / ter plaetsen daerse staen. Door alle dese *Ghebouwen* ende *Sterckten* / die den *Inga* in *Cusco* , ende op verscheyden plaetsen van sijn rijkhe / dede maken / soo quam daer een groot ghetal van volck upt alle *Provincien* / want maecten vreemde ende wonderlijcke *Ghebouwen* / en ghebruycken gheen vermenginge van materie ofte kielck / noch en hadden oock gheen ijser noch stael / om de steenen te houwen ende te bearbeyden / noch eenige instrumenten ofte ghereetschap om die te brengen / ende zijn nochtans so net ende perfect gewocht / dat men op veel plaetsen d'afscheydtsels niet onderscheyden en can / daerse aen den anderen ghevoeght zijn / zijnde veel van de selve steenen soo groot als geseyt is / soo dat het een ongelooflijck dinck soude wesen / soo ment niet en saegh. *Ick* hebber in *Tiaguanaco* een ghemeten van 38 voeten lanck / en 18 voeten breed / hebbende de dichte van ontrent ses voeten. In de mueren van de *Forteresse* ofte t'*Slot* van *Cusco* , de welcke met handen

anden ghestapelt / ofte op den anderen ghelept
 zijn / heeft men veel steenen die noch veel grooter
 zijn. Ende t'ghene dat meer is te verwonderen /
 is / dat alhoewel dat dese steenen / van de vooz-
 cheven mueren / niet gheen sieghel ofte Winc-
 elhaeck ghehouwen / ende onder den anderen /
 te weten / in de grootte ende ghedaente) seer on-
 ghelijck zijn / soo slupten ende voegen de naeden /
 ofte schepdtsels / nochtans soo wel op den ande-
 ren / sonder eenighe vermenginghe van materie
 ofte kalck / dat het een ongelooflyck dinck schijnt
 te wesen. Alle dit selve wierdt ghedaen met veel
 volck / ende met groote lijdt saemheyt int arbeyp-
 den / want oin den eenen steen met den anderé te
 voegen / (nae datse wel ende jupst te samen slup-
 pen) soo heeft het nootwendich moeten wesen /
 de selve dickwils te beproeven / dewijle dat de
 meeste deel van dien / niet gelijk noch effen vol-
 ijt en comen. De menichte die der van volck
 moeste comen / oin aen de steenen ende Ghebou-
 wen te arbeypden / wierde van den Inga Jaerlijcx
 uytgesondert ende aengetepckent / doende d' In-
 dianen onder haer de verdelinghe / ghelijck als
 van alle d'ander dinghen / sonder datter hem pe-
 mandt tegens stelde / ofte t' selve qualijck afnam.
 Doch alhoewel dat dese Edificien groot waren /
 soo stonden sy nochtans qualijck ende onproffij-
 celijcken verdeelt / zijnde epgentijcke gelijk als
 Meskiten, (dat zijn der Mahometister kercken)
 ofte Barbarischer Gebouwen. Enige verwelfde
 steenen Bogen en wisten sy in haer Ghebouwen
 niet te maken / noch en hebben oock de weten-
 schap der vermenginghe van kalck ofte siment
 noot vercregen. So wanneer datse in de Rivier
 van Xauxa, quamen te sien / d'oprechtinghe van
 de houtte Boghen ofte steinsels / daer men de
 steenen

steenen Brugge op overwelven soude/ ende ho
 datmense daer nae (de Brugge gemaect zijnde)
 weder wech dede/ begondē sp te vlieden en we
 te loopen/ meynende dat het gheheele werck va
 de Brugge (die van ghehouwen steen is) te
 neder soude storten: maer soo wanneer datse sa
 ghen/ dat de selve gheheel ende vast bleef staen
 ende datter de Spagnarden over ginghen/ so
 seide den Cacique ofte Heere/ tot sijn mede-ghe
 sellen: T'is recht ende reden/ dat wy dese dienen
 want schijnen doozwaer wel hinderen van d
 Son te wesen. De Bruggen die sp gebruykten
 waren van een soorte van strop/ ofte ghebruydd
 Biesen/ de welcke niet sterckie touwen ofte ka
 bels aen de Oeberen van den water-cant wal
 gebonden ende gehecht waren/ want en maech
 ten gheen Brugghen van steen ofte hout. T'gen
 dat men hedens daeghs heeft/ in de doozwate
 ringhe ofte uytloosinghe van't groote Lach oft
 Meer van Chicuito in Collao, is een dinc om
 te verwonderen/ want den selven arm ofte dooz
 tocht is uyt der maten diep/ sonder datter eenich
 siment ofte materie plaets houden mach/ ende
 is soo breet/ dat het niet moghelijk is/ t'sel
 met eenich overwelfsel ofte steenen Boge te mo
 ghen overreepchen/ waerom het gantsch onmo
 ghelijk was/ daer eenighe steenen ofte houten
 Brugge over te connen maken/ des niet tegen
 staende soo heeft het vernuft ende d'abelheyt der
 Indianen connen bindē/ hoe datter een seer vast
 ende sekere Brugge over gemaect mocht we
 den/ ende dat/ alleenlych van strop: t'welcke en
 fabel schijnt te wesen/ en is doch eventuel waer
 schtich/ want maechten/ ghelijck als op een an
 der gheseyt is/ van een sekere soorte van Biesen
 (die't Lach voortbrenght/ van haer Totor
 gheheeten)

gheheeten) eenige Bondels/ghelijck als gebonden mutsaerden / ofte schooven: ende om dieswille dat het selve een lichte materie is / soo en jaet het niet te grondt / alwaer sy alsdan veel Biesen op stropden / zijnde de voorszeyde Ballen ofte Bondels / seer wel / aen weersijden van de Savier / vast ghebonden / waer mede men daer (soo wel met geladen beesten/ als de lieden) t'sijnen wille mach over passerē. Als ick dese Brugge bywijlen over passeerde / soo was ick my verwonderende/ van de conste ende inventie der Indianen/om dat sy met een soo licht veerdigen dinck/ beter ende sekerder Bruggen maken/ als de Brugghe van de Barcken is / daer men van Siviliën naer Triana over gaet. Ick hebbe oock de lengde van de selve Bruggen gemeten/ ende was/ soo't my wel ghedenckt/ van d'ze hondert ende soo veel voeten. De diepten van de selve doortocht/ ofte uytloosinghe/ sept men ongondelijck te wesen/ ende schijnt dat het water / boven op/ niet eens en verroert / doch segghen dat het van onder eenen seer gheweldigen loop ofte stroom heeft. Dit is nu ghenoech/ soo veel als d'Edificien ofte Ghebouwen aengaet.

Het 15. Cap. Van de goederen des *Ingas*, ende van d'ordinantie der Tribuyten ofte Imposten dien hy over d'Indianen ghestelt heeft.

DEn Rijckdom van d'*Ingas* was onnoembaer ofte sonder comparatie/ wāt alhoe wel datter gheenighen Coninck en was/ die yet van de goederen ende schatten van sijn Woorzaet quam te erven/ so hadden sy noch tans evenwel alle den Rijckdom ofte schat van hare Rijcken t'haren wille/ de welcke van gout/ silver / als oock van ghewaer ofte lakenen ende

Dee / seer overbloedich ende abundant waren
 Ende den aldergrootsten Rijckdom van allen
 was / die ontelbare menichte van Onderdanen
 die altoos verontleedicht en bereyde waren / in
 ghene daer't haren Coninck gheliefde. Nu / so
 wierde hen upt elcke Provintie gebrocht / t'ge-
 datter uptgelesen was / te weten / de Chichas, (ee-
 natie alsoo genaemt) dienden hen met welrie-
 kent ende costelijck hout. De Lucanas, met cloe-
 ke gaenders / om haer Rosbaer ofte Setel te dra-
 ghen. De Chumbibilcas, met danssers / ende al-
 boots in alle t'ander meer / daer elcke Provin-
 tie wat bysonders ende uptmuntede van haddi-
 ende dit noch / behalven de ghemeyne middele
 ofte Inposten die sy al te samē contribueerden.
 De gout ende silver Mijnen (daer men in Per-
 een wonderlijcke overbloet van heeft) wierde
 bereyde ofte gegraven van Indianen / die hier to-
 uptghesondert waren / de welke van den Inga
 in alle het ghene dat sy voor hare costen en noot-
 drusten van doen hadden / versozght wierden
 waer mede men int selve Rijcke soo grootē scha-
 ende rijckdom hadde / datter veel vā opinie zijn
 dat het ghene / dat de Spaghaerden in handen
 ghereghen hebben / (alhoewel dat het soo vee-
 was als wy weten) niet gheweest en is / het
 thiende deel / van't ghene dat d'Indianen wel
 versoncken / wech gesteken ende verborzen heb-
 ben / sonder dat men t'selve opt (met alle de neer-
 sticheyt die de begeerlijckheyt wel ghedaen heeft
 om te weten) heeft conne ontdekken ofte binden.
 Doch den grootstē rijckdom die dese Barbarische
 Coningen hadden / was / dat alle hare Vassalen
 ofte Onderfaten / haer captijven ofte slaven wa-
 ren / welker arbeit sy oock t'haren wille / en nae
 haer appetijt waren ghenietende. Ende t'ghene
 dat te

dat te verwonderen is / is dat sy haer in sulcker
 voeghen/ ende met sulck een ordene/ van hentle-
 den lieten dienen / dat het haer gheen slavernge/
 maer een seer gheluckich leven docht te wesen.
 Om nu te weten d'ordinantie der Tributpen/
 die d' Indianen aen haer Heeren gaven/ soo is te
 weten/ dat so wanneer den Inga de Republijcken
 ofte Steden (die hy overwoon) aentepeckende/
 soo verdeeide hy alle t'landt in dzye ghedeelten/
 t'eerste deel/ vooz de Keligie ende Gods diensten/
 in sulcker voege dat den Pachayachachi, (t'wel-
 ke den Schepper is) de Son/ de Chuquilla, ofte
 Donder/ de Dooden/ ende d'andere Guacas ende
 Heplichdommen / elck een / sijn eyghen landen
 hadden/ wordende de vruchte hier van/ verdaen
 ende ghebeficht in sacrificien/ en tot onderhoudt
 der Ministren ende Priesters/ want elcke Guaca
 ofte Aenbidtsel/ hadde sijn gedeputeerde India-
 nen int bysonder. T'meeftendeel hier van/ wier-
 den verdaen in Cusco, alwaer den alghemeynen
 Heplichdom was / ende de reste in de selve Re-
 publijcke ofte Stede/ daer't ghepluckt ende ghe-
 wonnen wierdt / want hadden in elck Dorp
 ofte Vleck/ hare Guacas ende Aenbidtsels met de
 selve ordinantie ende aenroepinghe/ als die van
 Cusco, comende van gelijcken in haer doen/ met
 de selve Godts dienste ende ceremonien over een/
 t'welcke een dinc om verwonderen is / ende is
 oock warachtich/ want is by meer dan hondert
 Dorpen onderbonden geweest/ seker te sijn/ hoe-
 wel dat etlijcke by de twee hondert mylen van
 Cusco verscheyden sigghen. Nu/ t'gene dat men
 aldus op dese landen zaeyde ende pluckte / ofte
 inhaelde/ wierdt ghelept in bewaer-hupsen/ die
 alleenlijck hier toe ghemaecht waren / ende dit
 was een groot deel van't tribut dat d'Indianen

Qq ij gaven/

gaben / doch men en can niet weten hoe veel dat
het ghetweest is / want was op t' eene landt veel/
ende op t' ander luttel / ende op etlijke plaetsen
hy nae t' eenemaal / ende dit deel beneficiëerden
ofte bearbeydden sy alderceerst. Nu / het tweede
deel van de Landen ende Erven / was vooz den
Inga, waer van hy / met het ghene dat tot synen
dienste van doen was / als ooc sijn maechschap /
de Heeren / t' Garnisoen ende de Soldaten / af
onderhouden wierden / zijnde t' selve oock wel
t' meestendeel der Tribuyten / soo gelijk als het
aen de Depositen ofte Proband hupsen ghesien
mach worden / want sijn veel langer ende wijder
als de Belwaer ofte Proband-hupsen der Guacas
ofte Beed-hupsen. Dese Tribuyt wierdt ghe-
bracht in Culco, ofte ter plaetsen daer t' vooz de
Crijchs knechten van doen was / ende dat / met
een vzeemde ende spoedighe sozghvuldicheyt:
ende soo wanneer t' selve niet van doen en was /
soo wierdt het thien twaelf Jaren belwaert / te-
ghens den tijdt van noode. Dese landen van
den Inga wierden ghebeneficieert nae die van de
Goden / ende ginghen se al te samen (sonder eeni-
ghe exceptie) bearbeyden / met haer Feest-cleede-
ren aen / singhende Liedkens tot lof van den
Inga ende de Guacas, ende soo langhe als de bene-
ficie ofte arbeijt duerde. soo aten se altoos op des
Ingas cost / ofte op de cost vā de Son ofte Guacas,
daerse de lande vooz bearbeydden: maer d' oude
lieden / siecken / vrouwen ende wedulwen / waren
van desen Tribuyt vzeemde exempt: ende al hoe-
wel dat het ghene dat gheplucht ofte gewonnen
wierdt / vooz den Inga, vooz de Son / ofte vooz
de Guacas was / soo waren evenwel / des niet te-
ghenstaende / de landen eygentlijke van de Ju-
dianē ende haerlieder vooz-Quiders. Het derden
deel

deel van de landen / wierden van den Inga voorsz
 ghemeyne volck ghegeven / doch men en can niet
 gheweten / hoe groot dat dit deel wel geweest is /
 ende of het oock meerder of minder mochte we-
 sen / als dat van den Inga ende de Guacas, altoos
 het seker datter toeficht was / t'selve ghenoech-
 te wesen / om t'ghemeyne volck met t'onderhou-
 den. Van dit derden deel en hadde niemant eeni-
 ghe besittinge ofte eyghenschappe int bysonder /
 noch d'Indianen en hebben oock noyt eenighe
 possessie van eyghen dinghen ghehad / ten waer-
 dat het was dooz sonderlinghe gunste ende toe-
 latinghe des Ingas : doch evenwel soo en mochte
 het selve niet verveemdt / noch ooc onder d'ers-
 ghenamen verdeelt worden. Dese landen van t'
 ghemeyne volck / wierden Jaerlijcx verdeelt /
 ende een peder aenwijfinge ghedaen van een al-
 sulcken stuck landts / als hy voorsz t'onderhoudt
 van sijn persoon / Vrouwen ende kinderen van doen
 hadde / zijnde t'eene Jaer wat meer of min als
 t'ander / nae dat het huysghesin was / waer toe
 sy oock haer ghesette maect hadden. Van t'ghene
 dat een peder aldus toegheedeelt wierdt / en ga-
 vense noyt eenich tribut / want alle hare contri-
 butie ofte belastinghe was / alleenlijck de landen
 van den Inga en van den Guacas te bouwen ende
 te beneficiëren ofte bearbeyden / ende de vyzchten
 des selven in deposito ofte bewaringhe te stellen.
 Soo wanneer dat het een onvrychtbaer Jaer
 was / soo wierden alle de ghebreckelijcke ofte
 nootdruftighe lieden / van de selve opgheloten
 vrychte ofte probanden voorszien / want hadden
 altoos een groote menichte vā overschot. Van t'
 Dee dede den Inga de selve verdeelinghe als van
 de Lande / welcke was / die te tellen en weyden /
 ende plaetsen upt te sonderē voorsz Dee van den

Guacas ende den Inga, ende van elcke Republike
 ofte Stede (als oock van't ghene datter opghe-
 boedt wierdt) was een deel voor haer Jurisdic-
 tie ofte Contrepe/ een ander voor den Coninck/
 ende de reste voor de selve Indianen/ ja hadden
 van ghelijcken de selve verdelinghe ende ordi-
 nantie tot onder de Jaghers toe/ ende liete oock
 gheensins toe/ datter eenighe wijskens (verstaet
 van de Jacht) vervoert ofte ghedoodt wierden.
 Het Dee/ ofte de kudden van den Inga ende Gua-
 cas, waren veel ende groot/ ende noemdense Ca-
 paellamas, maer het Dee ofte de kudden van het
 ghemeyne volck/ zijn weynich en arm/ waerom
 die Guacchallamar gheheten wierden. Den Inga
 selde groote sooghuldicheyt in de conserbatie
 ofte onderhoudinghe van't Dee/ want is oock
 alle den schat van't selve Rincke. De wijskens en
 wierden (gelijck als geseyt is) in geenderley ma-
 niere gesacrificeert/ noch gedoodet/ noch ooc op
 de Jacht ghevanghen. Soo daer eenich van de
 Kinderen scheurft ofte zeerich wierdt/ (t'welcke
 sp aldaer Carache noemen) soo moestment ter-
 stont levent begraven/ op dat het d'ander t'quaet
 niet aen en cleefden. Scheerden t'Dee op synen
 tijdt/ ende gaben daer een peder van/ datser voor
 hen/ ende voor haer wijs ende kinderen/ gewaet
 ofte cleederen af spinnen en weben souden. Ende
 daer wierdt insghelijck versoek op gedaen/ offe
 t'selve oock volbrachten ende naequamen/ straf-
 fende den ghenen die onachtsaem was. Van't
 Dee des Ingas, wierden ghewaet ofte lakenen af
 gheweuen/ soo voor hem als voor syn Hofgesin-
 te wetē/ een soorte van Cumbi, die costelijck ende
 van beyde zijden eben recht was/ ende een ander
 die slecht ende grof was/ de welcke sp vā Abasca
 noemen: Men en hadde van dit ghewaet ofte
 cleederen

leederen gheen gheset ghetal / dan alleenlijck
 ghene dat een peghelijck toeghelept wiert. De
 vol die daer overschoot/leptense by haer Depo-
 nten ofte Bewaer-goederen: ende hierom wast/
 dat de Spagnaerden by haerliede/van dese din-
 ghen / als oock van alle ander nootdriften tot
 Menschen leven / seer vol op / af vonden / alffe
 daer eerst in quamen. Wie salder nu mogen we-
 sen / (die van eenige consideratie is) die hem van
 doodanighe merckelijcke ende wel-voorsienige be-
 geeringhe niet en verwondere? want alhoewel
 dat d'Indianen gheen Religieusen noch Chri-
 stenen en waren / soo onderhieldense nochtans
 op haer maniere) een alsulcken hooghen vol-
 maecthept / van gheenich dinck epghen te heb-
 ben / ende haer al te samen voor haer nootdrif-
 ten te voorsien/ ende de dingen der Religie/ ende
 van haren Coninck ende Heere soo volcomelijc-
 ken t'onderhouden.

Het 16. Cap. Van d'Ambachten ofte Handt-
 vvercken die d'Indianen leerden.

Alch soo hadden d'Indianen van Peru
 een ander weldaet / te weten / een peder
 leerde ende oeffende hem / van joncks
 af / in alle Ambachten ofte Handtwerc-
 ken die tot het Menschelijcke leue van doen zijn/
 want daer en waren onder haer geen bysondere
 Ambachts-lieden ofte Meesters/ghelijck als by
 ons/van Snijders / Schoenmakers ende We-
 vers/maer leerden ende versaghen haer al te sa-
 men / van alle het ghene datse voor haerlieder
 perfoonen ende hupsen van doen hadden: costen
 alleghelijck Weven / ende haer epghen lakenen
 ende ghewaet maken/ende hierom wast/dat soo
 wanneer haer den Inga met wol dede versien/ so
 wast

wast soo veel als oft hyse gecleedt hadde. Wisten
 al te samen t' lande te bouwen ende te beweldadi-
 ghen/ sonder eenighe andere arbeyders daer toe
 te huyzen: Maeruten altemael eyghen huyzen
 ende de Vrouwen waren de gene die hier alder-
 meest af wisten/ sonder in weelden opgevoedt te
 worden/ maer dienden haer Mans met grooter
 zorgghvuldicheyt. Van andere Ambachten ofte
 Handtwercken/ die eygentijche niet en zijn van
 gheneyne en ordinarijsche dinghen voor t' Men-
 schelijcke leven/ haddense haer eyghen ende by-
 sondere Werckmeesters/ ghelijck als daer wa-
 ren/ Silverfineden/ Schilders/ Potbackers/
 Schuytvoerders/ Reken-meesters ende Speel-
 lieden. Ende in de selve Handtwercken van We-
 ven/ Bouwen ofte Timmeren/ soo waren daer
 oock noch Meesters voor uptgelesen en exempte
 wercken/ van de welcke hen de Heeren dienden/
 maer onder de gheneynen Man (gelijck als ge-
 seft is) soo gheriefden een peggelijck sijn selven/
 van t' gene dat hy voor sijn huys van doen had-
 de/ sonder dat den eenen aen den ander hier van
 yet betaelde/ ende is oock noch hedens daeghs
 alsoo/ in sulcker voegghen dat niemandt den an-
 deren van doen en heeft/ voor de dingen van sijn
 huys ende persoon/ gelijck als daer is van rouf-
 sen/ schoenen/ cleederen/ een huys te bouwen/
 zaeyen ende maeyen/ ende t'ghereetschap ende
 d'instrumenten daer toe te maken. Hier inne soo
 comen d'Indianen bynaest over een/ met de In-
 sietie ofte Reghel der oude Monicken/ die int
 leven van de Vaders verhaelt worden. Om de
 waerheyt te segghen/ is een volck/ die weynich
 begeertelijcheys ende weelden hebben/ ende also
 zynse oock te vreden met een wel-ghematiacht le-
 ven; want voorwaer/so men haer maniere van
 leven

eben upt wille-keur / ende met van ghelwoonte
 ende upt de natuere acniam / wy souden seggen/
 dat het een leven waer / van grooter volmaect-
 heyt / ende en laet oock niet een ghenoechsamie
 voorszereydinghe te hebben / om de leere des heyl-
 igen Euangeliums (de welcke so grooten vyandt
 is vā de hoobaerdige / begeerlijckheyt en weelde)
 aen te nemen ende t'ontfanghen / maer de Pre-
 dickers en conformeren hen altoos niet met het
 exempel / datse niet de Leere (diese aen de In-
 dianen predicken) gheben. Een dinck isser om
 veel op ghelet te wesen / te weten / dat / hoewel
 dat de dracht ende de cleedinghe der Indianen/
 soo slecht was / soo waren nochtans alle de Pro-
 vintien / hier van verscheyden / namelijcken int
 ghene datse op 't hooft setten / zijnde van sonni-
 ghe een gheweven ofte ghebreypde wronge ofte
 blecht / die dickwils om / ende door den anderen
 ghewonden is : van anderen is het breeet / ende
 maer eens omwonden : van etlijcke ghelijck als
 mortieren ofte clepne hoeven : van eenige ghelijck
 als hooghe ronde bonetten : van andere ghelijck
 als t'buypenste van een seef ofte sift / ende alsoo
 andere dupsentderlep verscheydenheden meer.
 En daer was ooc een onwederroepelijcke Wet/
 dat niemant de dracht ende t'habyt van sijn
 Provintie mocht veranderen / jae al waert oock
 schoon dat hy hem op ee ander plaets transpor-
 teerde / t'welcke den Inga (om goede Begeerin-
 ghe) voorsz seer nootwendich hielt / soo ghelijck als
 het oock noch hedens daeghs is / hoewel datter
 nu soo veel opsichts ende sorgh niet en is als het
 wel placht te wesen.

Het 17. Cap. Van de Post-boden ende *Chasquis*
 die den *Inga* ghebruyckte.

Van

WAn loopende Boden ende Posten hadde den Inga in alle sijn Rijcken eenē grootē dienst af / noemdense Chasquis, welcke waren de ghene die haer Mandaten ofte bevelen aen de Gouverneurs droeghen / ende haer advijzen wederom int Hof brachten. Dese Chasquis onthielden haer op elcke Topo, (dat is alle anderhalve mijle weeghs) in twee huyskens / ende waren vier Indianē / de welcke by Maenden van elck quartier voorszien ende verandert wierden / en liepen met de boodtschappē / die hen ghegeven wierden / in aller haesticheyt / tot datse die aen een ander Chasqui gaven / die altoos (te weten / van de ghene die loopen souden) bereydt ende wacker / of op de wacht stonden: liepen tusschen dach ende nacht by de vijftich Spaensche mijlen weeghs / niet teghenstaende dat de meeste landen van daer / seer woest ende wildt zijn. Dienden van ghelijcken om eenighe dingen / die den Inga begheerde in grooter haest te brenghen: ende alsoo haddense oock in Cusco versche Zeevisch (hoewel dat het hondert mijlen weeghs zijn) in twee daghen tijds / ofte weynich meer. Naer datter de Spagnaerde int landt gecomen zijn / soo heeft men dese Chasquis ghebruyckit in tijden van eenige beroerten ofte grooten nootd. Den Viceroy Don Martin heeftse voor ordinarijs ghestelt / alle vier mijlen weeghs / om d'expeditionen te draghen ende te brenghen / welcke in dat Rijcke een sake is van grooter importantie / hoewel datse niet so grooten raddicheyt en soo haest niet en loopen / als d'oude en voorszedenē wel gedaen hebben / noch en zijn oock so veel niet / doch worden wel betaelt / ende dienen gelijk als d'ordinarische bodē van Spagnen / gebende de pakketten ofte brieven alle vier ofte vijf mijle over.

Het 18. Cap. Van de VVetten, Iustitie ende straffe,
die d'Ingas gheordineert hebben, als oock van
haer Houvvelijcken.

Soo ghelijck als men den ghenen/ die int
Oorlogh / ofte eenighe andere admini-
stratien wel dienden / preminentien ende
voordeelen gaf/ ghelijck als van eyghen
Landen/ Wapens/ Houvvelijckē met Vrouwen
van des Ingas gheslachte/ alsoo dedense van ghes-
lijcken aen de onghelijckoorsamen/ ende de gene die
schuldt hadden/ een straffe castijdinge. De doot-
slaghen ende t'stelen wierden met der doot ghes-
traft: de Overspelen en bloetschanden van met
de ascendenten ende descendenten in linea recta;
ofte rechte graet/ wierden desgelijcx met de doot
des misdadighers ghestraft: doch evenwel/ soo
is te weten/ datse voor geen overspel en hielden/
veel Vrouwen ofte Bysitten te hebben/ noch sy
(te weten/ de Vrouwen) en hadden daer oock
gheen lijfstraffe om/ soomense by andere vondt/
dan alleenlijck die de rechte hups vrouwe was/
met de welke sy eygentlijcken t' Houvvelijck on-
derhielden/ want dese en was niet meer als een/
ende wierden niet bysondere solenniteyt ende ce-
remonte ontfanghen ende aengenomen/ t'welcke
was den Bruydegom t'haren hups te gaen/ ofte
die met hem te nemē/ ende haer een Oroja aen de
voet te doen. Oroja hietense de schoenen diese al-
daer gebuycken/ welke zijn gelijck als Spaen-
sche alpargatten, (ofte grauwe Monicks-schoe-
nen) die boven open zijn. Soo de Bruyt maeght
was/ soo was d'Ojota van wol/ maer soo sy't
niet en was/ soo wasse van sparto, (dat is van't
tuych daer men de Spaensche Vige-korven af
breyt.) Alle d'ander moesten dese dienen ende
erkennen/

erkennen/ ende dese droegh oock een Jaer lanch swarte rou cleederen/ booz de Man/ als hy overleden was/ en en troude in een Jaer lanch gheen ander/ waren ghemepulijcker jonger als de Man. Dese gaf den Inga, met sijn epgē hant/ aen sijn Gouverneurs ofte Capiteynen/ ende de Gouverneurs ende Cacicken versaedē in hare Steden de jonghe Ghesellen ende Dochters op een plaets/ ende gaven elck een sijn Vrouw/ besluptende t'houwelijck met de boozscheyvē ceremonie van haer d'Ojota aen te trecken. Dese hadde de pene van lijfstraffe/ soomense by een ander bondt/ als oock van ghelijcken den misdādigher: ende al wast schoon/ dat haer den Man vergaf/ soo en lietense haer daerom niet te straffen/ doch niet met der doot. De selve pene wasser oock/ in de Bloetschande/ van met de Moeder/ Groot-moeder/ Dochter/ ofte kindts kinderen te doen te hebben. Met ander maesschap en wast niet verboden te huwelijcken ofte te boeleren/ maer was alleen in de eerste graet. De broeder met de suster en lietense van ghelijcken niet toe/ accessie te hebben/ noch en hielden daer ooc geen Houwelijck van/ int welke in Peru veel lieden met bedrogghen zyn/ geloovende dat d'Ingas ende Heeren/ wetlijcken met haer epgen susters trouwen/ al waert schoon datse van een Vader ende Moeder waren. Maer de rechte waerheyt is/ dat dit selve/ altoos booz onwettelijcken gehouden/ ende in de eerste graet/ in houwelijck te vergaren/ verboden is gheweest/ gheduerende dit selve aldus tot den tijt van Topa Inga Yupanguy, Vader van Guainacapa, ende Grootvader van Atagualpa, in wiens tijdt de Spaguaerden eerst in Peru quamē: want den selven Topa Inga Yupanguy was den eerste die dese gewoonte brack/ trouwende

trouwen de met Mamoello, sijn epgen suster van
 Vader ende Moeder: ende den selbē beval/ ende
 wilde oock/ dat alleen de Heeren Ingas, ende an-
 ders niemant/ met haer epghen susters/ van
 Vader en Moeder/ mochten huwelycken/ so ge-
 lyck als hy dede. Hadde tot een soon Guainacapa,
 ende een dochter die ghenaemt was Coya Cusli-
 limay, ende beval op de laetste ure sijns lebens/
 ofte sterfbedde/ dat dese sijn soon ende dochter/
 broeder ende suster van Vader ende Moeder/ te
 samen sondē trouwen/ ende dat het ander prin-
 cipael volck/ voor haer hupf vrouwen mochten
 nemen/ haer epgen susters/ van de Vaders zijde
 alleen. Ende soo ghelyck als t selbe houwelyck
 onwettelyck ende tegens de natuere was/ alsoo
 ordineerde oock Godt/ dat met de byzichte die
 daer vā quam/ t welcke was Gualcar Inga ende
 Atagualpa Inga) t welcke van d'Ingas een eynde
 nam. Soo wie dat het gebuyck van de houwely-
 cken der Indianen van Peru grondelijcker ende
 breeder begeert te vstaen/ mach lesē het Tractaet
 dat Polus (ter begeerten van Don Hieronymo de
 Loaysa, Aerdtbisshop vā de stadt de los Reyes)
 gheschreuen heeft/ den welken soo van dit/ als
 oock van veel ander dingen der Indianen/ neer-
 stich ondersoek ghebaen heeft. Ende dit selve is
 oock noodich/ om de dwalinge van velen werck
 te nemen/ de welcke niet wetende welck dat on-
 der d'Indianen de wettelycke ofte bysit is/ doen
 den ghedoopten Indiaen de bysit trouwen/ ende
 de rechte Vrouwe verlaten. Oock mede soo siet
 men t weynich fondament dat sommige gehad
 hebben/ de welcke pretendeerden te segghen/ dat
 wojdende Man ende Wif ghedoopt/ al waert
 schoon dat het broeder ende suster waren/ so be-
 hoorzen nochtans haer houwelyck bevesticht
 ende

ende toeghelaten te worden. Contrarie hier
van / is besclooten by't Synode Provinciael van
Lyma, ende dat / met veel reden / want het selve
houwelijck en was oock noch by de Indianen
selve niet wettelijck.

Het 19. Cap. Van de afcomste der *Ingas*, Heeren
van Peru, ende van hare *conquesten* ofte over-
vwinninghen ende victorien.

Dier is / door bevel van de Catholijcke
Majesteit den Coninck Don Philippus
onsen Heere/ ondersoek ghedaen/en dat/
met alle moghelijcke neersticheit/ van de
afcomste/ Gods diensten ende Wetten der *Ingas*,
ende om dat de selve Indianen geen geschiften
en hebben/ soo en heeft men't so wel niet connen
te weegh brengen/ als men't wel begeerde/ maer
by haer *Quipos* ende *Registeren* (de welcke/ ghe-
lijck als gheseyt is/ haer in de plaets van *Boet-
ken* dienen) heeft men comen te weten / t'ghene
ick alhier segghen sal. Eerstelijcken / soo is te
weten/ dat men in voorszede tijden/ noch Coninc
noch Heer in Peru en hadde/ diese al te samen on-
derdanich waren/ maer waren ghelijck als ver-
saende *Stotten* ende *Ghemeynten* / ghelijck als
het hedens daeghs noch is/ int *Rijcke* van Chile,
ende bynae alle d'ander plaetsen geweest zijn/ die
de *Spagnaerden* in de selve Westersche Indien
overwonnen hebben/ iuytgesondert t' *Rijcke* van
Mexico. Soo is te weten/ dat men onder d' *In-
dianen* ghevonden heeft/ d'ye manieren van *Re-
geeringe* ende leven: D'eerste ende principaelste/
als oock de beste/ is geweest/ die van't Coninck-
rijcke ofte *Monarchie*, soo gelyck als daer was/
die van de *Ingas*, ende die van *Morecuma*, hoewel
dat dese int meerendeel tyranich waren. De
tweede

weede is / van de by een versaeinde Rotten ofte
 Ghemeynten / daer men met de haer van velen
 hegeert / ende ghelijck als Raden ofte vergade-
 ringen zijn. Dese kiesden in tijden van Oorlogh/
 en Capiteyn ofte Oversten / den welcken een
 gheheele Partie ofte Provincie onderdanich is.
 In tijde van vrede / so hegeert hem elcke Stede
 ofte Vergaderinghe op sijn selven / hebbende al-
 soos eenighe principale ofte voornaemste / die
 van't ghemeyne volck in respect ende achttinghe
 ghehouden worden : ende soo wanneer datter
 eenighe saken voorszcomen daer veel aen ghelegen
 is / soo vergaderen eenighe van de selve / om t'o-
 verleggen / wat dat haer te doen staet. De derde
 maniere ofte soorte van hegeeringhe / is gantsch
 ende t'eenemaal Barbarisch ende wildt / ende zijn
 Indianen die gheen Wet / gheen Coninck / noch
 gheen blijvende plaets en hebben / maer onthou-
 den haer by hoopen t'samen / ghelijck als weede
 ende wilde Ghedierten. Ende nae dat ick hebbe
 comen vermercken / so zijn d'eerste bewoonders
 van dese Indien, oock een soodanighe soorte van
 volcke gheweest / gelijk als hedens daeghs noch
 zijn / een groot deel der Brasilianen , Chiriguanen,
 Chunchenen, Yscaycingen, Pilcoconen, en t'mee-
 stendeel der Floriders , als oock in nieu Spagnen,
 alle de Chinchemecken. Van dese generatie ofte
 soorte / is (doozt vernuft ende belepdt van som-
 nige der voornaemste onder haer) d'ander he-
 geeringe der Ghemeynten ende versaeinde Rot-
 ten upgheromen / daer men een wepnich meer
 ghereghelthepts ende belepdes onder heeft / soo
 gelijk als daer noch hedens daeghs zijn / die van
 Arauco, Tucapel ende Chile, als ooc geweest zijn/
 int nieuwe Coninckrijc vā Granaden, de Moscas,
 en in nieu Spagnen etlyckie Otomiten, wordende

Ar

onder

onder al die soodanighe / minder wyzedtheit /
 ende wat meer rebelykhepts ghevonden. Van
 dese generatie ofte soorte / is / door de vloekhept
 ende wetenschap van sommige excellente Man-
 nen / t'ander ende machtigher Goubernement
 uptghesproten / voorszien wesende met een Co-
 nincryck en Monarchie, t'welcke wy in Mexico
 ende in Peru ghevonden hebben / want d'Ingas
 brachten t'gantsche Landt onder haer subiectie /
 ende stelden daer hare Wetten ende Begeeringhe
 over. Den tijdt die (by hare Memozialen) van
 haer Begeeringhe ghevonden wordt / en comt
 noch tot gheen vier hondert / ende passeert over
 de dype hondert Jaren / hoewel dat haer Deer-
 lykhept (eenen tijt lanck) niet verder en streck-
 te / als tot vijf / ses mijlen rondsom Cusco. Haer
 beginsel ende opcomste is gheweest upt die Wal-
 lepe van Cusco, comende allenghs te conque-
 steren, ofte t'overwinnen / t'Landt dat wy Peru
 noemen / te weten / van voorsz Quito, tot de
 Rivier / Rio de Pasto, (dat is de Rivier van de
 Weyde) nae't Noorden / ende nae't Zuiden / tot
 aen Chile toe / twelcke bynae zijn duysent Spaen-
 sche mijlen in de lengte: In de breedde / West-
 waerts aen / tot aen de Zuiden Zee / ende tot by
 de groote Velden van d'ander zijde van den Ge-
 ghel der Gheberghten Andes, alwaer noch he-
 densdaeghs ghesien wordt / een plaets / die de
 Pucara van den Inga ghenoeemt wordt / t'welcke
 een Sterckte ofte Slot is / dat hy gebout heeft
 tot een bescherminghe van teghens t'Oosten.
 D'Ingas en zijn van daer af niet verder ghepaf-
 seert / ende dat / door de menichte der wateren / als
 van Moraffen / Laché ofte Weyzen ende Rivie-
 ren / die van daer af uptloopen. De breedde van
 haer Rijcke en mocht noch tot gheen hondert
 mijlen

mijlen comen. Dese Ingas ginghen alle Patien
 van America in Politie ende Regeeringhe / ende
 noch veel meer / in Wapenen ende cloeckheyt / te
 boben / alhoewel dat de Cañaris (de welcke hare
 doot-ypanden / ende de Spagnaerden behulpich
 waren) haer nopt eenich voozdeel hebbe willen
 erkennen: ende soo de selve reden / noch hedens-
 daeghs onder haer gheroert / ende een wepnich
 ghestoockt ofte ghehitst wordt / sullen daer den
 anderen by dupsenden om dooden ende ombrin-
 gen / om d'opinie (van wie dat de vroomste ende
 cloeckste is) staende te houden / ghelijck alst in
 Culco ghebeurt is. Den tijtel ofte naem daerse
 met conquesteerden, ende haer Heeren van dat
 gheheele landt maecten / was / te beynsen / dat
 nae de alghemeyne Suintbloet (van de welcke
 alle dese Indianen wetenschap en kennisse had-
 den) de Werelt door dese Ingas weder gerestau-
 reert ende opgheromen was / comende haerder
 sebenen upt de Speloncke ofte t'Hol van Pacari-
 tambo, ende dat haer daerom alle d'ander lieden /
 tribuyt ende onderdanicheyt schuldich waren /
 als haerlieder Progenitoren ofte Voozt-teelders.
 Behalven dat / soo seydense ende bevestichdense
 oock noch / dat splieden alleen de warachtighe
 Religie ende wetenschap hadden / van hoe dat
 Godt gedient en geeert moeste wesen / waerom
 me sp oock alle d'ander onderwijfen moesten /
 ende t'fondament datse hier in hadde / van hare
 Godts diensten ende ceremonien / is een dinck
 dat onepndtlijck is. Daer waren in Culco (als
 t'heplich Landt) over de vier hondert Aenbid-
 sels / zijnde alle de plaetsen vol misterien. Ende
 soo ghelijck alse ginghen conquerende ofte
 overwinnende / alsoo brachten ende voerdense
 oock haer eygen Guacas ende Godtsdienstē over

dat gheheele Rijke in. Den principaelsten dieſe
aenbaden / was den Viracocha Pachayachachic,
dat is den Schepper der Werelt/ ende nae hem,
de Son/ ende ſeyden dat de Son/ als oock d'an-
der Guacas, de deucht ofte cracht ende t weſen
van den Schepper ontfinghen / ende datſe voog-
hem d' Interceſſeurs ofte Voorbidders waren.

Het 20. Cap. Van den eerſten *Inga* ende ſijn
naecomelinghen.

DEn eerſten Man / die d'Indianen voog-
de en beginsel van d'Ingas noemen / is ghe-
weest Mangocápa, ende deſen verſierende /
nae de Diluvie ofte Suintbloet / upt het
Hol / ofte t' Venſter van Tambo gecomen te we-
ſen / t'welcke vijf ofte ſes mijlen van Culco ver-
ſcheyden is. Den ſelven / ſeggende / heeft twee
principale Gheſlachten der Ingas, t' beginsel ge-
gheven / t'eene Hanan Culco, ende t'ander Vrin
Culco ghenaemt. Van't eerſte gheſlachte zijn
gecomen de Heeren die t' landt overwonnen ende
gheregeert hebben. Den eerſten dieſe t' Hooft
maerkten (van deſer Heeren gheſlachte die ick
ſegghe) was genaemt Ingaroca, den welcken een
Gheſlachte ofte Aillo gheſticht heeft / t'welcke sy
den naem van Vicaquiquirao geveert ende alhoe-
wel dat deſen gheen groot Heer en was / ſoo liet
hy hem nochtans met gouden ende ſilveren Va-
ten dienen/ ordinerende dat men alle ſijnen ſchat
ſoude dediceren ofte toeeppenen/ tot den Godſ-
dienſt van ſijn lichaem / en tot onderhoudt van
ſijn Familie ofte Hupſcheſui/ ende ſijn naecomer
dede alſoo van ghelicken / wordende een ghe-
meyn ghebruyck / ghelijck als gheſeyt is / dat
gheenighen Inga de goederen noch hupſinge van
den Voorſaet crfde/ maer ſtichten haer hups op
een

een nieu. Ten tijden van desen Ingaroca ghe-
 bruycten sy gouden Afgoden. Naē Ingaroca is
 ghevolght/ Yaguarguaque, dat is gheseyt Bloet-
 schreyer/ die al oudt was: seggen alsoo genaemt
 te wesen/ om dat hy/ van sijn vpadē overwon-
 nen ende ghevanghen wesende/ upt enckele spij-
 ende weemoedicheyt/ bloet weende. Desen wiert
 begraven int Dorp/ Paulo ghenaeamt/ t'welcke
 lept op den wegh nae Omasuyo toe. Desen heeft
 ghesticht/ t'gheslachte van Aocailli panaca ghe-
 naemt. Naē desen/ is ghevolght sijn soon Vir-
 cocha Inga, dese was seer rijk/ en maecte groote
 Vaten van gout ende silber/ ende heeft ghesticht
 de Familie ofte t'Gheslachte van Coccopanāca.
 T'lichaem van desen is. (door de faem van de
 groote schat/ die daer met begraven was) ghe-
 socht gheweest van Gonçalo Piçarro, ende heeft
 het oock (nae dat hy veel Indianen wreedt to-
 menten aenghedaden hadde) in Xaquixaguana ge-
 vonden/ alwaer hy naederhandt van den Presi-
 dent Guasca gebangen ende gherecht is geweest.
 Den selvē Gonçalo Piçarro beval/ t'lichaem van
 den voorszreven Viracocha Inga te verbranden/
 ende d'Indianē namender daer na d'assche van/
 ende leydense in een pot te bewaren/ ende deden
 daer groote sacrificien met/ tot der tijdt toe/ dat
 het selve/ met ander lichamen meer/ van d'Ingas/
 van Polo, gheremedieert wierdt/ diese met een
 wonderlijcke neersticheyt ende prackitijcke/ upt
 der Indianen macht ghetrocken heeft/ vin-
 dende de selve soo seer gebalsent/ datse noch gaef
 ende gheheel waren/ waer mede hy een groote
 somme van Afgoderije (diese de selve aendeden)
 wech nam. Namēt desen Inga qualijck af/ dat
 hy sijn selvē Viracocha (t'welcke de name Gods
 is) intituleerde ofte toepghende: maer om hem
 & r ij t'excuse

Historie Morael van West-Indien,
t'excuseren/ soo seide hy/hoe dat hem den selven
Viracocha in een droom geopenbaert was/ ende
bevolen hadde/dat hy synen naem voeren soude.
Ma desen is gevolght Pachacûti Inga Yupanguy,
den welckē een seer cloeck overwinner/een groot
Republick-stichter/ ende een vinder was/ van't
meestendeel der Gods dienften ende superstitionen
haerder Afgoderije/ghelijck als terstont gheseyt
sal worden.

Het 21. Cap. Van Pachacûti Inga Yupanguy, ende
t'gene datter gheschiet is tot Guaincâpa toe.

Pachacûti Inga Yupanguy, regneerde t'se-
ntich Jaer/ ende heeft veel overwonnen:
t'beginsel van syn Victozien was/ dat
eenen synen oudsten Broeder (den welc-
ken de Heerlijckheyt ofte t'Regiment ende d'ad-
ministratie van't Oorlogh/ by leven ende met
wille/ van synen Vader hadde) de nederlaegh
creegh/ in eenē slach diē hy met de Changas dede/
t'welcke een Natie is/ die de Vallepe ofte t'Val
van Andaguailas besaten/ ontrent dertich ofte
veertich mylen van Cusco, op de wegh vā Lyma,
hem alsoo (verslaghen ende verwonnen zijnde)
met wepnich volcx vertreckende ende te rugghe
keerende: t'welcke siende den minder Broeder
Inga Yupanguy, heeft (om hem selven Heere te
maken) een inventie ghevonden/ ende gheseyt/
dat(wesende hy alleen ende seer krankmoedich)
hem den Viracocha Schepper/ gesproken hadde/
hem beclaghende/ dat naedernael hy een Alghes-
meyne Heere ende Schepper vā alles was/heb-
bende gemaect den Hemel/ de Son/de Werelt/
de Menschen/ en staende al watter is onder syn
gheweldt/ datse nochtans hem de behoorlijke
onderdanicheyt niet en bewesen/ maer deden eer
een

een ghelijcke eerbiedinge aen de Son/ den Don-
 der/ t'werdtrijck/ ende aen ander dinghen/ de
 welcke doch anders/ niet meer deucht noch
 crachts en hadden/ dan alse van hem creghen/
 en dat hy hem daerom dede weten/ hoe dat men
 hem/ in den Hemel daer hy was/ Viracocha Pa-
 chayachachic noemde/ t'welcke soo veel bediedt
 als Alghemeyne Schepper: Ende op dat men
 soude ghelooven/ t'selve warachtich te wesen/
 hoewel dat hy alleen was/ soo en soude hy niet
 eens twijffelen/ met desen tijtel volck op te ma-
 ken/ ende hoewel dat de Chângas soo veel ende
 victorieus waren/ dat hy hem/ des niet teghen-
 staende/ teghens haer/ victorie verleenē soude/
 ende een Heere makē/ want hy soude hem volck
 seyn den/ die hem (sonder ghesien te worden) te
 hulpe souden comen/ t'welcke alsoo geschiedde:
 want begonst met desen tijtel/ ende onder dit
 deksel/ volck op te maken/ ende eenen grooten
 hoop te versamē/ waer mede hy de victorie ver-
 cregh/ ende hem selven tot een Heere maecte/
 ontnemende sijn Vader en Broeder (die hy niet
 strijdt verwan) de Heerlijckheyt ofte t'Regimēt/
 comende daer nae van ghelijcken de Chângas
 t'overwinnen: Ende zedert den tijdt van de vic-
 torie af/ soo verordineerde hy/ dat men den Vi-
 racocha voor den alghemeynen Heere soude hou-
 den/ ende dat hem de Beelden van de Son ende
 Donner/ eerbiedinghe ende erkentnisse souden
 doen/ ende van dien tijdt af voortaan/ soo wiert
 het Beeldt van den Viracocha, boven dat van de
 Son/ Donner/ ende alled'ander Guacas gestelt.
 Ende hoewel dat desen Inga Yupanguy, Châcras
 Landen ende Vee uytsonderde/ voor de Son/
 Donner/ ende d'ander Guacas, soo en dede hy
 nochtans gantsch gheen aentwysinge van eenich
 Ar iij dinck

dinck booz den Viracocha, ghevende booz reden/
 dat wesende den selvé een algemeene Heere ende
 Schepper/ sulcx niet van doen en hadde. Nu/ de
 victorie van de Chângas ghehadt hebbende/ soo
 heeft hy sijn Soldatē verclaert/ hoe dat splieden
 niet gheweest en zyn/ de ghene die den strijd ge-
 wonnen hebben/ maer sekere ghebaerde Mâns/
 die hem den Viracocha ghesonden hadde/ ende
 datse oock niemandt en heeft connen te sien co-
 men/ dan hy alleen/ zynde de selve daer nae in
 steenen verandert/ ende dat het noodich was die
 te soeckē/ om dat hyse/ nae sijn seggen/ wel wiste
 te kennen: Derhalven soo vergaderde hy eenen
 grooten hoop steenen/ dien hy van't Gheberghte
 uptas/ ende rechtense booz Guacas op/ de
 welcke sy aenbaden/ ende sacrificien aendeden/
 noemende de selve de Pururâncas. Dese voerdense
 seer devotelijcken met haer ten Oorlogh/ hen la-
 ten dunckende/ datse met haerder hulpe/ de vic-
 torie booz zeker ende ghewis hadden. Dese
 imaginatie ende versieringhe/ van den selven
 Inga, vermocht soo veel/ dat hy daer seer merr-
 kelijcke victozien met vercreegh. Dese Inga
 stichte de familie ofte gheslachte/ Ynacapânaca
 gheheeten/ ende rechte een groot gouden Beelde
 op/ t'welcke hy Indyllâpa noemde/ stellende t'sel-
 ve op een Hof baer/ die gantsch ende t'eenemael
 van louter ende seer costelijck gout was/ van
 welcker gout noch veel ghebracht is gheweest
 tot Caxamalca, booz de vryichept ofte t'antsoen
 van Atahualpa, ten tijden als hem den March-
 graef Francisco Pizarro ghevanghen hadde. Des-
 ses Ingas hups/ Dienaers/ ende Mamacônas, die
 tot sijner ghedachtenis dienden/ heeft den Ligen-
 ciaet Polus, in Cusco ghebonden/ vindende het
 lichaem des selvé getranspoteert van Patallacta
 tot

tot Totocache, alwaer nu de Parochie-Kercke
 van S. Blasius ghesticht is. T'selbe lichaem was
 noch soo gheheel / ende met een seker Betumen
 toegemaect / dat het levendich scheen te wesen:
 hadde d'oogen van goude vleskens gemaect/
 de welcke soo wel ingheset waren / datter de na-
 tuerlijcke ooghen gheen ghebreck aen en deden/
 hebbende op 't hooft noch een lichtepcke van een
 steenwozz / t'welcke hy in eenen sekeren strijdt
 ghetregghen hadde: was gantsch grau/ sonder
 dat daer oock een hant aen ghebrack/ soo gelijk
 als of hy op den selven dach eerst gestorvẽ ware/
 zijnde meer als t'sestich ofte tachtentich Jaren
 dat hy doot gheweest was. Dit lichaem / met
 meer andere van d'Ingas, wierde van den voor-
 schreben Polo nae de stadt van Lyma toe geson-
 den / door bevel des Vicoireys de Marchgraef
 van Cañette, t'welcke seer noodich was / om
 d'Afgoderije vā Cusco upt te roepen. Int Gast-
 huys van S. Andries (t'welcke den voorszre-
 ben Marchgraef ghesticht heeft) hebben veel
 Spaguaerden t'voorszcreben lichaem/ met alle
 d'ander meer / ghesien / hoewel datse nu al qua-
 lijck ghetracteert ende wat vergaen zijn. Don
 Philippe Charitopá, de welcke t' derde ofte vierde
 ghelidt (in rechte successie) van desen Inga was/
 affirmeerde dat de goederen / die den voorszre-
 ben Inga sijn familie ofte huysghesin naeliet / on-
 noembaer waren / ende datse moesten wesen in
 handen van den Ianaconas, Amáro, Tito ende an-
 dere. Nae desen dan/soo is ghevolght Topa Inga
 Yupanguy, ende nae dien/een ander sijn soon/
 die den selven naem hadde/den welcken
 ghesticht heeft de familie ofte
 t'gheslachte Apac Aillo
 ghenaemt.

Het 22. Cap. Van den principaelsten Inga,
Guainacápa gheheeten.

Die den voorszreven Heere is gebolghet Guainacápa, dat is soo veel gheseyt / als een rijk ofte cloeck Jonckman / t'welcke hy oock van beyden was / ende dat meer / als eenich van syn voorszaten ende naecomelingen : was seer voorszichtich / ende stelde een groote ordene op alle plaetsen van't gantsche landt over : Was in de krijchshandelingh seer resolut / stout / cloeckmoedich ende gheluckich / ende vercreegh oec groote victorien. Desen verbruydde syn kintke / veel meer als alle syn voorszaten t'samen gedaen hadden / de boot nam hem wech int Coninckrijcke tot Quito, dat hy ghewonnen hadde / t'welcke vier hondert myle van syn Hof verschepden is. Wierdt gheopent / ende lieten de darmen ende t'herte in Quito blijven / om dat hy't alsoo bevolen hadde: en syn lichaem wierdt gebracht ende gelept in den vermaerden Tempel der Sonne / binnen Cusco. Daer worden noch hedens daeghs getoont / veel gebouwe / gheplabeyde wegghen / Fortereffen ofte Sloten / ende andere merckelijcke en uytmuntende werken van desen Coninck : heeft oock ghesticht de familie ofte t'gheslachte van Temebamba. Dese Guainacápa wiert van den synen / by syn levende lijf / vooz een Godt aengebeden / een dinck dat (naer der ouden bebestinge) niet geemich van syn voorszaten ghedaen is gheweest. Als hy sterf / soo werden daer duysent personen (van die van synen huyse) ghedoodt / om hem in d'ander Werelt te gaen dienen / ende splieden stoyben oock seer bywillich om hem gheselschap te houden / ja in sulcker voegghen / datter veel (behalven de verhaelde)

verhaelde) haer selfs tot de selve effecte der doot
 presenteerden. Den rijckdom ende schat van de-
 en / was een dinck dat noyt ghesien is geweest:
 ende om dat de Spagnaerden niet lange nae sijn
 doot int landt quamen / soo wast dat d' India-
 nen seer sozghbuldich waren / t' selve altemael te
 verdelghen ende wech te steken / hoewel datter
 een groot deel van / ghebracht is gheweest tot
 Caxamalca, vooz't kantsoen van sijn soon Ata-
 hualpa. Daer wordt bevesticht van geloofwaer-
 dighe lieden / dat hy binnen Culco over de dype
 hondert / soo kinderen als kindts kinderen had-
 de. De Moeder van desen / genaemt Mamaoclo,
 was in grooter estime ende aensien. De lichamē/
 soo van de Moeder als van Guainacâpa (die seer
 wel gebalsemt en gecureert waren) sijn van Polo
 nae Lyma ghesonden geweest / waer mede hy een
 onepndtlijckheyt van Afgoderije (dieser niet be-
 dreen) wech nam. Nae Guainacâpa soo succe-
 deerde in Culco sijn sone / Tito Cussy gualpa ghe-
 naemt / die daer nae Guascar Inga geheete wiert /
 de welcke sijn lichaem noch verbrandt wierdt
 dooz de Capiteynen van Atahualpa, die insgelijcx
 Guainacâpas sone was: Desen stontd (in Quito
 wesende) teghens sijnen Broeder op / hem met
 een gheweldighe Heycracht teghens treckende /
 als doe soo geschieddent dat de Capiteynen (van
 Atahualpa) Quizquiz ende Chilicuchima, Guascar
 Inga, in de stadt van Culco ghevanghen namen /
 te weten / nae dat hy vooz Heere ende Coninck
 bekend ende toeghelaten was gheweest / want
 was in effect de werlijcke successour ofte naeco-
 mer / waer van die / van over alle sijn rijcke (na-
 melijcken int Hof) grootelijckē in beswaert wa-
 ren. Ende soo ghelijck als in d'uyterste noot /
 haer (tot de sacrificien begebende) niet machteich
 ghenoech

genoech en vonden/ om haer Heere in vryicheyt
 te stellen/ en om datse oock van de Capiteynen
 (die hem ghevangen hadden) seer overweldighe
 waren/ als mede dooz't groote Heyzleggher daer
 Atahualpa met aen quam/ soo actoordeerdense,
 en daer wort noch gesept/ datse/ dooz' syn bevel
 een groote sacrificie deden aen den Viracocha Pa-
 chayachachic, t'welcke den algemeynen Schep-
 per is/ hem biddende dat (bewyle sy haer Heere
 niet en mochte verlossen) hy volck van den He-
 mel wilde seyn den/ die hem uyt de gevangenis
 mochten trecken. Staende aldus met een groot
 vertrouwen op haer sacrificien/ soo quam daer
 tijdinghe/ hoe datter een seker volck/ van over
 Zee/ uyt de Schepen aen landt gecomen waren/
 die Atahualpa ghevangen hadden/ ende om dies-
 wille dat de Spagnaerden (die Atahualpa in
 Caxamalca gevangen namen) soo wepnich wa-
 ren/ als oock om dat het iijst terstont geschied-
 de als d'Indianen t'voorschreven sacrificie aen
 den Viracocha ghedaen hadden/ soo noemden sy
 de Spagnaerden Viracochas, gheloobende datse
 van Godt gesonden waren/ waerom den selven
 naem (van datse de Spagnaerden Viracochas
 noemden) noch tot hedens daeghs in ghewoonte
 ghebleven is. Ende soo wy voerwaer een sooda-
 nighen exempel ghegheven hadden/ als de reden
 wel eyschte/ soo soudent d'Indianen met recht
 gheraden hebben/ in te segghen dat het een volck
 was/ die Godt gesonden hadde: Oock soo staet
 de hooghe Goddelijcke voorsienicheyt hier in
 grootelijck te bemercken/ van hoe dat die/ d'in-
 comste der onseren in Peru, bereypt hadde/ de wel-
 ken onmoghelijken gheweest soude hebben/ soo
 de tweedzacht en oneenicheyt van de twee broe-
 deren ende haer volck/ als oock de groote estime
 daerse

naerse de Christenen/ als van een Hemels volck/
n hadden/ niet gheweest en ware/ t'welcke ons
elkerlijcken is verbindende/ dat soo de Landen
van d'Indianen ghewonnen worden/ dat noch
oo veel te meer ghewonnen sullen worden de
ielen vooz den Hemel.

Het 23. Cap. Van de laetste succeffeuren ofte
afcomelinghen van der *Ingas*.

Et gene dat op't voorszepde meer te seg-
ghen valt/ is vreedelijcken van de Spa-
gnaerden getracteert in de Histozien der
Indianen/ ende om dat het van de tegen-
woordige intentie vzeemdt ende verschepden is/
oo sal ick alleenlijcken verhalen de succeffie die
naer van d'Ingas gheweest is. Doot wesende
Atahualpa in Caxamalca, ende Guascar in Cusco,
hebbende Francisco Pizarro, met den sijnen/ het
Coninckrijck overweldicht (soo heeftse Mango-
câpa (dê sone van Guainacâpa) in Cusco belegert/
ende seer benaut ghelijadt/ maer heeft int eynde
landt gantsch ende al verlaten/ ende hem ver-
rocken tot Vilcabamba, int gheberghte/ alwaer
hy hem/ dooz de woestheyt der geberghten/ ont-
houden mocht. Alhier onthieldê haer d'afcome-
linghen der Ingas tot op Amaro, den welcken sy
pinghen/ ende op de plaets van Cusco de doot
sendeden/ met een onghelooflijcke weemoedic-
heyt der Indianen/ in te sien/ dat men openbare
Justitie dede/ van den genen diese vooz haer lie-
der Heere hielden. Naer dit selve/ soo zijn geschiet
de gebangenissen van andere/ upt het voorszepde
gheslachte der Ingas. Ick hebbe ghekent eenen
Don Carlos, soons sone vâ Guainacâpa, sone van
Paulo, die hem liet doopen/ ende de partije van
de Spagnauerde (tegens sijn broeder Mangocapa)
altoos

altoos toegebaen was. Ten tijden des March-
graefs van Cañette, is gecomen met vreden up
Vilcabamba Sariropa Inga, in de stadt de los Reyes
(ofte van der Coningen) ende hem wierdt ghe-
gheben / de Wallepe ofte t' Dal van Yucay, met
meer ander dinghen / in't welcke sijn Dochter
naeghevolght is. Dit is dan de successie ofte af-
comste die hedens daeghs van die soo weeldighe
ende overrijcke Familie ofte Geslachte der Ingas
bekent is / welker ghebedt ofte Regeeringhe
dye hondert ende soo veel Jaren geduert heeft /
tellende int selve Rijcke / elf afcomelinghen / tot
dat het t'eenemael ghereffeert ende vergaen is.
In d'ander parcialiteyt ofte afcomste van Vrin-
Cusco, de welcke (ghelijck als vooren gesept is)
van ghelijcken sijn hercomste heeft van den eer-
sten Mangocapa, is ghevolght Cinchirôca: Nae
desen / Capac Yupânguy, ende nae den selven/
lluqui Yupanguy: nae desen / Maytacâpaeste Tar-
coguaman: nae den selven / sijn Sone die niet ge-
noemt wordt: nae dien / Don Iuan Tambo May-
ranpanâca. Dit is nu ghenoech int ghene dat de
materie van den oorspronck ende afcomste der
Ingas, die't lant van Peru overheert hebben / met
het ghene meer / dat gesept is / van hare Wetten /
Regeeringhe / ende maniere van procederen / is
belanghende.

Het 24. Cap. VVat maniere van Republijcke, ofte
Stadts Regeeringhe, dat de Mexicanen
ghehadt hebben.

Hetwel dat by de Historie (die van't
Rijcke / successie ende oorspronck der
Mexicanen gheschreven sal worden) de
maniere van hare Republijcke ofte stadts
ordene ende regeeringhe blijcken sal / soo sal ick
nochtang

nochtans in een somme verhalen/ t'ghene dat
alhier in't ghemeyn / alderaanmerckelijckste
schijnt te wesen / welcker breeder verhael / daer
nae in de Historie volghen sal: Eerstelijcken int
ghene daer de Kegeeringhe der Mexicanen seer
politijck in schijnt geweest te hebben/ is geweest
in d'ordene/ diese ghehadt / ende sonder overtres-
den / onderhouden hebben / van eenen Coninck
te kiesē: want van den eersten (diese ghehadt
hebben / Acamapich gheheeten) af/ tot den laet-
sten toe/ t'welcke was Morecuma, den tweeden
van dien name / soo en heeft noch gheenich/
t'rijcke/door erffenis ende successie/beseten/van
door Wetlijcke verkiefsinge ende electie/t'welcke
int eerste van de Ghemeynte geschiedde/ hoewel
dat de sake vā de treffelijckste ende voornaemste
aenghedreben ende uytgheboert wierdt. Daer
nae/ ten tijden van Ilcoatl, den vierden Coninck/
soo zijnder/ door raet ende ordene/ Electeurs ofte
Keurvorsten gestelt / de welcke ghelijckelijcken/
met twee Heeren ofte Coninghen (die onder die
van Mexico stonden / welcke was die van Tez-
cucuo, ende die van Tacuba) de electie ofte verkie-
singhe te doen/toe quam. Coen ghemeynlijcken
jonghe Mannen tot Coninghen/ om dat de Co-
ninghen altoos ten oorlogh trocken / ende was
oock t'principaelste daer syse om begeerden/ende
also sagense oock datse tot de Oorlogh bequaem
mochtē wesen/ ende datser selver een ihericheyt
in hadden. Naē d'Electie, soo hieldense twee ma-
nieren van Feesten: d'eene / int aennemen van
de possessie der Conincklijke staet/ waer tse sy/
in den Tempel gaende/ groote ceremonien ende
sacrisfien dedē/op de yperstet (diese Goddelick
noemden) daer altoos/voor den Altaer van ha-
ren Afgodt / yper in was / doende daer nae veel

Oratien

Oratien ende Harengen van Rhetorica, waerhute
 sp groote curieusheyt hadden. D'ander ende so-
 leunneelste feest was / die van haerder Croo-
 ninghe. Om tot de selve te comen / soo moest hy
 eerst een veldtslach winnen / ende seker getal van
 Captiven ofte slaven brengen / om haerder Af-
 goden te sacrificeren / en quam als dan met groo-
 ten triomphe ende pracht in / wordende seer so-
 lennelyck ontfanghen / soo wel van die van den
 Tempel, (de welcke altermael in processie gingen /
 spelende op verscheden Instrumenten / al wier-
 roockende ende singhende) als van de Weerlyc-
 ken ende die van t' Hof / die al te samen met haer-
 der inventie uptquamen / om den victorieusen
 Coninck te ontfangen. De Croon en t' Conincx
 tepcken / was van vooren op de maniere van een
 Mijter, ende van achteren omgheslagen / in sul-
 ker voeghen / datse met gheheel rondt en was /
 want het voorszte stact hooger / ende punts- ghe-
 wijs op. Den Coninck van Tescuco hadde de
 preminentie / dat den Coninck van Mexico van
 syner hant moeste gecroont worden. De Mexi-
 canen waren haer Coninghen seer ghetrou ende
 onderdanich / ende daer en wordt niet bevonden
 datser eenich verraedt ghepleeght hebben : al-
 leenlycken soo wordter van de Histozien gerefe-
 reert / datse den vijfften Coninck / Tiquic ghe-
 naemt / om dat hy blooherrich ende cleymmoed-
 ich was / met vergift hebben ghesocht om te
 brengen / maer door competentie ende ambitie,
 ofte eergiericheyt / en can men niet bevindē / dat-
 ter onder heiliedē onenicheyt noch partijchap
 gheweest is / ghelyck men ghemeynlycken onder
 de Ganeynten wel heeft : Maer daer wordt eer
 verhaelt (gelijck op sijn plaets gesē sal worden)
 dat de beste van de Mexicanen t' Coninckrijcke
 ghelwep=

hewepghert ende verwozpen heeft / hem laten
 unckende / dat het vooz de Republijcke ofte ge-
 nepne sake / beter was / een ander Coninck te
 hebben. In den eersten / soo waren de Coningen
 om dat de Mexicanen noch arin ende nau be-
 et waren) in haer tractement ende Hofghesin-
 ner matich ofte ghemodereert / maer soo gelijck
 als in macht ofte mogentheyt waren aenwas-
 ende / alsoo groepdense oock in toerustinghe ende
 grootheyt / tot datse quamen tot die soo groote
 racht vā Moteçuma, dat / alen hadde hy schoon
 anders niet ghehadt / als t'hups van de Ghe-
 tierten / dien hy hadde / soo soude het noch een
 yghgeblasen dinck (ende noyt syng ghelijckent
 ghiesien) gheweest hebben: want daer waten in
 syn hups / van alderley Visschen / Voghelen /
 Ghedierten ende Beesten / gelijck als in een an-
 der Arcke van Noë. Vooz de Zee-visschē / hadde
 hy Cisternen ofte Backen met sout water / ende
 vooz de Rivier-visch / Backē met soet ofte versh
 water. Vooz de Vacht ende Grijp vogelen / haer
 gheleghentheyt / als oock van ghelijcken vooz de
 wreedde Beesten / ende dat / in grooter overbloet /
 hebbende een groote menichte van Indianen /
 die alleenlijck verontledicht warē / om dese Ghe-
 tierten t'onderhouden ende te voeden. So wan-
 neer dat hy sach / dat het niet moghelijck en was
 enighe soorte van Vissch / Voghel / ofte wreedt
 Beest te moghen lebent onderhouden / soo moest
 hy des selven ghelijckenisse costelijck uptgehou-
 wen hebben / in dierbare gesteenten / in silver / of
 in gout / of in marber / of in steen ghesneden.
 Hadde oock vooz verscherpen manieren van le-
 ven / bysondere Paleysen en Hupsen / eenige van
 plaister / andere van routte ende droefheyt / ende
 enige vooz de Hegeeringe ofte t'Gouwerment /
 S f hebbende

hebbende in sijn Paleysen verscheyden woonin-
ghen / naer de qualiteyt van de Heeren die hen
bienden / ende dat / met een vzeemde ordinaanti
ende distinctie.

Het 25. Cap. Van de verscheyden *Digniteyten* ofte
Staten, ende *Ordenen* der Mexicanen.

Hadden een groote eerbaerheyt / in de Hee-
ren ende Edel liede hare titelen ofte Di-
gniteyten te gheven / op dat men onder
haer mochte erkennen / wiens dat men
de meeste eere schuldich was. Na den Coninck
soo was de Digniteyt. ofte t'Anipte van de vier
ghelijck als Keurvoysen / de welcke / nae dan
d'Electie van den Coninck ghedaen was / van
ghelijcken ghecozen wierden / waren ghemeyn-
lijcken de Broeders / ofte seer nae maechschap
van den Coninck. Dese wierden ghenoemt At-
lacohecalcatl, dat is so veel gesept / als een Prince
van de Woyt-lancen / t'welcke een soorte van
gheweit was / die splieden seer veel gebruyckten.
Naese dese / soo waren de gene die men Tlacatecatl
noemde / dat is Mensche-clober / ofte Doorhou-
wer / gheseyt. Den derden tijtel / was van den
ghenen diese Esuahuacatl noemden / dat is bloet-
stortte ofte vergieter te segghen / niet soo als hy
wil / maer al crabbende: alle dese titelen waren
van Krijchslieden. Daer was noch een vierde
Digniteyt, die gheintituleert was / Tlillancalqui
dat is / Heere van't swarte Huys / ofte van de
swarticheyt / ende dat / om een seker swartsel
daer hen de Priesters niet bestreken / en dienende
was tot haerder Afgoderije. Alle dese vier am-
pten / waren van den oppersten Raet / sonder
wiens goetduncken den Coninck geen sake van
importantie dede / noch doen mochte. Ende als
den

en Coninck doot was / soo moest den ghenen
 ooc Coninck ghecozen worden / die eenich van
 dese vier tijtelen hadde. Behalven de voorszeyde/
 do waren daer noch andere Raden ende Opper-
 scharen: ende daer wordt van ervaren lieden/
 van't selve landt gheseyt / datter soo veel geweest
 ouden zijn / als in Spagnen / ende datter ver-
 cheyde Consistoriis met haer Rechters ofte Au-
 diteurs, en Balliouwen van't Hof waren / heb-
 bende andere Substitués, als Correcteurs, Hoogh-
 balliouwen / Ste-houders / Opper-schoulen/
 ende andere van minder weerddicheyt / die van
 ghelijcken oock onder dese stonden / met een seer
 goede ordinantie / zijnde de selve al te samen de
 vier Superintendente Princen (die neffens den
 Coninck assisteerden) onderworpen / ende dese
 vier mochten alleen bonnis geven van leven ter
 doot / ende alle d'ander moesten aen dese per me-
 morie gheben / t'ghene datse sententieerden ende
 optwelen / ende den Coninck wiert op sekere tij-
 den notitie ghegheben / van alle t'gene dat in sijn
 Rijcke ongingck ende gedaen wierdt. In de goe-
 deren haddense van ghelijcken haer Politie ende
 goede administratie / hebbende ober t'gantsche
 Rijcke haer Officieren / Reken-meesters ende
 Thesoziers verdeelt / die des Coninck Tribu-
 ten ende Renten ontfingen / ende inhaelden. Den
 Tribuut wierdt ten minsten eens ter Maent int
 Hof ghebracht / zijnde de contributie van alle
 t'gene dat de Zee ende t'landt voort brenghet / soo
 wel van de verciersels als van de mont-costen.
 Int ghene dat haerder Religie ofte superstitie
 ende Afgoderije aengaet / haddense noch veel
 meerder sorgvuldicheyt ende distinctie / met een
 groot ghetal van Ministers, welcker anyt was/
 de Ghemeynte haer Godtsdiensten ende cere-

monien t'onderwijfen en te leeren: waerom een Indiaen seer wel ende wijsfelijkken seide tegen een Christen Priester/ die hem van d'Indianen beclaeghde/ dat het geen goede Christenen waren/ ende datse de Wet Gods niet en leerden. Laet (seide hy) de Paters, ofte Papen/ soo verzoeghs draghen om d'Indianen Christenen te maken/ als de Ministers van de Afgoden wel ghadt hebben/ om haer de ceremonien te leeren want met de helft van de selfde soegh/ soo sulle wy Indianen/ seer goede Christenen wesen/ d'wile dat doch de Wet Iesu Christi, veel beter is/ wordende door ghebreck van diese onderwijst/ van d'Indianen niet aengenomen. Sept doorwaer de waerheyt/ ende is oec door onfliden een ghenoechsame confusie ende schande.

Het 26. Cap. De maniere van der Mexicanen vechten, ende van de Krijchs-ampten diese hadden.

De principaelste graet van eeren/ stelden de Mexicanen in den krijch/ derhalven si waer oock/ dat d'Edel-liebede de treffelijckste Soldaten waren/ ende andere die geen Edel-lieden en waren/ quamen/ door de glorie der krijchshandelinghe/ tot Digniteyten ende ampten/ ende onder d'Edelen gherekent te worden/ gaven notabel prijsen aen den ghenen die haer wromelijcken ende cloeck gedragē hadden, ghenietende preminentien, die niemant anders hebben en mocht/ waer mede sy haer seer stoutmoedich ende hartich maecten. Haer wapenen waren scherpe blijmen ofte scheermessen van hypersteen/ die aen beyde de zijden/ van een stock/ vast ghemaecht waren. Dit gheweir was soofel/ datter geaffirmeert werdt/ datser met eenen slach

ach t'hoofst van een Peerdt by de neck gansch
 niet af hielden. Ghebruyckten oock sware kol-
 en ofte knodsen / en stijbe lancen / ende oock soo
 ghelijck als spietzen / ende ander werp-lancien/
 aer sy wonder in gheoeffent waren : rechte den
 ock veel met steenen upt. Nu / om haer te be-
 hermen / soo ghebruyckten se clepne Rondassen
 ende Schilden / sommighe ghelijck als Helmet-
 ten ofte Cascketten / met een groot ghebeert van
 Plumagien aen de Rondassen ende Helmetten.
 Leedden haer met Tygers / Leeuwen / ofte an-
 der wyede beesten vellen : waren teghens den
 pandt seer haestich int aenballen / ende ooc seer
 vedyen op't loopen ende worstelen / want haer
 maniere van't overwinnen en was soo veel niet
 gheleghen in te dooden / als in te captiveren of te
 vanghen / dienende de captiven, als gesept is / tot
 haerder sacrificien. Moteçuma is gheweest den
 ghenen / die de Ridder-schap tot meerder graet
 ofte digniteyt ghebracht heeft / ordinerende in de
 rijckij handelinghe sekere Digniteyten, soo ghe-
 lijck als van Commandeurs met bysondere tey-
 enen. D'alderghepreferenceste van dese waren
 de ghene die de crupn van't hant met een roode
 riem opgebondē hadden / met een costelijcke plu-
 magie / waer van eenighe tacken af uptstaken /
 die achter op den ruggen neerhingen / met quaften
 van't selve aen de eynden. Dese quaften waren
 soo veel int ghetal / als de seymen waren / dese be-
 dreven hadden. Van dese Oorben der Ridder-
 schappe was van ghelijcken den Coninck selfs /
 ende wordt oock also met dusdanige soorte van
 plumagie afgheschildert ghebonden / ende in
 Chapultepec, alwaer Moteçuma met sijn soon in
 een steenrotse uptghehouden staen / (t'welcke
 weerdtich om sien is) staense met de voorszeyde

S i j dyacht /

dracht/ met een groot ghebeert van plumagien.
 Daer was een ander oordé, diese de Aguilas, ofte
 d'Arenden noemden / ende dan noch een ander
 diese de Leeuwen ende Tpgien hieten / t'welcke
 gemeynlycke de vrome ende cloecke Helden wa-
 ren/ die hen in den kirch uptmuntede/ dese qua-
 men altoos / alffe ten strijdt ginghen/ met haer
 tepcken en upt. Daer waren noch andere/ gelijk
 als vale ofte grauwe Ridders/ die van soo groo-
 ter estime niet en waren als d'ander : dese droe-
 ghen ghesneden Colders / die hen int rondt tot
 boven ober t'oor heen repckten/ comende ten
 strijdt met de tepckenen / als d'ander Ridders/
 maer waren alleenlycken ghewapent van de
 middel opwaerts / want d'aldertreffelijckste
 wapenden haer gheheel end' al. Alle de boben-
 verhaelde mochten goud ende silver dragen/ haer
 met costelyck catoen cleeden/ goude ende beschild-
 derde vaten hebben/ ende met schoenen gaen. De
 ghemeyne Man en mochten anders geen vaten
 ghebruycken als van aerde/ noch en mochten
 niet gheschoent gaen / noch oock anders gheen
 cleederen draghen als van Nequen, t'welck een
 grof tuych is. Elck een van de vier voorszreven
 Ordenen ofte Digniteyten, hadden int Paleys
 ofte Hof / haer eyghen wooningen ende tijtelen:
 De eerste wierden ghenaemt/ de wooninghe der
 Princé ofte Vorsten : de tweede/ van d'Arenden:
 de derde/ van de Leeuwen ende Tpgien : de
 vierde/ van de grauwe ofte vale Ridders / etc.
 t'ander volck/ die gemeynder waren/ hadden
 haer wooninghen beneden : ende soo pe-
 mandt buyten sijn logement her-
 berghde/ was op de pene
 van lijfstraffe.

Het 27. Cap. Van de groote sorghvuldicheyt ende Politie, die de Mexicanen gehad hebben, int opbrengen van de jeucht.

Gheenich dinck en heeft my meer verwondert/ noch weerdigher ghedocht gepresen ende in memorie ghehouden te wesen/ als de sorghvuldicheyt ende ordene die de Mexicanen ghehad hebben/ int opvoeden van haer kinderen: want om datse wel verstonden/ dat alle de hope van een goede Republijcke ofte Stadts welbaert/ bestaende is/ in de onderwijsinghe der kindtsheyt ende jeucht/ (t'welcke van Plato breedelijcken ghehandelt wordt/ in sijn Boecken/ De Legibus, ofte van de Wetten) soo bestelden se dat hare kinderen/ de weelde ende vlijcheyt (de welcke/ voor den selvé ouderdom/ twee pestilentien sijn) ontrocken worden/ haer verontledighende in yossijtelijcke ende eerlijcke exercitien/ tot welker effecte sy in de Tempelen bysondere hupsen van kinderen hadden/ soo gelijk als Scholen/ ofte onderwijs-hupsen/ zijnde van die van de Jonghers ende Dochters des Tempels (daer op sijn plaets breedelijcken van ghehandelt is) verscheyden. Daer waren in de voorszeyde kinder-scholen een groote menichte van knechtliens/ die daer bywillichlijcken van d'Ouders selfs ghebracht wierden/ de welcke haer Opsienders ende Tucht-meesters hadden/ diese leerden ende onderwesen/ in lofsijcke exercitien/ als van belect te wesen/ haer Ouders in respect ofte achtinghe te hebben/ te dienen ende onderdanich te wesen/ waer toe sy haer lessen ende leeringhen gaben ende voorhielden/ op dat sy de Heeren mochten aengenaem wesen: Leerden haer oock singhen ende danssen: onderrechtse

tense van gelijcken in Krijchshandelinghe/ ghes-
 lijck als daer is/ een Dyl/ Harpoen-ijser/ ofte ge-
 roste Roede op een besteck af te schieten/ met een
 Roodas wel om te gaen / ende met het zwerdt
 te spelē of te schermin. Dedense qualijck slapen/
 ende noch arggher eten/ op datse van jongs af tot
 den arbeet souden wennen/ ende gheen weeldich
 volck worden. Behalven t' gemeyne ghetal van
 dese Jonghers / soo warender noch / in de selve
 vertreck-plaetsen/ andere Heeren ende Edel-lie-
 den kinderen/ de welcke wat meer opsichts ende
 een bysonder tractement hadden: De cost wiert
 haer van haer Ouders ghesonden: waren oude
 ende erbaren Mannen bevolen / datter die nae
 sien souden / van de welcke sy gestadelijcken on-
 derricht ende vermaent wierden/ deucht saem te
 wesen/ kupsch te leven/ gereghelt int eten te zijn/
 te vasten/ de ganck te matigen/ sachtsinnich ende
 gheschickt te gaen: Hadden voor een ghebruyck
 haer in eenighen arbeet ende sware exercitien te
 beproeven. Soo wanneer datse al opgeboedt
 waren / soo haddense groote achttinghe op haer
 gheneghentheyt/ ende den ghenen diese sagen tot
 den Krijch ghenegen te wesen/ (ende ouderdom
 hebbende) sochtense in eenighe occasie te beproe-
 ven. Dese soodanighe/ sondense (onder deksel
 datse de Soldaten eten ende lijstochten souden
 brengen) in de krijch/ om aldaer te mogen sien/
 hoe dat het toeginck / ende de armoedt die daer
 gheleden wierdt / op datse alsoo de vreesse swa-
 ren verliesen. Lepde haer dickwils een seer swa-
 ren last op den hals/ om datse (soose haer int sel-
 ve cloeckmoedich toonden) te lichtelijcker int
 gheselschap van de Soldaten mochten aenghe-
 nommen worden: also dat het oock wel ghebeurde
 beladen nae t' Legher te gaen/ ende Capiteyn/
 met

niet een teyken van ceren / wederom te comen:
 ende van andere die haer so seer wilden upmun-
 den / datse d'eerste mael ghevangen ofte doot ble-
 ven. Hielden vooz't argste / gebangen te blyven /
 voerom sy haer selven liever doot vochten / als
 in de handen van haerder vyanden te raken / in
 voegghen dat den ghenen die haer hier toe bega-
 ven / (t'welcke ordinaris de kinderen van den
 Adel ende vrome Helden waren) volghden daer
 haer ghenegentheyt ende affectie in. Andere die
 ghenegghen waren tot de dinghen des Tempels,
 ende om (op onse maniere ghesproken) gheeste-
 lyck te wesen. Namense (alse de Jaren hadden)
 upt der Scholē / ende brachtense in de Cellen ofte
 wooninghen des Tempels , die daer vooz de Re-
 ligieusen waren / haer van ghelijcken de gheeste-
 lycke teykenē aendoende / ende aldaer haddense
 haer Prelaten ende Meesters / diese / van al wat
 de selve administratie aenginck / onderwesen /
 ende moesten in den dienste / daerse haer toe dedi-
 ceerden , ofte begaven / volherden ende achter-
 volghen. Grootte ordene ende geschickthept was
 dit van de Mexicanen / in haer kinderen op te
 brengen / ende soo men nu ter tijdt de selve or-
 dinantie hadde / in Hupsen ende Seminarien te
 maken / daer men dese Jonghers opbrachte / de
 Christenhept der Indianē soude sonder twijffel
 seer floreren. Sommighe jaloersche personen
 hebben bestaen int werck te legghen / hebbende
 den Coninck ende sijnen Raet oock bewesen / de
 handt aen't selve te houden / maer om dies wille
 dat het een sake van interes is / soo gaet het seer
 verlancksaem ende floutwelijcken voort. Godt
 wil ons te recht helpen / op dat het ghene de kin-
 deren der duysternisse t'haerder verlies ghedaen
 hebben / ons ten minsten een confusie ofte ver-
 werthept

Het 28. Cap. Van de Dans-spelen ende Feesten
der Indianen.

Dewyle dat in de vermakelijckheyt ende
tijdtcozttinghe van een Republijck ofte
Ghemeynte/ tot sijner tijdt / eens deels de
goede siegeeringhe bestaende is / soo en
salt niet quaet wesen yet te segghen van't ghene
dat d' Indianen hier van gebruyckt hebben/na-
melijcken de Meritanen. Daer en is gheenich
gheslachte ofte soorte van Menschen (die in ghe-
meynschap leven) ontdeckt gheweest / die haer
maniere van vermakelijckheyt ende tijtverdrif
niet en hebben/ met spelen/daussen/oste coztwij-
lighe exercitie. Ick hebbe in Peru een maniere
van bechten (speuls ghewijs) gesien/ de welcke
niet soo ernstlijcken ghemoet / van de partijen
ontstact / dat haer Puella (ghelijck spse hieten)
niet genoegh perijckels aetiep. Hebbe oock duy-
sentderley manieren van daussen ghesien/ daerse
verschepden ampten ofte gheneeringhen nae-
booten/ als van Schaepherders/ Acherlieden/
Visschers/ Jaghers/etc. ende waren ghemeyn-
lijcken altemael niet eenich gelupdt ende treden/
die seer verlancksaem ende stematijck / op haer
pas/quamen. Daer waré noch ander Danssen/
met mom-aensichten/ (diese Guacones noemen
zijnde de grijnzen ende haer Tronmien/ghelijck
als van enckele Dupvets. Dansten van ghelije-
ken/ d'eene Dans/ op d'anders schouderen/ op
de maniere alsse in Portugal de Pelas (ghelijck
spse heeten) draghen. T'meeften-deel van dese
Dans-spelen waré supersticien / ende een soorte
van Afgoderije: want alsoo wast/ datse hare
Afgoden

Hebben in
Portugal
een ghe-
bruyck/
datse in de

Afgoden en Guacas eerbiedinge bewese: waerom
 de Prelaten gesocht hebben/ soo vele alsse mogen/
 oierghelyckie Dans- spelen te schouwen: Doch
 om dat het meestendcel van dien/ enckele ver-
 makelyckheyt ende tijdcrozinghe is/ soo wordt
 het des niet te min noch evenwel toeghelaten/
 datse op haer maniere danssen ende springe mo-
 ghen. Spelen/ met dese Danssen/ op verschey-
 den Instrumenten/ te weten/ eenighe gelijk als
 Fluytkens ofte Pijpkens/ andere ghelyck als
 Trommen/ en andere gelijk als Kinckhoorns.
 Tordinariste is al te samen met gelyckier stem-
 men te singhen: singhen een ofte twee haerlieder
 Rymen ofte ghedichten voorzen/ ende antwoor-
 dende alle d'ander met het laetste van't veers.
 Sommighe van dese Liedekens ofte Ghedich-
 ten waren seer aerdich/ ende verhaelden eenighe
 Historien: andere waren vol superstition/ ende
 andere waren niet als enckele viesvasen en leu-
 rerijen. Den onsen/ die onder haerlieden verkeer-
 ren/ hebben onderstaen/ de dingen van ons he-
 lich Gheloof/ onder haer maniere/ van ghesan-
 ghen in te voeren/ ende t'proffijt dat hier door
 ghevonden wordt/ is seer veel/ want staen met
 de lust van de sangh ende thoon/ gantsche dagen
 over/ in toe te hoozen ende nae te seggen/ sonder
 eens moede te worden. Hebben van gelijcken in
 hare tale onse maniere van ghedichten en wijsen
 gestelt/ ghelyck als van Octaven, ghesangen van
 Liedekens ende Sondeelen/ ende is om te ver-
 wonderen/ hoe wel/ ende met wat een lust/ datse
 d'Indianen aennemen. Dit is voorwaer voor
 dit volck een groote ende seer noodighe middel.
 In Peru so worden dese Danssen gemeynliken
 Taqui ghenoemt: In ander Probinctien van
 Indien noemden se Ateyros, en in Mexico, Mitotes.

In ghees

Processien
 van eenige
 Dinnie-
 ganghen
 en groote
 feestdage
 onder an-
 dere Dans-
 spelen ende
 repiesen
 ratiē/ jon-
 ghe Doch-
 terkens al
 staende op
 de schou-
 deren dra-
 ghen/ als
 waer den
 dragher/
 met de
 voeten/ al
 danssende/
 ende het
 dochterke
 met de ar-
 men in de
 lucht/ een
 aerdighe
 bootsche
 aenrecht.

In geenige plaetsen en was so grooten curiositeit van spelen en danssen / als in nieu Spagnen, alwaer men noch hedensdaeghs Buptelaers bindt / die een doen verwonderen: eenige op een roorde / andere die met voeten op een stock ofte rechte pael staen en danssen / ende dupsentderlepy springen doen: andere die met de soolen en t'hol van de voeten een struyck ofte balck verroeren / ombzaepen / ende om hoogh werpen / t'welcke niet ghelooflijcke schijnt te wesen / soement niet en saech / ende doen noch ander dupsent proefstucken van grooter subtylheyt / in clauteren / springhen / buptelen / sware ghewichten te draeghen / slaghen te verdraghen / de welcke genoech soude wesen om ijer te breeken / van alle t'welcke men aerdighe ende antijcksche perten ghenoech af siet. Maer de vermakelijcke exercitien die van de Mexicanen aldermeest in werden gehouden is / is die solennele Mitote, t'welcke eenen Dans is / die se in sulcker achttinghe hielden / datter altemets de Coninghen selfs in quamen / doch niet tegens haren danck / ende met gheweldt / gelyck als een Coninck Don Pedro van Arragon niet den Barbier van Valencien. Dese Dans ofte Mitote dedense gemeynlycken in de tranen ofte binne plaetsen van de Tempels ende Conincen Dupsen / de welcke d'alderruyfste waren / stelden te middewegen van de plaats twee Instrumenten / zijnde t'een int maechsel gelyck als een Trommel / ende t'ander als een Ton / t'welcke upt een stuck ghemaect / ende van binnen upt gheloholt was / comende te staen gelyck als op een beeldt van een Mensch of Gedierte / ofte op een pilaer: waren beyde gaer in sulcker voegen gestelt / dat se op den anderé accordeerden / ende een goede consonantie gaven / maechten daer verscheyden

chepden ghelupdt met/ zijnde de ghesangen beel
 ende verschepden/ gingen al te samen al singende
 ende danssende op't ghelupdt / met soo grooten
 gheschicktheijt ende ordene / dat niemandt den
 anderē over tradt/ ofte te buptē ginck/ passende
 altemael op malsanderen/ so wel in de stemmen
 als int verroeren van de voeten / ende dat / met
 sulcken behendicheijt / dat het een dinck om sien
 was. In dese Dans-spielen maecttense twee
 Kinghen van volck / te weten / int midden daer
 d'Instrumenten stonden / stelden haer d'Oude-
 ren/ Heeren/ en de treffelijckste lieden/ de welcke
 aldaer bynae met een stil-staende voet dansten
 ende songhen. Rondtsom de selve/ een goet stuck
 daer van af/quamen al d'ander/ twee ende twee
 upt / danssende rondtom met meerder haestie-
 cheijt / makende verschepden veranderinghen/
 ende sekere sprongen/ op sijnen tijdt ende te pro-
 poost/ comende alsoo onder haer eenen seer bree-
 den ende ruppen kinck te maken. Quamen aen
 dese Daussen met het alderbeste ghewaet datse
 hadden / ende met verschepden Jutwelen / een
 peder na sijn vermogen. hadden hier een groote
 achttinge op/waerom sy dese maniere vā danssen
 van joncks af leerdē ende aenwenden. Alhoewel
 datse veel vā dese Dans-spielen ter eeren van
 haerder Goden hielden/so en was het nochtans
 van hare Institutie ofte Instellinghe niet / maer
 was / ghelijck als gheseyt is / een maniere van
 recreatie ende verheuginge voor de Gemeynthe/
 derhalven soo en is het oock gheen reden/ t'selbe
 d'Indianē t'ontreckē/ maer dat men wel vooz
 hem sie / datter gheenighe superstitie met ver-
 menght worde. In Teporzotlan, t'welcke een
 Doorp is / gheleghen seuen mijlen van Mexico,
 hebbe ick de voorszeyde Dans ofte Mitore sien
 doen

doen in de binne plaets van de Kercke / ende
 stondt my wel aen / dat men d'Indianen op de
 Feest daghen hier in verontledichde ende niet
 onderhielt / dewijle datse doch noodwendich
 eenighe recreatie ofte vermakelijckheyt hebben
 moeten / want int ghene dat openbaer ende son-
 der pemandts naedeel gheschiet / heeft men min-
 der hinder van / als in andere diese op haer sel-
 ven alleen souden moghen doen / soo haer dese
 wech-ghenomen ende verboden werden. Ende
 generalijcken soo is het / int gene dat men d'In-
 dianen van hare costuymen ende ghebruycken
 mach toelaten / (soo daer niets van haer oude
 dwalinghen onder vermenght is) weerdich te
 ghehengen ende toe te laten / ende te maken nae
 den raet des Paus S. Gregorius, dat hare Feesten
 ende tijdtcoztinghen gerecht ende ghestiert wor-
 den tot Godes ende sijner Heplighen eere / wel-
 ker Feesten sy celebzerende zijn. Dit sal nu ghe-
 noech wesen / als oock int ghemeyn / van de co-
 stuymen ende politijcke ghebruycken / der Mexi-
 canen / van hare oorspronck ofte opcomste / ver-
 meerderinghe / ende Keyser-rijcke / (t welcke een
 sake is / die wat breeder ende vermakelijcker we-
 sen sal / t selve upt de grondt ende van eersten
 in / te verstaen) sal blijven om in een an-
 der (te weten t'aenbolghende)

Boeck van te han-
 delen.

Eynde des seften Boecks.

Het seivenste Boeck der Historie Naturael ende Morael van West-Indien.

Het 1. Cap. VVat datter aen ghelegghen is, kennisse
te hebben van de daden der Indianen, name-
lijcken van de Mexicanen.

Alle (ofte ryp wat) Historien
dat het souden mogen wesen/waer-
achtich ende wel geschzeven zijnde/
en brengen geen cleyn proffijt voor
den Leser: want het ghene dat ghe-
weest is/ ghelijck als den wijzen Man seyt) dat
selve is noch/ ende t'gene dat wesen sal/is t'selbe
dat gheweest is. De Menschelijcke dinghen zijn
haer onder den anderen seer ghelijck/ende upt de
geschiedenissen van't eene/soo leert men t'ander.
Daer en is gheen soo Barbarisch volck/ die niet
pets goets hebben/ dat prijsens weerd is: ende
daer en is oock geen soo politijck ende Mensche-
lijck/ die niet pets hebben dat te verbeteren is.
Nu/ soo wanneer dat het Belaes ofte Historie/
van de dadē der Indianen/anders geen vruchte
meer en hadde/als t'ghemeyne/van te wesen een
Historie ende Tractaet/ van dingen die in effect
ende met de waerheyt alsoo gheschiet zijn/soo is
het waerdich voor een nutbaer dinck aenghenom-
men ende ontfangen te worden/ende niet om dat
het Indianen zijn/so en is daeromme de notitie
van hare dinghen niet te verwerpen/ ghelijck als
wy in de natuerlijcke dinghen sien/dat d'Auteur-
ren niet alleenlijck en schrijbē van de voornaem-
ste Ghedierten/uptnemende Planten ende dier-
bare Ghesteenten/ maer oock van de weynich
gheachte

gheachte Ghebdierten / ghemeyne Crupderet
 Steenen / ende dinghen die seer ordinaris zijn
 want men in de selve oock eygenschappen heeft
 die aenmerckens weerd't zijn : in voeghen / daer
 soo wanneer dit anders niet en ware als een Hi-
 storie / wesende / gelijc als het is / en geen fabulien
 ende versiersels / soo en is het gheen subject / dan
 men vooz onweerdich houdē mach om te schry-
 ven ende te lesen. Maer daer is noch een ander
 ende seer sonderlinge reden / te weten / om dat het
 van een wepinich geacht volck is / soo word't het
 gene dat van haerlieden gedenckens weerd't is /
 te meerder geacht / als ooc om dat het verschepe-
 den materien zijn / van die van Europa, ghelijc
 als daer zijn / van de selve staten / soo gheeft het
 een grooter lust / om upt de grondt en van aenbe-
 gin te verstaen / haren oorspronck of beginsel /
 haer maniere van procederen / haer gheluckighe
 ende tegenspoedighe gheschiedenissen / ende en is
 niet alleen lust / maer oock proffijt / namelijcken
 vooz de ghene die daer met handelen moeten.
 Want de kennisse / van haerder dingen / zijn haer
 noodende / om ons int onse geloof te geven / ende
 zijn int meerendeel onderwijfende / hoe datse ge-
 handelt moeten worden. Is oock noch veel van
 de gemeyne ende onwetende verachtunge / wech-
 nemende / daerse die van Europa in hebben / de
 welcke van dese lieden oordeelende zijn / datse
 geenige dingen van Menschelijcke redelijckheyt
 noch voorszichticheyt hebben. De onschuld't van
 dese hare gemeyne opinie / en can nieuwers beter
 gevonden worden / als in de warachtige narra-
 tie / van de daden van dese lieden. So sal ick dan /
 met des Heeren hulpe / handelen van den oor-
 spronck / successie ende notable daden der Meri-
 canen / ende dat / soo cozt alst my moghelijc is /
 ende

ende int laetste soo sal men verstaen moghen/die
gestaltenisse die den alderhooghsten Godt heeft
willen upkiezen / om dese Ratten t'licht des
Euangeliums, van sijnen eenighen gebozen Zone
Jesu Christo onsen Heere/t'openbaren/den welken
ien ick bidde/dat hy desen onsen cleynen arbeet/
in sulcker voegen te recht wil/stieren/dat het ter
eren ende glorie van sijn Goddelijcke mogent-
heyt/ ende tot eenighe nutticheyt van dese lieden
dien hy sijn heylige Euangelische Wet verghe-
nepuschapt heeft) strecken ende int licht co-
men mach.

Het 2. Cap. Van de Oude bevvonders van
nien Spagnen, ende hoe datter de *Nayatlacas*
inghecomen zijn.

D'Oude ende eerste bewoonders van de
Provintien die wy nieu Spagnen heeten/
waren seer barbarische ende woeste lieden/
ende onderhielden haer alleenlijck van de
Jacht / waerom sy den naem van Chichimecas
reghen/ leefden sonder t'landt te besaepen / ofte
te bouwen / noch en woonden oock niet by een/
want alle haer exercitie ende leven was anders
niet als Jaghen / waer in sy wonder bedreven
waren. Woonden ende onthielden haer op de
scherpe Steenrotsen/ en op d'alderwoeste plaet-
en van't geberghte/ levende seer beestelijck/son-
der eenighe Politie/ ende gantsch end' al naecht.
Jagghden Venesoenen / Hasen / Conijnen / We-
els / Mollen/wilde Katten/Voghelen/ als oock
mitdicheden/soo gelijk als daer zijn Slangen/
haeghdissen/ Katten/ Sprinckhanen ende Woz-
nen / met het welke / als oock met Crurderen
ende Wortelen / sy haer onderhielden: Sliepen
op de Gheberghten in de holen en wildernissen:
Et de Vrouw

de Vrouwen gingen van gelijckē met de Mannen op de selve exercitie vā de Jacht/ latende de kinderen aen een tack van een boom (in een Viesse kofstien ghelegen) hangen/ nae datse haer buyvol ghesoghen hadden/ tot soo langhe datse wederom van de Jacht quamen. En hadden geen Overhoofd/ noch eenighe erkentnisse/ ende leefden sonder eenighe kennisse van Goden / Gods dienste of Religie. Men vindt noch hedē daeghs in nieu Spagnen, dusdanighe soorte van volcke/ de welcke alleenlijck van hare bogen ende pijlen leven/ ende seer hinderlijck zijn/ want om quae te doen/ ende yet te bespringhen/ voeghen en rotten haer by een / sonder dat haer de Spagnaerden opt met goetheyt of quacetheyt/ met list of geweldt tot eenighe politije ende onderdanichey hebben connen brengen: want naedemael datse gheen Ghemeynschappen/ Dorpen/ ofte seker plaetsen hebben/ daerse haer onthouden / soo is met dit volck te verchten/ anders niet als enckele geberghen op ende neer te jagen/ alwaerse haer verspreddē / ende op't alderwoeste en bedeckste van't gheberghte verberghen. Soodanich dan/ is huydigen daeghs de maniere van't leven der Indianen/ ende dat/ in veel Provincien ende op verscheyden plaetsen. Van dese soorte van barbarische Indianen / wordt voornamelijcken getraecteert/ in de Voerke De procuranda Indorum salute, soo wanneer daer gheseyt wordt/ dat het haer van noode is/ ghedwonghen ende onderdanich ghemaect te worden/ met eenich eerlijck geweldt/ ende dat het ons noodich is/ haer eerst te leeren Menschen worden / ende daer nae Christenen. Men wil seggē/ dat de gene die men in nieu Spagnen, Otomyes noemt, (t'welcke ghemeynlijcken d'arme Indianen zijn/ die op de woeste

moeste plaetsen woonen) van de selve soorte ghe-
weest zijn: doch dese woonen by den anderen/
ende hebben eenighe politije / ende noch wel tot
dinghen van de Christenheyt. De gene die haer
met henlieden wel verstaen / en bevindense niet
onbeguamer / noch onabelder / als d'ander / die
rijcker ende voor politijcker gehouden worden.
Nu / comende tot onse propoost / dewijle dat dese
Chichimecas ende Otomyes (van de welcke ghe-
sept is / d'eerste bewoonders van nieu Spagnen
gheweest te zijn) zaepden noch maepden / latende
alderbeste en vruchtbaerste landt onbewoont
ligghen / soo ist selve daer nae / van de Natien die
van byten quamen / inghenomen ende veront-
ledicht gheworden / de welcke / om dat het een
politijck volck was / Navatlaca ghenaemt wier-
den / dat is soo veel gesept / als een volck die hare
sprake weten te verclaren / ende upt te legghen /
in comparatie van d'ander barbarische ende on-
redelijcke Menschen. Dese tweede bewoonders
Navatlacas, zijn gecomen / van een seer vert ghe-
legghen landt / upt het Noorden / alwaer men als
nu een Rijcke ontdeckt heeft / datse nieu Mexico
heeten / in welcke Landbouw / twee Provintien
zijn / d'eene Aztlan gheheeten / (dat is een plaets
van de Kiepghers ghesep) ende d'ander Teucul-
huacan genaemt / dat is soo veel ghesep / als een
landt der gener die Goddelijcke Groot-vaders
hebben. In dese Provintien soo hadden de Na-
vatlacas hare Hupsen / Acker-landen / Goden /
Godtsdiensten ende ceremonien / met goede ghe-
tegheltheyt ende politije. Dese Navatlacas wa-
ren verdeelt in seven Ghelachten ofte Natien /
ende om dat het int selve lant een gehupck was /
dat elcke ghelachte haer bysondere ende bekende
contrepe en onthoudinge hadde / soo schilberense

den oorspronck ende afcomste der Navatlacas in de figure van een Speloncke ofte Hol / seggende datse upt seven Holen gerome zijn / t'land van Mexico bewoonen / waer van sy in haer L. berijen ofte Bibliotheek een Historie af maken schilderende seve Holen met haer afcomelingen Den tijdt dat de Navatlacas upt haer landt gheromen zijn / naer rekeninghe ende t'melden van haer Boecken / passeert over de acht honder Jaren / ende ghereducert op onse rekeninghe / is geweest int Jaer ons Heeren acht hondert ende twintich / alsse eerst upt haer landt begonsten te trecken / vertoefden in den werch / aleer datse in't landt van Mexico (datse nu bewoonen) quamē tachtentich volle Jaren. D'oorzake van haer soo verlanghsaem reysen / was dooz persuasie ende bevel van hare Goden / t'welcke sonder twyffel Duyvels geweest zijn / die sichthaerlijcken met haer spraken) van datse berepffche ende soecken souden na nieuwe Landen van soo ende soodanighe tepchenen / ende alsoo zijns gheromen / t'landt te besien / ende de tepchenen t'erkennen / die hare Afgoden haer gheseyt hadde / ende alwaer datse goede plaetsen vonden / sloeghense haer ter neder / ende bewoondense / die besaepende ende bebouwende : ende alsse dan weder ander beter ontdeckten / verlietense de ghene diese bewoont hadden : doch latende altoos / op de selve plaetsen / eenich volck blijven / namelijk den ghene die oudt / krank ende moeploos waren. Lieten van ghelijcken versien met goede Ghebouwen ende Edificien, van de welcke men noch hedēs daeghs (op de wegh daerse dooz heen quamē) spoor ende tepcken af vindende is. Met dese maniere / van soo verlanghsaem te reysen / brachtense de tachtentich Jarē over wegh / met

door/ int ghene dat men wel in een Maent tijds
gaen mach / ende zijn alsoo ghecomen int landt
van México op onse rekeninghe / t' Jaer van
negghen hondert ende twee.

Het 3. Cap. Hoe dat de ses Gheslachten van de
Navatlacas t'landt van *Mexico* bevvooont
hebben.

Dese seven Gheslachten/ daer van gheseyt
is/ quamen al te samen gelijk upt/ zijnde
d'eerste de *Suchimilcos*, dat is soo veel ge-
seyt / als volck van de Bloem-ackeren:
Dese behouden de Zuytzyde van de Watercant
van't groote *Lack* ofte *Mexy* van *Mexico*, stich-
ten een Stadt van haer naem/ met noch veel an-
der plaetsen. Langh daer nae / soo quamen die
van het tweede Gheslachte / *Chalcas* ghenaemt/
(dat is gheseyt/ Volck van de monden) en tim-
merden van gelijckē een Stadt van haer naem/
verdeelende de landtpalen ofte limjten met de
Suchimilcos. De derde waren de *Tepanecas*, dat
is Volck van de Bygghe gheseyt : dese bebou-
den ende bewoonden oock de Water-cant van't
Lack / te weten / aen de Westzyde. Dit volck
vermenichvuldichden soo seer / datse de Hoofst-
plaets van haer Provintie *Azcapuzalco* noem-
den/ t'welcke soo veel geseyt is/ als *Mieren-hol*/
ende zijn een langen tijdt seer machtich geweest.
Naē dese/ soo zijn ghecomen de gene die *Tezcūco*
bewoont hebben/ t'welcke zijn/ die van *Cūlhua*,
dat is crom volck gheseyt / om dies wille datter
in haer landt eenen Bergh stondt/ die seer crom
was. Op deser voegen soo is t'*Lack* ofte *Mexy*/
van dese vier Natien / omringt gheworden / be-
woonende dese / de zyde van't Oosten / ende de
Tepanecas de zyde van't Noorden. Dese van

Tezcuco wierden voer seer toetops ende wel bespraecht ghehouden / zijnde haer tael oock seer frap. Daer nae soo quamen die Tlatluicas, dat is volck van't gheberghte gheseyt / dese waren d'alderplomste ende groffte van allen. Ende om dies wille datse alle de platte landen / rondtsom t' Mexy / tot aen't Geberghte toe / verontledicht vonden / soo passeerdense aen d'ander zijde van't Geberghte / en vonden aldaer een seer spatieus / heet ende vruchtbaer landt / alwaerse veel ende groote vleckē houden / noemende de Hoofstplaets van haer Provintie Quahunachua, t'welcke soo veel te seggen is / als een plaets daer des Krents stem geluydt gheeft / wordende van die van onse ghemeenē tale Quernavaca gheheeten / ende is de selve Provintie die mē heden daeghs t' Marcha ghaesschap noemt. Die van't seste Gheslachte / t'welcke de Tlascalcas zijn / dat is t'volck van't broot gheseyt / passeerden over t'Gheberghte heen / Oostwaerts aen / treckende tot onder t'besneende Gheberghte / alwaer den vermaerden Vulcan, ofte vperighen Bergh / tusschen Mexico ende de Stadt de los Angelos, ofte van d'Enghele / staet: Vonden seer groote ende goede ghelegentheden / ende verspredden haer oock seer wydt ende breedt / timmerende heerlijke gebouwen met verscheyden Vlecken ende Steden. De Hoofstplaets vā haer Provintie noemdense / nae haren naem / Tlascalā. Dit is de Patie / die de Spagnaerden toeghebaen waren / met welker hulpe sy oock t'landt quamen t'overwinnen / waerom de selve / tot op den huydighen dach / noch vry van tribuyt zijn / ghenietende een generale ofte algemeenē exceptie. Ten tijden dat alle dese Patien de selve Landen begonstē te bewoonen / soo en bewesen haer de Chiachimecas (te weten /

weten / d'oude ende eerste bewoonders) gantsch
 gheen waengunst / noch en steldender haer oock
 niet eens teghens / dan docht haer alleenlijck
 vzeemdt te zyn / en ghelijck als verwondert ende
 verbaest wesende / verberghdense haer int alder-
 bedektfte van de Steenrotsen. Maer de ghene
 die aen d'ander zijde van t' besneeuide Geberghe
 woonden / (alwaert de Tlascaltecas bebouden)
 en wilden niet consenteren / t'gene dat alle d'an-
 der Chichimecas ghedaen hadden / maer stelden
 haer eer ter weer / om haer landt te beschermen:
 ende om dies wille dat het Reusen waren / (nae't
 verhael van hare Histozien) soo meyndense de
 vzeemdelingen met geweldt te verdrijven / maer
 haer groote cracht wierdt door de listicheyt van
 de Tlascaltecas overwonnen en t' ondergebracht
 te weten / maecten daer eerst verskiert / en eenen
 beveps den peps ofte vrede met / ende noodden
 haer te gast / op een groote maeltijt / hebbende
 te voozen een hoop volcx / te schijpl ende in een
 verborzen laech ghelept. Alse nu aldus int beste
 van haer brasserije ende dronckenschap waren /
 so ontsalense haer / met een groote dissimulatie /
 de wapenen / t'welcke warē groote knodsen ofte
 kolven / Rondassen / houte zweerden / ende andere
 diergelijcke soorte van gheweir. Dit ghedaen
 zijnde / quamen haer onversiens overvallē ende
 bestozmen / de welcke haer willende te weer stel-
 len / ende missende haer wapenen / sloeghen de
 handen aen de naest staende boomen / en scheur-
 den daer de tacken van af / ghelijck als ander de
 bladen van Latou soude mogen afhalen. Doch
 debijle dat de Tlascaltecas in wapenen ende op
 haer hoede waren / soo hebbense epndtlijcken de
 Reusen overweldicht ende verslaghen / in sulcker
 voeghen / datter niet een af te lijf en bleef. Nie-
 T t iij mande

mandt en verwondere hem / noch en houde die
 van de Reusen vooz geen fabel / want daer wo-
 den noch hedens daeghs Menschen ghebeenten
 ghebonden die van onghelooflijke grootte zijn
 Als ick in Mexico was / t'Jaer van ses en tachtich
 soo wierdt daer een van dus danige Reusen
 ghebonden in een van onse Erven / (die wy noe-
 men Iesus van't Gheberghte) waer van ons een
 van de kiesen getoont wierdt / de welcke / sonder
 t'selve te enarcereeren ofte te verheffen / wel soo
 groot was / als een Mans vuyft / ende alle t'an-
 der nae advenant / t'welcke ick selfs gesien heb-
 be / my verwonderende van een so ongeschickten
 grootte. Met dese victorie dan / soo zijn de Tlaf-
 caltecas vzeedsamich / en alle d'ander Gheslachten
 in rusten gebleven / onderhoudende de vooz
 schreven ses Gheslachten der vzeemdelingen / al-
 toos vziendtschappe onder den anderen / hou-
 wende ende trouwende d'eene met des anderen
 kinderen / verdeelende de landtpalen ofte lijn-
 ten seer vzeedsamelijcken / soeckende elck een met
 een eerlijcke competentie ofte eergiericheyt / sijn
 Republijck ofte Gheimepnte te verheffen / ver-
 meerderen ende heerlijck te maken / tot soo lange
 datse tot grooten aenwasch ende moghentheyt
 quamen. Die Barbaren Chichimecas siende wat
 datter omginck / begonsten eenighe policie aen
 te nemen / haer lichame te bedecken / en schacnte
 te maken / van't ghene datse tot die tijdt niet ge-
 daen hadden / ende beginnende altemets met het
 ander volck om te gaen / verliesende vooz de ghe-
 mepuschappe de vzeese / quamen se met der tijdt
 van haer te leeren / beginnende te mets Hutten
 ende Boeten te maken / met eenighe ordene ende
 gheregheltheyt van Republijcke ofte Stadts
 gheimepnte / kiesende Heeren / ende haer vooz
 Overicheyt

Verichept erkennende/ also darfe hier mede een
 zoet deel van't beestelijcke leven (datse te voor
 en hadden) achter lieten ende afteyden/ doch
 lijvende evenwel altoos op de Berghen/ ende
 icht aen't Gheberghte van d'ander afgheson
 ert. Op dese selve maniere/houde ic voor seker/
 at het met alle d'ander Natien ende Provintien
 van Indien toeghegaen is / dat d'eerste wilde lie
 en gheweest zijn / de welcke / om haer van de
 acht r'onderhouden/ seer woeste ende wilde
 anden doo?doozt/ ende een nieuwe Werelt ont
 dekt hebben/ de selve bynaest bewoonende ghe
 ick als wilde Dieren/ sonder Huys/ Dack/ Ac
 uren/ Dee/ Coninck/ Wet/ Godt/ noch redelijc
 heyt te hebben: daer na comende andere nieuwe
 nde beter landen te soecken / hebben t'goede be
 out/ ghereghelt heyt/ policie/ ende een maniere
 van Republijcke (hoewel seer barbarisch) inghe
 doert. Nu daer nae soo hebben haer eenige (van
 dese selve/ ofte misschien van andere Natien/ die
 wat meer wetenschaps ende listichepts hadden/
 als d'ander) begheben/ om de gene die van min
 der vermoghen waren/ te verdrucken/ en t'haer
 der onderdanicheyt te brengen / tot soo langhe
 datse gzoote Coninckrijcken en Keijserdommen
 quamen te stichten. Alsoo ist gheweest in Mexico
 ende in Peru, ende alsoo ist oock sonder twijffel
 gheweest/ t'zy waer dat het wil/ op alle plaetsen
 daer men onder dese Barbaren gefondeerde Ste
 den ende Republijcken, ofte Stadts-gemeenten
 bindende is/ waerom ick my in mijn opinie (die
 ick int eerste Boeck breedelijcken ghehandelt
 hebbe) come te bevestighen/ van dat d'eerste be
 woonders van VVest-Indien over landt ghero
 men zijn/ ende dat consequentelijck alle de lan
 den van Indien met die van Asien, Europa ende

Africa, ende de nieuwe Werelt met d'oude/ aen
 een comen / hoewel dat tot hupdigē daeghs tot
 t'landt dat dese twee Werelden aen een inoep
 ende t'samen voeght/ noch niet ontdeckt is/ o
 soo daer Zee tusschen beyden is / moet soo na
 wesen / datter de wilde Ghedierten / al swem
 nende / ende de Menschen in clepne ende arm
 schuyten/ met over moghen comen. Maer ach
 terlatende dese Philosophije/ soo willen wy wi
 der tot onse Histozie keeren.

Het 4. Cap. Van den uyttocht ende vvegh der
 Mexicanen, ende van de bouwvinghe
 van *Mechoacan*.

Dverloopen zijnde / d'ye hondert ende
 twee Jaeren / dat de ses voorszrebe
 Gheslachten upt haer landt ghetrocken
 waren/ en dat van nieu Spagnen bebou
 ende bewoont hadden / zijnde t'landt al seer be
 woont ende in goede ordene ende politije ghe
 bracht/ soo zijn die van t' sevende Vol ofte Ghe
 slachte / over ghecomen / t'welcke de Natie de
 Mexicanen is / comende / ghelijck als d'ander
 upt de Provintie van Aztlan ende Teculhuacan
 een politijck/ beleest/ ende seer strijdtbaer volck
 Dese aenbaden den Afgodt Viztlipuztli, van d
 welcken hier vooren breedelijcken mentie ghe
 maect is: ende den Dupbel / die in den sel
 ven Afgodt was / sprack / ende regeerde des
 Natie seer lichtelijcken. Dese dan/ beval haer
 upt haer landt te trecken/ hen belovende/ dat hy
 haer Princen ende Heerē soude maken/ van alle
 de Provintien die d'ander ses Gheslachten be
 bout hadden/ ende dat hy haer soude gheben een
 seer overbloedich lant/ met veel Gouts/ Silver
 zotelijcke Ghesteenten / Plupinen/ ende rijck
 Mantels

Antels ofte Cleederē: Waer mede spruyt troc-
 en / hebbende haren Afgodt (in een Arcke van
 desien gheseten) by haer / de welcke van vier de
 oornaemste Priesters ghedraghen wierdt / met
 niens hy oock gemeenschap hielt / ende int heyl-
 elijck de geschiedenissen van hare wegh open-
 aerde / hem waerschouwende van't ghene dat
 aer wederbaren soude / ghevende ende ordina-
 ende haerlieder Wetten / Godtsdiensten / Cere-
 monien ende Sacrificien / in sulcker voegē datse
 ock niet een voet en versetten / sonder goetdunc-
 en ende bevel van desen Afgodt : wanneer ende
 daer datse repsen ende rusten souden / wiert van
 hem voorgestelt / ende van haer tot een punt toe
 achtervolght. Het eerste datse deden / (alsse pe-
 pers quamen) was terstont een Hups ofte Ta-
 ernakel te bouwen / booz haren valschen Godt /
 ende stelden hem altoos te middeweghen van't
 leggher / daerse haer ter neer sloeghen / settende
 'n Arcke op een Altaer / die op de selve maniere
 ghemaect was / ghelijck alsse de Christelijcke
 kercke in ghebruyck heeft. Dit ghedaen zijnde /
 soo bereydden ende boudense hare Ackeren met
 koozn ende andere Aerdt- wepten / diese onder
 haer ghebruychten / maer waren noch evenwel
 haren Godt so onderdanich / dat soo't hem goet
 dachte / datset inhaelden / soo haeldenset in / ende
 soo niet / (in bevelende dat sy't leggher souden op-
 beken) so bleef het daer altemael staen / tot en-
 kel zaet / ende tot onderhoudt vā d'oude / kranc-
 ken / ende moeploose lieden / dieser met opsette
 wille lieten blijven / t'zj te wat plaetsen datse
 bouden / pretenderende dat alle t'landt van haer
 Partie mochte bewoont blijven. By aventure
 soo sal dese upttocht en bebaert der Mexicanen /
 een ghelijckenis schijnen te hebben / met de tocht
 ende

ende wegh / die de kinderen van Israël upt Eg-
 pten deden / want splieden wierde oock / als des
 vermaent upt te trecken / om t'landt van belo-
 ten te soerken: ende hadden / soo wel d'een
 d'ander / haren Godt tot een Lepdtsman / ha-
 beraetlaghende met de Arcke, ende hem een T-
 bernakel makende / ende brachten oock / soo w-
 d'een als d'ander / een groot ghetal van Jare-
 om / aleer datse int landt van belosten quamen
 soo datter in alle dit selve / als oock in veel ande-
 dingen (van dat de Historie der Mexicanen ver-
 meldende is) ghelickenisse is / met het gene da-
 de heplighe Schrijtuere verhaelt van de Isra-
 liten, ende is sonder twijffel alsoo / dat den Dup-
 bel / Prins der hoovaerdije) gesocht heeft (in d-
 handelinge ende onderdanicheyt van dit volck
 nae te bootsen / t'ghene dat den Alderhooghsten
 ende warachtighen Godt met sijn Ghemeynt
 uptgherecht heeft. Want soo / gelijk als vooren
 gesept is / so heeft den Satan altoos / een vzeem-
 de appetijt ofte lust / om Godt te verghelijken
 welcker ghemeynschappe ende handelinge me-
 de Menschen. Dese doot-vrant valscheijcker
 gh-socht heeft t'usurperen / ofte nae hem te trec-
 ken. Daer en is noch noyt Dupbel ghebonden
 die alsoo met de lieden omghegaen heeft / als de-
 sen Dupbel Viztliputzli, ende blijkt oock wel
 wie dat hy gheweest is / want daer en zijn noch
 noyt supersticieuser Godtsdiensten / noch wzee-
 der en onmenscheijcker sacrificien ghesien / noch
 ghehoort / als dese den sijnen geleert ende onder-
 recht heeft / zijnde eyndelijcke ghelijck als de
 ghene / die gedicht waren van den selven brande
 des Menschelijcke geslaches. Den Overste ofte
 Capiteyn / die dese lieden nae volghden / was
 ghenaeamt Mexii, waer van daer nae den naem

Mexico, ende die van sijn Natie/ Mexicanen/ af-
 comen is. Nu reysende albus met de selue ver-
 ricksaemheyt/ (als d'ander ses Natien gedaen
 dedden) bouwende/ saepende ende maepende op
 verscheyden plaetsen/ waer van men noch tot
 vordighen daeghs de tepkenen ende ruinen ofte
 overblyffels vindt/ passerende veel moeytens en
 rijckels/ zyn eyndelijcken ten langhen laetsten
 arriveert in de Provintie die men Mechoacan
 het/ (dat is soo veel als een Wisch-rijck landt
 heept) want men aldaer seer veel heeft/ te we-
 en/ in de groote ende schoone Lacken en Mey-
 en die daer zyn/ alwaer sy (om dat haer de ghe-
 gentheyt ende frischeyt van't landt aenstondt)
 geerden te rusten: Maer te raet gaende met
 aren Afgodt/ (den welcken daer niet te vreden
 was) soo badense hem/ dat hy haer ten minsten
 wilde vergunnen/ datser eenich van haer volck
 nochten laten/ om een soo goeden landt te be-
 ouwen: waer in hy wel te vreden was/ ende gaf
 aer oock de practijck/ hoe datset doen ende aen-
 rechten souden/ t'welcke was/ dat gaende spie-
 en/ soo wel Vrouwen als Mans/ in een schoon
 Lack ofte Mey/ Pazcuaro ghenaemt/ om hen
 e baden/ soo riet hy/ dat men de cleeren soude
 ntrooven van de ghene die daer bleven/ ende
 erstont/ sonder eenich rumoer/ t'leggher opbre-
 en/ ende doozgaen/ t'welcke also gedaen wiert.
 Als nu d'ander (die met de lust van't baden/ op't
 edroch niet verdacht waren) uptquamen/ ende
 aer van haer cleederen ende met ghesellen be-
 oost/ bespoet/ ende verlatē vonden/ blevense seer
 verflaghen ende claghelijck: ende om te bewijfen
 en haet dieser op cregen/ so seyt men datse haer
 zachte/ als oock haer tase/ veranderden. Ten
 minsten/ soo ist een dinck dat seker is/ dat dese
 Mechoa-

Mechoacanen, altoos vanden van de Mexicanen gheweest zijn/waerom sy oock den March graef van den Dale/t'geluck/ ofte te goeder tijt quamen aanbieden/ten tijden als hy de victorie van't overwinnen van Mexico vercrege hadde.

Het 5. Cap. Van't ghene dat haer vvedervaren is, in Malinalco, in Tula, ende in Chapultepec.

An Mechoacan tot Mexico zijn over de vijftich mijlen / op desen wegh lept Malinalco, alwaert ghebeurde/ datser aen haren Afgodt beclaeghdē van een vrouwe upt haerder geselschap / die een groote Toobenaerster was / (de welcke ghenaeint wierdt/ Suster van haren Godt) om datse henliede/ met haer quade consten/ groote schade dede/ ende op een sekere maniere sochte/ haer / van henlieden/ voor een Godinne te doen aanbidden: Waerop den Afgodt / aen een van de Ouderlinghen / die d'Arcke droegen/ in een droom openbaerde/ ende seyde/ dat hy de Gheinepnte/ van sijnent wegen/ soude troosten / haer op een nieu groote belofte mis doende / ende datse den selven / sijn Suster/ als een wreede en quade Vrouwe/ met alle haer familie / soudē verlaten / bzekende t'leggher by nacht / ende met grooter stillicheyt op / sonder eenich spoor te laten/ waer na toe datse trocken/ t'welcke sy alsoo deden. Nu / de Toobenaerster haer / met haer familie / alleen ende bespot vindingende/ heeft aldaer een Vleck ghesticht/ t'welcke Malinalco genaemt wierdt / ende men houdt die vā Malinalco alsnoch voor groote Toobenaers/ ghelijck als kinderen van soodanighe Moeder. Nu/ om dieswille dat de Mexicanen / door dese partijschappen / als oock om de veel krankhen ende t'moeploos volck / datse hier ende daer achter

achter lieten / seer gheswacht ende ghemindert
 waren / soo wildense haer wederom verstercken/
 daerom sp haer rust plaetse maechten / in een
 helegentheyt die men Tula hiet / dat is soo veel/
 als een plaets van Wiesen gheseyt / aldaer ghe-
 woont haer den Afgodt / datse een groote Riviere
 souden afdammen / ende verleyden / in sulcker
 oogen datse over een groot vlack veldt / mochte
 een storten / en met de conste dien hy haer leerde/
 omringdese een schoon gheberghte / Coatépec
 ghenaemt / altemael met water / ende maechten
 daer een groot Lack ofte Meer / t welcke sp
 rondtsom beplanten met Wilghen / Popelieren /
 Elfen / ende ander boomen / alwaer veel Wisch
 in begonst te groeyen / comende oock nae't ghe-
 boornste veel gheboghelte / soo dat het een seer
 lustighe plaets wierdt. Ende om dat haer de ge-
 legentheyt wel aenstondt / ende moede wesende
 van soo veel reysens / begonstense veel te hande-
 len / van aldaer te bouwten / ende niet verder te
 passeren : waer van hem den Dupbel seer dap-
 per verstoorde / dreygende sijn Priesters met der
 doot / ende beval haer terstont / datse d'afdam-
 minghe van de Riviere weder wech souden ne-
 men / ende t'water laten loopen / daer t te voozen
 gheloopen hadde / ende seyde / dat hy / de gene die
 onghesoorlaem geweest waren dien aenstaende
 nacht sulcken castijdinghe souden gheven als sp
 verdient hadden. Ende soo ghelijck alst t'quaet-
 boen / den Dupbel soo eyghen is / ghehenghende
 dickwils de rechtveerdicheyt Gods / dat de gene
 die hem vooz haren Godt vercozen hebben / soo
 danighen beul overghelevert wierden / soo ghe-
 schieddent / datter des middernachts / op een se-
 ker oort van't legheer / een groot gerucht gehoort
 wiert / en als sp daer smorgens naetoe ginghen /

soo

soo bondenſer doot ligghen / de gene die voorsz
 noemen hadde aldaer te blijven. De maniere van
 datſe gedoodt waren / was de borst uytgeruckt
 ende t' herte daer uyt ghehaelt / soo ghelijck al
 spſe bonden liggen / waer mede desen haren lie
 lijcken Godt / aen die arme ongheluckige Men
 ſchen leerende was / de maniere van sacrificien
 die hem aenghenaem waren / t'welcke was van
 die tijdt voortaan / de Menſchen in haer grou
 welijcke sacrificien de borst op te snijden / ende d
 herten daer uyt te rucken. Met dese raſtijdingh
 ende met het verbroogghen van't veldt / om dat
 het Lack weder gantsch verloopen ende uytge
 brooght was / soo hebbenſe hen met hare God
 beraden / ende zijn / met ſijn wille ende bevel / al
 lenghs kens voorszder aen ghetrocken / tot datſe op
 een mijl na aen Mexico in Chapultepec quamen /
 een plaetſe die ſeer gherelebzeert is / om ſijn ghe
 noechelijckheyt ende friſcheyt wille / maechten
 haer in dit Gheberghte ſterck / dooz vzeſe van
 de Natien die t' ſelve landt bewoonden / die haer
 al te ſamen tegens waren / namelijk / om dat
 eenen Copil ſone van de Toobenaerſter dieſe
 in Malinalco verlieten / de Mexicanen ghebla
 meert / ende eenen quaden roep naeghegheben
 hadde / den welckē / dooz bevel van ſijn Moeder /
 een langen tijt daer nae int verbolgh der Meri
 ranen gheromen is / ſoekende de Tepanecas / met
 de andere onlijghende naebuieren / jae tot de
 Chalcas toe / teghens haer te doen opſtaen / ende
 bracht het oor in ſulcker boegen te weegh / datſe
 niet gewapender hant op trocken / om de Meri
 ranen te vernielen. Den voorszchreue Copil ſtelde
 hem op eenen Bergh / die te middewegen van't
 Lack ſtaet / (Acopilco geheeten) verwachtede
 de nederlage ende vernielinge van ſijn vyanden
 maer

naer splieden liepen / door't advijs van haeren
 Afgodt/ naer hem toe/ende quamen hem onber-
 oebts t' overvallen ende doot te smijten / ende
 zachten t' hert aen haeren Godt / den welken
 selve beval int Lach ofte Wept te worpē/ van't
 welcke sy versieren een Tunal (dat is eenē boom
 alsoo ghenaeint) voortgetoimen is/ alwaer daer
 nae Mexico gesticht wierdt. De Chālcas, met de
 ander Natien / zijn teghens de Mexicanen ten
 tijde ghecomen/ hebbende de Mexicanen voor
 haer Capiteyn gerozē een cloeckmoedich Heldt/
 met namen Virzilovitli, den welken in de meeste
 urie ofte hitte/ van de vanden ghevangen ende
 ghedoodt wierdt: doch evenwel soo en verlozen
 de Mexicanē hierom de moedt niet/ maer noch
 en seer vromelijcken / soo datse/ tot spijt van de
 vanden/ eenen open wegh ofte scheuringhe/ in
 haer slach- oorden maecten / hebbende te mid-
 dewegen van haer/ d' oude Mannen/ Vrouwen
 ende kinderen / ende passeerden alsoo tot Acla-
 uyavāya toe/ eē Vleck ofte plaets vā de Culhuas,
 de welcke sy besich vonden met haer ffeeste te ce-
 lebieren. Alhier maecten sy haer sterck/ sonder
 datse eens van de Chālcas, noch van d' ander/
 achtervolght wierden/ maer zijn weder/ als be-
 schaemt wesende (om dat sy/ die soo veel waren)
 haer van soo wepnich overwonnen sagen) naer
 haer woon- plaetsen toe ghetrocken.

Tunal is
 een boom
 ofte plant
 te/ besta-
 de in ene-
 kele blade
 die gāsch
 grof ende
 dick zijn/
 comende
 r'ene blat
 upt het
 ander
 voort/ daer
 int vierde
 Boeck hier
 booren/
 Cap. 23.
 van ghe-
 handelt is,

Het 6. Cap. Van den strijdt diese hadden tegens
 die van Culhuācan.

Sonden/ door raet van den Afgodt/ hare
 Gesanten aen den Heere van Culhuācan,
 hem gelegentheyt en plaets eyschende/
 om te bouwen ende wonen / den wel-
 ken / nae dat sy hem met den synen beraden
 Wy hadde/

hadde / haer aenwijfinghe dede op Ticaapan
dat is soo veel gheseyt / als t' witte water) met
intentie van datser mochten sterben ende te loo-
gaen: want daer was in de selve contrepe een
grootte menichte van Alderen / Slanghen / ende
andere sennijnghe Ghedierten / die uyt een Ghe-
berghte / dat daer ontrent stont / voozt quamen
Maer splieden aenghepozt en onderrecht zijnde
van haren Duyvel / namen seer geerne aen / t' ge-
ne dat haer ghepresenteert wierdt / betemmenende
doorz' Duyvels const alle de boozschreben Ghe-
dierten / sonder datse haer pet quaets deden / ja
beranderden se noch oock tot boedtsel / daer t' ha-
ren wille en vymoedelijcken van etende: t' welc-
ke de Heere van Culhuacan siende / als oock ho-
datse t' landt bebouden / ende daer Acker ende
Zaep-landen ghemaect hadden / ghehenghen
haer sijn Stadt / ende liet haer toe datser in alle
vriendtschappen met mochten handelen. Maer
den Godt / die de Mexicanen aanbadden / en dede
dit niet (soo ghelijck als hy plach) om eenich
goet / dan om meerder quaet te doen. Nu / soo
seyde hy tot sijn Priesters / dat dit de plaets nie-
en was / daer hy begeerde datse blijven ende vol-
herden souden / ende dat oock d' uytcomste van
daer / door oorlogh te weegh ghebracht moes-
wesen / waer toe sy een Vrou-persoon moester
soecken / om te brengen aen de Godinne van
discoort ofte tweedracht / zijnde de aenslach / da-
men soude doen eysschen aen den Coninck van
Culhuacan, sijn Dochter / tot een Coninginne
der Mexicanen / ende Moeder van haren Godt
den welcke d' Ambassaetschap goet dunckende
haer die terstont met veel verrietsels ende ghe-
selschaps overghelevert heeft. Nu / den selven
nacht datse ghecomen was / soo hebben se (door
beve

bebel van den selven dootflager diese aenbaden)
 de Dochter seer wreedelijcken gedoodt ende ge-
 bilt/ ghelijck als sp't oock seer delicaet doen con-
 nen/ treckende t' bel een Jonghelinck aen / ende
 dat / boven ober de cleederen van de Dochter/
 stellende haer alsoo op deser maniere by den Afgodt/
 haer voor een Godinne ende Moeder van
 haren Godt dedicerende/ ende baden haer oock/
 van die tijt af/ aen/ haer eenen Afgodt makende
 diese Tocci noemden / dat is soo veel als onse
 Groot moeder gheseyt. Nu/ noch niet te vreden
 wesende met dese wreedtheit / soo hebbense met
 schalckheyt de Coninck van Culhuacan, Vader
 van de Dochter/ genoodet/ dat hy sijn Dochter
 (die al voor een Godinne gheconsacreert ofte
 ghewijdt was) soude comen aenbidden: ende
 comende den selven met groote presenten ende
 veel gheselschaps van den sijnen/ hebben hem in
 een Capelle ghebracht/ die seer doncker was/ al-
 waer hare Afgodt stondt/ op dat hy sijn Doch-
 ter / die daer oock stondt / offerhande aen doen
 mochte: maer gheschiedende dat hy (int ontsie-
 ken van't Wierdoock / t'welcke op haer maniere
 in een Wpertest opgeoffert wiert) door de blam/
 t' bel van sijn Dochter quam te bekennen: ende
 verstaen hebbende de wreedtheit ende t'bedroch/
 is terstont al crijtende uptgheloopen / ende met
 alle sijn volck met een dulleicheyt ende verbolgen
 ghemoedt/ op de Mexicanen gheballen / tot soo
 langhe dat hy haer te rugghe dreef/ ende vertree-
 ken dede / tot aen't Lack ofte Mey? toe / jae soo
 seer / datser bynae in versmoorzen ende te grondt
 gingen. De Mexicanen verweerden haer/ ende
 wierpen met sekere Goeden/ diese ghebruyckten/
 daer sy haer wederpartije dapper met quetsten/
 in sulcker voegen datse eyndelijcken lant cregen/
 W b ij ende

ende verlatende de selve contrepo / zijn ober het
 Lack ofte Meyz ghecomen / seer verdestruert/
 moeploos ende nat wesende / met een groot ghe-
 schrey ende gherucht van Vrouwen ende kinde-
 ren / teghens haer / ende tegens haren Godt / die
 haer in sulcken parchet stelde. Moesten ober
 een Rivier / die men niet gronden const / alwaerse
 van hare Bondassen / Schilden / Pijlen en Bie-
 sen / Ballas ofte Bondels maecten / daerse men
 ober quamen. Eyndelijcken / makende van Cul-
 huacan af / eenen omwegh / zijn ghecomen tot
 Iztapalapa, ende van daer tot Acatzintitlan, ende
 daer nae tot Iztacälco, ende eyndelijck ter plaet-
 sen daer hedens daeghs de Hermitte ofte Clupse
 van S. Antonio staet / aē de inwonste van Mexico,
 ende in de Wijk die men alnu van S. Pauvels
 noemt / haren Godt hen in de tribulatiën ende
 moeploosheyt vertroostende / ende hen moedde-
 gebende / met beloftenissen van groote dinghen.

Het 7. Cap. Van de Stichtinghe ofte Bouvvinge
 van Mexico.

In / den tijdt ghecomen wesende / dat den
 Vader der leughenen sijn Ghemeynte
 voldoen wilde / de welcke niet langher
 soo veel omweghen / moeptens ende pe-
 rijckelen verdraghen mochte / soo ist ghebeurt /
 dat eenige oude Toobenaers ofte Priesters (int
 doorgaen van een dichte bewassen wilbernisse
 van Wiesen ende dierghelijcke cruyderen) ghe-
 moet hebben een plas van seer claer ende schoon
 water / t welcke scheen versilvert te wesen / ende
 slaende haer ooghen rondt om her / sagen dat de
 Boomen / de Beemt / de Disschen / ende al wat
 datse te sien quamen / seer wit schijnende was /
 ende haer hier van verwonderende / so wierden se

een Propheetje van haren Godt ghedachtich/ de
 welcke haer t' selve ghegeven hadde/ tot een tepe-
 ken/ van de plaets daerse rusten/ ende Heeren
 van't ander Volck wordē souden: en schrepende
 van blijdschap/ zijns met de goede tijdinge we-
 der nae de Gemenste ofte t' Legher geromen.
 Den aenbolghenden nacht/ soo is Vizetlipuztli
 een oudt Priester in een droom verschenen/ seg-
 ghende datse int selve Lack ofte Mepz een Tu-
 nal-boom souden soecken/ die upt een steen voort
 quam/ t'welcke/ nae sijn seggen/ was/ ter plaet-
 sen daer/ door sijn bevel/ t'hert van sijn vbandt
 Copil, sone van de Toobenaerster/ gheworpen
 was/ ende datse op de selve Tunal souden binden
 eenen seer schoonen Arent/ die hem aldaer was
 weydennde/ ofte onderhielt met het voedsel van
 seer schoone Voghelen: ende soo wanneer datse
 sulcx saghen/ soo mochtense weten/ dat het de
 plaetse was/ daerse haerlieder Stadt timmeren
 souden/ de welcke alle d'ander souden overtref-
 fen/ ende in de Werelt vermaert wesen. Des
 morghens soo versaemden de Guden/ de gant-
 sche Gemenste/ ende dat/ van den meesten tot
 den minsten toe/ ende dedense een vermaninghe
 ende reden/ van't vele datse haren Godt schul-
 dich waren/ ende van de verschijninghe/ dien hy
 dien nacht (hoewel onweerdich) gehad hadde/
 besluptende datse al te samen gelijk/ behoorden
 te gaen/ om die soo gelucksalige plaets/ die haer
 belooft was/ te soecken/ t'welcke in haer al te sa-
 men soo grooten devotie en blijdschappe veroor-
 saeckte/ datse haer terstont/ sonder eenich di-
 lay/ op de tocht begaven/ ende haer verbeelende
 aen d'een ende d'ander zijde/ ende over de geheele
 Wildernisse/ van Liesen/ Biesen/ en ander cruy-
 deren van't Lack/ begonstense nae de tepclien

der openbaringe / van die so gewenschte plaets /
 te soecken / quamē op den selven dach te gemoe-
 ten de plas waters des voorszeden daeghs / maer
 seer verscheypden / want en was niet wit- schij-
 nende / maer soo root als bloet / zijnde verdeelt in
 twee stroomen / waer van d'eene soo dick ende
 doncker blau was / dat het haer seer verwon-
 derde / ende te dencken gaf / dat het eenich groot
 mysterium moeste bedieden. Epndtlijck / nae
 datse langhe hier ende daer ghesocht hadden / soo
 vertoonde hem den Tunal-boom / die upt een
 steen ghesproten was / sittende in de selve eenen
 Coninc Arent niet opghespreyde ende uptge-
 rechte vleughelen / ende t'ghesicht nae de Son
 toegewendt / hebbende rondsom hem een groote
 verscheypdenheyt van costelijcke Voghels- pluy-
 men / als wit / root / geel / blau ende groen / van
 soodanighe sijnicheyt / als daerse de beeldkens
 af maken / ende hadde in sijn clauwen een seer
 schoone Vogel. Soo wanneer datse hem te sien /
 ende de plaets van't Orakel te kennen quamen /
 soo zijnsē al te samen op haer knyen gheballen /
 doende den Arent een groote eerbiedinghe aen /
 ende hy heeft haer van ghelijcken t'hoofd toege-
 neyght / ende van alle canten besien. Alhier was
 een groot rumoer ende bewijs van devotie ende
 dancksegginghe aen den Schepper / ende haren
 grooten Godt Viztliputzli, die haer in alles een
 Vader was / ende altoos met warachticheyt ge-
 handelt hadde / noemden / om de voorszreven
 oorsake / de Stadt diese alhier stichteden / Tenox-
 titlān, t'welcke soo veel te bedieden is / als een
 Tunal op eē steen / zijnde haer Wapen en Bewijs
 noch tot op den huydighen dach / een Arent op
 een Tunal, hebbende in d'eene clauwe / een Vo-
 ghel / ende sittende met d'ander clauwe op den
 Tunal.

Tunal. Des anderen daeghs zijns met gelijcker
 stemme' gaen maken een Clupse ofte Capelle/
 dicht by de Tunal van d'Arent / op dat d'Arcke
 van haren Godt aldaer mochte rusten ende be-
 waert wesen / tot der tijt toe datse de macht cre-
 gen om eenen heerlijcken Tempel te maken/ende
 also wast/ datse die maectē van aerden-sooden
 ende ander dierghelijcke materie/ende met stroo
 overdeckten. Terstont daer nae / datse haer be-
 raetslacht hadden / soo namense voor haer / te
 roopen / van de omliggende ghebueren / hout/
 steen ende kalck / in manghelingh van Visch/
 Voyschen ende Garmaet / als oock voor Gan-
 sen / Scholvers / Teelinghen / ende ander ver-
 schepden soortē van Water-vogelen/ alle t'wel-
 ke sy met groote neersticheyt / int voorszreven
 Lack ofte Mey / dat hier van seer overbloedich
 is / vischten ende joeghen / ginghen met dese
 dinghen op de Marchten van de Steden ende
 Dorpen der Tepanecas, ende die van Tezcuco,
 haer naebueren/vergaderende allengskens/met
 grooter beueynsticheyt ende pracktijcke / t'ghene
 datse van doen hadden / tot de bouwvinghe van
 hare Stadt/ en maecten een ander beter Capel
 van steen ende kalck voor haren Afgodt. Be-
 heyden ende deniden oock een groot deel van't
 Lack ofte Mey / met planckē ende ciment. Dit
 ghedaen zijnde/ soo heeft/ op eenen nacht/haren
 Afgodt / een van hare Priesters aldus toeghe-
 sproken: Segt tot de Vergaderinghe ofte Ghe-
 meynthe der Mexicanen / dat hem de Heeren af-
 sonderē ofte verdeelē / een peder met sijn maech-
 schap/vrienden ende aenhanghers/ in vier prin-
 cipale Wijcken ofte Gebuerten/latende t'huys/
 dat ghy voor mijn Rust-plaetse gemaect hebt/
 te middewegghen blijven / ende elcke verdeelinghe

Historie Moraël van West-Indien,
 ofte Rot/betimmeren sijn Wijcke ofte Ghebuerte
 nae sijnen wille. Ende dit sijn de vier principale
 Wijckē van Mexico, die hedens daeghs genaemt
 sijn/S.Ian de Ronde,S.Maria, ofte Lief-vrouwe/
 S. Paulus ende S. Sebastiaen. Nae dat haer de
 Mexicanē in dese vier Wijcken verdeelt hadden/
 soo heeft hen haren Godt bevolen / datse onder
 haerlieden souden verdeelen de Goden / die hy
 haer aenwees/ ende datse in elck een van de vier
 principale Wijcken souden ordineren en afstepe-
 kenen / andere bysondere Wijcken ofte Gebuer-
 ten / daer de voorszreven Goden ghestelt ende
 gheert souden worden. Ende alsoo hadden dese
 Wijcken noch oock andere cleyne Wijcken / die
 onder haer stonden/nae dat het getal van de Af-
 goden was/ die hen hart Godt dede aanbidden/
 de welcke sy noemden Calpultetco, dat is geseyt/
 Godt van de Wijcken. Op dese maniere word-
 dent ghesticht/ ende van cleyne beginselen soo is
 de stadt van Mexico Tenoxtitlán tot een groote
 wasdom ende vermeerderinghe ghecomen.

Het 8. Capittel. Van de oproeringhe van die van
 Tlatellulco, ende van den eersten Coninck die
 de Mexicanen ghecoren hebben.

De verdeelinghe der Wijcken ende Ghe-
 buerten met de voorszreven ordinantie
 ghedaen zijnde/soo zynder sommighe wt
 d'Ouders / ende van langhen hercomste
 (die hen lieten duncken/ dat men haer in de ver-
 deelinghe / van de Erben ende plaetsen / sul-
 ken voordeel niet en gaf / alse wel verdienden/
 als volck die op haer seer ghetreden ende ver-
 stoort waren / midtsgaders haer maechschap
 ende vrienden) die ghemutineert / ende teghens
 d'ander opgestaen hebben / ende sijn verrocken
 een

en nieuwe woon-plaetse te soecken / de welcke
 are wegh nemende langs het Lack ofte Mepz
 een / zijn gecomen daerse een cleyn dupnachtich
 ste opghehooght landt vonden / t welcke sp
 larelolli noemen / alwaer sp haer ter neer sloes
 hen / ghevende t selve den naem van Tlatellulco,
 at is soo veel gheseyt / als een opghehooght ofte
 hebult landt. Dit was de derde verdelinghe
 ste scheuringhe der Mexicanen / nae datse upt
 haer landt ghetrocken waren / zijnde d'eerste die
 van Mechoacan, en de tweede die van Malinalco.
 Dese / die haer naer Tlatellulco affsonderden / wa-
 ren van haer selven ongherust ende van quaden
 imborst / ende also wast datse oock hare Nabue-
 ren de Mexicanen de quaetste buerschap aende-
 den / diese costen / warense altoos oberlastich
 ende moeylijck / jaeso veel / dat d'oude twist ende
 partyschappe noch tot op den huydigen dach is
 ouerende. Nu / siende die van Tenoxtitlan , dat
 haer die van Tlatellulco seer tegens waren / ende
 datse altemets vermeerde ende aenwieffen / vree-
 sende ende schroemende datse hen met der tijdt
 souden mogen te boven gaen / soo hebbense haer
 op de sake langen tijdt beraetflacht / besluytende
 eyndtlijcken dat het goet was eenen Coninck te
 kiezen / die splieden onderdanich waren / ende de
 wederpartije ontsien mochten / want hier mede
 souden splieden onder henlieden soo veel te een-
 drachtigher ende stercker wesen / ende de vpan-
 den en souden haer soo veel niet verfstouten. Al-
 dus ghesoldeert zijnde om een Coninck te kie-
 sen / soo hebbense noch eenen anderen en seer noo-
 dighen ende goeden raet ghenomen / datser nie-
 mandt van onder haerlieden selfs toe wilden kie-
 sen / om alle twist ende tweedracht te schouwen /
 als oock om met den nieuwen Coninck eenighe
 van de

van de naestliggende Natien (daerse af omringende hulploos van waren) te winnen: en siende t'selve altemael wel in/als oock om te versoene den Coninc van Culhuacan, den welckē sy grootelijcken veronghelijckit ende te royt gedaen hadden/om datse de Dochter van sijn Voorfaet/gedoodt/ ghebildt/ ende daer soo grooten spot mede hebben hadden/ als mede om eenen Coninc te hebben/ die van't Mexicaens bloet was/ van welcker generatie/daer veel in Culhuacan waren van den tijdt af datser niet in peys en vrede leefden/ soo hebbense besloten tot eenen Coninck te kiezen/ een Jonckman met namen Acamapixtli sone van een groot Mexicaens Vorst/ en Vrouw/ Dochter des Conincx van Culhuacan, son den terstont hare Ghesanten om hem sulcx aen te bieden/ met een groot present/ doende de selve haer Ambassaetschap op dese maniere: Groot-Heere / wplieden u Passalen ende dienstlinechten de Mexicanen/ stekende ende besloten zijnde onder de Wildernisse der Wiesen ende Water-liesen van't Lach ofte Mex/ alleen/ ende verlaten van alle Natien der Werelt/zijnde alleenlijck van onsen Godt gheleydt/ ter plaetsen daer wy nu zijn/ t'welcke ghelegghen is/ in de Jurisdictie van u Landtpalen/ ende die van Azcapuzalco, ende die van Tezcucoco. Ende dewijle dat ghy ons toeghelaten hebt / daer in te woanen/ soo en begeeren wy/ noch en is oock gheen reden/ sonder Hooft ende Heere te wesen / die ons ghebiedt/ te recht helpt / gheleydt / ende in onse maniere van leven onderwijst/ ende ons tegens onse vpanden beschermt ende voorsztaet. Hierom ist dat wy tot u comen / wetende dat in u Huys en Hof/ sonen zijn / die van onse generatie niet u vermaechschapt / ende vā onse ende ulwer ingewandt ende bloet

het voortghefproten zijn. Onder dese/soo hebben wy kennisse van eender uwes ende onse kindt/ ghenacmt Acamapixtli, den welken wy u bidden/ ons te willen gheben voor een eere/ ende sullen hem in sulcker achtinghe hebben/ als hy verdienende is/ gesien dat hy is van achter Linea ende afcomste der Mexicaenschereeren ende Coninghen van Culhuacan. De Coninck de sake inghesien hebbende/ ende hoe dat hem niet qualijck en quam/ met de Mexicanen/ die cloelck ende vroom waren/ int verbondt treden/ heeft hen gheantwoordt/ datse sijn dochters sone te goeder tijdt mochten met hem nemen/ hoewel hy daer by seide/ dat soo't een vrou-persoon ware/ en sou dese haer niet gheuen: willende daer mede te verstaen gheben/ dat leelijcken seft/ dat boven verhaelt is/ volepnde sijn reden/ met te segghen: Gaet henem/ mijn kindt/ dient uwen Godt/ weest sijnen Stadthouder/ Regeert ende gouverneert/ de Schepselen/ der ghener/ door wiens wy leven/ Heere van der Nacht/ van den Dagh/ ende van de Winden: gaet henem/ende weest een Heere der Wateren/ ende van't Landt dat de Natie der Mexicanen besitten: neemt hem nu met u/ in goeder ure/ ende siet toe/ dat ghy hem handelt als een sone ende kindt mijns dochters. De Mexicanen bedanckten hem wederom/ende baden hem gelijkelijck/ dat hy hem niet sijn eygen handt wilde upthuwelicken/ ende alsoo gaf hy hem tot een Hups vrouwe een van de principaelste dochters van onder haerlieden/ brachten de nieuwe Coninck en Coninginne met alder eeren die't hen mogelijk was/ ende dede haer incomste/ comende al te samen/ tot de cleyne kinderen toe/ upt/ om haren Coninck te sien/ en brachten hem

hem in een Paleys/t welcke als doe arm genoe
was / ende stelden hem in hare Conincklijke
Setels. Terstont daer nae / soo stondt daer e
van d'oude Rhetorijckers (die daer seer pronom
ende gheschicht waren) obereyndt / ende sprac
op dese maniere: Mijn Dene/ ende onsen Heer
ende Coninck/ weest seer willercom / in dit arm
Hups ende Stadt / onder dese wilbernisse van
Biesen ende Water-liesen/ etc. alwaer d'arm
van D Vaders/ Groot-vaders en maechsche
zijn lijdende t'ghene dat den Heere/ van dat gh
schapē is/ bekent is: neemt acht/Heere/dat gh
comt wesen een Voorstander/schadulwe ende b
schudtsels van dese Natie der Mexicanen / on
dies wille dat het is t'zaet vā onsen Godt Vize
puztli, om welcker oorsake / D t'ghebedt end
de Jurisdicctie ghegheben wordt. D is wel be
kent/ dat wy in ons landt niet en zijn/ want h
ghene dat wy nu besitten/ is ons vreemdt / end
wy en weten niet/hoe dat het morgen ofte over
morgen met ons wesen sal/ daerom soo moegh
ghy aenmercken / dat ghy niet en comt om t
rusten/ noch om D te vermakē / maer om eene
niewen arbeit aen te vaten met een soo swaer
last die u altoos ghenoech te doen sal geben/ we
sende een Slaef ofte Dienstknecht van alle des
menichte / die D te deel gheballen is / ende van
alle d'andere naest-gelegen volckeren/ de welcke
ghy soecken sult aenghenaem te wesen / ende in
vreesaemheyt t'onderhouden/ dewijle dat ghy
weet / dat wy in haer Landtpalen ende Juris
dicctie woonē: waer mede hy voleyndde met we
der te verhalen / weest seer willercom / ghy ende
de Coninginne onse Vrouwē / in dit D Coninc
rijk. Dit was de Harengē ofte Ontfang-reben
van den Ouden/ de welcke/ met alle d'ander die
de Mexi-

Mexicaensche Historien celebzeren / sp door
 ghebruyck hadden / de Jongers van buyten
 leeren / en dese Redenen also / door overdracht /
 de van handt tot handt / te conserveren ende in
 geheughenisse te houden / zijnde etlijke van de
 ve waerdich om met haer eyghen woorden
 rhaelt te worden. Den Coninck antwoorde /
 der danckende / presenterende zijn upterste neer-
 chept ende sozge / om haer te beschermen / ende
 o vele als hy mocht / behulpsaem te wesen /
 haer mede sp hem den eedt deden / en setten hem /
 op haer maniere / de Coninck Croon op / de welc-
 ghelijckenisse heeft met de Croon van de Se-
 toria ofte Heerlijckheyt der Venetiaenders.
 Den naem van desen eersten Coninck Acama-
 xtlil wil soo veel seggen / als Rieten in de buyst /
 ende alsoo is oock sijn Wapen ofte Tepcken / een
 andt met veel Rieten pylen daer in.

Het 9. Cap. Van't vreemde Tribuyt dat de Mexi-
 canen aen die van Azcapuzâlco betaelden.

Et kiesen van den nieuwen Coninck
 quam soo wel te gelucken / dat de Mexi-
 canen / in een weynich tijds / een forme
 van een Republijcke ofte Stadts regee-
 ringhe / ende by de vreemdelinghen eenen naem
 ende opime begonsten te crijen / waer door haer
 onligghende Nabueren (gheprickt zijnde door
 haer ende vreesse) begonsten te handelen / om haer
 t'onder te brengen / namelijk de Tepanecas,
 welker Hooft was de Stadt van Azcapuzalco,
 aen de welcke sp tribuyt betaelden / als een volck
 die van buyten ghecomen waren / ende in haer
 Landt woonden: maer den Coninck van Azca-
 puzâlco, vreesende haer macht die temets aen-
 wies / heeft gesocht de Mexicanen te verduycken /
 waerom

waerop hem met den sijnen beraden hebbende heeft doen seggen aen den Coninck Acamaxitl dat den tribuylt / diese hem betaelden / wepnic was / en datse hem oock van dien tijdt voortae souden brengen / Wilgen ende andere boomen tot de opbouwinge van sijn Stadt : ende behalven dat / so soudense hem noch makē een Ackerwerf int water van verschepden Aert-weyten ende hem die alsoo volwassen / ende rijp / door selve water / alle Jaren heen brengen / sonde pet te ghebreken : ende soo niet / soo verclaerden hy haer vooz hyanden / ende dreyghdese upt t roepen ende te vernielen. De Mexicanen wierden / door dit bevel / seer dapper verflaghen ende ontselt / hen laten dunckende / dat het een onmoghelijk dinck was / t'ghene men haer opleyde, ende dat het anders niet en was dan een oorsake te soecken om haer te verderben. Maer haren Godt Viztlipuztli heeft haer ghetroost / verschijnende den selven nacht / vooz een van d' Ouders hem bevelende / dat hy sijn sone dē Coninck / van sijnent wegen soude seggen / dat hy niet en soude twijffelen / den eysch van't tribuylt aen te nemen / ende dat hy / met sijn hulpe / soude makē / dat het altemael lichte om doen ware. Welck oock alsoo gheschiedde : want ghecomen wesende den tijdt van't tribuylt te gheben / soo brachten haer de Mexicanen de Boomen diese hen bevolē hadden / als oock d' Ackerwerf int water gemaect / en die door't water heen voerende / op het welcke stont veel ghegraent Mays (dat is haer koozn) met sijn aaren / als oock Chili of Axi, Blitum ofte Maper / Tomates, Frisolen, Chias, Caulwoerden / ende veel ander dinghen / al te samen volwassen ende in sapsoen. Den ghenen die d' Ackerwerf ofte Boulanden (die men int Lack ofte Meye van

an Mexico, midden int water maect) niet ge-
 en heeft/ sal t' ghene hier verhaelt wordt / voor
 en beuselinghe houden / ofte sullen ten minsten
 ghelooven/ dat het tooverje ende een werck van
 den Dupvel (die dese lieden aenbaden) gheveest
 is/ maer is sekerlijck ende voorwaer/ een dinck
 dat seer wel te doen is / ende dickwils ghedaen
 wordt/ d'ijf Ackerē op't water te maken/ want
 storten d'aerde in sulcker voeghen boven op de
 Diefen ende Water- lisen / dat het van't water
 niet eens gherenckt mach worden / wordende
 daer op ghesaeyt / ghebout / ende waft / gheeft
 rijpdom/ ende wordt alsoo nae alle weghen ver-
 voert. Maer om t' selve lichtelijckē niet grooter
 menichte ende seer wel ghesaponeert te maken/
 soo ist altemael wel te ghelooven / datter den
 Viztlipuztli (die anders Patillas genoemt wiert)
 niet omgegaen heeft/ namljcken int eerste/ alse
 sulcx noyt ghedaen noch ghesien hadden. Den
 Coninck van Azcapuzalco heeft hem oock seer
 verwondert/so wanneer dat hy volbracht sach/
 t' ghene dat hy voor onmoghelijck ghehouden
 hadde / ende sepde tot den synen / dat dat volck
 eenen grootē Godt hadde / ende dat het haer al-
 temael licht om doen was / ende sepde tot hen-
 lieden : naedemaect dat hen hare Godt alle dinck
 te vooren dede/ so begeerde hy/ datse hem op een
 ander Jaer/ ten tijde datse de tribuyt brachten/
 een Gans met een Repper/ sittende op geboepde
 eperen/ ende moest wesen in sulcker voegen/ dat/
 ten tijden van't aencomen / de jonghen terstont
 uytgepickt wierden/ende voor dē dach quamen/
 sonder dat het andersins mochte wesen / op dē
 verbeurte van in haer vbandtschap te verbal-
 len/ upt welcken soo hooverdigen ende ondoen-
 lijcken eysch/

lijcken is/onder de Mexicanen een groote droef-
 heyt volghde. Maer haren Godt heeft hen b-
 nacht (ghelyck als syn ghelwoonte was) doe
 eenen van den synen vertroost / segghende / da-
 hy't selve alternael op synen last nam / ende dat
 ser niet in beducht wilden wesen/ende datse haer
 bersekeren souden / datter eenen tijdt soude co-
 men/ dat die van Azcapuzalco, de selve vzeem-
 lusten/ van nieuwe tribuyten/ met het leven be-
 talen souden/maer dat het voor den tegenwooz-
 dighen tijdt van doen was / te swijghen / ende
 ghehoorszam te wesen. Den tijt van den tribuyt
 ghecomen wesende / brenghende de Mexicanen
 alle het ghene datter van haer Ackerwerf af-
 gheepscht was / soo quam daer op de Balla ofte
 Acker te verschijnen (sonder dat splieden selfs
 wisten hoe dat het toeginck) een Gans ende een
 Ruygher / sittende op haer eperen te broepen.
 Nu/ haren wegh verwoordende/ zijn gecomen
 tot Azcapuzalco, allwaer sy terstont de jonghen
 upkripten/ waer van den Coninck van Azcapu-
 zalco hove maten verwondert zijnde/ wederom
 tot den synen gheseyt heeft/ dat de selve dinghen
 meer als Menschelijck ware/ende dat de Mexi-
 canen een voortganck hadden/ om noch Heeren
 boven al te worden. Opndelijcken/so en swack-
 ten doch evenwel d'instellinghe/ van't tribuyt te
 gheven / niet een hapy / ende om datse haer niet
 machtich ghenoech en vonden/soo warense ver-
 buldich / ende volherdden in dese subiectie ende
 dienstbaerheyt/ vijftich Jaren lanck. In desen
 tijdt soo quam den Coninck Acamapixtli t'ober-
 liden / hebbende sijne Stadt van Mexico ver-
 meerdert ende versien met veel Ghebouwen/
 Straten / Doortochten van wateren / ende een
 groote menichte van virtualien ofte lijftochten.

Heeft

heeft gheregneert niet grooter vrede ende ruste
 eertich Jaren / hebbende altoos jalours ghe-
 heeft van't welvaren ende vernieerderinge van
 in Republijcke ofte Ghemeynte. Liggende op
 in sterben / soo dede hy een dinck weerdich om
 hedencken / te weten / en wilde de successie van't
 Coninckrijcke niet stellen in handen van den
 ghenen dien hy't laten mochte / maer liet eer de
 Republijcke ofte Ghemeynte in haer volcomen
 rijpicheyt / op datse (ghelijck alsse hem vrijwil-
 lichlijcken gekoren hadden) oock alsoo mochten
 kiezen / den ghenen die't haer alderbest te pas
 quam / tot de goede Regeeringhe / haer verma-
 nende datse doch altoos de welstandt van hare
 Republijcke ofte Ghemeynte wilden aensien/
 ende bewijfende swaricheyt te hebben / van dat
 hy haer niet vry en liet van tribuyt ende de sub-
 ectie / met haer te bevelen sijn Vrouw ende kinde-
 ren / heeft sijn leven voleyndicht / latende sijn
 gheheele Ghemeynte / door sijn doot / seer mi-
 droostich.

Het 10. Cap. Van den tvveeden Coninck, ende
 van't ghene dat by sijn Regeeringe geschiet is.

De uptbaert van den overleden Coninck
 ghedaen wesende / hebben haer d'Oude-
 ren / t'voornaemste volck / ende een deel
 van de Ghemeynte / versacmt / om eenen
 Coninck te kiezen / allwaer den alderoudstē den
 noot vooz ooghen stelden / daerse in waren / ende
 dat het noodich was / vooz Hoofd van haer
 Stadt te kiezen / een persoon die mededoogheit
 hept hadde met de oude lieden / Weduwen ende
 Weesen / ende die een Vader van de Ghemeynte
 ware / want splieden souden wesen de plupinen
 van sijn vleughelen / d'ooghbrauwen van sijn
 ooghen/
 ¶

ooghen/ ende den haert van sijn aengesicht/ end
 dat het oock van doen was / cloeckmoedich
 wesen/ dewijle dat het haer haest van doen souden
 wesen / hen met cracht van haer handen te be-
 helpen/ nae dat het hen haren Godt gheprophe-
 teert ende voorszeyt hadde. Soo is dan de reso-
 lutie gheweest/ voorszeyt eenen Coninck te kiesē/ een-
 sone van den Voorzaet / ghebruyckende hier in
 soo edelen resolutie/ hem tot een nacommer te ghe-
 ven sijn Sone / soo gelijck als hy gehadt hadde
 in meerder vertrouwen te hebben op sijn Ghe-
 meynste. Dese Jonghelinc was ghenaeem
 Vitzilovitli, t'welcke beduydt costelijcke oft
 rijcke pluym / stelden hem een Coninc Croon
 op/ ende salsden hem / ghelijck alst de gewoonte
 was te doen met alle hare Coninghen / met een
 salve diese Goddelijck noemden / want was die
 selve daerse haren Afgodt met salsden. Een Ae-
 thorijcker dede hem terstont een elegante Oratie
 hem verweckende moedt te hebben om haer te
 verlossen upt de moeyten / dienstbaerheyt ende
 ellende daerse van de Azcapuzalcos in verdruk-
 leefden: ende voleyndt zijnde / hebben hem al te-
 samen ghegroet / ende deden hem hare erkente-
 nisse. Dese Coninc was onghelout/ ende sijner
 Raet lieten haer duncken/ dat het goet was hem
 te huwelijcken/ met een Dochter des Conincs
 van Azcapuzalco, om hem te vriendt te hebben/
 ende met dese oorsake eenichsins te doen ver-
 minderen van de sware last der tributien/ die hy
 haer opleyde/ hoewel datse vreesden/ dat hy hem
 niet en soude willen verontweerdighen/ haer sijn
 Dochter te geven/ om dat hyse voorszeyt sijn onder-
 danē hielt. Maer versoekende t' selve met groo-
 ter demoedicheyt ende seer beleefde woorde/ den
 Coninc van Azcapuzalco heeft in verwillicht/
 ende

ende een van sijn Dochters ghegeven / genaemt
 Ayauchigual, ende deden de ceremonie ende so-
 emnptept van't Houwelijck / t'welcke was / een
 eyndt van des Mans mantel te binden / met een
 ander eyndt van't Wijs hupck ofte cleedt / in
 eycken van des Houwelijcks bant. Dese Co-
 ninginne haerden een sone / welker naem sy ver-
 ochten aen sijn Grootvader den Coninck van
 Azcapuzalco, ende worpende de loten (ghelijck
 als sy't voor een ghebruyck hebben / want wa-
 ren upt der maten groote Doorseggers / in haer
 kinderen namen te gheven) beval dat men sijn
 Dochters sone soude heeten Chimalpopoca, het
 welcke te segghen is / een Schildt ofte Rondas
 dat roock van hem geeft / met het goet genoeg
 dat de Coninc van Azcapuzalco, met het Doch-
 ters kindt bewees / soo nam de Coninginne sijn
 Dochter oorsake / hem te biddē voor goet te wil-
 len aensien (ghesien dat sy al een Mexicaens
 kindts kindt hadde) de Mexicanen te willen
 verlichten van die soo sware lasten van sijn tri-
 buyten / t'welcke den Coninck seer geerne (met
 goetdunckē van den sijnen) toeliet / haer latende /
 in de plaets van't tribuyt datse gaben / verobli-
 geert / van datse alle Jaeren souden brenghen een
 paer Gansen ende eenigen Visch / tot een erken-
 tenis van sijn Onderdanen / ende datse in sijn
 Landt woonden / met het welcke de Mexicanen
 seer verlicht ende wel te vreden bleven. Maer
 desen troost en duerde haer niet lanck / want de
 Coninginne haer Doorstanter wierdt binnen
 weynich Jaeren aflijvich / ende een Jaer daer
 nae / den Coninck van Mexico, Virzilovitli, la-
 tende sijn sone Chimalpopoca van thien Jaeren.
 Heeft geregneert derthien Jaer / sterf van wey-
 nich ouder als dertich Jaer / was ghehouden

booz eenen goeden Coninck / sozghvuldich ende
neerstich in de Gods dienste harer Goden/ van
de welcke sy booz een opinie hadden/ dat de Co-
ninghen ghelijckenis waren/ ende dat d'eere die
men haren Godt aendede/ dat men die den Co-
ninck dede/ t'welcke sijn ghelijckenis was/ ende
hierom wast dat de Coninghen soo curieus wa-
ren / in den Godts dienste ende eerbiedinghe van
hare Goden. Was van gelijcken cloecksinich,
in de herten van de onligghende ghebueren te
winnen ende tot hem te trecken / ende daer veel
handels met te drijvè/ waer mede hy sijn Stads
vermeerde / makende dat de sijnen hen veront-
ledichden (op het Lack ofte Mepz) in Crijch-
saken/ toerustende het volck / teghens het ghene
daerse vast op toe leyden om te vercrighen/ ghe-
lijck als haest blijcken sal.

Het 11. Cap. Van den derden Coninck *Chimalpopoca*,
ende van sijnen vvreden doot, ende oorspronck
van den Crijch die de Mexicanen
aenvinghen.

Tot een naevolgher van den dooden Co-
ninck/ hebben de Mexicanen/ nae seer rij-
pen raet/ gerozè/ sijn sone *Chimalpopoca*,
hoewel dat het een Jonghen van thien
Jaren was/ hen latende duncken/ dat het haer
noch evenwel van doen was / de ghenade des
Coninck van *Azcapuzalco* t'onderhouden / met
datse sijn Dochters sone tot een Coninc maek-
ten/ ende stelden hem also op sijne Thoon/ hem
ghebende de teyckenen van't Oorlogh / met een
Waghe en pijlen in de eene handt/ en een zweerdt
van blijnen (t'welcke spieden ghebruycken) in
de rechter handt/ beduydende hier mede/ na haer
segghen/ datse hen dooz Wapenen pretendeerden
vyp

2p te maken. Die van Mexico leden een grooten
 goot ende ghebreck van water / want dat van't
 Lack ofte Meye/was mozaſſich ende quaet om
 dymcken/ ende tot een remedie van't ſelve/deden
 dat den jonghen Coninck ſoude ſeynden/om aen
 ſijn Grootvader/die vā Azcapuzalco, te epiſche/
 t'water van't geberghte van Chapultepec,welck
 ghelegghen is een myl van Mexico, ghelijck als
 boven geſeyt is / t'welcke ſp ſeer mildelijckē ver-
 regen/en ſtellende int ſelve neerſticheyt/maeck-
 ten een water-goot van turben/ofte zooden van
 aerde/ ſtacken ende palen/waer mede t'water tot
 in haer Stadt quam: maer om dat het op't
 Lack gebout was / ende de goot daer ober heen
 quam/ ſoo waſt dat het op veel plaetſen omviel
 en aen ſtucken brack/ ende en mochten haer wa-
 ter niet ghenieten ghelijck alſe wilden ende van
 doen hadden. Met deſe occaſie (t'2p nu dat ſpie-
 den t'ſelve al willens ſochten / om met de Tepa-
 necas te breken/ ofte t'2p datſe met wepnich aen-
 merkinghe haer beweegghden) ſonden in effect
 een ſeer trotsen Ambaſſaetſchap aen de Coninck
 van Azcapuzalco, ſeggende datſe t'water/dat hy
 haer gheſchoncken hadde/ niet en mochten ghe-
 nieten/ om dat haer de goot tot veel plaetſen on-
 ſtelt en aen ſtucken was/ waerom ſp hem epiſch-
 ten / dat hy haer wilde verſien van hout / kalck
 ende ſteen/ ende ſijn werckliedē ſeynden/om niet
 het ſelve een goot te maken van kalck ende ſteen/
 die niet vergaen mocht. Deſe tijdinghe en beviel
 de Coninck niet wel / ende den ſijnen noch veel
 minder / haer dunckende dat het een ſeer verne-
 ten ende ſtoute boodtſchap was/ ende een quaet
 bedrijs van onderdanen met haer Heeren. Nu/
 de principaelſte van den Raet verſtoort zijnde/
 en ſeggende dat het ſelve oock al te onbeſchaemt

¶ ij was/

was / ghesien datse niet te vreden waren in een
 vzeindt Landt te woonen / ende dat men hen
 haer water gaf / wilden dat men hen soude gaen
 dienen / wat dat / dat doch vooz een dinck was /
 ofte wat dat haer een vliedent volck / en die on-
 der Bies-boschen staken / lieten duncken / datse
 haer souden doen verstaen ofse goet waren vooz
 Werckmeesters / ende datse haer d'opghebla-
 senthept soudē doen dalen / met haer t'landt ende
 t'levē afhandich te maken. Met dese reden ende
 toornichept zynse uytghegaen / latende den Co-
 ninck / diese eens deels vooz suspect hielden / om
 de Dochters soons wille / ende splieden hielden
 op haer selven weder eenen nieuwen Raet / in de
 welcke besseloten wierdt / dat men openbaerlijck
 soude doen uptroepen / dat gheenighen Tepaneca
 met de Mexicanē souden handel of wandel doe /
 noch in haer Stadt comen / noch toelaten / datse
 in de hare quamen / op lijfstraffe / waer upt men
 verstaen mach / dat de Coninc onder dese lieden
 gheen absolupt ghebiecht ende heerschappije en
 hadde / ende dat hy eer de Regeeringhe hadde op
 de maniere van een Burgermeester ofte Hertoch /
 als van een Coninck / hoewel dat oock daer na /
 t'ghebiecht van de Coningen / met de macht op-
 ghewassen is / tot dat het enckele tyranijē ghe-
 worden is / gelijk als men sien sal aen de laetste
 Coninghen : want onder de Barbaren ist alsoo
 altoos gheweest / dat soo groot als gheweest is /
 de macht / soo groot is t'ghebiecht gheweest. Iae
 men vindt oock noch wel in onse Histozien van
 Spagnen / dat etlijcke van de oude Coninghen /
 de maniere van Regeeringhe / ghelijck als dese
 Tepanecas in ghebruyck hadden. Oock mede soo
 waren d'eerste Coninghen van Roome van ghe-
 lijcken alsoo / uytghesondert dat Roome van
 Coninghen

Coninghen quam te declineren op Consulen ofte
 Burgermeesters ende Doetschap tot soo lange
 dat het weder op Keyseren quam. Maer de Bar-
 baren zijn van ghematichde Coninghen ghede-
 clineert tot op Tyrannen / zijnde d'een en d'an-
 der hegeeringhe ghelijck als upnemende / ende
 de middelste / te weten / die van een ghematicht
 Coninckryck / d'aldersekerste. Maer keerende
 op onse Hystorie / siende den Coninck van Azca-
 pazálco, de resolutie van den synen / t'welcke
 was / de Mexicanen om te brengen / badt haer /
 datse eerst syn Dochters soon / den jonghen Co-
 ninck / wilden ontfelen / ende datse daer nae te
 goeder tijdt de Mexicanen mochten overvallen.
 Stemden bynaest al te samen hier in over een /
 om den Coninck te gelieven / ende om datse me-
 delijden met den Jonghen hadden: maer twee
 van de principaelste waren daer heftich tegens /
 affirmerende dat het eenen quaden raet was:
 want alhoewel dat Chimalpopoca vā haer bloet
 was / was van wegghen de Moeder / ende dat de
 zijde van de Vaders wegghen aldermeest trecken
 soude / ende hier mede beslotense / dat den eersten
 die men bejoozde t'levē te nemen / was Chimal-
 popoca, Coninck van Mexico, ende datse oock
 beloefden t'selve alsoo te doen. Met dese resisten-
 tie diese hem deden / ende niet de resolutie diese
 genomen hadden / nam den Coninck van Azca-
 pazálco sulckē swaricheyt / dat hy van hertsweer
 ende desperaetheyt terstont sieck wert / ende niet
 langh daer nae ghestorven is / met wiens doot
 volepndende de Tepanecas haer te resolverē / heb-
 ben een groote verraderije aenghevanghen / ende
 op eenen nacht / ligghende den jonghen Coninck
 van Mexico te slapen sonder wacht ende eenigh
 achterdencken / zijn die van Azcapuzálco in syn

Paleys ghecomen / ende hebben met der haest
 Chimalpopoca ghedoodt / ende zijn daer weder
 van daen ghekeert / sonder datmenſe eens ghe-
 waer werde. Soo wanneer des morgghens den
 Mexicaenſchen Adel (nae haer gewoonte) qua-
 men om haren Coninc te groeten/ende hem met
 ſoo wreede wonden doot vonden/maectē ſul-
 ken runnoer ende miſſbaer / datter de gheheele
 Stadt af waeghde/ende ſteden haer terſtont al
 te ſamen (blindt zijnde van gramſchap) in wa-
 penen / om de doot van haren Coninck te wre-
 ken. Nu/ ſplieden dus verbolghen/ ende ſonder
 ordinantie heen loopende / ſoo is haer een van
 haer boornaemſte Ridderſ te ghemoet gegaen/
 ende heeft geſocht haer te ſtillen / ende met voor-
 dachte wiſſe redenen op te houden. Waer loopt
 ghy / (ſepde hy) O Mexicanen / weest gheruſt
 ende ſtelt u herten te vreden / denckt dat de din-
 ghen/ ſonder conſideratie/geen goet belept noch
 uptcomiſte en hebben / bedwinght ſherten leet/
 overpepſende/ dat alhoewel dat uwē Coninck
 doot is/ ſoo en is niet hem niet volgendicht/ het
 doozluchtich bloet der Mexicanen/ Sonen heb-
 ben wy van de voozleden Coninghen/ met wel-
 ker toeverlaet/ſuccederende int Rijcke/ghy beter
 doen ſult/ t' ghene dat ghy voornaemt. Nu/ wat
 Overſte ofte Hoofte hebt ghy/ die u in uwē opſet
 gelepde? En loopt ſoo blindt niet/ beruſt u ghe-
 moet / kiest eerſt een Coninck ende Heere die u
 ghelepde/ verſtercke ende moedt ghebe teghens
 uwē vyanden: daer en tuſſchen diſſimuleert niet
 verſtandt/ doende de Wtvaert van uwē doo-
 den Coninck / die ghy teghenwoozdich hebt/
 want daer nae ſalder beter gelegentheyt weſen/
 tot de wzaake. Hier mede hieldenſe vā haer voor-
 nemen op/ en om de Wtvaert van hare Coninck
 te doen/

te doen / soo nooddenſe de Heeren van Tezcucō,
ende die van Culhuācan, den welcken ſp/ dat ſoo
leelijcken ende wreedde ſeyt (dat de Tepanecas te
werck gheſtelt hadden) vertelden/waer mede ſp
haer beweeghden tot medelijde van haerlieder/
ende tot toornicheyt van tegens hare vanden:
boeghden daer by / dat hare intentie was/ of te
ſterven/of ſo grooten quaet te wyken/ haer bid-
dende datſe die ſoo onrechtveerdighe ſake / van
haer wederpartije / niet en wilde behulpich we-
ſen / want en wilden van ghelijcken oock niet/
datſe hen met haer wapenen ende volck byſtant
deden/ maer dat ſp't tuſſchen beyden wilde aen-
ſien hoe't daer met aſſiey: alleenlijck tot haer
onderhoudt begheerdenſe / datſe haer d'onder-
handelinghe niet en wilden aſſuypen / ghelijck
als de Tepanecas ghedaen hadden. Op deſe rede-
nen bewezen die van Tezcucō en die van Culhua-
can een ſeer goet ghenoege ende ſatiffactie/ pre-
ſenterende hare Steden/ en alle den handel ende
wiſſel dieſe begeerden/om haer/naer hare wille/
ſoo te water als te lant/te voozien van lijſtoch-
ten. Naē dit/ ſoo baden haer die van Mexico, by
haer te willen blijven/ en t' aſſiſteren op d'electie
van den Coninck dieſe wilde maken/ t'welcke ſp
van gelijcken accepteerden om haer te gelieuen.

Het 12. Cap. Van den vierden Coninck Iſcoālt, ende
van den Crijch teghens de *Tepanecas*.

So wanneer dat alle de ghene (die haer
by de Electie ſouden laten binden) ver-
ſaemt en by een waren/ ſoo iſſer een van
d'Ouders (die men vooz een groot Ora-
teur hielt) opgheſtaen / ende ſprack / naē dat de
Hiſtozien verhalen / op deſer maniere: **D** ghe-
breecht/ **M**exicanen/ t'licht van uwen oogen/
F x v mare

maer niet dat van't herte: wāt al ist schoon dat
ghy verlozen hebt / den ghenen / die't licht end
den Lepdtsman was / van dese Mexicaensch
Ghemepnte / soo is doch ghebleven dat van't
herte/om t'overdencken/ dat soose een ghedood
hebben / soo zijnder ander ghebleven / die men
groot voordeel sullen mogen voldoen / t'gebreck
dat den selven ons doet. Den Adel van Mexico
en is hier mede niet te niet / noch het Coninck
bloet ten eynde: keert u oogen en siet rondtsom/
soo sult ghy om u heen sien staen den Mexicaen-
schen Adel / in ordinantie / niet een noch twee/
maer veel ende seer excellente Dorsten/ sonē van
den Coninck Acamapixtli, onsen rechten en wet-
lijcken Heere: Alhier moeght ghy t'uwen wille
uytkiesen/ segghende/desen willen wy/ende dien
willen wy niet/ende soo ghy een Vader verlozen
hebt / alhier sult ghy Vader en Moeder vinden.
Maecht rekeninghe/ O Mexicanen/ dat de Son
voor eenen cleyen tijt gheeclypseert/en t'Aerdt-
rijck verdupstert is/ende datse het licht terstont
weder gherregghen hebben. Soo Mexico niet de
doot van uwen Coninck verdupstert is/ laet de
Son terstont opgaen / kiest eenen anderen Co-
ninck/besiet wien/waer dat ghy u oogē opslaet/
ende tot wiens dat u herte ghenegghen is/dien is
de ghene die uwen Godt Viztlipuztli uptverco-
ren heeft. Ende vertreckende dese Oratie wat
meer/soo heeft den Orateur gheroncludeert/niet
een groot wel-behagen van alle die daer by wa-
ren. Soo is dan upt den Raet voor Coninck ge-
cozen gheworden / Izcoält, t'welcke soo veel te
segghen is / als een Slanghe van blijmen / den
welcken een Sone was/van den eerste Coninck
Acamapixtli, die hy by een van sijn Slabinnen
gheteelt hadde/ en hoewel dat hy niet wettelijck
en was/

n was / soo hebbenſe hem gherozen / want in
goede manieren / vroomdadicheyt ende cloeck-
heyt / ginck hy alle d'ander te boven / bewezen
daer al te ſamen een goet genoeghen in te hebben /
namelijcken die van Tezcuco, om dat haren Co-
ninck ghehout was met een Suſter van Iſcoält.
Gherroont ende op ſijn Coninck Setel gheſtelt
zijnde / ſoo iſſer een ander Orateur uytgheromen /
den welken ſeer breedelijcken handelende was /
van d'obligatie die den Coninck tot ſijn Ghe-
meynte hadde / ende van de goede moedt die hy
bewijſen moeft in den noot ende ſwaricheden /
ſegghende onder andere reden aldus : Siet / nu
zijn wy u aenhangſels / ſult ghy hy avontuere
den laſt laten vallen / die op u ſchouderen leyt ?
Sult ghy laten vergaen den ouden Man / t'oude
Wijf / t'Weefkindt ende de Weduwe ? Hebt me-
delijden met de kinderē die op handen ende voe-
ten langhs der aerden cruppen / de welke ver-
gaen ſullen / ſoo ons onſe vanden veroveren.
Nu dan / Heere / begint uwen Mantel t'ontbou-
wen ende uyt te ſpreyden / om u kinderē op den
hals te nemen / t'welcke zijn d'Armen ende t'ge-
meyne Volck / de welke haer toeverlaet hebben
op de ſchaduwē van uwen Mantel / ende op de
friſcheyt vā u goedertierenheyt / ende noch veel
ander dierghelijcke woorzen / de welke de Jon-
ghers (ghelyck als op ſijn plaats geſeyt is) booz
haer exercitie van buypen leerden / ende onder-
weſenſe daer nae / gelijk als een leſ / aen de gene
die van nieuws in de ſelbe Facultheyt van Orateur
ſtudeerden. Als doe ſoo waren de Tepanecas al
gereſolveert / de gantsche Natie der Mexicanen
te vernielen / en hadden tot dien effecte een groot
ghereetschap ende toerustinghe / waerom den
nieuwē Coninck vaſt beſich was / om t'oorlogh
aen te

aen te vangen/ ende aen den man te comen/ mede ghene die haer soo veronghelijckt ende ver-
tooynt hadden. Maer de ghemeyne man/ Hee-
omnes, siende dat hare wederpartijen in veelheyt
van ghetal/ ende van alle amonitie ende ghereet-
schap van Oorlogh/ hen te boven ginghen/ zijn
vol angst ende vreesse tot den Coninck ghegaen/
hem met grooter demoedicheyt biddende/ dat hy
doch een soo periculeusen Oorlogh niet wilde
aenvanghen/ want soude wesen om sijn arme
Stadt ende volck te vernielen. Nu/ ghevraeght
zijnde wat middelē datse dan begeerdē/ dat men
voorzwenden soude: Antwoorden/ dat den nieu-
wen Coninc bā Azcapuzālco barmhertich was/
dat men aen hem vrede soude versoeken/ ende
haer presenteren om hem te dienen/ ende dat hy
haer upt die Biesboschen ende Waterliessen
wilde trecken/ ende haer hupsen ende landen on-
der den sijnen gheven/ om al te samen onder een
Heere te wesen/ ende dat men/ om t' selve te ver-
rijghen/ hare Godt op sijn Rosbaer ofte Setel
voorz hen soude nemen/ tot een middelaer ende
voorzbidder. Dit rumoer ende ghekarin van de
Ghemeynte vermocht soo veel/ namelijk om
datter sommige van dē Adel waren/ die de selve
meyninge toefonden/ dat men de Priesters dede
roepen/ ende den Setel met haren Godt bereydt
maeckten/ om de reyse te beginnen. Als dit selve
nu aldus toegestelt wierdt/ ende al te samen met
dit accoozt van vrede/ ende haer onder de Tepa-
necas te begheven/ verwillichden/ soo isser van
onder t' volck opghestaen/ een Jonghelinck van
een aerlich en galliaert gelaet/ den welcken haer
met een groote stoutmoedicheyt seyde: Wel wat
is dit/ Mexicanen? zijt ghy sot? hoe dus? salder
soo veel vervaechtheys wesen/ dat wy ons
aldus

albus sullen overleveren aen die van Azcapuzalco? Ende hem nae den Coninck wendende/ heeft hem gheseyt: Hoe comt het/ Heere/ dat ghy sulck een dunck toelaet? Spreekt tot dese Ghemepnte / ende segt haer/ datse middel laten soeken tot onser bescherminghe ende eere / ende dat wy ons niet soo onwetende ende schandelijcken en stellen in handen van onse vyanden. Desen Jonghelinck was ghenacint Tlacaellêl, zijnde den selven Coninck daer Oom over / ende was den aldervroomsten ende cloecksten Capiteyn/ ende van den meesten Raet die de Mexicanen opt ghehadt hebben/ghelijck als hier nae ghesien sal worden. Nu / reparerende van Icoalt, met het ghene dat hem sijn Nebe soo voordachtelijcken gesept hadde/ hielt de Ghemepnte op/ seggende/ datse hem eerst wil den beproeven een ander beter ende eerlijcker middel / ende keerende hier mede tot de Adel van den sijnen/ seide: Alhier zijt ghy al te samen/ de ghene die mijn maechschap/ ende de goede van Mexico zijt / den ghenen die moedt heeft / om my een boodtschap te doen aen de Tepanecas, die staen op. Siende den eenen op den anderen/ bleven stil/ ende daer en was niemant die hem onder t' mes presenteren wilden. Als doe heeft hem de Jonghelinck Tlacaellêl (op staende) ghesenteert om te gaen/ segghende/ gesien dat hy doch sterben moeste/ soo wasser weynich aen geleghen of het heden of morgen was / datter om sulcken oorsake beter te verwachten stont/ dat hy daer was/ hy mocht hem bevelen/ t' gene dat hem beliefsde. Ende hoewel datse dit bestaen/ al te samen voor vernietenheyt achten/ soo heeft hem/ des niet teghenstaende / den Coninck ghesolveert/ hem te seyn den/ om de wille ende geleghentheyt des Coninck van Azcapuzalco ende sijn

sijn volck te weten/ houdende booz beter t'leven
 van sijn Hebe t'avontueren / dan d'eere van sijn
 Ghemeynte. Tlacaellél bereydt zijnde/ heeft hem
 op den wegh begeven / ende comende tot aen de
 Wachters/ (de welcke ordinantie hadde/ om t'z
 wat Mexicané datse costen krijgen/ doot te smij-
 ten) heeft haer met een abelheyt gepersuadeeret,
 datse hem wilden by den Coninck brengen/ den
 welcken hem verwonderende te sien/ en gehoor-
 hebbende sijn Ambassaetschap/ welke was/ aen
 hem vrede versoekende met eerlijcke middelen.
 Heeft gheantwoordt/ dat hy met den sijne soude
 spreken/ en dat hy des anderé daeghs wederom
 soude comen om t'antwoordt: ende eysschende
 Tlacaellél verskeringhe / en const hem anders
 geen gheben / dan dat hy sijn goede neersticheyt
 soude ghebruycken. Hier mede is hy weder tot
 Mexico gekeert / ghevende sijn woordt aen de
 Wachters van wederom te comen. Den Co-
 ninck van Mexico bedanckende sijn goethertic-
 heyt/ heeft hem wederom ghesonden/ om d'ant-
 woordt: ende soo de selve van Crijch hielt / soo
 beval hy hem/ aen de Coninck van Azcapuzálco
 sekere wapenē te geven/ om hem te beschermen/
 ende hem t'hooft te salven ende met pluymen te
 besteken/ soo gelijck als men de doode liede dede/
 hem seggende / naedemael dat hy gheen vrede en
 begeerde/ so soudense hem ende sijn volck t'leven
 benemen. Ende hoewel dat den Coninck van
 Azcapuzálco wel peys begeerde/ want was van
 goeden imboyst / so hebben hem den sijnen noch-
 tans in sulcker voegen opgerocht ende verhoor-
 beerdicht / dat d'antwoordt van openbaer oor-
 logh was. T'welcke gehoorz hebbende de Ghe-
 sant / heeft gedaen alle het ghene dat hem sijnen
 Coninck bevolé hadde/ verclarende met de selve
 ceremonie

ceremonie (van den Coninck wapenen te geben/
 ende hem met der doode salve te besmeeren) dat
 hy hem/ van wegen synen Coninck/ uyt daegh-
 de ende ontfepde / t'welcke die van Azcapuzálco
 vlijdelijcken toeliet / hem latende salven ofte be-
 smeeren / ende met plupmen besteken / ende gaf
 den Ghesant ofte Bode/ een seer goede Rustinge
 ofte Wapentuych in betalinghe/ ende hier mede
 waerschoude hy hem/ dat hy de deur van't Pa-
 leys niet weder uyt soude gaen/ wát daer stondt
 veel volcx op hem te wachtē / om hem aen stuc-
 ken te slaen / maer dat hy dooz een cleyn poozt-
 ken (t'welcke hy in een ganck van sijn Paleys
 opghedaen hadde) heymelijck soude uytgaen/
 t'welcke den Jongelinc alsoo volbrachte / ende
 loopende dooz onbekende omwegen / quam soo
 verbe/ dat hy in salvement geraecte/ ten aensien
 van de Wachters / ende heeft haer/ van daer af/
 uytgedaeght / segghende: Tepanecas ende Azca-
 puzalcos, ghy doet u ampte seer qualijck van
 wacht te houden: nu dan / weet/ hoe dat ghy al
 te samen sult sterben / ende daer en sal niet een
 Tepaneca te lijf blijvē: waer mede de Wachters
 op hem aenvielen / ende hy weerde hem soo vro-
 melijcken / dat hy daer etlijcke van doot smeet/
 ende siende dat het volck vermeerden/ heeft hem
 aerdichlijcken vertroocken nae sijn Stadt toe/ al-
 waer hy de tijdinghe bracht / dat het Oorlogh
 aengevangen was/ sonder remedie/ ende dat de
 Tepanecas niet harē Coninc uytgedaeght blevē.

Het 13. Cap. Van den slach die de Mexicanen de-
 den met de *Tepanecas*, ende van de groote
 victorie die se vercreghen.

Sijnde d'uytdaginghe ter ooren gheromen
 van de Ghemeynte van Mexico, sijn met de
 ghelwoon-

ghewoonlijcke vertsaechtthept/nae den Coninck
 gelooopen/ hem oozlof eyschende/ dat spliede up
 haer Stadt begeerden te gaen / want hielden
 haer verlies voor ghewis ende seker. Den Co-
 ninck heeft haer ghetroost ende goeden moede
 gegeven/ belovende dat hy haer byrichept soude
 geven/soose de byanden overwonnen/ende datse
 niet en soude twijffelen/haer voor overwinners
 te houden. De Ghemepnte sepde daer weer op.
 Ende soo wy overwonnen werden / wat sullen
 wy dan doen? Soo wy overwonnen werden/
 antwoorde hy/ soo verbinden wy ons/ van nu
 af / in ulwen handen te stellen / op dat ghy ons
 doodet/ende ons vleesch moeght eten/up buy-
 pannen/en dat ghy u op ons wzeekt. Wel aen,
 alsoo salt oock zijn/sepden sy/soo ghy de victorie
 verliest / ende soo ghyse vercrijght / soo pfe-
 teren wy ons / van nu af/ V tributarien te we-
 sen / ende V huysen ende landen te bouwten / V
 Wapenē ende lasten te dragen / als ghy ten oor-
 logh treckt/ende dat/ voor nu ende altoos/wy-
 lieben ende onse naecomelingen. Dit accoozt ge-
 maecht zijnde/ tusschen t'ghemepne Volck ende
 den Adel/ (t'welcke sy daer nae volbrachten met
 wil ofte met dwanck / ende dat volcomelijcken
 gelijk als sy't beloest hadden.) Den Coninck
 maectten Tlacaellēl sijn overste Veldtheer/ ende
 zijnde haer geheele Leger in slachordene gestelt/
 gebende t'bevel van Capitepnen aen de alder-
 broomste van sijn maechschap ende vrienden/
 heeft haer een seer discrete ende heftige Harenghe
 (ofte vermaninghe) ghedaen/ waer hy sy noch
 boeghde / den moedt die splieden al hadden / die
 niet cleyn en was / bevelende datse al te samen/
 op't bevel ende gebiedt van dē Oversten Veldt-
 heer/ die hy ghenoeint hadde/souden passen/den
 welcken

welcken t'volck in twee deelde / ende bebal
 d'aldercloechste ende stouthertichste / datse in
 sijn gheselschap / d'alderersten aenbal soudē
 doen / ende dat alle de reste / met den Coninck
 Izoâlt stil soudē staen / tot der tijdt toe / datse
 d'eerste / dooz de vanden saghen in breken. Nu
 treckende dan aldus in ordinantie aen / so wier-
 dense van die vā Azcapuzâlco ontdeckt / de welc-
 ke terstont met een furie ter Stadt upliepen/
 met een groote rijckdom ende costelijckheyt van
 gout / silver / schoone plumagien / ende seer coste-
 lijcke wapenen / ghelijck als de ghene / die de
 Heerschappijē van dat gheheele Landt hadden.
 Izoâlt dede een Weltd-tepcken / met eenē clymen
 trommel / dien hy op den rugghe droech / ende
 terstont verhief hem een groot gerryrch / met een
 gheroep van Mexico, Mexico, ende vielen op de
 Tepanecas : ende hoewel dat haer de selve / sonder
 comparatie / int ghetal te boven gingen / soo heb-
 bense die nochtans in desordre gestelt ende doen
 te rugge keeren nae haer Stadt toe / en comende
 de ghene die achter ghebleven waren / daer oock
 op aen / roepende met luyder stemmē / Tlascallēl,
 victorie / victorie / zyn al te samen over hoop tot
 in de Stadt gelooopen / alwaerse / dooz s'Coninck
 bevel / niemant en spaerden / noch Mans / noch
 Ouden / noch Vrouwen / noch kinderen / brach-
 tensē altemael met den zweerde om / roofde ende
 plunderden de Stadt / die seer rijck was. Ende
 hier noch niet met te vreden wesende / zyn noch
 uptghetrocken int verbolgh van den ghenen die
 geblucht waren / ende haer op de woestheyt ende
 wildernisse van't gheberghte (die daer dicht by
 staen) versteken hadden / ende zijnder op geval-
 len / ende hebbense seer wreedelijckē omgebracht
 ende ghedoodt. De Tepanecas hebben van eenen

Berghe (daerse op geweken waren) de wapenen van boven neer gheworpen / ende baden haere lijfs ghenade / haer presenterende om de Mexicanen te dienen / ende haer landen / ackeren / steen / kalck ende hout te geven / ende hen altoos vooz haer Heere te kennen. Waer mede Tlacaellêl sijn volck beval af de wijcken / ende den slach op te houden / haer t'leven vergunnende onder t'verbandt van de voorgestelde conditien / t'welcke sy haer solemnelijcken deden sweeren / ende met eede bevestigē / waer mede sy weder nae Azcapuzalco toe keerden / ende met haren seer rijckē roof ende groote victorie na de stadt van Mexico. Des anderen daeghs dede den Coninck de voornaemste ende t'ghemepne volck vergaderen / ende verhalende t'actoozt / dat de Ghemepnte ghemaect hadde / vzaeghde offse ooc te vreden waren / t'selue nae te comen. De Ghemepnte seiden / dat sy lieben sulcx belooft / ende den Adel t'selue seer wel verdient hadden / ende datse oock alsoo te vreden waren / haer eeuwichlijcken te dienen / ende hier van dedense den eedt / t'welcke sonder overtredinghe altoos onderhouden is geweest. Dit gedaen zijnde / is Iscoalc weder nae Azcapuzalco gekeert / ende heeft / met Raet van den sijnen / alle de landen ende goederen (van de ghene die overwonnen waren) ghebeelt onder d'overwinners / zijnde t'principaelste deel vooz dē Coninck / ende terstont daer nae vooz Tlacaellêl, daer nae vooz d'ander Edel-lieden / naer dat hem een peder / int verhten / vzoom ghedragen hadde. Sommighen van de ghemepne Man / wierden van ghelijcken landen ghegheven / om datse haer vromelijckert gequeten hadden / alle d'ander / wesen van der handt af / ende verschobense / gelijk als een bloot ende cleynhertich volck. Tepckenden oock ghemepne

meyne landen af voorz de Wijcken ofte Gebuer-
den van Mexico, een peder t'lyc / om met de selve
den dienste en sacrificie van hare Goden te ghe-
rieken. Dit is gheweest d'ordinantie / diese van
die tijdt af voortaan altoos onderhouden heb-
ben / in de deelinghe van den Roof ende Landen /
der gener diese overwonnen / ende tot onderda-
nicheyt brachten. Hier mede soos bleven die van
Azcapuzalco soo arm / datse noch voor haer ey-
gen / selfs niet een Ackerwerf en behielden. Ende
t'alderbitterste / was / haren Coninck t'ontne-
men / ende geenen anderen meer te moghen heb-
ben / als alleen den Coninck van Mexico.

Het 14. Cap. Van den Crijch ende Victorie die de
Mexicanen hadden op de Stadt van *Cuyoacán*.

Alhoewel dat het principaelste van de Te-
panecas, Azcapuzalco was / soo waren daer
noch ander Steden / die onder haer / eygen
Heerē hadden / als Tacubā ende Cuyoacán.
Dese ghesien hebbende / de voorszeden destructie /
begeerden dat die van Azcapuzalco den Crijch
weder tegens de Mexicanē vernieuwen souden:
ende siende dat sy't niet te werck stelden / als de
gene die gantsch gebroken ende machteloos wa-
ren / soo hebben die van Cuyoacán onder haer
gehandelt / den Crijch op haer selven te voeren /
waerom sy sochten om d'ander onligghende
Natiē daer oock toe te herwecken / hoewel dat
splieden haer niet en wilden bemoepen / noch
questie met de Mexicanē hebben. Maer den haet
ende. nijdt (diese van haer voorszpoet hadden)
aenwassende / soo begonsten die van Cuyoacán,
de Mexicaensche Vrouwen (die op haer march-
ten quamen) qualijck te tracteren / haren spot
daer met drijvende / doende t'selve van gelijcken
A p ij met

met de **Mang** diese vermochten quaet te doen/
 waerom den **Coninck** van Mexico verboodt/
 datter niemandt van den **sjnen** / tot Cuyoacán
 souden comen/ noch dat men oock niemant van
 den **haren** / in Mexico ghehenghen soude. **Dier**
 mede voleyndde die van Cuyoacán haer te resol-
 verē om t'oorlogh aen te vangen/maer wildense
 daer eerst/ met eenigen schandelijcken ende trot-
 sen schimp/ toe verwerken / t'welcke was / hen
 op een van haer solennele Feesten te gast noo-
 dende / alwaerse (nae datser met een seer goeden
 cost wel ghespysst/ende met groote Dans-spelen/
 nae haer gebryck/onthaelt hadde) haer voor t'
 laetste gherecht/ in de plaets van't fruyt/**Wrou-**
wen-cleederen sonden/haer dwingende/ dat syse
 moesten aentrecken / ende alsoo op sijn **Wroug**
 gecleedt/ weder nae haer Stadt toe keeren/haer
 verwojtende / datser van enckele bloohticheyt
 ende **Wijfs**-aerdicheyt (dewijle datser van te
 boozen toe gepoort hadden) niet in wapenē ende
 ter weer ghestelt hadden. Die van Mexico (sept
 men) deden haer wederom/in betalinghe/ eenen
 anderen swaerlastighen spot / van hen inhare
 poozten van Cuyoacán, sekere roock te maken/
 waer mede sy deden/ datter veel **Woutwē** quade
 misdrachten cregghen/ ende oock veel volcx sieck
 wierden. **Eyndelijcken**/dat de sake op een open-
 baer oorlogh uptquam / comende d'een tegheng-
 den anderen / met alle haer macht / te slach/ in
 welcken slach de listicheyt ende vromicheyt van
Tlacaellēl, de victorie vercreech / want latende
 den **Coninck** / bechtende met die van Cuyoacán,
 wist met etlijke/ doch wepnich/vrome soldatē/
 een omلاع te maken/in sulcker voegen/dat hy
 die van Cuyoacan op den rugge aen quam/ ende
 van achteren in den hoop slaende / hen nae haer
 Stadt

Stadt toe dede wijcken / ende siende datse hen
 sochten te begeven in den Tempel, die seer sterck
 was / is met ander dyse soldaten / door haer heen
 gheslagen / ende heeft haer de voortocht ende den
 Tempel af handich ghemaeckt / ende den brandt
 daer in gesteken / haer dwingende te veldwaert
 in te vluchten / alwaer met de overwonnenen /
 een groote destructie ghedaen wierdt / ende ver-
 volghdende tot op thien mijlen weeghs te lande-
 waerts in / tot soo langhe datse op een geberghte
 comende / (de wapenen van haer werpende / ende
 de hande over een crupssende / haer aen de Mexi-
 canen opgaven / ende hen met veel tranen om ver-
 giffenis baden / van de onbelceftheyt diese bedre-
 ven / doense haer als Wijven veracht hadden /
 ende presenteerden haer door slaven: in somma /
 hebben haer eyndelijcken vergeven ende in ghe-
 nade ontfangen. Met dese victorie zijn de Mexi-
 canen / met eenen seer rijcken buyt / van gewaet /
 wapenen / goud / silver / juweelen / seer schoone plu-
 magien / ende een groote menichte van captijven /
 wederom gekeert. In dese daet hebben haer bo-
 ven al ghequeten / die van de voornaemste van
 Culhuacan, die de Mexicanen quamen helpen /
 om eere te verwerben / ende daer nae datse van
 Tlacaellél verkent ende door ghetrou bevonden
 wierden / (hen ghebende Mexicaensche devijfen
 ofte eer-tepckenen) heeftse altoos by hem / aen
 sijn zijde ghehouden / verchtende de selve met een
 groote vroomheyt. Men sach wel dat men dese
 dyse / met den obersten Veldtheer / alle de victo-
 rie schuldich was / want van alle de captijven
 ofte gevangenen die daer waren / wierdt bevon-
 den / dat van de dyse deelen / de twee deelen van
 dese vier ghecregen waren / t'welcke seer lichte-
 lijcken bevonden wierdt / door de listicheyt diese
 ghe-

ghebruyckten/ want soo wanneer datse pemiante
vinghen/ soo suedense die een lock hayz af/ ende
leberdense alsoo aen d'ander over/ en daer wiert
bebonden/ dat de ghene die't hayz afghesneden
hadden/ soo overbadich veel waren/ als gheseyt
is/ waer dooz sy een groote reputatie ende fame
vercregen/ van vrome Helden/ ende eerdense als
overwinners/ niet haer te gheven seer groote
voordeelen van den roof ende landen/ soo gelijck
alst de Mexicanen altoos in gebruyck ghehadt
hebben/ waer mede sy de ghene die ten strijdt
trocken/ soo cloeckmoedich maecten/ om hen
in de wapenen upt te muntten.

Het 15. Cap. Van den strijdt ende Victorie die de
Mexicanen hadden met de *Suchimilcos*.

De Natie der Tepanecas t'onderghe-
bracht zijnde/ soo hadden de Mexicanen
dooz sake/ om t' selve te doen met de *Suchi-
milcos*, de welke/ ghelijck als gesept is/
d'eerste waren/ van de voorszeyde seve Hoken ofte
Geslachte/ die't landt bewoont hebben. D'ooz-
sake en is van de Mexicanen niet ghesocht ghe-
weest/ hoewel datse/ gelijck als Overwinners/
presumeren mochten/ voorder aen te passeren.
Maer de *Suchimilcos* hengelden om haer eygen
quaet/ ghelijck als het gheschiet met lieden van
wepnich verstandts/ en van al te grooten zorg-
buldicheyt/ de welke om t'quaet (datse haer
laten inbeelden) te schouwen/ daer midden in
vallen. De *Suchimilcos* liet haer voorsztaen/ dat
de Mexicanen met de voorszeden victorien/ han-
delen soudent/ om haer oock tot onderdanicheyt
te brengen/ en tracterende hier van onder haer-
lieden/ so warender die seydē/ dat het goet was/
dat men haer van stonden aen af/ vooz Over-
heeren

heeren erkennen / ende haer abontuer booz goet
 bekenden / ende te ghemoet ginck. Doch eyndt-
 lijcke / soo heeft de meyninge van int contrarie/
 plaets gehouden / van haer t' onderscheppē ende
 slach te leveren. Welcke verstaet hebbende den
 Coninck van Mexico, Iscoalt, heeft sijnen Over-
 sten Tlacaellēl, met sijn volck daer nae toegeson-
 den / ende quamen malsanderen slach te leveren/
 op 't selve veldt / daer de schepdinghe van haer li-
 mjten ofte landtpalen was: ende hoewel dat in
 volck en toerustinghe / bepde de partijen niet seer
 ongelijck en waren / so waren sy't nochtans seer
 veel in d'ordinantie ende gheregheltheyt van't
 wechten / want de Suchimilcos vielender gelijcke-
 lijcken met den gantschen hoop t'seffens / ende
 sonder ordene / op aen. Tlacaellēl hadde de sijnen
 verdeelt in Gotten ofte vleugelen / in goeder or-
 dinantie / ende also wast datse haer wederpartije
 seer haest in desordye stelden / en nae haer Stadt
 toe dede wijcken / de welcke sy ooc met der haest
 in namen / haer verbolghende tot soo verre / dat
 syse in den Tempel besetten / alwaer syse met vper
 deden upvoluchten nae't gheberghte toe / tot dat
 sy haer eyndtlijcken met gecrupste handē deden
 opgeven / keerende den Capiteyn ofte Oversten
 Tlacaellēl, met groote triumphe / wederom / co-
 mende de Priesters upt met haer Musijck-spelē
 van fluyten / hem ontfangen / hem met de prin-
 cipaelste Capiteynē bewierdoochende / en doende
 andere ceremonien ende vertooninge van blijd-
 schap diese gebruycken / ende dē Coninck ginck
 met haer al te samen gelijck nae den Tempel, om
 haren valschen Godt dancssegginghe te doen /
 waer nae dē Dupbel altoos seer gehaecht heeft /
 van hem te verheffen / met de eere dien sy niet
 uptghericht en hadde / dewijle dat d'overwin-
 ninghe

ninghe ende Regeeringe niet van hem/maer van den warachtighen Godt ghegeven woꝝdt/ den ghenen die't hem goet dunckt. Des anderen daeghs/ soo is de Coninck Izcoált nae de stad Suchimilco toe getrocken/ ende liet hem sweeren ende hulden voꝝ Coninck van de Suchimilcos, ende om haer te troosten/ beloofde hy/ dat hy haer goet doen soude/ ende tot een tepcken van selve/ liet hy haer bevelen/ datse souden maken eenen geplaveyden ofte gestraecten wegh/ streckende van Mexico af/ tot Suchimilco toe/ t'welcke vier mylen weeghs zijn/ op datter alsoo tusschen haer beyden te meerder handel en gemeynschaps wesen mochte/ t'welcke de Suchimilcos te werck stelden/ende in weynich tijts soo beviel haer de Regeeringe/ ende het tractement van de Mexicanen/ soo wel/ datse haer voꝝ seer ghesluckich hielden/ Coninck ende Republyck/ ofte de ghemeyne Regeeringhe verandert te hebben. Enige van de omliggende gebueren en namen (gelijck alse wel behoort hadden) noch hier geen spieghel aen/zynde opgetrocken ende verblindt/ of doꝝ haet ende nijd/ ofte doꝝ vrees van haer verlies. Die van Cuytlavâca (een Stadt gelegen op't Landt ofte Mepz/ welker naem ende habitatie (hoewel verscheyden) noch tot op den huydigen dach duert. Waren seer bedreyben/ op de Schuytvaert van't Mepz/ ende lieten haer duncken/ datse hier mede de Mexicanen te water wel krencken mochten. T'welcke den Coninck ter oogen comende/ soude wel ghewilt hebben/datter sijn Legher tegens ten strijde getrocken hadde. Maer Tlacaellêl houdende dit oozlogh in weynich achtinghe/ ende voꝝ een schandelijck dinck/ datment met dese lieben soo seer ter herten soude nemen/ presenteerde dat hyse

hyfe alleenlijck met Jongers wilde verwinnen/
 ghelijck als hy't oock te werck stelde/ ginck in
 den Tempel, ende nam upt de vertreck-plaetse
 van dien/ de Jongers die hem best aenstonden/
 ende nam van tusschen de thien ende achthien
 Jaren/ alle de Jongers dien hy vondt/ die met
 Schuyten ofte Canoas om costen gaen/ ende ge-
 vende de selve sekerre onderwijfinge ende ordene
 van bechten/ is met haer nae Cuytlavaca toe ge-
 trocken/ alwaer hy/ met sijn loofse treken ende
 listicheden/ de vpanden soo benaut maecte/dat
 hyfe op de blucht creech/ ende volgende haer op
 de jacht nae/ soo is de Heere van Cuytlavaca, upt
 de Stadt comende/ hem te gemoet gegaen/ hem
 met sijn Stadt en volck opgebende/ waer mede
 het terstont resseerde van haer meer quaets te
 doen. De Jonghers zyn/ met grooten roof ende
 veel gebangene/ vooz haer sacrificien/ wederom
 ghekeert/ ende wierden seer solemnelijcken/ met
 grooter Processie/ Musijcken/ ende Wieroor-
 kinge ontfanghen/ ende ginghen haren Afgodt
 aenbiddē/ nemende aerde/ende etende daer van/
 ende treckende de Priesters/ met de lancetten/
 bloet upt de schenen/ met meer andere dierghe-
 lijcke supersticien/ diefe in dus vanighen handel
 gebuychten. De Jongers bleven grootelijcken
 geeert ende gemoet/ wordende van den Coninck
 omhelst ende gherust/ende van haer vrienden en
 magen gelept/ ende t' gerucht liep ober t' geheele
 landt/ hoe dat Tlacallēl de stadt van Cuytlavaca
 met Jongers overwonnen hadde. De tijdinghe
 van dese victorie/ ende d'aemmerkinghe van de
 boozledenen/ openden d' oogen van die van Tez-
 cuco, (een treffelijck ende seer verstandich volck
 in haren doen) in sulcker boeghen/datse/ met de
 eerste resolutie/ van meyninge werden/ haer den

Coninck van Mexico onderdanich te maken ende hem hare Stadt aen te bieden. Soo heeft dan de Coninck van Tezcuco, met goetduncken van die van synen Raet/ Ghesanten ghesonden die seer Rethorijck ofte welsprekent waren/ meuytghelosen Presenten/ om haer aen te bieden voer Onderdanen/ hen biddende om een goed vrede ende vrientschappe/ t'welcke seer goetwillichlijcken ende gheerne aenghenomen wierdt hoewel datse/door Raet van Tlacaellêl, (om t'selue t'effectueren) dese ceremonie dede/ van dat die van Tezcuco, met die van Mexico, te veldt quamen/ ende slach leverden/ ende haer eyndelijcken opgaven/ t'welcke een acte ende ceremonie van oorlogh was/ sonder dat daer van weder zijden bloet ghestort/ ofte yemandt ghequetst wierdt. Hier mede soo bleef den Coninck van Mexico voer Overhoofd van Tezcuco, sonder dat hy haer haren Coninck eens ontnam/ maer maecte hem van synen opperste Raet/ t'welcke daer nae soo altoos onderhouden is gheweest/ tot den tijt van Moteçuma, den tweede van dien name/ toe/ in welker Regeeringe de Spagnaerde int landt quamen. Met de Stadt en t'landt van Tezcuco tot onderdanicheyt ghebracht te hebben/ bleef Mexico voer Vrouw ofte Overhoofd van alle het Landt ende Wlecken/ die rondtsom t'Landt ofte Meyn (daer t'op ghesondeert is) waren. Nu/ hebbende van Icoalt dese voorspoedicheyt ende Regeeringe genoten twaelf Jaren/ is sieck ende aelijbich geworden/ latende t'kinck/ datse hem ghegeven hadden/ in groote wasdom/ door de ydoonheyt en Raet van syn Neve Tlacaellêl, (gelijck als gheseyt is/ den welcken voer beter hielt Coningen te maken/ als sulcx selfs te wesen/ ghelijck als hier nae gheseyt sal worden.

let 16. Cap. Van den vijfden Coninck van Mexico, genaemt *Moteczuma*, d'eerste van dien name.

De Electie van den nieuwe Coninck/ quam de vier treffelijckste Keurvorsten toe/ (geelijck als op een ander geseyt is) ende ghelijckelijcken / door bysondere Privilegie/ den Coninck van Tezcuco, ende den Coninck van Tacubâ, dese ses versaemde Tlacaellêl, ghelijck als den ghenen / die de meeste authoziteyt hadde/ ende de sake in beraet gestelt zijnde/ quam de verkiefsinghe te vallen op Moteczuma, d'eerste van dien name / Nete van den selven Tlacaellêl, sijn Electie was seer aenghenaem / ende alsoo wierde daer oock seer solemnele Feesten gedaen/ met meerder pompeusheyt als de voorgaende. Terstont alsse hem ghecozen hadden/ soo brachtense hem/ met een groot gheleydt/ nae den Tempel, ende voor de Wpertest (diese Goddelijck noemden) daer altoos nacht ende dach vper in was/ stelden hem aldaer een Coninck Thoon/ met Conincklijcke vertiersels/ ende met de punten van een Wpger ende Venesoen (die den Coninck / tot dien eynde / aen sijnen Afgodt ghesacrificeert hadde) trock hy bloet upt sijn ooren/ upt sijn kaken/ ende upt sijn schenen/ want alsoo was den Dupbel belust/ geeert te wesen. Alhier dede de Priesters/ Ouders ende Hoofstmannen/ haer aenspraken ofte Oratien, hem al te samen gheluck biedende / ghebruyckten in soodanighe kiesinge groote Bancketten/ Dans-spelen/ veel vperwercken ende lichters te maken. Ende daer wierdt ten tijden van desen Coninck ingeboert/ ofte int gebruyck ghebracht / dat den Coninck/ tot de Feeste van sijn Crooninghe / selfs in persoone / pewers een oorlogh ofte strijd soude aenban-

aenhangen / daer hy ghevanghenen van daer
 brachte / om solemiele sacrificien met te doen
 ende dit selve bleef van dien dach af / vooz er
 Wet. Alsoo trock Moteçuma nae de Provintie
 van Chalco, de welcke haer vooz vbandt ver-
 claert hadde / alwaer hy / vromelijckē bechtende
 een groote menichte van ghevanghenen creecht
 waer mede hy / op den dach van syn Crooninge
 een upghelesen sacrificie presenteerde / hoewel
 dat hy vooz datmael de Provintie van Chalco
 de welcke van een strijdtbaer volck was / niet
 gheheel t'onderghebracht ende gheslecht hadde
 Op desen dach van de Crooninge wasser eener
 grooten toeloop van verscheyden naest en vert
 ghelegen contreyen / om de feest te sien / ende
 haer wierden al te samen oberbloedige ende co-
 stelijke spijsse ghegeven / ende men cleedde al te
 samen met nieuwe cleederen / namelijckē d'armen
 lieden. Hierom wast oock / dat de tribuyten des
 Coninck / op den selven dach / met grooter ghe-
 schicktheit ende pracht / in de Stadt ghebracht
 wierden / als van alderhande gewaet / ofte lake-
 nen / Cacao, gout / silber / costelijke pluymen /
 groote parken van Caroen, Axii, ofte Indiacen-
 sche Peper / verscheyden soorten van Aert-wep-
 ten / veelderley soorten van Zee en Rivier-bisch /
 menichte van vruchten / ende ontallijcke veel
 Jachts / behalvē dan noch die onmoembare pre-
 senten die de Coningen ende Heeren aen de nieu-
 wen Coninck sonden. Alle de tribuyten quamen
 in geleden ende by ghebeurten / nae de verschey-
 denheyt der Provintien / comende de Hofinee-
 sters ende Ontfanghers met sekere en verschey-
 den Wapenen ofte Cer-teyckenē vooz aen / ende
 dit altemael met sulcken gheschicktheit en poli-
 tie / datter niet min te sien was aen de incomste
 der

er tribuypen / als aen alle d'ander feest. Den
Coninck ghecroont wesende / begaf hem tot de
overwinninghe van verscheypden Provincien/
ende om dies wille dat hy cloeck en vroom was/
so quam hy van d'eene Zee tot aen d'ander/
hem in alles behelpende met den raet ende loof-
sept van sijn overste Capiteyn Tlacacellé, den
welcké hy (als reden was) seer lief ende weerd
hadde. Den Crych daer hy hem aldermeest in
verontledichde/ende die hem alderswaerste viel/
was die van de Provincie van Chalco, in de
welcke hem groote dingen bejegenden/waer on-
der een geschiedde die wel notabel was/te weté/
zijnde een sijné Broeder ghevangen/soo hebben
de Chalcos voozghenomen hem tot haren Co-
ninck te maken / waer toe sy hem t'selve seer be-
leefdelijcken ende onderdanichlycké vooz oogen-
lepden. Nu/ hy van siende haer obstinaet vooz-
nemen/ heeft haer gesept/ dat soose hem in effect
vooz Coninck wilden opwerpen/ datse op de
plaets soudén oprichten een seer hooghe mast/
ende maken op't hooghste van dien / een clepne
stellagie / om aldaer op te klimmen. Ende ghe-
loobende splieden/ dat het een ceremonie was/
om hem verhevender te maken / hebben t'selve
also te werck gestelt. Ende vergaderende hy alle
sijn Mexicanen/ rondt som de mast/ isser boven
op geclimmen / met een bloem-riekkerken in de
hant/ende heeft/ van daer af/tot de sijnen aldus
ghesproken: O vrome Mexicanen / dese willen
my verheffen vooz haren Coninck / maer de
Goden en laten my niet toe/ dat ick / om Co-
ninck te wesen/ mijn Vaders landt verraderijé
bewijse/ ende wil liever hebben/dat ghy van my
leeret./ u eer te laten dooden / als u te begheben
aen u vanden zijde. Dit gesept hebbende/wierp
hem

hem van boven neer af in dupsent stucken / van
welcker spectakel de Chalcos soo grooten afgor-
sen cregghen / ende met sulcken toorn ontfelen
wierden / datse terstont op de Mexicanen viel
ende haer met de spietsen doozlieden / ende o
hals brachten / als een wildt en verbittert boe-
volck / seggende dat haer herte met den Dups
beseten waren. Den aenvolghenden nacht gh-
beurdet / datse twee uplen hoorde / die teghe-
den anderen aen / een droevich gecrijt maectten
t welcke die van Chalco voor een voorspelling
hielden / datse haest verniet en t ondergebracht
souden worden / ghelijck alst oock ghebeurde
Want den Coninck Moteçuma quam selfs
perfoone met sijn gantsche macht op haer aen-
ende overwonse / vernielende haer gheheele Co-
ninckrijcke / en passerende t besneude geberchte
(genaemt) veroverde ende conquesteerde t land
tot aen de Noordt-zee toe / en nemende van daer
af / sijnen keer nae de Zupder Zee toe / overwon
ende bracht noch oock verscheyden Provintien
tot onderdanicheyt / in voegghen dat hy hem een
seer machtigen Coninck maecte / dit altemae-
met hulp ende raet van Tlacaellél, den welcken
men bynae de gatsche Mexicaensche Heerschappij
schuldbich was. Doch evenwel / soo was sijn
meyninge (gelijck als het oock gedaen wierdt)
dat men de Provintie van Tlascala niet verove-
ren soude / op datter de Mexicanen een Frontier
plaets van vanden aen mochten hebben / daer
haer de Feucht van Mexico in de wapenen
mochte oeffenen / ende ghelijckelijcken om te heb-
ben menichte van captijven / daerse hare Afgor-
den sacrificien van doen mochten / in de welcke
gelijck als men gesien heeft / een groote menichte
van Menschen gheconsuumeert ofte verdaen
wierden /

werden / ende dese moesten nootwendich in den
 Trijch genomen wesen. Dese Coninck Motec-
 xuma (ofte om beter te seggen / synen Obersten
 Tlacaellêl) is men met rechte schuldich alle de
 gheschickthept ende politie die Mexico ghehad
 heeft / als van Raden / Consistorien / Verscha-
 ren / voor verschapden saken / daer een groote
 ghereghelthept in was / ende oock soo grooten
 ghetal van Raetsheeren ende Rechters / als in
 eenige van de bloopenste Republijcken ofte Ghe-
 meynten van Europa. Dese selfden Coninck
 bracht syn Conincklijke huys tot grooten aen-
 sien ende authozitept / makende veel ende ver-
 schapden Officianten / ende liet hem met groote
 ceremonie ende pracht dienen. In de Gods-
 diensten van syn Afgoden en heeft hy hem niet
 minder ghetoont / vermeerderende t'ghetal der
 Ministeren / ordinerende nieuwe ceremonien /
 houdende in syn Wet een vzeemde ende ijdele su-
 perstitieuse observantie / bonde dien grooten
 Tempel (daer in de voorszgaende Boecken men-
 tie van ghemaect is) voor synen Godt Viztli-
 puzli. In de dedicatie van den Tempel, offerde
 hy ontallijcke sacrificien van Menschen / dien
 hy in verschapden victozien ghereghen hadde.
 Spndtlijcken / ghenietende een groote voorspoes-
 dichtept in syn Heerschappije / quam sieck ende
 aklighich te worden / hebbende geregeert acht en
 twintich Jaren / seer different van synen nae-
 volgher Ticoac, die hem / noch in vroomhept /
 noch in gheluck niet eens en gheleek.

Het 17. Cap. Hoe dat Tlacaellêl, gheen Coninck
 wvilde vvesen, ende van de Electie
 ende gheschiedenissen van

Ticoacs.

De vier

Historie Morael van West-Indien,

De vier Gedeputeerde vergaderden haer
met de Heeren van Tezcuco ende Tacuba
ende presiderende Tlacaellél, gingen daer
met voort/ om d'electie van den Coninck
te doen/ ende dreeven al te samen haer stemmen
op Tlacaellél, ghelijck als den ghenen die't selven
ampt/ beter als yemandt anders/ verdienen
was. Maer hy wepgherde sulcken met cracht
ghe ende voldoende redenen/ de welcke haer be-
weeghden een ander te kiesē/ want hy seyder
beter voor de Ghemeynte te wesen/ dat een an-
der Coninck/ ende hy sijn uptrechter ende mede-
hulper was/ soo gelijck als hy't tot dien tijt toe
geweeft hadde/ als alle den last op hem alleen te
laden/ want sonder Coninck te wesen/ mocht
tense voorseker houden/ dat hy niet minder voor
sijn Ghemeynte soude arbeiden/ als of hy sulcx
ware. Ten is geen dinc dat veel in ghebruyck
is/ van niet te willen ghedooghen/ d'opperste
plaets ende ghebedt te hebben/ te willen de
sozgh ende moeyte/ ende niet d'eere ende opper-
macht: noch ten gebeurt oock niet veel/ dat den
ghenen/ die't altemael by sijn selven can uptboe-
ren ende handelen/ blijde is/ dat een ander de
principaelste handt ofte macht heeft/ ten aensien
dat de sake der Ghemeynte te beter uptcomste
hebbe. Desen Barbare heeft hier in/ die seer wijsē
Romeynen ende Grieken te boven gegaen/ ende
soo niet/ laet het segghen Alexander, ende Julius
Cæsar, de welcke den eenen te weynich was/ een
Werelt te ghebieiden/ ende d'alderweerdichste
ende ghetrousten van den sijnen/ met weerde-
toymenten t'leven benomen heeft/ alleenlijck om
een cleyn vermoeden dat hy hadde/ van datse
begeerden te regeeren/ ende den anderen ver-
claerde hem voor bypandt van sijn Vaders lant/
segghende/

egghende/ soo men pnniers t'recht verdraepen
 voude/ soo soudement alleen verdraepen om te
 noghen Regeeren/ soo groot is den doof die de
 ieden hebben om te ghebieden. Hoewel dat de
 daet van Tlacaellél oock wel ghesproken mochte
 wesen/ van een al te grooten vertrouwen op sijn
 elven/ hem laten dunckende/ dat hy sonder Co-
 ninck te wesen/ sulcx ghenoech was/ ghesien dat
 hy bynaest de Coningen tot sijn ghebiedt hadde/
 ende splieden lieten hem oock toe/ te mogen dra-
 ghen een seker eer-tepken als een Tiara, (dat is
 een Turbant ofte Tueif) t'welcke alleenlijcken de
 Coninghen betaemde. Doch boden alle t'selve/
 soo is dese daet prijsens weerd/ ende noch meer-
 der/ d'aenmerkinghe van dien/ van in meerder
 te houden/ de Gemeynte beter te mogen helpen/
 wesende onderdaen als Overhoofd: want is in
 effect alsoo/ dat ghelijck als in een Comedie, de
 meeste eere is verdienende/ den ghenen die repre-
 senterede is/ de personagie die d'alderbequaem-
 ste ende noodichste van doen is/ al ist schoon van
 een Schaepherder ofte Boer/ latende die van
 den Coninck ofte Capiteyn voor de ghene die't
 doen can. Alsoo behoozen oock/ in goeder phi-
 losophije/ de liede meer t'gemeyne welbaert aen
 te sien/ en haer te voegē tot het ampt ende staet/
 daerse best in bedreben ende bequaem toe zijn:
 maer dese philosophije is meerder opgheschoopt/
 van alse teghenwoordich ghehandelt wort/
 daerom soo laet ons tot onse vertellinge comen/
 mer te segghen/ dat in vergheblinghe van sijn ze-
 dichteyt/ ende door't respect dat hem de Mexi-
 caensche Keurvorsten hadden/ soo badense Tla-
 caellél, dewijle dat hy niet en begeerde te Rege-
 ren/ dat hy wilde segghen/ wie dat hem dochte/
 dat men de Regeeringe in handen soude stellen.

Hy gaf sijn stem op een soon des overledener
 Coninck/ die noch heel jonck was / met namer
 Ticocti : ende sp antwoorde/ dat het seer swa-
 ke schouderen waren/ vooz soo veel lasts. Waer
 op hy weder seide / dat de haren daer oock wa-
 ren/ om den last te helpen draghen / soo ghelijck
 alsse met de voozgaende ghedaen hadden / waer
 mede sp haer resolveerden / ende rozen Ticocti
 doende met hem de ghewoonlijke ceremonien
 doozboozden hem de neus/ ende stelden daer/ tot
 een fraepichept / een Esmerault in. Ende dit is
 d'oorake / dat desen Coninck in de Mexicaen-
 sche Boecken vooz een doozgheboozde neus ver-
 toont ofte aenghetepckent wordt. Desen wierdt
 seer different van dat sijn Vader ende Woorzael
 gheweest hadde/ want wierdt ghescholden vooz
 bloohertich ende wepnich strijtbuer / trock upt/
 om tot sijn Crooninge/ een Provintie/ die opge-
 staen was/ te bevechte/ ende verloor op de tocht
 veel meer van sijn volck/ als hy vanden gevan-
 ghen creech. Des niet teghenstaende/ keerde hy
 wederom/ seggende/ dat hy't getal van de vyan-
 den bracht / die daer tot de sacrificien van sijn
 Crooninge van doen waren/ ende alsoo wierdt
 hy ooc met grooter solemnitept gecroont. Maer
 de Mexicanen waren qualijck te vreden / datse
 een Coninck hadden/ die cleynmoedich en gheen
 goet Grijsman was / waerom onder haer
 handelden / hem met vergift aen een cant te hel-
 pen / ende alsoo en duerde hy oock in de Regee-
 ringhe/ niet langher als vier Jaren. Waer aen
 goet te sien is/ dat de kinderē niet altoos t'bloet
 ende de vroomhept van d'Ouders aen en erben/
 ende hoe dat de glorie ende eere van de Woorza-
 ten meer gheweest is / hoe dat d'ondeucht ende
 verachthept / van de gene die haer int ghebielt/
 ende

ende niet in de verdiensten/naevolghen/ te haterijcker is. Maer dit verlies verbeterde des te meer / eenen anderen broeder van den overleden / desgelijcx sone van Moteçuma, den welcken ghenaemt was/ Axayaca, ende wierdt met goetduncken van Tlacaellêl gherozen/waer in hy be'er gheraecte als met den voorszedenen.

Het 18. Cap. Van de doot van Tlacaellêl, ende daden van Axayaca, den sevenden Coninck van Mexico.

In desen tijt soo was Tlacaellêl seer oudt/ ende droegen hem/ als soodanich/ in een stoel op de schouderen / om hem te laten binden in den Gaet ende saken die daer doorquamen. Quam eyndtliche sieck te worden / ende comende den nieuwen Coninck) die noch niet gherooft en was) hem versoecken/ heeft veel tranen gestort / hem laten dunckende/ dat hy aen hem een Vader/ ende Vader van het Vaders landt verloor. Tlacaellêl heeft hem seer hertghondelijcken sijn kinderen bevolen/ nameijcken den oudtsten/die hem in d'oorlogen (diese ghehadt hadden) vroom ende wel ghedraghen hadde. De Coninck beloefde hem / dat hy daer nae sien soude / ende om den ouden noch meer te vertroosten / soo heeft hy hem voorsz sijn ooghen gegeven / den last en eer teyckenen van Overste Capiteyn ofte Welthheer / met alle de preemientien ofte voordeelen van sijn Vader. Waer mede den Ouden soo wel te vreden/ende gherust was / dat hy daer sijn daghen met voleynnde. Ende soo de selve van daer niet en passeerde nae die van't ander leven/so soudtmen'e voorsz geluckich mogen rekenen/want liet/doorz sijn cloeckheyt / van een arme ende verlaten Stadt / daer

Z 3 ij

hy in

hy in gebozen was/ gesondeert/ een soo grooten
 rijcken ende machtigē Coninckrijk. Ende ghe-
 lijck als een soodanigen stichter/ ende dat/ byna
 van haer gantsche Heerlijckheyt/ so hebben hem
 de Mexicanen/ den Witbaert gedaen/ met meer-
 der pompeus heyt ende vertoeninghe/ alse op
 eenich van de Coninghen ghebaen hadden. En
 nu t'gheclach ende den rouwe (die de gantsche
 Mexicaensche Ghemeente/ dooz de doot van
 desen haren Capiteyn/ bedreven) te doen verge-
 ten/ soo heeft Axayaca booz ghenomen/ terston-
 den tocht t'aenbeerden/ die tot sijn Crooninghe
 van noode was/ ende is met grooter haeste me-
 sijn Legher ghepasseert nae de Provintie van
 Teguatepec, de welcke van Mexico verscheyden
 leyt/ twee hondert mijl/ ende heeft aldaer eenen
 slach gedaen/ tegens een machtighe ende ontal-
 lijcke Heersacht/ die daer/ so van de selve Pro-
 vintie/ als van d'omliggende ghebueren/ tegens
 Mexico vergadert was. Den eersten die van sijn
 Leger/ te velde ende voortquam/ was den selver
 Coninck/ dagende sijn wederpartije wyt/ van de
 welcke hy (alse hem aenbielen) beyns de te bli-
 den/ tot soo langhe dat hyse in een laech brachte/
 alwaer hy veel soldaten (met stroo bedeckt) ver-
 borzen hadde. Dese quamen op haren tijt vooz
 den dach/ ende de gene die vooz liepen/ keerden
 haer weder om/ in sulcker voegen/ datse die van
 Teguatepec tusschen beyden cregen/ ende vielen
 daer op aen/ ende deden daer een wyerden neer-
 laegh onder/ ende vervolghende de victorie/ ra-
 seerden ende vernielde hare Stadt ende Tempel/
 ende castigerde alle d'omliggende gebueren seer
 straffelijck/ ende waren sonder rusten overwin-
 nende tot Guatulco toe/ een Havē aen de Zuyder
 Zee/ die hedens daeghs seer bekent is. Van dese
 tocht

tocht is Axayaca weder nae Mexico gekieert/met
een seer grooten buyt ende rijkdom / alwaer hy
hem/met een grooten hooghmoet/ excessive ghe-
reetschap van sacrificien/tribuyten/en alle t'an-
der meer/ liet Croonen/ comende alle de Werelt
uyt/ om sijn Crooninghe te sien. De Coninghen
van Mexico ontfinghen de Croon van de handt
van de Coningen van Tezcuco, welcke pzeemi-
nentie haer toe quam. Dede noch veel ander
tochten ende aenslagen/daer hy groote victozien
met vercreech/ wesende selve altoos den eersten/
die sijn volck aenvoerde / ende den vbandt aen-
ransten/ waer mede hy een naem vercreech/van
een seer vroom Capiteyn. En hy en ghenoeghde
hem niet alleen met de vzeemde Natien t'onder
te brengen/ maer stelde oock die van sijn eyghen
rebelln ofte oproer-makers den toom in den
mond/ een dinc dat sijn Doorsaten noyt had-
den mogen / noch derren doen. Daer is voozen
geseyt gheweest/ datter sommige ongeruste ende
malcontenten/van de Mexicaensche Gemeynthe
afgesondert en gescheypden waren/ die niet verde
van Mexico een ander Stadt houden/de welcke
sy noemden Tlatellulco, ende was daer / als nu
S. Jacob staet. Dese oproerders maechten een
Rot ofte partije op haer selven/ ende quamē seer
te vermenichvuldighen/ en en wilden de Heeren
van Mexico noyt erkennē / noch haer ten dienste
staen. Nu / soo heeft van den Coninck Axayaca
aen haer ghesonden / te vermanen datse niet en
wilden verdeelt ende afghesondert wesen/ maer
bewijle sy van een bloet ende Gemeynthe waren/
datse haer met henlieden souden versamen/ende
den Coninck van Mexico erkennenisse doen. Op
dese boodtschap antwoorde de Heere van Tla-
telulco, met een groote verachtinge en hoomoet/

dagende den Coninck van Mexico upt/om han
 booz handt met hem te campen / ende heeft ter
 stont syn volck toegerust/ bevelende datter hae
 een deel souden verbergen/ onder de Biesen end
 Lief bosschen van't Lack ofte Mepz/ om alsof
 te bedeckter te wesen / ofte om die van Mexico
 te meerder te bespotten/beval haer toe te maken
 ghelijck als Rabens/ Eynden/ Voghelen/ Woz
 schen/ ende als andere senijnige Dieren/ die men
 int Mepz heeft/ meynende de Mexicanen met be
 droch te verrasschen/ ende datse ober de weghe
 ende straten van't Lack souden comen. Axayac
 gehoozt ende verstaen hebbende d'uptdaginghe
 ende de listicheyt van syn wederpartij/ heeft syn
 volck verdeelt / ende ghevende een deel aen syn
 Oversten de sone van Tlacaellêl, heeft hem bevo
 len de selve laghe van't Mepz te niet te maken
 ende te vernielen / ende hy is van d'ander zijde
 getoghen/ met de reste van't volck/ door een on
 ghewoone wegh/ nae Tlatellulco toe / ende heeft
 eerst booz al uptgheroepen/ den ghenen die hem
 uptgedaeght hadde/ op dat hy syn woozdt soude
 naecomen ende volbrængghen. Ende comende de
 twee Heerê van Mexico ende Tlatellulco upt/om
 tegghens den anderen te campen / hebben bepde
 gaer de haren bevolê stil te staen/tot der tijdt toe
 datse sagê wie dat van haer bepden/d'overwin
 ner bleef. Ende t'bevel ghehoorzaem zijnde/ zijn
 seer moedichlijcken den anderen te keer gegaen/
 alwaer eyndelijcken (nae datse een wijle tijds
 gebochten hadden) die van Tlatellulco gedwon
 ghen wierdt / den rugghe te keeren / want die
 van Mexico deckte hem soo veel ende meer op/
 als hy verdragen mochte. Siende die van Tla
 tellulco haren Capiteyn bluchten / gaven van
 ghelijcken den moedt verlozen / ende lieten den
 rugghe

rugghe sien/ ende verbolghende de Mexicanen/
 haer op de hielen nae/ zijnder met een verbolgen
 moedt opgeballen. Oock so en is den Heere van
 Tlatellulco, Axayaca niet ontcomen / want me-
 nende den selven hem sterck te maken / op't bo-
 venste van synen Tempel, is hem nae gheclom-
 men/ende heeft hem met geweldt gegrepen/ende
 van den Tempel af/ in mozselen neer geworpen/
 doende daer nae den Tempel ende de Stadt aen
 brandt steken. Middeler tijdt dat dit alhier dus
 oeginck/so was den Mexicaenschen Oversten/
 haer ginder/ seer heftich doende/ in hem te wre-
 den van den genē die haer met bedrocht gesocht
 hadden int net te crjghen. Ende naer datse dooz
 de Wapenen ghebrongen waren / haer op te ge-
 den / ende om ghenade te bidden / soo seide den
 Oversten/ dat hy haer in gheen ghenade woude
 op nemen/ vooz ende alee datse de gedaente der
 Ghedierten (daerse in verwandelt hadden ghe-
 weest) eens naebroosten: daeromme soo moe-
 stense singen ende tieren ghelijck als klick-vors-
 schen ende Rabens/ welker Devisen sy aenge-
 nomen hadden/ ende datse op dese maniere/ende
 oock anders geen / ghenade verwerben souden/
 willende hen hier mede te schande maken / ende
 met haer listicheyt de spot drijvē. De vzeese doet
 alle dingen met der haest leeren / want songhen
 ende craepden/ ofte tierden/ met alle de verschey-
 denheyt van stemmen die haer bevolē wierden/
 ten eynde datser met het levē mochten af comen/
 hoewel seer beschaemt/ van een soo swaer-lasti-
 ghen tijdtverdrijf/ die haer vbanden met henlie-
 den bedreven. Men seyt dat het noch tot dē hup-
 dighen dach duert/ dat die van Mexico, die van
 Tlatellulco sulcx verwijten/ende sy mogent oock
 seer qualijck verdraghen / dat men haer yet van
 dese

dese gheneuchlijcke sangen/ende craepen ofte tieren ophaelt. Den Coninck Axayaca hadde in dese ffeeste een goet behaghen / ende zijn met d' selve / ende met een groote blijdschappe wedenae Mexico toe gekeert. Dese Coninck wierd ghehouden vooz een van d'alderbeste/heeft gheregneert elf Jaren / hebbende tot een naecome een ander / die in cloeckheyt ende deuchden nie minder en was.

Het 19. Cap. Van de daden van *Autzôl*, den achtsten Coninck van *Mexico*.

Dader die vier Keurbozsten van Mexico wierdt (ghelijck als gheseyt is) t' Rijcke dooz haer stemmen ghegheven / aen den ghenen die't haer goet docht. Nu / soowasser eené van grooter bequaemheyt/genaemt *Autzôl*, op den welcken de meeste stemmen vielen / ende sijn Elctie was oock van de gantsche Ghemeente wonder aenghenaem / want behalven / dat hy seer cloeck ende vroom was / soohieldense hem al te samen vooz seer gemeynsaem ende een vriendt van goet te doen / t'welcke in de ghene die Regeeren / t' principaelste is / van bemint ende ghehoorzaemt te wesen. Den tocht dien hy vooz nam te doen / tegens de ffeeste van sijn Crooninghe / was om te gaen straffen d'onbeleeftheyt van die van *Quaxutatlan*, een seerrijcke ende voozspoedighe Provintie / de welke hedens daeghs t' principaelste vā nieu Spagnien is. Dese hadden de Hofmeesters ende Officierē (die de tribuytē nae Mexico brachten) bespronghen ende afgheset / ende warender met opghestaen. Hadde een groote moeyte om dit volck t' onder ende tot ghehoorzaemheyt te brengen / want hadden haer begeben ter plaetsen daer de

Mexica

Mexicanen / door eenen grooten arm van der Zee / t'overcomen belet was / tot welker remedië / Autzöl, met een vzeemde ende moeplycke inventie / int water dede sonderen / een dinck ghelyck als een Eylandeken / gemaecht van rijen ofste teenen / aerde / ende veel ander materialen / waer mede hy met syn volck tot by syn vbanden mocht overcomen / ende haer slach leveren / in welcken slach hy haer ter neer leyde / verwonen tot synen wille castigeerde / ende is met groote triumphen en rijckdomme weder nae Mexico toe ghekeert / hem nae haerlieder gewoonte doen croonende. Den selven Autzöl heeft met verscheyden conquesten ofte overwininghe / syn rijcke verheepdt tot by Guatimala toe / t'welcke ghelegghen is / byzpe hondert mylen van Mexico. En is oock niet min mildt als vroom geweest / want soo wanneer dat syn tributten ghebracht wierden / (de welcke / ghelyck als geseyt is / met groote pompeusheyt ende overvloet in quamé) so quam hy upt syn Paleys / ende vergaderende / ter plaetsen daer t'hem goet dochte / alle de Gheimepinte / bebal dat men aldaer de tributte soude brengen / alwaer hy alle de nootduftighe ende Armen omdeelde van t' ghewaet / eetbare spijzen / ende van alle t'gene datse van doen hadden / in grooten overvloet: ende de dingen van waer dije / als gout / silver / juweelen / plumagien ende bagghen / deelde hy onder de Capiteynen / soldaten / ende t'volck die hem dienden / een peder nae syn verdiensten ende vrome daden dien hy ghepleeght hadde. Oock mede soo was Autzöl van ghelycken een groot Republyck-stichter / worpende de quade Edificien ter neerder / ende herimmerende wederom veel heerlycke Gebouwen op een nieu. Liet hem duncken / dat de stadt van

van Mexico wepnich waters was ghemetende/
 en dat het Lack ofte Meer seer mozaassich was/
 waerom hy booz hem nam / daer eenen grooten
 arm ofte loop waters (daer haer die bā Cuyoacā
 cā met dienden) in te brengen / tot welker effect
 hy dede ontbieden de tresselijckste van de selve
 Stadt / t'welcke een seer vermaert Toobenaer
 was / ende sijn inbentie boozghestelt hebbende
 heeft hem de Toobenaer ghelept / dat hy wel
 booz hem soude sien / wat dat hy dede / want in
 de selve sake was een groote swarichept ghele
 ghen / ende dat hy mocht weten / dat so hy t selve
 water upt te moer ofte sijn loop trock / ende in
 Mexico leyde / dat hy daer de Stadt met ver
 drincken soude. Den Coninck hem laten dinc
 kende / dat het maer excusen ware / om sijn booz
 nemen te willen beletten / heeft hem met gram
 schap wech gestooten ende verjaecht. Des ande
 ren daeghs heeft hy tot Cuyoacā gesonden een
 Alcade ofte Officier van't Hof / om den Toobe
 naer ghevanghen te nemen. Ende hebbende den
 selven verstaen / waerom dat de Ministers des
 Coninck gecomen waren / heeft haer bevolen in
 te comen / ende heeft hem ghetransformiert ofte
 verandert in de ghedaente van eenen vreeselijc
 ken Wrent / van welker ghesicht sy soo beangst
 wierde / datse wederom gekeert zijn / sonder hem
 te vanghen. Autzól vertoornt zijnde / heeft er an
 der gesonden / booz de welcke hy hem vertoonde
 in de ghedaente van een seer wreedende felle
 Pygheer / waerom hen dese veshelijck niet en
 doysten aenroeren : zijn ten derden mael ander
 gecomen / ende vonden hem gelijk als een grou
 welijck Serpent / waerom sy noch soo veel te
 meer vreesden. Den Coninck met dese valstrik
 ken verbijstert zijnde / heeft die van Cuyoacan
 doen

doen dreygen/by also verre datse hem dien Tooven-
 naer niet gebonden en brachten / dat hyder de
 Stadt terstont om soude doen vernielen en om-
 verpen. Dooz dese breefe / ofte t'3p nu met syn
 ygen wille / ofte dooz dwanck van de synen / soo
 den Toovenaer daer eyndelijcken nae toeghe-
 jaen / en daer comende / heeft hem terstont doen
 verworgē / ende openende een Canael ofte tocht /
 naer t' water (nae Mexico toe) dooz quam / is
 met syn iutentie ten eynde ghecomen / comende
 enen grooten stroom ofte loop waters in syn
 Lach ofte Meyz stoztē / de welcke sy met groote
 ceremonien ende superstitionen gelepden / gaende
 sommige Priesters wierookende op den Oever
 van de watercant. Andere sacrificerende Quar-
 tels / ende besmeerende de ranten van de tocht
 ofte goot / met haer bloet. Andere spelende op
 kinckhoorns / en doende t' water Musijck aen /
 met welker cleedinge (meyne van de Godinne
 van t' water) was / dat de vooznaemste toeghe-
 naecht was / goetten ende hieten t' water al te
 samen willecom. Alsoo staet het noch hedens-
 daeghs altemael afghecontersept in de Mexi-
 caensche Annalen ofte Jaer-boecken / welcke
 Boecken men in Roome heeft / op de ghewijdde
 Bibliotheek ofte Liberije Vaticano, alwaer een
 Vader onses gheselschaps (die van Mexico ghe-
 comen was) dese / ende d'ander Historien meer /
 te sien quam / ende verclaerdense de Bibliotheker
 van syn Heylicheyt / die een wonder groot ver-
 maken hadde / t' selve Boeck te verstaen / dat hy
 van te voozen noyt hadde comen te verstaen co-
 men. Den loop van t' water quam tot Mexico
 toe / maer den aenstoot was soo groot / dat het
 niet veel en schilde / ofte de Stadt soude ver-
 broncken hebben / gelijk alst den anderen gesept
 hadde /

hadde / ende quam in effect een groot deel van dien te ruineren / naer doot t' vernuft van Autzo wierdt t'selve altemael geremedieert / want lie een Waterloosinghe ofte Slups maken / waer mede hy de Stadt verskerde / ende heeft alle t' verballen (t'welcke van een quaet gebou was weder gherepareert / ende versien met een sterck ende welghemaect werck / ende liet alsoo sijn Stadt rondtsom met water becinghelt (gelijck als een ander Venetien) ende seer wel bebout. De Regeeringhe van desen / duerde elf Jaer / rustende op den laetsten ende aldermachtichsten naecomer van alle de Mexicanen.

Het 20. Cap. Van de Electie des grooten Moteçuma den laetsten Coninck van Mexico.

TEn tijden dat de Spagnaerden in nieu Spagnen quamen / (t'welcke was int Jaer ons Heeren / duysent vijf hondert ende achthien) soo regneerde Moteçuma den tweeden van die'r namen / ende laetsten Coninck der Mexicanen: segghe den laetsten / want alhoewel dat die van Mexico, nae den doot van desen / eenen anderē cozen : jaе dat noch meer is / by't leven des selvē Moteçuma, hem verclarendē booz een vbandt van't Vaders-landt / ghelijck als hier nae gesien sal worden / soo en heeft noch tans / den genē die hem in de successie na volgde / als oock den ghenen die ghevanghen ghebracht wierdt / in de handen des Marchgraefs van den Dale / niet meer ghehadt als bloote namen ende titelen van Coninghen / om dies wille dat de Spagnaerden als doe bynae haer geheele Rijcke herobert ende afhandich ghemaect hadden. Also dat wy niet reden daerom Moteçuma booz den laetsten Coninck rekenen / en is oock gelijck als

als soodanich/ gecomen op't upterste en hoogh-
ste der Mericaenscher macht ende grootsheyt/
de welcke (van onder de Barbaren ofte Heydenen
te rekenen) een peder een groote verwonderinge
gheeft. Door dese oorsake/ ende om dat dit de
sapsom was/ die Godt ghewilt heeft/ dat de
kennisse des Euangeliums, ende t'lijcke Iesu
Christi, in dit landt soude inghevoert worden/
so sal ick de dingen van desen Coninck een wep-
nich breeider verhalen. Moteçuma was van sijn
selvê seer statich/ rustinnich/ ende van wepnich
spraccks/ ende so wanneer dat hy quam te spre-
ken/ in den Oppersten Raet/ daer hy van was/
soo gaf sijn discretie een verwonderinghe ende
naedencken/ waerom dat hy/ noch oock voor
sijn Coninck anuyt/ ontsien ende gherepecteert
was. Onthielt hem gemeynlijcken in een groote
vertreck-plaetse/ dien hy voor sijn selven gheor-
dineert hadde in den grooten Tempel van Vizti-
puzeli, alwaer men seyde/ dat hy veel met sijn
Afgodt omginc/ ende met hem sprack/ en hielt
hem alsoo voor een groot Religieus ende Devo-
taris. Met dese conditien/ ende met dat hy van
seer goeden Adel ende grootmoedich was/ soo is
d'Electie/ seer lichtelijcken/ ende met wepnich
teghenstandts/ op hem gheballen/ ghelijck als
een persoon daerse (voor soodanighen anuyt) al
te samen d'ooghen opghellaghen of gheworpen
hadden. Nu/ criggende den selvê de wetenschap
van sijn verkiefsinghe/ is hem in den Tempel (op
de voorseyde sijn vertreck-plaetse) gaen verber-
ghen/ t'zy dat het geweest is/ om een soo swaer
sake t'oberdencken/ (gelijck als daer is van soo
beel volcx te siegeeren) ofte t'zy dat het geweest
is (ghelijck als ick best gheloove) door een be-
druyft gelaet/ van dat hy de Heerschappije niet
en ach-

en achte. In somma / hebben hem aldaer ghebonden en ghecreghen / ende brachten hem / met alle t'ghelepdte ende vzeuchde / die t'hen moghelijck was / nae haer Conſiſtorie toe: en hy quam met sulcken grabitept / dat se al te samen sepden dat hem den naem van Moteçuma (t'welcke sooveel te segghen is / als een straf Heere) met recht wel toequam. De Keurvorsten deden hem een groote eerbiedinge / ende gabe hem de wete van syn Electie / ginck terstont van daer / na de Overoste Cooltest van de Goden / om te wieroorken ende syn Offerande te doen / hem bloet treckende uyt de ozen / kaken ende schenen / gelijk alst een ghebrupck was. Veleedden hem met syn Conincklijcke vertiersels / ende doozboozende t'neerste van syn neus / hinghen daer een seer rostellijcken Esmerault aen / (barbarische ende pijnlijcke usantien) doch de pracht van te gebieden / dede / datset niet en ghevoelden. Sittende daer nae op synen Throon / heeft d'Oratien ofte Aenspraken / diese hem deden / aenghehoort / de welcke / nae datset in gebrupck hadden / elegant ende constrijck waren. D'eerste dede de Coninck van Tetzcuco, ende om dat de selve noch met versche memorie in gheheugenisse gebleven / ende waerdich om te hooren is / soo sal ickse alhier stellen / ende was aldus: T'groot avontuer dat alle dit Rijcke vercreghen heeft / (seer edele Jongelinc) in verdient te hebben / D'te ontfanghen voor een Hoofd / van alle het goet / mach dooz de lichticheyt ende overeencominghe van D'Electie / ende dooz die soo alghemeene blijdschappe (diese al te samen daeromme bewijſen) genoech verstaen worden. Hebben voorwaer seer groote reden / want de Mexicaenſche Heerschappije / is nu al soo groot ende wijdt verbrupdt / dat daer / om een

en Werelt (gelijck als dese is) te regeren/ende
 en so waren last te dragen/niet minder sterckte
 ende dapperheyt van doen en is / als die van W
 nbeweeghlijck ende cloeckmoedich hert / noch
 ock minder rustsinnicheyt / wetenschap ende
 oorsichticheyt/ als d'uwte. Ick sie claerschynt
 jck / dat den almoghenden Godt / dese Stadt
 ef heeft/ naedemael dat hyse licht gegeve heeft/
 in te kieser/t'ghene dat haer noodich van doen
 was. Want wie twijfelt / dat een Vorst (die
 oor syn Regeeringhe) de neghen dubbelheden
 an de Hemel doorgrondt heeft/alsnu (dat hem
 en last van syn lijcke verbindende is) met sulc
 en levendighen scherpsinnicheyt niet en soude
 regrijpen ende verbaten/de dingen van't Aerdt
 ijcke/om syn volck te baet te comen. Wie twijf
 elt / dat de groote cracht/ die ghy altoos so vro
 neliicken bewesen hebt/in saken van importan
 tie / W alsnu (daer soo veel van doen is) niet en
 ullen overschieten? Wie soude mogen dencken/
 dat in soo veel denchts ghebraken sal/toeberlaet
 inde remedie voor Weduwen ende Weesen? Wie
 en soude hem niet laten gheseggen/dat de Mexi
 caensche Heerschappije niet al gecomen is / op't
 hooghste van haer authoziteyt / dewijle dat W
 de Heere / van dat gheschayen is / soo veel ver
 ghemepenschap heeft? Want van u alleen aen te
 sien/bewijst ghy aen den genen die u besiet. Ver
 blijdt u / O ghy geluckich landt / van dat u den
 Schepper ghegheben heeft / een Prins die u sal
 wesen/een vaste colomme daer ghy op steunt/ sal
 wesen een Vader ende toeblycht/daer ghy u met
 sult te hulp comen / sal wesen met den synen in
 barmherticheyt ende medelijden meer als broe
 der. Laet u / O Coninck/ voorzeker voorstaen/
 dat ghy met de staet gheen oorsake en neemt/om

W te

D te vermaken / ende ghestreckt te ligghe op 't
 bedde / herontledicht in wellusten ende tijdrver-
 drijf/ maer t' herte sal D eer in de beste slaep ont-
 spzingen ende wacker blijven/ om de sozgh die
 voor D sal dzaghen / ende sal in de sinakielijckste
 beet van sijn eten / gheen gheboelen hebben/ op
 ghetrocken zijnde in de ghedachten van D wel-
 vaert. Segt my doch/ gheluckich Rijcke/ of ick
 reden hebbe/ in te seggen/ dat ghy u niet sulcken
 Coninc vzelijck maect/ en u adem/ ofte aessem
 verhaelt. Ende ghy/ O seer wel- ghebozen Jon-
 gelinck/ ende grootmogenden onsen Heere/heer
 een goet vertrouwen en moedt/ dat (naedemael
 D de Heere/ van al dat gheschapen is/ dit ampt
 ghegheven heeft) hy D van ghelijcken gheber-
 sal/ sterckte ende cracht / om t' selve t' onderhou-
 den. Ende den genen die in allen den voorszeden
 tijt/ soo mildt met D geweest is/ die moecht ghy
 wel vertrouwen/ dat hy D niet en sal wepgeren
 sijn grootste gabe/ dewijle dat hy D in de groot-
 sten staet beroepen ende ghestelt heeft/ den wel-
 ken ghy veel ende goede Jaren moet ghenieten.
 Den Coninck Moteçuma sat op alle dese reden/
 met grooter aendacht toe en hoorde / de welcke
 bolepnicht zijnde/ hem (ghelijck als men seyt)
 in sulcken voeghen beweeghden/ dat hy tot dize
 mael toe aenbinck om t' antwoorden/ ende sulck
 niet en rost upbrengen / als overwonnen zijnde
 van tranen / tranen die d' eyghen lust ofte blijd-
 schap wel placht te stortē/ smedende een maniere
 van devotie/ (die van sijn eygen vzeuchde voort-
 comt) met bewijs van groote ootmoedicheyt.
 Eyndelijck/ hem bedarende/ heeft roztelijck ghe-
 seyt: Ick moeste wel (goede Coninck van Tez-
 cuco) blindt genoegh wesen/ soo ick niet en saech
 aide verstondt/ dat de dingen die ghy my gesept
 hebt/

hebt/ anders geweest zijn/ als enckele gunste die
 hy my hebt willen bewijfen/ dewijle dat (heb-
 bende soo veel Edele ende wel-gebozen Mannen
 in dit Rijcke) ghy de handt gheslaghen hebt/ op
 die vā d'alderminste bequaemheyt/ t'welcke ick
 en/ en is seker / dat ick in my soo weynich be-
 wints ghevoele / vooz een soo treffelijcken sake/
 dat ick niet en weet wat beginnen / van alleen-
 lijcken mijn toeblycht te nemen tot den Heere
 van dat gheschapien is / dat hy my wil bystaen/
 ende al te samen te vermanen vooz my te willen
 bidden. Dese woorden gesept hebbende/begonst
 wederom van beweghenis te weenen.

Het 21. Cap. Hoe dat *Moteçuma* den dienst van sijn
 huys ordineerde,ende den strijdt dien hy voer-
 de om hem te laten croonen.

Desen / die in sijn Electie soo veel ootmoe-
 dichheys ende bewegenis getoont hadde/
 heeft terstont (nae dat hy Coninck was)
 sijn hooghmoedige ghedachten beginnen
 t'openbaren / bevelende in den eersten / dat nie-
 mant van de gemeyne lieden/ in sijn huys/ noch
 eenich Coninck Officie mochte bedienen/gelijck
 als het/ tot die tijt toe/sijn voorszate in gebruyck
 gehadt hebben/ waer inne hy haer seer berispte/
 datse hen haddē laten dienen van sommige van
 leegen stamme/ en wilde dat alle de Heeren ende
 lieden die van Adel waren / hen in sijn Paleys
 soude onthouden/ende d'ampnen van sijn Huys
 ende Hof bedienen. Ende als hem t'selve van een
 Ouder / van grooten aensien / (die hem opghe-
 bracht hadde/ ende sijn Tuchtmeester was) te-
 ghens gesproken wierdt / segghende dat hy wel
 soude vooz hem sien / ende dat het selve al wat
 veel in hadde / want was om de gantsche Ghe-
 meyntheit

mepte ende de ghemepne Man van hem te ja-
ghen ende te verbzeemden: jae dat meer is / en
souden hem niet eens dozbe aensien / siende datse
alsoo verwozpen ende verschoben waren. Waer
op hy weder septe / dat dat het ghene was / dat
hy sochte / ende dat hy niet en soude toelaten / dat
den ghemepnen Man met den Adel soude ver-
mengt ende onder een wesen / ghelijck alst tot die
tijdt toe gheweest hadde / ende dat den dienst di-
soodanich volck dede / was soo ghelijck als si
sels waren / waer mede de Coninghen gantsch
geen reputatie en verwozden. Heeft hem eynde
ijcken in sulcker voeghen gheresolveert / dat hy
nae sijnen Raet sondt / te bevelen / datse terstont
alle de Setels ende ampten / die / die van de Ge-
mepte in sijn Huys ende Hof hadden / souden be-
nemen ende te niet doen / ende die weder gheben-
aen de Ridderz ofte Edel-lieden / t welcke alsoo
ghedaen wierdt. Dit ghedaen zijnde / is sels in
persoone ghetrocken op de tocht ende aenflach
die tot sijn Crooninghe van doen was. Nu / soo
wasser teghens de Croon gherebelleert ofte op-
ghestaen / een Provintie die seer vert gheleghen
was / nae de Poort der Zee toe / alwaer hy nae
toe trock / met hem nemende de uytghelesenste
van sijn volck / de welcke al te samen seer rier-
lijk ende wel toegherust waren / ende hoerde
t oorlogh met sulcken cloecksinichept ende be-
hendichept / dat hy in weynich tijds de geheele
Provintie t onderbracht / ende de gene die schult
haddē / straffelijck castigeerde / keerende met een
seer groot getal van ghevanghenen / voor de sa-
crificien / ende veel ander buyts / wederom nae
huys toe. In sijn wederom-romste wierdt hy
van alle de Steden seer solennelijck ontfangen /
ende de Heeren van dien / quamen hem dienen
ende

ende handtwater gheben / doende haer ampten
 helijck als die van sijn eyghen huyfghesin / een
 inck datse niet gheenich van de voorledenen
 hedaen hadden / soo groot was de vreesse ende
 ontfich datse van hem ghereghen hadden. In
 Mexico wierdt de Feeste van sijn Crooninghe
 hedaen met sulcken pompeusheyt van Dans-
 enen / Comedien, Sotte-cluchten / lichters / in-
 entien / verscheden spelen / ende met soo veel
 rijckdoms van tributien / die hem van alle sijn
 rijcken gebzacht wierden / datter eenen toeloop
 was / van vreedt volck / die daer te voore noyt
 gesien noch bekent waren gheweest / ja oock
 elcke de vyanden der Mexicanen / quamen be-
 merkelijcken in een groot ghetal / om die te sien /
 helijck als daer waren die van Tlascalâ ende
 Mechoacan. Moteçuma sulcx te voore comende /
 heeft bevolen dat men se soude herberghen / ende
 so wel tracteren als sijn eyghen persoon / ende
 ende haer fraeye stellagien ende rijck-vensters
 naken / ghelijck als den sijnen / om de Feeste te
 sien. Ende des nachts soo quamen / (soo wel
 plieden) als den selve Coninck / daer oock mede
 in / met haer spelen ende mom-aensichten. Ende
 om datter van dese Provintie mentie gemaect
 is / soo ist goet dat men weet / hoe dat die van
 Mechoacan, Tlascalâ ende Tepeâca, haer noyt en
 hebben willen begeben onder de Coningen van
 Mexico, maer hebben eer seer vromelijcken daer
 tegens gestreden / hebbende die van Mechoacan,
 die van Mexico, ooc wel etlijke repen verwon-
 nen / als oock van ghelijcken die van Tepeâca,
 alwaer den Marchgaaef Don Fernando Cortés
 nae datse hem niet de Spaghaerdt uyt Mexico
 verjaeght hadden) in meyninghe was / d'eerste
 Stadt van de Spaghaerdt te bouwē / de welcke

hy noemde/ (soo't my wel ghedenckt) Segura de la Frontera, (dat is/ de verskeringhe van de Frontiere) hoewel dat de selve bouwinge wep nich voortganch hadde/ wât alle het Spaensch volck/ is daer nae (met de veroveringhe) na Mexico ghepasseert. In effect/ dat het die van Tepeâca, Tlascâla ende Mehoâcan, altoos staend ghehouden hebben teghens de Mexicanen/ hoewel dat Moteçuma tegens Cortés seyde/ dat sy al willens niet en hadden willen overwinnen ende t'onderbyenghen/ om t'onderhouden d'oefeninghe van den Crijch/ ende te krijghen t'ghet al der ghevanghenen/ diese van doen hadden.

Het 22. Cap. Vande costuymen ende grootsheyt
van Moteçuma.

Desen Cominck dan/ begaf hem/ om hem te doen respecteren/ jae hy naest ghelijck als een Godt te doen aenbidden/ want niemandt van't gemeyne volck en mocht hem onder d'ooghen ofte int aensicht sien/ ende soo't yemandt dede/ moester om sterben. En selde sijn voete noyt op der aerden/ maer wierd altoos ghedragen op de schouderen van de Heeren/ ende soo hy af soude stijgen/ soo spreddense hem een costelijck Tapijt onder de voeten/ om op te gaen. Als hy over wegh ginck/ soo moest hy/ met de Heeren van sijn gheselschap/ in een parck ofte besteck gaen/ dat tot dien eynde daer toe gemaect was/ ende alle t'ander volck bukten t'parck van beyde de zijden. En trock noyt cleet tweemaels aen/ noch en adt noch en dronck nimmermeer/ meer als eens upt een schotel ofte drinckbeker/ moest altoos altemael nieu wesen/ ende daer hy hem eens met ghedient hadde/ gaf hy terstont aen sijn Dienaers/ de welcke met dese

dese toeballen costelijck ende schoon getrackteert
 gingen. Was uyt der maten vriendt / van dat
 men sijn Wetten onderhield: ghebeurde wel/
 als hy van eenich oorlogh (met victorie) we-
 derom quam / dat hy beynsende hem pewers te
 gaen vermaken/ hem onbekent maecte/ om te
 sien (dewijle sy niet en dochten / dat hy teghen-
 woordich was) offe yet van de Feeste ofte ont-
 fancht achter lieten / ende offe die pewers in te
 buypen gingen / ofte dat daer wat aen gebrack/
 soo castigeerde hyse sonder remissie. Om oock te
 weten hoe dat sijn Ministeren haer ampt be-
 dienden/ so maecte hy hem van gelijcken dick-
 wils in ander habjten onbekent/jae ondersocht
 ende vernam scherpelijck/wie dat sijn Riechters
 socht om te coopen/ ofte haer verweckte om on-
 rechte saken vooz te staen / ende yet hier van be-
 bindende/wierden de selve terstont ter doot ver-
 wesen / en vzaeghde daer niet eens nae / of het
 Heeren / dan of het van sijn maechschap / jae of
 het van sijn eyge broeders waren/want den ge-
 nen die misdede / moest sonder remissie sterben.
 Hielt niet den sijnen wepnich ghemepnschaps /
 ende liet hem selden sien / was veeltijds in sijn
 vertreck plaetse / overdenckende de Begeeringe
 van sijn Rijcke. Behalven dat hy een goet Rieh-
 ter en statich was/ soo was hy oock seer strijdt-
 baer / jae oock seer gheluckich / ende vercrech
 oock alsoo groote victorien/ comende tot alle de
 voorszreben grootshipt. Ende om dat de selve
 al in de Spaensche Historien gheschreven staen/
 soo en dunckt my niet noodich daer yet meer af
 te verhalen. Ende int ghene dat nu voortaen
 gheseyt sal worden / sal ick alleen sozgh hebben/
 te schryven t'ghene dat d'Indiaensche Boecken
 ende Tractaten zijn verhalende / daer onse

Spaensche Schrijvers gheen mentie af en maken/ om dies wille datse de secreten van dat land soo wel niet ghelweten hebben/ ende zijn dinger seer waerdich aen te mercken/ ghelyck als u gesien sal worden.

Het 23. Cap. Van de vreemde Voor-spoken ende teyckenen die daer in *Mexico* gheschiedden, eer dat hem sijn Heerschappije voleynde.

Deut. 18.

Hier. 10.

Hetwel dat ons de Goddelijcke Schrifsture verbiedt/ ijdele Voor-spoken ende Prognostication gheloof te gheven/ ende Hieremias ons te kennen gheeft/ dat wy ons verschicken van de teyckenen des Hemels/ ghelyck als de Heydenen doen/ soo is nochtan de selve Schrifsture leerende/ dat (in sommigh algemeyne veranderinghen ende castijdinghen die God doen wil) de Teyckenen/ Monstrer ende Voor-spoken/ die daer veeltijds plachter te verschijnen/ niet al te misprijsen of te verwer-

Lib. 9. d.

Demonst.

Euang.

Demon-

strat. 1.

pen en zijn/ ghelyck als ons Eusebius Cesariensis te verstaen gheeft/ want den selven Heere van de Hemelen ende der Aerden/ ordineert soodanigh vreemde nieuwicheden aen den Hemel/ Elementen/ Beesten/ ende aen ander sijn schepselen/ op datse eens deels mogē dienen tot een waerschouwinghe voor de Menschen/ en eens deels om een beginsel te wesen/ vā de straffe/ met de verschrikinge ende verbaertheit/ diese veroorzaken. In tweede Boeck der Machabeen staet gheschreven hoe dat het (voor die soo groote veranderinghe ende heroerte der kinderen van Israel/ veroorzaecht door de Tyrannie van Antiocho Epiphanes ghenaeint/ de welcke de heplighe Schrift is noemende/ wortel der zonden) gheschiedde/ dat men

Mach. 5.

nen ober Jerusalem / veertich daghen lanck /
 groote slachoorzden van Kuypterje ende Crychs-
 volck / in de lucht sach / de welcke met haer ver-
 gulde Harnassen / Spietsen / Schildē / felle Peer-
 den / ende met bloote zweerden / slaende en scher-
 mutserende / tegens den anderen doende waren.
 Ende daer wordt gheseyt / dat (siende dit selve
 die van Jerusalem) sy Godt baden / dat hy sijn
 straffe wilde van haer weeren / ende dat de selve
 Dooz-spoken ofte Teycken / te goede mochten
 ghedjen. Int Boeck der Wijsheyt / so wanneer *Sap. 17.*
 dat Godt sijn Ghemeynte wilde trecken upt
 Egipten, ende d'Egiptenaren straffen / wierden
 oock verhaelt etlijke ghesichten ende verschyn-
 kinge van Monstren / als vā vier verschijnende
 lichten / ghesichten by ontijden van vreesfelijcke
 trougningen ende gedaenten / die daer verschenen.
 Iosephus, in de Boeckien de bello Iudaico, ofte *Euseb. lib.*
 van de Joodtsche oorloghen / vertelt van veel *1. de Eccl.*
 ende groote Dooz-spoken / die daer verschenen *Hist.*
 vooz de destructie van Jerusalem / ende laetste
 ghevanghenisse van t'ongheluckighe volck / die
 Godt met veel reden vooz vpanden hielt. Ende
 van Iosephus heeft Eusebius Cefariensis, ende an-
 dere / t'selve relacs ghenomen / authoziserende
 de selve Prognosticatie. De Histori-schryvers
 zijn vol van dierghelijcke observatien en groote
 veranderinghen van Staten / Republijcken, ofte
 Rijcken. Ende Paulus Orosius en isser niet wey-
 nich vertellende / ende sijn observantie en is oock
 sonder twijffel niet ijdel / want hoewel dat het
 een ijdelheyt / jaee een superstitie is / doe Godt
 dooz sijn Wet verboden heeft / Prognosticatie
 ende Teyckenien lichtelijcken gheloof te gheben.
 Niet tegenstaende in seer groote dingen / veran-
 deringen van Natien / Rijcken / ende seer mercke-

Math. 1.
Luc. 4.

Af. 16.

lijke Wetten / en is het gheen ijdelheyt / maer
goet geraden / te gelooven / dat d'opperste Wijs-
heyt schickt / ofte toelaet / de dinghen die eenighe
tijdinge met brengen / van dat gheschieden sal-
t'welcke dienende is / ghelijck als ick gesept heb-
be / d'eene tot een waerschouwinghe / ende d'an-
der / van wegen de straffe / ende al te samē tot een
teycken / dat de Coninck der Hemelen met der
Menschen dingen rekeninghe houdt / den wel-
ken / gelijk als voor de grootste veranderinghe
der Werelt / (t'welcke sal wesen dē dach des ooz-
deels) gheordineert heeft d'aldergrootste ende
schickelijckste teyckenen die men soude mogen
bedencken. Alsoo oock / om te bedieden / ander-
clepnder ofte minder veranderinge (doch even-
wel merckelijcke) op verschepden plaetsen der
Werelt / soo en laet hy niet te vertoonen eenighe
wonderbaerlijke schijnsels / die hy / nae de Wet
van sijn eeuwighe wijsheyt / verordineert heeft.
Oock mede / soo is te verstaen / dat alhoewel dat
den Duyvel een Vader der leughenen is / so doet
hem nochtans den Coninck der glozien / t'sijner
spijt / dickwils de waerheyt bekenen / jae van
louter vreesse ende teghens sijnen danck / moetsse
den selve niet wepnichmaels seggen. Alsoo wast /
dat hy in de Woestijne / ende door den mont der
Besetenen / met luyder stemmen was roepende /
dat Iesus den Salichmaker was / die gheromen
was om hem te vernielen. Alsoo seyde hy oock
(door Phitonifa) dat Paulus den oprechten Godt
predickte. Van ghelijcken / verschijnende ende
toymenterende de Dupsvrouw van Pilato, dede
haer voor Iesum, den rechtveerdigen Man / soli-
citeren. Inghelijcx soo zijn ons noch oock (be-
halvē de heylige Schriftuere) andere Historien
refererende / verschepden ghetuyghenissen van
d'Algo

d' Afgoden/ tot een bevestinge der Christelijcker
 Religie/ daer Laetantius, Prosperus, ende andere/
 mentie van maken. En in Eusebius, in de Boe-
 ken der bereydinghe van't Euangelii, ghelesen
 mach worden/ ende daer nae in die van zijn De-
 monstratie, t'welcke hier van breedelycken is
 handelende. Hebbe alle dit selve aldus te pro-
 poost gebracht/ op dat niemant en wille verach-
 ten/ t'ghene dat de Historien ende Jaerboecken
 der Indianen zijn verhalende/ beroerende de
 vzeemde Door-spoken ende Prognostication diese
 gehadt hebben/ van dat haer Rijcke/ en t'Rijcke
 des Dupvels/ die sy ghelijckelijcken aanbadden/
 ten eynde was/ ende om datse ghebeurt zijn/ in
 soo onlangs geleden tijden/ welcker geheugenis
 noch versch in de memorie is/ als oock om datse
 de reden soo ghelijckformich zijn/ dat hem den
 doortrayten Dupvel van een soo groote veran-
 deringhe vzeesde ende berlaeghde/ en Godt hier
 mede ghelijckelijck soo wzeede ende verwoeste
 Afgoden-dienaers begoft te castigeeren/ so segge
 ick/ datse weerddich zijn/ gheloof te gheven/ ende
 voorszoodanighe ist/ dat ickse oock houde ende
 alhier verhale. Nu/ soo is t'selve toeghegaen op
 dese maniere/ dat hebbende Moteçuma geregeert
 veel Jaré lanck/ met d'alderopperste voorszoe-
 dicheyt/ ende ghestelt zijnde in soo hooghen ghe-
 dachten/ dat hy hem promptelijcken dede dienen
 ende vzeesen/ jae aanbidden/ ghelijck of hy een
 Godt geweest waer/ soo begonst hem den alder-
 hooghste te castigeeren/ ende eens deels te waer-
 schouwen/ met te ghehengen/ dat de selve Dup-
 vels (dien hy aanbadt) hem seer droevige voorsz-
 bodé sonden/ van't verlies van sijn Rijcke/ ende
 datse hem tormenteerde met Prognostication, die
 noyt gehoozt ofte ghesien waren/ waer mede hy

soo melancolijck ende versuft bleef / dat hy van
 sijn selven niet en wist. Den Afgodt van die van
 Cholôla, die ghenamt wierdt Quezalcoâlt, ver-
 rondichde/ hoe datter een vzeemdt volck op den
 wegh was/ om die rijcken te besitten. Den Co-
 ninck van Tezcuco (t'welckie een groot Nigro-
 mant ofte Swarte-constenaeer was / ende com-
 pact met den Duyvel hadde) quam Moteçuma
 besoecken/ buyten de ghelwoonlijcke upz/ en ver-
 sekerde hem/ sijn Goden gheseyt te hebben / hoe
 dat hem ende sijn gantsche rijcke een groot ver-
 lies ende moeyte voorhanden was. Veel To-
 venaers ende Gochelaers/ seydē hem t' selve van
 ghelijcken/ onder de welckie eenen was/ die hem
 seer bysonderlijcken seyde/ t' ghene dat hem nae-
 maels quam te gebeuren: ende staende met hem
 te spraken/ soo wierdt hy ghelwaer/ hoe dat hem
 de duyven en groote teenen van de handen ende
 voeten ghebraken. Nu/ zijnde met soodanige tij-
 dinghe gantsch ontstelt en qualijcken te vreden/
 heeft alle dese Toovenaers bevolen gebangen te
 nemen / maer spieden zijn haestelijcken upt de
 gebangenisse verdwenen/ waer mede Moteçuma
 soo rasende en uptsinnich wierdt/ (van dat hyse
 niet en mocht doē dooden) dat hy alle henlieder
 Vrouwen ende kinderen dede ombrengen / ende
 haer hupsen en goederen in de grondt uptroepen
 ende vernielen. Ende voelende sijn selven / door
 dese voorboden ghepyckelt/ soo heeft hy gesocht
 den toorn van sijn Goden te versoenen/ waer toe
 hy geboodt te brengen eenen seer grooten steen/
 om daer heftige sacrificien op te doen/ en gaende
 seer veel volcx/ met haer kabels en ghereetschap
 upt / om die te brengen / en constense niet eens
 verroeren/ hoewel datse vast aenhoudende/ seer
 veel dicke kabels aen stucken braken/ ende door
 dien

bien datse noch eben opiniatelijck voortgingen/
sonder ophouden/ soo hoordeuse int eyndt/dicht
by de steen / een stemme / datse niet en wilden te
vergheefs arbeiden/want en soudense doch niet
comen niet nemen/ om dat den Heere / van dat
gheschapen is/ niet langer en wilde ghedoogen/
dat men sulcke dingen dede. Moteçuma dit hoor-
rende / heeft bevolen / datse de sacrificien aldaer
souden doen : waer op (soo men seyt) weder een
ander stem seyde/ En heb ick niet gesept/dat het
niet en is de wille des Heere/ van dat geschapen
is/ dat men sulcx doet : ende op dat ghy sien
moecht/dat sulcx waer is/so sal ick my een poos
laten voortsteypen / ende sult my daer nae niet
weder comen verroeren : Welcke alsoo ghe-
beurde / datse die een poos lichtelijcken voort-
trocken/ ende daer nae in gheenderley maniere/
soo langhe datse haer / door veel biddens / liet
brenghe tot aen de incomste der stadt Mexico,
alwaerse subijtelijcken in een water-tocht ofte
stroom viel/ ende soeckende daer nae/ en is noyt
verschenen of ghebonden / maer vondense daer
nae/ weder ligghe / op de selve plaets daer syse
van daen gehaelt hadden / waer van sy seer ver-
wondert en versuft bleven. Op desen selven tijt/
so verscheen daer aen den Hemel/ een seer groote
ende licht-schijnende vlamme vpers / in de ghe-
daente van een Pyramide, de welcke hem begonst
te vertoonē des midbernachts/ climmende also
op : ende des morgens als de Son opginck/ soo
quam het te staen op het bestek van den mid-
dach/ alwaer het weder verdween. Vertoonde
hem op dese maniere alle nachten/ den tijdt van
een gantsch Jaer lanck / en t'elcke mael dat het
uyt quam/ soo maecte t'volck een groot ghe-
crisich en geroep/ (gelick alst haer gewoonte is)
verstaende

verstaende dat het een voozsegginghe ofte tepe-
 ken van groot quaet was: oock mede so is eens-
 den gheheelen Tempel ontfteken/ (sonder datter
 van binnen of van buyten/ eenich licht/ noch
 donder of blixem/ ontrent was) ende gheben-
 de Wachters een groot gelupdt/quam daer seer
 veel volcr met water nae toe loopen/ om t'selue
 t'uyten/maer en hielp gantsch niet/ tot so lange
 dat het gantsch end' al gheconsumeert was/seg-
 ghen dat het scheen ghelijck of het vper uyt het
 selue houtwerck ghecomen hadde/ ende dat het
 met het water meer byandde. Saghen van ghe-
 lijcken een Comeet opcomen by claren lichten
 dach/ de welcke sijnen loop dede/ van uyt den
 Westen nae't Oosten/ werpende een groote me-
 nichte van voncken ofte vperstralen van hem/
 ende sepden te hebben de ghedaente van een seer
 langhe steert/ende aen't beginsel ofte eynde/dy-
 dingen gelijck als hoofden. T' groote Lack ofte
 Mepz/ t'welcke gheleghen is/ tusschen Mexico
 ende Tezcuco, begonst (sonder datter eenighe
 Windt/ Aerdebevinghe/ ofte eenige andere oor-
 sake was) subitelijcken te sieden/ wassende ende
 springende met waterbellen ofte babbelen/ soo
 hoogh op/ dat alle de tinneragien ofte ghebou-
 wen/ die daer dicht by stonden/ onder de voet
 vielen. Daer wordte ghesept/ dat men op desen
 tijdt/ veel ghelupdts ofte stems hoorde/ghelijck
 als een bedruchte ofte weemoedige Vrouw/ de
 welcke somtijdts sepde: O mijn kinderen/ uwen
 onderganck ende verberf is nu op handen. An-
 dermaels sepde sy/ O mijn kinderen/ waer sal
 ick u heen voeren/ dat ghy t'eenmael niet ver-
 lozen en gaet? Van gelijcken soo verschenē daer
 verscheypden Monstren met twee hoofden/ ende
 brenghende de selve vooz den Coninck/ ver-
 dwenen

wenen terstont upt het ghesicht. Alle dese booz-
 epde dingen gaen twee seer vzeemde Monstren
 e boven/ waer van t'ene aldus was: De Vis-
 chers van't Meyz ofte Lack/cregen een Vogel
 van de grootte ende couleur als een Craen/ doch
 van een vzeemde ende noyt-gehoorde gedaente/
 den welcken sy brachten tot Moteçuma, die tot
 die'r stonden hem onthielt/ int Paleys datse
 noemden van den Roudwe ende Dzoefheyt/ dat
 alteinael swart gheverwet was: want soo ghe-
 lijck als hy hadde verschepde Paleysen tot ver-
 makelijckheyt ende tijdt-verdrif/ alsoo hadde
 hyse oock van ghelijcken booz tijden van swa-
 richeyt/ daer hy nu dapper met becommert
 was/ dooz de dreygementen die hem sijn Goden
 aendeden. Met sulcke dzoevige marē ofte booz
 boden/ quamen by hem recht op den middach/
 ende stelden hem den selven Voghel booz/ de
 welcke recht boven op't hooft/een dinck hadde/
 t'welcke blinckende ende doozschijnende was/
 op de maniere van een spieghel/ int welcke Mo-
 teçuma rēde sien t'schijnfel van den Hemel ende
 sterren/ waer van hy verwondert bleef/ en kee-
 rende d'ooghen nae den Hemel toe/ en sach daer
 gantsch geen sterrē altoos aen. Nu/ siende weder
 in de selbe spieghel/ sach hy Crijschvolck die van
 upt den Oosten/ met een Heysleger/ al vechtende
 ende doot sinijtende aen quamē/ dede sijn Waer-
 seggers roepē/ die hy veel hadde/ ende hebbende
 t'selde gesien/ sonder reden weten te geven/ van't
 ghene haer ghebrægh was/ soo is den Voghel
 op den besten tijdt verdwenen/ sonder datse die
 opt meer te sien quamen/ waer van Moteçuma
 seer dzoevich ende gantsch verbaest bleef. T'an-
 der datter gheschiedde/ was aldus: Daer quam
 enen Boer ofte Bowman hem aenspreken/ de
 welcke

welcke gehouden was/ voor een goet deghehijck
 ende flecht man/ ende den selven referceerde hem/
 hoe dat wesende hy des voorzigen daeghs besich
 op sijn Ackerwerf/ soo quam daer eenen over-
 grooten Arent nae hem toe vliegghen/ ende nam
 hem int gewicht op/ sonder eenich letsel ofte seer
 te doen/ en bracht hem by een seker hol/ alwaer
 hy hem in dede gaen/ seggende den Arent: Alder-
 grootmogenste Heere/ daer byenge ick u den ge-
 nen die ghy my bevolc hebt. Ende den Indiaen-
 schen Landtman sach rondtsoem aen alle zijden/
 om te sien met wien dat hy spzack/ ende en conde
 niemant sien/ ende hoorde terstont een stemme/
 de welcke hem seyde/ Kent ghy dien Man/ die
 aldaer op der Aerden uptghestreckt leyt? Ende
 siende op de vloer/ sach hy een Man die seer vast
 in slaep lach/ met Coninckelijcke verriersels aen/
 ende een bloem-rieckerken/ met eē welrieckende
 byandende leente in de handt/ nae de gewoonte
 van't selve lant/ ende comende de Bouman hem
 te verkennen/ sach dat het was den grooten Co-
 ninck Moteçuma. Terstont nae dat hem den
 Landtman verkent hadde/ soo antwoorde hy:
 Grootmoghende Heere/ dit schijnt te wesen on-
 sen Coninck Moteçuma. Waer op de stemme
 wederom seyde/ Ghy seght de waerheyt/ besiet
 eens hoe slaperich ende sozgheloos dat hy leyt/
 van de groote moeyten ende quade die hem ober-
 t'hoofd hanghen ende besegghenen sullen: t'is al
 tijdt/ dat hy betale de groote overlasten ende
 quellinge/ die hy Godt aengedaen heeft/ ende de
 groote tyranije van sijn opgeblasentheyt/ ende
 hy is hier van soo sozgheloos ende verblindt in
 sijn ellendicheyt/ dat hy't niet eens en ghevoelt:
 ende op dat ghy't sien moecht/ soo neemt die
 leente/ dien hy in sijn handt heeft byandende/
 ende

ende houdtse aen sijn dije van't been / ende ghy
 ult sien / dat hy't niet eens sal voelen. Den ar-
 men Landtman en doost hem niet ghenaken/
 noch oock doen t'gene hem gheseyt wierdt/door
 de groote vreesse diese al te samen van den selven
 Coninck hadden. Maer de stemme seyde we-
 derom: En vrees niet / want ick ben / sonder
 comparatie/ veel meer als desen Coninck/ ende
 ick can hem vernielen/en u beschermen/daerom
 doet het ghene dat ick u bebele. Waer mede den
 Soer de leemte upt des Coninck handt nam/
 ende stackse hem al brandende aen sijn dije/ende
 hy en verroerde hem niet eens / noch en toonde
 daer gantsch gheen ghevoelen in. Dit ghedaen
 zijnde / seyde de stemme tot hem: dewyle dat hy
 nu sacht / hoe slaperich dat den selven Coninck
 sacht / dat hy hem soude gaen wacker maken/
 ende vertellen alle het ghene datter ghepasseert
 was/ ende dat hem den Xrent alsdoe/ door't sel-
 ve bevel/weder int ghewicht opnam/ende op de
 selve plaetse bracht / daer hy hem van daen ghe-
 noemen hadde/ende tot volbrininghe van't gene
 hem gesept was / soo quam hy hem waerschou-
 wen. Men seyt/ dat Moteçuma alsdoe nae sijn
 dije sacht / ende bevondt dat het verbrandt ofte
 versengt was/ t'welcke hy tot die'r stonden niet
 eens gevoelt hadde / waer mede hy hove maten
 droevich ende mistroostich bleef. Omach we-
 sen / dat het ghene den Landtman alhier ver-
 haelde/ hem gebeurt is/ door een inbeeldingsche
 nacht-ghesicht/ende en is niet ongelooflich/dat
 Godt de Heere (door middel van eenen goeden
 ofte quaden Engel) gheordineert ofte toeghela-
 ten heeft/de selve waerschouwinge te doen aen
 den Landtman/ (hoewel een ongheleobich ofte
 Heyden) tot een castijdinghe des Coninck/nae
 demael

Dan. 2.

Num. 22.

3. Reg. 28.

demael dat wy van dierghelijcke ghesichten zijn
 lesende in de Goddelijcke Schryftuere/datse van
 ghelijcken gheopenbaert zijn/aen ongeloobighe
 ofte Heydensche lieden ende zondaren/ als Na-
 buchodonosor, Balan, ende die Pithonisa van Saul.
 Ende soo wanneer dat iijst alle dese dingen niet
 alsoo volcomelijcken gheschiet waren/soo is het
 nochtans seker/dat Moteçuma met groote swa-
 richeyt ende quellinghe belast was/ door de veel
 ende verscheyden Doorboden ofte Spoken dien
 hy hadde/ van dat sijn Rijcke ende Wet haest op
 een eynde was.

Het 24. Cap. Van de tijdinghe die *Moteçuma* creech,
 hoe dat de Spagnaerden aen sijn Landt gheco-
 men vwaren, ende van d'Ambassaetschap
 dien hy aen haer sandt.

DV/soo zijn van int veerthiende Jaer/der
 Regeeringhe van *Moteçuma*, (t'welcke
 was int Jaer onses Salichmakers/
 dupsent vijf hondert ende seventhien)
 verschenen in de Noordt-Zee/ eenighe Schepen
 met volck/ waer van de bewoonders van de
 Zee-custe (t'welcke onderdanen waren van
Moteçuma) hen seer grootelijcken verwonder-
 den/ ende willende haer d'Indianen noch meer
 voldoen/ van wie datse waren/ zijn met etlijke
 Canoas ofte Schuipen/ de Schepen aen boort
 gebaren/nemende veel verberfinge van eetbare
 spijßen ende costelijck ghewaet voor haer/gelijck
 als offse ghecomen hadden om die te vercoopen.
 De Spagnaerde ontfingense in haer Schepen/
 ende in betalinghe van hare spijßen ende cleede-
 ren/ daerse hen van te vreden stelden/ gaven spse
 sommighe snoeren/ van valsche roode/ blauwe/
 groene ende geele steenen/ de welcke d'Indianen
 meynuden

meypnden dierbare steenen te wesen. Ende heb-
bende haer de Spagnaerden geïnformiert/ van
wie dat haren Coninck was/ en van sijn groote
macht/ hebben haer verlof ghegheven/ seggende
datse die gesteenten aen haer Heere wilden bren-
ghen/ ende hem seggen/ datse hem voor dese reyse
niet en mochten gaen besoecken/ maer datse wel
haest wederom soudē comen/ om hem te comen
besien. Met dese boodtschap zijn die van de Zee-
rust nae Mexico toe ghetoghen/ brenghende met
haer in een doeck gherontersept/ alle het ghene
datse gesien hadden/ als van de Schepen/ Men-
schen/ ende haer ghedaente/ ghelijckelijck met de
ghesteenten diese hen gegeven hadden. Met dese
boodtschap bleef den Coninck Moteçuma seer
perplex ende swaermoedich/ ende beval datser
niemandt yet af segghen souden. Des anderen
daeghs vergaerde hy sijnen Raet/ ende wijsende
haer de doecken ende snoeren/ vraeghde hen om
raet/ wat dat men doen soude. Ende daer wiert
besloten/ dat men aen alle de Zee-rusten ordene
soude stellen/ om op haer hoede te wesen ende
wacht te houden/ ende datse hen (soo daer yet
bejeghende ofte overquam) daer van souden
waerschoutwen. T'aenvolgende Jaer/ t'welcke
was int beginsel van't Jaer van achtiene/ soo
saghense t'Zeewaert in/ de Vloot verschijnen/
daer den Marckgraef van den Dale/ Don Fer-
nando Cortès, met sijn met-ghesellen in quam/
met welcke tijdinghe Moteçuma seer verbaest
was/ ende hem met den sijnen beradende/ sepden
sy altemael/ dat sonder twijffel gheromen was/
haer oude en groote Heere Querzalcoâl, de wel-
cke geseyt hadde/ dat hy weder comen soude/ ende
dat hy nu oock alsoo van uyt den Oosten quam/
daer hy nae toe ghegaen was. Daer was onder

de selve Indianen een opinie / dat haer in voorsz.
leden tijden een groot Prins verlatē hadde/ met
beloften van weder te comen/ van welcker fun-
dament op een ander gesept sal worden. Hebben
eyndtlijcken ghesonden vijf treffelijcke Ghesan-
ten/ met costelijcke presenten/ om haer willer om
te heeten/ segghende dat sy wel wisten/ dat haer
grootte Heere Querzalcoāl daer mede quam/ ende
dat hem haer dienaer Moteçuma dede visiteren/
hem houdende voorsz. sijn Dienstknecht. Desse
Ambassaetschap verstonden de Spagñaerden
doorz. middel van Marina Indiaen diese met hen
brachten/ de welcke de Mexicaensche tale const.
Ende dunckende Hernando Cortés, dat het selve
een goede occasie was / om in Mexico te ghera-
ken / heeft bevolen dat men sijn Camer seer wel
ende cierlijck soude opschickē ende toerusten/
ende hebbende sijn selven ghestelt met grootte au-
thoriteyt ende pracht/ heeft de Ghesanten bebo-
len in te comen/ de welcke niet meer en gebzack/
als hem voorsz. haren Godt aen te bidden. Gaver
hem haer Ambassaetschap / segghende dat sijn
Dienaer Moteçuma hem dede versoecken / ende
dat hy hem/ als sijn Stadthouder / t' Landt op
sijnen naem in bewaernis hielt / ende datse we-
wisten / dat hy Tolpicin was / die haer al over
veel Jaren beloest hadde / weder te comen sien
ende datse hem alhier van de cleederen brachten
die hy placht te draghen/ als hy onder haer ver-
keerde / ende datse hem oock baden / de selve te
willen ontfanghen / hem biedende veel ende seer
goede presenten. Cortés antwoorddē (accepte-
rende de giften) ende gaf te verstaen/ dat hy den
ghenen was / die sy seyden / waer mede sy seer
wel te vreden bleven / siende datse van hem so
vriendelijcken en liefstallich getraecteert wierden
t'welck

t'welcke (soo wel in dese als in ander saken) in
 desen vroomdabigen Capiteyn pyssens weerdt
 was: ende soo sijn ontwozyp voortgaenck gehadt
 hadde/ t'welcke was/ t'selve volck met goetheyt
 te winnen/ soo scheent datter de beste middelen
 boogghewendt ende gheraecht waren/ die men
 soude mogen wenschen/ om dat gheheele Landt
 met liefde ende vreedsamicheyt/ t'Euangelium
 onderdanich te maken. Maer de zonde van die
 soo wreede dootslagers en Satans lijfs-eygen/
 waren de castijdinghe van den Hemel bereys-
 schende/ zijnde oock die van veel Spaghaerden
 niet wepnich/ ende alsoo ist/ dat de hooghe oorz-
 deelen Gods/ de ghesontheyt van de lieden ver-
 stelt hebben/ houdwende eerst de verdozven wo-
 relen af. Ende soo/ ghelijck als d'Apostel seyt/ *Rom. 8.*
 t'quaet ende de verblindtcheyt van d'eene is ghe-
 weest/ de salicheyt van d'andere. In effect/ des
 anderen daeghs/ nae de boozsejde Ambaessaet-
 schap so sijn de Capiteynen/ ende t'principaelste
 volck van de Bloot/ in den Ammerael gecomen/
 ende overleggende de sake/ ende verstaende hoe
 rijck en machtrich dat het Rijcke van Moteçuma
 was/ lieten hen duncken/ dat het van noode
 was/ onder dat volck reputatie te vercrighen/
 van dappere ende vrome cloecke Helden/ ende
 datse daer dooz (hoewel sy wepnich waren) sou-
 den ontsien/ ende binnen Mexico ontfanghen
 worden. Tot sulcken eynde/ dedense alle het ge-
 schut van de Schepē rondtsom affschieten: ende
 om dies wille dat sulcx van d'Indianen noyt ge-
 hoort of ghesien was gheweest/ bleven soo ver-
 baest ende verschrict/ ghelijck of haer den He-
 mel op't hooft gheballen hadde. Daer nae/ soo
 hebben hen de soldaten gaen uptdagen/ om met
 haer te bechten: ende om dat het d'Indianen
 3 h b g met

niet en doſten onderſtaen / ſoo hebben ſp haer
 t'ſelbe verweten/ende qualijck ghetracteer/hen
 wiſſende haer Kapiert/Lancien Binck cragen/
 Hartuiſanen ofte Hellebaerden/ en andere Wa-
 penen / waer mede ſp haer ſeer verbeert maect-
 ten. Darne Indianen cregghen hier door ſoo
 groote arggherniſſe ende verſchrickinghe / datſe
 gantsch van opinie veranderden/ſeggghende dat
 haren Coninck ende Heere Tolpicin daer niet
 met onder en quam / maer dat het Goden ende
 Opanden waren / die om henlieben te vernielen
 quamen. Zoo wanneer datſe nu tot Mexico
 quamen / ſoo was Moteçuma int hups van de
 Wperſchare/ ende aleer datſe hem d'Ambaſſaet-
 ſchap brachten / ſoo dede den ongheluckighen
 noch in ſijn tegenwoordichheyt/ een groot ghetal
 van Menſche ſacrificeren/ doende niet het bloet
 der gheſacrificeerden/ de Gheſanten bedoutwen
 ofte beſpzenghen / meynende dat hyſe / met deſe
 ceremonie / (dieſe in ſeer ſolennele Ambaſſaet-
 ſchappen ghebruykten) goet ſouden crighen.
 Maer alle t'ſelaes ende informatie van de ghe-
 daente der Schepen / volck ende wapenen ghe-
 hoort hebbende / bleef gantsch ende t'eenemael
 confuſe ende perplex: ende raet gehouden heb-
 bende/ en heeft geen beter middel gevonden/dan
 om t'onderſoecken / of hy d'aencomſte van de
 ſelbe vzeembelingen / door ſwarde Conſten ende
 beſweeringen coſt beletten. Plaghen haer dick-
 wils met diſdanige middelen te behelpen/ want
 de ghemeynſchappe dieſe met den Dupvel had-
 den/ was ſeer groot / met welcker hulpe ſp oock
 menichmaels vzeemde effecten te weegh brach-
 ten. Nu dan / ſoo vergaderden haer de Coobe-
 naers / Swarte-conſtenaers ende Dupvel-be-
 ſweerders: ende van Moteçuma ghepoort zijnde/

namen

namen op haer last / t'selve volck weder in haer landt te doen keeren / tot welcker eynde / sy ghegaen zijn / op sekere oorden / ofte bestemde plaetsen / (die haer / om de Dypvelen te vermanen / ende haer Const te gebuycken / bequaem dochte) een dinck waerdich aen te mercken / deden al watse mochten ende costen / ende siende dat de Christenen gheenich dinck hinderlijck en was / zijn wederom tot haren Coninck ghekeert / segghende / dat die lieden meer als Menschen waren / want daer en was niet een dinck van haer Tooverge ende Besweeringhe / dat haer pet beschadichde. Alhier begoft hem Moteçuma te perswaderen / eenen anderen wegh te kiesē / en beynsende met haer comste een goet ghenoeghen te hebben / heeft over alle sijn Rijkhe (seyndende) bevolen / dat men de selve Hemelsche Goden / die in sijn Landt ghecome waren / dienen ende onderdanich wesen soude. De gantsche Gemeente was seer verslagen ende mistroostich / ende daer quamē veel breede tijdinghen / hoe dat de Spagnardē seer veel vragghden nae den Coninck / nae sijn maniere van procederen / ende nae sijn huys ende goederen. Hier van wast / dat hy hem boven maten seer verlaegghde / ende radende hem den sijnen / ende ander Swarte-consteners / dat hy hem soude verberghen / presenterende hem ter plaetsen te brengen / daer hy van niemant ter Werelt ghevonden mocht worden. Heeft sulcx geweygert / om dat het hem dochte / een veracht heyt te wesen / ende nam voor hem / dat te verberghden / al waert schoon dat hy daer om sterben soude / ende is eyndelijck van sijn Coninck huys in een ander ghegaen / om de voorsayde Goden (ghelijck als slieden sepdē) in sijn Paleys te doen herberghen.

Mijn meyninghe en is niet/te handelen/
van de dadē der Spagnaerden/die nieu
Spagnen ghewonnen (noch van de
vzeemde geschiedenissen diese ghehad)
hebben/ noch oock van de moedt en vroomheyt
des onberwinlijckē Capiteyns Fernādo Cortēs,
want hier van doch al ghenoech Historien ende
Tractaten zijn: ende de gene die den selven Capi-
teyn Fernando Cortēs gheschreven heeft aen den
Keeser Carel de vijfde/ (hoe wel met een slechte
styl/ ende vzeemdt van opgeblasenheyt) geven
genoechsame ghetupgemissen van datter gepas-
seert is/ t'welcke veel ende seer waerdich was/
in eeuwige gheheughenisse te blijven. Maer om
alleenlijcken mijn intentie te voldoen/so reesteert
daer te seggen/ t'ghene dat d'Indianen van dese
sake zijn refererende/ t'welcke tot noch toe in
geen Spaensche letteren ofte schryft ghestelt en
is. Nu/hebbende van Moteçuma de tijdinge van
de victorie des Capiteyns/ende hoe dat hy vast/
in sijn verpsech/ aen quam trecken/ hebbende
verbondt ghemaect met die van Tlascalā sijn
hooft-vpanden/ ende een straffe castijdinge ghe-
daen over sijn vzienden die van Cholola,so heeft
hy hem gemeynt te bedzieghen/ of te beproeven/
met voor uyt te sependen/ een van sijn treffelijck-
ste/ met sijn wapenen ende Conincx eer-tepche-
nen/de welcke hem verpse de te wesen Moteçuma:
welcke bedroch ofte versieringhe/ den March-
graef verstaen hebbende/ door die van Tlascalā,
die in sijn gheselschap quamen/ heeft hem sulcx
ontboden met een discrete berispinghe/ van dat
hy hem hadde willen bedzieghen. Waer van
Moteçuma

Moteçuma seer versuft bleef/ ende heeft met dese angst ende verbaestheyt (keerende sijn ghedachten om ende weer om) wederom onderstaen/ de Christenen te doen afwijcken/ door middelen van Toobenaers ende Dupbel-besweerders/ tot welcken eynde/ hyder veel meer vergadert heeft als d'eerste reys/ haer dreygende t'leven te venemen/ soose wederom quamen sonder t'effectueren daer hyse om upt sandt. Splieden besloofden sulcx te doen: ende daer ginck een groot Rot ofte schare/ van dese Dupvelsche Officianten/op de wegh vā Chalco, (t'welcke was/ daer de Spaguaerden nae toe/ ende door moesten comen/ en climmende een hooghte opwaerts aen/ soo is haer verschenē Tezcalipuca, (een van haer principaelste Goden) de welcke van t' Spaensche Legher af quam/ zijnde gecleedt gelijck als de Chalcas, hebbende de borsten gegozdt ofte opgheshoort/ met een coorde van sparto, (een tuych daer men in Spagnen de Wygckorven af vrypt) die acht maels om t'lijf ginck/ sach daer upt/ gelijck als of hy upt sijn sinnen/ droncken/ moeploos ende dul geweest hadde/ ende comende hy't Rot ofte schare van de Toobenaers ende Gochelaers/ is stil blijvē staen/ ende heeft daer met een groote toornicheyt gheseyt: Waerom comt ghylieden weder hier? Wat is dat Moteçuma door ulieder middel soecht? Hy heeft hem te laet bedorcht/ want het is al besloten/ dat men hem sijn Gijcke/ sijn Cere/ ende al wat hy heeft/ ontneme/ door die groote tyrannijen/ die hy teghens sijn onderdanen bedreve heeft/ want hy en heeft niet geregeert als eē Heere/ maer als een Tyran ende verrader. Hoorende dese woorden/ soo hebben de Toobenaers verkent/ dat het haren Afgodt was/ ende hebben haer door hem veroot-

moedicht / ende eenen steenen Altaer opgerecht/
bedeckende ende bestropende de selve met bloe-
men / van die daer ontrent stonden. Maer hy
hier gheen werck af makende/ heeft haer weder
bekeken/ seggende: Waerom zijt ghy verraders
hier ghecomen? Keert u / keert u terstont we-
derom / ende siet Mexico eens aen / op dat ghy
weten moecht hoe't daer niet af loope sal. Ende
men seyt/ datse haer (om Mexico te besien) om-
keerden. ende sagent altemael in een louter vper
ende blam staen vanden/ ende hier mede is den
Duyvel verdwenen. Ende om dat spieden niet
voorder aen dorsten passeren/soo hebben sy t' sel-
ve Moteçuma te kennen ghegeven / den welcken
voor een wyl tijds (met syn oogen nae der aer-
den toe) niet een woordt cost wtbrzenghen/ende
zijnde t' selve wat over/ heeft gesept: Nu wel aen/
wat sullen wy doen/soo ons de Goden ende onse
vrienden niet te hulp en comen / ende datse eer
onse vanden voorderlijck zijn? Soo hebbe ick
my dan geresolueert/ende laten wy ons alsoo al
te samen resolveren / daer come af wat het wil/
dat wy niet en sullen vluchten / noch en sullen
ons ooc niet verbergen/ noch eenige vtsaecht-
heyt toonen. Ick hebbe medelijden ende com-
passie met de ouden ende kinderen/die geen han-
den of voeten en hebben om haer te beschermen.
Ende dit gheseyt hebbende / sweegh hy stil / om
dat hem syn gemoedt begoft t'overstulpen ende
te beweghen. Eyndelijcken / beginnende den
Marchgaaft Mexico te ghenaken / soo heeft
Moteçuma voor hem ghenomen/ van den noode
een deucht te maken/ en is byse vierendeel mijls
uyt de Stadt hem tegens getogen/t'ontfangen/
comende met grooter Majesteit: en wordende
ghedragghen op de schouderen van vier Heeren/
hebbende

hebbende ober t'hoofst / een verhemelt van gout
 ende costelycke pluppen. Nu / ten tyden datse
 malcanderen ghemoetten / soo is Moteçuma af-
 ghesteghen / ende hebben den anderen seer belee-
 delijcken ghegroet. Ende Don Fernando Cortès
 heeft hem gesept / dat hy sonder swaricheyt sou-
 de wesen / dat syn comste niet en was / om hem
 syn Rijcke te benemen of te verminderen. Mo-
 teçuma heeft Cortès, met syn met-ghesellen / ghe-
 herberghet in syn principaelste Daleys / dat seer
 heerlijck was / ende hy is selfs in een van syn an-
 der huyzen ghegaen. Den selven nacht / soo heb-
 ben de soldaten t'geschut van blijdschap los ghe-
 schoten / waer van d'Indianen (die sulckē mi-
 sijck niet ghewoon waren) niet wepnich en ver-
 schyckten. Des anderē daeghs / so heeft Cortès,
 Moteçuma ende de Heerē van syn Hof doen ver-
 gaderen in een groote Sael: ende by een zijnde /
 heeft haer (sittende in syn stoel) ghesep / hoe dat
 hy was een Dienaer / van een groot Heer ofte
 Vorst / die hem uptgesonden hadde / om over de
 selve Landen goet te doen / ende weldaet te be-
 wijzen / ende dat hy daer die van Tlascāla (t'wel-
 ke syn vrienden waren) seer claeghlijck in ghe-
 bonden hadde / van't onghelijck ende leet / dat
 hen die van Mexico altoos aenghedaen hadden /
 ende dat hy begeerde te wetē / wie dat de schuldt
 hadde / om haer te vereenigen / en van nu voort-
 aen den anderen gheen quaet meer aen te doen /
 en dat hy / met syn broeders / (verstaet de Spa-
 gnaerden) aldaer souden blijven / sonder eenighe
 schade te doen / maer soudē haer eer in alles hel-
 pen daerse costen en mochten. Wede dat dese re-
 denen van al te samen wel verstaen mochten
 worden / waer toe hy syn Tolcken ghebruyckte.
 T welcke den Coninc en d'ander Mexicaensche

Deeren verstaen hebbende/ zijn daer grootelijcken in verbljdt ende gherust gheweest/ nae't bewijs ende vziendtschappe diese aen Cortès, ende aen alle d'ander/ toonende waren. Vele hebben een opinie/ datse (ghelijck als de sake op den selven dach besluten bleef) seer lichtelijckē met den Coninck ende t' Coninckrijck ghedaen condē hebben/ al watse wilden/ ende datse haer de Wet Christi ingheplant mochten hebben/ met groote voldoeninge ende vreedsaemheyt. Maer Gods oordeelen zijn onbegrijpelijck/ ende de zondē van beyde zijden veel/ ende alsoo is de sake oock seer verschepden afgheloopen/ hoewel dat Godt ten laetsten tot sijn intentie gecomen is/ in te bewijsen barmherticheyt aen de selve Natie/ met het licht van sijn Euangelium, hebbende eerstelijcken sijn oordeel ende straffe laten gaen over den ghenen/ die't voor sijn Goddelijcke Majesteit verdient hadden. In effect/ daer sijn oorsaken opgherefen/waer door aen beyde zijden/quaet vermoeden/ clachten ende ongelijckē voor gewende wierden. Ende siende Cortès, dat het ghemoedt der Indianē verbroemdt was/soo heeft het hem goet gedocht/hen te verskeren met de handen te slaen aen den Coninck Moteçuma, ende hem gevangen te nemen/ ende in d'ijfers ofte boepen te setten/ een sake die de Werelt te verwonderen gheeft/ t'welcke een van sijn ander daden (daer hy sijn Schepen verbrandde/ende hem onder de byanden liet beslupten/ om te verwinnen of te sterben) wel gelijck is. Het argste vā allen/was/ dat hem Cortès (door oorsake van d'ontydighe romste/ eener Pamphilo de Narvaes, tot Vera Cruz, om t'lant oproerich te makē) van Mexico moestē absenteren/ latende den armē Moteçuma in handen van sijn Met-ghesellen/de welcke sijn

discretie

biscretie noch moderatie niet en hadden / waer
dooz / dat de sake ghecomen is / tot een gantsche
oproer ende tweedracht / sonder eenigen middel
van vrede.

Het 26. Cap. Van de doot van *Motēcuma*, ende hoe
dat de Spagnaerden uyt *Mexico* scheyddē.

In Cortesens afwesen ofte absentie van
Mexico, soo heeft den ghenen / die in sijn
plaets bleef / vooz hem genomē een straffe
te doen ober de *Mexicanen* / ende was soo
overdadich / ende daer wierden soo veel van den
Adel ongebracht / (in eē *Mitote* ofte Dans-spel
diese int Hof ofte *Paleys* hielden) dat de gant-
sche *Ghemeynte* oproerich werdt / ende grepen /
met een verholgen uyt sinnicheyt / de wapenen in
de handt / om haer te wjeken en de Spagnaerts
te dooden / ende alsoo wast / datse het hups beset-
ten ende dapper benauden / sonder dat haer de
schade (diese van't geschut ende voetboghē cre-
gen / die seer groot was) yet toe costen doen / om
van haer boornemen af te staen. Volherdden int
selve veel dagen lanck / ende benamē haer de lijf-
tochten / sonder daer pets ter werelts in of uyt
te laten. Vochten met steenen / worp-pijlen / met
haer maniere van spietsen ende zweerde / t'welc-
ke roeden zijn / daerse vier ofte ses seer scherpe
blijmen ofte scheermessen in hebben / ende waren
soodanich / datter in dese furie ende oproerte (ge-
lijck als de *Historien* verhalen) een *Indiaen* met
een slach / den gantschen hals ende t'hoofd van
een *Peerd* gheheel met afmaeyde. Alse nu op
eenen dach met sulcken opset ende verbolghent-
heyt waren bechtende / so hebben de Spagnaer-
den (om haer te stillen) *Motēcuma*, met een an-
der van de treffelijckste / doen climmen bobē op
een

een plat van't hups/ beschut zynde met de Schilden ofte Schilden van twee soldaten die niet hen gingen. Siende spieden haer Heere Moteçuma, bleven al te saniem stil staen/ ende daer was terstont een groote silentie. Als doe so septe haer Moteçuma, dooz middel van dien anderē treffelijcken / met luyder stemme) datse haer soudē bedaren / ende de Spaguaerden gheen oorlogh aen doen: want dewyle dat hy ghevangen was / (ghelijck alsse wel saghen) soo en cost het haer niet proffiteren. Hoorēde dit selve een cloeckmoedich Jonghelinck / genaemt Quicuxtemoc, den welcken sy onder haer al gehandelt hadden/ dooz Coninck op te werpen / riep weder met luyder stemme tot Moteçuma, dat hy hem wel mocht gaen versien als een stuck schelms / naedemael dat hy soo bloohtertich gheweest was / datse hem doch alsnu niet meer gehooysaem soudē wesen / maer soudē over hem soodanighen straffe doen / als hy verdient hadde / ende noemden hem / tot meerder schande / een Wijs te wesen. Dit gesept hebbende / spande hy sijn boghe / ende begost hem met pijle nae sijn lijf te schieten / ende de Gheuepnte begonst weder aen met steenen te werpen / ende haer storm te vervolghen. Daer wordt vanbelen gesept / dat Moteçuma op dese reys niet een steenwozz getreft wierdt / daer hy van sterf. Maer d'Indianen van Mexico bevestighen / dat sulcx niet waer en is / dan dat hy daer nae / de doot ghestorven is / die ick terstont verhalen sal. Als hem Alvarado ende d'ander Spaguaerden / soo benaut ende beset sagen / hebben gesonden aen den Capiteyn Cortès, om hem te doen weten / t'groot perijckel daerse in waren. Ende hebbende hy / met een wonderlijcke beghericheyt ende cloeckheyt / de dingen van Narvaes ghereme-

gheremedieert/ende t'meeften deel van ſijn volck
tot hem gherceghen / is met grooter haest/ ende
spoedighe dachreysen / nae Mexico den ſynen te
hulpe ghetrocken/ende nemende den tijdt waer/
dat d'Indianē rustende waren/want was haer
ghewoonte/datſe in haer Oorlogh van alle vier
dagen/ een rusteden/ is met practijcke ende ge-
weldt ſoo verre gecomen / dat hy hem geboeght
heeft tot by den ſynen/int Coninc Paleys/daer
hen de Spaghaerden sterck gemaect hadden/
waerom ſy veel vreuchde ende blijdschap bedre-
ven/ende alle het geſchut los ſchoten. Maer om
dieswille/dat d'uytsinnicheyt der Indianē meer
ende meer aenwies / ſonder datter eenighe mid-
delen waren / om haer te vreden te ſtellen / ende
dat haer de lijſtochten t'eenemael begonſten te
gebreken/ ſiende oock datter geen hope en was/
van haer langer te mogen verweeren/ ſoo heeft
den Capiteyn Cortés door hem ghenomen/daer
op eenen nacht al blindelingh ende bedecktelyck
uyt te trecken/ ende hebbende gemaect eenighe
houten Bruggen / om te paſſeren ober twee ſeer
grootte ende periculeuſe water-tochte ofte ſtroo-
men/ is met grooter ſtilheyt des middernachts
daer uyt ghetrocken/ende hebbende al een grooten
hoop van't volck ghepaſſeert ober d'eerſte
water-tocht ofte ſtroom/ ſoo zijnſe ontdeckt ge-
wordē door een Indiaenſche Vrouwē/ de wel-
ke ſeer luyde begonſt te roepen / hoe dat haer
byanden wech liepen / op welker gheluydt de
gantſche Ghemeynthe t'samenliep/ ende met een
dappere furie/daer op aen vielen/in ſulcker voe-
ghen/ datter/int paſſeren van de tweede water-
tocht/ ſoo gewondt als overtreden/ober de drye
hondert ter neder gelept wierden/ ende doot ble-
ven / ter plaetſe daer hedens daeghs een Cluſſe
ſtaet/

staet / de welcke (onbehoorlijck ende sonder reden) van de Martelaren genaemt wordt. Daer warden veel / die / om haer gout ende Zulweelen / diese hadden / te bewaren / t'lijf verlozen. Andere die haer selfs vertoefden om sulcx op te rapen ende met te brengen / wierden van de Mexicanen gebangen genomen / ende seer wreedelijcken voor hare Goden ghesacrificeert ofte opgeoffert. Den Coninck Moteçuma wiert van de Mexicanen doot ghevonden / zijnde / nae datse segghen / met pongnaerden doorsteken. En haer opinie is / dat hy op den selven nacht / met meer andere der vooznaemste / van de Spagnaerden / omghebracht is gheweest. Den Marchgraef / seyt eer / int Relaes ofte Tractaet dat hy aen den Keyser sandt / dat hem de Mexicanen / op den selven nacht / een soon van Moteçuma, met meer andere Edel-lieden / die hy met hem bracht / gedoodt hebben: ende seyt oock / dat haer allen den rijckdom / van gout / silver ende gesteenten / diese met haer doegen / int Lack ofte Mexy gevallen is / sonder dat sulcx opt weer te voorschijn quam. Nu / t'mach wesen hoe dat het wil / Moteçuma is ellendelijcken voleyndt / ende heeft van sijn groote opgeblasentheyt ende tyrannie gherechtelijcken betaelt / t'gene dat hy aen't oordeel van den Heere der Heuelé wel verdient hadde / wát comende sijn lichaem in handen der Indianen / en wilden hem niet alleen gheen Coninck / maer noch oock geen gemeynen Mans upbaert ofte begraeffnisse doen / verwerpende t'selve met een groote versmaetheyt ende gramschappe. Een van sijn Dienaers hebbende mededoogentheyt met soo veel ongebals van eenen Coninck / die te vooré ontsien / ende gelijk als een Godt aengebede was / maecte daer ergens eē Operkuyt / ende

ende verbrandt zijnde / leyde hy sijn asche / soo
ghelyck als hy best mocht / op een plaets / die
genoech veracht was. Nu/keerende op de Spa-
gnaerden/ die't ontquamen / passeerden een seer
grooten armoedt ende moeften/want d'India-
nen waren haer verbolghende / niet een obsti-
naet gemoedt / twee ofte dype daghen lanch/son-
der datse haer een oogenblich lieten rusten / ende
splieden waren soo seer gebereert van hongher/
datter seer weynich granen van Mays omghe-
deelt wierden voor haer eten. De Tractaten der
Spagnaerden ende van d'Indianen comen over
een / van hoe datse onsen Heere alhier miracu-
leuslyck verlost heeft / haer beschermende de
Moeder der barmherticheyt/ ende Coninginne
der Hemelen/Maria, seer wonderbaerlyck op een
berghsken/ dype mijlen van Mexico, alwaer he-
dens daeghs een Kercke ghesundeert is / tot een
ghedachtenis van't selve / gheintituleert / Ons
Liefvrouwe der bystandt ofte hulpe. Quamen
hy haer vrienden die van Tlascalá, alwaerse haer
weder opruften ende versagen/ende hebben met
haerlieder hulpe / als oock met de wonderbaer-
lycke cloecksinlicheyt en goet beleydt van Fer-
nando Cortés, t'oorlogh wederom tegens Mexico
aengehangen/soo te water als te landt/en heb-
ben eyndtlyck / met de inventie der Bergantij-
nen ofte Roep-Jachten / diese op't Lach ofte
Wey toerusten/ ende daer nae door veel Veldt-
slaghen/ ende meer als t'sestich periculouse strij-
den / de Stadt t'eenemael comen te veroveren
ende in gheeregen / op den dach van S.Hipolito,
den derthienden Augusti / van't Jaer duysent
vijf hondert ende een en twintich. Den laetsten
Coninck der Mexicanen hebbende seer hardt-
nekelijck t'oorlogh uytgevoert/ is ten laetsten
ghevan-

ghebangen ghereghen in een groote Canoa ofte Schuyte / daer hy't met meynde t'ontcomen / ende ghebracht zynde / met andere van de treffelijckste / vooz Fernando Cortès, soo is het Coninckken / met een vyeemde cloeckmoedicheyt / (een pongnaert upt treckende) tot Cortès gecomen / ende heeft hem gesept: Ick hebbe tot noch gedaen alle het ghene dat ick genogen hebbe / tot een bescherminghe van den mijnen / soo en ben ick alsiu niet meer schuldich / als u dit te geven / op dat ghyder my terstont met ombrengt ende doodet. Cortès antwoordbde / dat hy hem niet en begeerde te dooden / noch dat sijn meyninge niet gheweest en was om haer te beschadigen / maer dat het haerder so sortē hardtnechigheden schult was / soo veel quaets ende verderf gheleden te hebben / want het was haer wel indachtich hoe veel maels datse haer de vrede en vrientschappe aangeboden hadden. Dit gheseyt hebbende / liet hem bewaren ende seer wel tracteren / met alle d'ander meer die daer afgecomē ende gesalveert waren. In dese Conqueste ofte Overwinninghe van Mexico, sijn geschiet veel wonderbaerlijcke dinghen / ende ick en houdet vooz gheen leughen noch verheffinge / t'ghene dat gesept wordt / van de ghene die schryven / hoe dat Godt de sake der Spagnaerden met veel mirakelen te baet gecomen is / ende sonder hulpe ende faueur vā den Hemel / soo wast onmogelijken geweest / so veel swaricheden over te comen / ende t'gehele lant / door't belepdt van soo wepnich volck / te slechten ende t'onder te brengen: want alhoewel dat wylieden zondaren / ende sulckē hulpe onwaerdich waren / soo was nochtans de sake vooz Godt / de glozie van ons gheloof / ende de weldaet van soo veel dupsenden van zielen (ghelijck als den

Heere

Heere van de selve Natie ghepredestineert ofte vercozen hadde) verespichende datter / om de beranderinghe die wy sien / middelen voorzghewendt worden/ die boven de natuer ende eyghen waren/ van den genen / die de blinden ende ghebangenen tot sijner kennisse roept/ ende haer met sijn heplich Euangelium is ghebende/ t'licht ende de vspichet. Ende op dat dit selve best geloost ende verstaen mach worden / soo sal ick sommighe exempelen verhalen / die my op dese Historie te propoost duncken te comen.

Het 27. Cap. Van sommighe Mirakelen die Godt in *Indien* ghevrocht heeft, tot een hulpe van't geloof, ende sonder verdiensten der gener diese uygherecht hebben.

Santa Crus de la Sierra (ofte t'hepliche Crups van't Gheberghite) is een seer verre gelegen ende groote Provintie in Rijcke van Peru, de welcke nabuerschap heeft / met verscheden ongheloovighe Natien/ die tot noch toe t'licht van't Euangelium niet ontfanghen hebben/soo sp't van den tijdt af (datter de Vaders van ons gheselschap met sulcken intentie nae toe ghetrocken zijn) niet aengenomen en hebben. Doch die van de voorszede Provintie/ zijn althans Christenen/ en daer zijn Spagnarden/ en een groote menichte van gedoopte Indianen in. Op wat maniere datter nu de Christenheyt eerst in ghecomen is / was aldus: Een soldaet/van een ongheregelt ende moertwillich leven / in de Provintie van de Charcas, de welcke hem dooz vrees van't gherecht (die hem om sijn misdaden verholghde) seer verde te landewaerts in begaf / wierdt van de Barbarische ofte ongheloovigen/ van't selve landt/in behoedt

opghenomen. Ende siende desen Spagnaert/
 dat dese lieden een groot ghebreck van water le-
 den/ ende datse/ om regen te krijghen/ veel super-
 stitien (ghelyck het haer gebrypck is) aenrech-
 ten/ heeft haer gheseyt/ dat soose wilden doen
 t'ghene hy haer seyde/ dat het terstont soude re-
 ghenen. Sylieden presenteerden haer/ dat seer
 geerne te willē doen. Hier mede dan/so maecte
 den soldaet een groot Crups/ende rechtent ober-
 eyndt/ende beval haer/datse aldaer souden aen-
 bidden/ ende water eyschen/ t'welcke splieden
 alsoo deden/ een dunck dat wonderbaerlijck is:
 daer stonten terstont soo grooten menichte van
 regenwater/ dat d'Indianen soo grooten devo-
 tie tot het heyligh Crups creghen/ datser in alle
 hare nooden haer toevlucht op namen/en t'gene
 vercregen datse eyschten: jae soo veel/datse hare
 Afgoden quamen onder de voet te werpen/
 t'Crups voor een Wapen ofte Ger-tepckē dzoeg-
 ghen/ ende Predicanten eyschten/om haer te la-
 ten ondertwijfen ende doopen/ waerom de selve
 Provintie noch tot hedens daeghs geintituleert
 ofte ghenoeint werdt/ Sancta Crus de la Sierra,
 (dat is t'heylighe Crups van't Gheberghte.
 Waer op dat men sien mach/ door wien dat
 Godt dit wonder-tepcken ghewrocht heeft/ soo
 is te weten/ dat comende den selven soldaet (nae
 dat hy etlijcke Jaren dese mirakelē van Apostel
 gedaen hadde/sonder sijn leven te beteren) in de
 Provintie van de Charcas, ende rechtende we-
 derom sijn schelmerije uyt/ is in Porosi open-
 baerlijck aen de galgh ghehanghen: daerom soo
 moest (den ghenen die dit altemael schrijft/ als
 een sake die kennelijck/ende in sijnen tijt gebeurt
 is) hem seer wel gekent hebben. In de vreedende
 Peregrinatie die Cabeça de Vaca (ofte t'Roepen
 hooft/

hooft/den ghenen die naemaels Gouverneur in Paraguay gheweest is) gheschreven heeft / van't e' ghene dat hem int landt van Florida gheschiet is/ met twee of drie mackers / zijnde daer/ van een Armada ofte Wlote/ alleen ghebleven / dwalende thien Jaren lanck/ door Barbarische landen. Ende doorloopende t'selve landt tot aen de Zuyder Zee toe/vertelt/ende is oock een geloofswaerdich Auteurs / hoe datse van de Barbaren ghedwongen waren/haer van sekere kranckheden te ghenesen / ende soose sulcx niet en deden/ dreyghdense haer t'leven te benemen. Ende hoe wel dat sy gantsch geen ervarentheit/noch oock eenige gereetschap tot de mederijnen en hadden/ soo maectense haer (door den noot ghedwonghen wesende) Evangelische Mederijnen / lesende de Kerckelijcke Ghebeden/ ende makende het teyckē des Crucis daer over/ende quamen de selve krancken daer niet te ghenesen / met welker nieu-mare sy't selve ampt moesten achtervolgen/ door alle de Vlecken ende Steden die ontelbaer waren/ comende haer de Heere wonderlijck te bate / in sulcker voeghen / dat syder haer selfs van verwonderden/ dewijle datse niet meer als lieden van een ghemeyn leven waren/ zijnde den eenen van haer noch oock een swart. Lançero, is in Peru een soldaet gheweest/en men en weet oock van hem anders geen weerdicheyt meer/ dan dat sy een soldaet was. Desen genas de wonden op de staende voet/ alleen met sekere goede woorden/ ende het teycken van't cruce daer over te slaen/waer upt datter een ghemeyn spreckwoordt voort quam / Den Psalm van Lançero. En worden de den selven geexamineert van den ghenen die d'authoziteyt in de Kercke hebben / so is sijn ampt ende daet geapprobeert/

ofte vooz goet bekend gheworzen. Ten tijden dat de Spagnærden in de stadt van Cusco belegen/ ende in soo grooten benauthēpt waren, dat het haer / sonder eenighen bystandt van den Hemel/niet mogelijk en was/daer van bevyjdt te worden/ soo wordt daer van gheloofweerdighe personen vertelt/ ghelijck als ick het selfs ghehoort hebbe / dat werpende d'Indianen met byperpylen op het dach van de wooninghe der Spagnærden / (t'welcke was / daer alsnu de groote Kercke staet) wesende t'selve dach van een seker stroo / t'welck men aldaer Chichonoeint / en quam noch noyt t'ontsteken of pet te branden/ want een Vrouwē/die daer boven om hoogh was / dede het byer terstont upt / ende dit wierdt oogenschynlijcken van de Indianen aengesien/ghelijck als sp't met verwonderinghe naegesept hebben. Door veel Tractaren ende Historien die daer zijn/weet men voozseker/dat (in verscheyden Veldtflaghen die de Spagnærts gehadt hebben/so in nieu Spagnen als in Peru)de wederpartije der Indianen / in de locht ghesien hebben/een Ridder met een zweerdt in de hant/ ende sittende op een wit Peerdt / die vooz / ofte met de Spagnærden was bechtende/waer van de veneratie ofte eerbiedinghe / die men den glorieusen Apostel S. Jacob over alle de Landen van Indien geeft/ altoos en alsnu noch soo groot is geweest Op andere tijden sagensē in dierghelijcke benautheden/t'Beeldt van ons Liefvrouwe/ van wiens de Christenen/ in die contrepen/ onhergelyckelijcke Welbaden ontfangē hebben. Ende so men dese Hemelsche wercken altemael op't breedt wilde verhalen/ ghelijck alsse gepas seert zijn/ soude een seer lanck tielaes ballen/ het is ghenoech dit selve gheroert te hebben / met

d'oorzake

d'oorfacke van de vrientschappe die de Conin-
ginne der glozie aen den onsen vertoont heeft/
ten tyden datse van de Mexicanen soo seer be-
naut ende vervolght waren / t welcke altemael
gelept is/ op dat men verstaen mach/ dat onsen
Heere sorggh ghedragen heeft/ om t Ch:istelijche
Gheloof ende Religie vooz te staen ende behul-
pich te wesen / beschermende den ghenen die t
haer professie was/ hoewel dat splicde by avon-
tuer/dooz haer wercken/ soodanighe Hemelsche
weldaden ende hulpe niet en warē verdienende.
Dit selve is oock ghelijckelijck goet / op dat
men alle de dingen / van de eerste Overwinners
van Indien, niet soo absolutelijcken en verdoeme
of verwoyde/ ghelijck als sommighe gheleerden
ende Religieusen (doch sonder twijffel niet eenen
goeden ijver / maer al te veel) ghedaen hebben.
Want alhoewel dat den meesten hoop gheweest
zijn/ gierighe/ roeckeloose / ende seer onwetende
lieden in de maniere van procederen / die men
onder d'ongeloobighen (die de Christenen nopt
te cort ghedaen hadden) behoorde te hebben/ des
niet tegenstaende / soo en mach men insghelijck
niet ontkennen/ datter oock/ van weghen d'on-
geloobigen/ veel booshepts ende quaets tegens
Godt ende den onsen bedreven is gheweest / die
haer tot wreedtheit en straffe verobligeert ende
ghepozt hebben. Ende t gene dat noch meer is/
soo heeft den Heere van allen / (hoewel dat de
gheloobighen/ zondaren waren) haer sake ende
partije willen voozstaen/ tot welbaert der sel-
ver ongheloobighen / de welke haer daer nae/
dooz dese occasie/ tot het heylighe Euangelium
souden bekeeren / want Godes weghen
ende raetslagen/ zijn hoogh ende
wonderbaerlijck.

Het 28. Cap. ende t'laetste, Van de ghelegghentheyte ofte gheftaltenis, die de Goddelijcke voorfienicheyt, in *Indien* gheordineert ofte gheschickt heeft, om de Christelijcke Religie daer incomste te hebben.

Vil dese Historie van *Indien* voleyndend / met te verclaren / de wonderbaerlijcke ghichinghe / waer door dat Godt / d'incomste van't Euangelium, int selve land / ghedisponeert ende bereydt heeft / t'welcke grootelijcken t'aenmercken staet / om de wijsheyt ende goetheyt des Scheppers daer door te loven ende groot te maken. Door't belaes ende t'Discours dat ick in dese Boecken gheschreven hebbe / soo mach van elck een verstaen worden / dat de selve Rijcken / soo wel in Peru als in nieu Spagnen, ten tijden dat daer de Christenen in quamen / gheromen waren op't alderhooghste / ende op d'uyterste palen van hare macht. Want d'Ingas waren in Peru besittende / t'landt van't Rijcke van Chile af / tot voorby dat van Quito, t'welcke zijn duysent mijlen weeghs: ende hadden soo grooten dienst ende rijckdom van gont / silver / ende alle costelijckheyt. Ende in Mexico regneerde Moteçuma, van de Nooydt-Zee af / tot aen de Zuyder Zee toe / wordende ontsien ende aengebeden / niet als een Mensch / maer als een Godt. Op desen tijdt soo oordeelde den Alderhooghsten / dat dien steen van Daniel, die de Rijcken ende Monarchijen der Werelt aen stucken brack / van ghelijcken soude breken / die van d'ander nieuwe Werelt. Ende soo gelijk als de Wet Christi voor den dach quam / ten tijden dat de Monarchije van Roome gheromen was op sijn alderhooghste / alsoo ist insghelijcx gheschied in de

Dan. 2.

in de Westersche Indien, ende is voorwaer ghe-
weest/ een opperste voorszienicheyt ende schickin-
ghe van den Heere/ Want zijnde in de Werelt een
Hoofd ende tijdtlijck Heere/ (ghelijck alst van de
gewijede Doctoren aenghemerckt wordt) was
d'oorfakē/ dat men het Euangelium seer licht-
lijcken mochte vergemeynschappen/ aen so veel
volck ende Natien. T'selve is van ghelijcken in
Indien toeghegaen/ alwaer de comste ende ken-
nisse Christi, aen de Hoofden van so veel Rijcken
ende Volckeren/ d'oorfakē gheweest is/ dat die
seer lichtelijcken ober alle de selve verspreydt
wierdt. Oock mede/ soo staet hier noch een by-
sonder dinck t'aenmercken/ te weten/ dat soo
ghelijck als de Heeren van Mexico ende Culco
de landen quamen t'overwinnen/ alsoo quamen
sy daer oock hare tale in te voeren: want alhoe-
wel datter waren/ ende noch zijn/ seer groote
verscheydenheden van bysondere ende eyghen
talen/ niet teghenstaende soo was/ ende is noch
heden/daeghs de Hoofdsche tale van Culco wel
over de duyfent mijlen int ghebruyck. Ende die
van Mexico en moet niet minder wesen/ het
welcke (om de Predicatie te verlichten/ ten tij-
den dat de Predicanten niet de kennisse der ta-
len (ghelijck in voortijden/ niet begaef en zijn)
niet weynich/ maer seer veel geproffiteert heeft.
Hoe grooten behulp dat de grootte van de voorsz-
scheyden Rijcken gheweest is/ tot de predicatie
ende bekeeringhe der lieden/ mach van die't be-
geert/ ghesien worden/ aen de meeste swaricheyt
die men onderbonden heeft/ in te brengen tot
Christum, d'Indianen die gheen een Heere en
erkennen/ ghelijck als ghesien mach worden int
landt van Florida, in Brasiliën, in de Gheberghe-
ten van d'Andes, en op ander duyfent contreyen/

C c c iij allwaer

Aug^{ost.}
Lib. 2. de
con. Euan-
gel. cap. 36

altwaer men in vyftrich Jaren soo veel niet geef-
fectueert ofte uytgheerecht heeft/ als in Peru ofte
nieu Spagnen, in min als vyf Jaren. Doo men
nu wil segghen / dat den ryckdom van't selue
laadt / sulcx veroozsaecht heeft / en onthien ick
niet / doch evenwel soo en waert niet mogelijk
geweeft de selue ryckdom te besitten ende te ver-
waren / soo daer gheen monarchie gheweest
ware. Ende dit selue is een schickinghe Gods/
dat men (in den tijdt dat wy Euangelische Pre-
dicanten / soo coudt ende gheuerckelycken van
gheest zyn) Coopheden ende Soldaten vindt/
die niet den vrandt ofte vpericheyt der beger-
lijckheyt ende t'ghebiedt / soerkende ende vin-
dende zyn / een nieu volck / daer wy niet onse
coopmanschappen moghen incomen. Want soo
ghelyck als S. Augustijn sept / soo is de Prophetije
van Esaie verbult/ van dat hem Christi kercke/
niet alleen en verbeypdt / aen de Rechter / maer
insgelijcx oock aen de linker cant / t'welcke is/
ghelyck als hy selfs verclaert/ aen te nemen ofte
te vermeerderen doox Wereltsche ende aerdsche
middelen van menschen / de welcke meer haer
selfs/als Iesus Christus soecken. Is van ghelijc-
ken een groote voozsenicheyt Gods gheweest/
dat d'eerste Spagnaerden hulpe gebonden heb-
ben / aen de selue Indianen / ende datter partij-
schap ende een groote oneenicheyt onder was.
In Peru ist altoos claer ende blyckelijck / dat
d'oneenicheyt van de twee broedern/Atahualpa
ende Gualcar, (zijnde den grooten Coninck Guai-
nacapa onlangs ghestorben) den Marchgraef
Dón Francisco Pizarro, ende de Spagnaerden/
incomste gegeven heeft/ om datse verontledicht
waren/ in malcanderē oorlogh aen te doen/ende
elck een versochte haer te vriendt te hebben. In
nieu

nieu Spagnen en is het niet minder onderbonden/dat den bystandt ende hulpe van die van de Provincie van Tlascalâ, (om d' eeuwige vbandtschap / diese met de Mexicanen hadden) den Marchgraef Don Fernando Cortés, ende den sijnen / de victorie ende Heerlijckheyt van Mexico gaf / ende sonder dat / soo wast onmogh. lijken gheweest / de selve ghewonnen / noch haer oock op't landt te moghen onthouden hebben. Soo wie dat d' Indianen in wepnich houdt ende oordeelt / dat men / met het voordel die daer de Spagnaerde over hebben van personen / peetsden / off. nlive ende defensiv e wapenen / wel alle Landen ofte Staten der Indianen soudent moghen overwinnen / is seer bedrogghen. Daer is Chile, ofte om beter te segghen / Arauco ende Tucapel, t'welcke twee vallepen zijn / ende is ober de vijft en twintich Jaren (hoewel dat men daer eenen dagelijcschen ende continuelijcken strijdt tegens voert / ende sijn uperste best doet / sonder datter nochtans onse Spagnaerden bynae een voet landts conne afwinnen: Want als sy maer eens de vrees van de Heerden ende Roers verloren hebben / ende te weten comen / dat de Spagnaerden insgelijcx van een steenwoyp ende van een pijl ter neer vallen ende ghequetst comen worden / so worden daer de Barbaren soo in verhardt / datse door de spietsen heen loopende / haer seft comen upt te rechten. Hoe veel Jaren sijnt wel / dat men in nieu Spagnen volck opgemaecht ende teghens de Chichimecos ghestreden heeft / t'welcke een wepnich naeckte Indianen zijn / die alleenlijck met pijlen ende boghen omgaen / sonder datmensse tot op den huydighen dach heeft comen verwinnen / maer worde eer alle daeghs stoutter ende onbertsaegghder. Nu / de Chuchos,

C r v Christ.

Chiriguânas, Pilcocones, ende alle d'ander van d'Andes, en isser de fleur van Peru met soo grootten ghereetschap van wapenen ende volck (ghelijck wy ghesien hebben) niet nae toe getrocken. Wat hebbense u ingerecht? Met wat winst zijnse wederom ghecomen? Quamen wederom niet weynich/ te vreden ende blij wesende/ van dat sy daer met het leven af gecomen waren/ hebbende bynaest alle haer bagagie ende peerden verlozen ende achtergelaten. Niemant en late hem duncken/ als hy Indianen hoozt noemen/ dat hy daer door verstaen moet/ dat het lieden van hout/ op't eyn uyt een boom ghehouwen zijn/ en soo niet/ mach het comen besoecken ende ondertasten. Laet de glozie ofte eere ghegeven worden/ diese toecomet/ t'welcke principaelijcken Godt/ ende sijn wonderbaerlijcke schickinghe is. Want soo hem Moteçuma in Mexico, ende den Inga in Peru, te weer gestelt hadden / om de Spaguaerden d'incromste te beletten / Cortés ende Pizarro (hoewel dat het excellente Capiteynen waren) soudende daer weynich toe gheholpen hebben / om voer op't landt te krijghen. De groote subjectie ende ghehoorzaemheyt/ die d'Indianen tot hare Coninghen ende Heeren hadden / en is oock gheen cleyn hulpe gheweest / om Christi Met aen te nemen ende t'ontfanghen / ende de selve dienstbaerheyt ende subjectie / diese den Duyvel / sijn tyranije / ende een soo swaren jock onderworpen waré/ was een seer excellente gelegentheyt/ voor de Goddelijcke wijsheyt / om de selve misbrycken tot het goet te profiteren / pluckende sijn goet van een anders quaet / dat hy selfs niet gesaept en heeft. Het is een dinc/ dat slecht ende ghewis is/ datter geenich volck van de Westersche Indien bequamer gheweest (als oock noch)

zijn/om t'Euāgelium aē te nemē/ als de gene/die
haer Heeren alderonderdanichst waren/ en den
meesten last ghedragen hebben/ soo van tribu-
ten/dienstbaerheyt/ als van Gods diensten ende
ghebruycken der dooden ofte begraeffnissen.
Alle het ghene dat de Mexicaensche Coningen/
en die van Peru, besetē hebben/ is hedens daeghs
t'alderbeploegijste van de Christenheyt/en daer
de minste swaricheyt ghebonden wordt/ in de
politijcke ende gheestelijke Siegeeringhe. Het
waerlastich ende t'onverdraghelijck jock van
des Satans Wettē/ Sacrificien ende Ceremo-
nien/ waren de selve Indianen (als vooren ghe-
sept is) alsoo moede af te verdragen/ datse hem
onder haer heraetslaegghden/ een ander Wet ende
Goden te soecken/om te dienen. Ende also heeft
haer oock Christi Wet / ghedocht (ende noch
duncken) te wesen rechtveerdich/sachtmoedich/
reyn/goet/gelijck ofte effen/ende gantsch end' al
hol weldaden. Ende t'ghene dat in onse Wet
swaer valt/ (t'welcke is/ soo groote/hooge ende
verborghen misterien te ghelooven/ wierdt on-
der dese lieden seer lichtelijken ingheplant / om
dies wille dat haer de Duphel/ ander swaerder/
ende noch oock de selve dinghen/die hy van onse
Euangelische Wet ontfelende/ verghemeyn-
schapt ende dienst ghemaeckt hadde/ gelijk als
sijn maniere van't Nactmael t'ontfanghen/
Biechten/aenbedinghe van dyse in een/ende an-
der dierghelijken / ende zijn/ tot spijt van den
hyandt/dienstich geweest/ datse wel en te degen
met de waerheyt aenghenomen mochten wor-
den/ van de gene diese met de leughen ontfangen
hadden. Godt is in alles wijs ende wonder-
baerlijck/ verwint den teghen-strijder met sijn
eyghen ghelweir ende wapenen/ vangt hem met
sijn

sijn strick / ende outhalt hem met sijn epghe
 zweerd. Eyndtlijcken / soo heeft onser God
 (die dese lieden gheschapen/ ende soo langen tijt
 soo't scheen / verghten hadde / ende als de ghe-
 luckighe ure ghecomen was) willen doen / da-
 de selve Dupbels/ vpanden der Menschen/ (di-
 valschelijcken vooz Goden gehouden wierden
 tot haerder spijt / getupghenisse moesten geven
 der comste van de warachtighe Wet / van de
 Macht Christi, ende van de triumphje sijner
 Cruyces / ghelijck als het vooz de boden ver-
 haelde Vooz-boden ofte Spoken/Prophetijen
 Cepkenen/ Prognosticationen, ende vooz veel an-
 der dinghen/ die daer in Peru, ende op verschep-
 den contrepden / ghebeurden / warachtelijcken
 ghebleken is/ende de selve Indiaensche Goche-
 laers ende Wijzen / Ministeren des Satans
 hebben t'selve beleeden ende bekent. Ende men en
 rant oock niet ontkennen, want het is openbaer
 en kennelijck ghenoech vooz de Werelt/hoe dat
 ter plaetsen daer men t' Cruys gestelt/Kerken
 ende Christi naems belijdinghe heeft/ den Dup-
 bel niet eens en derf kicken / ende ghecessert en
 te niet zijn/ alle de T'samen-spraken / Oraculen
 antwoorden / en sichtebaerlijcke verschijningen
 die daer onder alle sijn ongheleobigen soo ordi-
 naris ende gemeyn waren. Ende soo daer noch
 hedens daeghs eenich van sijn vermaledijde Mi-
 nisteren pet van't selve is ghenietende ende in
 ghebryck heeft / is daer peters in de Spelon-
 ken ofte Holen/ ende op verborghen ende seer he-
 melijcke plaetsen/ gantsch end' al upt de wegh
 ende vzeindt van den naem ende handelinghe der
 Christenen. Den alder-oppersten Heere zy ghe-
 benedijdt vooz sijn groote barmherticheden
 ende vooz de glozie van sijnen heplighen Name

Doorwaert / soo de ghene die dese lieden / in't
wereltlyck als oock int gheestelijck / Begeeren/
haer (ghelijck als hen Christus ghegheben heeft/
een Wet ende Jock die sachtmoedich ende ver-
draghelijck is / met eenen lichten last) niet meer
lasts op en leyden / alse wel verdraghen mogen/
ghelijck alst de Cedullen ofte Schriften des goe-
den Keysers / saliger gedachten / vermelden ende
bevelen. Ende soo ghelijckelijck met het selve/
noch ten minsten de helft van de sorge ware / om
den ghenen tot haerder salicheyt behulpsaem te
wesen / die ons met haer arm sweet ende arbeit
zijn proffiterende / soo soudent de vreedsaemste
ende gheluckichste Christenheyt der Werelt we-
sen. Onse zonden en gheben ons dickwils gheen
plaets tot meerder weldaet / evenwel soo segghe
ick hier mede / t'gene dat de waerheyt / ende booz-
mp seer seker is / dat alhoewel dat d'eerste in-
comste des Euangeliums op veel plaetsen niet ge-
weest en is / met de Christelijcke eenboudicheyt
ende behoorzlicke middelen / soo heeft nochtans
de goetheyt Gods / upt het selve quaet / goet ghe-
trocken / ende ghedaen dat de subjectie ofte on-
derdanicheyt der Indianen / gheweest is tot
haerder volcomen remedie ende salicheyt. Laet
ghesien worden / alle het ghene dat in onse tijden
op een nieu in Oosten ende Westen tot de Chri-
stenheyt aenghehaelt is / ende laet ghesien wor-
den / hoe wernich sekerheyt ende bystandt / dat
ter int geloof ende Christelijcke Religie geweest
is / ter plaetsen daer de nieuwe bekeerden volco-
men bypicheyt gehadt hebben / om hen nae haer-
der eyghen byse wille te disponeren ofte te regu-
leren. Onder d'Indianen / die de Christenheyt
onderwo:pen zijn / neemt het / sonder twijffel / in
was dom ende verbeteringhe aen / bycnghende
alle

alle daeghs meer vruchtē voort/ ende onder andere/ van andere qualitepten ende gheluckighen beginselen/ comt het te vervallen/ ende is vast dreyghende tot een vernielinghe. Ende hoewel dat de beginselen in de Westersche Indien moeylijcken gheweest zijn/ soo en heeft daerom noch tans/ den Heere niet gelaten/ daer terstont heere te schicken/ seer goede Werck-gasten van sijn ghetroutwe Ministeren ende heylighe Apostolische Nannen/ ghelijck als daer gheweest zijn Broeder Marten vā Valencien/ Franciscaner Broeder Dominicus van Betanços, Dominicaner/ Broeder Jan van Roa, Augustijner/ mer andere Dienstknechten des Heeren/ die heylighen gheleest/ ende dinghen uptgherecht hebben/ die s' Menschen macht te boven ginghen. Desghelijck/ wijse/ heylighe Prelaten, ende seer ghedenckweerdige Priesters/ van de welcke wy niet alleenlijck en hooren merckelijcke miraculen ende epghen Apostelsche daden/ maer hebben daer noch oock in onsen tijden in de selve graet ghekent/ ende selfs ghemeynschap met gehad. Maer dewijle dat mijn intentie nu anders niet gheweest en is/ als te handelen t'ghene dat d' epghen Historie der voorszreven Indianen is be-roerende/ tot op den tijdt dat het den Vader onses Heeren Iesu Christi goet gedocht heeft/ haer t'licht van sijn Woordt te verghemeynschappen/ en wil niet voorder passeren/ latende t'discours van't Euangelium in de Westersche Indien, tot op een ander tijdt/ ofte voor een better vernuft. Biddende den oppersten Heere van alles/ ende aen sijn Dienaers/ hertgrondelijcken te willen bidden aen sijn Goddelijcke Majesteyt/ dat hy hem/ door sijn goetheyt/ wil verweerdighen/ sijn nieuwe Christenheyt/ die hy

in den

in den laetsten tijden aen't eynde der Aerden/
gheplant heeft / dickwils te willen besoecken/
ende met Hemelsche gaben vermeerderen. Den
Coninck der Ceuwen / 3p de Glorie / Cere
ende Heerlijckheyt vooz nu ende
altoos / Amen.

FINIS.

DE TAFEL VAN ALLE
DE CAPITTELEN DIE IN DIT
gheheel Boeck, ofte Historie Natural
ende Morael van VVest-Indien,
verhandelt zijn.

*De goetwillighe Leser wordt ghevaerschoot, dat het getal daer
de b, by ghestelt is, beteekent de ander zyde van't blad.*

HET EERSTE BOECK.

- H**et eerste Cap. Van d'opinie die sommige
Autheuren ghehadt hebben, dat hem den
Hemel niet en verbreydde tot over de
nieuwve VVerelt. Fol. 1.
Het 2. Cap. Dat den Hemel van alle canten rondt,
ende in haer selven omloopende is. Fol. 3.
Het 3. Cap. Dat de heylige Schrift ons te verstaen
gheeft, het Aerdtrijck int midden van der VVe-
relt te vvesen. Fol. 5. b
Het 4. Cap. Antvvoordt op het ghene dat uyt de
Schriftuere gheallegeert vverdt, teghens de ron-
dicheyt des Hemels. Fol. 9.
Het 5. Cap. Van't Schepfel ende ghedaente des He-
mels der nieuwve VVerelt. Fol. 10.
Het

T A F E L.

- Het 6. Cap. Hoe dat de VVerelt aen beyde zijden der Polen, Landt ende Zee heeft. Fol. 11.
- Het 7. Cap. VVaer inne vvederleyt vverdt, d'opinie van *Laſtancio*, de vvelcke ſeyde, datter gheen *Antipodes* en vvaren. Fol. 13.b.
- Het 8. Cap. Van d'opinie die *S. Auguſtijn* hadde, om d'*Antipodes* t'ontkennen. Fol. 15.b.
- Het 9. Cap. Van de opinie die *Ariſtoteles* hadde, be-roerende de nieuwve VVerelt, ende vvelcke d'oorfake vvas, die hem bedroogh om ſulcks t'ontkennen. Fol. 17.b.
- Het 10. Cap. Dat *Plinius* ende d'Ouderen oock het ſelfde van *Ariſtoteles* gevoelende vvaren. Fol. 21.
- Het 11. Cap. Hoe datter onder de Voor-ouderen eenighe kenniſſe van deſe nieuwve VVerelt ghevonden is. Fol. 22.
- Het 12. Cap. VVat *Platonis* ghevoelen vvas, van deſe VVeſterſche Indien. Fol. 25.
- Het 13. Cap. Dat ſommighe ghelooft hebben, hoe dat *Ophir*, in de heylige Schrift, dit ons *Pern* beduydende is. Fol. 25.b.
- Het 14. Cap. VVat dat *Thaſſis* ende *Ophir* in de Schriftuere beduydende zijn. Fol. 28.
- Het 15. Cap. Van de Prophecije van *Obadia*, die van ſommighe op deſe Indien beduydt ende uytgheleyt vvorden. Fol. 29.b.
- Het 16. Cap. In vvat manieren dat d'eerſte Menſchen in Indien ghecomen mogen vvaren, ende datſe nae deſe contreyen met geen opſette vvillen ghevaren zijn. Fol. 31.b.
- Het 17. Cap. Van de eyghenſchappen ende vvonderbaerlijcke deucht des Seylſteens, om met te vvaren: ende hoe datſe d'Ouderen niet ghekent hebben. Fol. 35.
- Het 18. Cap. VVaer in gheant vvooardt vverdt, den genen die gevoelende zijn, dat men in vooriger tijden

T A F E L.

tijden de Zee *Ocean* bevaren heeft, ghelijck als heden daeghs. Fol. 37. b

Het 19. Cap. Hoe dat men vermoeden mach, dat d'eerste bevvonders van Indien, aldaer ghecomen zijn, verſteken vveſende met onvveder ende teghens haren vville. Fol. 38. b

Het 20. Cap. Dat het niet teghenſtaende meer ghelijckeniffe, van goede reden heeft, te dencken, dat d'eerste bevvonders van Indien over landt ghecomen zijn. Fol. 40. b

Het 21. Cap. Op vvat maniere dat de Beesten ende t'Vee, nae de Landen van Indien ghepaſſeert zijn. Fol. 43. b

Het 22. Cap. Hoe dat t'Indiaenſch gheſlachte niet gepaſſeert en is, over het Eylandt van *Atlantide*, ghelijck als ſommighe meynen. Fol. 45. b

Het 23. Cap. Hoe dat d'opinie van velen, die beveſtighende ijn, d'Indianen van't Ioodtſche gheſlachte af te comen, valsſch is. Fol. 47. b

Het 24. Cap. Door vvat redenen men niet vvel en can vveten d'origine ofte oorspronck der Indianen. Fol. 49. b

Het 25. Cap. Vvat d'Indianen te vertellen plachten van haren oorspronck ende eerſte opcomſte ofte beginſel. Fol. 50. b

HET TWEEDE BOECK.

Het eerſte Cap. Daer in ghehandelt ſal vvorden van de Natuere ende eyghenſchappe der *Equinoctiael*. Fol. 52. b

Het 2. Cap. Vvat dat d'Ouderen gemoveert heeft, voor een onghervvijffelt dinck te houden, de *Torrida* onvvoonbaer te vveſen. Fol. 53.

Het 3. Cap. Hoe dat de *Torrida Zona* overvloedich
D d d vochtich

TAFEL.

- vochtich is, ende dat hen d'Ouders hier inne seer bedroghen hebben. fol. 54.
- Het 4. Cap. Dat het buyten den *Tropicos* int contrarie van de *Torrida Zona* is, ende alsoo heeft men daer meer vvaters ten tijden dat de Son daer verst af is. fol. 55.b
- Het 5. Cap. Hoe dat men binnen den *Tropicos*, in den tijdt van de hitte ende Somer, den reghen ende opvvateren heeft, ende van de rekeninghe der VVinter ende Somer. fol. 56.b
- Het 6. Cap. Dat de *Torrida* groote overvloedicheyt heeft van VVaterē ende VVeyden, al ist schoon dat het van *Aristotele* noch soo veel ontkent vvordt. fol. 58.
- Het 7. Cap. VVordt ghehandelt, de reden vvaerom dat de Son buyten de *Tropices*, daer verst af vvesfende, t'vvater is optreckende, ende daer binnen in, int contrarie als syer naest by is. fol. 60.b
- Het 8. Cap. Op vvat maniere men verstaen moet, het ghene dat van de *Torrida Zona* geseyt vvordt. fol. 63.b
- Het 9. Cap. Hoe dat de *Torrida* niet uyt der maten, maer passelijcken heet is. fol. 64.
- Het 10. Cap. Dat haer de hitte van de *Torrida*, met den overvloedighen reghen ende corticheyt der daghen matighende is. fol. 65.b
- Het 11. Cap. Dat men, behalven t'voorseyde, andere oorsaken heeft, om de *Torrida* ghetempert te vvesen, nemelijcken de Nabuerschap der Zee *Ocean*. fol. 67.
- Het 12. Cap. Dat de hoogste landen d'aldercoutste zijn, ende vvat d'oorsake daer van is. fol. 68.b
- Het 13. Cap. Dat de principaelste oorsake, van de *Torrida* ghetempert te vvesen, het vvaeyen van de coele vvinden is. fol. 70.
- Het 14. Cap. Dat men in de Ghevveste des *Equinoctiaels*,

T A F E L.

noëtiels, een seer ghevoeghlijck ende bequaem
leven leeft. fol.72.b

H E T D E R D E B O E C K.

Het 1. Cap. Dat de Historie *Naturael* van de Indiaensche dinghen, aenghenaem ende vermakenlijcken is. fol.74.

Het 2. Cap. Van de VVinden ende hare verscheyden Eyghenschappen ende oorsaken int generael. fol.75.

Het 3. Cap. Van sommige eyghenschappen der VVinden, die in de nieuwve VVerelt vvaeyen. fol.78.b

Het 4. Cap. Datter in de *Torrida Zona* altoos *Brisen*, ende buyté dien, *Vendavalen* ende *Brisen* vvaeyen. fol.80.

Het 5. Cap. Van de verscheydenheyt der VVinden *Brisen*, ende *Vendavalen*, met d'andere meer VVinden. fol.83.

Het 6. Cap. VVat dat d'oorsake is, dat men altoos in de *Torrida* is vindende, VVinden van *Orienten*, ofte uyt den Oosten, om te varen. fol.85.b

Het 7. Cap. Door vvat oorsake dat men ghemeynlijcker de *Vendavalen* is vindende, buyten de *Torrida*, op de meeste hooghte. fol.88.b

Het 8. Cap. Van de *exceptien* die men in de voorseyde Reghel vindt, ende van de vvinden ende stilten, die daer in de Zee ende op't Landt zijn. fol.89.

Het 9. Cap. Van sommige vvonderbaerlijcke effecten van VVinden, in de contreyen van Indien. fol.91.

Het 10. Cap. Van de *Ocean* die Indien is omvangende, en van de Noorder en Zuyder Zee. fol.95.b

D d d ij Het

TAFEL.

- Het 11. Cap. Van de Engte van *Magallanes*, hoe die
van de Zuydtzijde ghepasseert is. fol. 98.
- Het 12. Cap. Van de Straet ofte Engte die sommi-
ghe bevestighen, aen de Custe van *Florida* te vve-
sen. fol. 100.
- Het 13. Cap. Van de Eyghenschappen der Straet
ofte Engte van *Magallanes*. fol. 101.
- Het 14. Cap. Van't Vloeyen ende Ebben der Zee
Ocean in Indien. fol. 102.
- Het 15. Cap. Van verscheyden Visc, ende maniere
van visschen der Indianen. fol. 104.
- Het 16. Cap. Van de Lacken ofte Meyren die in
Indien ghevonden vvorden. fol. 107. b
- Het 17. Cap. Van diversche Fonteynen ende
vloeyende Beken fol. 110.
- Het 18. Cap. Van de Rivieren. fol. 111. b
- Het 19. Cap. Van de qualiteyt van't landt van
Indien int Generael. fol. 113. b
- Het 20. Cap. Van de Eyghenschappen van't Landt
van Peru. fol. 116. b
- Het 21. Cap. Van d'oorfaken diese gheven, van
dat het op de vlacke Landen niet en reghent.
fol. 118. b
- Het 22. Cap. Van de eyghenschappen van nieu
Spagnen, met d'Eylanden, ende d'ander Landen
meer. fol. 120.
- Het 23. Cap. Van't Landt dat noch onbekent is,
ende van't verscil, van eenen gheheelen dach,
tusschen die van *Orienten* ofte Oosten, ende die
van *Occidenten* ofte VVesten. fol. 122.
- Het 24. Cap. Van de *Vulcanen*, vyerighe Monder
ofte Svvelberghen. fol. 124. f
- Het 25. Cap. VVat dat d'oorfaken is, dat het vve-
ende roock van dese *Vulcanen* soo langhen tijd
duert. fol. 126.
- Het 26. Cap. Van de Aerdtbevinghe. fol. 127. f

He

TAFEL.

Het 27. Cap. Hoe dat het Aerdtrijck ende de Zee
haer zijn omvanghende. fol. 129. b

HET VIERDE BOECK.

- Het 1. Cap. Van drie soorten van *Mixten*, dat is
ghemenghten ofte *compositien*, daer men in dese
Historie van handelen sal. fol. 131.
Het 2. Cap. Van d'abondantie der *Metalen* die men
in VVest-Indien heeft. fol. 32
Het 3. Cap. Van de qualiteyt des Aerdtrijcks daer
men de *Metalen* vindt, ende datse in Indien niet
altemael bereydt vvorden: ende hoe dat d'In-
dianen de *Metalen* ghebruyckt hebben. fol. 134.
Het 4. Cap. Van het Gout dat in Indien bereydt
vvordt. fol. 136.
Het 5. Cap. Van't silver van Indien. fol. 138. b
Het 6. Cap. Van't Gheberghte *Potosi*, ende van
sijnen ontdecker. fol. 140. b
Het 7. Cap. Van de rijckdomme ofte schat, die daer
ghegraven is, ende noch alle daeghs ghetrocken
vvort uyt het gheberghte van *Potosi*. fol. 143. b
Het 8. Cap. De maniere van't graven ende berey-
den der *Mijnen* van *Potosi*. fol. 146. b
Het 9. Cap. Hoe dat het *Metael* van't silver ghebe-
necieert ofte bereydt vvordt. fol. 149. b
Het 10. Cap. Van de vvonderlijke eyghenschap-
pen van't Quicksilver. fol. 150. b
Het 11. Cap. VVaer dat het Quicksilver gevonden
vvordt, ende hoe dat sijne over-rijcke *Mijnen*, in
Guancavilca, eerst ontdeckt zijn ghevorden.
fol. 153.
Het 12. Cap. Met vvat conste, dat het Quicksilver
uyt ghetrocken, ende t' silver daer met bereydt
ofte ghesuyvert vvordt. fol. 155. b

TAFEL.

- Het 13. Cap. Van de *Artificien*, ofte *Ingenien*, daer men de *Metalen* met maelt, ende hoe dat het silver gheefslayeert ofte beproeft vvordt. fol. 159.
- Het 14. Cap. Van de *Esmëraulten*. fol. 160. b
- Het 15. Cap. Van de *Peerlen*. fol. 162.
- Het 16. Cap. Van't broodt van *Indien*, ende van't *Mays*. fol. 163. b
- Het 17. Cap. Van de *Yucas, Caçavi, Papaz, Chuños*, ende t'Rijs. fol. 166. b
- Het 18. Cap. Van verscheyden VVortelen van *Indien*. fol. 168. b
- Het 19. Cap. Van verscheyden soorten van groene cruyden ende aert-vveyten, als oock van de gene diese Comcommers, Pijn-appelen, Fruytken van *Chile* ende Pruymen heeten. fol. 169. b
- Het 20. Capittel. Van't *Axi* ofte Peper van *Indien*. fol. 171. b
- Het 21. Cap. Van de *Platano*. fol. 173.
- Het 22. Cap. Van't *Cacao* ende van't *Coca*. fol. 175.
- Het 23. Cap. Van't *Magney, Tunal, Grey*n ofte *Cochimillie, Anil* ofte *Indigo*, ende van't *Algodon* ofte *Catoen*. fol. 177. b
- Het 24. Cap. Van de *Mameyen, Guayavos*, ende *Paltos*. fol. 179. b
- Het 25. Cap. Van de *Chicoçapotes, Annonas* ende *Capolies*. fol. 180. b
- Het 26. Cap. Van de verscheyden soorten van Vruchten, als oock van de *Cocos, Amandelen*, van d'*Andes* en Amandelen van de *Cachapoyas*. fol. 181.
- Het 27. Cap. Van verscheyden bloemen, als oock van sommige boomen, die alleenlijck enkele bloessenen voortbrenghe, ende hoe dat d'*Indianen* de selve ghebruycken. fol. 183.
- Het 28. Cap. Van't *Balsen*. fol. 185.
- Het 29. Cap. Van't *Liquedamber*, ende ander Olyen, *Gommen* ende *Droghen*, die van *Indien* gebracht vvorden.

T A F E L.

- vworden. fol. 86.b
 Het 30. Cap. Van't groote gheboomte van *Indien*,
 als oock van de *cedren*, *ceivas*, ende ander groote
 boomen. fol. 188.b
 Het 31. Cap. Van de Planten en Vruchtboomē die
 uyt Spagnē naer *Indien* gebracht zijn. fol. 190.b
 Het 32. Cap. Van de Druyven, VVijngaerden,
 Olijf ende Moerbefieboomen, ende van't Suyc-
 ker-riet. fol. 192.
 Het 33. Cap. Van't cleyn ende groot Vee van
Indien. fol. 194.b
 Het 34. Cap. Van sommige Ghedierten van *Eunopā*,
 die de Spagnaerden in *Indien* gevonden hebben,
 ende hoe dat de selve daer ghecomen moghen
 zijn. fol. 196.b
 Het 35. Cap. Van de Voghelen die men daer van
 hier heeft, ende hoe datse daer in *Indien* gheco-
 men moghen zijn. fol. 198.
 Het 36. Cap. Hoe dat het moghelijcken is, dat men
 in *Indien* Ghedierten heeft, die op geenige ander
 plaetsen ter VVerelt gevondē vwordē. fol. 199.b
 Het 37. Cap. Van de Voghelen die eyghentlijke
 van *Indien* zijn. fol. 201.
 Het 38. Cap. Van de Bergh-gedierten. fol. 203.b
 Het 39. Cap. Van de Meerkatten ofte Apen van
Indien. fol. 205.b
 Het 40. Cap. Van de *Vicuñas* ende *Tarugas* van *Peru*.
 fol. 206.b
 Het 41. Cap. Van de *Pacos*, *Guanacos*, ende Schapen
 van *Peru*. fol. 208.
 Het 42. Cap. Van de *Bezār*-steenē. fol. 210.b

ET VIIFDE BOECK.

- Het 1. Cap. Hoe dat de hooveerdije ende nij-
 D d d iij dichey

T A F E L.

- heyt des Duyvels, d'oorsake ghevveeft is, van
d'Afgoderije. fol. 214. b
- Het 2. Cap. Hoe veel manieren van Afgoderije dat
d'Indianen ghepleeght hebben. fol. 216.
- Het 3. Cap. Hoe datter onder d'Indianen eenighe
kennisse van Godt is. fol. 216. b
- Het 4. Cap. Van de eerste soorte der Afgoderije,
met de natuerlijke ende ghemeyne dinghen. fol. 218. b
- Het 5. Cap. Van de Afgoderije, die d'Indianen ge-
bruyckten met de particuliere dinghen. fol. 221.
- Het 6. Cap. Van een ander soorte van Afgoderije
met de overledenen ofte dooden. fol. 223. b
- Het 7. Cap. Van de superstities die met de doo-
den bedreven. fol. 225. b
- Het 8. Cap. Van de ghebruycken die de Mexicanen
ende andere Natiën, met de overledenen gehadt
hebben. fol. 227.
- Het 9. Cap. Van de vierde ende laeste soorte der
Afgoderije, die d'Indianen, namelijcken, de
Mexicanen, met de Beelden ende Figueren ghe-
bruyckt hebben. fol. 228. b
- Het 10. Cap. Van een vreemde maniere van Afgode-
rije, die de Mexicanen gebruyckten. fol. 232. b
- Het 11. Cap. Hoe dat den Duyvel ghelocht heeft,
in de maniere der Sacrificië, Religie ende Sacra-
menten, Godt te vergheelijcken. fol. 233. b
- Het 12. Cap. Van de Tempelen die men in Indien ghe-
vonden heeft. fol. 234. b
- Het 13. Cap. Van den hooveerdighen Tempel van
Mexico. fol. 236.
- Het 14. Cap. Van de Priesters ende d'ampten die se
bedienden. fol. 238.
- Het 15. Cap. Van de Cloosters der jonghe dochte-
ren, die den Duyvel tot sijnen dienste gheinven-
teert heeft. fol. 239.

Het

T A F E L.

- Het 16. Cap. Van de Cloosteren der Religieusen,
die den Duyvel voor sijn superstitiën heeft.
fol. 241. b
- Het 17. Cap. Van de penitentiën ende strengicheyt
die d'Indianen, door s' Duyvels ingheven, ghe-
bruyckt hebben. 244.
- Het 18. Cap. Van de sacrificiën die d'Indianen aen
den Duyvel deden, ende van vvat dinghen.
fol. 245. b
- Het 19. Cap. Van de sacrificiën die sē van Menschen
deden. fol. 248.
- Het 20. Cap. Van de grouffelijcke sacrificiën der
Menschen, die de Mexicanen ghebruykten.
fol. 249. b
- Het 21. Cap. Van noch een ander maniere die de
Mexicanen ghebruykten in de sacrificie van
Menschen. fol. 252. b
- Het 22. Cap. Hoe dat de selve Indianen al moede
vwaren, ende de vvreedtheden van hare Goden
nie langher verdragen mochten. fol. 254. b
- Het 23. Cap. Hoe dat den Duyvel onderstaē heeft.
de Sacramenten der heylighe Kercke naē te
bootfen. fol. 256.
- Het 24. Cap. Op vvat maniere dat den Duyvel in
Mexico onderstaen heeft, na te bootfen, de Feeſte
ofte Ommeganck van't *Corpus Christi*, dat is t' Sa-
craments-dach, ende d'uytdeelingē van't Nacht-
mael, die de Kercke ghebruyckt. fol. 257. b
- Het 25. Cap. Van de Biecht ende de Biecht-vaders
die d'Indianen ghebruyckt hebben. fol. 260. b
- Het 26. Cap. Van de mismaeckte salvinghe die de
Mexicaensche Priesters ende andere Natiën ge-
bruycktē, als ooc vā hare Toovenaers. fol. 263. b
- Het 27. Cap. Van andere ceremoniën ende costuy-
men der Indianen, die met den onsen ghelijck
zijn. fol. 267. b

T A F E L.

- Het 28. Cap. Van sommige Feesten, die, die van *Cusco* gebruyckt hebben, ende hoe dat den Duyvel van ghelijcken heeft vullen naebooten het *Mysterium* ofte verborghentheyt der H. Dryvuldicheyt. fol. 269. b
- Het 29. Cap. Van de Feeste van't *Iubileo*, ofte Aflaet, die de Mexicanen gebruyckt hebben. fol. 273. b
- Het 30. Cap. Van de Feeste der Coopliden, die de *Cholultecas* ghebruykten. fol. 278. b
- Het 31. Cap. VVat proffijt datter te halen is, uyt het Relaes van de superstieten der Iudianen. fol. 281. b

H E T S E S T E B O E C K.

- Het 1. Cap. Hoe dat de ghene, een valsche opinie hebben, die d'Iudianen voor onverstandige lieden houden. fol. 283.
- Het 2. Cap. De maniere van de Rekeninghe ende *Kalendier* ofte *Almanack* die de Mexicanen ghebruykten. fol. 284. b
- Het 3. Cap. Op vvat maniere dat d'*Ingas* de Iaren ende Maenden telden. fol. 286.
- Het 4. Cap. Datter gheenighe Natien van Iudianen ontdeckt zijn, die letteren gebruycken. fol. 287.
- Het 5. Cap. De maniere der letteren ende boecken, die de Chinen ghebruykten. fol. 288.
- Het 6. Cap. Van de *Vniuersiteyten* ende *Studien* van *China*. fol. 290. b
- Het 7. Cap. De maniere van de letteren ende gheschriften die de Mexicané gebruykten. fol. 292
- Het 8. Cap. Van de gheheughenissen ende Rekeninghe, die d'Iudianen van *Pern* ghebruykten. fol. 294.
- Het 9. Cap. VVat maniere ofte forme dat d'Iudianen

T A F E L.

- dianen in hare gheschriften hadden. fol. 296.
 Het 10. Cap. Hoe dat d'Indianen hare Boden uyt
 sonden. fol. 296.b
 Het 11. Cap. Van de Regeeringhe ende Coningen
 diese ghehadt hebben. fol. 297.
 Het 12. Cap. Van de Regeeringhe der Coninghen
Ingas van Peru. fol. 298.b
 Het 13. Cap. Van de verdeelinghe die d'*Ingas* deden
 met hare Vassalen ofte Onderdanen. fol. 300.b
 Het 14. Cap. Van de *Edificien* ofte Ghebouvven
 ende ordinantie, die d'*Ingas* in hare *Fabricken* ofte
 Timmeringhen hadden. fol. 301.b
 Het 15. Cap. Van de goederen des *Ingas*; ende van
 d'ordinantie der Tribuyten ofte Imposten diën
 hy over d'Indianen ghestelt heeft. fol. 303.
 Het 16. Cap. Van d'Ambachten ofte Handtverc-
 ken die d'Indianen leerden. fol. 306.
 Het 17. Cap. Van de Post-boden ende *Chasquis* die
 den *Inga* ghebruyckte. fol. 307.
 Het 18. Cap. Van de VVetten, Iustitie ende straffe,
 die d'*Ingas* gheordineert hebben, als oock van
 haer Houvvelijcken. fol. 308.
 Het 19. Cap. Van de afcomste der *Ingas*, Heeren van
Peru, ende van hare *conquesten* ofte overvvinnin-
 ninghen ende victorien. fol. 309.b
 Het 20. Cap. Van den eersten *Inga* ende sijn naeco-
 melinghen. fol. 311.b
 Het 21. Cap. Van *Pachacñti Inga Yupanguy*, ende t'ge-
 ne datter geschiet is tot *Guaintapa* toe. fol. 312.b
 Het 22. Cap. Van den principaelsten *Inga*, *Guaina-*
capa gheheeten. fol. 314.b
 Het 23. Cap. Van de laetste succeffeuren ofte afco-
 melinghen van der *Ingas*. fol. 316.
 Het 24. Cap. VVat maniere van *Republycke*, ofte
 Stadts Regeeringhe, dat de Mexicanen ghehadt
 hebben. fol. 316.b

Het

T A F E L.

- Het 25. Cap. Van de verscheiden *Digniteyten* ofte Staten, ende *Ordenen* der Mexicanen. fol. 318. b
 Het 26. Cap. De maniere van der Mexicanen vechten, ende van de Krijchs-ampten diese hadden. fol. 319. b
 Het 27. Cap. Van de groote forghvuldicheyt ende Politie, die de Mexicanen ghehadt hebben, int opbrengghen van de jeucht. fol. 321.
 Het 28. Cap. Van de Dans-spelen ende Feeften der Indianen. fol. 322. b

H E T S E V E N S T E B O E E C K.

- Het 1. Cap. VVat datter aen ghelegghen is, kennisse te hebben van de daden der Indianen, namelijcken van de Mexicanen. fol. 325.
 Het 2. Cap. Van de Oude bevvoonders van *niem Spagnen*, ende hoe datter de *Navatlâcas* in ghecomen zijn. fol. 326.
 Het 3. Cap. Hoe dat de ses Gheslachten van de *Navatlâcas* t'landt van *Mexico* bevvoont hebben. fol. 328.
 Het 4. Cap. Van den uyttocht ende vvegh der Mexicanen, ende van de bouwvinghe van *Mechoacân*. fol. 330. b
 Het 5. Cap. Van't ghene dat haer vvedervaren is, in *Malinalco*, in *Tula*, ende in *Chapultepec*. fol. 332. b
 Het 6. Cap. Van den strijdt diese hadden teghens die van *Cuhuâcan*. fol. 334.
 Het 7. Cap. Van de Stichtinghe ofte Bouwvinghe van *Mexico*. fol. 335. b
 Het 8. Cap. Van de oproeringhe van die van *Tlatelulco*, ende van den eersten Coninck die de Mexicanen ghecoren hebben. fol. 337. b
 Het 9. Cap. Van't vreemde Tribuyt dat de Mexicanen

TAFEL.

- canē aen die van *Azcapuzālcō* betaelden. fol. 349
- Het 10. Cap. Van den tvveeden Coninck, en van't
ghene dat by sijn Regeeringe geschiet is. fol. 342
- Het 11. Cap. Van den derden Coninck *Chimalpopocā*,
ende van sijnen vvreedē doot, ende oorspronck
van den Crijch die de Mexicanen aenvinghen.
fol. 343. b
- Het 12. Cap. Van den vierden Coninck *Iscōālt*, ende
van den Crijch teghens de *Tepanecas*. fol. 346.
- Het 13. Cap. Van den slach die de Mexicanen de-
den met de *Tepanecas*, ende van de groote victorie
diese vercreghen. fol. 349.
- Het 14. Cap. Van den Crijch ende victorie die de
Mexicanē haddē op de Stadt vā *Cuyoacān*. fol. 351
- Het 15. Cap. Van den strijdt ende Victorie die de
Mexicanen haddē met de *Suchimilcos*. fol. 352. b
- Het 16. Cap. Van den vijfden Coninck van Mexi-
co, ghenaeamt *Moteçuma*, d'eerste van dien name.
fol. 355.
- Het 17. Cap. Hoe dat *Tlacaellēl* gheen Coninck
vvilde vvesen, ende van de Electie ende geschie-
denissen van *Tiçocic*. fol. 357.
- Het 18. Cap. Van de doot van *Tlacaellēl*, ende da-
den van *Axayāca*, den sevenden Coninck van
Mexico. fol. 359.
- Het 19. Cap. Van de dadē van *Autzōl*, den achtsten
Coninck van *Mexico*. fol. 361. b
- Het 20. Cap. Van de Electie des grooten *Moteçuma*,
den laetsten Coninck van *Mexico*. fol. 363. b
- Het 21. Cap. Hoe dat *Moteçuma* den dienst van sijn
huys ordineerde, ende den strijdt dien hy voerde
om hem telaten croonen. fol. 366.
- Het 22. Cap. Van de costūymen ende grootf heyt
van *Moteçuma*. fol. 367. b
- Het 23. Cap. Van de vreemde Voor-spoken ende
teyckenen die daer in *Mexico* gheschiedden, eer
dat

T A F E L.

- dat hem sijn Heerschappije voleyndde. fol. 368. b
 Het 24. Cap. Van de tijdinge die *Moteczuma* creech,
 hoe dat de Spaghaerden aen sijn Landt gheco-
 men vvaren, ende van d'Ambassaerschap dien
 hy aen haer sandt. fol. 373. b
 Het 25. Cap. Van der Spaghaerden comste in
Mexico. fol. 376. b
 Het 26. Cap. Van de doot van *Moteczuma*, ende hoe
 dat de Spaghaerden uyt *Mexico* scheydden.
 fol. 379.
 Het 27. Cap. Van sommige Mirakelen die Godt
 in *Indien* ghevvrocht heeft, tot een hulpe van't
 gheloof, ende sonder verdiensten der ghener
 diese uytgherecht hebben. fol. 382.
 Het 28. Cap. ende t'laetste, Van de gheleghenthey
 ofte ghestaltenis, die de Goddelijcke voorsienic-
 heyt, in *Indien* gheordineert ofte geschickt heeft,
 om de Christelijcke Religie daer incomste te
 hebben. fol. 384. b

Eynde des Tafels.

Ghedruckt t'Haerlem,

By Gillis Kooman/woon-
 nende in de Jacobijne-strate/
 in de vergulde Parste.

Anno 1598.

Errata ofte fouten.

Fol. 2. regel 12. 13. Philosophen, leest Philosoph. Fol. 7. b. reg. 5. 6. den Aquilon, & Noorden, leest den Aquilon ofte t' Noorden.
 Fol. 10. reg. 26. die den Zeelieden alhier de hooghte daer van nemen, leest sy de Zeelieden alhier de hooghte daer van sien nemen. Fol. 17. b. reg. 2. bewaren, leest bevaren. Fol. 21. b. reg. 22. eerste woordt, hy, leest sy. Fol. 30. b. reg. 4. 5. achterhalende, leest achterlatende. Fol. 31. reg. 27. Iagas, leest Ingas. Fol. 54. reg. 11. ghenoechlycken, leest ghevoechlycken. Fol. 66. reg. 7. die van Linea, leest die van Lima. Fol. 79. reg. 33. Linea, leest Lima. Fol. 82. reg. 15. gintswaert, leest gintsvaert. Fol. 93. b. reg. 24. kemptocht, leest aemtocht. Fol. 94. reg. 22. varen, leest waren. Fol. 98. reg. 7. Vicoren, leest Viceroy. Fol. 118. reg. 8. parabel, leest parallel. Fol. 119. reg. 7. te verdicken, leest te verwecken. Fol. 133. reg. 34. Florida, leest Floriders. Fol. 137. reg. 34. Gnithreo, leest Enithreo. Fol. 147. reg. 10. want men moet, leest want men moet weten. Fol. 149. reg. 15. stranten, leest straten. Fol. 159. b. reg. 30. Ingien, leest Ingenien. Fol. 160. b. reg. 8. 9. propheterende, leest profpiterende. Fol. 180. reg. 8. ront, leest roodt. Fol. 190. reg. 21. linnen, leest lijnen. Fol. 194. reg. 3. 4. (dat sy swycker heeten) leest (dat 24n swycker keeten.) Fol. 201. b. reg. 30. Guā, Mayas, leest Guacamayas. Fol. 218. reg. 21. Visschen, leest wisschen. Fol. 233. reg. 23. waert ende wert, leest waert wert. Fol. voorseyt, reg. 30. op een swyt, leest op een swyt. Fol. 239. reg. 27. welck wel ende, leest welck veel ende. Fol. 248. reg. 4. behaelden, leest betaelden. Fol. 272. b. reg. 13. swaer Schaep, leest swart Schaep. Fol. 291. reg. 6. wyfstreckende, leest wjfstreckende. Fol. 300. reg. 16. desen Ingas, leest dese Ingas. Fol. 302. reg. 15. VVast, leest Vast.

01771